ODJEL ZA FILOZOFIJU I DRUŠTVENE NAUKE

Urednik

akademik GRGA NOVAK

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

STARINE

KNJIGA 45.

ZAGREB

1955

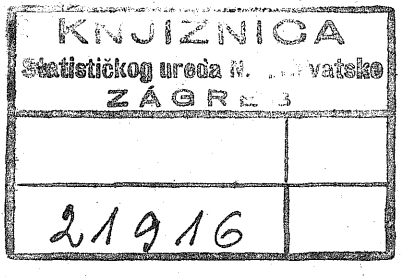

KNJIZNICA
Statističkog ureda N. [illegible]vatske
ZÁGR[illegible]
21916

SADRŽAJ

Josip Matasović
Putovanja Save Tekelije 7

Stjepan Antoljak
Prekosavska Hrvatska i pitanje njene reinkorporacije 91

Dr. Mirko Dražen Grmek
Srednjovjekovni salernski medicinski rukopis u arhivu Jugoslavenske akademije 151

Vladislav Cvitanović
Privilegij pomilovanja bratovština Gospe od snijega, Gospe od navještenja i sv. Andrije u Zadru 173

Vladislav Cvitanović
Pomorsko zanimanje Ižana 257

Pera Janko
Fragmenti Dnevnika 281

Leo Košuta
Arhiv bivšeg osorskog kaptola 291

Dr. Ivan Brlić
Deset pisama akademika Šime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću 311

Andre Jutronić
Vicko Prodić i njegova »Cronica dell'isola della Brazza« 331

Ljuba Lončar
Iz korespondencije Ivana Filipovića 389

Josip Matasović

PUTOVANJA SAVE TEKELIJE

Visokoplemenitorodni gospodin Savva Tököly ot Vizeš i Kevermeš, utriusque iuris doctor, Njiovog cesaro-kraljevskog apostoličeskog Veličestva Sovjetnik, zlatne Nadpetice Kavaler i više slavni Varmegja assessor, i t. d., i t. d. (1761–1842) najviše je među Srbima poznat kao odličan mecenat. On je osnivač preznačajne peštanske zadužbine, »Tekelianum«, koju je Sava Tekelija ustanovio g. 1838. kao internat za srpske studente i za smještaj Matice Srpske i svoje vlastite skupocjene biblioteke od neko 4.000 knjiga (»Zavedenije«). Bio je istaknuti javni, političko-kulturni radnik, zadirao pozitivno u udes Srba u Ugarskoj, velik slovjenofil i napose prijatelj braće Janka i Gjure Draškovića, dr. Ljudevita Gaja i Ilirskog pokreta među Hrvatima. Uspomena na nj u Hrvatskoj nabrzo je iščeznula među kasnijim naraštajima, no vrijedna je osvježenja bar toliko, što S. T. predstavlja među Srbima pendant Janku grofu Draškoviću, jednomu prvaku hrvatskih preporoditelja XIX. stoljeća.

Tekst ove publikacije izvadak je iz Tekelijine Autobiografije i odnosi se na njegova putovanja. On opisuje proputovana područja iz one perspektive, iz koje su pisali i njegovi savremenici, uopće putopisci XVIII. i početka XIX. stoljeća, na pr. Friedrich Wilhelm Taube (1728–1778) »Königreich Slavonien und Herzogthum Syrmien ...« (1777/1778), Karl Heinrich Ritter von Lang (1764–1835) »Aus der bösen alten Zeit«, pa Jan Csaplovics (1780–1847) etc. A ne zna se, u koliko su Tekeliji bili poznati stariji evropski pisci o Rusiji, primjerice Jovius (Paolo Giovio), Herberstain i njegovi »Rerum moscovitarum commentarii«, Possevino, Olerius baron von Mayerberg, Jurko Križanić i dr. Tekst je transkribiran prema izdanju Autobiografije u 119. i 120. knjizi »Letopisa Matice Srpske«[1] (Novi Sad 1877 i 1879) s pravopisnim preinakama crkvene staroslovjenske ortografije zbog lakše čitljivosti, u noviji jezik. Riječi su i cijeli rečenički sklopovi prije toga morali biti rastavljeni,

da bi to slaveno-srpsko štivo postalo pristupačnije i prosječnom modernom čitaocu kad nije bilo moguće pružiti arhajsku verziju. Konačnu modernizaciju teksta putopisa obavila je Marija Nemec, knjižničar Državnog arhiva u Zagrebu. Tekelija, inače poliglot i rijeđi erudit, u tadašnjem nedostatku, odnosno anarhiji pravopisa svog materinskog jezika, pisao je, kao što inače i sada piše jedva opismenjeni primitivac, t. j. mnogo riječi »na dušak«, tako na pr. »popeosamse«, »samnogimasamse«, »ali viće teme izviniti«, »otnji« t. j. od njih, »alione« (ali one), i t. d., sve uostalom primjerno stupnju njegovih prilika, iako se i sam interesirao tada aktuelnim jezikoslovnim pitanjima i borbama upravo južnih Slovjena, a poimence Srba. Jezik mu je pun rusizama, a i turcizama.

Na koncepciju Tekelijine Autobiografije mogla je djelovati u prvom redu samosvijest o ličnoj vrijednosti i vlastitoj ulozi, a zatim primjer obilne onovremene svjetske memoarske književnosti, iza prohujale velike epohe, pa slučajevi Dositeja Obradovića (1783) Gerasima Zelića (1823) i Joakima Vujića (1826). Mora da ju je izrađivao posljednjih godina života, a možda je imao postupno pripremane građe, dok je zadnjih godina pisana u formi ljetopisa. U pjesničkoj poslanici Ljudevitu Gaju 1836. izričito je nagovještа: » ... kad umrem, ti znati moreš« t. j. bit će pristupačna, objavljena, ali Gaj († 1872) nije dočekao publikaciju.

Autobiografija S. T. ima dobrih podataka za historijski folklor uočen na putovanju u područje Novaje Serbije (Slavjano-Serbija) na tlima hersonske i jekaterinoslavske gubernije. Tom prugom Tekelijinih putovanja kretao se prije njega (1783/4) i Gerasim Zelić, dalmatinski Srbin i arhimandrit, prolazeći kroz Mirgorod, Kremenčug, Poltavu i dr. Pišući Autobiografiju možda se Tekelija rukovodio i uzorom Joakima Vujića (»Putešestvie po Serbii«, Budim 1826.), hoteći i svojim prinosom obogatiti narodno »književstvo« putopisnom građom iz vlastita iskustva. Uostalom dvaput upleo je ekskurs i u sferu dječjih igara potankim opisima, a u cijeloj autobiografiji ima sijaset geografskih i etnografskih opažanja. Uopće ima dosta vrijednog kulturno-historijskog materijala, iako je usput serviran (dodole, pričanja o avetima i plašenje i dr.). U vrijeme njegova djetinjstva (1770) oslikavana je familijarna zadužbina, crkva sv. Petra i Pavla u Aradu, a samu tvrđavu izgrađivao je njegov otac Jovan Tekelija, »oberkapetan« pomoriške carske milicije.

Sava je rođen 17. VIII. (po starom kalendaru) g. 1761. u Aradu. U doba njegova djetinjstva živjela je obitelj u oskudnim prilikama zbog parničenja sa ženskom granom familije i tek je kasnije postala imućna, a za života Savina pridoniješe tome još i stričevi iz Rusije, i opet familijarno međusobno baštinjenje i parničenje. Savin rod u Rusiji u svezi je s mnogostrukom srpskom emigracijom iz Ugarske i Hrvatske u XVIII. stoljeću, kada su se tek doseljeni Srbi iz južnih krajeva razočarali u Habsburškoj Monarhiji te u južnoj Rusiji osnovali svoje krajišničke kolonije. Rusija nije mogla na otvoren način ni diplomatski uvelike provoditi taj prijelaz Srba iz Habsburške Monarhije, nego je snubila

buduće svoje krajišnike još od polovine XVIII. stoljeća m. o. i pod titulom Ruske vinarske komisije u Tokaju. Taj je centar osim eksporta poznatog desertnog tokajskog vina u Rusiji koristio tajnom organizacijom i emigraciji Srba. U daljoj ekspanziji Rusije i širenju njenih međa, nestalo je vremenom i rečenih srpskih kolonija, stopile su se s domaćim življem. Dva Tekelijina strica oficira, emigranti iz Ugarske, bila su također u Rusiji: Prvi, Petar, bivši austrijski oficir do 1748., koji je pokorio jedan dio Kozaka, a poslije vodio operacije na Kavkazu kao general, zarobivši 5 tisuća Tatara. Katarina II. nagradila ga je za prvu akciju imanjem i dvorcem Mirgorod u vitepskoj guberniji (25 sela!). Drugi stric Lazar dospio je u Rusiju kao 11 godišnji dječak u pratnji starijeg brata Petra te se poslije istaknuo u ratovanju protiv Turaka u Karavlaškoj.

Djed Savin Ranko pripadao je također miliciji u reokupiranom Banatu. Njegova žena Marija bila je kći Mojseja Raškovića, porijeklom iz Novoga Pazara, odakle je emigrirao ispred Turaka. Mati Savina zvala se Marta i bila je sinovica čuvenog mitropolita Pavla Nenadovića (1699–1768). Ambijent Savine mladosti bio je dakle militarsko-popovski i dakako nemeški (plemićki). To ga je dovelo 1770. i do latinskih škola, iako su mu roditelji još u oskudnim prilikama. Iste godine doživljava familija visoku pažnju cara Josefa II., kad je bio na proputovanju u Aradu, da su mu je predstavili zbog zadužbinske crkve, u kojoj je car odstojao službu, motreći grčki liturgijski ritual, po kojem je celebrirao vladika Pahomije Knežević. (Taj se intermezzo zasjekao u familijarnu tradiciju slično kao onaj ručak carev u Karlobagu, što ga je familija Kružić dala čak i piktorski ovjekovječiti – ta slika se danas nalazi u Povijesnom muzeju u Zagrebu – da se, dok traje platna i boja, harno spominje, kakva je milost bila rimskoga cesara prema kapetanu, koji je naslikan u manjem liku gdje stoji ispred carske trpeze, kad mu je Njih. Veličanstvo podijelilo godišnji doplatak od 200 forinti.)

1773. dolazi stric Lazar, ruski major, da u Beču i Pešti potraži lijeka za oči oprljene od turskog baruta iz vojevanja u Karavlaškoj, pa donosi Savi (i njegovom bratu i sestri) 100 rubalja, što ih je poslao drugi stric, Petar. Ali 1774. dođe i »brat od strica« Konstantina Tekelije, Jovan, ruski poručnik, da primi nasljedstvo i pustare, zbog kojih se familija parbila, kao što će i poslije biti nesloge među većinom roda oko t. zv. »vremenitih dobara«. Jovan lijepo tom zgodom ugrabi matici obitelji 2 kolajne, što ih je primio »poglavar aradski«, također Jovan Tekelija: jednu srebrnu s obrazom ruskog cara Petra, i drugu, zlatnu cara Josefa I. Za njima je Sava poslije uzalud tragao u Rusiji, zagubile su se.

God. 1775. pošalju Savu u Budim, da uči »poeziju«, a poslije »retoriku« (to su bila dva prva viša razreda gimnazije prije zadnja dva, koji su se zvali »philosophia«). Svršivši »filosofiju« u Budimu, htio je u Vojnu akademiju u Beč, no tome je bila protivna majka. U to se

1778. vratio iz posjete rodu u Rusiju stariji brat Savin, koji mu nikada nije bio sklon (prema versiji Autobiografije Savine), i preda od strica Petra, generala, opet 100 rubalja i jednu »moskovsku bundu«. S bratom u Beču kupi zlatan sat. Od roditelja Sava nije imao pomoći, a »ići u Beč« primjereno staležu značilo je povesti sobom i jednoga lakeja! U Beču htjede dakle u Vojnu inženjersku akademiju, no već je prešao propisane godine. Upiše se u sveučilište, sluša pravo, prirodne nauke, risanje, flautu! Uči još i moderne jezike: francuski, talijanski i španjolski. Bez dovoljnih je sredstava za materijalno opskrbljivanje. Zato štedljiv ručak: 8–10 krajcara, i bez večere je. Morade otpustiti lakeja, a ode i skupocjena moskovska bunda, za koju dobi 36 dukata. Konačno ode u zalagaonicu i zlatna ura. Poslije dvije godine studija u Beču bude pozvan kući zbog tobožnjih zajmodavaca u Beču, izvuče od roditelja svega 90 dukata, iskupi sat, a ostatak skloni. Potom se zaputi u Peštu, da bar tamo svrši pravne nauke. 1786. dissertatio iuridica: De causa et fine civitatis, i doktorska čast prvoga Srbina u Ugarskoj. Zatim odbije ponudu da bude sekretar Consiliuma i Ugarske komore, kamo ga zvahu prezes Niczky i savjetnik Takacs.

Iste godine, naime 1786., pozvao ga je stric general, saznavši valjada za dotadašnji Savin curriculum vitae, da dođe u Rusiju, jer će ga učiniti svojim nasljednikom. Stariji brat tobože je to jedva dočekao, u misli, da će sam ostati kao nasljednik imanja u Banatu. Brat dade Savi novaca, kupi mu kola i 4 konja. S dva momka pratnje zaputi se, dakle, Sava Tekelija stricu u Rusiju g. 1787. O samom putovanju i o tamošnjem boravku, povratku, kao i o ostalim njegovim putovanjima pripovijeda upravo tekst ove edicije.

Prvo putovanje zbilo se u razdoblju, kada je u Rusiji boravio i princ de Ligne,[2] a u vremenu rusko-austrijske alijanse protiv Turaka, kojom se toliko oduševljavao i Ličanin Joso Kermpotić (1750 [1755?]–1797), c. kr. dvora i vojske kapelan, objavljujući u Beču (pri Jos. Hraščanskomu) zanosne edicije, na pr. »Katarine II. i Jose II. put u Krim« (1788) i »Pjesma vojevodam austrianskim i rosianskim pripievana« (1789), istodobno, kada u evropskoj historiji nadire nova epoha s velikom francuskom revolucijom, zapletavši u svoje kolo i navedene dvije zemlje.

Kako se razabire iz Autobiografije, Savin put u Rusiju nije uspio s obzirom na svrhu, radi koje je poduzet. Vrativši se 1789. iz Rusije, ne preostade mu ino, nego zatražiti sekretarsko mjesto pri Consiliumu, koje mu je bilo nuđeno prije dvije godine, no bude odbijen s motivacijom, da mora najprije služiti u županiji (varmegji). Zamolio je audijenciju kod cara s preporukom svoga znanca, austrijskog poslanika u Petrogradu, Kobenzla.[3] U međuvremenu se zbi da Laudon osvoji Beograd, velike stvari su na pomolu. Ne mogavši dočekati rješenje o namještenju, opet ode u Arad. Iza smrti Josefa II. ponovo je 1790. oživio suspendirani ustavni život Ugarske, vidljivo posebice i u županijskim funkcijama, naročito i u banderijama pojedinih varmegja,[4] kao i u simboličnom stražarenju vraćene »svete krune« (pri tome je sudje-

lovao i Sava Tekelija) te u odbacivanju nemagjarske nošnje, o čemu iskazuje Tekelija isto kao i grof A. Oršić u svojim memoarima: »... gospođe pobacale francuski nošaj, no magjarski primile s faćoli, čepci, mideri i pročaja, sačuvaj bože da je koji Magjar sebe pokazao u nemačkii halina ...«. 1790. sudjelovao je Tekelija kao aradski poslanik na srpskom i vlaškom (t. j. rumunjskom) crkvenom i narodnom kongresu u Temišvaru (isp. o tome »Serbskij Letopis« knj. 106. Budim 1862. s. 35. i d. te latinski prijevod Tekelijina govora »Sermo, quem Sabbas Tököly qua deputatus ad nationalem illyricum congressum in sessione Temesvarini die sept. 9. anno 1790. celebrata idiomate nationali fecit, in limguam latinam traductus«, Pestini 1791.)[5] Na ugarsko-hrvatskom saboru (Diaeta !) 1792. bio je također poslanikom. Tada se riješilo i ukidanje t. zv. Ilirske dvorske kancelarije, a Srbi su pridijeljeni Ugarskoj dvorskoj kancelariji (isp. odlomak rukopisa Tekelijina O kancelariji srbskoj u Beču, »Serbskij Letopis« knj. 103. Budim 1862.). Iz uspomene na crkveno-narodni sabor 1790. bilježi Tekelija *m. o.:* ».... čisto sam uzdisao, da Srbi blagorodstva u sebi ne pokazuju, poneže na blagorodstvo (plemstvo !) robtaju, obače onda se počela bila francuzka revolucija, gdi se sve blagorodstvo uničtožilo, to i cela Evropa zabunjena bila s prevarnim glasom Francuza vikajući: liberté, egalité t. j. svoboda i ravenstvo, no posle Sobora ti koi su najviše protivo blagorodstva vikali oni su se starali blagorodstvo dobiti ....« t. j. da budu uvršteni u taj povlašteni stalež! A o »dieti« 1792. veli *m. o.:* »ove diete se kruniše car Franciško ... Car udarao Rittere, equites auratos, među kojima i ja sam bio ...[6] posle vojske kopljem u trnje, kažu ljudi, dok im trebujemo (t. j. Srbi Magjarima i carskom Dvoru!) dotle nam obeštavaju; kad svoje poluče, nas odbace. Zaista i mi smo krivi, što se ne staramo za obšte dobro, nego samo za sebe ... ostavili (mi) na mitropolita i vladike, a oni bome kada njima dobro za druge i ne mare, mnogo puti i ono predstavljaju da narod želi o čem narod protivno misli. Zato bi trebalo, da činimo kao kod protestanata ...«. Iste 1792. g. postane Tekelija od vicenataroša varmegje konačno sekretar Ugarske dvorske kancelarije u Beču i provede u tom zvanju do 1798., kad se povuče u privatni život.

Rđavo je iskustvo imao Tekelija s višim pravoslavnim klerom, kojemu je prigovarao zbog nekog oportunizma, a može se reći, da je bio zadojen antiklerikalstvom. Tako je on iza temišvarskog crkvenog sabora od 1790. (u kojemu su sudjelovali i laici, pa i on sam) uporno zahtijevao publikaciju saborskih traženja. Tek 1795. uspijeva da se o tome raspravi u Beču s mitropolitom, koji se nećkao, jer da su ratna vremena. U fragmentarnom članku (isp. J. Gjorgjević, Odlomak rukopisa Save Tekelije o kancelarii serbskoj u Beču i t. d. »Serbskij Letopis« knj. 103. U Budimu 1862. s. 144. i d.) opisuje to raspravljanje *m. o.* rekavši Stratimiroviću mitropolitu: »... Gospodine, uzmite vi vremena ot prihoda (t. j. doseljenja srpskoga) ovoga naroda ovamo do današnjega dana, i vidićete, da su sva i nai bolja privilegija onda davata, kad su

voiske (ratovi!) bile, a posle voiske umaljene; ne vidite li vi, da je to izgovor samo dovde, dakle ljudi naši su potrebni... Onda on, dakle da sednemo, da vidimo, što pri sadašni vremena izkati možemo.... Mitropolit o svemu negodovavši i ono, što je već rešeno črez cara, rekao, da biti ne može, a kad došlo na ureždenie naroda, da Arhi i Episkopi s Manastiri daju godišno na soderžanije Seminariuma za vaspitanije Klira, koe bi već ot 1791 meseca Maja 1-go davati se moralo, to Mitropolit jarostno reče,.... mu pas mater, ako se ova rezolucia ne pokvari, vrag da nosi sva postulata. Onda ja: Za to dakle Ekselencia pre godine ste pisali u kancelariju (u Beč!), da se rezolucija na narodnja postulata neizda, dokle vi ne budete iskali, vi sad kažete, da vrag nosi sva postulata, ako se ona rezolucia ne pokvari, vi dakle nigda iskati ne ćete, jerbo nigda plaćjati nemislite, i tako siroma narod u vaše ruke bezumno položivši svu nadeždu blagopolučija svoga do veka će uzdisati pod očekivaniem sreće svoje; ta vi znate, gospodine, da to su u naroda volji stoji vladikama ili Mitropolitu svome otrediti 30 ili 40 hiljada na godinu, niste li vi dovoljni, što je narod vas ostajvljavši druge stare Episkope sedme godine vašego kaluđerstva Mitropolitom postavio, bez svakoga truda vašega vaše prihode od 200 do 30.000 umnožio. Hoćete vi tako vriško (od frisch, njem., svježe, t. j. odmah, brzo!) neblagodarnost vašu da pokažete, ja mislim, da je narod boljega se ot vas nadao. On: nie to tako lako plaćjati, ni predki (predšasnici!) moi nisu plaćjali. – »Vi gospodine kad ste postali mitropolitom već je bilo sveršeno da Mitropolit 6000 na seminarium da, dakle vi niste mogli esap praviti na nji, povjerujte da i za manje ot 30.000 koe vam jošte ostaju narod bi našao Mitropolita, ali narodnje polze ravnitelja on želi...«. Taj i takav sukob ostavio je dakako žaoku i u kasnijim odnosima, jer se iz korespondencije sa mitropolitom na pr. iz njihova dopisivanja 1827. vidi, da nikako ne harmoniraju. Tekelija je predložio osnivanje bogoslovskog seminarijuma obećavajući 1000 forinti, no bio je odbijen vrlo resko. (Isp. članak »Tekelija i Stratimirović«, »Serbskij Letopis« knj. 106. u Budimu, 1863., s. 157–159.)[7] No silom prilika imali su i poslije dodira.[8]

Odmah u početku svog privatiziranja, iza napuštanja službe u Ugarskoj dvorskoj kancelariji, javlja se Tekelija kao javni radnik, pa davno prije svoga glavnog mecenatskog djela pokušava manjim pothvatom, izdavši u Budimu 1798. »Jednoga graždanina načertanije osnovanija za obučenije djece u Aradu urediti se imjejušča Aradskom obtšestvu podnešeno«. Taj je plan iste godine objavljen tiskom i u latinskoj versiji: »Positiones intuitu instituti pro eruditione Serbicae juventutis Aradini erigendi, Communitati Aradiensi dedicatae«. Autor se suvremeno naziva akcentuirano kao »graždanin« (citoyen!), a ističe kao prosvjetaški racionalist i filantrop, (uglavnom), kako je nepristojno, da se čovjek stara isključivo samo za sebe, i da se nitko ne može nadati većemu bez nauke. To je uopće crvena nit u njegovu javnom nastojanju i kasnije. Karakteristično je u gornjem smislu upadljivo isticanje potrebe ličnoga, baš manualnog rada. Upravo između 1770. i 1780. naro-

čita je bila takoreći moda u zapadnoevropskom prosvjetaškom svijetu izučiti neki obrt, čak i među plemstvom i krunjenim glavama, na pr. Louis XVI. bavio se bravarstvom, a u XIX. stoljeću pridržavao se i Franz Joseph I. takove tradicije.

M. o. zalaže se T. u toj knjižici i za učenje stranih jezika prvenstveno francuskoga, kao tada najmodernijega (... njega je svet izabrao bez svakoga moga sojuza; po celim svetu se skoro govori u građanskom društvu i u svakom skoro sastavku tako, da je u ljudi to mnenije, da koji ne govori francuski nije čovek od učtivago sveta. Ako vremenom drugij jezik bude [što se veli u modi], to će se na učenje ovoga ti 6 dukata opredjeliti). No pored redovitoga školovanja treba svatko da izuči još i neki obrt. »Nek niko ne misli detetu koje knjigu uči, da je sramota i ne pristoji zanat znati i da na to dospeti ne može. Dete koje se iz malena na to uputi, držaće za igračku koji sat sikiricom kod kolara delati i čakancem kod kovača kucati, decama se svašta mili. I tako vreme ono, što bi se inače dete šetalo, karte igralo i po krčmah tancalo, obratiće na zanat, neocjenjenij za čoveka adiđar.... Ako se koji već izmalena i nadati može da neće spasti na zanat, zato neka ga ne prezirava, niti žali ono malo vreme, što će na njega upotrebiti, jerbo ako nikakve druge polze ne uzima, to će znati o spravi majstora suditi i trud ceniti, i preko svega toga poznati, kako je čoveku gdikome teško prepitanije dobiti i koliko je nuždno njemu pomoći i koliko je čelovečejstvu i carstvu polezno razna hudožestva uvoditi«.

Poradi Francuza dođe 1800. do insurekcije i u Ugarskoj, Tekelija postane u Aradu potpukovnik. Tu se iskazao kao novotar, proveo je odsijecanje baroknih, starovremenskih perčina (»copfova«), tih do sada još pomodnih ukrasa i muških frizura, koje su onda 1805. također službeno ukinute.

1802. je Tekelija ponovo ablegat u ugarskoj Dijeti, na saboru (u Požunu), pak se zatim ponovo formalno povlači u privatni život, u kojem ostaje još četrdeset godina, ali ipak ne miruje i nije samo ekonom, privrednik svojih imanja, nego mu je aktivnost baš za javne poslove upravo svestrana, a ističu se ponajprije dva markantna slučaja.

Interesantan je naime Tekelija, kada u svojoj »Autobiografiji« kaže, da je on bio onaj, koji je posebnom predstavkom Napoleonu sugerirao osnivanje »Iliričeskoga kraljevstva« i još prije toga snovao o ustanku Srba protiv Turaka. On pripovijeda još i ovo, pošto je Prvi srpski ustanak bio perfektna stvar: »No meni se vidilo pre neže li je Napoleon Iliričesko kraljevstvo proglasio gradušte 1805. godine na to podobije caru našemu (t. j. austrijskom Francu!) dati projekt. 10/22 septembra caru (sam) poslao pod moim imenom (ne piše pod pseudonimom Ivanovič, kao što je pisao Napoleonu! op. izd.), no njega s Rusima skopčati protivo Francuza. Tu sam ja opisao, šta se ima bojati od Francie, šta od Rossie, no stra(h) od Francuza stoi pred vrati, a od Rossie i stotine godina proći, da Rossii nitko ne može dosaditi razvje revolucia u zemli, niti preprečiti put njenima dvama kolosima jeziku, i veri, je li ona,

kud se krene, nalazi sve narode od svoga jezika, ili zakona, ili oboje, zato samo ako Srbsko carstvo se ustroi, gdi ti kolosi ne bi djeistvali, zašto i Srbli su jednoga jezika i zakona. Zato da se s' Rossiom (Austrija!) skopča i da osvoi Njemačku, kao car Nemačkij suštij, koje zemlje nisu u planu, i tako može do Okeana prostreti svoju vlast, jerbo kad svakij narod bude imao svoga poglavara, i ne bi jedan narod podložen drugomu bio, da onda mir i ljubov biti može, a dok se jedan črez drugoga ugnjetavati bude, donde ugnjetani svagda će za svoju slobodu uzdisati, i priliku isčekati il tražiti da se izbavi. Tu sam kazao, za izbegnuti zavist između Generala, da car verhovne za svaku armiju učini braću svoju. To kad sam vidio, da je tako učinjeno, opet sam se radovao, da mi se sovjet primio, i drugi može biti nagraždenie za takij projekt primio, al moj cjel nije to bio, nego da car svoju politiku tuda okrene, da Srblima pomogne. Istina da je preko Šimšena (Simbschen!) komendira Petrovaradinskog morala se pomoć šiljati, zašto sultan se obsetio, i pitao, je li to s carevim znanjem, da bi dakle se to pokriti moglo, to je Šimšen morao biti žertva, morali se ga bo bezčestno kasirati. Utješenie moje i radost prekratilo, kad sam čuo, da sam došao u podozrjenie i svima graničnim vicišpanima pisano bilo, da i na mene i sve u monarhiji Austrie živuće Srblje paziti da imadu. To mi je bilo nagraždenie, ali bilo kad bilo, tek u mom projektu opisanu opasnost Austria izbeći ne će«.

Imao je Tekelija u to doba i literarnih prevodilačkih ambicija. Tako je u Budimu 1805. publicirao: »Rimljani u Španiji. Iz spisanija Vatsona Angličanina prevedeno na serbskij jezik črez Savvu ot Tjukeli s primječanijami i kratkim dodatkom pravila i upražnenija voennago upravlenija, sraženijah i upravlenija mestah«. Možda je taj prijevod izravno s engleskoga.

Bilo bi dalje još zanimljivo utvrditi, koliko je Tekelija participirao pri izdanju knjižice »Historisch-Topographische Beschreibung von Bosnien und Serbien« u dva izdanja, Wien 1810. i 1827. Im Schrämblischen Bücherverlage?

1811. pada njegovo drugo putovanje u Rusiju zbog baštinske likvidacije (1816. išao je također), doživljaji su opisani u naprijed priopćenom materijalu. Iza toga slijedi neuspio pokušaj bračnoga života, o kojemu ima spomena u prednjem tekstu. Motiv je bio u stvari pitanje potomstva, tko će biti baštinik. Porodično imanje u širem smislu naposljetku je prešlo u ruke barona Sina, koji je residirao u Beču. Inače je lični Tekelijin imutak poslije, uoči njegove smrti, primijenjen u narodne svrhe, no Tekelija će poživjeti još par godina.

Privatizirajući, tražio je kao intelektualac i područje literarne afirmacije, dakako uvelike diletantski. Živio je u kraju, u kojemu se srpski živalj miješa s rumunjskim. U razdoblju franciscejsko-metternichovskog reakcionarnog režima protiv slobodarskih narodnih pokreta u Evropi pokušavao je Tekelija »književno bistriti«, m. o. jedan problem s tim u vezi. Tako 1825.[9] objavljuje u Halle, u Njemačkoj, raspravu pod

natpisom »Erweis, das die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt«,[10] a 1827. drugo izdanje u Budimu (Ofen!) »mit mehreren Gründen vermehrt und in die walachische Sprache übersetzt durch S. T.« (isp. kritički osvrt u »Serbskim Ljetopisima« za g. 1829., u Budimu 1829. s. 159., kao i članak I. S. P., Šta Vlasi o Serbljima misle, »Serbski Ljetopis« knj. 10. Budim, 1827., s. 103.). Tim problemom Vlaha zanimao se, uostalom, i Tekelijin protivnik mitropolit Stratimirović. Stratimirovićev sastavak »O Vlahah« objavio je dr. Jovan Radonić u 228. knjizi »Letopisa Matice Srpske«. Uopće je upadljiva paralelnost između Tekelije i Stratimirovića u stavovima prema tadašnjem javnom životu Srba, i u osnovama, projektima, pa i u akcijama na pr. s obzirom na Prvi ustanak, te u napred spomenutim memorandumima, Napoleonu i Francu I., i t. d. Eto, svojevrsni su bili rivali i u literarnim, naučnim pokušajima, kao i na području unutarnje crkvene politike.[11]

I ako Tekelija u pravopisu nije bio pristaša Vuka Stefanovića Karadžića,[12] nego naprotiv više konservativan, očito je, da se zanosi narodnim pjesmama, koje je Vuk sabirao i objavljivao. S tom činjenicom u svezi je i dokument, da je Tekelija m. o. poznavao, čini se, i engleski jezik, sudeći po autografu prijevoda jedne engleske posvetne pjesme, koju je u čast Karadžića ispjevao John Bowring i kao prevodilac srpskih narodnih pjesama metnuo u svoju ediciju »Servian popular poetry« (London, 1827.). Tu je pjesmu Tekelija međutim donio u slavenosrpskoj dikciji, nimalo se dakle povodeći za originalnim mirisom cvijeća, koje je Vuk skupio i poklonio, ma da se u pjesmi Vuku izričito kaže, da ono »ne će skoro ufenuti, i tvoja muzika će se rasprostraniti, i glasi bezčislenii joj se soglasiti«.

U časopisu »Serbskij Letopis« (nastavljen Theodorom Pavlovičem, zakletim advokatom i slavne krašovačke varmegje assessorom) za g. 1833. »častica vtora«, u Budimu iste godine, knj. 33. ali i zakletim neprijateljem ilirstva op. izd.) ima posveta Savvi Tekeliji iz urednikova pera kao i »Biografija Petra Avramoviča Rossiskog Generala« s naivnim etimološkim povezivanjem prezimena Tököly i termina (u stvari turskog) tekija, dotično po varošici Tekija u Srbiji. »Ovo je pleme (Tekelija) davno pre Patrijarha Čarnoviča iz Serbije, gdi je pritjažavalo Tekiju, i okružna mesta, prešlo u Madžarsku«. U istinu je vjerojatno, da su potonji Tekelije imali prije katastrofe roda Tököly feudalnovojničke odnose s tom familijom te poslije emigracije posljednjeg Tökölyja nastupili na njegovo mjesto. Njihovo je pravo prezime bilo najprije Popović. Nešto mutno je i S. T. znao o rodu Tököly, ali je krivo vezao svoju porodicu za T. de Késmárk, a i grb pravih Tökölyja nije pravo znao, jer u njemu nijesu 4 lava, upravo leoparda, već jedan. Prava magjarska loza, bez veze s familijom Savinom, nestala je s mužem Jelene Zrinske 1705. u Izmidu (Nikomediji). Nego je 1706. jedan Jovan Popović dobio od Habsburga za se i svojtu ugarsko plemstvo i 1715. odnosno 1724. donaciju i predikat Tököly de Kevermes et Vizes.

Ta se pak loza, nedugo iza smrti Save Tekelije, ugasila s posljednjim izdankom, Petrom, već 1844. Heros eponymos (pradjed Savin!) Tekelija Joan vodio je 1697. vojsku princa Evgenija Savojskog »između ritova i bara, te je tako mogla prispjeti do Sente, dokle još polak voiske turske nije prešlo preko Tise, i tako prohodivši Sentu, levo krilo voiske Eugenia upravljao, baterie turske osvoio, razbite Turke preko Banata gonio. 1698. dobije nalog osnovati grad Arad, koga on na desnom bregu Moriša i ustroi, no ovaj je grad sade razoren, budući da je drugi na levom bregu osnovan«.

Postavši uoči izlaska pomenute 33. knjige »Letopisa« »priložnik Matice Serbske«, Sava Tekelija primi dedikaciju te knjige s ovim tekstom:

Visokoplemenitorodni Gospodin Kraljevski Sovjetnik

Gospodine Milostivejši!

Vaše je slavno pleme jedna ot oni redki zvezda, koja iošt iz one cerne noći nesreće svetli, u koioi je grozne sudbine strašna burja, svetle Serbske dane nemilostivo pomračila! koja iošt svetli, i Srbljina na inogdašnje veličestvo roda svoga opominje; u životopisaniju velikog Generala, strica Vašeg, vidi se u dedovi Vaši, u slavnom Ocu, u stričevi i braći Vašoi stara serbska hrabrost i neustrašimost, žarko otečestvoljubie i rodoljubie, kojima su Serblji zemlje svoje branili i nove osvojavali, vidi se ljubov bratska i kamen vere ljubov prijateljska, oni se svakom i vojničkom i graždanskom i naravnom dobrodjetelju velikolepno blistaju. Vi ste Visokorodni Gospodine! sve te dobrodjeteli slavni praotaca Vaši nasledili i u blagorodnim persima Vašim na sreću roda Serbskog milovidno razvili: Vama je ime Serbsko milo, i sve, što se na to ime otnosi Vama na srcu leži, Vi veru i zakon praroditelja Vaši verno ljubite, pak velikodušne hramove i oltare Bogu podižete, Vi prosveštenije narodne želite, pak to medju Serbljima rasprostranivši sa svom silom trudite se; svakog Serbljina, koji se naučiti želi, ili druge uči velikodušno podpomagajući, spasitelna za Serblje zavedenija praveći, knjigohranilišta zavodeći; i čislo oni, koji Vašem velikodušju upravo prosveštenije i svu sreću blagodariti imaju lako se izčisliti ne može: slovom, Vi za blago i slavu narodnju revnostno i delate i štedro blagodjetelstvujete. Sva su ova, Visokorodni gospodine, tolika, da Ime plemena Vašeg, s kojim se Serbsko ime diči, nigda vreme, nigda vjeci iz spomena Serbskog izbrisati ne će! Vas pak Serbskij Blagodjetelju! svakij Serbljin i po sedinama, kojima ste rodu neprestano revnujući glavu ukrasili, i po otečeskoj ljubovi, kojom svakog Serbljina obimate, dobrim Ocem naziva, koga će pozni potomci Serbski i uvek blagosiljati, i u pesmama pevati.

No izvolili ste Visokorodni Gospodine, i sirotu Maticu Serbsku nepresatnog blagodjetelstvovanja Vašeg učasnicom učiniti, i Matica je darom Vašim obogaćena, i Matici Ime Vaše medju priložnici dostoinstvo daje, i Matica Serbska dakle Visokorodije Vaše štedrim blagodjeteljem na-

ziva, i svaki od članova njenih istinom blagodarnostju sprama Visokorodija Vašeg sebe obvezana oseća. No kad bi se blagodarnost naša i najhitrijim poletom ustremila, jošt visinu zasluga Vaši dostići nebi mogla; ne dakle dostojno blagodariti, no bezgranične blagodarnosti znak samo dati žele, i svi priložnici Matice i s priložnici Letopisa sa mnom, koji i vosob Visokoblagorodije Vaše, za visoku blagonaklonost, kojom me svagda predusretati milostivo izvolevate iz srca visoko počitnem, listove ove, životoopisaniem slavepolnog strica Vašeg ukrašene, Vašem Visokorodiju podneti i Vašem visokom Imenu posvetiti hite, polno (puno!) uvereni, da će snizhoditelna blagost serca Vašeg, premda su Tekelie priznatelnosti u otličnii znaci: u ordeni i dostoinstvama, u carskim gramatima primati navikli, i naš mali znak, koi aki krotki sinovi dobrome ocu prinosimo, milostivo primiti , koe ja pokorno izmoljavajući nazivam se Visokorodija Vašeg istinii nižaišii počitatelj Th. Pavlović, Učrednik«.[13] Poslije je Tekelija postao doživotnim predsjednikom Matice Srpske, no zamjenjivao ga je vladika Platon Atanacković, koji ga naziva »Božidar« (Božji dar!) i Savva, ushićeno.

Ugled Save Tekelije sve je više rastao među Srbima, očito kao mecenata-rodoljuba. 1835. posvetio je Isidor Nikolić Savi Tekeliji svoju žalosnu igru u 5 »djeistvija«: »Car Lazar ili Padenije srbskog carstva«. Mora da je primao bezbroj molbenica za najrazličnije podupiranje i javnog i privatnog značenja. 1835. ga snubi Crkvena opština peštanska za »krasnopjenije« t. j. za osnivanje umjetničkog crkvenog hora. Tekelija se odazvao sa 100 forinti (isp. Sp. Vasiljev, Srpske crkveno-opštinske organizacije u prvoj polovini XIX. veka. »Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu« X, Sremski Karlovci 1937. s. 147). A od 1838. točno uzeto stoji Tekelija na čelu obnovljenog društva »Matica Srpska« u Budimu. I Milovan Vidaković uživao je blagodati Tekelijine, koji mu 12. XI. 1838. piše iz Arada: »Čestni gospodine! Pismo Vaše poluči, v kojem javljate, da ste gramatiku vami sočinjenu mojemu imenu posvjatiti želili. Ja vam blagodarim na vašem userdiju, i radujem se, da ste vi toliki predčislenika dobili, da je pečatati možete; pri svem tim izlišnje mislim neće biti, ako i ja od moje strane čtogod dodam. Izvolite dakle pismo ovo Gdinu Bozdi pokazati, da bi imao ljubov vami na moj sčet dati sto forinti u srebru; i s tim želim, da biste čem skorije koncu želje vaše dospeli. Uvjeravajući vas moga počitanija ostajem vaš dobroželatel S. T.«[14]

Sasvim je prirodno, da je i Gajev pokret privukao Tekelijinu pažnju na pr. poslije pisma od 28. sechna 1835. »Građa za povijest književnosti hrvatske« 6. Z. 1909. s. 222. još i poslanica u stihovima, iz Arada 23. I. 1836., s. 224). Tu su misli o zajedničkom pravopisu i dobre želje za uspjeh »Ilirskoga preporoda« »... ali ja pitam, zachem ne bi opet primili Cirylova slova y opet pisali, kano naski stari chto su pisali? Zar, koj veru promeni Slaven, zar y krv, y jezik je promenil? Zar se s' verom je y krv Slavenska prelila u taliansku? ja mislim, da nijedan Slaven svoju krv ni rod ne bi promenil ni za chiju».

».. Ti živ mi bio! otac ti i maika,
koja tebe Ilira porodi prostrana,
i ne stisla u horvatske granice,
ako li je zemlja poklopila,
seme biše iz kog se ilirska izvisne jela.
i ja sam pre 30 godina ime Ilirie
iz groba podigao, pitaš li kako?
Kad umrem, ti znati moreš ...
kako bi se bratja u krilu grlila,
neb' gledali kako s' koi krsti,
s' leva desno, il s' desna na levo,
nit koi se Muhamedu klanja,
već gledalib' krvcu ilirsku,
koja njima u žilama teče....
Staro pismo Ilira ti uzeti hoćeš.
dobro! ali ti kaži, koje je to bilo?
jel onako, kako dosad čto si pisao,
Nit Jeronim učaše Dalmate,
Niti Kiril Čehe, ni Moravce,
Čekao sam viditi tvoje nove liste,
al ti držiš, kako čto si držao,
česko novo, a ne staro pismo,
hoćeš li to i meždu nas uvesti?
da učimo novo, za naš jezik dosta je ovako«.[15]

Neka pravopisna groznica trajala je dugo u književničkoj atmosferi Srba i Hrvata, tamo sve do oko 1850. Kod prvih u jednoj je fazi vidnu ulogu imao i Sava Tekelija. Odbor Matice Srpske u Budimu pod rukovodstvom episkopa Platona Atanackovića obratio se po jednim pismom Karadžiću i Tekeliji, da izjave, što misle o azbuci i ortografiji. Obojica su se odazvala u početku 1842. u »Srbskom narodnom listu«, i oba je odgovora Vuk Stefanović Karadžić objavio 1845.[16] u posebnoj knjizi pod natpisom »Vuka Stefanovića Karadžića i Save Tekelije pisma visokopreosveštenomu gospodinu Platonu Atanackoviću, pravoslavnom vladici budimskom, o srpskome pravopisu, s osobitijem dodacima o srpskom jeziku«. Karadžić m. o. kori Maticu, da je »do danas našoj literaturi učinila više štete, nego koristi i časti«, a s obzirom na pravopis, da nema smisla pridržavati se starog crkveno-slavenskog i u jeziku opet »protiv zdravog razuma opet da krpimo i natežemo«. Tekelija se opet zauzimao, da se »vozvratimo našemu pravoslavnomu slovenskomu jeziku, ježe jest istinii srbskij«.[17]

Vuk je dobro znao za tu Tekelijinu konservativnost i s tim u vezi kritizirao i samu Maticu Srpsku s Tekelijom na čelu pišući m. o. (19. I. 1842.) episkopu Platonu Atanackoviću: ».... Matica nije ostala ono, što je postala, t. j. društvo da pomaže našijem spisateljima štampati knjige, nego je odmah uzela ton učenoga društva i pretvorila se u literaturnu partiju; a budući da su Matičari, od početka do danas, najviše prosti ljudi, koji ili nikakova, ili barem pravoga ponjatija o literaturi nemaju, zato je ona, postavši gotovo najludom partijom u literaturi našoj, morala biti oruđem jednoga ili nekoliko svoja člana, koji nigda nijesu gledali, da se učini što dobro i pametno, nego su se samo starali, da se radi (makar kome i za inat) onako, kao što je njima po volji. Taka je

Matica od početka do današnjega dana, a hoćete li je Vi u napredak moći opametiti i na pravi put izvesti, to ćemo vidjeti (ali ja sumnjam, dok je živ Sava Tekelija)«, koji je uostalom iste godine preminuo.[18]

No Tekelija se uglavnom u međuvremenu nekoliko godina prije bavio svojim takoreći životnim zadatkom, komu, naime, da namre svoje imanje, pošto pred nekoliko decenija nije ni u poodmaklijim godinama uspio da osnuje sebi porodicu.

Napokon je onda Tekelija u sumrak života ipak uspio da dostigne kulminaciju svog mecenatstva, o kojem je snatrio duge godine. 1838. izda u Pešti svoje »osnovatelno pismo« za dom Matice Srpske, ujedno internat za »srbske junoše«, koji studiraju u peštanskom sveučilištu, a koji će biti stipendisti te institucije, što će otada imati naslov »Tekelianum« (u tako nazvanoj Velikog Krsta ulici (Grosse Kreutz-Gasse). Isp. »Srbski Letopis« knj. 97. Budim 1858. s. 189. i d. Osniva, dakle, »zavedenie« s kapitalom od 20.000 for., zadužbinu za izobražavanje darovitih, ali siromašnih sinova roda svoga. Imao je još različnih planova i konačno i zavještanja i za rodno mjesto Arad, snovao o štampariji, biblioteci, muzeju. Nije sve ostvareno. U Aradu na pr. želio je, da se osnuju institucije za svećenstvo i propovjednike, u Pešti za vojne pitomce, jedno sjemenište za klerike i njihove profesore, a onda i navedeno »zavedenije« za građansko vaspitanje«. 100.000 forinti srebra da bude glavnica (od kamata 2 tisuće na 2 pitomca u Inženjerskoj akademiji u Beču i 2 u Ludoviceumu u Pešti, a 4000 da se dodaje kapitalu, dok naraste na 1 milion i onda da se poveća broj pitomaca). Za »Građansko zavedenije« kupio je pomenutu kuću u Pešti za 12 mladića, sve to uređuje fundacijskom listom kao i svojom oporukom od g. 1840. »O domu zasad sledovatelno opredelenije činim. U gornim podnatiju u dvoru veliku sobu naznačavam za obitavalište učenikov, do nje jednu veliku sobu za knigohranilište, drugu za Pantheon, gdi Matica i zasedanija svoja držati može, tri sobe za učrednika ili Redaktora jednoga ili dvoice, i tri tomže spratu zadržavam za sebe, i pleme moe za silazno obitalište, Absteigquartir. Prema zemlji sobu pod pitomcima opredelavam za Pečatnju (tiskaru, štampariju!), pročeže da se da pod kiriju (najam!), koja će se upotrebljavati na popravu doma, inače se ima dati pod interes«. Sve to snuje kao iskusan ekonom-vlastelin i dodaje klauzulu, da će o domu i o pitomcima »po moim blagorazmotreniju neograničnо razpolagati«. Nesuđeni oficir mislio je i na taj stalež, te je disponirao za Beč, a za 4 mlada srpska graničarska oficirska sina kapital slično kao za peštansko zavedenije (zavod!) i povrh toga fond od 8000 forinti za apsolvente, da se ekvipiraju na završetku studija. O stogodišnjici Tekelijina rođenja 1861. »Tekelijanum« je imao 150 tisuća (na kamate investiranih), u Pešti 1 veliku i 1 malu kuću, u Aradu 9 većih i manjih kuća, veliki vinograd i 42 »lanca« zemlje. Dotad je u Pešti prošlo oko 100 pitomaca, a u Inženjerskoj akademiji u Beču 25. Svom zadužbinom upravljaše iza Tekelijine smrti Matica Srpska.

U oporuci 1840. Tekelija je zalazio u pojedinosti: »... Sve knjige moe ostavljam seminarii ako se odobri (od vlasti!), a međutim, dok se seminarija ne zavede, iste knjige neka se hrane u domu fundacionom za pevce u sobi na svod sazidanoj (to je osiguranje od požara!); ali najpre neka se sve popišu črez pisara varmeđskog (županijskog!) u prisustvu sveštenika i nadziratela domova, i pod dva ključa neka se metnu, od koi jedan neka bude kod najstarieg sveštenika, a drugi kod nadziratelja, i zato neka im se nagrada da; knjige nikom izvan doma, gde su na čuvanju, neka se radi čitanja iznositi ne daju; a ako seminarija ne bude odobrena, iste knjige »Zavedeniju« peštanskom pripadaju, koe će na nji kao što je rečeno motriti. S knjigama zaedno neka idu i novci zlatni i srebrni i bakarni (očito numismatička zbirka!), od koi svako parče neka se dobro zabeleži u prisustvu črez naslednika izabranog i poslanog knjigohranitelja, i još druga dva poštena čoveka; spisak neka ista lica podpišu.... i neka se novci i spisak svake godine črez poštene ljude preglede. Novci se ovi nalaze u sakrivenim čikmedžetima (t. j. tajnim pretincima) večeg ormana u sadašnjoj knjigohranilnici. Ako se pri »Zavedeniju« peštanskom knjigopečatnja odobri, od prvog primljenog interesa neka se nabavi, i neka se odma knjige pečatati počnu, a pripadajući otuda prihod neka se na književne stvari obrati...«.[19]

Moguće, da ga je za ovo mecenatstvo impresionirao primjer generala Zorića u Šklovu, a možda i opće srpske zadužbinske tradicije ili pak romantičko nastrojenje ili opet životna familijarna razočaranja spojena i sa specifičnim karakterom ugrožene srpske manjinske oaze u sklopu ugarske države, u kojoj je već žestoko bujao magjarski nacionalizam. Napokon su tu bili svježi primjeri i uzori: magjarskog mecenata grofa Széchény Ferenca, koji je 1802. osnovao Magjarski narodni muzej i knjižnicu, ili slučajevi Poljaka grofa Ossolinskoga, koji je 1817., odnosno 1826. osnovao u Lavovu »Ossolineum«, i ruskih obitelji bogatuna i filantropa Demidova (botanički vrt u Moskvi i Demidovske nagrade u petrogradskoj Akademiji) i Rumjancova u Moskvi (Galerija umjetnina). Poslije svoga »Zavedenija« morade se Tekelija oportuno sjetiti i Magjara, kao što je i učinio i što notira pri kraju Autobiografije.[20]

Koliko god je bio osnivač crkvenih zadužbina, već po tradiciji svoje familije, s jedne strane formalistički »pobožnjak«, s druge kao prosvjetaš imađaše ipak svoje poglede o kleru. Tako je smatrao za potrebnim da 1839. pribilježi »ove godine znamenite u vjeri« u posebnom stavku: »... Propustiti ne mogu, da objavim, da je svako zlo od popova proizašlo«. U 226. tabaku, list 237., ljeta 1837. »Pfenning Magazin[21] stoji kako početak postao Theatra. To su djela evangelska, muke Hristove i proča događaja u jevangeliju označena pokazivali ljudma za novce trajući one persone, kao Hrista, apostole, Jude, djavole i proča na šta nas neće navesti popovi!« No tu se, očito već senilan, kulturnohistorijski prebacio, iznoseći međutim na drugim mjestima prepotenciju klera svih crkava u marljivom pabirčenju po suvremenom novinstvu. Inače je još snabdjeven i nekim starinskim praznovjericama, ma

da se svakom zgodom divi i tada modernom napretku (na pr. željeznici i fotografiji [Daguerre!]). Vrlo mu je značajna na pr. pojava jedne repate zvijezde (kometa), upravo kad je pošao u latinske škole (»repom je bila prema sjeveru, a u kući je bila svjetlost blistava odsjeva kao od usijana gvožđa«). To je, naime, smatrao kao nešto veoma značajno.

Kao prirodoslovni curiosum bilježi 1840. zapaženu pojavu, koja kao da je bila t. zv. fata morgana, a o kojoj valjada nije ništa znao pod tim imenom. »6/18 noemvrija po podne oko 3 sata u Galši pred kolebom (u vinogradu) stojeći vidim nika svjetlost razorom spuštajuščusja. Ja sam odstajao od te svjetlosti na nikoliko koraklai hod je bio čovečii, ja sam mislio da čovek imao motiku, koja proću sonca suštij svetlila se, posle je, kad se sišla niže, ta svetlost ukazala se do niže pojasa, kao čovek u oklopu tučnim svjetlaši se zelenkasto, mene vnimatelnog učini i ja pojdo viditi. To je tako hodom čovečijim sve prozoru spuštalo k meni, i ja išao k nemu, no među nami stajaše jedna gomila tačaka vinogradskii, koja mi je na minut, ili dva preprečila vid k predmetu, i tako obhodivši tačke, nestalo mi toga predmeta. Ja sam otišao do toga mesta, do koga sam ga vidio, i ništa viditi ne mogo. Na sve strane obertao, i ništa ne smotri više, hotja vinograd bez lišča, dakle se vidu ne pripjatstvuje. To videnije se produžilo za 7½ minuta na 414 koračaji. Dicite physici quid hic, dies fuit, sobrius fui, sol splendebat. Ja sam išao k susedskom vinogradu, gdi su radili i ništa izvjestiti nemogo«. To »pojavlenie« Tekelija je sam u bojama »izmolovao«.

S braćom Jankom i Gjurom Draškovićima Tekelija mora da se upoznao u Budimpešti još devedesetih godina XVIII. stoljeća, ako ne još i prije. Razdoblje Martinovićeve urote valjalo bi u vezi ove trojice još istraživati, jer su bar Gjuro Drašković i Sava Tekelija bili malo skloni kleru »obojega zakona«. Tako se razabire iz korespondencije Gjurine s bratom Jankom (isp. u arhivu obitelji Draškovića u Državnom arhivu u Zagrebu) da je i u slučaju Martinovićeve urote, koja je protivaustrijska, nadvlađivao kod njega antiklerikalni duh prosvjetaša, međutim u tom momentu možda i poradi straha, da i oni ne bi bili kompromitirani, a moguće i stoga što su oba Draškovića bila profesionalni vojnici. U nedatiranom listu Gjuro piše: »Prekjucser u Noch oped 19 Staats Gefangene nachinili jesmo (u Budimpešti!) i jer skoro svi nitkovichi i tebe niepoznani jesu, dakle niti potrebno derxim Tebe onih imenah pisati. 3 su med njima Popi i dje je shtogod zlochestoga dje Pop ne bi bio polag? i oni drugi su naivisce Jurati Cancelishti & c. (Iz toga izričaja viri možda klasna ugroženost naprama programu Martinovićeve urote! Op. izd.). Odjeka u franceshkanskom monastiru dan i noch maleshne sobe za uvachane mislite (!) zidati dadu; i kad gotove budu umah napuniti hotu. Alla pogibelna Primera! ...« A i u pismu od 20. I. 1797. daje Gjuro oduška svom antiklerikalnom raspoloženju pišući među ostalim: »Popu, kad od Verre teke govori valja zdravomu biti, drugachje Missu sluxiti istom xeliti moxe. Ma! ja sebi nigde shtogod katolichanskog obecham; nasci su svi kalfini iliti lutherani, a nitko nie,

tko za volju katolicsanske verre bi diak postao; a to se stime pricheti mora; nego sve u tutanj pri pechi. Popstvo to je neznana rich. Pop je sad naismescni Budala; on ljudma od Verre, od Misse, od Popstva s naivechjem Enthuziasmushom prodekuje, nje na izpunjenje njiovih Duxnostih poziva, a ljudi chuju, vide i spavaju, i Popa posmeju. Vallah! shtetta da mlogi netu razumit, da mlogi neznaju razumit. Pervi Gursuzi, drugi loshi Magarci«.[22] Možda su upravo pod Tekelijinim utjecajem prakticirala braća pisanje i ćirilicom, koju su nekad upotrebljavala u međusobnom dopisivanju, da im nepozvani iz vlastite okoline ne razaberu neke stavke. Devedesetih godina XVIII. stoljeća i kasnije ćirilicom piše Gjuro Drašković bratu Janku iz Pešte. Iz njihova dopisivanja vidljivo je drugovanje sa Savom Tekelijom. 2. IV. 1799. na primjer: »Savu veche davno neima ovdi (u Pešti!), ja chu mu knigu Tvoju na Poshte poslati«, a 12. VII. 1799. »Si tu et noster amicissimus Sabbas valetis, bene est«. List Gjurin od 28. X. 1799. Janku pisan je na dvije strane njemački, hrvatski latinicom jednu stranu, a četvrta strana ćirilicom. »... Slatki Brajo! Mi imademo jednu kerv, jedno serce, jedno hotenje; mi moremo se jedan drugog potribovat, mi moramo i budemo se potribovali. Bez Cerkve neimade nishta korisnoga za popstvo. (Nesmiem visce kazat, da nebi mi koj perru iz Ruke uzeo), ja i Sava jesmo puno toga govorili i promotrili. On che sigurno u Aprilu k nama dochi, i onda dalje od toga, kako i kamo ... Verlo govore da su moskaljskog Cara ubili (Pavel Petrović 1796.–1801. ! Op. izd.), i da Sveti Otac Papa umreo (Pius papa VI. † 29. VIII. 1799. Op. izd.) ja ni jedno ni drugo ne verujem«. Na 4. strani lista ćirilicom: Budući sam čuo da iliričke litere razumievaš, žao mi bi, da sam zaboravio Tebi ovako pisat. Perve nove knige budu takve. Sava (koji prije 3 dana natrag otišao) baš dobru knigu u stampi van dao, koja će i za n a š p o s a o biti. A ja ću nekuliko exemplara samnom donieti. Bog s tobom – Gjuro«. (To je valjada Tekelijina knjiga »Jednoga graždanina načertanije ... za obučenije djece«!) Moguće da su se njih trojica viđala i inače u Beču i Požunu, a osobito u doba protufrancuske insurekcije, no onda je nastupio prekid od skoro četiri decenija. Jer, iz Zagreba se tek 1841. javlja Janko Drašković Tekeliji 7. III. napominjući 37 ljeta, otkad se ne vidješe, dakle nekako od 1804. U tom pismu (isp. »Srbski Letopis« knj. 107. u Budimu 1864. s. 158.) evocira Drašković svoju prošlost i objavljuje tada savremenu stvarnost u vezi s javnim životom: »... Mi obadva otole (mileni Sava!) svakojakim putem iduci, opet u jedne versti jednoumni, i vijerni ostašmo domorodnoj svrsi, i eto ja 1803. 2/6 u Diete poklisar našega naroda bivši ondi još podigao jesam Illirički barjak«. Zatim ističe svoje zasluge za Gajeve novine, čitaonicu i da je »u 8 miesec Illirički Teater namestio«. Ti čini opravdavaju ga kao vrijedna njihova starodavnoga prijateljstva, a pogotovo »kad Magjari ot svoje strani užestoče pruženja svojega jezika na nas navalivaju. Ta namira će mene usilovati, da ja starac, kako se zrak istopi, u Šlavoniu, i u Banat pojdjem, i do akcie za utemelenje Narodnoga Kazališta prodavati gledam:

Ovaj put dat će mi priliku tebe vidjeti, i s tobom ponoviti našu ljubav koja sad korisna biti može, buduć ona nas od potopa sikofantah i dušmanov naših branila bude«. Glavno su literatura (književstvo) i jezik, taj »točak« ima sprovesti »venčanje Srpskoga, i Iličkoga Dialekta«. U tom smislu treba raditi »da se predsuda popova obadvojega našega vjerozakona unište, te tako ljubov svijuh južnih Slavjanov pod imenom obšte matere Ilirie upali ... Istina jest da ljudi na svršetku prošastoga, i početka sadašnjega veka rodjeni svi dušmani jesu – ele mladež sotim bolje polzuje, i mi baš imademo 10 do 12 pisaca, koi narodu dični ugled budućnosti davaju ...«.

Na to je pismo Tekelija ovako odgovorio: »Mili, dragi moj Janko. Ničto na svetu u mojoj starosti nie mi moglo vozradovati koliko tvoje, ljubaznoga druga, pismo, jeli u njemu osećam duh slavenski, koi i moi sad podpaljuje, kad vidim kako moi ljubazni drug se trudi matere naše slavenske jezik ne samo udržati, no i nanovo rasprostraniti. Idi braćko putem, koim si pošao, buduščnost, slavenska, koja ti venac plete, vremenom će u potomstvu doplesti i tvoju dragocenu glavu živu ili mrtvu ukrasiti. Ja ću se vrlo radovati, ako ovamo doideš, okolo tvoga bratskoga vrata obuhvatiti se moći, i sladostiju iz bratskoga srdca tekuščeja tebe ljubiti, no javiti ti imam, da ja 19 Aprila u Peštu polaziti moram, da ustroim dom, koi sam za vospitanije mladeži i književstva našeg kupio i do polak maja meseca teško ću biti u Aradu, i onda bi ti pisao, da bi znao u to doba gdi ćeš biti. Sade grleći te moi ljubezni brate ostaem tvoi iskreni drug. U Aradu 10 Aprila 1841. S. T.«

A i u samom tekstu autobiografije notira Tekelija tugaljive odnose između Srba i Hrvata. »1841. meseca aprila čitao sam raspru između serbske i horvatskii?, ovaj sve Južne Slavjane hoće da pod imenom Ilira sojedini, a ovaj pod imenom Srblina. Ovde moram spomenuti (ovdje naprijed citirano!) predstavlenije moje črez Bonaparta odobreno, vozdvigši Kraljevstvo. Ja onda se nisam mogao nadati, da bi se Horvati, Krainci i pročii rimokatolici Slavjani mogli pod imenom Srbalja skloniti u sojedinenije, a Srbli su sve pod imenom Ilira (imali!), tako ja sam se nadao Srblje skloniti moći pod ime ilira. Čto sad se priznalo knjažestvo srbsko, mislim da je slabo čto proizvesti. Zato bi ja sovjetovao, da Srbli ne viču na ime ilira, niti da Horvati presiljavaju Srblje na ime ilirsko; ja se ne mogu razkajati dovolno, čto se nisam polzovao Bonapartinim odobrenijem i ne ću prežaliti, osoblivo 1810. i 1811. godinu, čto nisam dalše predstavlenije učinio, da sebe preporučim, poneže ime familije nosim, kakvo je Bonaparte tražio, a kod Srbalja primljen, i kod Horvata bi bio, ali kako sam kazao, da u slučaju neščastija brata sam se bojao, koji mi vrlo zavidio a neprijateljovao, a i to me uzdržalo, čto je Bonaparte uzeo carevu kćer za ženu i mislio sam, da me ne će poslušati, ne će izdati.« Ove interesantne, skrovite planove valjalo bi, dašto, u Parisu arhivski provjeravati; koliko nisu memoarsko snovidjenje: ipak izlazi, da je Tekelija trebao osnovati dinastiju, što uostalom

nije nevjerovatno, da se kao misao mogla slobodno javiti u Tekelijinoj glavi, kad je bio promatrač lomova tolikih prijestolja i rasula brojnih država te novih kreacija.

Uostalom, jače pulsiranje narodnog života i posred Metternichova režima i kod iliraca Hrvata i kod Srba u Ugarskoj upravo ne malom Tekelijinom zaslugom dovelo je, dakle, do pomenutog obnavljanja starog prijateljstva između njega i Janka grofa Draškovića. Pored rečene izmjene vijesti o svojim ličnim stanjima oni se namah osvrću na javne prilike. Tako i Janko Drašković 6. VI. 1841. u odgovoru na navedeno Tekelijino pismo od 10. IV. iste godine »milovanom Savi« (»Srbski Letopis« knj. 109. Novi Sad 1865. str. 166. i d.) nabraja svoja politička zaduženja, iako je već prevalio sedamdesetu, i tuži se na srpske glavne sveštenike, kao i na učrednika »Serbskih novinah«, koji po njihovoj volji »od jedno dviuh godinah od nas se oddružava, i naše riščane (u Hrvatskoj!) sve u Serbski svez meče, kako da Zakon (t. j. vjera!) Naroda čini: Naš jest (međutim!) Aksiom iz početka bio, sve južne Slavjane pod historičkim, i klasičkim imenom Ilirije sakupiti, pod koim posle lahko bi obastati mogla sobstvena imena Hervata, Serbalja, Slovencih u Krainskom, i Bugarah. I jezik bi se bio jednaki, i ljubov Izkrena medju sviuh ovih bratova utemeliti mogla, i znanje u glavah muževa ploditi; ele valjada ovo zadnje kolovodje vaši (t. j. srpski!) merze, i da zaoto ime svoje dosadašnje Iliraca Natio odbacuju; molim te indi, no kako si sam negda od toga pisao, da u tvome okrugu sve moguče sredstvo uperiš, da se ne razdružamo...« i onda ističe, kako »krasno bi od tebe bilo, da ti kano glasoviti Slavjan, i izobraženi Ilirac naše preduzeće, osobito utemeljenje i trajanje sadašnega teatra z kakovum žertvum pomožeš, bo u nas (t. j. među ilircima u Hrvatskoj!) bogatie i novčeni ljudi neima. Svi Erdödii, Baćani, Kegleviči ne siede ovdi (t. j. u Zagrebu!) i črez toga narodnost izgubili, i sebe Madjaromanii predali jesu«. Na to Tekelija odgovora milnom svojem Janku: »... evo veće 60 godina kako tebe kao dete poznaem i iz malena njeka ljubov vnutrena mene tebi preveržava, hvala Bogu, da ni tvoja k meni nie oladnila. Ti si prešao 70 godina, a ja evo izpunjavam osamdesetu i ako je krv u žilama moim jako oladnila, ljubov k tebi jednako gori, i nadam se, da samo smrt je može ugasiti ... Tužiš se na naše svjaštenike, a mi više na vaše (t. j. katoličke!), jeli dokle god oni voledu biti missionarii rimski, a ne Slavjani, donde svagda stoi timeo Danaos et dona ferentes. Tu, moj Janko, to najpre treba ljubov k narodu vozbuditi, a missionarstvo ostaviti. Vaši su svjaštenici izobraženi i pametnii od naši, oni bolje promotriti mogu, da je narod više nego vera, u tom zaista Madžari lep obraz nam pokazuju, tu kalvini, luterani i papiste svi ravno se uzeli za madžarstvo. Čto se tiče Ilirskog imena, to mogu ti bratski kazati, da sam ga jošte 1805. godine izabrao, pod koim sam se nadao bio sve južne Slavjane sojediniti, i žalim, čto sam propustio vreme, gdi bi zar mogao to namjerenje u djeistvie proizvesti. Sad samo pomalo al userdno i ne presečno raditi moramo. Može Bog dati,

da će opet vreme biti, kad će južni Slavjani, pod imenom Ilirskim, Horvatskim ili Srbskim sebe sojediniti, u smisli svoj, i ljubovi, za narod i jezik uzdržati. Čto se tiče pomoći za teatr Ilirski to sam ja naumio, oma kako sam u novina čitao o vozdviženiju tom, želio sam i ja tamo priteći, i s 1000 Srebra ljubov moju k slavenskom jeziku pokazati. No zasad ne mogu to izpuniti, dokle moe mnoge fundacie u red ne postavim koe mnogo me troška koštaju, zato meseca Julija (1841) moram opet iti u Beč, i ne znam, kad (ću) se vratiti. Nego da vidiš istinitu moju volju, evo ti šiljem 50 fl(orina) s(rebra) kao interes, koe ti na sreću u ovim pismu prilažem. Budi mi zdrav moj ljubezni Janko, i ljubi tvoga staroga druga i brata, kao tebe što ljubi tvoj Sava«. A pred kraj svoje Autobiografije bilježi Tekelija, kako se morao i prema Magjarima pokazati mecenom: »Meseca Maja (1841) dao sam 2000 f. srebra u Akademiju Madžarsku. Gdikoi Srbli negodovali, ali ja hoteo sam djavolu oči premazati, koi su (t. j. Magjari!) zavidili, čto ja tolike fundacije sam učinio za Srblje, a za Madžare ništa, a nosim ime Madžarsko, i živim u njinom carstvu«. I kalvinskom kolegiju u Debrecenu poklonio je Tekelija 1000 forinti. Autobiografija pak završava napomenom o naznačenoj Draškovićevoj zamolbi i na kraju bilješkom 11. oktobra 1841.: »Babukić redaktor horvatski' novina, meždu pročimi, koi su dolazivali mene viditi, došao iz Zagreba u Arad samo da me vidi (!), i doneo mi gdjekoja sočinjenija i pokazao nekoliko tabaka iznovo izdavaemog leksikona nemecko Ilirskogo« (t. j. rječnik Ivana Mažuranića i dr. Jakova Užarevića).

Posljednje godine života upotrebio je Tekelija za različna svoja memorabilia, za peštansko svoje »Zavedenije« i za ekonomiju. Suvremenici su ga se sjećali i kao (razumljivog) osobenjaka, individualiste, koji je nadživio mnoga prošla razdoblja, te spominju, da je u posljednje vrijeme običavao nositi tipični plavi građanski frak, što ga je, navodno, pravio sam!

Umre 21. IX. 1842. (po starom kalendaru).

Iza smrti je Tekeliji kao velikom srpskom mecenatu s vremena na vrijeme ukazivan i dalje pomen zahvalnosti, ali naročito se ističu m. o. budimski episkop Platon Atanacković (1788–1867) sa svojim »stihotvorenijem« »Vječnaja pamjat Savi Tekeliji« (Budim 1843.), a napose velika svečanost u Novom Sadu 29. VIII. 1861., koju je priredila Matica Srpska sa sjedištem onda još u Pešti. Usred Novoga Sada bila je postavljena svečanosna piramida, a priredba je bila organizirana uz učešće naroda iz svih krajeva. To je posebno bilo moguće, što je iste godine već nastupila veća politička sloboda poslije decenija francisco-josefinskog (t. zv. Bachova) apsolutizma. Bilo je prisutno i izaslanstvo Magjara, koji su također iza 1848. g. imali razloga da daju sebi oduška poslije izdržanog pritiska Habsburške Monarhije isto kao i južni Slovjeni u toj državnoj formaciji.

S tim u vezi u završnom dijelu svoje centenarijske pohvale Save Tekelije rekao je pored drugih dr. Jovan Subotić u punom zanosu m. o.

i ove kićene riječi: ».... I sad ne mogu se uzdržati, da članovima naroda ne povičem: ugledajte se braćo u besmrtnog Savu Tekeliju; slava lična, bogatstvo privatno, snaga na sobstvenu korist upotrebljena, sa smrću ništetnom postaje. Bilo je veće gospode od Save Tekelije; bilo je bogatijih ljudi od njega; bilo je silnijih vlastela od smirenog aradskog gradjanina; ali se život njin u grobu ugasio, i kao što im je zelena trava i same grobove ljudskim očima sakrila, tako im je i ime gustom zaboravnosti mahovinom obrastlo, pa su iz svieta izčeznuli, kao što se glas u neizmjernom okeanu etire (etera!) bez slieda i traga gubi i naviek izčezava. I Tekelijino tielo počiva istina ravnim načinom u ladnom grobu, ali dok je Srbalja pohodiće srbski djetići grob svoga blagodjetelja, i blagodarna suza orošavaće od roda u rod ljubljeni grob, u kom sveti ostatci njegovi počivaju. A ime će njegovo sve to milie rodu postajati, sve veću svjetlost dobijati, sve silniju blagodat izlivati; i više će se medj živima spominjati, nego dok je ovako star živ u svojoj prostoj sobici sjedio, i o dobru roda mislio ...« (isp. Stogodišnjica Save Tekelije 17. augusta 1861. u Novome Sadu. »Srpski Ljetopis za godinu 1861.« knj. 104. u Budimu 1862. s. 191.)

U povodu te proslave ustanovljena je i dijeljena posebna Tekelijina kolajna, a m. o. publicističkim veličanjem Save Tekelije zapažena je edicija Damjana Pavlovića »Blaženoj uspomeni velikog srpskog dobrotvora S. Tekeli o stogodišnjoj slavi dana rođenja 17. avgusta 1861. g.« (Budim, 1861.), kao i »Album u spomen stogodišnjice Save Tekelije svetkovane u Novome Sadu 17. avgusta 1861.« I Vuk St. Karadžić bio je pozvan na proslavu.

1862. konstatirano je, da je Tekelijina fundacija u narodne svrhe vrijedila 169.284 forinte.

Sava Tekeli (1761.–1842.): Gradja ili materijal za opisanie života moga.

... 1786. po faršanga (od njem. Fasching!) načinim treći examen i meni dopuste, da publično pro doctoratu disputirati mogu, i nalože disertaciju pisati ... i tako ja dobijem Diplomu doctoralnu, i postanem prvi Doctor juris ne samo od Srblja no i od Madžara, koji nisu bili profesori.

Posle čega otidem doma u Arad i počnem se prepravljati u Rosiju, pišem Agentu u Beč, i ištem pasoš za nauke i tako ga dobijem za ne ograničeno vreme, no roditelji moji nisu hotjeli dopustiti, ibo stric moj general pisao da me pošlju, da on mene za naslednika svoga metnuti želi, to se roditelji bojali, da tamo ne ostanem. No brat moj, koji može biti da je želio, da ja u Rosiji ostanem, meni davao novaca, te sam kupio 4 konja, i kola našao, sluge sve, s neugoždenijem roditelja, no to trajalo zadugo hotja sam ja hitio, zašto želio, da dokle car Josif bude u Rosiji, tamo stignem, obače biti nije moglo, i tako 1787. pojdem u Rosiju meseca maja. Uzmem put preko Debrecina, Kašave, na Komarniku prejdem granicu, dojdem u Dublju, Lemberg, Brodi. Prejdem gra-

nicu, i uđem u kraljevu Poljsku. Primetiti moram ugnetanja Poljakov od Nemčića, u selu jednome blizu Sandove Višnje, gdi sam ostao, da poranim konje. Tu preko puta bi dvor jednog spahije, čujem larmu, i otidem tamo, vidim neko Nemče širiti se i vikati na siromaha Poljaka, koji videvši mene približajućeg se ostavi Poljaka i pojde u štalu. Ja Poljaka zapitah latinski, ko je taj i zašto psuje. On reče: to je kancelista i viče, zašto njegovim konjima ne dam ovsa? Ja bi dao, ali nemam; dakle mu dati ne mogu, to je sve. Međutim pojdoh i ja štali, a švabče k meni. Ja ga zapitah, zašto on tako silovito viče na ovoga česnoga čoveka. On to isto kazao, što Poljak. Ja rekao: je li on dužan vašima konjma davati ovsa? On, nije dužan, ali tako bi valjalo da nas dočeka? Tko ste Vi? Kraiskancelist. Kako se zovete? Franz Schlifer, und so mein Herr muss man einem Edelmann begegnen der ihnen doch Stall und Heu gegeben hat? Eh,was schere ich mich um so einen Polen, der keine Art weist. – Sie Herr (kažem njemu!) haben keine Art, und wollen die Leute behandeln wie Sklawen, ich verlange, dass Sie den Herrn abbitten denn ich gehe nach Lemberg, und werde Sie dem Gouverner anklagen. Moj Švaba videvši mene u uniformi, ja sam bo imao zelenu haljinu s crveni Aufschlagn i zlatnom portom okružen, dakle mogao misliti, da sam major, i tako on iskaže oproštaj od Poljaka, hotja srdito. Posle meni Poljak latinski reče: vidite gospodine, što mi moramo trpiti od ovih ljudi, koji su može biti lakaji bili tamo u vas.

Iza Bardičova u jednome selu, gdi sam konje hranio, po mojem običaju u svakom mestu, gdi sam stigao, ja sam išao gledati, ako bi što dostojno pamjatno vidio, kočiš konje gledao, a katana ručak kuvao, ja bo sobom sam nosio potrebne za kuvanje sudove, ibo ovuda sve čivuti držu vircauze, i svoje čiste sudove ne daju da Hristjani u njima kuvaju, nego neoprane neke. Jedan put iz razmotrenja vrativši se u krčmu, tu larma između slugu mojih i čifutina, zapitah zašto se psuju, to katana ukazao kakvi skveran čanak dao čivutin, zato da je on iz rafa uzeo čist i meso u njemu sekao. Tu ja dakle okarah čifutina, da zar on Hristjane za svinje drži te taki čanak daje, imaš sreću da te sluge moje nisu izbili. On reče da, ali ja u tom čanku više ne mogu ništa metuti, zašto mi držimo za skverno; ja rekoh: vi ste skverni, a čanak taj drži čist za koga hristjanina. Pročem bilo je jeftino putovati, skoro svuda se moglo naći teleća mesa, ibo čivuti stražnji trup ne jedu, i tako prodaju za 20 do 30 krajcara ceo stražnji trup od teleta. U selu dakle tome naiđem na rusku svadbu, gdi ujdem u kuću. Tu vidim za astalom sediti nekoliko i ženskih i muških, jednu pokrivenu prevezom. Drugi ljudi došli na sobna vrata, a ovi bivši u sobi svi skoče i dignu batine, ja pomislih, da sad će biti tučenja i sam između tolikih počeo sam se sumnjati, no vidio sam, da ljudi nisu srditi, nego veseli, zato sam čekao šta će od toga biti. Oni dakle momkovi svatovi s momkom došli po devojku, ovi ne dadu, nego se počnu pogadjati za djevojku. Od 1000 rublja dojdu do krajcare, i tako dadu momkovi po krajcaru, i tako ih puste u sobu. Tu opet pesme pevaju, druge pogodbe se čine s deverom, i tako posle mnogo reči pre-

dadu mladu mladoženji, i posade ga za astal kod mlade, i tako se veseli. Posle nikoliko godina u Aleksandrovki selu strica moga bio sam na takoj ruskoj svadbi, gde kad se venča devojka to mladožena s svojim svatovima otide svome domu a devojka svome sa svojim svatovima, i tako posle ručka pojde mladoženja svojim svatovima k devojkinom domu, no tu ga dočekaju devojački svatovi s topovima, oni ištu devojku, ovi ne hotedu dati, posle mnogih razgovora dojde delo na pogodbu, koja i malo novaca sastoji, posle se puste u dvor i do sobnih vrata, tu opet pogodba kao pre što sam kazao. Kad bude da se povede devojka, to je metu na kola, koje opet s osoblivim načinom biva, gdi devojka poljubi roditelje u ruke, zahvali što su je odhranili, i tako je predadu mladoženji. Kad se devojka popne na mladoženjina kola s jednom mladom, to onda je mladoženja odadre triput kamdžijom preko leđa, s kim pokazuje se da je ona u buduće pod njegovom vlasti, i tako izvede se iz očinog dvora. Sutra dan opet na kolima dojde devojka s' mladoženjom i svatovima k' ocu devojke, no ovaj naloži vatru na kapiji i ne pušta, čim označuje da ona nema šta tražiti u očinom domu, no posle molbe, i razna obećanja puste ih, i tako volovi se preteraju preko vatre u dvor oca i tu se časte. Primetio sam da na svako delo osoblive pesme poju devojke i mlade, kao da će doći koji će odvesti, kad u sobu ujde mladoženja i pr(oči) svagda drugu pesmu. Ja bio naručio pisaru ili notarošu da mi sve te pesme prepiše, on obećao a ne učinio, i tako ja bez pesama ostao.

Preko Špolje knjaza Ljubomirskoga prošavši u Listopadovu 1/4 sata od Mirograda bila onda granica poljska, i ruska, tu ja pokažem pasoš i oficir bez daljega razmatranja me pusti videvši da sam sinovac generala i pošle odmah raport generalu da sam ja došao; obače ja tako pun pra(šine) nisam hoteo iti stricu upravo, no u krčmu, gdi sam se preoblačio, među tim stric pošle svoga adjutanta kapetana Petra Manojlovića k meni, koji mi kaže da general prosit me u gosti. Dvor strica moga bio na bregu nakraj Mirograda[25] od kuda je on vidio u varoš i daže do Listopadova Granice. Ja zapregnuvši 2 konja u kola, i ostavivši svu bagažiju pojdoh stricu, on izašao na altan dvora gdi se penju na merdevine, i tu me dočeka, poljubi i ogrli, i tako ja prespeo u Mirograd i obitalište strica, no 8 dana docnije neželi što je car Josif prošao tuda gdi je konje menjao.

Josifa prišestvije vidi se, da je bilo, da s' Katarinom II. caricom ugovore, kako protivo Turčina vojevati, i da bi se moglo to pokriti od Turčina smisle da carica dojde u Herson, i tu da drži kao lager, i tako svuda da se vojska pomeštala. Nad tom vojskom a osoblivo u Hersonu komendirao moj stric, koji je kod carice za to vreme ručavao. Carica njegovo lice shodno našla Petru Velikom i zato dala ga oportrirati i sobom uzela u Eremitaž. Carica otišla u Peterburg, a knjaz Potemkin zaostane u Novoj Srbiji, i da bi pokrio svoje prebitje kupi selo Mihajlovku i tu držao svoj glavni kvartir.

Ja sam tu proživio kod strica, dokle se počelo šaptati o vojsci, i tako prvo veče pri večeri dojde leko konjic s karabinom u sobu gdi mi dvoje večeramo, presentira i reče: Vaše V(isoko) Prevozhoditelstvo prikažete zoru bit. Stric reče veli bit. Soldat podignuvši karabin k pleći tako jako udari nogom u parket da se zatresao, i veliki švrk, i karabin tako zazveču, da meni ne nadajućemu se strez uzrokova. Ovi lekokonji poljski bili su najpre husari, i zvali se od raznih provincija, kao srpski, moldavski, čerkeski i p[ročaja] polk. Potemkin reducirao te husare u lekokonje i dao im imena od ondašnih mesta, tako olviopolski (Olbya polis!), Jelisavetgradski i pročaja. Olviopolski pređe srpski polk, u kojemu stric bio polkovnik, bio tu u Mirogradu. O Petrovu dnu (danu!) dojde eskadron s muzikom, talambasi i trumbete, i 2 šipoša, koje samo srpski polk imao, i to zar za ljubav stricu, talambasi od srebra okruženi s mnogim srebrnim kitama, i talambasar tako bogato srebrom po haljinama (odjeći) ukrašen da se skoro čoe (čohe, sukna!) nije vidilo, a trumbete sreberne, koje je sve stric dao praviti kad je oberšter u tom polku bio. Tu su oni svirali tri srpske pesme, i tako otišli, a svi oficiri došli na ručak i druge gospođe iz grada i okružnosti s devojkama. Tu je došao bio i carski konzul iz Moldave s ženom i lepima dvema kćerima, lepe mlade devojke, jedna od 15, druga 16 godina, moldavski obučene izrezane haljine do niže sisa, a sise samo šlajerom (velom! prozirnom tkaninom) pokrivene, da im se videle cele sise i krasne rumene bradavice, zaista svakom namamljive; najviše su grčki govorile, no i nemački, ruski, vlaški. Ručalo se u sali i 4 druge sobe sve na srebru, čanci s lepim poklopcima srebrnim. Posle ručka bio bal, dokle su drugi igrali to stric uzeo srpske oficire u osoblivu (posebnu!) sobu, tu s njima se veselio, je li među Moskalji nigda nije hoteo sebe druževski upustiti; tu se srpskij pevalo i grlilo pevajući, osoblivo oberstleidinant Ivanov iz Sombora bio znao mnoge srpske pesme, i pevao. Posle podne prispe i princ Ljubomirskij general major, i ujde u tu sobu. Posle običnih komplimenta reče mu Ivanov: na, knjazu pij! Knjaz videvši njega napita, učtivo mu odgovori: blagodarim, ne mogu piti: Ivanov reče srpski: a koji te gjavo doneo u pijano društvo, kad ne mož piti. Knjaz: ja žedan nisam. Ivanov: a ko je video, da se vino pije od žeđi, zato pij kneže, i tako natera ga piti i opije. Tu bila gorodičnika devojka i u jednoj sobi punoj devojaka ja tu njima laskao, u koji mah ja obuhvatih tu devojku, tu ujde adjutant strica major Olšavski, to njega smutilo, ibo on tu devojku milovao, i vidno, da se stricu tužio, ibo mi stric kazao, da ja tako drznoveno s devojkama ne ophodim. Taj adjutant pravio kur (udvarao!) i oberšterovici toga polka Lizakievički, no ona mene povolnije vidila ne želi (nego li!) majora. No za nju mi stric pregovorio, da je ona oberšterka, i ja da s velikim počitanjem njojzi idem; jest pomislim ja, da ti znaš striče, kako ona mene grli i ljubi kad nitko ne vidi, što bi onda rekao; dosta, ja onda mlad od 26 godina svakoj sam bio mio. Ja sam iskao od strica, da me pošlje, da vidim Moskvu i Peterburg, on me pre nedjelju dana bio odveo knjazu (Potemkinu!) dok je stric s knjazom govorio, ja

sam bio u sali, gdi firšt Repnin general en chef dojde k meni, i razgovarao me. Jedan put otvore se vrata i stric mene uvede u sobu, gdi je grofica Branicki, i jošte dve dame bile, to Potemkin s veselim vidom francuski pokazao damama, koje su me gledale od nogu do glave bez toga da je koja reč progovorila, i tako meni se dosadi,i iziđoh opet u salu i malo potom ručasmo. Opet se vratismo u Mirograd. Pre svoga pohoda on (stric!) da meni 2000 rublji častju na put, častju da kupim crkovno odelo za crkvu njegovu u Mihei, koje je iznosilo blizu 1000 R. Davši meni te novce ja ga zapitam, kuda meni iti, on reče: kud hoćeš, koje mene sasvim opečalilo, videvši iz toga, da stric, koji je mene za nasljednika zvao, za mene brigu ne će imati, no to mene nije s druge strane mučilo. Videvši, da stric ima jedno dete žensko, i jedno muško od milosnice, a ja se nadao, ako se u otečestvo vratim, da budu (budem!) službu dobiti. Pri svem tom dade mi stric na Petra Vasiljevića generala i podpolkovnika u Preobraženskom polku (preporuku!), tako i na Bezborodka ministra, i treće (pismo!) na K(njaza) Potemkina govoreći, da je knjaz obećao preporučitelnaja pisma meni dati u Peterburg, i kažu mi, ako me knjaz upita, kad ću polaziti na moju komandu, da mu kažem, da je stric bogažiju opravio, i da on u budući ponedelnik (za)celo poći hoće i tako preko jednoga sela, gdi je stric naredio kod oberštera da mi da(de) jednoga stražmeštra, koji će sa mnom iti na put, i tako Stepan Petrović bude taj komendirati (provodič!), s njime i s mojim momkom otidem u Mihalovku (koja je bila nekoga Dime inogda u Aradu bivšemu, gdi je bio k(njaz) Potemkin. Ja sam tu docne stigao oko 10 sati noću i tako najdem kvartir, i svučem se, i legnem, al eto adjutanta od knjaza s tim izjasnjenjem da bi otišao knjazu. I tako ja se obučem, uzmem pisma stričeva i otidem Potemkinu, koji odmah k sebi pusti, koje vidio sam da je što hitno bilo, je li mnogi generali čekaju po dva po tri dana i ručaju tu, ali s njime govoriti ne mogu, već čekaju kao na straži da ih pozove. Ovaj Potemkin bio tako gordelim da je cara Josifa dočekao neobučen u papuče samo u Überrocku. Kad sam ušao u sobu gdi je radio, poklonim se i dam mu pisma. On zapita, što vam radi stric? Ja odgovorih, prepravlja se ići na line u Kaukasku. On: kad će poći. Ja: celo u ponedelnik. On: celo. Ja: celo, ibo je bogažiju opravio veće. On: dobro, kazao sam dežurnome generalu da vam zgotovi pisma u Peterburg, sada ostajte na večeri. I tako ja izidem u salu gdi me dočekao adjutant Oberstlieutenant Baron Veiss, i kaže mi da mi je kvartir priugotovljen u Princovom šatoru, za koje ja poblagodarim, no želim na mojem kvartiru prinoćiti i tako posle večere otidem spavati.

Tek zora što je osvanula mene probudi stražmešter, govoreći: Gospodine zlo! Knjaz i ceo Generalštab otišao noćas. Zašto, pitam, reče, da je došao noćas kurir, da su Turci prešli preko Buga, i hotja je bilo puno vojske tamo i Bug barem 12 milja daleko, to opet Knjaz s rajtari (konjanicima!) zajedno pobegao u Kremenčuk preko Dnjepra; rekao stražmeštru, da traži konje da idemo i mi. On reče, nema, ibo su svi upo-

trebljeni za knjaza. Ja ga poslah u bližnje selo i dovede mi 3 konja; među tim otidem ka kneževom dvoru, ali tu sve otvoreno pusto, pisma razbačena. To pojdem ja doma, iziđe na sokaku pred mene General David Nerandžić, generala Zorića brat i reče: no, prijače, oladio ćora[26] kaže mi zašto. Ja reko: kako ćemo mi, on reče: valja da čekamo da se vrate konji koji su knjaza odveli i tako samo ćemo moći otići, i na štaciji opet bojim se do sutra čekati. I tako posle malo razgovora rastanemo se i ja dojdem doma. Tu je moj stražmešter doveo 3 konja, ali do prve štacije 10 R(ubalja) iskao, koje ja nisam se pogađao no dao, i tako uzmem drugi put u Krakov, bojavši se da na putu kremenčukskijem ne ću dobiti konja, a Turci mogu stati, a na ovom putu ne će znati ljudi o toj bežaniji, i tako lakše konje dobiti. Koje tako i bilo, no mi kako iziđemo iz Mihajlovke usmotrimo tolike ljude s ženom, decom na kolima i s marvom bežati, gdi koji peške, gdi koji stoji oko rita, da se sakrije, ako bi se Turci ukazali. I tako strah ušao u ljude, te kud koji može tamo beži; i naš kočiš terao jako, da bi mogao se skoro kući vratiti, no mi udaljivši se mirnije putovali, ibo taj glas za Turke nije bio prosuo među njima, i ja sam zapretio mojima da ništa o tom ne kažu.

Sretno dospevši u Kremenčuk otidem mojoj kao sestričini, rođenoj od strine, ali sa Serezliom. Tu me je pre mesec dana doveo stric da se upoznam, gdi smo bili dva dni, vrativši se otuda bili smo kod Horvata generala sinovca Šamova Horvata, gdi opet dva dni provodivši došli u Mirograd. To bilo u subotu, u nedelju otidem na kvartil Potemkina, tu se zabavim s oficirima i vidim Popova generala s hartijama ulaziti i izlaziti. Njemu se poklanjam i vidno da je knjazu kazao, no ja pred njega nisam mogao dojti. Posle podne otidem gledati triumf Portu na bregu Dnjepra načinjenu, ibo carica je na lađi došla u Kremenčuk, istina lepo visoko načinjena po reguli arhitekture no od drveta, zato valjada nije dugo trajala.

U ponedelnik stigne moj stric i bi kod knjaza; sutra dan ručasmo kod Nerandžića u jednoj bašti pod šatorom gdi su svileni divani i stolice bile, i ukrašeno kao u najlepšoj sobi. Posle podne opet stric bude kod Knjaza, gdi sam i ja bio no u sali; kad iz sale izide, pozva i mene i reče mi: idi ti, je li ja vidim, da je ovde mnogo posla i ti ne ćeš moći dobiti pisma, a i ja polazim na Kavkaz.[27] No dok sam ja jošte tu bio dojde glas, da su Turci udarili na Kinburn gdi je Suvarov komendirao, onda bo bila cela armija razdelena na tri časti moldavsku, osoblivo komendirao Potemkin, krimsku[28] Suvarov, a Kaukasku moj stric, koja je sastojala od sviju donskih do janskih kozaka, i svi proči između Kaukaza, Dona i Jaje nahodećih se kozaka, preko 84 hiljade regularne vojske, svi ti kozaci i dve flote, jedna na Kaspiskom moru a druga na Crnom moru. I tako ja pojdem i budem u podne u Poltavi, tako otidem u varoš, pitam gdi je trakter (tracteur, franc. gostioničar, ovdje: gostionica), pokazaše mi, ujdoh, vidim da je kafana, no mislio sam da je i trakter, pitam ima li šta jesti. On kaže da nema jela, nego čaja, kafe. Ja: da gdi se može

jesti. On: ovde nema nigdi takvoga mesta razvje na pijaci (onku) gdi ima pečena mesa. Sad ja prvo videh, kako Rosija drugo je kod gospode, drugo van gospodskog dvora, ni vircauza niti kakva promotrenja za putnika. Posmotrim dakle po gradu gdi su bili vrlo malo priličnih domova, i skoro svi od drveta, tu je bio ujezdni sud, grodničij, i proča ujezdna upravlenja, tu stoji stolp (stup!) dignut na vozpominanje pobede Petra I. nad Karlom XII. švedskim kraljem. Drugo neimavši gledati, otidoh mojima kolima, koja su me čekala na rinku, iza grada, tu su bile piljarice, prodavale meso pečeno, hljeb, sir i proča. Ja rekao mome stražmeštru: je li tako svuda po Rosiji? On: je i bogu tak, dakle ovde treba kupiti i poneti što nam treba, i tako kupi jedan veliki ovči čereg pečen, sira, hljeba i nikoliko beli cipovčica, soli; reče stražmešter, ibo nesoljeno žarut, šta vraga, koštova pečenje, ono zaista neslano, i badava solio v'kusa nikakva ne bi. I tako ja sira i cipovčica jeo, a hljeb i on neslan pečen, može sebi voobraziti svaki taj vkus, taj delikates hrane s kojom sam putovao i danju i noću, pokraj toga ni vina nema, nego rakije, koju ja pio nisam.

Iz Poltave došao sam u Ahtir, tu je ikona bogorodice koju osoblivo Malorosijani počituju za čudotvornu, cela ikona bit će jedan šuh (Schuh, nj. cipela, stopa!) visoka, i jedno 9 colov široka, crna i čađavo molovana, srebrom okovana bogato, i ceo taj kivod (t. j. κιβωτός kovčeg) s mnogo srebernih oka, nogu, ruku, napunjen i tu je ujezdno (t. j. okružno!) upravlenje, domovi slabi. I tako otud stigoh u

Kursk prvi grad velike Rosije, dotle bo su sve Malorosijani bili, ljudi ponajviše visoki, obrijanih glava, a nasred glave jedna kita kose ostavljena, črez koje ih Velikorosijani zovu kahli, i žene su im visoke zdrave, i svi skoro crnomanjasti, no prost narod glup vrlo, u govoru, i okretanju tela, i tako sasvim različni od Veliko rosijana, daže i u jeziku, i u haljini, jednom rečju u svačemu. Oni su ljudi teški, a Velikorosijan vrišak, okretan, hitar, bodar, hrabar, varalica, koje u Malorosijanu retko se nalazi. U Maloj Rosiji jošte ima kozačkih sela, gdi oni zemlje uživaju pod osoblivim (?) zemlje, koji nisu od njinih bivših kozaka, ne daju kupovati, niti ima između njih spahija (t. j. vlastelina).

U Kursku je gubernija, i leže na bregu, ja ovde ništa dostojno pamjatno ne znam, domovi obače gubernijalni malo lepši. Na pošti putujući promenim tu konje, no pošte su ovde kao kod nas foršpani, tu jedno dete od 11 ili 12 godina zapreže konje, i spustimo na jednu greblju (gat) dugačku koja pregradila jednu malu rečicu i veliko jezero načinila, gdi je ribnjak, i vodenica, koje svud po Poljskoj i po Rosiji se nahodi u svakom selu skoro, jel su te zemlje sve tako bregovite između kojih teče mala il' velika reka. Tu na toj greblji pred nama teraše jedno dete taljige, na kojim sedela jedna lepa mlada oko 18, ili 19 godina, puna, rumena. Ja od šale rekoh stražmeštru: hajd da uzmemo tu mladu od toga deteta, koje nije moglo imati više od 10 godina. Stražmešter: e, al' to je njegova žena. Ja: Šta? kako to dete da ima ženu, i tako zdravu dundu. Stražmešter: to je tako, zapitajte ovo dete koje nas vozi. Ja

zapitah, dete potvrdi reči stražmeštra. Ja: kako to može biti? Dete: a niste vidili moju ženu, ona koja mi je donela u torbi hljeba. Ja: Šta? ta ona je baba, i zaista bila oko 40. Dete: Ja imam i dvoje dece. Ja: to ti lažeš; ti ne možeš decu praviti, budući si sam dete. Jeli ali moj otac s njom je spavao, a deca se na mene pišu i mene za oca drže. Ja: pak tebi nije žao? Dete: nije, jel kad ja narastim, oženit ću opet moje dete, pak ću ja s mojom snahom spavati. Ja: bože moj! kod nas je to greh, i crkovni i građanski, i bili bi pogubili svekra, koji bi sa svojom snahom spavao, a ovde obično dobro, i bezgrešno.[29] Zapitah ja: zašto vi tako radite. Odgovori dete: posla radi, ibo spahija naš trebuje poslovača, i tako se svaki stara da može imati što više.

Iz Kurska došao sam u jedno selo koje se zove Dolgaja; tu su više sela pokraj jednog jezera poseljena, i jedno s drugim tako sastavljena, da se vidi kao jedno selo, no razna su, jeli ima više crkvi. Ja sam dvaput menjao konje u tom selu, i jošte nisam dokraja došao, nego udario na levo i tako jošte nadaleko pruženo selo zaostalo. U veče došao sam u jedno selo, stao pred njekom hudnom krčmom od 4 ili 5 dana i noći putujući ništa skoro ne jeo, zapitah krčmara ne bi li imao što toplo da mi da jesti. On reče ima i izvadi veliku lončinu i približi vatri, kad se malo ugrija zasuka rukave, promeša u loncu, izvadi malo mesa, mete u jedan drveni čanak, poprska malo smetinom i donese pred mene. Kad pogledah u čanak, a onde dve bube (švabe). Jao, rekoh, šta sam dočekao da jedem, ali gladan, skoro bolestan od nejela i noćnog i danotruda, bacih švabe iz čorbe, i tako malo ugrejah želudac; i tako platih i izidoh napolje. Da pojdem meni momci moji vlaški kažu: Gospodine, ovde nije dobro, ljudi se skupili oko naših kola, gledali i dogovarali se, posle nikoliko njih otišli tamo napred k' šumi, ibo se šuma od krčme na 50 ili 100 koraka počinjala. Ja rekao prepravićemo puške i sablje, pak se nas troje 10 bojati ne ćemo, nego treba da smo na oprezu. Tek što mi podosmo uz brdašce gdi se šuma počinje, ali kočiš naš ostavi drum, i pojde u šumu. Mrak je bio, obače stražmešter opazi, i tako uze kamdžiju te kočiša sve po vratu i leđi, tukući istera na drum, i mi noću stigosmo u

Mnsk gubernijalni grad, noćom, kad bismo kod poštovoga dvora tamo mnogo ljudi i jauk ženski. Stražmešter odé tamo, no nisu ga pustili unutra, ali kaže, da je primetio jednoga mrtvog čovjeka ležeća, i malo podosta vremena, dojde s' jednim prostim čovjekom, koji nam sovetuje da sade ne idemo, nego nam daje kvartil u njegovoj kući, i sovetuje da idemo od poštovoga dvora. Meni stvar malo sumnitelna bi obače mislio sam da može biti, da nam dobro sovjetuje a s druge strane uzdo sam se na naše puške, i sablje, i momačke ruke, i tako odvedemo kola u njegovu avliju pod jednu šupu. Ja ostao na kolima, a stražmešter i moj katana legli pokraj kola, i kažem čoveku, da kaže, da nitko k nama ne ide da nas budi, hotja ja sam naumio. kao i učinio, te nisam oka zatvorio do zore; i tako posle dam dovesti konje od pošte, i pojdem; na 200, ili malo više koraki, kaza poštovij da na tom mestu tu noć ubili 2 čoveka, između kojih jedan poštarski sluga bi, no rekoh ja, to u mnskoj

guberniji nevaljalih ljudi ima, mene su hoteli u šumu zavesti, a ovde u guberniskom gradu ljude ubijaju. Istina da sam ja posle mnogo putovao po Rosiji obače nit mi se što dogodilo tako, nit da sam čuo za tako opasna mesta i ljude.

Posle dojdoh u Tulu, tu je prvi bio trakter gdi sam mogao ručati, 4 jela, posle izašao na pijacu, tu videh do 40 devojaka u gomili trljati se, ja zapitah stražmeštra, šta radu te devojke te tu džakaju, on reče, te su na prodaju. Ja: šta? zar se ljudi tu prodaju kao marva. On: tako je, idite da ih zapitate. Odoh tamo i rekoh: no, devojke, vi se sigrate a zašto tu? One rekoše: mi smo na prodaju, kupi nas gospodaru. Ja od čuda se ubezdeknuo, kako te devojke tako vesele se prodaju, zapitah: a hoćete li vi za mnom ići, kud vas povedem? One rekoše: hoćemo, nama je bo sve jedno ili vami ili drugome radile. Bože moj, pomislih, kako to kod nas za svirepost (okrutnost!), i tirjanstvo držali, prodavati ljude, kakvi li bi to plač, i vrisak bio, od roditelja za decom, i dece za roditeljem, a ove devojke su tako vesele. I tako ja počeo stražmeštera raspitivati dalje o tom običaju. On: ovo su devojke od podanika koje zovu ovdje Hristijane, i kreposni; ovi ljudi nemaju ništa njino krome (osim) duše, proče (drugo, ostalo!) sve spahijino (tur. spahi, spahija, vlastelin!). Spahija može prodati muža od žene, ženu od muža, decu od roditelja, kuću, kravu, daže i haljinu može prodati, obače spahije znadu njih čuvati, i paziti, i takomu spahiji ne žale krepostni svašta dati, i ima ih vrlo bogatih. Tako kažu, da grofu Soltinu 1772. godine došli njegovi podanici u Karavlašku gdi je on vojevao, i doneli mu na dar 20 hiljada rublji. Otuda biva da je Rosija tako skoro u fabrikama, raznim hudožestvama napredovala, jelbo spahija uzme dete od oca, da učiti razne zanate, pošlje ga u Peterburg, i u strane zemlje, kao Nemačku, Francusku, Angliju učiti razne zanate, i tako dojdu naučeni, i posle u svome carstvu te zanate posluju i druge obučavaju. Zato kako malo selo ima koji spahija, tu on ima kovača, kolara, sabova (magj. szabó, krojač), ćurćija (krznara), čizmara i pročih (drugih, ostalih). Ja istina vidio sam kod majora Markovića, koji nije imao više od 70 domova, ali pokraj sviju pročih hudožestva (umjetnika, vještaka!), imao i 14 muzikanta, 2 kuvara, molera i pr(očih), sve od svojih podanika; a kod nas, kad koji čije dete primi u dvor kako odhrani, da što zaslužiti može, to on ostavi svoga blagodjela (dobrotvora!) i otide, zato ne će nitko da troši svoje novce za drugoga, dokle bo od prostoga čizmaš bude; a toliko treba dok ovaj dete uputi da bude stolar, i ovaj da dete uči risovati (crtati), i dopusti da bude moler, i muzikant. Zaista najveće spomenike digli su ljudi črez roblje, docnije došlo bogatstvo među ljude da su mogli črez slobodne ljude što veliko proizvesti. Istina da i takih ima raznoglia, koji svoga podanika metu na kartu, i proigraju i takih, koji lepe devojke puštaju u Moskvu, ili Peterburg, koje svojim telom zaslužuju novce, i plaćaju po 100, i 200 rublji svome gospodinu na godinu, da mogu samo ostati pri takom životu, koje ja nisam verovao, no jedan major me odvede jednoj, kojoj rekao, ja čujem da si ti kreposna, ja ću tebe kupiti i sa

mnom povesti, to ona pusti se u plač, i molbu da je teke ne kupim, i dala bi svašta, teke iz Peterburga da ne izide, ona kazivala da svome gospodinu 10 R. plaća, ali da je i gospodin na nju trošio, naučivši ju muziku, vez i druge lepe poslove.

S pijace od tih devojaka, otidoh u oruženu fabriku, zaista zdanje nikakvoga dostojinstva nije vredno, ali je veliko zavedenje, celu bo reku Oku u fabriku (su) uveli, koja mnogo čislo točkova okreće, jedni kuju puške, drugi buše, treći kuju sablje, oni kalje, ovi tocilom uglačavaju, i tako to je tuka zvuka, da jedan drugoga skoro ne čuje, i to sve u tome zdanju na reki Oki, koja ispod drvenoga strojenja teče. Tu sam vidio jednog garnizonog soldata, koji sedi na straži, i šije čizme, i zaista jedna ruska regementa toliko je, koliko hodeća varoš u njoj bo svake struke majstora naći može, daže i sadžija i kolundžija.

Iz fabrike odoh k šatrama i dućanima od dasaka, tu se prekrasne stvari prave i prodaju od čelika, i za vrlo malu cenu, n. p. jedno zrno od čelika onda se prodavaše u Beču za 10 kr(ajcara) s(rebra), a u Tuli ceo aršin nanizanih zrna kupio sam za 30 kr. i tako ja jedno 20 aršina takih zrna nakupovah koje sobom doneo u Madžarsku od kojih i danas se kod mene nalaze; koja kupio jastuk za šivanje Nähkissen prekrasno izrađen, i proča tako da u ono vreme Moskali u Tuli u čeličnom poslu prevozhodili Bečlije. Iz Tule u Moskvu dojdoh, i po uputstvu strica otišao u Donski monastir, gdi je bio Srbljin arhimandrit Milanković, iz Novog Sada rodom. Tu meni on dade sobu u njegovom domu, koji osoblivo je od drugih kaluđera načinjen u zgradi monastirskoj, od drveta, ono na jedan kat, dole kujna bila, i čeljadske sobe, a gore on obitavao, i krasno iznutra špalirato. Predam mu pismo strica, i on odmah sutradan pokupova što je nužno za crkvu, koje ja isplatih do 800 R. Dao mi je bo stric 2000 R. kad sam pošao u Peterburg. Tu mene šiljao arhimandrit s' svojim sinovcem viditi dostojno pamjatnaja u Moskvi, i tako odemo viditi visoki toron (toranj!) nazivani Ivan Veliki. Istina da je visok dosta, no ni arhitekture, i ni druge kakve lepote nema u njemu; blizu njega kao u nekoj kuli stoji zazidano jedno zvono s' kojim su strelci zvonili, kad su se protivo cara Petra dizali, ovaj dakle dao je to zvono šibati, i zazidati, da nigda ne zazvoni. Tu je i ono veliko zvono, koje kažu da ima 600 centi; kad se toron zapalio, to (je) ono palo više od jednoga fata (hvata!) u zemlju, i odbilo se veliko parče od njega. Moskalji su opkopavali oko njega, zid metnuli da se zemlja ne zaronjava. Kroz onu štrbotinu ušlo nas jedno 10 u zvono, koje ima 13 fati u okrug, a debljina mu je skoro pedalj. Tu na blizu, ima nikoliko pregrdnih topova u kojima usta ima s pedlja, i koji, i više, a dužina gdi koji, i dva fata, tako i avan-topova Mörser u koje čovjek može kleknuti, i pročem pravo stojati, to kažu, da su ih iz turskih gradova doneli.

U Sabornoj crkvi s jedne strane stojahu fatovi od svetih kako kažu kostiju, među pročimi pokazivali mi jedno parče od jednoga cola na 3 uglja, koje kažu da je od rize bogorodice. Svećenik, koji te retkosti pokazivao, uzeo na sebe petrahir, i odeždu, i posle tri metanija, i male

molitve tako se približio tom kivodu od pozlaćenoga srebra lepo izradenom, s diamantima, i dragim kamenjem ukrašen na pr. od 6 ili 7 colla. Ja hoteo da prevatim da bolje vidim tu materiju, no pop tako me preko pogleda, i udalji od mene, da nisam mogao videti materiju. Meni se činilo da je ceik (Zeug!) šamuafarb. U drugim takođe takom malom kivodu dragocenom pokazivali da je tu košulja Hristova, koju kroz staklo, ili kakvi kamen providni nisam mogao viditi kakva je. Tu mi je pokazivao i klinac s kojim je Hristos bio zakovan, no ja sam već vidio u Budimu, Gjuru i Beču i svi su na drugu formu kovani, tako i jedno parče drveta od Hristovog krsta, i proče mošti, koja ja celivajući podario popa, i tako crkvu ostavio.

U Riznici Patriarhičeskoj druga bogatstva imade, na primer dva suda od 3 ili četiri akova od srebra kovana, u kojima miro držao Patriarh, do jedno 40 odežda petrahira, s biserom izvezenih. Istina da je bilo i u Budimu u kapeli u varoškoj kući mnogo takih odežda rimskih, i jošte lepše izvezene, no car Josif zapovedio ih prodati, i meni se čini, da je varoš pre 30 hiljada srebra dobila, no tako krupnoga bisera kao što je oko mitre patriarhičeske nisam ni dotle, ni od to doba kadgod vidio. Mitre te nisu na podobje kruna kao ovde kod nas nego na podobje niskih kamilavka skrojene. Ima tu krstova, panagija i mnogih raznih vešti dragocjenih. Primetio sam da i petrahili na podobje orara, i tako dvostruko metuta, i s dugmeti, jedan za drugi skopčan, koje u nas su celi, nego samo gdi se glava provuče, razrezani. Ima nekoliko soba punih po dolapi, rafovi, i astali razmešteni ti jadiđari.

U Kremelu iliti Kreposti, u carskome dvoru stoju carska bogatstva, tim slučajem bio tu i jedan holandski elčija, komu se to pokazivalo, kojom prilikom i ja vidio, no ja bivši u madžarskih haljina hotja bez svakoga zlata, no ne znavši mislili, da sam ja eldčia. Istina da je moj husar imao izvezenu zvezdu na klobuku, koje je otmeno bilo Moskaljem. Elčia bio mlad i učtiv čovek oko 40 godina i tako videvši i on, da mene više odlikuju nego njega, to on k meni se priljubi i mi francuski govorili, čemu on vrlo rad bio je li ja ruski govoreći mnogo sam mogao uznati i njemu tolkovati. Najdragocenija je tu kruna carska sva od briljanata, bit će visoka jedno 7–8 cola, gore šira nego oko glave: pritom skiptr tože s dijamanti izložen, mnogo sedala, sersama, srebernih, pozlaćenih i kamenjem no ne dragocenim nakićenih, koje su darivali, turski i perzijski carevi, takoždi sabalja, i pušaka, pištola, srebrom pozlaćenim okovanih i raznih drugih vešti.

Dućani ili lavke sve su zajedno na jednom mestu sobrani u jednom velikom četvoro uglu odskora sazidanom domu crepom pokrivenim na jedan kat, dole su sreberne, zlatne, gvozdene, bakarne, porcolanske i take stvari, a gore se prodaju ćurčinske, sabovske, šartovki i drugi espapi. Ja sam gledao jednu kurjačku bundu da kupim no iskali (su) 600 R. i tako i drugi ćurčinski espap skuplji nego kod nas. Za par repova od samura po 30–40 R., ja dakle samo promotrio, a ništa ne kupio.

Donski monastir leži k jugu preko Moskve rečice u dolu 1/4 sata od varoši ili grada, koji stoji na bregu, na reki drveni most, varoš sasvim nije lepa, čovek vidi palate koje koštaju do 100 hiljada, a do nje kućicu od 100 i manje rublji. Mislim da posle požara francuskog 1812 leta valja da je sade mnogo lepša, Kremel je sazidan, i lep iz njega prozor jugu preko reke, i ravnice. Crkvi malih i velikih kažu da ima 600, no Moskalji kad ih tko zapita, a on kaže sorok sorokov t. j. 40 puti 40, dakle bi bilo 1600 obače taj način je kod Moskalja govoriti kad hoćeš da označe množestvo. Crkva nema, (?) nije jedna lepo sazidana, no mnogo toronja, ili Kuppel sasvim pozlaćenih, ljudi kazivali su da ima 300. Što je lepo da kod toliko crkvi nijednoga prosjaka nema, niti sam ja gdi u celoj Rusiji vidio prosjaka na sokaku, samo gdi koji kasirati oficiri hode po kućama iskati milostinju, a kod nas ceo ceh ima prosjaka, koji se obuku u izdrte haljine, a kod kuće jedu, piju i časte se, tako je zlo upotrebljenje.

Na severu od Moskve leži Petropavlovsko. Od donskog monastira do tamo vozili me 4 konja arhimandritova kroz sred Moskve, i ima 2 sata daleko, tako je velika Moskva; tu je dvor carski veliki dosta, no ni on ni bašta nema ništa velikolepno, ako od to doba nije se što više uredilo.

Arhimandrit vodio me kod nekoga Sabakina na vizitu gdi smo sutradan ručali. Arhimandrit ta na vizitu ta na ručak išao, svagda u mantorosu, i kamilavkom, preko klobuka. Taj Sabakin malen vozrastom no bogat biti mora. Bilo je 13 lokeja pod lepom liberijom i najmanje 12 muzikanta, stranoga drugoga nije bilo, on (je) imao milosnicu mesto žene. Posle obeda među pročim reče mu arhimandrit: »Gospodine, Vi ste imali i ženu, i sad živite s milosnicom; kažte mi no istino, s kojom ste bolje udovoljstvovani?«. On reče: »Da Vam pravo kažem, ja sam imao dobru ženu, ali s milosnicom bolje nahodim, no ne divite se baćuško, je li to tako biva, ova mi mora ugoždavati, jel se boji da je ne opravim; a ženi sam ja ugoždavao, je li nisam mogao inače.« U Rosiji nitko se ne ženira imati milosnicu, koja u domu tako paradira kao žena, i djecu rađaju, i ne sakrivaju, kao kod nas, no javno i tako drže, kao i zakonu decu.

Vodio me Arhimandrit i kod Miloradovića Feldmaršal laitinanta, no on nije znao srpski no ruski. Tu bismo pozadugo po podne, i bivši vreme pod jesen u soba vrlo ladno bilo, dakle noge od koljena do članka mi prezeble, žašto sam bio u štrinfla i cipela, i tako mi sevalo u cevi 2 godine dana, dok slučajem otidem u Vilagoš na vodicu, gdi se mnogi kupaju, ali tako je ladna iz cevi da na silu može čovek otrpiti i tako od te ladne vode izlečim noge. Provevši kod Arhimandrita nedelju dana, pošao u Peterburg. Jednu noć dojdoh u Tver, noću koliko možno bilo primjetih, da zdanja onde lučših ima neželi do Moskve, što su bili, tu čekajući poštovske konje, udariše sati, ja prebrojah 19 raspitavši posle, da tu broje sate od zore, do zore dakle 24 sata. Iz Tvera došao u

Novgorod, koga je položenje mesta prekrasno; leži na bregu do jednoga velikoga jezera preko koga uveselitelnejši vid. Tu bila pre-

velika trgovina, koja se i sad sodržava, no ne u preždnim cvetu, tu gubernijalni i drugih nekoliko priličnih domova, tu i krčma jedna dvokatna, gde ja neže pod večer sušte smisli noćiti, i odmoriti se, i malo što pojesti. I tako sutra dan opet na put, i do Peterburga, razve Carsko selo, ništa osoblivo ne premetih, kroz Carsko selo prošao ne zaustavljajući se. Svega ovoga puta od Moskve do Peterburga 137 milja skoro sve po mostu išli, koji je bio od neotesanih no okruglih čamova drva, koji poneže da poštari šipko teraju, tako se jako kola tresu, da su moji momci vikali: »Gospodine, izpade nam mozak«. Skoro sve preko bara se ide, gdi gdi suva mesta bez mosta.

U Peterburg[30] prispevši, rekao mome poštaru, da me uvede u kakvu lepu krčmu, no on kaza, da on ne zna da bi taka bila, i tako stao u poštovim. Od ovde posla stražmeštra tražiti kvartir, i tako posle mnoga vremena došao, i odveo me u lepu jednu dvokatnu kamenu kuću, gdje u prvom katu dostadoh 3 sobe, 2 za mene i jednu za momke. Obače to je velika nezgoda da u Peterburgu ne bi onda krčma kao kod nas, gdi čovek u svako doba kvartir naći može. U tom domu bi neki major iz Nove Srbije, velika razpoglia, koji se tu zabavljao, da iz banke može novaca dobiti, imavši selo koje u hipoteku upisati hoteo. Ta banka je bila Eine Leih Banck, gdi svaki može dobiti novaca na dovoljnu hipo, teku, no to je velika nezgoda, što samo je u Peterburgu. Tko dakle želi iz nje novaca u tako prostranom carstvu, to treba 4.–5. stotina milja da putuje. Koliki je to trošak, koliko potroši na oficijante, je li i tu kao svuda, dok čovek ne plati dobro tim ljudima, dotle ne može novaca dobiti, i koliko potroši u Peterburgu, zatim čekajući to što dobije skoro sve najpre potroši! Tako i moj major pravio dugove, i bio tu pre mene i posle mene tu ostao.

Dospevši na kvartir dužno bilo poslati pasoš, i asignaciju na konje u policiju, koje su tu zadržali, dokle god nisam pošao natrag, i onda predadu, i kako mi se čini, da sam morao za to nešto platiti. Moj kvartir bio skoro protiv Isakijeve crkve, koja se onda pravila, sva od mermera politiratog. Tu je crkvu, kako kažu, počela praviti Jelisaveta Petrovna, no Katarina dala sasvim pokvariti i po novom planu praviti. Istina, kad sam je ja vidio krome mermera nikve lepote u arhitekturi bilo nije. Tu je blizu i štatua Petra Velikoga, na jednom velikom granit kamenu, salivena je od tuča, okrenuta Vasiliskom ostrovu. Petar pruži desnu ruku kao kanda bi rekao: ovde mora biti Peterburg. Haljine su na njemu staro rimnjanske sasvim na podobje štatue Josifa na Jozefplacu u Beču, tim raznstvijem, što Josifa konj kao da u hod korača, a Petra je u propnice, da skoči, i što je zmija oko stražnjih nogu konja uvijena. Stoji natpis od tuča slovima: Petru pervomu, Jekaterina vtora. Čini mi se kanda i latinski stoji: Petro primo Catharina secunda. Tu je odmah

Admiralitet poveliko mesto opkopano šancem, u koga je puštena voda iz Neve, dakle kao neka krepost, jel su bili i topovi po bedemu namešteni; tu se prave lađe vojene, koje kad se puste s koza to one udare čak u breg Vasilijevskog ostrova. Tu je i kolegija admiraliteta, ima tu

crkva s visokim neukrašenim tornjem, na koji idu 3 velike peršpektive ili pravi sokaci na milju zemlje. Šteta što su gdikoje preprečili s kućama te ne idu beskonačno.

Između Admiraliteta i dvorom carevim teke jedna ulica se nahodi, i to ne vrlo široka. Dvor carski je na bregu Neve reke široke, breg kamenom izložen s nalonjom kamenim kao sada u Pešti, pokraj nalonja na jedan fat postavljeno sa širokima pločama kamenima kuda ljudi šetaju, a za kola onda bilo piljkom uravnjeno. Mislim da breg od dvora ne će biti više od 10 fati, to od zapadne strane, a na drugoj strani plac na po kruga, od koga jedna čast sočinjava dvor na stubovi Lanskoga, inogda bivšega ljubimago Jekaterine krasan činjaše izgled, ako i nije bio viši od jednoga kata; toga kruga šestar može imati do 50 ili 60 fati. Dvor carski je na dva kata lep, s kamenim figurama po naronju pokrivača, no pri svem tom, nije veličestvena arhitektura u njemu. K severu je ulica Milovnaja što ugal dvora u tu ulicu okrenut, kažu, da sodržava milione dijamanata, među kojima najveći dijamant na svetu, krome portugalskog, koji kažu da je veći.

Ispod ili između i ovoga dvora, i marmorskog dvora, teče Mojka jedan krak iz Neve po kojem ladje hodu; zaista prekrasno je delo ti kanali, od kojih jedan zove se Mojka mala, drugi Mojka velika, treći Fontalka. Ovih sviju kanala bregovi su izloženi kamenom, i od livena gvoždja nalonji Geländer s obadve strane. Kakva je to krasota, kakva ugoda, da drva, voće, i proče potrebe u mnogima sokacima pod kuću dojti mogu! Ti kanali mnogo miliona koštaju, ibo kamenje preko mora iz Viburske Gubernije se moradu nositi; naši glupi, iliti za opšte dobro nebrižljivi Aradjani imali posred varoši kanal tekuće vode iz Moriša, koga su zapušili i sad mesto čistoga vozduha smrad imadu u varoši. Koliko je puti voda topila Peterburg, ali opet ti kanali nisu se zapušili, nego novi kopani. Krome ovih kanala jošte dalje i druge kopali koji idu na prostu pijacu, tako da može čovek reći da (se) Peterburg od samih ostrova sastoji. Na Fontalki ima most, koji se otvara s lancima da velike ladje proći mogu, stubovi gore su od granita palirata.

Marmorni dvorec kažu da je od mermera, ja ulazio nisam, odnako se vidilo, da su karniš i druga ukrašenija unutri od pozlatenoga gvoždja. Malo dalje sve pokraj Neve ima bašta carska, i dvor u sredi, ja u bašti nisam vidio nikakva cveća, jel je bilo već docne oktomvrija meseca. Taj dvor govore Pavao car da je bio predelao, i načinio za obranu i sigurnost svoju, ali opet u tom dvoru su ga udavili. Opisanje dvora istoga postupka ima opisana u »Europeischen Annalen«. Zubov i Mamov bivši milosnici Jekaterine bili su, koji su ruke metuli na cara.

Malo podalje k severu ima zimni dvorec, tu je zaista krasota, i što neožidajemo bilo viditi, krome proči soba najznamenitija je jedna dugačka parketirata sala na stubovi, koja može imati 50 ili 60 fati dužine, s jedne strane su sve stubovi visoki, između kojih čovek vidi prekrasnu jednu baštu, koje toliko je bilo udivitelno, što na polju bio sneg skoro fat visok, (ibo meseca januara sam tu bio), a ovde čovek vidi prekrasno

cveće, putovi, ili aleje, limuni na drvetu cvetaju i zru, slive bile tu zrele. Tu kad balovi bivaju, u sali igraju, a oči uveseljavaju s baštom i iz sale na prohlađenje tu se prohodaju. Bašta ta je polu krug, šestar po dužine sale. Zidova malo no okna ili pendžeri visine od 7 ili 8 fati, k tomu više od fata široki, te se vidi kao da nema nikakva zida zašto zidovi su prekriveni zelenima voćkama, koje gdikoje cvetale, a druge zreli plod imale. Svod tolike širine stoji na stubovi, koji su obloženi, s korom od čamovine, i pretstavljaju visoka čamova drveta, jednom rečju kanda je čovek leti u jednoj angliskoj bašti. Na podobje ovo bila je posle nekoliko godina načinjena Apollo Saal u Beču, zaista prekrasna. Potemkin knjaz inogda milosnik Jekaterine, zahoteo viditi kad se iluminira Petrova crkva u Rimu, to on poslao tamo kurira, koji je naskoro dao načiniti model od Petrove crkve, i doneo u Peterburg; taj model stajao je u toj dugačkoj sali.

Dalje k severu sve blizu Neve ima devičeski monastir ili bolje reči Stift, gdi se blagorodne oficirske devojke vozpitavaju. Ja sam bio pri ispitu njihovom i vidio sam, da i ovde, kao i drugima carstvima vozpitanje jednako je. Tu je blizu most veliki preko Neve, preko koga se ide u Kamenoj ostrov, u kojemu u to vreme nikakvoga osoblivoga zvanja meni pokazano ne bi.

Nevskaja peršpektiva ide k manastiru nevskom od admiraliteta na 4 vrste ili 2000 fati udaljenim. K njemu iduć dojde se preko druge pijace, gdi se proste stvari prodaju, kola, vile, lopate, luk, pasulj, i proča, no onda Peterburg nije se sasvim do toga monastira produžio nego malo rastojanje. I tu ima jedno selo, gdi je bio husarski švadron, črez Zorića, kad je bio u milosti carice, tu je bio kapetan Srbljin, i proči husari dosta iz Srbalja sastojeći, kapetan čini mi se da se zvao Vojnović, koji mene dvaput triput li ručkom počastio.

Nevski monastir ima jednu veliku sabornu crkvu, i 8 drugih manjih, u njemu živi mitropolit Peterburgski Amvrosie, čovek star, 4 vladike i 8 arhimandrita, koji su tože i profesori, među kojima je bio i jedan Srbljin, kojega ime zaboravih. On filozofiju predavao, ima tu do 700 klerika, koje sadržava to veliko zdanje. Pamjatno dostojna je tu Aleksandra Nevskoga crkva, ili kapela, gdi je kivod toga sveca u kom leži. Tu je jedna piramida velika do 3 fata visine, od srebra kovana, lepo izrađena, pred njom stoji kivot Aleksandra tože od srebra kovan, s dva kraja kivota velika dva trofeja, mislim do 7 ili 8 stopa visine, prekrasno od srebra urađena; tu je i odelo Rüstung oružje i proče sve krome duvarova sve od srebra kovano.

U s uma sišavših domu Narrenhaus velika čistota se nabljudava, onda govarahu, da ih bilo do 50 takih hudnih, jedan Francuz držaše predvostručenu slamku u ruci, i sve od S. Trojici govoraše vidno, da čovečeskim umom postignuti nije mogao, za to poludio. Jedna trgovačka žena lepo obučena, sedjaše na patosu sobe svoje i neprestano govoraše o ljubovi, pljuvaše i brisaše daske.

U ilidža prosti meni ne obično bi viditi kupati se, i bolje reći pariti se blizu 100 osoba, mladi i stari, muški i ženske, devojke i momci, svi golišavi, kao od majke rođeni. Pred vrati na snegu stajahu 3 čoveka golišava, i razgovaraše se kanda o Petrovodnu bilo, ne drktavši, ne guravši se, no sasvim ciču zimnu ne čuvstvovavši, tu banje na bregu Mojke, i kažu da Rusi iz banje zapareni kao raci, skaču u zamrznutu vodu. Banje su tako načinjene, da ima u njoj jedna velika furuna, u kojoj su kamenje, ovo kad se ugrije, to donesu vode, i bace preko njih, koja (voda!) otide u pare, te para razgrije telo čovečesko, i tako se znoji, da koje znoj, koje para s tela se cure. Da bi razmerenu vrućinu u banja imali, to su naokolo načinjene klupe po 4 po 5 jedna više druge; ako je kome ladno on ide više, ako mu je toplo da mu počne glava boljeti, to on ide dolje, gdi je dovoljno ladno. Običaj da bi se pori bolje otvorili, da se čapkaju s metlicama od brezine na kojima jošte lišće stoji; ako koji zakte da ga koja mlada ili devojka tapča, to ona otkazati ne sme, jel bo bi je nagrdili drugi, dakle ona mora tapčati po celome telu daže i po tajnom inače udu, ako budu dviženja, to ona mora s uzdisanjem gledati. U košulji, ili gaća kupati se ne trpe, ibo kažu, da taki mora imati kraste, ili kakvu nečistotu tela. Ja sam se začudio, da i kod nas u Mehadiji prosti golišavi, i pomešani se kupaju, no banja malo je mračna. U Rosiji svaki skoro gospodin i bogatiji trgovac ima svoju osoblivu banju. Ja sam se u jednoj kupao, gdi neki Čuhonac imao banju, tu sam čuo reći jednoj ženi: halan boi. Zapitah ja, šta je rekao. On reče, da donese drva. Meni je žao, što nisam više što naučio, da bi vidio, s kojim jezikom imade bliznost, boi napisano Francuz izgovorio bi boa, koje tože znači drva.

Teatra ima na više jezika, no uveriti mogu, da opere ruske ničim ne povladuju talijanskima, osoblivo mi se dopadala »Ivan carevič«, gdi sam pokraj lepoga pevanja prekrasne decoracije i Flugmaschine vidio, koje u Beču vidio nisam, i zaista, ovde i u haljina ženskima pre izilazaše mode neželi u Beču, je li posle vozvraštenija moga na godinu dana toprv sam vidio u Beču početi nositi, što je pre 2 godine u Peterburgu vidjeno bilo. U teatru nemeckom igrali su onda »Der Ring«, koji se u Beču vrlo dopao, a ovde ceo nemački govor tako grub mi se činio, kanda bi tko testerom (pilom) reči sekao. Ona mnoga »r« u nemeckom jeziku, tako rapav čine jezik, da sušti među umilnim ruskim u Peterburgu, gdi umilnosti radi među bezglasnim pismenima umeću samoglasna, da bi tim glađi bio, na pr. umesto pravda, paravda; umesto prejti, perejti i t. d. sasvim se nesnosan čini. Kod teatra ima 8 kulača sazidanih i pokrivenih, tu se zimi loži vatra, te se kočijaši greju dokle traje teatri, inače bi noću im premro gdikoji ud. Tako i u teatru ima više furuna, inače ne bi mogli ljudi opstati.

Preko Neve u Vasiliski ostrov ima most na ladjama, koji, kad pojde led Nevom, on se izvadi, no budući nedaleko Neva utiče u more, to se led skoro skupi i tako Neva skoro sledi se, što ove godine za 24 sata slučilo se, ibo zima tek dekemvrija prvago počela, dakle odmah krepka

stala. Kako stane led, to odmah ga preseku i opet nameste most. U Vasilevskom ostrovu su sva kolegija ili dikasterija, u lepih dosta zidanih zdanja; tu je i biblioteka carska, koja je onda vrlo mala bila, da je sad moja zar veća, i tu su knjige skoro sve donešene iz Poljske zavojevane. Tu je i Kunst kabinet, gdi Petar Veliki od voska načinjen u veličini naravnoj u nemeckih svilenih haljina srebrom vezenih. Ta je mašina načinjena da se može podići, kad se navijalo pusti. Tako kažu Jekaterina II. kad je tu došla, da se Petar podigao, i ona se ubezeknula, i zapretila, da se više ne diže, zašto ni ona ni nitko drugi nije dostojan, da Petar njemu na noge ustane. Tu ima jedna mašina, kad se okreće, ona celu osadu, oppugnatiu Poltave izreže na bakaru, koju kažu da bi Petar Veliki sam načinio, tako i portret Ludovika XIV. francuskoga kralja, da je Petar Veliki na slonovoj kosti, Elfenbein, izrezao; tu su cipele, koje je sam Petar šio. Ima i preko toga raznih drugih stvari, no opet za carski Kunst Cabinet malo. Tu je i Akademija nauk, tu i akademija molerstva i kamenorezca, obadve činile su se u slabom sostojanju obače ikona jedna gdi arhangel Mihail djavole mačem goni lepa ikona bje. Učenika u prizrenju Peterburga malo bilo, universiteta nije bilo. Janković[31] bivši u nas školski direktor (u Banatu!) na prošenije Jekaterine črez Josifa tamo poslat da uredi normalne škole bio član Akademije, on meni poklonio mapu, novu malu od Rosije; ja posmotrevši nje, rekao, ili nije dobro razmjerena, ili Rosija na toliko stepeni, gradus, ne proteže se, ibo meridijanov razdeljenje, tako je da bi na polkruga izišlo 227 stepeni a polukrug nema više od 180 stepeni. To on nije hteo verovati, dok nisam prilepio na mapu artiju i po toj meri meridijane prevukao, koje on videvši tako se uznemirio, da je odmah otišao u akademiju, i taj odvet doneo, da projectia tako iziskava; ja rekao nikakva projectia ne može učiniti, da na po kruga više stepeni bude, no projectiu treba po stepenima učrediti. Berza na Vasilievskom ostrovu u to vreme malo je važila. To je bilo ješte neuredno pristanište, do koga kroz šumu sam morao ići, i poneže zimi bilo gdi je sve smrznuto, i snegom pokriveno bilo, ništa o njemu kazati ne mogu, a daže nijedna ladja tu nije bila ostala.

Na Kamenom ostrovu, pruću kreposti nahodi se prva kuća, koju je Petar I. obitavao, kad je Peterburg osnovljavao, tu su dve niske sobe, i jedna s ćepenkom gdi je on na njemu inštancije primao. Preko ovog doma tako niska načinjen je drugi pokrov preko pokrova starog, da se za spomen počitava.

Zimi sam pošao u Krepost, ja kao mlad pravio vetrove, dakle sam se vozio na 6 konja, koje nije slobodno razvje koji ima čin generalski. Tu je običaj na dva konja jedan foraitar, zato bilo u mene dva koji su sedili u momačkoj sobi. Dok su dakle sišli, useli na konje, i doveli kola do stepeni, veće prvomu premrzao nos. Ja kad sam hoteo da se popnem u hintof, to moga foraitara svukli dole u sneg, i trli mu nos snegom dokle nije pocrvenio. Je li kako koji vidi u drugoga, da mu je koje mesto pobelilo znak premrzenja odmah mu tru snegom, dok se ne po-

crveni. I istina tako je zima bila, da meni u staklenim kolima nos se skupio od zime. U Kreposti su sanduci careva umrlih, u crkvi ne velikoj, sanduci od olova sve ne zakopani podignuti malo stoje redom. Tu u Kreposti je kovnica novaca, mala stvar, i onda nisu kovali. Jošte u Kreposti imade i arišta kao u Parizu, što je Bastille bila, gdi razni radi pogreška velike ljude zatvoraju. Mnogo puti s njima putuju s pokrivenim kolima, da ne vide gdi su, i tako misle da su u Siberiji, a oni tu u Peterburgu stoje zatvoreni. Krepost ova leži u Nevi reki, po sebi mala regularno izidana, i ima Bruckenkopf, na kameni ostrov.

Pre neželije počela zima otišao sam u Kronštat. No na putu osoblivo uveselenje sam imao videvši bašte gospode. Od Peterburga bo, do Peterhofa skoro traje jedan breg visine 4–5 fati. Od toga brega do mora je ravnica na 500 do 1000 fati. Na bregu načinjeni su letnji dvorovi, prekrasna zdanja izidana. Od toga brega na 10 (do) 20 fati načinjene do puta prekrasne bašte raznim cvećem, u kojima i skačućih česma Springbrunn ima. Put širok, a preko puta opet angliske bašte i šumice, i tako putnik skoro 6 milja sve između bašta prekrasnih putuje. U mnogima tim dolnjim baštama presečeni su kanali, do mora, gdi se gospoda vozeći uveseljavaju. Ljepše raspoloženje mesta mislim da na svetu biti ne može, ibo iz dvora takoga gledajući, vidi neizmernu podignutu ravnicu, šumama i selima ukrašenu. K severu vidi svrhu lepih bašta, šumica prostrano more, i po njemu ploveće ladje, a preko mora švedski jošte onda breg i brda. Ja ne znam može li što čovečem oku prijatnije biti i može li čim lepše, bezvinie, uveseljavati.

To isto u Peterhofu ješte uveselitelno se nahodi. Dvor carski lepo dosta zdanje, no ni velikolepno, ni veliko od Jelisavete ustrojeno na bregu stoji, jedno 10 fati breg odstoji, od koga do mora upravo nasred dvora gledajući kanal prorezan. S obadve strane toga kanala s brega načinjeni su basamaci. Kad se čovek side i okrene dvorcu, to u tom bregu do gore pretstavlja se jedna prekrasna grota, i kaškada. S obadve strane kanala do mora stoje figure belomarmorne, i razne Wasen u kojima svima ima Springbrunn, koji prosipavši vodu u razne figure, kad se ta kaškada iluminira i ti Wasen i sveće iza vode metu, to prekrasno mora biti pozorište, gdi voda svake farbe dobija. No budući vreme pozno bilo to su bile cevi od vode osušene, da se ne bi smrznule i raspukle, no pri svem tom nekoliko rublji otvorili su mi Piramidu vodenu, dok nisu pustili vodu. To je jedan Piedestalle od beloga marmora fat visok, i 4 stope širok. Kad su pustili vodu, to je jako zujila ispod zemlje, i stupivši u taj Piedestalle poče se podizati, i tako zar 3 fata visoko se podigla, i obražavala piramidu, zaista skoro nepostižimo vidjenje da taka masa vode se diže, koja dole 4 a u visu po stope debela bude. Kad se zatvori utok vode kako udivitelno ta piramida svoj vrh pomalo spuštala, i plosnija bivala, dok sva voda nije istekla; da mogu viditi strojenje to popeo sam se na taj Piedestalle, i vidio veliko čislo cevi s malog prsta debljine, no kako skrajnje cevi da tako nisko vodu puštaju, a srednje tako visoko, tu stoji cela majstorija. Pređe rečeni kanal kroz šumu ide i doljna čast od brega šumu ima. Tu blizu brega

stoji dvor, koga je Jekaterina I. načinila Petru, dok je on u Holandiji ladje učio praviti, zdanje malo prema zemlji, od jedno 3 (do) 4 sobe. Ja sam u Peterhofu, od sviju carskih dvorova najveće uveselenje imao častiju črez položenje mjesta, častiju od tih lepih fontana. Iz Peterhofa išao sam u

Oranienbaum, gdi stoji mali carski dvorec, gdi je Petar III. od Jekaterine II. opkoljen, i uhvaćen. Iz Oranienbauma prevozem se u Kronštat, to ja ušao u oranicu dao sebe privesti, vozili su za dugo je li dosta je široko more za vozenje, da je vetar 1/4 sata jedva bi trajao prevoz. Tu je prestanište gdi razne ladje dohode jel bo malo veće ne mogu iti u Peterburg črez plitke vode. Tu su najviše bile angliske ladje, i one se odlikovale, jel su lepše načinjene od drugih naroda. Bilo je tu skoro sviju evropskih naroda, pred tim ulazom u pristanište stoji jedna velika i dve manje ladje na piketi. Drugo pristanište imade za vojene ladje, tu je i kanal kud se puste ladje, koje treba opravljati; tu je i mašina, koju vatra okreće i s kojom se vadi voda napolje, (iz) one velike jame, u koju se uvode ladje za opravljanje, pak kad ostane ladja na suvu, onda je opravljaju. Kronštat lepa je varošica u adi, i onda se radilo za njeno ukrepljivanje, sade mislim da je soveršena krepost. Kad smo se hoteli vratiti onda se diže mali vetar no sasvim protivan, ladjari se mučili s dvama jeltenama uhvatiti vetar, da vetrom se prevezemo, ali nisu nikako mogli, jel je bio upravo protivan, i tako se moralo voziti veslima.

U Carskome selu tu je veliki dvor carski od Peterburga dobra 4 sata daleko. Najviše primječanija bilo jedna velika soba sva od tirabara Bernstein. Tu u komu parčetu vidi se muva, u komu kaplja vode, crv, parče drveta, od kuda vidno da se taj kamen u moru jedamput slije, i što se trefi među tom materijom, kad se sliva, toga skupi ta materija i ostane u kamenu. I soba ona gdi su stupovi od jašpisa, druga sva od ogledala srebrom skopčanim, i gdi stupovi postelje carske od srebra skovani su primječanija dostojno. Dolje ima sobe gdi su figure od mermera, jedna primječatelna tim da predstavlja florom pokriveno lice, ali tako lepo izrađeno, da se vidi nos i oči. Šteta je bilo što sam docne došao pod zimu te u bašti nisam ništa vidio. Kroz Carsko selo iz Moskve put ide u Peterburg.

Prispevši u Peterburg otišao sam Grafu Bezborotkovu, i odneo sam mu pismo od strica, u kom kako mislim da ga je molio da me predstavi carici, no on to nije učinio, može biti i zato, što ja kod njega više nisam bio. Tu je sila u prednjoj sobi bilo gospode sa zvezdama i proči, koji čekaju da mogu s ministrom govoriti. Ja zaista ni po frtalja sata nisam bio, to mislim sekretar njegov videvši me u madžarskih haljina odmah me prijavio, i ja ušao k ministru, predao mu pisma i on malo me pitao o stricu mome, i putovanju, i tako se s njim oprostih i izidoh.

Otišao sam i našemu elčii Josifu Kobencelu,[32] koji me je zaista vrlo ljubezno dočekao, podneo ili antragovao kvartilj u njegovom dvoru, za koji sam ja blagodario, jel sam imao veće, i ručak mi podneo, koji sam ja rad primio, i tako sam vrlo često, koliko god sam puti hoteo, kod

njega ručao. Tu sam se upoznao sa Segurom francuskim elčiom, neapolitanskim, koji koliko me puti vidio, to se ljubio, što sam s njime znao talijanski govoriti. Tako i Lima španski elčija s kim sam španski govorio, i on me svagda grlio. Tu sam se (s) mnogom gospodom i stranom, i ondašnjom poznao, i hotja ja od mojih roditelja nikvo vozpitanje polučio nisam, to opet sam znao s tako velikima ljudima se ophoditi, da su me svi milovali. Gute Talente erziehen sich selbst mislim i na meni se zbilo. Jedamput kod Kobencela kad dojdoh, vidim veliki astal. Kaže mi, da će akteri biti kod njega na ručku, to mi bjaše štogod i ne sviko, je li onda jošt kod nas komedijante držali kojekakvim protuhama, a jošt više se začudih kad dojde Bezborotkoj rosijanski minister innostranih dela, francuski elčija, i druga velika gospoda, no ovde su u česti bili komedijanti. Tom prilikom Segur, francuski elčija, čitaše komediju koju je on načinio, mnogima bila po volji, što Stubenmadle Character lepo opisao.

Svake nedelje išao sam u pridvornu crkvu. Tu imade tri 4 sobe kroz koje carica u crkvu prolazi, prva ministra rosijskih, druga inostranih elčija, generala, i generalskog čina. Kroz ovu car Pavao onda jošte veliki knjaz, idući carici, svojom suprugom, i decom Aleksandrom, i Konstantinom prolažaše. U toj velikoj sobi s jedne strane sedile Hofdame i Freyleine, u skupocjene haline obučene; prekrasna bila Nariškina frajla od 16 il 17 godina. I ja sam u ovu sobu ulazio hotja generalskog čina nisam bio, no mnogi su oči na mene imali, zašto naš (t. j. austrijski!), francuski, i neapolitanski elčija najviše su pred vratima bili, kad su gospoda ulazila. Ja kad sam došao, naš elčia svagda se sa mnom rukovao, i svagda kao Landsmann zvao, koje drugima vrlo u oči padalo. Tu se mogao čovek s najvećom gospodom poznati, i ondašnjom, i stranom. Tu je jednoga mladoga oficira predstavio ministar, kad carica u crkvu prošla taj oficir na zemlju pred nju pao, mislim da je skut ljubio, carica ga skoro nije ni pogledala. Carica je ne visoka žena, puna, ali jošt i onda lepa, na glavi joj mala kruna od briljanta bila.

U trećoj sobi koja manja bila, stajalo je nekoliko štabsoficira, koji ne mogu ući u vtoru sobu, tako u četvertoj drugi oficiri, dakle po rangu svaki svoju sobu ima. Kad carica pojde ministri svojima crnima štapovima kuckaju u daske, čem daju znak, da carica ide, i tako idu napred, za njim(a) djeca v. knjaza, onda Aleksander bi od 12 godina, a Konstantin 11. za njima išao v. knjaz, a za knjazom carica, za ovom Hofdame

U crkvi je preprata u koju samo carska familija ulazi i stane na desnoj strani. S leve strane do 30 pjevčika u dugačke portirate moraste haline obučeni stojahu. Dvor stoji blagogovjeno, a ovamo iza Geländera razgovor, s damama i frajlama, i svaki među sobom se razgovara. Pop služi, drugi daje propoved, pokratku, naforu donese služeći pop carici da, ona ga u ruku poljubi, a on caricu. I tako carica otide obiknoveno drugim putem, a i u crkvu ne dolazi svagda črez opomjanute sale, nego na druga vrata. Što mi je nesviko bilo u crkvi viditi angele od drveta načinjene kao u rimskih crkva.

Na Bogojavljenje po običaju načinjena bila do Admiraliteta pred dvorom kapela od leda, gdi je bilo osveštenje vode. Tu izrukovala sva gvardija, i peša(čka), i kona (konjanička!), i kavaler garda Preobraženskago polka. Oficiri imali su od srebra kovanu kasku belim štrucovim perjem tako nakićenu, da ni Thezeus u Theatrumu većma nakićen nije; kavaler (â) gardejca nema više od 60, i ninje su kaske s štrucovim perjem nakićene, no s crnim. Oni kome sreberni kaska imadu na prsima i ledima veliko sunce od srebra kovano, tako i ploče po ruku i na čakčirma pokraj stifla od koljena do članka s tri prsta široko srebro. Njin mundir mora biti težak, al su i momci zdrava telesina. Ovi samo čuvaju stražu kod carice vrati. Zima bila vrlo velika, zato carica nije išla k vodici. Jednome stražmeštru gvardejskom Preobraženska polka premrzlo čelo, i dva manja prsta u ruci kako je pušku držao.

Iluminacija jedamput bila, gdi krome pendžera razno iluminirati oko dvora i po celom placu, i po zemlji i s jedne i s druge strane od pleha kutija do kutije metuta pune loja ili masti, i u jednoj po 3 (do) 4 fitilja tako zapaljeni, da celi sokaci u vatri su bili.

I ovde su dućani kako i u Moskvi, u jednom četvorougolnom velikom zdanju, od jednog kata. Tu sam bio kupiti jednu zimnju kapu, zacenio kano i čivutin, za 40 R. pak je dao za 10 R.

Ribe jesti idu ovde u ribnu pijacu. Tu ima i dućana gdi ribu zgotove kakvu čovek hoće, no tu je velika nečistoća. Ja sam sebi dao sjomke koje je meso žuto kao pomoranča skuvati, no i to nije dobro kuvano. Nit imadu čaršava na astalu nego onako uprljana daska kao vrag; ne bi želio više tu doći. No bio neki tu Talijan trakter, imao mnogo soba lepo nameštenih, astal povelik, i na njega metuo zar 60 jela. Ja sedoh blizu supe i uzedoh jesti, ali drugi malo seli za astal ne skoro svaki uze čanak koji je mogao, i natrljali se gore nego svinje na valov. Gazda jedva jošte jednoga eingemachta uzeo na tanjir, i dao meni, inače bi samo supe jeo. I tako ako koji hoteo dva jela jesti to od drugoga je iskati morao, i tako u jedan mah ceo astal bi razgrabljen, i čovek platio 60 kopejka jedva za jedno jelo. To se ja s majorom mojim dogovorimo i s traktirom pogodimo te on nam u osoblivoj sobi davaše prekrasni ručak, 15 (do) 16 jela, za rublju srebernu.

Po ledu se na saunica utrkaju, konj koji je u rokunica i dobro trči žovu ga risun, to su lepi veliki konji, koji koštaju i do 2000 R. Drugi konj u logovu koji štogod može većma trčati, trči, ali risun samo u veliki trop, i ići, je li ako skoči u kalup to je okladu izgubio. Tu i jelene, Rennthiere imadu koji se utrkuju, među sobom, a i s konjma.

U beloj nedelji običaj praviti na Nevi brda, s kojih se spuštaju sa saunicama kao ovde (u Pešti!) što djeca rade gdi ima brega i snega. Ovde načine kao most od 10 (do) 12 fati visok, posle sve niži pak se daskama ukuje. Posle nose vodu gore te ga polivaju, i tako se sledi. Po tom ledu se spuštaju, kao ovde sad na kolici u Pešti, i u Tivoli kod Beča.

Mislio sam ovde službu primiti i tako napišem i predam elčii (t. j. Cobenzelu!) te je pošlje caru u Beč, koje on i učini, i dade mi pismo na princa de Ligne koji je bio u Haupt kvartiru kod Potemkina, no ja

(s) ovim nisam se polzovao jegda nisam predao. Dok sam tu ja bio meseca dekemvrija dojde raport od moga strica koji je pobedio Tatare u kavkaskim gorama, i 15000 doveo u ropstvo, za koje carica poslala mu veliki krst Vladimira. Kod Tatiščeva pokazivali plan od bitve koju je Suvarov dobio nad Turcima, i kovaše ga Moskalji u zvezde. Ja smotrivši plan rekao, da je Suvarov srećan. Tu jedan oficir iz gvarde uvređen nađe, pak reče mi, kako gospodine Vi možete reći da je samo srećan, a ne iskusan. Ja mu rekao, da ja o njegovima svojstvima ni malo ne dvoumim, ali ovde srećan bio. On: ne, ne, nego Vi nam pokažite, zašto Vi rekoste srećan, i reče s takim glasom kanda bi gotov bio tući se. Ja: Kad to želite, ja ću Vam kazati moje mnenje, koje može biti dosta točno nije, ali Vi ćete me izviniti, je li ja dosad nisam dobio batalje. I tako pokazao, da ja ne bi bio Turkom dopustio da oni 14 šanceva prekopaju od mora do Dnjepra, i proče, a najposle rekao da bi bili Turci i s druge strane tog jezika na kojem stoji Kimburg grad, tek dve ladje s topovi, kao što su bili u Njepru metuli, kažite mi, bi li mogli onda Kozaci u more zaplivati i Turke iza šanceva za leđa uzeti i kako bi onda mogao Suvarov iz šanceva Turke isterati? Razmotrivši moje reči, posle reče: hotь durak tolьko někai sčastliv budet.

Proživivši 4 meseca u Peterburgu pojdoh stricu no ne na Moskvu, nego na Šklov, častiju da se sastanem Zorićem, čatiju ne bi li sela strica moga vidio u Vitepskoj guberniji. Poneže zimi kolima nije moguće putovati, to ja prodadoh moju kibitku i kupim saunice za 75 R. Kad iz Peterburga izidoh, to putem sve gore, i dole. Misleći najpre, da je tako neravna zemlja, posle da je vetar naveo tako, te je bregove načinio. Kad koji s prta mi svrnuo, to su mu konji skoro do ušiju upali u sneg. Ja mislim, da je tu šanac pokraj puta, i u tom mnenju putovah nikoliko dana, dok mi se nije preglodala rokunica. To bi u jelovoj šumi, ja poslah stražmeštra koji kako se sišao s prta upade do grudi u sneg. Ja se nasmejah misleći da je u šanac upao i rekao mu da ide dalje i on koje kako jedno 4 (do) 5 koraka pošao, a sneg ne da je manji nego veći, i tako rekao da dojde natrag, i počesmo vezati rokunicu. U tom idjahu nikoliko sanki. Stražmeštar reče: sad ću ja načiniti; zaustavi saunice, uze od čoveka rokunicu iz sanka, i dade mu našu preglodanu. Badava se protivio mužik. Sodat mnogo ne pita. Tu se dakle ja osvestih o snegu i vidjeh, da gdi sneg nije ubijen, kao po prtu, tu se upada, i da samo prtom može se putovati, i ona brda i jame nisu od navejana snega, nego od sanka, koje tako izdubile sneg, te su doline tako tesne, da ako bi ruda bila utvrđena u breg udariti. Zato i sanka predni kraj tako je iskrivljen, da sasvim natrag gledi, je li da je samo kriv kao kod nas, to bi sanke u breg udarile; no rokunice su svezane na grudi konja za ham, dakle se s konjem i dižu i spuštaju, otuda se vidi, da k Posulusu ne može konj ići, a peši ljudi svežu sebi daske na stopala, da tako zapreme mnogo mesta na snegu, i da ne mogu propasti. Ovim mi se putem priključi jedan kolegičeski asesor i tako dojdemo u Šklov gdi je on poznat bio. Otidem k Zoriću, on nas ljubezno primi. Njegov dvor nije bio gotov, nego prama zemlji obitavao. Pruću njegovoga dvora

dao je on načiniti kadetski štift za 30 kadeta, koje on svojim troškom nabdio i sodržavao. Zorić bio negda milosnik Jekaterine. U svem njegovom ophođenju Hofman (dvorski čovjek!), ali pripoznaje da je falio (pogriješio!), što se nije hoteo Potemkinu pokoriti, koji je caricu vladao, i tako Zorić iz milosti ispao. On je pre 2 meseca došao iz Madžarske, i tako mnogo mi kazivao o svojem putešestviju. Tu počastivši se tri dni pojdemo dalje. Sela moga strica vidio nisam, je li koga sam pitao nije mi znao kazati, a zimi tražiti teško bi. I tako prošavši Mohilov dojdoh jednu poštu pred Černigov. Na toj pošti beda. Kad smo došli na tu poštu, bilo 8 časa u jutru. Poštanski domovi skoro svuda ne sastoje se od postmeistera, nego od prostih kočijaša i pisara, koji nije bolji od njih. Tu moji momci ušli da se ogriju, dokle bi zapregli konje. Do po časa moj husar iziđe, ja ga pitam, što ne prežu. On reče: govoru i poštovi, da su konji sad došli pak su umorni, da se malo odmore. Dobro, ja čekah jedan čas i više ne hotevši izići iz saunica. Došao posle stražmešter govoreći: Gospodine, ovi ne će prezati. Dobro, da malo počekamo. I tako projde i 2. čas. Posle išavšem strašmeštru rekoh: Kaži im, ako ne će oni prezati, da ćemo mi prezati. Oni ne hoteći, otišli moji momci u štalu i počeli konje izvoditi. Poštari se skupe, svale stražmeštera, i hoteli tući, no husar povika: Gospodine, hoće da ubiju stražmeštera i pretrči sankama, istrže sablju, potrča tamo, a ja izvadih pištolje. To uvidevši poštari ostave stražmeštera i raštrkaše se. Tako mi zapregnuvši konje, no ni jedan nije hoteo terati. Zapovjedih dakle stražmešteru te on ono dete koje nas dovelo do te stacije mete silom na sanke i tako pojdemo. No pisar znajući da u Černigovu optužen bude to on useo na konja i za nama jašio. U Černigovu ni dete ni mi nismo znali, gdi je poštovoj dvor. To stali smo na pijaci, i stražmeštar ode po konje. No pisar za nami prišavši ode u policiju i optuži, da nismo hoteli platiti poštu, no sami konje silom uzeli. Prizvan ja u policiju kažem, kako je delo bilo, platim tu poštu, i dobijem konje. Ja sam iskao udovljetvorenje protivo pisara, no ne znam, jesu li što učinili, vidim da su ga zadržali tu. Ovo je beda skoro po svih pošta udaljenih od Peterburga, je li blagorodstvo (plemstvo!)) svake gubernije se skupi, i oni kupuju konje, predadu jednome pisaru, koji zapisuje podorožnu (Marschroute) i zapovedi kočijašem, koje opet blagorodstvo plaća, ako ne bi toliko došlo od plaćene pošte. Kad dakle čovek dojde na poštu, a vide ga da nije soldat, to oni ne će da zapregnu, dokle čovek pisaru barem po rublje ne da, i ako vidi da može više dobiti to i onda ne će da zapregne, i tako na mnogih pošta više kostuju pisari nego poštovi konji i to zlo što nema čovek komu se potužiti ibo pošte ne zavisuju od građanske policije nego od gubernije, koje se meni dogodilo 1816 s one strane Kamenic Podolske, gdi Poljak jedan bio postmaistor, i nikako nije hoteo zapregnuti. Ja odoh policaimesteru, koji je bio u gvardi, dakle učtiv čovek, posla postmesteru, no ni na njegovu reč nije hoteo zapregnuti, i tako taj policaimester da obivatelske, ili Vorspann dovesti, i tako dalje otišao sam. U Černigovu tako se počeo topiti sneg, da sanke po blatu išle do Kijeva.

Pre Kijeva mora se prejti preko Dnjepra. Tu je bila voda po ledu do članka. Ja rekao kočijašu da se vratimo, no on reče »nebois ja«. Kad se približimo bregu to tamo na jedno 3 fata leda ne bi nego čista voda. Ja kočijašu rekao, da se vrati, no on opet, reče, ne boj se i na konje viknu »nu, nu« i to magnovenje skočiše konji u vodu i zagnjuriše se. I tako posle isplivaše, sanke nisu potonule, zašto su načinjene kao korito, i to kožom pak preko nje klobučarom obvijene, dakle konji su friškije izvukli, da voda nije našla mesto kud projti.

U Kijevu došao tokorse u neki hudi virchauz, i tu kao na drugih mesta po Rosiji gostinca onda nije bilo. Tu sam se zabavio, išao dakle u pečerski monastir, koji je zaista veliki, i kažu da je koje klirika, koje kaluđera bilo više od 100, 4 arhimandrita, jedan vladika, i mitropolit. Toron tože veliki, i sve leži na bregu Dnjepra dosta visokom. Taj monastir imao je preko 80 sela, no Jekaterina II. kako od drugih tako i od ovoga monastira uzela sela, i metla ih na regulament, militarski, tako da prost monah ima 2 kopejke Kreuzer na dan, posle nekoliko variva, brašna, soli, i pročaja nužna, zato samo za službe liturgije od ljudi, ako što dobije tim je bolje od katane. Stariji monasi imadu nešto više. Iguman u najvećem monastiru 300 R., arhimandrit od 500 do 800 R. na godinu i deputat. U ovom monastiru ima dve peštere, jedna Antonijeva, a druga Theodosijeva. U jednoj ima 58 a u drugoj 59 svečaca. Ove peštere su gangovi (hodnici!) do 4 stope široki; tu se side čovek nekoliko stepeni dolje pak posle ide ravno, i jedne i s druge strane načinjeni su grobovi, gdi se nahodu telesa, gdi koje su zazidane, samo jedno malo okance črez koje se ništa ne vidi u grobu. Te svece zovu zatvornike, bud to bi on mrtav sebe zatvorio. Drugi pak su u prostranim grobnicama, da se može dojti do sveca i celivati, no ta telesa sva su uvijena, ili ušita u svili. Govore za to, da kad su Švedi tuda hodili, onda je jedan švedski oficir jednomu svecu otkinuo nogu. Po tim gangovima monah svećom, i drugi ljudi tože sveću zapaljuju, i vodi i kaže ljudma koji je koji svetac, dovede nas do jedne prostrane grobnice gdi na krevetu, Britsche, od daske leži 11 telesa jedan pokraj drugog, a dvanaesti teke polak ledma, i jednom nogom, a drugom nogom na zemlji. Tu monah kaže da su to bili 12 zidara, koji su monastir zidali, i 11 nisu uzeli platu nego kad je koji umirao tako da je tu došao, i do svoga druga umro, i posvetio se, 12-ti primio platu no posle da se raskajao, i doneo novce u monastir, i otišao u tu grobnicu i rekao mrtvomu da se pomakne, i njemu mesto načini i za to, mrtvi se pomakao, te drugu načinio mesto koliko je mogao polak tela i jednu nogu na te daske metuti, i umre. Otuda nas doveo u podzemnu kapelicu zaista dosta lepu, i bogatu. Tu od oltara na nikoliko koraka stoji Marko do trbuha zakopan prekrštenim na grudi rukama, u svili uvijen, toga ljudi celivaju u glavu. Kažu da se on živ tako zakopao. Tu je pred njim prekrasna česma, gdi ljudi piju kao svetu vodu, koja zaista je vrlo dobra. To prohodivši izišli (smo) ispod zemlje i svaki monaha morao darivati. Otud otišao sam u

Katarine crkvu tu se pokazuje Sveta Katarina celokupna s prstom malim drotom privezanim. Govore bo, da je ne znam tko bio odgrizao.

Jošt tu ima jednoga sveca mumija, opet u drugoj crkvi ima telo jednoga vladike, kako mi se čini Dimitrija Rostovskog, u staklenom kivotu. Zaista take lepe mumije nisam vidio, ibo mu obraz tako lep žut kanda je jučer umro. U parohijalnoj crkvi videh mrtvaca ležeća sama. Zapitah, zašto tu leži sam? Rekoše mi, da je običaj, kad koji umre, osoblivo iole imućniji, da ga donesu u crkvu i tu stoji dokle se pogrebe; toga da će sutra pogrepsti. Zima budući nisam mnogo ljubopitstvovao po Kijevu, tokmo to su mi kazali da tu bivaju veliki kontrakti, to jest vašari, gdi iz Poljske i drugih predela dolaze kupci, i prodavači. Poneže sneg (se) topio to ja u Kijevu prodao saunice za 25 R. i kupio opet kibitku. I da ne bi obilazio, to onaj ugol, koji onda jošte pod poljskim kraljem bio, putem presekao i iz Kijeva upravo u Špolu došao. No budući blato to sam 7 poštanskih konja velikih dao zapregnuti, i ceo dan jedva mogao u Mirograd dojti, koji ne odstoji više od 3 milje od Špole. U Mirogradu proveo vreme do maja i kad su putovi se pokvarili pošao sam na kavkasku lineju. Momci koji su sa mnom u Rosiju došli, nisu hoteli ići sa mnom, na kavkasku leniju, govoreći da su oni godinu ispunili nego da ih ja pustim da se vrate kući. I tako ne mogavši njih zadržati otpustih ih, i tako prenuždeh bih iz stričevog sela dva dečaka uzeti i obući. Ja dakle dao sam decu skupiti, tu vriska bila od matera, badava sam njih ugovarao da ja u katane i ne uzimam. Kad sam se vratio iz kavkaske linije jednoga sam poslao kući a jednoga sa mnom poveo, no i taj u Aradu tako se pokvario, da sam ga morao posle godine oterati. Kola moja sam našao, no konje mi bi stric odveo sobom, bagažiju prinosivši. Put sam uzeo preko Kremenčuka na Bahmut. Iz Kremenčuka išao jedan kurir mome stricu i tako s njime putovao. Prišavši u Bahmut bilo pred podne, on me prisovetova da idemo gubernatoru, koje ja učinih, i tako se približismo jednoj drvenoj kući, zaista huda za gubernatora, no i čovek nije bolji. Dočekao nas u jednom otrcanom bekešu, na hudom žutom telu, al se nije vidio onda bolestan. Tu pri ručku taj čovek koji tu sedi gdi su Srblji poselili se s Ševićem i koji je znao da sam sinovac generala tako (je) ružno opisivao Srblje, da su grubi, neposlušni, i svako zlo na njih metavši, da sam se zaista jedva mogao zadržati da nisam i ja to s njime postupao, on misli zar da su Srblji kao ruski kreposni, koji dušu imadu, i roblje pravo su. Dosta, po ručku mi odosmo, i dojdemo u Aksaj na Donu, koji je onda izlio bio jako. Tu je donskih kozaka praviteljstvo. General poručik kozački preko moga kurira uznao da sam tu, i tako me pozove na ručak. Lep kamenit dom od jednoga kata, on je lep čovek i imađaše dve lepe kćeri, s kojima sam proveo podžaren i ja al i one nekoliko časa. I on i devojke u kozačkih haljina obučene no učtlive, nežne, govorahu i francuski u kojem jeziku se rado sa mnom razgovarale. Zaustavlja me otac tu prinoćiti, obače ja od kurira nisam se hoteo rastaviti. No tu nismo mogli prejti preko Dona častiju što je tako razlio da 4 sata trebalo voziti, častiju što je mnogo bilo prevoziti soldata i podvoza za vojsku s hranom i proča, nego nas oprave u Taganrog, i tako s kurirom zajedno odosmo tamo. No i tu ista taka beda, i da ove strane ne bi bile pod komandom moga

strica zar ni tu ne bi me bili prevezli, no i tu smo 4 sata morali biti na vodi, tako je jako Don bio izlio. U Aksaj jošte kazali mi da kupim hamove je li preko Dona skoro svuda kozaci, koji su na forposti (predstraži!), vozu kurire koji dakle hamova nemaju, i tako ja kupih dva hama.

Donski Kozaci su na podobje naših graničara, zemlje dakle među njima razdeljene, tu ne bi bilo spahija, ali putem mi pokazivali tu ovo, tu ono selo koje je bilo to ovoga, no onoga gospodara kozačkog, oni bo su okupirali zemlju za svoju marvu, posle načinili tu salaše, k salašima načinili za svoje sluge, posle doveli malo pomalo jobage, i tako se dosta načinilo jobagijskih sela i između Kozaka.

U Aksaj sam vidio prve čerge Kalmuka, ušao sam u jednu malo po lepšu, no ništa drugo vidio nisam nego nikoliko koža ovčjih, ili kozjih na kojim spavaju, jedan tiganj, kotao, to je sva mobilia. Oni su tu kao Cigani kod nas ukraj sela, obače obitališta njina su preko Dona. Pravo kalmucko lice da su oni crni kao zdravo crn Ciganin, čela su poširoka, oči su im vrlo duguljaste i ne jako otvorene, nos poširok i plosnat, usta mala debelima usnama, ljudi dosta visoki do 10 cola preko 5 stopa kostunjavi, krupni, tako i žene no malo manjega vozrasta. Odelo u ljudi na glavi šepa naokolo pervazna. Na čelu imadu svezano parče zelene svile, ili krpe, koju oni puste na oči sunca radi. Haljine su pročem azijatske. Žene imaju povijenu glavu, no kose u dva kurjuka opletene, i u plavetno platno ušivene, i tako s obadve strane po prsima do kolena i niže spuštena, ne znam, jesu li u svake tako dugačke kose. Haljina na podobje naših žena bez rukava, koje su i suknja i košulja, ja sam ih bose vidio. Kod Kalmuka kažu da boginjavih ljudi nije bilo, dok se nisu pomešali s Rusima, no i sad kad koji boginje dobije toga ostave, i dadu mu kobilu ili dve za muzenje i tu ga ostave, kad kad sama, i koga od roda. Ovi ljudi su mongolskog pokoljenja, imadu svoj jezik, svoga vrhovnoga popa koga oni Lama zovu, kakvi im je zakon nisam mogao uznati. Oni žive između Dona i Volge i Crnoga mora nahodeće se pustinje, živu s konjima i od konja, jedu konjsko meso, mleko, sir, i pravu od toga piće nazivano kumis od koga se i opiju. Konja govorahu da Lama imao 7000. Kalmuci imadu mnogo kamila, koje tože upotrebljavaju nositi ninje čerge. Jedu i od njih mleko, sir i meso, i tako drugi koji više, koji manje, oni idu dosta po blizu jedna četa od druge, i kad opasu polje, to idu dalje. Ja kad sam išao 20. Maja, to su oni zapalili travu koja je gorila budući velika, i dok je jedna gorila to ona do nje se osušila i gorila. Čerge su im gdi koje povelike do 3 fata široke kao kod nas pastirske kulase, načinjena od cola drva unakrst preko 3 (do) 4 druga; gdi se sastave, tu je povrtana rupa i mesto klina kožom skopčana. Kad dakle kvare čerge, to se skupe ta drva, koja se slože lepo jedno pokraj drugih, i tako metu na kola i konja i idu dalje. Gdi stanu onde razvuku ta drva i tako načine na okrug kao duvar 4 stope visok, od toga duvara imade druge motke do 2 fata duge, koje gore su povezane. Pokrov i cela čerga obložena je od klobučare (filca) od 1 fata □,

na sredi ostaje odžak, dokle vatra gori otvoren, a kad nema dima oni navuku, i preko toga odžaka klobučaru, tako i na vrati, i tako je dosta toplo, je li vetar ne može probiti klobučare. Meni kad sam bio u Georgievskoj kod strica došla 2 kalmucka knjaza na vizitu i davali mi taku čergu, koju generali rosijski imadu, no zahvalio sam im, budući da ovde ostati ne ću, a nositi u cesariju (Austriju!) vrlo bi skupo stalo, ibo bi trebala jedna cela kola natovariti; to dakle poklonili mi luk sas strelama, koji sam s blagodarenjem primio. Kažu da Kalmuka ima do 40.000, no da ih je više otišlo iz Rosije, zato što Katarina hotela ih pokrstiti.

Od Dona do Donske slobode ima do 40 milja, a nikvoga sela nego na dve do tri milje iskopani reduti, koji veći, koji manji, u tima ima po 20–50 regularnih pješaka i 20–50 kozaka, po jedan ili dva topa, koji stoje tu za sigurnost putujućih od Tatara. I tako kako se veče približava to putnika ne puštaju iz reduta, niti vrlo rano, dokle se ne vrati patrola iz polja, ili šume. Tu mene dakle moj kurir ostavi i on noćom putovao. Ti kozaci dakle kurire voze i druge koji na pošti hode. Meni dakle s mojim hamovima upregnu 2 konja u rudu, a za logova hama imao nisam, to oni svezaše japundžeta i načiniše ham. U Donskoj slobodi, ili selu najdu hasuru od like. Tu ja kupim, od te bi posle ham logovski. No poneže ti konji nisu vukli u kolima, to s njima svagda velika beda bila, koja se meni slučila iz jednoga reduta, koji je na bregu bio. Soldati mi spustili lepo kola u dolinu, a kad na breg konji uzeše, ma prevrnu kola, da pokrov, i stražnja čast od sanduka sasvim se istrgla, srčanica prebila, drvčanici polomili. Ja ne znam kakvim čudom, ni meni nit kuvaru, nit dvoma slugama se kakvo zlo učinilo, nego sasvim zdravi, i čitavi ostali. Posle otišli jedni Kozaci, i uhvatili konje, a ja po sreći kao i današnji dan svagda na put nosim štranga, sikiru, pante, no u Rosiji, i jednu osovinu svezanu za srčanicu, parče drveta, i svrdla. Ta ja rekao izvaditi, a soldati, za čas izvrtiše srčanicu, uvezaše, što je bilo za vezanje, ali leđa od sanduka bila polomljena. Zato rekao te su pokrov kožni odelili od drva, i svezali natrag, a sanduk na kojem sam sedio opet povežem za tavan kolski. Vrata nisu imala za šta se zatvoriti, to sam popreko svezao jedna s drugima i tako do Georgievske putovao jošte 40 milja i više, srećom ne bi kiše. Gdi sam dolazio u sela i varoši to su se čudili mojima kolima, i pitali kakva su to kola. Ja kaza da idem iz Peterburga, i da je tamo taka moda.

U Georgievsku dospjevši dojdoh k stricu, no on ležaše u postelji, ibo konj se prevalio na trbuh mu, i tako ubio, da mu je krv na pupak udarila. Poklonio mu bo neki čerkeski knjaz lepa konja. On ga dao osedlati, i metuti žvale, i tako sedne. Tatari ne zauzdavaju konje žvalama, nego trenzen, konj dakle, čim stric zar povukao za kajas, konj se digne upropnice, stric valjda je spao natrag i konja na sebe prevukao. Tu stric u prihodu mome ukorno me primi, ne znam zašto. Dosta on ležao, za to vreme ja sam skupio od indžilira mape, i načinio meni jednu od celoga Kaukaza. Ishodio sam u predele; moje obitalište bilo u šatoru, no taj ša-

tor ima svoj domik, to jest poveliki duvarovi spolja platnom, a iznutri zelenom čohom obložen, dva staklena pendžera. Tu je bila ona sobica za spavanje i sala za ručanje, to je sve osoblivom šatrom pokriveno bilo. Ljeti tu dobro bilo biti, no beda što tu na 20–30 koraka bila velika straža, to u zoru udara bubanj, i soldati pevaju zar ceo sat razne pesme, i tako me budili vrlo rano. Stric je imao dosta priličan kvartir, sas 3 sobe, i velikom salom kromje toga u osoblivim zdanjima, sve od drveta, sluge obitavali, i konji bili. Pokraj Georgevske teče Kuma, nad kojom niže nahode se razvale od varoši koja se i sad zove Madžari. Hotja tu sad malo seoce se nahodi. Meni ovo položenje mesta dalo povod reći, da su Madžari tu obitavali, ibo istorici kažu, da su preko Tanaja (Dona) živeli i prešli u Evropu. Pokraj toga tu je blizu i Terek reka. Madžari, Kumani i Tereki (Turci) da su jednoga pokoljenja a znamo, da i vizantinski istorici Madžare Turcima nazivali, pritom, i cela sintaksa turska, i madžarska jednaka, i mnoge reči imade jednake u jednom kao i drugom jeziku, na pr. Arpa, čizma, kalpak i proča. Kuma je mala voda i dalje izgubi se u pesku, da se preko nje suvo prelazi, i jamačno ne zna se gdi utiče u Kaspisko more. Terek veća je voda, i utiče u Kaspisko more kod Kizlara. Od Georgevske vide se kavkaske gore kao jedno belo platno pruženo od Crnoga mora do Kašpiskago, što po njemu neprestano sneg, i preko celih tih snegovitih brda diglo se jedno veliko brdo kao jedan plast u polju, koga Tatari zovu šah, to je car, a stari zvali Erberus na koga zar niko se nije popeo, razve pre 3 godine čitalo se da general poručnik Emanuil Srbljin iz Vršca dao 100–200 rublji, koji bi se popeo.[33] I tako posle truda mnogih jedan Čerkas popeo se i na vrh zadenuo ruskog orla s krstom. U Kavkazu žive okolo 100 fele naroda koji razni i zakon imadu. Nad Terekom, koji iz kavkaskih gora ističe poselenija ima nemačka osoblivo u Mozdohu. Od onih naroda dolazili su mnogi strica moga viditi, iniže i dogovora radi, to su bili Inguševci, za koje kažu, da veruju S. Iliju i kad se trefi da koje žensko grom udari to oni s velikim veseljem skaču i raduju se govoreći, da S. Ilija uzeo za ženu, i tako metu (ženu!) na kola i ošinu volove i kuda volovi idu to narod za njima, i gdi stanu tu pogrebu. Pročem kažu da na tih snegovitih brda nit sneg, nit kiša pada, i kad se trefi koji gore to su oblaci pod njime, i s veseljem pod nogama gledi kako sevaju munje, i gromovi pucaju. Laeta serena cacumina montis Olympi, quid nebulae, quid pluviae nescit apex.

Između ovih naroda Kabardinci, ili Čerkezi bili su u sojuzu s Rosijani. Dva njina knjaza, koji su kod moga strica bili, došli i k meni u šator posetiti me, na njima pancir košulje, i od članka ruke do preko lakta jedna šina lepa gvožđa, koja im služi da podmetu ruku, kad bi kog sabljom hoteo glavu da im seče. Oba bili visoki, no niti stas niti obraz niti oblik lep. Oni su imali kapu na formu po dinje srezanu pozamentom opšivenu, vrat go, haljine na podobje naših atila, ili zrinji, pojas sa zlatom u svili; na grudi im i jedne, i s druge strane, po 6 patrona; imali štrimfle bele, i cipele crne s crnom kožom iscifrane; oni mi poklonili

drugi luk sa strelama. Jedan treti koji je znao i rosijski skoro sve je tu bio u Georgievskoj, i sa mnom hodio jati u lagere, on me učio strelom streljati, i črez velikoga upražnjenja mogao sam i ja golubana 30 koraki trefiti, no on i u letu prepelice obarao.

Pod stricom su tu bili dva oberštera, jedan Selim Gereak – hana tatarskoga sin, a drugi Hiraisia cara gruzinskog ili georgievskog sin. Onom su dopustili nositi tatarske haljine, da bi tako Tatarima ugodili i sebi prevukli. I kad smo išli s njime u jedno tatarsko selo, to su Tatari na zemlju padali i koji se mogao prebližiti skut haljina ljubio. U tom selu bio jedan murza ili knjaz, i gospodar toga sela, komu smo išli; njegova kuća od pletera ulepljena sa senom pokrivena, no u sobi imao jedan divan vrlo male cene. Sela tatarska su načinjena u jedno veliko kolo od kuća pod jednim pokrovom opletene od pruća, zato tako prave, da u veče u to kolo sateraju marvu, je li jedan od drugoga kradu. Devojke nose crvenu šepu, bele haljine prepasane s pojasom, razne cene, gaće crvene, i ne daju im dosta jesti, da budu tanke. Žene jednako obučene kao devojke, i najviše crvene haljine od pamuka, kromje glava belom krpom pokrivena, koja natrag dvostruko pletena, i puštena do niže pojasa. Što devojke tanke tem su žene više pune, obače sve bele, i rumene naturalno, i lepši kroj lica neželi nogajskih Tatara. Ta dva princa vidi se zato poslata k stricu, da oni bolje mogu špione primati i šiljati, s narodima tima dogovarati, i Rusima prevlačiti. Tu je bio podpolkovnik Preradović, generala, koji je iz Budima u Rosiju otišao, sin. On je bio general i ne znam črez koji uzrok degradirat u proste soldate; jedni kažu kao soldat da je i knutom bijen bio, no posle redom opet avandžirao do podpolkovnika, ne znam je li dalje doterao.

Ja sam hodio kozačkome oberšteru Jovnomu koji je imao tu polk uniformiratih Kozaka na podobje Ulana, koji me lepo dočekivao. Lageri tako su bili uređeni, da su stajali pešaci, posle bataljon jagera, posle artilerija, opet bataljon jagera a posle tih kozaci, koji su već poduboko u šumi, jel od Georgevske do njih bilo jašiti ceo sat. Kao kod svake ruske regemente, tako kod ovih Kozaka bilo svakojakii majstera, ovi su imali i jednoga platirera, koji tako je dobro znao platirati, da ni u Angliji bolje ne rade. Ja jašeći kad sam išao Kozacima, to morao ići pokraj fronta, hotj dosta podaleko na 200 koraka, ali svi ti polki tako me čestvovali da su svagda na velikoj straži ishodili, i bubanj udarali, kao kome generalu, tek moj stric je sve gledao mene poniziti, i natrag metati.

Rusi imadu jedno oružje koje oni jedinorog nazivaju, ti su topovi tako načinjeni, da imadu kamaru kao avantop, Mörser; zato iz njih se mogu bacati i bombare, i cela taneta. Išao sam dakle gledati gdi su probirali bombe da nisu pokvarene, koje sve su pukle; bombe su bile od 4 funte. Drugi put sam bio gdi su probirali, na četiri čuna načinili lepi most na Kumi, i tu hoteli viditi, može li 1 top 6 funtova održati taki čunčić, obače kad su top metuli, to je pomalo počeo taj mostić s 4 čuna utonjavati, i za jedno 5 ili malo više minuta skoro sasvim utonuti počeo. I tako top izvukli opet na breg, i kazali da ne može podneti, no ja s tob-

žiskim kapetanom vrativši se, govorio sam da od tih lađica načinjen most moći će održati top da se prevede preko reka, zašto lađice te nisu odmah potonule, dakle, dok bi one u vodu ulazile dotle bi top na drugu nastupio, i prva bi se podigla; ako li i to ne bi moglo, to da metnu lađicu do lađice, i onda bez svake sumnje će se moći top prevesti; ne znam, jesu li više probirali.

Ja sam provodio vreme u mojem šatoru, i domiku skupljajući mape partikularne od Kavkaza, i u jednu slagati. Kod Generalštaba bilo skoro od svakog brda, doline, reke i potoka mape, koje sam sojedinjavao, tako i od Granice mogolske, oko Jai reke. U moj šator skoro svaki treći dan donosivali novu travu. Jedamput se probudih i učini mi se moj šator u vatri, toliko je bo bilo mnogo oni svetlećih buba Johannis Käfer, koje što su letile po šatoru koje po travi, da se činilo sama vatra. Pritom bili prevodčiki ili tolmači raznih jezika, to ja s njima to iz jednoga, to iz drugoga jezika reči zapisivao, tatarsko najviše, u gramatici turskoj umeći budući da mnogo imadu shodnih među sobom. Žalim što sve nisam pisao, mogo bih za gramatiku mnogih jezika označiti. Bio tu tože štab-lekar, Nemec, koji me je častio s najboljim tokajskim vinom koje sam ja moga života pio. Ja ga zapitah od kuda njemu tako vino. On mi reče, da je carica u apoteku dala za bolesne soldate, ali veli, da je on u društvu sve popio, a soldatima daje ondašnje vino čihir. Tatari bo tako zovu vino, ali zaista nije ni bolje od onoga, koga mi ovde zovemo čingir, to jest kad se vino iscedi, i šajtuje, pak posle se naspe vode preko komine gdi stoji po 9. 10. dana pak se posle, kad malo primi kislotu, i miris od vina, ono se otoči, i pije. Ljeti vrlo je dobro, jel se čovek skoro ne može opiti.

Krome vina u dolinama oko potoka kavkaskih rode smokve, nar, jabuke, breskve i proča ovoštije koje natura proizvodi, jeli u to vreme bašta retka je stvar bila. Oko Kizlara rodi i pirinč, koga funta bila 2 kopejke ili krajcare, tako i kapra rodi, zašto Kavkaz leži pod 40 gradom (stupnjem!).

Zverova u Kaukazu imade risova, leoparda, hijene i pročih. Za jelo ima jelena, srna, divljih svinja, zecova, s jedne i s druge strane Dona. U polju ima jedna zver koju zovu Babak, ta je kao kod nas pseto Mopsel, tako isto ima glavu, telo toliko, i žutkastu dlaku, živi kao tekunica u rupi. Ona izide iz rupe i zviždne kao čovek, a kako se čovek njemu okrene on vikne babak i uđe u rupu. Ja sam s jednim izgubio više od sata da bi ga mogao upuškati, no ta zver nigda mi nije izišla na onu rupu, u koju je ušla, nego za leđi, ili na strani; kako izide odmah zviždne, kako se čovek hoće da mu se okrene ona odmah u rupu, i tako posle prkosa dugoga ostavim je. Da su dva ili tri puškaša onda bi je zar mogli upuškati. Kažu i vidi se, da je vrlo debela zver. Ptica, leštaka, faidova, Auerhahn, po polju fazana, tetreba divljih kokošiju, divljih pataka, koje su tako crvene, kao carske farbe crvena čoja (čoha, sukno!), ja sam se starao prebližiti da ubijem no nisam mogao; jarebica, ove Kozaci hvataju s kobilom to jest platnom rastegnutim kao konj, koji oni

u ruku uzmu i drže pred sobom idući tamo gdi čuju ili vide jarebice, no najpre rastegnu pređu kao krila, na 30, ili više, manje koraka. Ta krila stoje na trocošnik, u sredi se skupe, tu je preda sasvim naokrug pletena, i na 3 (do) 4 obruča naokolo raširena. Dakle Kozak ide k jarebicama, i tako gledi da ih okrene da one među ta krila uđu, posle sve kobilku terajući, dok ne utera u mrežu od pređe, od kuda već izletiti ne mogu. On onda baci kobilku i skupi pređu, i uzme s jarebicama na leđa, i tako celo se jato skoro u jedamput uhvati, zato oni ih sole u bure kao morunu tako na daljno prodaju. Jarebice tako su glupe, da one platno ono držu za pravu kobilu i tako čekaju da čoveka u nogu kljuju. Po poljani i ja sam vidio jelena paseći, a kad sam išao preko onih poljana od Dona do Stavropola toliko dropalja sam po upuškao, najviše ženki; one bo tako su blizu čekale, na 10–20 koraki, pak da su se kola približivala a one se spuste u travu, koje ja nisam znao zašto, no jedamput uskorismo doći, i tu najdemo piliće poletarce, i tako ja staru droplju nisam ni hoteo ubijati. No sidem se s momci, i piliće hvatamo a droplju manemo da odleti. Pre sam po pet po 6 upuškavao na dan, a mogao sam i više no budući vrućina nisu se mogle držati. Zato sam ih poklanjao Kozacima, koji su me vozili i na piketi bili. U Donu ima riba, koje su tako kao haringe, i takom množinom dvaput u godini dolaze; ima jošte i na podobje šančića, koje takom množinom idu, to ih hvataju i suše i množina kola raznosu po carstvu na prodaju. Krome toga morune, jesetre, šarca, ili mladice, kečige i proči od kojih mnogi haivar prave, i svitke, od kojih funta košta 30, 40 kopejki. A raka moga veka više nisam vidio. Tu se prodaju po 30–40 za kopejku, tu stoje plastići od njih na bregu, i teke izvadu im bele oči, i tako bace opet u Don, il ostanu na bregu, tih uzme tko hoće.

Meni svi govorili zašto mene stric ne uzme za adjutanta, prvi bo adjutant bio major, a druga dva kapetana, dakle mesto jednoga od ovih mogo bi me uzeti. Ja sam se to i nadao, no stric umesto da bi se starao mene proizvesti, to on mene sve ugnetavao i čem mene drugi više počitovali, to on sve unizavao, na primer pri astalu, kad je on bolestan bio, oficiri mene mećali da presidiram, koje ja hoteo nisam osoblivo kad je bilo štab oficira, ili generala, no oni mene silom nećali u prezidium. To stricu nije bilo po volji, mene ukoravao, i u svačemu svoje omrzenje pokazivao, to ja sam ostavio sasvim njegov astal, i išao ručati kod jednoga oberštera pešačkog Pavlova, koji tože nije bio u milosti kod moga strica, a s druge strane molio sam kapetana artilerije, koji mi je opravio kola. To je stric sve znao, no nije hoteo me pitati, dakle vidio sam da on rad da ja idem od njega. Ja uzrok tome nisam znao krome mislio, da noćna kukavica, njegova podložnica, koja je imala dvoje dece, kako mi kazivali druge sluge od štalmaistera, s kim se držala, no stric mislio da ih on načinio, ona valja da mu je i noću i danju kukala bojeći se, da stric mene ne učini nasljednikom, kako me je i zvao i iskao od moga oca. No kad sam došao u Novu Srbiju, to kažem drugome stricu oberšteru, da ne znam zašto general se na mene srdio, zato ja odlazim. On

mi reče, da je njemu dokazano, da kad sam ja bio u Peterburgu, da sam protivo njega carici dao inštanciju i tužio se, da on bezbožnu svoju decu uvodi u familiju. Ja to nisam nigda ni snevao, ibo bivši jurista znao sam da svaki može svojim imenjem činiti što hoće. Nit je bilo nužno da meni ostavi, nego da je mene uputio i proizveo u kapetana kao što je mogao primivši me za adjutanta, to bi ja mogao živiti bez njegove pomoći, je li onda se meni oči otvoriše i progledahte kabale, dakle, mislio sam može da je koji imenom mojim to i radio, jeli bilo četvoro koji su se bojali črez mene izgubiti što su se nadali: 1-o Stric Lazar oberšter, koji je imao onda 3 sina i dve kćeri, 2–0 podložnica, koja je imala jednog sina i jednu kćer, 3–o major Ignatije Stanković, koji je bio u velikoj milosti kod strica. On je s novcima stričevim upravljao, i nadao se posle smrti strica biti tutor dečji kao što je i bilo, i upropastio dete, 4-o major Ostrovski prvi adjutant koji takođe bio u milosti i koji se s Stankovićem slizao i kćer za ženu uzeo. Ovi dakle svi su mogli tu inštanciju izmisliti, iliti zaista imenom mojim dati, je li svi su se bojali črez mene izgubiti. Ja dakle ne nalazivši se u nuždi trpiti, kako mi kola budu gotova, to ja počeo tražiti kočiša koga kad sam našao, odmah dao dovesti moje konje iz ergele, i otidem stricu opraštati se. On nit me je pitao zašto idem, nit mi je govorio da ostanem, no kad je bilo, da sutra dan odlazim to mi pošlje 2000 R. u srebru, koje ja nisam mnogo počitovao, je li sam imao više od 100 dukata tako bi mogao doma doći. I tako ja meseca septemvrija oprostih se i podjoh, no na prvu štaciju gdi sam konje odmarao, stiže kurir s pismom od adjutanta, da ja dadem 12 pari noževa, koje sam iz Mirograda poneo, i koje sam ja opet hoteo Petru Manojloviću ondašnjem adjutantu dati, budući da su njemu u esap dati bili. Taj postupak strica tako me ogorčio, da sam ja ađutantu pisao da on moje pismo stricu pokaže, da je meni vrlo žao, da stric za toliko vreme što sam ja bio kod njega te noževe nije iskao nego mene pustio s njima ići, pak sad s puta ište, dakle mene pred svetom kradljivca da pokazuje, da ako zapovedi, ja ću mu poslati i date rublje, i jedan kozački serzam s malo srebra okovan, je li ja čest moju više držim neželi sve bogatstvo, zato ću do sutra čekati na ovoj staciji, ako mu je žao što mi je dao da mu povratim. No stric mesto toga pošlje mi zapovest na sva mesta, da me po 2 Kozaka od stacije do stacije sigurnosti moje radi do Dona provodjaju. I tako ja moj put produžavao. Putem najviše sam ubio grlice, i poneo sobom slanine, i pirinča 50 funta. I stric mi dao suhare jednu malu vrećicu otprilike malo više od po vike. I s otim sam se najviše ranio. Imao sam bo sobom moj kotao, i kastrolu u kojima sam kuvao.

Do Stavropola nikakvoga pripjastvija imao nisam. Tu sam uzeo moje Kozake i kao oko 4 časa po podne pošao dalje. Tekem što sam izišao iz varoši, tu vidim 2 kozaka trčati bez kape, koje je meni sumnitelno bilo. Tako ja jednoga od mojih kozaka opravim da pita zašto oni tako trče. On ode i dovede obadva. Ja ih zapitah: Rebata, t. j. momci što vi tako trčite? Oni: O, gospodine, došli Tatari i odveli nam 13 duša koje

žene, koje dece. Ja: Odkud? Oni: Eto tamo iz šume ne vrste (500 fati) odavde. Ja: Kako to može biti, kade kordon granice do 100 vrsti odavde, a lager je opet od 8000 ljudi tu? Oni: Gospodine, ispred fronta na 50–60 koraki skoro su ugrabili. To mi je za čudo bilo. Ja otpustih dovedene kozake, i stanem misliti hoću li dalje ići, je li morao sam kroz šumu putovati, ali opet sam esapio, Tatari valja da su s otima ženama i decom gledali uteći, i ne će se tuda zabaviti, drugo put dobar, a kad sam na pošti išao, koji vrlo teraju činilo mi se, da selo nije daleko, i tako da ću za vidika tamo prispeti, no prevario sam se. U šumi počeo se suton hvatati, ali između drva opazimo na 50–60 koraki defilirati jedno 30 ljudi na konjima. Ja zapitah moje kozake, kakvi su to ljudi. Oni: Ne znamo, čini se da su Tatari. Ja: Što ćemo sad? Oni: Što zapovedate. Ja sam počeo razmišljavati, ako su Tatari, to će me il ubiti, il u ropstvo odneti, a ja volim živ ne biti nego rob. Zato zapitah Kozake, jesu li im puni karabini. Oni: Nisu. Ja: Napunite. Kočišu zapovedih da utera kola u tršlje, da se odmah približiti ne mogu Tatari, moje dvoje lakajčića metem preda se s tom zapovedi, da jedan drži gotove patrone u ruci, drugi, da kako ja izbacim pušku odmah je napuni, tako i kočišu zapovedim. Ja sam imao 3 puške, 2 od dve cevi i 2 pištolja, dakle 7 cevi i kozaci 2 karabina, to je 9 dakle. Ja sam esapio, da ja mogu 18 svaliti, dok bi se oni približili, a gdi toliko padnu il se jako rane drugi izgube kuraž. Dok smo mi tu stajali i nas u pozituru metuli, to su i oni 30 stali i u nas gledali, al kad pogledasmo na drugu stranu, a ono opet jedno 15 drugih konjica se pokazaše. No, pomislih, ja sad sam svršio, i na 30 je bezumni kuraž udariti, a kamoli na 45. Zato poslah jednoga od mojih Kozaka, da se kroz tršlje prokrade, i da vidi, kakvi su oni ljudi, no malo po čas, oni se krenuše, i moj kozak dođe i reče: Gospodine, ja ne znam, jesu li pravi Tatari, ili su kozaci obučeni u tatarske haljine idući tražiti Tatare, ali dosta da su u tatarskih haljina i otišli su. Ne znam, il su se bojali videvši da smo puške zgotovili pa su se bojali pucnjavine, i tako da iz lagera tamo ne dotrče, ili što im bi, dosta da su otišli. Dokle mi to razgledavasmo, smrče se, meseca nema, no vedro bilo. Ja nisam se smeo odmah krenuti, ne znajući jesu li Tatari bili, i jesu li otišli, i tako tu zar jedan sat prosedio i videvši da se nitko ne pokazuje tako dalje pošao, i bilo je pô noći, kad sam stigao u selo Moskovkoje. Ali tu zatvorena kapija s brkljačom, je li ovde su sva sela velikim šancem opkopana, da Tatari noću u selo ne uđu, je li hotja da imadu Rusi duplovan kordon na granici Kubana, to se opet znadu Tatari potkrasti, i idu robiti ljude i marvu, dakle straža na kapiji, dokle otišao oficiru, dok je ključ doneo, već se i zora ukazivala, i tako ja tu ostao drugi dan do podne i odmorivao i hranjivao konje koji skoro 12 sati nisu ništa jeli. I tako misleći, da Donskoje selo nije daleko pojdem na podne misleći opet i u Donskoj poraniti konje, je li posle na 40 milja do Aksaja nema sela, ali i tu sam se zadocnio, misleći da nije dalje od 2 sata, i tako zamrkao. Šta dakle raditi, mislio sam da sam zabludio, no tu u polju videvši plastove sena, stadoh pod jedan plast, i tu prinoćih. Ujutru kad se probudih i svanu, a nas vidosmo baš kod sela na jedno 100 koraka.

Iz Donske do Aksaja ništa primetiti nemam no samo da sam stao u poljani, pustio konje pasti koji vidim jedno veliko lišće rado jedu, to lišće na podobje nezavijenoga kupusa veliko, i na tu formu, ja omirisah, ono mirisaše na hren, dakle počeo sam kopati, no to je tako debelo stablo, da ima do 1½ stope u okrug, i sva ona svojstva, koja naš hren. Nisam imao s čim iskopati, a bio bi doneo sobom; zaboravio sam kazati, da u Georgevskoj vidio sam krastavaca, koji okrug ima do 12–14 palca a dužina do pol druge stope. Kao s ove strane Dona u polju mnogo tulipana, tako ima preko Dona mnogo prekrasnih i velikih Hahnen-Kampf cveća.

I tako prohodivši tu pustinju stigao u Aksaj, gdi se prevezao preko Dona i tako ostavih Aziju, i dojdoh u Evropu. Don tu nije razlio kao najpre na dve ili više milje, nego bio u bregovi, i nije širi neg Dunav kod Požuna ili jošte manji. Idući iz Azije po desnom bregu Dona vide se vinogradi s one strane Aksaj po jednom bregu. Donci prave Auspruh i beli, i crveni, da nit naš tokajski, ni meneški nije bolji. Oni kažu da je loza jošte za vreme Jelisavete carice donešena iz Madžarske, bilo tako ili ne, ali vina imadu vrlo dobra.

Iz Aksaja prolazio kozačke zemlje gdi onda već bilo dovoljno lepih spahiskih sela, i tako prošao kroz sela zaporoških kozaka, misleći, da znadu da sam sinovac generala, koji je njih pokorio i uničtožio, ne znam kako bi prošao. U jednom selu zapitah, kad sam izlazio iz sela, gdi se dva puta razdeljuju, kuda ide ovaj put, on odgovori: kud hoće? Ja: Ja hoću u Jekaterinoslav. On: možeš. Ja: a u Carigrad? On: možeš i tamo. Ja videvši, da je jedan gurzus okarah ga, i pojdoh dalje, i tako dojdoh u Kremenčuk. Tu na pazaru najdoh strica oberštera. Ja tu kupih belih lisica i surih koža od jaganjaca, zaista skupo, je li za jednu kožu dao sam 10–20 R. srebernih, koje su onda imale 25 kopejke lažiju (agio! u novčarskim stvarima), no ne mnogo posle došla zapovest od carice, da ako bi tko lažiju uzimao da dobije 200 knuta, i pošlje se u Sibir, i dok sam ja jošte u Rosiji bio, čuo sam da su tri trgovca tu kaštigu pretrpili i rublje u banknota u svojoj ceni ostale.

Iz Kremenčuka sa stricom otišli u njegovo selo Aleksandrovku, gdi sam razmišljavao hoću li ići pod Očakov gdi je Potemkin bio pristupio, no opet smislih da ne bi prokopsao, jel bi mislili, da sam valjao, to bi me stric bio primio za adjutanta; ako bi kazivao na primer šta je uzrok, to bi stricu naneo negodovanje, koje zaista sam i čuo od Petra Stojanovića koji je posle dve godine bio kod strica, da mu je Potemkin govorio: Kako Vi, Petar Avramović, ni jednoga od Vaših dva plemenika (sinovca) horoši molodca ne zaderžali u sebja? Stric da se s tim izvinjavao govoreći, oni (sinovci!) imadu dobra u Madžarskoj, koja ostaviti nisu hoteli. No to stricu nisu verovali lako možemo misliti. Meni su sovetovali mnogi da idem Potemkinu, da bi me on celo proizveo u kapetana ako ne u majora, jelbo doktori kod Rosijana u ono vreme imali su majorski čin, pritom zasluge stričeve bi bile u prizreniju. Dakle se rešim ići natrag u Madžarsku esapeći, kad me je g(rof) Nicki izašavšeg iz

škole hoteo sekretarom učiniti, tem će verojatnije sade učiniti, i tako ove 2000 sreberne rublje predam stricu Lazaru, i uzmem od njega pismo, da mi se ti novci iz njegovoga tala predadu, koji je imao u Vizešu i Kevermešu. Posle prebitja od nedelje dana opravih se na put, no stric hoteo je mene pratiti, i tako otidnemo svi u veče general poručiku Čorbi, tastu stričevom, tu prenoćili, sutradan ručamo, Čorba s celom kućom i stric svojima otidemo na večeru k Horvatu generalu, i ovde kao svuda muzika i bal bio. Tu opet prenoćimo i sutradan ručamo, pak po podne otidemo nekomu Dimi s celom Horvatovom kućom, gdi opet večerasmo, igrasmo, i sutradan ručasmo, od kuda opet Dimina se kuća nama preklјuči, i odosmo opet podpolkovniku Stankoviću, gdi večerasmo i igrasmo i opet njegova se kuća nama preljubi, i tako odosmo drugome Horvatu majoru, tu nas bilo gostiju 94 persone, i 96 konja, imao je gazda šta hraniti. Tu prenoćismo dve noći gdi igrasmo i častismo se, i ujutru oprostim se s' svima, i blagodarim njima za tu ljubav i ugošćenje, i tako ja pođem u Mirograd, i gosti svaki svojoj kući. U Mirogradu predam najmanje što sam imao od strica generala, i tako s bogom sva sreća, kojoj sam se nadao črez strica učiniti, kabale pokvarile sve, stric bi morao biti malo ostorožniji, a ja malo više marljiv za službu rosijsku, no ja znajući sve sposobnosti i obećanja grofa Njickoga mislio sam doći na gotovo. I tako pođem drugim putem neželi kojim sam došao u Rosiju, to jest na Umanj. Tu bio jedan Srbljin major kod tamošnje (?), on me pozvao na večeru, i tu imao dva deteta kreposna, koji su u veliku neku gitaru udarali i igrali kozački, tako da ja ni pre ni posle toga take figure ni tako lepo igrati vidio nisam. Hoteo sam jednoga kupiti za 100 dukata, no major mi posle reče: Gospodine, nemojte novce trošiti, jeli kod vas kreposnih ljudi nema, on će od vas otići, pa ga ne ćete više dobiti. Ja videh istinu tu, no žalosno sam ostavio, dojdem na kvartir spavati, kad sutradan da pođem al moga kočiša nema, dakle ili pobegao, ili poneže da je bradat bio, dakle izvestan Moskalj da ga su Rusi uzeli i natrag preveli preko granice. Dakle ja s onim derčetom lokajem pođem, ali tu u Umanju osvane sneg, iz Umanje pre Bara prošao, tu bili neki rosijski soldati. U virzauz gdi sam stao bio, dojde jedan stražmester, s jednim soldatom, ište od Čifutina rakije, ovaj oklevao dati, bojeći se da ne ćedu platiti, no opet nagovori se te im dade. Kad popiše a oni s bogom, ište Žid novce za rakiju, ali ovi na njega povikaše: Šta, jebi tvoju mać, Žid, zahvali, da ti čest učinismo te smo došli k tebi piti rakiju i tako otidu. Siroma Žid veli: Vidite gospodine, što mi od ovih ljudi trpimo.

Na Tarnopolju prešao sam granicu, no tu beda Poljak došao k kolma i zapita nemam li što od šta se plaća armicija? Ja rekao nemam i tako mene propusti, pređoh preko mosta u našu (t. j. austrijsku!) granicu. Nitko pred mene ne izide, i tako ja dalje išao, no daleko iz varoši trči jedan Švaba po blatu i vikaše za mnom. Ja stadoh, i moj Švaba se obrcnu na mene, zašto ja nisam stao da on mene vizitira. Ja: Tvoja je dužnost bila izići pred kola, a ne sediti u krčmi, i tako u neprestanom

porečiju uvede me pod jednu šupu i tražio po kolima. Ja se uplaših, kad on poče pipati gdi leđa stoje u kolima gdi sam ja imao nikoliko kožica od plavetnih ili surih jaganjaca, no on nije primetio, i tako ne imajući šta uzeti, uzme mi luk i strele, kinu, jedne nove cipele, i tako bagatele. No harmicar pošteni bio govoreći, ja vidim da ove stvari nisu podložne harmici, ali budući latov, ili Überreiter dringt da zadržim, to ja od svoje vlasti ne mogu vam dati, no kad dođete u Lemberg, Vi se potužite kod gubernije ja znam da će Vam se dati natrag. I tako on mi da ručak, a ja njemu dukat, i otidem. Kad stignem u Lemberg otidem Hofratu, koji je bio nad harmicijama. On čovek vrlo učtiv bi, i na moju molbu da zapovest, koju sam ja iskao da ću je poslati na mojem trošku u Tarnopol, no on reče, to ne može biti, jeli ta harmica stoji pod brodskom harmicom. Ja: Vi možete i brodskoj javiti, da ste upravo na tarnopoljsku pisali, koje on i učini, i ja nađem Žida i pošljem ga na pošti u Tarnopol, ali taj špas me koštovao 35 dukata, koje pošta, koje čivutin. Istina, da je ovde s jedne strane dobro što židi ovde nazvani faktori svašta čoveku naći mogu. Tu mi oni i kočiša odmah našli, vodili me raznim devojkama, kojima se ja istina polzovao nisam, nego sam kuriozan bio znati, kako se ovde živi. Hofrat videvši te stvari reče: Oprostite gospodine da Vam se ta nezgoda učinila, jeli svuda ne možemo imati učtlive ljude, no među tem on me zvao u geselšaft uveče, govoreći da ima ovde jedna hofratkinja moja Landsmanka, koja će tože tu biti. Ova gospa bila je Doktora Perze kći, u Budimu devojkom uzdisala za mnom, meni na kvartir dolazila, i sretnu sebe držala, ako sam ja nju, i ona mene mogla poljubiti, a ovde il se uplašila da ne bi se izdala, il se ponela, ali ljubezno nije se sa mnom razgovarala, nego kako što sam smotrio neveselo gledala gdi se druge gospe sa mnom razgovarale. Tu me molio Hofrat da bi im pokazao kako se nateže luk i pušta strela. Ja im pokazah i dadoh njima da oni zategnu. Probiralo je njih nekoliko, ali nisu mogli, to ja zapnem. Posle da im pokažem kako se pušta, i da udarim u vrata, ja rekao: Gospodine, ako nemate klešte u kući, to će strela ostati u vratima. On mišljaše da mu je dugačka sala, da ne će tako ući duboko. Ja dakle uzeh strelu od 4 čoška, i probijem vrata da je skoro sva strela prošla kroz dasku, i tako bez klešta se silom izvukla; toj sili svi su se čudili, ali Hofratu ostadoše vrata probijena. Proživivši tu 4 dana, dok sam moje stvari dobio, pođem iz Lemberga, no sve po snegu, osoblivo iz Dukle, pređem u Madžarsku, no ne na Bartvu nego na Stronkov. Dojdem u krčmu po docne, uteram kola pod šopru. Sobe osoblive ne bi, nego s čivutinom krčmarom, ali tu jedno malo dete bi, neprestano plačuće, tako, da sam ja, hotja zima bila, volio izići i na kolima spavati. No noću veliki sneg s vetrom bio, koji je navejao na mene, da jedva ujutru sam mogao bundu dignuti, no opet sam barem spavao, koje u sobi ne bi sam mogao. U Ujhelju obradovao sam se na pijaci da sam došao u svoju zemlju, tu bo bjaše hleb beli, na pijaci tu slanina, tu kolači i proča, i pomislih blagoslovena zemlja moja. Otuda svrnuo u Patak da vidim kolegium, zdanje dosta veliko, ali kao svako

opće zapušteno, ne opravljeno, togata dosta, i drugih djaka. Posle črez Tokaj, Debrecin dojdoh u Arad. Tu ne zastah ni oca ni mater, ni sestru, svi bili pobegli od Turaka uplašeni, koji su prešli bili Dunav, preko Mehadije došli do Lugoša, gdi je bila tako vojska naša uplašena, da noćom i sam Josif (car!) nije znao kuda beži. Govore da tako blizu Turci nisu ni došli nego Vlasi (Rumunji!) pobunili, da bi mogli robiti. Zato Josif zapovedio, gdi se koji nađe s kradenim stvarima, da se obesi, i tako da su vešala bila od Logoša do Dunava. Drugi opet Turci prešli kod Pančeva i prešli Tomaševac, gdi izrjadni kapetan Radivojević poginuo, namešten bivši sa šicari na čistom polju.

U Aradu dakle nađoh brata svojim semeistvom, gdi se odmorih mesec dana, i tako posle odoh u Budim roditeljima mojima. Fašange bile, gdi sam imao smej s ondašnjim gospođama. Obukao sam se bo u bogate tatarske haljine, strele i luk prekrasan darovan od kalmutskoga knjaza metuvši preko ramena. Koje to, koje bele moje grudi, te se gospe zagledale u moje bele grudi, osobito grofica Almašinica, Radaj i Hadekovica, dale sebi truda mene poznati. No ja govoriti hoteo nisam nego turski. I tako nađu jednoga Grka, koji znađaše turski, i taj morao tolmačiti im što sam govorio, no vešto moje obhodenje u balu nije im dopustilo, da oni mene za Turčina, il Tatarina drže. Hadekovica pozove me da igram s njome minuet. Ja, da bi u čudo metao, igrao sam taj minuet po najlepšem načinu francuskog tancmaistera. To kad sam stao da igram, skoro cela sala oko mene se skupila. Videvši moj tanac tem više se ljubopitje sviju vozbudilo upoznati ko sam. Jedni glede krasni luk, drugi pregledavaju strele, trgovci pokazivaju portove na haljinama uveravajući, da se take u našem carstvu ne prave, ini pitaju Grka, govorim li turski. On osvedočava, to se ljubopitstvo sviju tako vozvisilo uznati tko sam. Dame igrale l'ombre, ja pokazujem igru, i tako Turčina, i vežestva moja nikako nisu mogli sjediniti, nego me te prve dame umole da sutradan dojdem u tim istim haljinama u Peštu na bal. Provodivši ješte nešto vremena otidem spavati. Sutradan budem u Pešti na balu. Te dame jedva me dočekaju, i predstavljaju me drugima damama, govoreći: da su one sa mnom u Budimu bile, no žale, što ne znam inače nego turski, koje nije njima dopustilo, da bi se mogle porazgovarati. Ja rekao generalici: Oprostite, moja gospođo, ja sam preko noći naučio sve ovdašnje jezike. To su se one obradovale, no hotele znati, kakve sam ja jezike preko noć naučio, dakle jedna počne k meni govoriti francuski, ja joj odgovaram, druga talijanski, ja joj odgovaram, četvrta mađarski, tocki, traže Srblje, traže sve ljude da bi uvidili kakve jezike ne znam. Došli Grci, Vlahogrci, Jermeni, i svakome sam znao odgovoriti; koji jezik nisam dobro znao, s onim nisam hoteo mnogo govoriti, i tako nova pričina, novoga ljubopitstva. Dakle ove glavne dame mene počele držati za nekoga Esterhaza grofa, koji je bio elčijom u Carigradu, no opet ti mnogi jezici s kojim sam ja govorio, opet gdikoje u sumnju dovodile, te onda u Pešti prve dame dakle pokanu me igrati karte. Ja ne znadoh šta raditi, jeli kod sebe nisam imao više od 15 dukata. Dakle ja njima

kažem: Moje gospođe, ja se nisam prepravio za igru u karte. One rekoše: Mi imamo kredit u Vami. Kako? reknem, u meni nepoznatom čoveku? One: Ne Vi ste celo Esterhazi. Ja vas uveravam, moje gospođe, da ja Esterhazi nisam. One ne hotele verovati, i tako ja morao s generalicom Almaši, grofinjom Radaj, i Batjaninicom igrati karte. One razne historice dovodile, koje su imale s Esterhazijem, da bi ja prepoznao sebe za Esterhazi(ja), no *vsuje*, a u kartama mi sreća posluži, te dobijem preko 9 dukata. Po okončanju igre reče Almašinica: Vi ste nas dva dana u taki nemir doveli, da mi našemu ljubopitstviju udovletvoriti ne mogosmo, imajte dobrotu, dojdite sutra opet u Budim na bal, ali brez larve. Ja rekao: Moje gospođe, ako ja i bez larve dojdem, Vi me ne ćete poznati. One: To bi veliko čudo bilo. Ja: Dobro, ja ću doći, i onda ćete se uveriti, da me ne poznajete, no videt ćemo. I tako ja hodevši po sali sa mnogima sam se razgovarao, raznim jezicima.

Sutra smislih pokupim gdi sam mogao raznih prstenja i obučem se kao Čifutin, namestim malu bradicu, po licu načinim pege, crvene i razne fele molujem plavetne. I tako namalavši lice, dojdem tim istim tako ljubopitnim damama. No, moje gospođe, poznajete li me? Sad sam bez larve! One rekoše: Danas manje nego dosad. Vidite da sam ja kazao, da me ne ćete poznati. Tako nanovo ljubopitstvo bi, maska bez larve, i nitko ne poznaje, moje poznate gospođe i gospodu, u udivljenje prevodio. No po smeju me, ibo sam se morao mnogo smejati, ljudma koji me znadu, a ne mogu poznati, jedna gospođa jednoga septemviraliste Rany gospođa poznade me. I tako, kako sam osetio da su me poznali, otišao sam s bala. No ta tridnevna moja maska zadugo u Pešti, i u Budimu dala razgovoru predmet i meni, kad sam tamo k njima dolazio pregovarali, kako sam ih zbunio. U proleće vratim se s roditeljima mojim u Arad.

1811. Ja sam navalio bio ići u Rosiju da bi sa stricem Lazarem za njegov tal kako mogao raspraviti; jeli toliko se bilo nagrćalo, da bi od časti i mene tištalo, ali brat moj koji je uživao njegov tal, imao bi plaćati do 160 t. forinti u srebru. Najpre bio brat soglasan, ali ne imajući nadeždu da će stric toliko pokloniti, to opet nije hoteo, da se ide u Rosiju, no hoteo je strica isključiti iz ovih dohodka, govoreći, da je stric bez dopuštenja otišao u Rosiju, dakle izgubio pravo na svoj tal. Ali ja mu rekao, kako on tako besovjesno može misliti, kad je njega brat general kao dete od 11 godina sobom u Rosiju odveo, šta on znao. Dakle ili hoćeš ti sina šiljati, ili ne, ja idem, jel ja sam izvadio pasoš i pokupovao koje mindžuše, koje druge stvari da strini na poklon odnesem, i da je molim, da nam strica privoli, da nam pokloni svoj tal: to videvši moj brat dakle opravi sina sa mnom. One godine veliki kometa bio, i mi berbu rano imali. Zato smo pošli 10. oktomvrija, uzeli put preko Erdelja, Bukovine, Moldave, i tako došli u Jaš, vrhovni grad, no onda princa moldavskog nije bilo, vojnu su bo imali Moskalji s Turcima, palate prinčeve su bile obraćene na magazin oružja i hrane. Bilo tu nekoliko soldata ruskih, koji su čuvali u dvoru magazine. Položenje dvora prinčevog prekrasno je. Kud se ulazi ne primečava se da je na brdu, tako

je pljosno, ali druga strana k vostoku stoji na bregu, može se reći do 10 ili 15 fati visine. Od dvora do toga brega ima baštica ne velika u kojoj vidi se da ima skakajućih bunara, ili česma, no bivši pod zimu nisu tekli, ako nisu tekli što su im pokvarene cevi. Iz te bašte k vostoku s tog brega vidi se velika ravnica, preko koje na dve milje teče Prut. Vide se i mnogi monastiri i sela. Palate bi bile prilične na jedan kat. Do Jasa imali smo taku vrućinu, da moj sinovac ne trpivši haljinu na sebi u košulji sedio u kolima. Ovde zlo, što nije bilo gostinske krčme valjane nego smo bili u kafani jednoj dosta hrdjavoj sobi. Tu smo mi bili dva dni, ništa nismo osoblivoga vidili, zato po običaju platili poštu za 4 konja, čini mi se 10 do Dubosara, zašto imadu poštu po celom principatu pod arendu. Odande pošli dalje. Tek što smo pošli, kiša udari, a posle podne sneg. Moldavske pošte teraju štogod konji mogu. I tako skoro smo stigli u Dubosari, preko Dnjestra, gdi je harmicija, i kontumacija rosijska. Nas dakle metu u kontumaciju, koje nama vrlo dosadno bilo. No tu došao doktor Nemac, koji se primio za nas i tako direktor kontumacije s svojim oficijantima dojde k nama i posle naše prositbe, i doktora, dozvoli nam dalje ići, no kaže samo do Kremenčuga, kao što smo mu mi kazali. I tako okadili nas i sve haljine naše, za koje mi neku bagatelu platismo, i dalje putovasmo, i tako na sam Mitrovdan dospesmo u Mirograd. Hotja nama malo s puta, no ja sam hoteo mome sinovcu pokazati, gdi je stričev dvor bio. Tu je bio baš vašar, gdi mnogo konja bilo, i u prizreniju, kao kod nas što je, jedva u po cene se prodavali. U Mirogradu jošte je živio major Petar Manojlović, bivši adjutant kod moga strica, koga sam ja nadgledao živućega dosta u oskudnosti svojom ženom. U njega bio sin nevaljao, zato je morao primiti ostavku kao laidinant. Tu on mene pozdravi: Brat Savo, al kad čuje, da sam ja podpolkovnik, više se nije pokazao. Sutra dan otneo sam sinovca moga, da mu pokažem bivši dvor strica moga generala, ali za onoga, koji je u njemu sedio, i veselio se užasno pozorište bi: dvor sasvim zapušten, u njemu ni duše žive ne bi, krov potruo, štokator propao, parketi koje potruli, koje pokradeni, polomneni, basamaci potruli, velike štale za 70 konja ni viditi, obitališta od 120 služitelja, kujna, štale za goveda, stražara velika, 30 kuća i familija kreposnih okolo dvora što su bili nestalo. Prekrasna bašta upropaštena, zaista trebalo je mužestvo da se ne zaplačem. Bože moj! rekao, vsja sujeta sujetnaja. I tako neveseo vratim se, no usputice ujdem u crkvu Nikolajevu, gdi je stric na desnoj strani zakopan i tabla na duvaru mesto nadgrobnog kamena, gdi se ime njegovo nahodi s titulama. Pomolivši se za dušu pokojnoga dojdosmo na kvartir, gdi nas opet posetio major Petar Manojlović, koga sam zapitao, kako se ono razorenje dvora učinilo. On mi kaza, da je taj dvor, i na po časa udaljenu pustaru, i dva sela general ostavio sinu svome naravnomu, i postavio tutora Ignatia Mihajlovića Stankovića, majora, komu je stric nikoliko hiljada poklonio. Taj je prodao taj dvor guberniji, koji je bio dat vladiki za obitavalište. Posle vladikina stolica prenešena u Herson, sa seminariumom, i tako ostalo pusto. Stanković

poslao dete u Moskvu o kom brigu nije imao, i tako odrastivši uzeo bio teater u Moskvi, gdi sve svoje imenje upropasti, i samoga sebe, jeli već bio je umro. Ne nahodivši više nikoga ni od roda ni od poznatih u Mirogradu otišli smo u Mihalovku k Stankoviću radi onih novaca, koje je stric ostavio sestri, i bratu mome, meni nije ništa ostavio, no ja nisam ni branio. Stanković se uplašio videvši nas, no opet nas učtlivo primio, i kazao, da on nema gotovih novaca, i zašto mi njemu nismo pisali, da ćemo doći. Ja mu rekao: Zašto Vi te novce niste za 20 godina od kad je stric umro poslali? Imali ste u Odesi prilike dati našemu Konsulu, koji bi nam bio poslao. On se eksuzirao svakojako, i iskao da mu damo mesec dana termin, da će on dotle iskupiti te novce, koje to bratu, sestri, crkvama i manastirima, iznosilo preko 20.000 rublja. I tako mi treći dan odosmo u Jelisavet grad ujezdni i varoš najveća u Novoj Srbiji. Tu se mi zabavili, dok smo javili se sudu, da Stankovića pretegnu, da novce položi. Tu nas častio gradničej Stratimirović, sin naravni knjaza Stratinovića Crnogorca. Jelisavet grad dosta je prilična varoš, gdi ima trgovaca dosta bogatih crkva jedna velika, no u Rosin ne zvonu kao kod nas, nego udaraju uz jednu stranu, kao kod kalvina ili na vatru kod nas kao što zvone. Ima i raskolničeskih crkva, i jedna baš pod gradom tako rečena bespopna. Oni bespopi, nemadu popa, nego sami poju u crkvi. Ja sam bio rad viditi službu njinu, no nisam mogao, obače oni, kad im se dete rodi moradu ga zapisati kod građanskoga paroha. Tu na pijaci ima velika jedna šopra sasvim od dasaka gdi krome praznika prodaju zeleni, variva, pilež, i proča. No svecem tu se skupe deca od 10 do 15 godina, ovi prave bitvu među sobom kao i ja kad sam se igrao katana, no ovde se ide samo na pesnice. Jedne strane s'kupe 10, 12 i s druge toliko, ili malo više, ili manje, metu se u red, i idu kao soldati jedan protivo drugoga, i tako koji koga može oboriti i udariti, no kako koji padne, nije slobodno ga više udariti ili gnjaviti, jeli ima svagda ljudi, koji gledaju tu igru, i vozbuždavaju jednog na drugog i uobodravaju pobedjenoga. Ovi kako vide, da koje dete padne, odmah pretrče, i odbrane, ali ova šala dovodi do razbijenih nosova, i plavetnih obraza, i bokova, od pesnica, no to služi Rosijanom, da kad odrastu, da su hrabri soldati. Onde smo čuli, da je strica Lazara sin Theodor posle hrabroga osvojenja reduta Trapezunskog poginuo. Rusi 10 i 11 godine su imali vojsku s Turcima. General Jermolov poslan bio s nekoliko vojske preko mora, da iznenada osvoji Trapezunt, no Turcima bi potkazano. Zato su umnožili garnizon, i gotovi Ruse dočekali. Rusi kad su napali na Trapezunt, osvojili su gdikoje punkte, no Jermolov videvši mnogo Turaka uplaši se, i zapovedi retiradu, i nije hoteo prebližiti do brega ladje, bojavši se da ih Turci ne osvoje. Zato siromasi soldati morali su ugaziti u more, da u ladje uđu. Koji je dakle dostigao do ladje, taj je živ ostao, drugi u moru potučeni kao i moj brat od strica Theodor u redutu posečen bude, s kim se pleme Tekelije u Rosiji ugasi. Istina da je Jermolovu proces zato učinjen, no on se oprao, a drugi mnogi poginuli. Iz Jelisaveta išli u Aleksandriju, opet

ujezdni grad, i tako u Aleksandrovku, gdi stric Lazar, polkovnik i kavaler živi. No na putu u jednom selu, gdi smo konje menjali, i odmah dobiti nismo mogli, dojde pop iz sela i pozove nas vrlo jako dokle bi konji bili došli. Mi dakle odosmo k njemu. Tu on nas laskavo primi, i iznese kisela kupusa presna, i sira, hleba i rakije, poče nama napijati. Mi rakije ne pismo, dakle navalio, da bi što jeli, dakle mi da ne bi reko da ga preziremo, uzesmo malo sira. Međutim, javili nam, da su zapregnuti konji. Ali pop naš zaokupi nas, da ostavimo što na crkvu. Vidismo mi dakle, zašto je to prijemstvo bilo, dakle uzesmo 5 rublja i platismo stostruko. Kad smo se vratili u Jelisavet, to smo pripovedali učtlivost toga popa kod ujezdnog sudije, koji se razgnjevao, govoreći: Koliko se popu tome zapretilo, tako ljude globiti, i jošt nije se manuo. Prispevši dakle u Aleksandrovku ušli u dvor strica moga Lazara. On bedni sasvim slep, od 14 godina ništa ne vidi. Pričina tomu bila, da jošte kao kapetanu ili majoru u vojski Turčin jedan tako blizu na njega pucao, da je tane zuluf mu odnelo, a barut sav u oči i obraz ušao, i ceo obraz mu do smrti, plavetan od baruta ostao. Stric nas dragovoljno dočekao, i mi mu posle drugih razgovora kažemo pričinu prihoda našega u Rosiju. Stric veselo živio, imao je svojih 16 lakaja pod liberijom, koji su svi bili muzikanti, pokraj toga drugih slugu, i njinih žena i dece, preko sto duša na hlebu i hrani u dvoru njegovom živili. Ti lakaji pokraj muzike znali su i zanate, koji stolar, koji kovač, koji sapožnik, i t. d. To su tako rečeni kreposni, ili robovi; zaista nama se čini to protivo čovečestva, ali kad promotrimo mogu reći, da izobraženjem mnogo dobija pokraj takoga lakaja, i drugoga voljnoga, onaj je izobražen, zna zanat, zna gdi koji čitati, zna sebe ubući i ophoždavati, što prostak nigda ne zna. Ja mogu kazati, da Rosija tako skoro nigda ne bi došla do toga iskustva, do tih hudožestva, i fabrika. Svaka regementa ima svakojakih hudožestnika, kao jedna velika varoš. Skoro svaki spahija daje take ljude učiti svakome zanatu koji su mu na potrebu, drugi daju i na lepše kao molera, bildhaure, i proča. Šilju po tudjih carstva, i tako posle sobom donesu u carstvo razna iskustva. Sused moga strica bio jedan major, koji nije imao više od 70 kuća, ali je imao 16 muzikanta, i svakog zanata oko dvora. To mi u slobodi živleći imati ne možemo, jeli ako koga naučim, on otide.

Moj pokojni stric da tursku muziku po sali mašírati, i marš svirati, smeje se i veseli se kao da najbolje vidi. Običaj živiti i kod moga strica živiti kao i kod drugih, to jest, ustati, jesti, karte igrati. Istina da je zima bila, i drugo što skoro nije bilo raditi. Zato kako čovek ustane donesu čaj, ili tej s mlekom, ili bez mleka, kako koji hoće. Kad se uobuče, to se pije kafa, čokolada, u tom doide 10 ili 11 sati, tu su zakuski, to jest piju se razne rakije, likeri, pritom hajvara, suvih ribica, kobasica, druga pečenja, i od testa jela, do 10, 12 i više, pre i posle kafe opet se sedne za karte. Među tem bude i ručak, posle kafe opet se sedne za karte druge igre, u 4 sata pije se opet kafa, čaj. U tome večera dojde i opet jesti.

Sestra moja, i kći striceva udata je bila u Malo Rusiju za oberštera, knjaza Urakova. Stric piše svome zetu, i on dojde i pozove k sebi u goste. Tako mi prejdosmo Dnepr kod Kremenčuga znatne varoši u poltavskoj guberniji, i tako dojdemo sestri našoj gdi je nas počastio. Tu je bilo nekoliko generala na ručku, i zdravo ručali. Zet taj naš knjaz Urakov imao je jednu lepu palinkaru (pecaru rakije!), gdi je vodu iz jednoga potoka upravio da u ladovnice ide. I tako svagda ladna je. Tu je imao i raznih kazana, u kojima čep bilo na formu puža vijen. Tu su kace bile na povišenom mestu tako da kad iz kazana ispusti mošlik, to črez valov iz kade pusti, druge mlate, i tako se bez truda isprazni, i napuni kazan, toga onda kod nas vidjali nismo.

Vrativši se od Urakova došli smo u Kremenčug, obače imam primetiti da je selo knjaza Urakova među Malo ruskih kazaka. Ovi Kozaci i sad uživaju ona prava, koja su imali kad su bili graničari, i čuvali carstvo protivo Tatara. Među njima spahija nema koji bi jobagija imao, niti oni stranomu dopuštaju zemlje među njima kupovati. Osoblivim načinom može se gdi tko uvući, da može kakvu zemlju kupiti, jeli zemlju kupiti, jeli zemlje su im mnogo pod manjom kontribucijom neželi proče. – U Kremenčug prispevši nismo se mogli prevesti preko Dnjepra za tri dana zašto je led bio. Knjaz Urakov dopratio nas dotle i sam majoru koji nad skelom zapoveda preporučavao, daže i molio, a i major svakojako se paštio, no ne bi moguće, jeli su i ljudi nevešti, a i dalje nesposobne, i bedno se i puštaju i kola u njih. U Kremenčugu sam vidio mnogo kazana u kojima su tako kao puž bile cevi, i to sve od gvoždja salivene. Ja mislim zato, jeli da su od bakara to bi se morali prati koliko se puti iz kazana izvadi, zašto bi se bakarna hrdja ufatila, koja je otrovna.

U Dnjepru su je sade mnogo kamenje iz vode pokazalo, koje pređe viđeno nije, ibo otkako su prag, ili kamen kamenje, koje su okolo Hersona vodu uzdržavali, prosekli, to je Dnjepar mnogo opao, tako da je veliki prud od Kremenčuga do vode postao. Na putu u jednoj krčmi u pustinji bio jedan Sentandrejac Srbljin imenom Iova ... koji je tu krčmu držao po načinu ovdašnjem, gdi je čovek mogao malo ručka dobiti, i postelju. Ovaj Jova bio je kod strica primljen, i bio je tako dobar, da posle meni je objavio smrt moga strica, koje strina učinila nije, bojeći se, da ne plati zavještenja koja je stric ostavio.

Probavivši se kod strica otišli smo u Jelisavet da Stankovića privolimo sudejski da bi novce položio. U to vreme doći će noću Hertzog Richelien Gubernator vojeni, i građanski iz Odese. Gradničej, ili Polizei Director Stratimirović bio je tako dobar, da je nas dao probuditi i to nam javiti. Moj sinovac hotja se njega ticalo bio len, nije hoteo ustati, no ja sam ustao u tri sata ujutru i tako knjazu otišao. Tu je bio u predsobnom i grodničej, jošte nekoliko oficira, gdi malo počekasmo, i tako mene pusti preda se. Ja mu kažem kako novce ne mogu dobiti, i molim ga, da bi zapovedio da bi se delo svršilo, i tako on dozva gradničeja, i ovaj mu kaza pričinu, no knjaz reče: to su kručke, to jest kuke

koje se meću, i zapovedi grodničeju, da kaže sudiji, da to delo odmah svrši, koje i bude. Po malo vremena polučismo novce, no bez interesa, i u banka, koje su onda imale kurs 3 rublje 70 kopejka za jednu rublju srebernu, a mi bi želili u srebru kao što je od strica ostavljeno, i govorili su nam, da ćemo verno dobiti, nego da prokatora (strapčika) uzmemo, i tako gradničej dobar bude, i najde jednoga, koji jedva je primio, i mi mu damo 15 dukata napred, ali to propalo i do danas.

Prijemši novce molili smo, da bi nam stric poklonio, i tako on protivo volje strinine poklonio polak, a polak mu se moralo dati. Što je crkvama bilo dato, to sam ja primio. Hotja moj sinovac zapovest je imao od oca da bez mene ništa ne radi, no i tu gledao da me prevari i tako pismo načini bez znanja moga, črez koje stric i poklon učinio, s hodatajstom strine, koja je imala tu jednu kćer od sestre, koju Pera kako je vidio obećao bio uzeti, zato i sela u Belo Rosiji njemu stric ostavi. Ja sam se srdio črez to bez moga znanja učinjeno pismo, i hoteo sam stricu govoriti, no nadao sam se, da ne će biti meni protivno, i da ne bi strica naveo oduzeti svoju reč, ostavio sam. I tako svršivši stricom meseca februara po velikoj zimi podjemo u Odesu k knjazu Rišeliju[34] častiju da preporučimo delo, častiju da novce črez veksle prevedemo. Sneg bio veliki, i zima jaka. Ovuda jošte po pustinjama se putovalo, gdi samo poštanski dvor je bivao, gdi ništa jesti, nikakvoga odmora, zato smo morali dvaput po takoj zimi spavati na kolima, a momci kod kola u snegu, je li budući prenuždeni črez nepogode noću putovati, to poštari nisu hoteli, da zapregnu, a u onoj sobi gdi su oni spavali nije moguće bilo od smrada i ušiju. S takom bedom dojdemo u

Nikolajevsku nad Ingukom rekom. Tu je prištanište gdi se ladje prave. Mi se tu pozabavismo malo, dok smo otišli u pristanište, gdi smo korable videli. Onda bijaše jedna fregata od 36 topova gotova, koju smo pregledali i druge ladje, koje su tu u ledu zamrzle. Posle smo otišli u Werckstadt, ili delnicu gdi smo gledali kako rade, i vidili, da svašta testerom se seče po mustri, tako da svaka krivudina ima svoju formu, ili kalup. I ova varoš je nova, zato skoro više zdanja i nije bilo razvje koja su služila korablju strojenju niska i od drva ponajviše. Tu smo naišli kod poštanski dvor i krčmu, gdi smo malo poručali i tako pošli u

Odesu, koja leži na jednom bregu (obali!) Crnoga mora, koje je onda zamrznuto bilo kako kažu na 2 milje. S brega se vidila voda. Varoš je ta razdeljena bila na dve časti črez jednu provalu, ili dolinu, koju su počeli napunjavati, i ova će služiti za prostranu pijacu. Za udivljenje mi je bilo, da u 16. godini od kad se prva kuća tu metula, veće tu buduću pijacu okruživali dućani, koji na stupovi su imali pred sobom prohod ili gang, da je mogao čovek pod krovom se šetati. Tu su bile na drugom kraju škole, ili Stift devojački, no beda bila da kvartira nismo mogli naći što mi je začudo bilo, da u takoj varoši gostionica, ili Einkehrwirtshaus ne bi. Tražili svuda kvartir i radi bili platiti, ali ne nadjosmo razvje u domu berze razlupanu sobu, gdi stakla na pendžeri ne bi, gdi furuna pokvarena. I tako brže bolje od velike nužde opraviše pen-

džere, furunu i vrata. A kafana tu lepa, sala prekrasna, gdi se balovi drže sva marmorisata, i kapiteleri od stubova i druga ukrašenja pozlaćena tako da bi mogla i u Parizu paradirati, ali u tako komercijalnom gradu da gostinca nema, mora se čovek čuditi. Išli smo k prištaništu, tu je bilo mnogo ladja zamrznutih, okolo kojih neprestano, s po ili jedne stope seku led da se ne smrzne oko ladje jeli bi zgnječio led. Tu je ispod brega i kontumacija veliko i krasno zdanje zidom povisokim zagradjeno. Pročem meni je začudo, kako su tu sohranjene ladje protivo bure i talasa morskih kad nikakvoga benta nema nego prostrano more. Za čudo mi je bilo da po sokaci, i kafana najviše sam čuo srpski govoriti, onda i Burgermeister je bio Petrović Srbljin iz Novoga Sada, i tu mnogo drugih bilo, posle srpskog jezika, talijanski se čuo poviše pa grčki, pa ruski, pa turski, i Čivuta ima mnogo. Jedamput sam sa sinovcem otišao u drugi prosti bal, gdi je opet soba bila prostrana i zdanje dosta lepo, ali ljudi djubre. Tu sam vidio čifutkinje bezobrazne kurve, koje se skoro čoveku na ledja penjale. Zato drugi dan pitao sam jednoga čivutina, kako to oni trpe, on mi kazao, da su bile tužbe kod knjaza, ali knjaz im je kazao, da je blud delo sovesti, ne podleži građanskom zapreštenju.

U kafani pri našem kvartiru našli smo sekretara od našega konzula, Toma, koji nam je načinio inštanciju knjazu i tako odosmo knjazu. U predsobi bilo je mnogo oficira i jedan general Isakević, Moskalj, crven, pijanica se vidi. Malo tu postajasmo kao ne poznati. U tom dojde adjutant, i pristupi k nama, koga ja zamolih da bi nas prijavio knjazu, koje on i učini, i javi nama posle da knjaz sade ima posla, nego da bi došli na ručak. I tako mi otidemo, no nismo pitali kad knjaz ruča ni pak sata nije bilo u varoši. Zato smo mi zakasnili. Oni bili seli za ručak. Mi videvši to mislili smo, da smo zaboravljeni i da nam tanjira biti ne će, zato posle mnogo razmišljenija ne udjosmo u sobu i bismo taj dan bez ručka, jeli onde tako urednih traktira nema kao kod nas. Posle otidemo po podne knjazu i ja se izvinjavao kod njega, predali mu prošnje naše i on se obećao delo urediti, no vidim da je propalo. Bili posle kod našega konzula Toma, koji nas lepo primio i otvoreni astal dao, koje nam onde vrlo prijatno bilo. U nedelju bio bal, i mi bili pri balu. Tu bile i firštkinje Filipesku iz Vlaške, zdrave dunde crnomanjaste, no knjaz vidio se, kanda nije nas vrlo otmenovao, kako sam primetio, jelbo su oni očekivali da mi u uniformi dojdemo, da vide ju, kako mi sin konzulov kazao. Ja sam imao uniformu insurgensku to jest ne vrlo zagasito plavetnu, s otvoreno plavetnim gajtanima išivene kao vez.

U Odesi učinimo kod našega konzula veksel na Beč, i njemu položimo rosijske novce, i dobismo veksele. Iz Odese pošli smo preko Bendera u Jaš. Tu na putu najdosmo poselenija nemačka, kojima su oni ime dali: Manheim, Athen i pročaja, no nikakve lepše uredbe bolje od Rusa u domu ne primetismo. Ja sam se porazgovarao s onima Nemcima o njinim prišestviju, i pr.

Budući da je Dnister smrznut bio to kočiš nije hoteo ići na harmiciju, nego prešao preko leda. Bender s jedne strane na povisokom bregu Dnistra leži otkud je ocek. Od juga stoji varoš da reknem 100 koraka od kreposti, zaista ne jak, i od ove strane jedan bedem ima, koji na mestima jedva je 6 nogu visok. Zato sam se čudio kako je mogao Panin tu izgubiti, kako kažu, 30 hiljada ljudi, kad ga je uzimao. U gradu bilo je nekoliko džamija, od jednih su magazini načinjeni. Tu su nam pokazivali brdo, gdi je Karl XII. švedski kralj lager imao, kad je hoteo baš da istera iz grada, koji nije mu hoteo više davati hrane. Mi tu ostavismo saunice, na koje smo bili metuli kola naša jel nam se teže činilo, neželi na točkovi putovati, i tako podjemo k Jašu (no sad sam zaboravio, gdi stoji to mesto) na kome knjaz Potemkin umro. Taj vožd se razboleo bio u Karavlaškoj i pošao u Petersburg, no smrt ga stigla, on tu na travi da prostreti japundže i umre na sred polja. Tu su posle podigli piramidu za spomen, telo mrtvo odnešeno je u Petersburg. U Jašu ništa primječatelno nisam našao krome da ima mnogo žitelja Moskalja. Iz Jaša preko Botušana dojdosmo k Suši gdi opet nas nisu vodili na harmiciju, nò morao je moj sinovac ići, i opravdati se, da nismo kužni i tako preko granice dojdemo u Sučavu i u Erdelj, Kluž. Preko granice koju onde mala rečica čini priševši ostavismo svu zimu. Odmah u Fekete tu ne bi snega, u šumi poju kosovi, u polju ševe. Ova promena udivitelna bila za nas u tako malom rastojanju.

(1815) Ove sam se godine nesrećno oženio. Poneže sinovac Petar nije živio svojom ženom, Rozom Stojčević s kojom se i rastavio, a Georgije u vojsci bio protivo Francuza, dakle mogo je u jedamput poginuti. Da održim familiju da ne iščezne, oženim se, zaista providenje božje bilo, da tu ne uzmem, ali zar sudba tako je hotela. Ja ne znam tko sudbu deli, vidim da je providenje božje meni i znake nesčastija, i vatru, i vodu na put mećalo, a ja protivo svega toga morao sam tu devojku uzeti. Ja sam imao pismo od feišpana Baloga, na vicešpana zolomske varmedje Antonija Radvanski s kime sam pošao dakle u Ribar, gdi je preporučena devojka Amalia Bezeg živila. Tek što stupismo u Hajnik selo, koje samo Gran voda od Ribara rastavlja, ali ljudi trče u jednoga spahije dvor. Zapitasmo: Što je ljudi? Rekoše, da je spahija Kalauz pao s tavana i slomio vrat. Vicispan reče: zao znak za nas. Ja mu rekao: to se ne će svakomu dogoditi. Vidli smo devojku, meni nije po voli bila, ali mi se dosadilo hoditi, pak rekao, uzet ću je, da se smirim. Na ručak došli smo u Hajnik k gospodi Dumbravicki. Pri ručku sedeći navede se veliki oblak, pukne grom, zapali Bezekov čeljacki dom (dom čeljadi!), i ubije jednu ženu i čoveka. Na tu larmu otidemo u Ribar, gdi je gorilo, i posle utaloženoga svega vratimo se u Hajnik. Viceišpan reče: No, ja više ne ću doći prositi tu devojku za Vas, gdi se tolike protivne nesreće učiniše, i reče mi da tražim drugu. Zato ja otidem preko Štureca planine, gdi je tako strašan put, da u kolima nije vozmožno sediti črez rupa i kamenja po putu. Pre nego što sam se penjao na Šturec, u jednom seocu na brdu jedno vode padenije (slap!) ima, tako jako, da voda

u maglu se razbije, no mesto po naturi prekrasno, crkva tu malo više toga padenija mala, jedna poljanica, posle šume, a dole seoce.

Kad se siđe čovek iz Šturecovih šuma tu se opet prostre lepa dolina i selo, s potočićima ukrašeno, to je već u liptovskoj varmegji. Posle sam došao u Rozenberg, gdi Vag teče, prilična varošica i tako sam dalje otišao viceišpanu Kubinji, na koga sam imao pisma. On mi dvi devojke pokaza, kud smo otišli na ručak. Ne bivši mi po voli odosmo u Sentivan, gdi je bila jedna bogata devojka no vrlo boginjava. U ovom selu ima kripta u kojoj se telesa neraztvoravaju no cela ostaju, oni prepisuju nekoj vlagi, ja mislim da je pesak uzrok. Ovim putem sam bio i u Rešici i Rehnicu, gdi je onda bila fabrika od pušaka, jeli Francuzi po štirskoj i pročim nemačkim zemljama osvojili su fabrike, zato za svaki slučaj Dvor (bečki!) prinuždeni bio u Madžarskoj oružja fabriku načiniti, ali kako čujem, da je opet prestala. Tu najpre vidio ćupriju od salivenog gvoždja, na pr. 6 nogu dugačku, i tako se popnem na brdo gdi Vag ističe, od kuda se vidi prekrasna dolina Sepeške varmegje i izvori Pobrada reke, na levo ostala mi Fatra brdo. I tako preko založenih inogda Poljakom 16 varošica i sela dojdem u Lomnic (u) od koga je sela u Fatri na neki vrh zove Lomnitzer Spitz. Tu dojde i Grigoria Berzevici, on me lepo primi, i odvede u Leučoviju gdi se na jednoj užini u jednoj bašti jedno 6–7 devojaka pokazaše. Jedna bila prilična, no mala, sitna, i mlada od 14 godina, činila mi se nedospela za ženu, hotja sam milovao mlade devojke. Tu u velikoj crkvi mnogo grobova ima na kojima statue živućih inogda na grobu ležale, ponajviše familije Turzo, tu i više dostojno pamjatnih starinstva ima, koja sam zaboravio. Otuda opet se vratim u Lomnic i otidem u Kešmark. Tu je krepost (tvrđava, zamak!) familije Tekeli, na kapiji grb: 4 lafa s izvadjenima sabljama, a na sredi orao dvoglavni, tu je kapela Tökölna inogda, gdi su kriptu probili, i što je bilo, zlata i kamena na mrtvima pokrali. Tu je bo bila firštkinja Emrika Tököli zakopana, koja je 3 godina Munkač grad protivo careve vojske znala braniti. To je bila Jelena Zrinina kći. Iz Kešmarka opet sam otišao preko Bele varošice, Tökeline inogda, sade Horvata Stančića kćeri i otišao u tako rečenu dolinu Magura gdi opet jednoga spahije devojka bijaše, no veća skoro s glavom od mene, dakle opet ne ugodna. Otuda se vratim, i otidem u Šarošku varmegju u Eperieš. Putem sam vidio crkve, i dvorove, koje popolak, koje sasvim od vode raznešene, to je morala biti strašna kiša. U Eperiešu opet mi devojku pokazaše no ona bi rimkinja (katolikinja!). Tu je bio onda föišpan Sentivani, državši kongregaciju i mene učini sudejskog zasedatelja Assessorem c(omi)t(atu)s. I tako ja od jednoga kraja Madžarske do drugog bi asesor. Ništa dakle neobretši vratim se preko gora od kud ističe Hernad reka i tako prejdem u Gömörsku varmegju, i prejdem brdo gdi Uran reka baš na sred puta ima svoj izvor. Projdem kroz Brezobanju i dojdem opet u Bistricu ili Naizol (Neusohl!). Ovim putem na mnogima mestima nalazio sam kisele vode i riba, koje nema kod nas, i tako po nesreći opet otidem Dumbravickinici u Hain, koja dovede mi pomenutu devicu Be-

zekovu, s kojom učinim ugovor, i kažem joj, da bi se dala vizitirati, da ne bi imala kakvo pripjastvije porodjaju dece, zašto ja se samo zato ženim, da bi dece imao, ibo je familija u pogibelji isčezanja. Zato ako najmanje bi što u telu njenom bilo, koje bi protivno bilo, za mene da se ne udaje. Ovo takim sam strahom govorio bojeći se, da mi odmah ne da košar, koje bi poštena devojka lako učiniti mogla, baš ako bi bez svakoga felera (njem. Fehler, pogrješka!) bila, a kamo li ova, koja je znala kakva je, pak opet je pošla, i mene i familiju moju nesrećnu učinila.

Tako posle otidem u Kremnic(u). Tu sam gledao kako se zlato od srebra razdeljuje, kako se srebro od sumpora čisti, kako li se papir pravi. Tu sam dao kolundžiji da mi načini burmu (prsten) s kojim ću prstenovati devojku. Tu sam se popeo na visok toranj varoške kuće, koja i tako stoji na bregu. Na toj visini taki je vozduh, da skoro prolazi kroz telo, i kad čovek pogledi dole na predel i varoš, čisto neka užas se prospe u telu, kao kanda bi se bojo pasti. Tu se (u Kremnici!) kuju i dukati, ali mašina mnogo lakše ide nego gdi se srebro, i bakarni novci kuju. Vrativši se iz Kremnica prošao sam kroz Sklenik, gdi su lepe ilidže, i zdanje, voda je zdravo vruća a kod istočnika daže dobro žeže ruku, da je ne može čovek u njoj držati. Vrativši se dam devojki prsten od briljanta i burmu kao i jednog angela od briljanta, na zlatnom lancu.

Prispevši nesrećni dan venčanja otišao sam opet u Hajnik, sutradan da se venčam. Ali preko noći udari taka jaka kiša, da je Gran izlio tako da u kuću devojke ići nije možno bilo razvje na ladji, ili na kolima duboko po vodi, bila bi skoro i u sobu ušla da nisu oko vrati zemljom opkolili, i tako bog poslao i vatru i vodu, i sve se ja dao nisam osvestiti, a i sad pitam tko sudbu opredeljuje? kad su tolika božja prepjastvija na put poslata. Devojka pri venčanju nije hotela sve reči izgovoriti, no smehom opravila. Pop lutoranski, koji nije znao drugoga jezika razvje tocki (totski t. j. slovački!), što je meni začudo bilo, i tako i ja tocki za njim govorio. To je bio 15 Juni 1815.

1816. godine poneže brat moj od tala stričevoga nije mi hoteo dati čest, to sam ja naumio iti u Rosiju. I tako otidem preko Erdelja, Bukovine, črez Sučavu, Černovič. Tu je gubernija Bukovinska gdi sam morao pasoš pokazati, tu je i vladika bukovinski naš onda Srbljin bio. Varoš mnogo ne vredi. Pridem granicu na opkopi, dojdem u Kamenic Podolski. To je grad kao u nekoj rupi okrugloj, svud naokolo su brda pak ocek kamen, a na sredi te ocekom kamenja okruženom rupom opet se podigao strašnim ocekom kamen na kojem stoji varoš i grad, a drugi ima grad k zapadu ležeći. Tu su (u) pod zemlju kazamati, i malo se gdi vidi zid. Ovaj grad drže da je jaki kao što može i biti. Ali ga ja držim više za Brückenkopf, jeli onde je most te se prelazi u varoški grad. Istina varoški grad vrlo bi teško bilo uzimati zašto niz ocek kameni trebalo bi puštati se, i uz ocek penjati, jeli Brescheschiessen malo bi pomoglo za stenakamena, ne može se provaliti kao zid, ali se može ta varoš sasvim razoriti, zašto su brda blizu. Tu virchauza nema, nego sam stao kod jednoga čivutina na kvartiru, ali tek što sam seo na kanape, to poče se

100 ušiju uz mene militi. Tu sam psovao gazdu i taki dao oprati sobu i meble očistiti. Tu mi se razboli jedan momak od vrućine. Tu sam ja morao pasoše pokazati; ja sam imao pasoš i iz Petersburga, zašto inače nije se moglo ući u Rosiju, i imao sam naš (austrijski!) iz Kancelarije. Tu sedi i vicegubernator. On mi reče: ovaj rosijski pasoš nemojte ni pokazivati, jeli bi trebalo opet iz Petersburga iskati da se možete natrag vratiti, a ja ću vas propustiti s Vašim pasošom, tako ja u kancelariji gubernije nisam pokazao rosijski pasoš. Tu sam vidio jednoga arhimandrita, služeća s mitrom. Posle dugoga zadržavanja, i zapisivanja pasoša jedva drugi dan sam mogao poći. Odande do Balte na putu tako terao Poljak te me je prevernuo i pokrov od kola polomi se, no nama nije ništa bilo. Tu sam izgubio jednu čast od Sulzera Opisanie Moldave. Na jednoj pošti opet bio jedan postmištar Poljak Sljahta. Ovaj nevaljao čovek nije hoteo zapregnuti no posle mnogo vremena i molbe. To je svuda zlo na rosijskih pošta, ako čovek pisaru ne da po koju po ili rublju ne može dobiti konja. Oni se naučili najviše oficira bojati a drugoga ne. Ovaj isti poštar kad sam se vratio nikako nije hoteo dati konja. Išao sam grodničiju čoveku učtlivom, koji kaže da nije u njegovoj vlasti zapovediti, no naredi mi obivatelske konje, to jest foršpan, i tako dojdem u štaciju. Moj momak veliku vrućinu imao, hoteo skakati s kola, buncarao neprestano, i tako sam ga morao kod sebe u kola uzeti, i tu svašta buncao, i hoteo iskakati, jedva sam došao u Baltu. Tu je bila jedna regementa ruska pešačka. Ja odoh k oberšteru čoveku neučlivomu, ali posle velike molbe i obećanja da ću platiti sav trošak tako jedva ga primi u špitalj. Tu ja doktoru dadoh 2 dukata, i preporučih momka. Istina, kad sam se vratio da mi ništa iskali nisu, što je bio momak u špitalju, no ja doktoru poklonih 5 dukata, soldatima, koji su oko njega bili, 3 rublje, i otidem oberšteru blagodariti za učinjenu hristijansku ljubov.

Iz Balte preko Oliviopola (u) Jelisavet otidem u selo pokojnoga strica Aleksandrovku. Tu strinu ne najdoh, ona bila otišla kćeri u Malo Rosiju. Ja sam dao pokazati grob strica, koji je bio na jednom brdašcu usred polja sazidana koje kako kućica, gdi je stric zapovedio bio da se načini kapelica. Tu ja pustih suze, očitah očenaš za dušu pokojnoga, i vratim se u dvor, ali veće i sluge nisu me tako primile kao kad je stric živ bio. Zato sam otišao u Glinsku k prijatelju Petru Čorbi. I kola moja sam poslao u Kremenčug da se oprave. Tu sam dvema kćerima Čorbe poklonio po 500 granata. Strina moja došla na večer u Kremenčuk, tamo otidoh i ja, isplatih moja kola dosta skupo. Hoteo sam kupiti Državina Sočinjenija, za koje 4 časti iskao 40 rublja. Ja mu hoteo dukati isplatiti no prodavac nije hoteo primiti, dakle dok sam ja otišao da kod čivuta promenim, dotle on prodao bio. To je opet beda što trgovac ne će ti promeniti nabavku na drugi novac, no moraš ići na taj čivutski vekslerski astal koji u svakom selu skoro ima, i samo od toga žive, jelbo siromah čovek, ako ima banknotu ili srebernu rublju, tomu ne će nitko kusur da vrati, nego mora ići Židu i platiti procentu. Kakvo je to zlo svaki viditi

može, jeli ako hoću za srebro da kupim papir ili bakar, to moram po 20 i 25 pro centu platiti; ako hoću za srebro (ponovo?) da kupim papir ili bakar, to moram 5 do 10 pro centu platiti(!), i tako ako triput četiri promenim srebro za bakar, i opet bakar za srebro, to propadne sve da ne ostane ništa.

Strina moja neveselo me primila, kao što svagda biva da žena mrzi muževlji rod, a ona osoblivo, što je imala dati mi 500 dukata, koje je stric sestri ostavio u testamentu. Stric, čini mi se, umro je meseca Aprila 1813. godine. Dok nisam bio otišao u Glinsku, posetio sam tu u susedstvu živućega oberštera crnogorskog Srbljina. On mi je kazivao, kako je stric u testamentu pravio, kako posle ono lažljivo pismo načinili, gdi on sela u testamentu ostavljena mome sinovcu daje u zalogu kćeri u 150 rublja, bud to bi on od nje bio uzajmio, hotja svaki je znao, da je stric bio novčan, da je kćeri on kupio selo, da kći nije imala drugih novaca ni otkud, i tako sve njine mutljavine. Vrativši se iz Kremenčuga kazao sam strini zašto sam došao, to jest da mi da atestat da je stric njegove preotke nama, to je bratu, sestri, i meni poklonio. To mi ona dala, ali dukate nije hotela govoreći, da ja nisam doneo polnomoštije (punomoć!) od moje sestre. Ja joj rekoh, zašto ona nije javila smrt stričevu, i zaveštanje njegovo, pak bi bio ja doneo polnomoštije, pročem njena je dužnost bila davno poslati, a evo sada ima priliku po meni. No ona reče da nije sada pri novcu, ne može mi dati. Ja sam njoj poklonio granate od 100 dukata, kćeri njenoj Alaksandri, koja je ostala udova od knjaza Urakova tože no malo jeftinije. Tu je bila i od druge kćeri Ane, udate bivše za Medera oberštera unuka, udatoj za oberstlaidinanta Vaša, ove granate od 50 dukata. Meni, kad sam pošao, dala je strina 10 dukata, ali ja to nisam očekivao, jeli sam ja imao u sanduku 10 hiljada u papiru, i 800 dukata. Gledao sam tože što se svršilo u Jelisaveti radi zaveštanja crkvama i proča črez strica generala učinjena. Tu ja ispitivao, ali ništa se ne svršilo. U predašnjoj štaciji bio tu jedan general major Panin, ljudina višinom i širinom grdan čovek između 30 i 40 godina. Tu on zaiska podoroženju, ili Assignatio moju pročita i tako prezetelno mi dade, rekav: Uha! Sovjetnik! Ja se malo nasmejah i pomislih, da si ti bio ovde, kad je moj stric ovuda komendirao, zaista ne bi tako prezetelno postupao. Postmajstor bio Srbljin koji je strica poznavao, pa mi reče: taki su Moskalji. U Jelisaveti ništa svršeno ne nahodivši vratim se doma, i tako za 6 nedelja otidem i dojdem u Kamenicu Podolskom, javim se vice gubernatoru za pasoš, i da mete u propustitelno pismo i devojku, koju mi je strina bila poklonila, no on reče, da ne može učiniti, nego mi reče: Dovedite devojku do granice pak podajte je kome čivutinu, koji će verno prevesti preko granice. Tako ja i učinim, ali čivutin onaj koji je ju preveo valjada je potkazao. Na našoj granici gledao sam konja i jedva sam našao da me dovede do prve pošte. Među tim dojde jedno derište oficir rosijski s jednim kaplarom raspitivati i gledati devojku, obače nju niko nije vidio, jeli ja pre nego što sam došao u Okopi metnuo sam devojku pod šorštleder, tako nije

je nitko vidio. Dete to (oficir!) nije smelo pristupiti kolma, i tako ja brže bolje otišao, dosta kajući se da sam ju poveo. — — — —

Godine 1824. bio sam u Mehadinskih ilidža, kud je došla bila i Ljubica Knjeginja Miloš Obrenovića, s kćerju, i deverom Jefremom i Joanom Steićem, doktorom mojim pitomcem. Ova gospa vidila se razuma imati. Nju su počitovali s dostojinstvom kao Kneginju, i ona se prosto obače pristojno vladala, i meni je svaku čest davala. Ja sam ove godine prorezao put črez šumu nahoždenjem generala od kavalerije Šnelera, kome putu črez adjutanta majora Rota, da(doh) tablicu metuti s tim natpisom Tökölische Anlage. Kad je taj put bio gotov, ja sam dao na brdu užinu, kud sam sve otmene goste iz ilidže dozvao, mislim do 70 persona, i poneže s jedne strane da je bilo kanape od zemlje, to sam kneginju zamolio te mi je dala jedno 5 ili 6 ćilima, te sam prostro mesto stolica. Tu je i muzika bila. Po svršetku večere išli smo na bal. Pri pohodu mome kneginja poklonila mi jedan peškir, koga su one (mati i kći!) tkale i vezle. Ja naprotiv dam joj belenzuk na ruku.[35]

1838. 11. Junija po rimskom pošao sam u ilidže po opisanju knjige der Wunderdoctor. Vidila se meni za balave šuljeve najbolja banja Marienbrun-Bad u Bavarskoj. Toga radi prispevši u Beč morao sam od jednoga doctora uzeti atestat, črez koji mi prepisuje tu ilidžu, taj dati u Madžarsku kancelariju i pasoš iskati. No budući da sam car to dozvolenje daje, to meni kancelarija za ljubov dala na Štac-kancelariju (Staats-Kaazlei!) da sub spe rati mi se da pasoš. I tako ja za nedelju dana dobijem pasoš, inače i 3 nedelje bi bile prošle. U Beču ima parna kola po gvozdenim šinjama iz Pratera do Vagrama, bilo 12 kola jedno za drugim, 4 sa staklenim pendžeri, 4 pokrivena bez pendžera, i 4 otkrivena, sedilo po 12 ljudi, dakle 144 osobe, to se odvezlo za pol sata do Vagrama. Tu ima vircauza i kafana, i ailvagena (brzih kola!), tako da za 3–4 sata možeš iz Beča u Požun doći. Taj gvozdeni put (željeznica!) ići će črez Moravu u Lvov Lemberg, i zove se Ferdinand-Strasse. I pojdem, do Sanct-Pelten jedna varošica lepa, domovi su do 3 kata visoki, dućana dosta. Otuda do Linza nisu niska brda, Linz leži do Dunava, takođe lepa varoš. Tu se morao dati pasoš u policiji. Odavde ide put na gvozdenih šinja preko Dunava u Bemenu, a (s) druge strane u Štajersku. Preko Linza dojde se u Ems, lepa varošica na bregu gdi reka Ems utiče u Dunav. Pre bomba i topova jaki je grad bio. Iz Linza u Salzburg došao sam dosta rano. Salza reka podlizuje bedeme. Onde je pre Bečkoga mira (1809.) obitavao vladajući vladika od države Salzburg, poslednji bio je Kolloredo Ćuskominin. Sadašnji Arhiepiskop prima samo 20.000 f(orinti) iz kase, a zemlja je razdeljena među Avstriom, i Bavarskom. Pred dvorom vladike ima česma koja skače na 4 fata u vis. Crkva je velika no ništa osoblivoga. Domi (kuće) su do 3 (i) 4 stoka (kata!), ulice uske, ima policija, i kasarne, dućana dovolno. Varoš je stisnuta među brdom, i Salzom. Sutradan pošao sam, i prošao putem, koji je prorezan črez brdo. Na po sata bude Bavarska granica, gdi me nisu zadržavali, ni pregledali. Tako putujući, dojdoh do jezera Chion

(Chiem-See, izgovaraj Kim-S.!) koga obišao sam i na drugoj strani kod ... do mosta dignula kraljica piramidu, gdi se sa sinom Otom oprostila, koji je otišao u Grčku za kralja (1832.!). U selu Aibling prvi put vidio sam baersku kapicu ili dždžu u žene, bila od zlata sasvim ostraga na punđi a mašlija činila kao dva roga k vratu pročem do Minhena se nosi prosti narod tirolski, žene muški okrugli šešir, reklju, i kratku suknju, muškima na plećima, stoje od kaputa dugmeta, a kaput skoro do zemlje, i ljudi i žene proste bez paraplui (kišobrana) ne izlaze, bilo sunce, bila kiša. Črez šume iduci primetio sam da tri četiri kuće činu selo. To sam raspitivao, i oni kažu, da su se iskupili od spahija, koji su prinuždeni bili u vreme francuske vojske svoja dobra prodavati, i tako paori kupili, koji 50 i do 70 jutara zemlje od koje je postao gospodar, i spahije nestalo ponajviše. Kod Rosenheima prešao preko Ina reke, tako ovaj dan podocne stigao u

Minhen ležeći do Isar voda carstvajući grad Bavarije, zdanja stara malo zaslužavaju vnimanija. Nova koja kralj sadašnji (Ludwig I. 1825.–1848.) daje praviti lepa su, dvor je veliki, lice (fasada!) koje je kralj dodao k pijaci lepo je. Iznutra sobe su malo male, ne vrlo bogato no vrlo gustiozno ukrašene, milo je pogledati, osoblivo moleraje fresco. K kraljevoj bašti novi front imat će vrlo velike sale, koje su se onda molovale i marmorirale. U sojuzu između ova dva fronta stoji stari dvor. Tu ima kapela jedna gdi ima dragocenosti no one velike cene. Nova dvorska crkva, kaže se, da je na podobje Sofijine u Carigradu. U velikom oltaru duvarovi su pozlaćeni, i sveci na podobje grčko malovani, pročelje marmorisato, vid ide iz visine kupela, plavon (strop!) lepo fresko ukrašen, a patos (pod!) s belim i crnim mermerom iscifran, i dignut nikoliko basamaka (stuba!) od senita zemlje. Teater novi krasno je zdanje tožde prekrasno zdanje s kolonadama, jedni kažu nad vod da je sazidan, dosta što teče kanal između Theatra i štala kraljevih. Dvor Theater, i pravdosudni dom tože sad na kolonade ustrojen sočinjavaju 3 lica jednoga placa, na kom u sredi vozdvignuta štatua od tuča Maksimilijanu kralju oca sadašnega, sedeći na prestolju u rimskom odelu. Iz dvora stoji jedan Gang, koji će s dve strane opkoljavati baštu ili promenadu dvorsku. Ovo je vrlo udesno ibo ako kiša pojde tu se mogu ljudi spratiti. Kako se iz dvora u taj Gang dojde, to su na duvaru prekrasni freško moleraji, koji pretstavljaju razne istoričeske događaje, kao gdi Maksimiljan daje konštituciju ljudma i pročaja, izglede, Landschaften na koncu ili uglu toga ganga u prvom štoku ima auzštelungi (izložbe!) poslova živećih molera. Ja sam hoteo jednu bogorodicu kupiti na ili u staklu molovana, no bila prodata za 60 forinti srebra. U drugoj sobi bilo je prestavljenje tirolske svadbe, no to je tako bilo, da sve te persone zar do ili preko stotine činile su kanda su od voska okruglo izrađene. I tu sam hoteo kupiti, no i ta bila prodata za 70 lujdora to jest 140 dukata. Druga je bila koja predstavlja ljude u crkvi i ta je tako izrađena, no maler (slikar!) nije joj cenu opredelio. Tako i tu nisam mogao kupiti. Pri tom bio je jedan portret mladoga čoveka s bradom,

koji ako bi bio naokolo izrezan i na pendžer metnut, svaki bi rekao da živ stoji. One moleraje predpočitujem ja svima koje sam dosad vidio. Taj gang ima dućane na veliki sokak, kafanu, i pivarnu, od kojih vrata idu i taj gang koji i na sokak; u toj baštici ima jedan Lusthaus (hladnjak, paviljon!), i nikoliko česama, iz nje se ide u anglisku (englesku!) baštu koja ima dva sata dužine, kroz koju kanali poveliki teku. Zaista kroz Minhen teku mnogi kanali na kojima vodenica ima, a timari, i p. rade. U velikom sokaku od velike straže k Izarkapiji, iz svake avlije teče kanalčić, koji čistotu sodržavaju. Na Izar kapiji ima lep freško moleraj, koji pretstavlja Einzug Imperatora Karla 7. Crkva ima mnogo lepih, i protestantska iza Karlthora lepa. Grci su dobili staru Salvator-Kirche, siromašna da ni kivota na prestolu nema, potrebne crkovne što je rosijski car poklonio sodržavaju se u kraljevoj Schatzkameri. Pendžeri su od molovana stakla, onda su je obeljivali poneže da su očekivali rosijsku caricu (t. j. Šarlotu Aleksandru Feodorovnu, najstariju kćer Friedricha Wilhelma III., pruskoga kralja, ženu Nikolaja I. Pavlovića).

Pinakotheka, lepo je zdanje, vid u soba pada odozgo, ima mnogo lepo vidne, no za Mater Božju, od Rafaela molovanu za koju je kralj dao 36 hiljada, ja nebi ni 36 forinti zašto Madona tako je drvena opisana, da nikakvo čuvstvo ne pokazuje, a dete tako je malo koje ne pokazuje nego od tri dana, i u njemu toliko živnosti kao jednome od 2–3 godine. Gliptoteka nema ni jedan pendžer napolju. Zdanje je lepo, ima podosta starih iskopanih štatua celih i polomnatih, ali u svemu malo, zdanje je lepo, patos od beloga i crnoga mermera, raznim figurama, jedna soba je mozaik patos, u posljednoj ima tri štatue lepe, od Kanove i Thorwaldsena, lepi poslovi. Pročem ima knjige, koje opisuju pinakoteku i gliptoteku, i raritet Minhena. U Naturalien-Kabinetu ima lepih ptica i zmija, brazilijanskog oružja ...?... i glava ta je okrugla kao i obrazi, tup pošírok nos, debele usne jednoga deteta u Minhen dovedenog koji od tuge za otečestvom umro, bio je kao od 14 godina, ta se sadržava u špiritusu, mesto od mustaća (brkova!) po brazilijskom običaju kao 3 prsta dugačka, i s prsta široko je u kožu zagasito plavetno upijeno. Na Karoliner placu stoji obelisk od kraljice (t. j. Therese von Sachsen-Hildburghausen 1792.–1854.!) načinjen za žalosni spomen 30.000 Baeraca, koji su u Rosiji pod Napoleonom izginuli. Botaničeska bašta lepa je no malo vredi u prizreniju inostranih vešti(na).

Marienbrun bad, od Minhena 3 sata, od Dachau 1 sat, na hataru Mošing sela, 1/4 sata peške u šumi samovoj ima kapela, i 3 doma drvena gdi su kvartiri. Voda se vuče iz bunara vrlo dobra za piće, kad se vari postane bela, kupa se svaki u svojoj sobi. Sobe su prilične, kost (hrana!) izobilan no zlo kuvan, pivo pol grošića srebra, vrlo gorko i jako, vino je skupo 50 krajcera srebra saitlik, kost 36 krajcera srebra ručak sa 6 jela. Iz Nimfenburga su u jedan dan došle 14 duvni, i 72 frajle, koje su kod njih na vozpitanju. Igumanija se zove Kraho, i vuče svoju familiju od stare familije Crahorum. Žena zna svoj autoritet držati, pritom

prijatna. Tu bila jedna duvna od 16 godina lepa, ali druga frajla Bauer sasvim je sebi prevukla bila kao 19 godina srednjeg lepog vozrasta, lice regularno, koje sam ja motrio kao moler, i upravo i sa strane i svuda prekrasno, plava, bela, rumena, nit debela, nit mršava, zubi tako ravni kao najljepši biser, usta mala, kad govori usne su na poljubac podobne. Organ glasa umiljatniji nisam čuo. Jednom rečju 77 godišnji zaljubio sam se u nju, i mnogo vremena s njome proveo. Zar ona zamotana lepota, da razdeli se, ne verujem, da bi pokazato soveršenstvo zadržala. To da se setu sve naše gospe, koje teke trbuh što zakrivaju, da gube, a ne dobijaju.

Što se tiče kupanja, kad sam se počeo kupati drugi treći dan počeli moji balavi hemoroidi manje teći. Dvaput na dan sam se kupao, ali bol veći od onoga pre bavarske ilidže, u grudi ništa se, nosu ništa bolje, jednako guste bale kašljem, i na nos takođe. 20 i tri puta kupan više vratio sam se u Minhen, no ne mogu onaj lepi izgled od brdašca gdi je parapli (kišobran!) zaboraviti otkud jedna kao ravnica mali brežulka prostire do tirolskih brda. Tu se vidi Minhen, Nimfenburg, Schleisheim i 1000 varoši, i sela.

Kaldrma u Minhenu je od piljka bela, i plavetna, i pokraj domova išarana je kao parketi, tu na 4, tu na 6, tu na 8 ćoškova, na drugih mesta drugi obrasci načinjeni, ali po ovim parketima zlo je hoditi, da se čuditi moram kako žene s tankim đonovima hoditi mogu.

Narod od Linza skoro do Salzburga ima starinski nošaj. Odavde do Minhena narod se nosi po tirolski, od Minhena počinje bavarski nošaj, prosti ljudi bez paraplua ne izlaze. Baerske devojke imadu lepu fizionomiju, plave najviše rumene, ako su izpaljene od sunca, kad ostare ružne su. Žene su, i devojke zdepaste, imadu debelu nogu, što su zdepaste to više se jošt prave. Oko pojasa imadu od platna debelu kobasicu za mider (steznik!) prešivenu, na toj suknje visu, koje vrlo malo niže koljena kratke, a široke do 25 rifi (ca. 45–60 cm rif!) di imadu porub od žute čohe s prsta u toj je ušivena vrpca, da se suknja širi. Ja sam jedne devojke, koja je krave muzla, svečane haljine premerio: suknja joj kao druge sve od crna beza, doljna suknja mora biti zelena, i s dva prsta crvena čoja naokolo, a porubljena i ova žutom, u kojoj opet vrpca težila 18 funti (ca. 11 kg!) i bila je 16 rifi široka. Cipele tako su malih obraza, da jedva prste pokriju, štrinfle bele, ili plavetne, mider zelen, na vrat crna marama s posrebrenim pločama, kapa ružna s crnom čipkom. Narod glup i više bigot od Esteraihera (Austrijanaca!). Jedna žena idući iz crkve, i zato iskala milostinju, govoreći: bila sam u crkvi. Ja sam na jednoj poštanskoj staciji preko 46 koje statua, krstova ili ikona 90 puta prebrojao, i uverio se što je Tomson rekao: In Deutschand kommt man alle Stunden in anderes Land, bald Catholisches, bald protestantisches, man kennt aber das Catholische von Statuen und Bettler (u Njemačkoj se dođe svakog sata u drugu zemlju, čas u katoličku, čas u protestantsku, no katoličku se pozna po kipovima i po prosjacima). I to je istina, da u Baerskoj vrlo mnogo prosjaka ima. Va-

roške gospe imadu kapice od zlata, ili srebra male preko punđe prebodene no mašlja visi, kao dva uva ili roga gore. Preko vigana imadu najviše crne midere s čipkom zlatnom il srebernom išarane, napred kopče sreberne s obe strane, i srebernim lancem unakrst pritegnute. Vidio sam u jednoj s biserom i na vratu i mesto lanca na mideru imadu lance zlatne il sreberne, dakle se vidi da je mider jošte nacionalni nošaj u Bavarskoj.

Vreme bivši dobro ladno i kišovito nije me zadržavalo u Minhenu hotja tu sutra dan očekivali Kraljicu, a prekosutra kralja Bavarskoga, a pre onog sutra caricu Moskovsku, sad sam uzeo put preko Braunau u ..... ima nasred pijace jedna niska kapela, gdi su pogrebena 3 bavarska vladaoca princa, gdi se čudotvorna ikona nalazi; tu su štatue princeva od srebra kako kažu skovane na oltaru. Oko te kapele ima dom pun ikona pretstavljajući učinjena čudesa i puno prosjaka. Prešavši preko Ina reke ostavih Bavarsku. Celoga puta nema brkljača, niti Weg-Mautha (maltarnica!), ali svaki konj poštanski plaća se s 20 krajcara skuplje neželi u Austriji. Pritom nit su me vizitirali, kad sam ušao u Bavarsku niti kad sam izišao. Kroz Linz nisam se vratio nego upravo u Ems otišao. Tu sam našao 18 paradnih carskih kola s konjima, koja su išla za Koronaciju u Mailand (Milano!) u drugoj štaciji opet 18 tankih kola, i kazivali su, da su drugim putem kroz Štajersku opet toliko otišli s konjma.

Vrativši se u Beč, prvo mi je bilo kupati se i koje mi dobro činilo i malo oduminuo bol koji sam u ilidži dobio. Pritom praviti inštancije za moje fundacije, te ostavljam 100.000 f. u srebru od koga interesa da odmah posle odobrenja carevog 2 deteta naših oficira vozpitam u Bečkoj Indžilir Akademii, a 2 u Peštanskoj Ludovicejnoj. Na to treba 2000 forinti srebra godišnje a druge 4000 f. Interesa da idu u priraštenje kapitala, dok se ne načini milion koje do 49 godina sledovati bude, posle ostavivši prvih 100 hiljada jednako za prirjaštenje kapitala. Od miliona Interesa iznosit će 60.000 f. sr. od ovih 20 ići će na vozpitanje 20 dece serpske u Beču i 20 u Ludoviceje Akademiji, 20 na zidanje Seminarija, i 12 srpskih klirika njihovih profesora, ako bi pretekao, to da se umnože klirici. Trećih 20 hiljada f. sr. za moje pleme (t. j. rodbinu!), ako bi u muškome polu iščezlo, to ta treća čast (dio!), da se razdeli na prve dve. Posle drugih 50 godina, to jest kad se od ostalih za priraštenje kapitala 100 hiljada budu interesi izrasli na milion, to da se 20 hiljada opet na tri časti dadu, to jest Akademijama, kliru, i plemenu mome, ili ako ovo iščezne po pređašnjem da se razdeli među klirom i akademijama na umnoženje učećih. Obače 20 hiljada srebra da ostane za osnovanje vladike srpskoga kao godišnji prehodak, što više bude na parohe srpske togože srpske aradske dieceze, koji najpre pomanje, a posle da se razdeli na tri klase, učeni da imadu najviše 2000 f. dohoda, manje učeni 1500 f. i treći 1000 f. Preko 2000 f. nigda više prehodka paroh da neima. Ako bi ovaj fond vremenom uzrastao da parosi Aradske Eparhije budu snabdeni, to da se po Budimskoj Eparhiji, gdi su

Srbalja tako malo da popa obdržavati ne mogu i tamo da se ovo osnovanje prostre, ali svagda na Srblje. Za ovu fundaciju hoteo sam 100 hiljada f. obligaciju moga sinovca predati Bečkoj Akademiji, no sovetovali da u fond fundationum, koje i učinim. No kad je ovo poslato bilo konziliumu (Consilium Regium Hungaricum), ovde črez raznih uzroka kazali, da u taj fond se ne može primiti, i sovetovali, da dam ad fundum Regnicolarem, no posle da ne bi i ovde prepone bilo, dam Palatinu izjasnenje da mesto fondu fundationum dam ad fundum Nationalem. Sad ne znam kako će se primiti.

Drugu inštanciju sam dao, gdi ištem potvrđenje za fundaciju građanskog reda, koju u Pešti kao sredini nauka osnovati želim, na koji konac kupio sam dom priz crkve, i Univerziteta, gdi da 12 učenika prihodećih u Peštu učiti se dobiju obitalište i 100 f. austrijske vrednosti za prepitanje za sad, a posle će se dalje urediti. To mećem pod nadziranjem Matice Srpske, kojoj tože dajem za nadziratelja obitalište, 3 sobe, jednu za biblioteku, jednu za Pantheon, ili za držanje zasedanja, jednu za učenike, 3 za mene i moju familiju, dolje jednu veliku za tipografiju, i dve ostaju za magazine. Za ovu došlo je preko varmegje, gdi Consilium ište da se bolje izjasnim.

Treću (Inštaciju!) sam dao radi ove fundacije, koju sam s drugima osnovao za obučenje dece, poneže vidio sam, da nasljednici fundatori ne plaćaju, nego jedva čekaju da ja umrem, da novce razgrabe, zato ištem, da bi car i ovu fundaciju uzeo, i dao ad fundum fundationum, a naimenovanje dece koji će udel primati iz ove fundacije, ostane kod nasljednika osnovatelev, za ovo ište Consilium Regium izjasnenja. Poslo sam esape za 1837. i Relatiu deputacije, koja je našla, da je Dimitrije Gruits Kaznačej fundaciji ostao dužan 7123 forinte 50 novčića, a Jakov Mišić 230.

1840. 23. Junija pošao sam u Gasteynske ilidže. U Beču sam nastojao, da se moje fundacije potvrde. Poštom sam putovao preko Neystadta, Bruck zu der Mur, Leoben, Werfen. U Hofgasteynu postmaister kazao mi je, da se lekaru Kine u Wildbadu javim kvartira radi. Gasteyn Wild Bad od Hofgasteyn odstoji 1 sat, no poneže, da se na brdo penje plaća se cela pošta, koja u Saltzburgskoj je skuplja u 2 krajcara za konja neg u Austrii. Gastein leži u Salzburskoj bivšoj državi, do granice Tirolske, na visini preko 3000 stopa više mora. Kad sam stigao 10. Julija brda u okrug bila su snegom pokrivena, no u dolini prekrasna žita, ovsa, i livada ima. Predel je malerski, padenija voda mnogo, najljepše je kod ilidža, gdi padenije može imati svojih 50 do 60 fati, no padenije nije perpendikularno (okomito!), no pruža se do 100 koraka. Reka koja može imati svojih 10 fati širine, a i dosta duboka, ta se stesni na 4 do 6 nogu, to svaki da pomisli kakvom brzinom ta reka padati mora, da ta reka od 19 fati širine kroz 4 do 6 stopa širine proći može. Ali to je taka zvuka da skoro čovek jedan drugoga ne čuje, a vodu nije viditi nego samo penu, i tako se o kamenje razbija, da kao magla diže se u vozduh. Za kvartir je teško hotja ima blizu 100 kuća. Zato valja napred pisati za

kvartir. Dobro to je, da skoro svaka malo bolja kuća ima i ilidže, u koje je vruća voda na cevi dovedena. Trakter je hrđav, koštuje ručak 42 krajcare u srebru. Pijace nikakve da imaš što kupiti, kafane nema, tako da nema mesta, gdi bi se čovek sodružavao. Istina, sad se zida jedna kuća gdi se kaže da će se tome pomoći. Hofgastain je jedna varošica, kuda je vrela voda črez cevi dovedena. Tu može da je bolje, ja nisam se o tom brinuo. Posle 2 nedelje vratio sam se natrag, jeli vreme bilo zlo, ladno i kišovito, koje je na moje prsi zlo dejstvovalo, a jošte više, što doctor savetova mi, da usta držim na jednu cev, i paru od vrela izvora u prsa vučem. To sam ja činio sam za 10 minuta, no ta je para tako otešćala moju belu džigericu, da ja se na brda nimalo penjati mogao nisam, hotja samo to jedamput što sam tu paru u sebe vukao, daže i u Beč kad sam se vratio, 20 basanaka nisam se mogao popeti da se ne odmorim.

Črez Salzburg sam morao ići, poneže na Bruk ići se nije moglo črez pokvarene moste i putove od velike kiše. Tu je lepa varoš gdi je vladika vladajući pređe živio. Domovi su skoro svi 4 podnjatija, sokaci potesni. Celoga puta vidio sam škodu, što reka Salza počinila i u varoš ušla. Krome episkopskog dvora i u okružju lepih izgleda, ima na velikoj straži jedan toranj gdi u 7 u jutru, 11 i 6 sati u veče udaraju sati u zvonca, ali celo delo nema nikakvo soglasije, i nije vredno toga radi baviti se tu kao što sam se ja bavio.

BILJEŠKE

[1] ed. Gjorgje Rajković, koji je ispustio »bar dvadesetak štampanih stranica, ne znamo zašto« cit. Mladen *Leskovac*, Mihailo Vitković. »Glasnik Istoriskog Društva u Novom Sadu« VIII. Sremski Karlovci 1935. s. 35. Priređujući ovaj izbor, ja međutim rukopis Autobiografije nisam mogao dobiti.

[2] Možda je S. Tekelija u opisu svog ruskog bavljenja štota osvježio i iz publikacija memoara i pisama princa Charlesa de Ligne (1735–1814), koja su objavljivana za Tekelijina života u više izdanja. – Isp. i *Ligne*, Erinnerungen und Briefe, ed. V. Klarwill, Wien 1920, i *Ligne*, Neue Briefe, ed. V. Klarwill (1924). U autobiografiji napominje Tekelija, da je primio jedno (neiskorišćeno!) preporučno pismo za princa de Ligne.

[3] Isp. Fontes rerum austriacarum, ed Bär und Fiedler – Wien 1901. »Joseph II. und Graf Ludwig Cobenzl. Ihr Briefwechsel 1785. bis 1790.«

[4] *Peštalić* fra Grgur, Dostojna plemenite Bacske starih uspomena. Sadashnji i drugi Slavinske kervi delliah slava. Bacskim plemicshem i prigodom csuvanja svete krunne i okrunjenja Leopolda II.-ga od domorodca u Baji prikazana. U Kalocsi 1790. – *Katančić*, Fructus auctumnales ... Z. 1791. (Plemenita Horvatskog kraljestva četa slavnu magjarsku krunu za čuvat iz Zagreba se u Budim dileća. 1790.; ed. T. *Matić*, Stari pisci hrvatski XXVI. Z. 1940. s. 316.) – *Kordić* Gjuro, Piszma od plemenite csette Horvatah u Budim za pohodit szvetu krunu odlazechih. Z. 1790.

[5] Isp. Dr. D. J. *Popović*, Problemi Vojvodine I. Beograd 1925. U tom saborskom govoru Tekelija je izjavio, da Srbi u Ugarskoj nemaju pretendirati na poseban teritorij u Ugarskoj, ali imaju pravo na Balkanu, u Srbiji, osjećajući, da bi Srbi morali najprije pobijediti Beč i Magjare; dakle prvo oslobođenje balkanskih Srba, a potom ostalih, i tim su u vezi Tekelijine akcije još 1802. i 1805. zbog čega je postao Beču sumnjiv. – Upor. o problemu i odnosnoj literaturi u vezi sa Savom Tekelijom i najnoviju raspravu: Jovan *Radonić*, akademik, Dve anonimne knjižice (prilog istoriji Srba u Vojvodini u XVIII i XIX veku). »Glas Srpske akademije nauka« CCXII Beograd 1953.

[6] Isp. *Cziraky* comes Antonius, De ordine equitum avratorum Hungariae, exercitatio. Pestini 1792. Od Hrvata je najpoznatiji Pavao Ritter Vitezović. Ovaj red navodno ide postanjem u doba kralja Karla Roberta u XIV. stoljeću, po drugima u vrijeme cara Žigmunta u XV. stoljeću. No istog je imena postojao i papinski red zlatne ostruge; ovi su se zvali equites aureati, a prvi aurati.

[7] Isp. i raspravu: dr. Nikola *Radojčić*, Istorijske studije mitropolita Stefana Stratimirovića. (»Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu« II. Sremski Karlovci 1929. s. 329. Tu se citiraju Tekelijine marginalije s obzirom na Stratimirovićevu knjižicu »Opit proizvedenija imen sih: Knjaz i kniga«, u koju u svoj primjerak Tekelija bilježi: »Kad imaš šta drugo čitati, u ovim ne gubi vreme«. Isp. i studiju Ilariona *Ruvarca*, Šta se i kako se i s koje strane dosle pokušavalo, da se i kod nas osnuje Seminarija za kandidate svešteničkog reda? Novi Sad 1887. cit. dr. Jovan *Radonić*, I. Ruvarac i njegovi radovi na polju crkvene istorije. »Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu« V. Sremski Karlovci 1932. s. 239.

[8] O intervenciji u crkvenim stvarima s obzirom na Arad 1835. isp. Tekelijino pismo Stratimiroviću »Vukova prepiska« III. B. 1909. s. 641.

[9] Grimm iz Cassela 1824. pita Karadžića: »Wie heisst der K. Rath von ...« der dort über die Valachen etwas hat drucken lassen? Ich finde es nicht besonders. Die Sprache ist wichtiger als die Abkunft und wer kann in so alter Zeit Sprache und Abkunft trennen?« (»Vukova prepiska« II. Beograd 1908. s. 38) Ibid. p. 43. Vuk odgovara m. o. šaljući još 2 primjerka knjižice o Vlasima (»welche geschrieben hat ein gewisser Sabas V. Tököly, Srbin iz Arada) ich bin auch Ihrer Meinung.«

[10] Iste 1823. godine bio je Tekelija u Leipzigu (tu je tada Vuk studirao). Isp. »Vukova prepiska« I. Beograd 1907. s. 221. »Ćućulija« zove ga Vuk, drugi Tukulija, očito radi slavenosrpske transkripcije prezimena Tököly. Tekelija je Vuka pomagao i materijalno, pribirao mu riječi i predbrojnike za Rječnik, a Vuk je opet posredovao oko Tekelijinih štamparskih poslova, predujmivši na pr. 30 forinti Zwetsckeu, knjižaru u Halle za T. ediciju »o Vlahah« (1823). No pošto je Vuk potpao pod fatalni uticaj Kopitara (m. o. i Hrvatofoba!), koji je po svojoj naravi bio ohol i zloban, nestalo je kod Vuka prema Tekeliji prijašnjeg respektuoznog počitanja. Kopitar je Tekeliju vrstao u »neiskrene ljude« (čovjek je, po njegovu, veseo kad odu takovi »dosadni« ljudi, kada se po nevolji sastane s njima!). – Tekelija je pomagao i školovanje Jovana Stejića iz Arada (1803–1853). Ovaj mu se odužio m. o. 1824. spisom »Savje ot Tjukeli privjestije teroimenitstva« i još dedicirao dalji jedan spis s posvetom na ruskom jeziku 1826. I na to je Kopitar negodovao u pismu Vuku, jer mu je Tekelija bio antipatičan zbog mnogih svojih kompleksa. (Isp. uostalom str. 494–504. »Vukove prepiske« I. Beograd 1907. s obzirom na S. Tekeliju.) No ipak je 1811. Kopitar u jednom listu Dobrovskom nazvao Tekeliju »revnitel roda svoga«! Tekeliji je opet Mušicki bio manje simpatičan, ali je pomagao žtampanje M. pjesama. Naročito se Tekelija rasrdio na Mušickog, što ga je car »bez sinode« imenovao vladikom i što za to M. nije otklonio dekret (1827). Tu se također vidi složenost Tekelijina karaktera, koji oscilira.

[11] D. *Ruvarac,* Nacrt života i spisak književnih radova mitropolita Stevana Stratimirovića. (»Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor« I. Beograd 1921. s. 70–85.). – St. M. *Dimitrijević,* Stevana Stratimirovića mitropolita karlovačkog plan za oslobođenje srpskog naroda. Beograd 1926. – D. *Ruvarac,* Mitropolit Stevan Stratimirović. »Glasnik Istoriskog gruštva u Novom Sadu« IV. Novi Sad 1931. s. 374. – Gj. *Slijepčević,* Stevan Stratimirović, mitropolit karlovački, kao poglavar crkve, prosvetni i nacionalno-politički radnik. B. 1936. – dr. N. *Radojčić,* Oko mitropolita S. Stratimirovića. »Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu« X. Novi Sad 1937. s. 161.

[12] Vuku je Tekelija još 1818. (za Rječnik) poslao na dar 500 forinti. (»Vukova prepiska« II. B. 1908. s. 221.) Tom prilikom uvrijedio se mitropolit Stratimirović, što je među prenumerantima Tekelija bio stavljen ispred njega, a to očito radi veće svote novca, kojim je Tekelija više raspolagao kao privatnik, nego mitropolit iz crkvenih fondova.

[13] Isp. dr. M. *Maletin,* Teodor Pavlović. »Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu« IX. Sremski Karlovci 1936. s. 32, 284.

[14] Spasoje *Vasiljev,* Ka poznavanju Milovana Vidakovića. (»Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor« XII. Beograd 1932. s. 139).

[15] O Tekelijinom odnosu prema Ilirskom pokretu isp. sintetičku studiju dr. Ilije *Mamuzića* »Ilirizam i Srbi« (Rad Jugoslavenske akademije knj. 247. z. 1933. s. 1–91.)

Tekelija se trajno zanimao našim ortografskim raspravama. U »Srbskom narodnom listu« 1841. br. 13. s. 104. objavio je ironičnu pjesmu »Raspra među ć, đ, j ...« cit. dr. Marka *Maletin,* Teodor Pavlović »Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu« IX. Sremski Karlovci 1936. s. 298. Konservativci, a među njima i Tekelija, tvrdili su, da »svaki izobraženiji narod na svetu dva narečja ima, narečje prosto koim niži narod obično govori, i književno, u kom prosveštena i vozpitana klasa ljudi svoje misli pismeno, a ponaiviše i ustmeno predlaže« »Srbski narodni list« 1838. br. 17. s. 130. Konservativci su bili protiv Vukove parole »Piši kao što govoriš«, t. j. »jezikom babe Smiljane«.

Isp. i detaljno dr. Velimir *Deželić,* Pisma pisana Dru. Ljudevitu Gaju i njeki njegovi sastavci (1828–1850.) »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knjiga 6. U Zagrebu 1909. s. 222. Tu Sava Tököly iz Arada 28. sechna 1835. razlaže Gaju svoje stanovište o pravopisu.

[16] Vuk inače (a i Kopitar!) Tekeliju podrugljivo naziva »Ćućulija« to radi igre slova u slavenosrpskoj ortografiji: prezime Tököly isti je ćirilicom transkribirao kao »Tjukjuli«, odatle onda izvedoše »Ćućulija«. Isp. državno izdanje »Vukova prepiska« I. Beograd 1907. na više mjesta.

[17] Jovan *Grčić,* Život i prosvetni rad vladike Platona Atanackovića. (»Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu« X. Sremski Karlovci 1907. s. 301.

[18] Isp. str. 535. Vukova prepiska I. Beograd 1907.

[19] O proceduri ovog zavještanja uopće isp. dokumente: dr. A. *Ivić,* Arhivska građa o srpskim književnim i kulturnim radnicima. I. Beograd 1926.

[20] Pobliži historijat »Tekelianuma« i o procesima sa Savinom udovicom Amalijom i dr. isp. zbornik »Matica Srpska 1826–1926«. Novi Sad 1927.

[21] »Pfennig Magazin« koji je u Leipzigu izdavao Verlag Brockhaus bio je za tadašnje redakcije novina obilno vrelo za svakojake svaštice, kojima su punili svoje stupce. (isp. dr. M. *Maletin,* Teodor Pavlović »Glasnik Istoriskog Društva u Novom Sadu« VIII. Novi Sad 1935.) Tim vrelom služio se iscrpljivo i Pavlovićev »Serbskij narodni list« od 1835. dalje.

[22] O Gjuri D. isp. M. *Breyer,* Grof-republikanac Juraj Drašković, »Hrvatska Revija« I. Z. 1929.

[23] 1747. pretvorena Ilirska komisija u Ilirsku dvorsku deputaciju, koja je postojala do decembra 1777.

[24] 1791. osnovao je Leopold II. Ilirsku dvorsku kancelariju, no ukinuta je već 3. VII. 1792.

[25] Mirograd leži do granice poljske u dolini, dvor strica moga k jugu na bregu, tu on sebi dao omeriti do nekoliko jutara i načinio osoblivu kuriju, pokraj dvora ide veliki put preko puta su se naselilo do 70 domova Crnogoraca, zato se jošte tu čulo srpski govoriti; s druge voztočne strane dvora stric dao dovesti iz svojih sela iz vitepske Gubernije 16 domova kreposnih ljudi, koji su njemu u dvoru radili i u bašti. Na po sata imao stric tako zvatu pašku za pčele, tu je bila jedna šumica, i između nje oraće zemlje i livade, ta mogla je imati do 2000 jutara, na tri sata imao stric jedno poveliko selo, i na Bugu reki, koja je bila granica turska, vodenicu od 12 kola i selo se zvalo Mihea do 300 domova. U vitepskoj guberniji imao stric 25 seoca, koja mu je podarila carica za pokorenje zaporoških kozaka. Dvor strica prekrasan do 20 soba špaliratih i parketiratih, duvarovi (zidovi!) su mu od debelih rastovih drva, koje mu princ Ljubomirskij podario iz listopadovske njegove šume; štale na 70 konja i druga zdanja za sluge iskote mnoga, pritom lepa velika bašta. U pašku pošlje me stric s jednim majorom čini mi se Jovanović da se zvao, koga su hvalili da je taki lovac da je orla na jednom hrastu ubio, ja sam se tomu smeo (smijao!) govoreći, da to svaki može koji zna pušku upraviti, zato mene pošlje da taj major vidi, kakvi sam ja lovac. No mi onda ni jednoga zeca nismo vidili, dakle doma da pojdemo, to kod žita prhnu jedna prepelica koju leteću ulovim, to se major divio, posle jednu ševu, posle lastu leteću ustrelim, to majoru nečuveno bilo, i malo teško da on izgubi počitanje za najboljega lovca, ali morao preznati i stricu kazao da u Rosiji nema takoga lovca niti bolji može biti nego ja, i tako kaže stricu kako sam ja leteće ptice bez pogreške lovio. U Mirogradu ima Nikolajeva crkva gdi stric umrevši 1792. godine pogreben bi. Ima jošte jedna mala crkva Crnogoraca, tu je bio sud ujezdski i gradnički, ili policaj majster živio, bio tu i generalmaior grof Podgoričanin, i Serezlejnica bila za strica moga pređe udata. Posle smrti strica ostane taj dvor i sela tu dva sinu bezakonomu. Od ovoga kupi gubernija i postavi tu vladiku, posle ovoga presele u Herson, dvor ostane pust, 1811. vidio sam ga skoro sasvim razorena.

[26] Ćora, šta znači, Rosijani ne znadu, zato naši Srbi, kad su govorili o Potemkinu, da Rosijani ne znadu, ćorom ga rekli, bio je bo Potemkin na jedno oko razrok, i s njime škiljio, inače lep čovek skoro 6 stopa visok, pun, ne debeo, plav, beo u licu kao devojka i pročem okrugla lepa lica.

[27] Ovde sam vidio da sreće nemam, ibo samo jedan dan da sam pređe došao u Mihajlovku, to bi dobio pisma od Potemkina na caricu i tako mogu reći celoga života sreću imao nisam, kao što će se viditi.

[28] Krim pre 1773. godine bio pod Turčinom, i sinovac sultanov tu bio kan u Krimu. Rosi kane da predobiju Krim, to oni osvobode ga i učinu nezavisnim od sultana. Kan imao brata, i ovoga verno Rosijani podgovore, da ide sultanu i ište pomoć da opet

pokori Krim pod sultana, i tako se zavede vojska među braćom. Ovaj kan ište pomoć od Rosijana, i oni mu dadu, i proteraju brata, sad ne htedoše izići iz Krima dokle kan ne plati trošak, dakle su Rosjani njega ugnjetavali kako su mogli, a s druge strane ugovarali, da budući kan nigda toliko novaca imati ne će da isplati trošak (ibo ne prestano rosijsku vojsku morao je soderžavati) zato bolje će biti da on Krim preda Rosijanom i primi penziju. On videvši nemogućstvo svoje primi taj sovjet, i učini traktat da on bude prva persona posle carice, i da mu se daje 80 hiljada R(ubalja) na godinu, i tako on preda Krim i otide u Peterburg i načinu ga oberstlaidinanta u preobraženskom polku, i dadu mu 80 hiljada. Druge godine, kad je iskao, davali manje, treće godine stao se tužiti, da je on prevaren jel bo on nije ništa u carstvu a i novce ne dobija, ali mu kazali, da je carica oberšter u gardi, a on je kao oberstlaidenant vtora (druga!) persona, a što se tiče novaca, da čeka, je li u kasi nema novaca, zašto su u vojsci mnogo troška imali. I tako ga ogorčivali, s druge pak strane govorili, zašto on da se toliko kujonirati od Rusa, bolje će biti, da ide stricu svome Sultanu, da ište pomoći i osvoji Krim. To ogorčen siromah kan mislio da će mu sultan oprostiti, i pomoći zato se izište da može projti u Tusku, Rusi jedva dočekaju, i dadu pasoš, a kad pređe, tamo ga da sultan pogubiti, zašto je predao Krim i tako Krim ostane u rosijskih ruku i današnji dan. Ovoga kana sin Selim Gerej učine ga Rusi oberšterom jedne leko konne (lake konjaničke!) regemente, i ja sam ga vidio u Mihalovki u knjazovom dvoru, no tu on nije znao rosijski počti nimalo, čovek mlad od 20 godina tatarske fizionomije crnkast i boginjav; posle bi opravljen na kavkasku leniju pod komandu moga strica, ali hodio u tatarskih haljina. Pod stricem bi i cara gruzinskog sin u jednoj pešačkoj regimenti oberšter tože mlad malo što preko 20 godina.

Op. izd. Šalim-Ghiraj, posljednji tatarski kan na Krimu. On je 18. IV. 1783. odstupio Rusiji (Katarini II) Krim, Kuban i poluotok Taman. Sličnu praksu u osvajanju kao citirani slučaj Krima provodila je većina kolonizatorskih država, primjerice Francuska još krajem XIX. st. na Madagaskaru i dr.

[29] Vrativši se u Magjarsku, kazivao sam ovu stvar s udivljenjem, ali meni u gornjih varmegja rekoše, ta to ima i kod nas između Rusnjaka nego na protiv, ovde bo udaju devojke od 7–8 godina za zdrave momke, pak dok devojka naraste, tu punica spava sa zetom. – (Kod južnih Slovjena upor. i roman Borisava Stankovića »Nečista krv.« Op. izd.)

[30] Prost narod ne zna za Peterburg, no on imenuje Pit'er, i kaže: pojdu do Pit'era.

[31] Todor Janković ot Miryevo. Isp. Viktor Ivanović *Grigorovič*, Sobranie sočinenii: Ob učastii Serbov v naših obštestvenah otnošenijah. Odesa 1916. s. 441., kao i referat Gj. *Orlova:* S. V. *Roždestvenskij*, Očerki ... S. Petersburg 1912. u »Glasniku Istoriskog društva u Novom Sadu« XIII. Sr. Karlovci 1940. s. 203.

[32] Johann Ludwig Joseph Graf *Cobenzl* (1753.–1809.), austrijski diplomat, koji je od 1779. do 1796. bio poslanik na ruskom dvoru, a zatim u Beču Hof- und Staatskanzler i ministar vanjskih poslova.

[33] Manojlo Arsenijevič ot Emanuel, ruski general konjaništva, guverner carsko ruske kavkaske provincije i nadzapovjednik obih linija na »Kavkazu«.

[34] Armand Emmanuel Duplessis vojvoda de Richelieu (1766.–1822.) francuski ministar stupio je za vrijeme francuske revolucije u rusku službu, pa je s uspjehom vojevao protiv Turaka, postavljen je za guvernera Odese, tu je stekao također zasluga. Iza restauracije vratio se u Francusku i opet ondje postao ministar.

[35] Inače je Tekelija mnogo držao i do crkvenog rituala i vjerske manifestacije, primjerice 1828. slučaj, dok se bavio u »Herkulevskih baneh« (kupalištu), kad je 1828. intervenirao kod pravoslavnog protopresvitera u Mehadiji (isp. »Vukova prepiska« III. B. 1909. s. 640.–641.).

TUMAČ NEPOZNATIH RIJEČI I IMENA OSOBA

abije – odmah
adiđari – dragocjenosti iz zlata, srebra i dragog kamenja (na pr. i geme, kamenje i sl.)
aggio (ažio) – višak tečajne vrijednosti novca
ajvar – kaviar (ikra), no i salata od crnih patlidžana, i od kisele paprike u ulju
aki – kao, kao da
altan – ravan krov, doksat, njem. Söller, mjesto otvoreno za sunčanje
armicija v. harmicija
Arpa – mjesto i jezero u Kavkaskoj
atila, magj. – kratak kaput (u struk), opervažen gajtanima
Aufschlag njem. – ivica ogrlice ili rukava, obično na uniformi, različne boje poradi distinkcije
Auspruh (njem. Ausbruch) – samotok, muškatno vino od suhih boba, n. pr. i tokajsko vino
avlija, tur. – dvorište
bagažija –prtljaga
basamaci, bas(a)mak, tur. – stepenice, stube
bekeš, bekež, magj. bekecs – krzneni kaput
belenzuka tur. – narukvica, karika
bend, pers. – brana, jaz
bigot (iz germ.) – pobožnjački, u crkv. slovj ... blagovjerni
blagočastije – pobožnost
blagopolučno – sretno
blagovejno (stojati) rus. – s velikim (straho) poštovanjem
cajg v. Zeug
Canova Antonio (1757.–1822.), talijanski klasicistički kipar. U minhenskoj gliptoteci ističe se kip Parisov, grčke mitske ličnosti, sina Priamova i Hekabe; poznata Parisova Eridina jabuka!
col (njem. Zoll) – palac (mjera)
čakšire, pers. – hlače
čanak, tur. – zdjela, vagan
čast – dio
ćepenak, tur. – donji dio dvodijelnih dućanskih vrata na kojem se sjedi i roba također izlaže
čereg, čerek – četvrtina
čest – čast
Čivutin – turski naziv za Židove
ćivot v. kivot
ćošak, tur. – ugao
črezvičajni – osobiti, izvanredni
čurčinski – krznarski
daže, st. crkv. slovj. – sve, sve do, prije nego
dikasterium (dicasterium, gr. dikasterion) – najprije pučko sudište u Helena; u Ugarskoj, Hrvatskoj i Austriji (osobito prije 1848.): vrhovne upravne vlasti t. j. dvorska kancelarija, namjesničko vijeće, dvorska komora

dobrodjetel – dobrotvor
duvar, tur. – zid
dvižanije – pokret
elčija, tur. – stranac, (diplomatski) poslanik
esap (iti), tur. v. hesap
espap, tur. – roba, odijelo
examen, lat. – ispit
faršange – (kozuptela) njem. der Fasching, poklade
fat v. hvat
feišpan, magj. föispan – veliki župan, supremus comes comitatus
fitilj, arap. – stijenj u svijetiljci, žižak
foraitar, njem. der Vorreiter – prvi jahač ispred kola, i u spregu kočije same kočijaš, koji jaši
fundacia, lat. fundatio – utemeljenje
furuna, tur. balk. iz lat. fornax – peć
Geländer (das), njem. – ograda, parapet, balustrada
Gesellschaft (die), njem. – društvo
glyptotheka, gr. – zbirka rezanog dragog kamenja, i galerija kiparstva
gradničej, rus. gorodničij – upravitelj grada
grota, franc. Grotte – pećina, špilja
gursuz (ugursuz), tur. – hrđav čovjek, nepoštenjak
hajvar v. ajvar
ham – sprava konju o vratu kojom vuče kola
harmicija (magj. harmincz broj 30) – carinarnica, termin još iz srednjega vijeka, tridesetnica, 30% na uvezenu robu, kada je toliko nekad plaćano
hesap (iti), tur. – račun; misliti, cijeniti, računati
hodatajstvo, rus. – zauzimanje, pokorna molba za drugoga
Hofrat, der, njem. – dvorski savjetnik
hotja – premda
husar (moj husar) – ovdje u smislu sluge (u livreji) poput husara odjevena
hvat, fat – mjera dužine, hvatanje raširenim rukama
ibo, ist. crkv. slovj. – jer
ikona, gr. ikon – slika
ilidža, tur. – toplice, topla kupelj
indžilir, franc. ingénieur – graditelj
inštancia, lat. instantia – predstavka, molba
iobagio v. jobagio
jager, njem. der Jäger – lovac
jadiđari v. adiđari
japundže tur. – plašt, kabanica
jobagio, magj., sred. lat. – kmet, gradokmet, sluga u feudalnom smislu (izvodi se čak iz hebrejskog, a drugi da naznačuje onoga »koji ima bolji krevet« naprama ostalima kmetovima)
kabala, franc. cabale – spletka
kačestvo – svojstvo
kaldrma – pločnik, kameni tarac
kalpak – kapa, vrsta šubare
kamdžija, kandžija – bič
kamilavka – cilindrički klobuk grčko-istočnih (pravoslavnih) svećenika, naročito kaluđera (monaha), podrijetlom staro-orijentalno odnosno helenističko pokrivalo glave, naročito filozofa
Kanova v. Canova
karabin – konjanička puška
Karl VII. (1697.–1745.) njemačkorimski car 1742.–1745. iz bavarske dinastije
karniš, karnič, franc. – prečaga za zastore; užlijebljeni dio fasade
kaškada, iz franc. Cascade – vodopad
katana – konjanik, ovdje: poslužitelj, kao pandur
kaznačej, rus. – blagajnik. U srednjem vijeku kaznac i kod južnih Slovjena, najprije dvorska služba (posteljnik; eunuh), poslije niži službenik

kibitka, rus. – laka kola za putničke svrhe, kod Mongola šator
kibot, gr. kibotós, ćivot – škrinjica za svete moći, relikvije
kolundžija, tur. kulundži, kujundžija – zlatar
koštovati, njem. kosten – stojati stanovitu cijenu
krajcar, njem. der Kreuzer, križar – novčić
Krais, njem. der Kreis. kraiskancelist – okružni pisar, uredovni čin
krepost, rus. – jakost, snaga, tvrđava
kromje – osim, daleko
kurjuk, tur. – rep, pletenica kose, kao perčin
kusur – ostatak novca
larva, larfa – krinka, maska
lavra – carski manastir
lekokoni, valjada: laki konji – vjerojatno laki konjanici
liberija (franc. Livrée), kozuptela – službenička, služinska oprava, nošnja dvorskih slugu
libo – kakav god, koji god
logov – konj, koji se pripreže uz jednoga ili dva konja u zapregu
l'ombre, franc. l'Hombre – kartaška igra
lovas, magj. – konjušar
mantoros – monaški, kaluđerski plašt
mašlija – šeput, zamka; iz njem. die Masche
Mehadia – sada u Rumunjskoj
merdevine, pers. nerduban – ljestve
metanija – duboko klanjanje (u crkvi) uz koje se dotični krsti, adoratio. Mala metanija, kada se vijernik rukama dotiče tla; velika metanija, kada klekne te se i glavom dohvati zemlje. To se čini deset i sto put prema namjeni
miro – posvećeno ulje
moraste haljine – vjerojatno »muarirane«, t. j. iz tkiva svile i vune, ili pamuka sa svjetlucavom površinom
nabljudavati – paziti
nalonja, gr. analogeion – stalak za čitanje, njem. der Lesepult, lat. pulpitum, na visokim nogarima stočić za čitanje u crkvi
nastojašči – sadašnji
neže – nego
Niczky grof Krištof (1714.–1787.), kr. personal i iudex regni, ostavio je iza sebe i rukopisnu ostavštinu državnopravnih traktata; ogranaka te familije bilo je i u Hrvatskoj
obače, st. crkv. slovj. – ipak, nego, inače, ali, da
odžak, tur. – dvor, kula, dimnjak
ovas – zob
panagija – naprsna ikonica na svećeničkoj nošnji
pendžer, tur. – prozor
peštera, rus. – pećina
petrahil, gr. peritrahelion – dio liturgijske nošnje u istočnoj Crkvi stola u zapadnoj, različnog su kroja
piketa, franc. piquet – vojna straža
pinakotheka, od grč. pinax (daska) i theke – slika na drvu, zbirka slika
platirer, franc. plaquer – koji listićima oblaže
polzovati – koristiti
pone – bar, barem
poneže, st. crkv. slovj. – budući da, jer
port zlatni, od njem. die Borte – gajtan
portirane haljine – gajtanima opervažene haljine
posament – gajtan; proizvađač se kod nas zvao gombar
Potemkin Grigorij Aleksandrović (1739.–1791.), ruski državnik i vojskovođa, ljubimac Katarine II. izrazito do 1776., potom generalni gubernator južnih pokrajina (m. o. Nova Rusija). 1783 sproveo aneksiju Krima
preprata – žensko odjeljenje u crkvi

prizrenje – priviđenje (nešto se čini kao da ...)
prepitanije – hrana
proči, rus. – ostali, drugi
prt, prtina – sniježni utrenik, via per nives lat.
punđa – udjenuti dio ženske kose u »gužvu« njem. u frizuri der Knotten
raf(a), tur. – polica
razvje – osim
reduta – bal (svečanost, ples, igranka) s maskama, prvotno dvorana za rečenu svrhu, ali je značenje termina (redoute) i vojničkog, fortifikacionoga karaktera za plašenje neprijatelja, manji obrambeni šanac
reklja, rekla, njem. Röckel – gornja muška i ženska odjeća, kaput
sabovski, mađ. szabó – krojač(ki)
sahar, lat. saccharum – slador; iz latinskog, onda i sakar, šakar, šeker, šećer
sauni(ce) t. j. saoni(ce)
sersan, sersam, pers. ser(glava) – konjska oprema (uzda, sedlo i dr.)
siomke ribe valjada somovi, somići
sirječ – to jest
skiptr, grčki skeptron – batina, palica, štap, žezlo
skveran, rus. – gadan, ružan, nečist
spa(h)ija, tur. – zemljišni gospodin
stok, štok, njem. der Stock – kat, sprat
Suvórov Aleksander Vasiljević Rimnikskij (1729.–1800.) znameniti ruski vojskovođa, m. o. pobjeditelj Lezginaca na Kavkazu; isp. Nikolaja Lazareviča Povjest žitija slavnago rossijskago feldmaršala Suvorova Rimniskog. U Budimu 1799.
šicar, njem. der Schütze – strijelac
šipuš, mađ. – svirač
špas, njem. – šala
štift, der Stift njem. – ustanova, zadužbina, samostan
štrinfle (njem. die Strümpfe) – bječve; tur. čorap (čarape)
štrucovo perje, njem. der Straus, noj – nojevo perje
tal, njem. der Teil – dio
talambas, tur. – vrata bubnja (iz tuča, sastoji se iz čanka kožom presvučena)
Tatiščev Vasilij Nikitič (1686.–1750.) gubernator Astrahana 1741.–1745., historičar, sabrao građu za rusku enciklopediju objavljenu 1793.
Theseus, grčki, atički, mitski heroj, sin Egejev, sudionik argonautske, heraklovske i dr. ekspedicija, kretskoga Minotaurosa, osloboditelj svoje zemlje od glasovitih nasilnika, razbojnika
Thorwaldsen Bertel (1768.–1844.), danski kipar; u Münchenu 1836. Konjanički kip Maximiliana I. Josepha, kralja bavarskog 1756.–1825.
timori – stjenjaci, kamenjari
tocki (po mađ. nazivu Slovaka Tot) – slovački
togatus, lat. – u togu obučen, u prenesenom smislu odlikovan, civiliziran
tolkovati – tumačiti
Tomson (Thompson) James (1700.–1748.), možda se citat tiče ovoga engleskoga književnika, inače pjesnika znamenite ode »Rule Britannia«. On je putovao i po evropskom kontinentu
toržestven – svečan
tože, rus. – također, isto tako
traktir, trakter – gostioničar; gostionica
trefiti, njem. treffen – pogoditi; trefiti se – desiti se
ubo – dakle
ujezb – kotar, srez
veksla, njem. der Wechsel, t. j. W-brief – mjenica
varmegja – županija
vešči, st. crkv. slovj. – stvari
viganj – kovačnica
vika – mjera za žito, 1/2 požunskog mjerova (u Bačkoj i Banatu 20 oka)
vircauz, njem. das Wirtshaus – gostionica
vježestvo, rus. – uljudnost, uslužnost; znanje

vladika – episkop, biskup
vnimatelan – pažljiv
Wasen (die, pl.) iz lat. vas – posuda
Zeug(cajg), njem. – tvar, gradivo, latak, tkanina
Zorič-Nerandžić Simeon (1743.–1799.) junak u više ratova, general, favorit Katarine II., nadaren nagradama i imanjima, 1778. otpušten, smjestio se u Šklovu, mecenat Dositeja Obradovića, Gerasima, Zelića i dr. Srba, osnovao oficirsku školu za neimućne plemiće, koja je 1797. podržavljena. Isp. Dositej Obradović, Život i priljučenija II. (izd. S. Književne zadruge) s. 23, 130, 137, Dositeju savremeni G. Zelić govori o »slavnom i stranoljubivom Zoriću«: Žitije I. (izd. S. Književne zadruge, Knj. 44. 1897. s. 169.); M. S. Moskovljević, General S. Nerandžić-Zorić »S. Književni Glasnik« 31. B. 1913.; Božidar Kovačević, Vašar u Šklovu. »Letopis Matice Srpske« knj. 359. Novi Sad 1946. s. 108. R. Grujić, Prilog biografiji generala Simeona Zorića (»Glasnik Istoriskog Društva u Novom Sadu« III. Sremski Karlovci 1930. s. 475.)

LITERATURA

– P., *Galerija slavni u Rusii Srba.* (»Serbske Letopisi« knj. 19. Budim 1829.)
Dr. Jovan Subbotić, *Život Save Tekelije.* Izdala Matica Srbska. U Budimu 1862. u pečatnji k. sveučilišta peštanskog.
Dr. Jovan Subbotić, podžupan sremski, *Govor na proslavi stogodišnjice Save Tekelije 17 augusta 1861 u Novome Sadu. (»Serbski Letopis za g. 1861.«* U Budimu 1862. str. 174. i d.)
Sava Petrović, *Srbi u Rusiji.* (»Letopis Matice Srpske« knj. 120. Novi Sad 1879. str. 175.) Po predavanju V. I. Grigorovića *O zaslugama Srba za Rusiju,* »Zapiski Imperatorskago novorossijskago univerziteta« XX. Odesa 1876.
Andra Gavrilović, *Znameniti Srbi XIX. veka.* Zagreb 1901.
Zadužbine Save Tekelije (1900). *»Brankovo Kolo« VII.* Sremski Karlovci 1901. stupac 1100.
Dr. Mita Kostić, *Srpska naselja u Rusiji, Nova Srbija i Slaveno-Srbija.* (»Srpski Etnografski zbornik« knj. XXVI., Prvo odelenje, knj. IV., uredio *Jovan Cvijić).* Beograd 1923.
(Antonije Hadžić), *Jedna pesma koju je Sava Tekelija preveo s engleskog* (»Srbski Letopis« knj. 109. U Novome Sadu 1865. s. 307).
Dr. Mita Kostić, *Jedan izveštaj o srpskim naseljima u Rusiji uoči njihove stogodišnjice 1752.–1852. Pismo Pavla Emanuela iz Jelisavetgrada patrijaru Kajačiću.* (»Glasnik Istoriskog Društva u Novom Sadu« II. Sremski Karlovci 1929. str. 108.)
Dr. Dimitrije Kirilović, *Pogledi Save Tekelije na vaspitanje.* (»Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu« II. Sremski Karlovci 1929. str. 443.)
Božidar Kovačević, *O kulturnim vezama Srba s Rusima.* (»Letopis Matice Srpske« knj. 360. Novi Sad 1947. str. 99.)
Mladen Leskovac, *Članci i eseji* (Biblioteka Tekelijanuma u Matici Srpskoj). Novi Sad 1949.

Stjepan Antoljak

PREKOSAVSKA HRVATSKA I PITANJE NJENE REINKORPORACIJE (1813–1822)

I.

Mirom između Austrije i Francuske u Schönbrunnu (14. X. 1809.) Hrvatska s desne strane Save (Prekosavska Hrvatska) s Vojnom Krajinom pripala je caru Napoleonu I., koji je uključi kao zasebnu pokrajinu »Ilirske Provincije« (Les provinces Illyriennes) ili Iliriju. Napoleon je nastojao Prekosavsku Hrvatsku na svaki način predobiti za sebe zbog važnih ciljeva prema Turskoj i Rusiji.[1]

Nakon provedene okupacije Prekosavske Hrvatske, Karlovac postaje sjedište vojnih i građanskih vlasti. Zaslugom guvernera »Ilirskih Provincija« maršala Marmonta počela je odlično funkcionirati nova francuska uprava u Prekosavskoj Hrvatskoj. Francuska Hrvatska dobila je svoj konačni oblik uprave Napoleonovim dekretom od 15. travnja 1811. godine. Na čelu Prekosavske (Civilne ili Građanske) Hrvatske stajao je intendant sa glavnim tajnikom u Karlovcu. Tom intendantu bili su podvrgnuti podintendanti na Rijeci i u Senju. Cijela Prekosavska Hrvatska (Građanska) dijelila se na 3 okružja (districts), a ova na 21 kotar (canton). Vojna Krajina (Vojnička Hrvatska) imala je svoga posebnog intendanta, koji je bio, kao i intendant Građanske Hrvatske, izravno podvrgnut generalnom guverneru u Ljubljani. Napoleonovim dekretom bilo je uređeno po francuskom načinu sudstvo i porez, koji ispočetka nije bio težak i velik. Jedino je zabrana slobodnog uvoza i prodaja soli i duhana, te biljegovina, na što dosada Hrvati nisu bili navikli, teško pogodila francusku Hrvatsku. Službeni jezik bio je francuski, ali su i drugi jezici bili tolerirani, pa tako i hrvatski. Francuska uprava u ovom dijelu Hrvatske osobitu je brigu posvetila zdravstvu, kulturi duhana i izgradnji cesta i zgrada. Ipak stanovništvo, a naročito plemstvo i svećenstvo, u Prekosavskoj Hrvatskoj nije bilo zadovoljno francuskom upravom, koja je nakon nesretne Napoleonove vojne na Rusiju (1812)

počela sve više zapinjati. Porezi su se ktome znatno povećavali.[2] Kako je bilo pod ovom vladavinom, najbolje nam pokazuje pismo nekoga Nikole Butkovca upućeno zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu (1. X. 1813.), u kome se ovako jada: »Teški dani francuskog ravnanja, jarem koji cela domovina na desnu stranu Save postavljena žalosno cele četiri leta je tugovala, kak vnoge ovak i mene na palicu siromaštva je spravil ...«[3]

Kada je Austrija u kolovozu 1813. navijestila rat Napoleonu, njena vojska prijeđe 17. kolovoza rano ujutro savski most kod Zagreba. Tom prilikom general Radivojević svojom rukom skine francuskog orla s mosta i stupi na tlo Prekosavske Hrvatske.[4]

Prvi glas o ulasku austrijske vojske u Prekosavsku Hrvatsku donese u Karlovac Mirko Lopašić, otac historičara Radoslava Lopašića. U samome gradu građanstvo je bilo podijeljeno na dvije stranke: jedni, to jest činovnici i časnici s načelnikom Josipom Šporerom, bili su za Francuze, dok su drugi, većinom obrtnici i trgovci na čelu sa gradskim sucem Josipom Žerjavićem, bili za Austriju.

Kakvo je bilo stanje, najbolje pokazuje činjenica, što je intendant Civilne Hrvatske Contade na sam glas o ulasku Austrijanaca u Prekosavsku Hrvatsku pobjegao glavom bez obzira prema Rijeci.[5] Njegov primjer slijedili su i ostali francuski časnici i činovnici. Karlovčani već 18. kolovoza provališe u tamošnju slobodnozidarsku ložu[6] i sve porazbacaše iz nje.[7] Istom prilikom zbaciše francuske orlove sa državnih zgrada i uništiše ih.[8] Uza sve to francuska stranka još nije bila klonula. Na sjednici gradskog vijeća prijatelji Francuza Franjo Gerlici, Luka Ljubić i Šporer nagovarali su Karlovčane da se umire i da ostanu i dalje pokorni staroj vladi. Ta neodlučnost prestade, kada je 20. kolovoza ušao u grad prvi odred austrijske vojske, a 22. i sam glavni zapovjednik general Radivojević.[9]

Istovremeno upravio je biskup Vrhovac,[10] kao banski namjesnik, proglas na »prekosavske domorodce« javljajući im, da su dokinute sve zapreke, koje su tri godine rastavljale Hrvate, »koji jednake pravice, jednake slobošćine i običaje svagda jesmo imali«.

U kratkom vremenu austrijske su čete okupirale cijelu Prekosavsku Hrvatsku gotovo bez otpora. Sada je bilo svima jasno, a napose u Karlovcu, da je u ovim krajevima zauvijek prestalo francusko gospodstvo.[11] Veselje naroda bilo je neopisivo, kad je doznao, da je prestala francuska vlast i da dolazi njegova zemlja, kako to piše I. Tkalac, savremenik ovih događaja, pod »austrijsku očinsku vladavinu.« Osobito je svećenstvo i plemstvo s ushićenjem pozdravilo taj događaj, očekujući, da će Austrija u ovom dijelu zemlje uspostaviti status quo ante i ugarsku upravu.[12] U tom uvjerenju najviše je narod podupro već spomenuti Vrhovčev proglas, koji su tada bečki vladajući krugovi smatrali »izvorom svih nereda« u Prekosavskoj Hrvatskoj, Hrvatskom Primorju, pa i u Dalmaciji. Krivnju se bacalo uz Vrhovca i na zagrebačkog velikog župana i podbana Donata Lukavskog, generala Radivojevića i vojnog

komesara Donata, koji je bio pridijeljen kao referent za »ilirsko-hrvatske« stvari vojničkom guverneru čitave Ilirije generalu Lattermannu.[13]

U znak veselja zbog povratka ovih krajeva pod Austriju spjevao je već spomenuti Mirko Lopašić dosta naivnu pjesmu pod naslovom »Preporod grada nad Hrvati Karlovca dana 20 Veliko-Mashniaka u Letu 1813«, tiskanu u Karlovcu, u kojoj izražava radost hrvatskog naroda zbog oslobođenja od Francuza i slavi »sjajno sunce« cara Franju I. (1792–1835), a kudi negdašnjeg svoga vladara i simpatiju Napoleona, nazivajući ga »taman misec«, koji je toliko godina »smutil nad Hrvati«. On moli Franju I., da primi Hrvate ponovo za svoje sinove i završava željom, da Bog poživi cara Franju »kralja ugarskoga«, biskupa Vrhovca »našega hranitelja« i generale Radivojevića, Nugenta, Čivića i Rebrovića.[14]

Vrhovcu je bilo drago, kada je vidio, da se hrvatski narod u prekosavskom dijelu svuda svojevoljno podvrgao pod austrijsku vlast. On je budno pazio na razvoj upravnih prilika u Prekosavskoj Hrvatskoj, te u gradovima uvodi prijašnju municipalnu upravu[15] i ugarsku konstituciju u čitavom njenu opsegu. Nadalje je imenovao za Ilirsku Hrvatsku podžupana, više i niže županijske suce, notare i t. d. i naložio zagrebačkom kameralnom administratoru Marku Delivuku, da preuzme primorska kameralna imanja, na kojima ima postaviti potrebne činovnike. Vrhovca je pomagala u provođenju svega toga i vojna vlast, pa je u nekoliko dana u ovom dijelu Hrvatske bio iskorijenjen svaki trag francuske vladavine. Ukinuti su svi nameti, koje je uvela bivša vlada, kao na pr. režija duhana, koji se sada slobodno prodavao. Podžupan Dolovac i prekosavski staleži osnovali su svoje županijske blagajne i uveli ugarsku poreznu stopu, po kojoj su sveukupni tereti bili sada znatno smanjeni.[16]

Uto 29. kolovoza dođe na čelo gradskog vijeća u Karlovcu Josip Žerjavić, a Šporer bi otpušten iz vijećničke službe zbog prevelikih tužbi građanstva.[17]

U međuvremenu je general Lattermann, koji je boravio u Grazu, bio imenovan od cara za vojničkog i civilnog guvernera čitave Ilirije, izuzev prijašnju Vojnu Krajinu.[18] Stoga je morao promijeniti svoje boravište i poći u Ljubljanu. Istovremeno je car postavio dosadašnjeg brigadnog generala Gjurkovića[19] u Varaždinskoj Krajini za viceguvernera Provincijalne Hrvatske s desne strane Save sa Primorjem. Gjurković je imao upravljati tim dijelom vojnički, a za njegova zamjenika imenovan je provincijalni komesar Radičević.[20] Kao izvršilac careve naredbe Bellegarde, predsjednik ratnog vijeća u Beču, izvijestio je Gjurkovića, da ga je vladar imenovao u spomenutom dijelu Hrvatske za vojnog viceguvernera, koji će stajati pod Lattermannom. Stoga sve svoje izvještaje neka šalje u Graz, a kada se neprijatelj protjera iz Kranjske, onda će se Lattermann preseliti u Ljubljanu. Ujedno mu naređuje, da bude u vezi s generalom Radivojevićem, koga ima što jače podupirati. Kao pomoćnika u civilnim poslovima car mu dodjeljuje Radičevića kao

zamjenika provincijalnog komesara. Budući da je banski namjesnik nedavno imenovao mjesnog administratora Delivuka zemaljskim komesarom u okupiranoj Provincijalnoj Hrvatskoj i pridijelio ga Radivojeviću, ima ovaj i nadalje ostati kod navedenog generala zbog opskrbljivanja i unovačivanja vojske i t. d. Privremeno neka ostanu i dalje iste vlasti kao i činovnici na svojim mjestima. Samo se imaju odstraniti oni, koji su se izjasnili protiv svoje prijašnje domovine.[21] Kako je car namjeravao da Provincijalnu Hrvatsku uredi prema prijašnjem upravnom sistemu i da samo u krajnjem slučaju dopusti neke promjene, ako su prijeko potrebne, naredio je Gjurkoviću, da on izvrši organizaciju dviju banskih regimenata, a generalmajoru Leitneru, da organizira 4 karlovačke regimente, pridijelivši im za taj posao osoblje. Ujedno odredi Gjurkoviću kao stalno mjesto boravka Zagreb, a Leitneru Karlovac.[22]

Gjurković stigne 13. rujna s Radičevićem prvo u Karlovac, gdje preuzme upravu Prekosavske Hrvatske.[23] U ovom dijelu Prekosavske Hrvatske bilo mu je povjereno vođenje i nadzor nad trgovinom i financijama.[24]

Gjurković je iz Karlovca odmah javio Lattermannu, da je Vrhovac ukinuo postojeći francuski ustav u Civilnoj Hrvatskoj i sve organizirao prema ugarskom sistemu. Otada počinje između Gjurkovića i Lattermanna živa suradnja, koja je imala za cilj, da sve upravne poslove normalizira i povrati u staru kolotečinu. Ova se očituje u mnogim sitnicama. Tako Lattermann daje Gjurkoviću upute o carinjenju kolonijalne robe u Civilnoj Hrvatskoj, te nalog, da se svi Francuzi civilisti i zadržana im roba imaju osloboditi i preko granice poslati. Ujedno ga obavještava, da je dopušten izvoz soli i stoke iz Ugarske u pokrajine okupirane od austrijskih četa. Gjurkovićeva pak ovisnost o Lattermannu najbolje se vidi odatle, što se on upravo u svim stvarima obraća istome, da mu dade upute, savjet i pomoć. Tako od njega traži novaca za upravu, kao i upute za uređenje bolnice i opskrbu vojske; pita, je li zavedena austrijska poštanska tarifa i u Civilnoj Hrvatskoj i moli, da se uvede poštanski saobraćaj između Zagreba i Karlovca.[25] Lattermann je Gjurkoviću na sve to odgovorio i kadgod bi ga isti i nadalje za što pitao, najpripravnije bi mu guverner davao upute.[26]

U međuvremenu je zadesila nesreća veliki dio Hrvatske, pa tako i Prekosavsku. Naime, oko polovine rujna Sava je odnijela na desnoj obali most, a tim je bila prekinuta svaka veza sa Zagrebom. Ista je rijeka, koju je još prije uzaludno pokušao regulirati zagrebački podžupan Belošević, preplavila Posavinu i 22 mjesta kod Siska; putovi su su postali neprohodni, mnogi su mostovi uništeni, a onaj kod Lazine sasvim odnesen. Stoga je Gjurković odmah zamolio Lattermanna, da se mostovi i putovi poprave, a za inspektora je predložio Baltazara Berkovića iz Bukevja, koji je još 1809. obavljao te poslove. Lattermann mu je iz Graza žurno sve odobrio.[27]

Međutim se Gjurković preselio 24. IX. iz Karlovca u Zagreb. Kako mu se uskoro nije činilo zgodno da ostane u Zagrebu zbog vođenja poslova, pisao je o tom Lattermannu, a ovaj je onda dalje tu stvar dojavio Dvorskom ratnom vijeću u Beču. Kada je Gjurković javio istome, da su se mnogi županijski suci htjeli odreći službe, naredio je Lattermann, da se o tom obavijesti banski namjesnik Vrhovac, da nijedan činovnik bez careve odluke ne smije ostaviti svoju službu. Nešto kasnije Lattermann pošalje Gjurkoviću, po odluci dvorskog ratnog vijeća, 1000 forinti za upravne poslove (za polovinu manje nego što je Lattermann tražio od Beča) s uputom, da svakoga mjeseca unaprijed ima viceguverner predati detaljan nacrt svog potraživanja.[28]

Uto su Austrijanci ušli u Ljubljanu, i sada se Lattermann mogao konačno onamo preseliti.[29]

Dok se polagano, ali sigurno sređivala nova uprava u prekosavskim krajevima, najviše državne vlasti same još nisu bile načistu s novozadobivenim pokrajinama. Vrhovac bojeći se, da će se Civilna Hrvatska odijeliti od majke-zemlje, u dogovoru sa Gjurkovićem, a na svoju odgovornost uvede u prekosavskim krajevima hrvatsko-ugarski ustav i tako stavi vladu pred gotov čin.

Istovremeno je nastala nesuglasica između Ugarske i Hrvatske o pripojenju tog dijela bivše Ilirije.[30] Sama pak vlada u Ljubljani nije znala, po kome ustavu da se postupa u Civilnoj Hrvatskoj, pa je za to pitala predsjedništvo dvorskog ratnog vijeća. I sam Gjurković bio je zbog toga u neprilici, pa je čekao na odluku iz Beča o toj stvari, tužeći se Ljubljanskoj vladi, da mu se čine mnoge zapreke u njegovu poslovanju. Vlada je povratila taj izvještaj Gjurkoviću, tražeći od njega, da navede konkretne dokaze. Ujedno ga je obavijestila, da je odlukom predsjedništva Dvorskog ratnog vijeća proširena dnevna pošta ne samo do Karlovca, već i čak do Rijeke, te da će i poštanska tarifa za Civilnu Hrvatsku ubrzo slijediti.[31] Međutim je car Gjurkoviću pridijelio personal za vršenje službe u Zagrebu, gdje je po uvjerenju bečke vlade bilo zgodnije da on stanuje, jer se tu nalazi županija i arhivi, koji će mu biti pri ruci. Pa ipak bečko Dvorsko ratno vijeće u načelu nije odbijalo ni prijedlog, da se Gjurković ponovno vrati u Karlovac, te je samo čekalo, da se o tom izjasni još i Radivojević.[32] Inače je predsjedništvo dvorskog ratnog vijeća bilo zadovoljno s opskrbljivanjem trupa u Civilnoj Hrvatskoj. Gjurković je pokazao u svemu veliku pripravnost da podigne Prekosavsku Hrvatsku te je pisao u Ljubljanu o potrebi izgradnja cesta, mostova i vodenih brana, moleći materijal i novac. I Ljubljanska je vlada sa svoje strane pokazala puno razumijevanje za navedene potrebe, pa je ne samo sve odobrila i naredila, da se s radovima odmah započne, već je zamolila Dvorsko ratno vijeće, da se u tu svrhu osnuje fond.[33]

Usred tog sređivanja prilika i uređivanja u prekosavskim krajevima održana je u Zagrebu županijska skupština pod predsjedanjem velikog župana i podbana Lukavskog. Jedan od glavnih predmeta raspravljanja

bilo je pitanje priključenja prekosavskih krajeva. Budući da je car uveo ondje vojnu upravu, Zagrebačka županija je odlučila, da ugarskom namjesničkom vijeću izloži svoje stajalište i da zamoli, da se ovi krajevi na želju naroda opet ujedine s tom županijom i potom sa »svetom krunom ugarskom«. U tu svrhu su sa svoje skupštine 6. listopada hrvatski staleži uputili pisma palatinu, ugarskom namjesničkom vijeću, banu i njegovu zamjeniku.[34] U ovim pismima opisuju staleži, kako su 1809. godine prekosavski krajevi otrgnuti od Hrvatske i od Zagrebačke županije te stavljeni pod kleto okrilje francuskog carstva. Mnogo im je boli zadalo, kada ih je car 24. X. 1809. obavijestio, da je morao te krajeve i ostale pokrajine žrtvovati radi spasa cijele monarhije. Unatoč svemu tomu u prekosavskim je krajevima ostalo stanovništvo vjerno svome prijašnjem vladaru. Stoga je narod s oduševljenjem dočekao austrijske carske čete, kada su ušle u ove krajeve. Budući da je sada ondje zavedena vojna uprava, oni ne mogu preko toga šutke prijeći. Molili su cara, a i sada mole i njih za zagovor kod vladara, te traže uvođenje starog režima. Opisuju, kakvu će zbrku izazvati nova uprava u tim krajevima (pogotovo zbog prirodnina i živežnih namirnica). Na kraju, u svakom od ovih pisama utiču se onome, kome je upućeno, da ih što prije riješi tjeskobe i podupre kod carskog prijestolja njihovu pravednu težnju za reinkorporacijom ovih krajeva, za kojom čezne Prekosavska Hrvatska.[35]

Vrhovcu, koji je i sam bio rodom iz Karlovca, naročito je bila prirasla srcu Prekosavska Hrvatska, gdje je kao banski namjesnik proveo nekoliko odredaba u duhu »ugarske konstitucije«. O ovima je izvijestio Ljubljansku vladu, koja je imala, po nalogu Dvorskog ratnog vijeća, čak pronaći sredstva, kako bi se pomoglo u Prekosavskoj Hrvatskoj svećenstvu, kome je uskraćen »bir«.[36]

I samom Lattermannu, a i Vrhovcu, koji su bili stari znanci, i nadalje je bilo stalo da ostanu u međusobnim dobrim odnosima. Tako se Lattermann, čim je 10. X.[37] stigao u Ljubljanu i ondje preuzeo poslove, odmah javio Vrhovcu izrazujući nadu, da će se u svemu slagati i da će mu biskup pokloniti svoje prijateljstvo. koje je uživao, dok je bio u Zagrebu u službi.[38] Vrhovac mu je uskoro odgovorio čestitajući, što je baš on došao za guvernera, jer je to prava sreća za zemlju.[39]

Uto se po novoj naredbi Dvorskog ratnog vijeća Gjurković imao preseliti čak na Rijeku, gdje su mu pridijeljeni vladin savjetnik Ivan Susani i tridesetničarski inspektor Karlo Mayer.[40]

U međuvremenu opasnost od nabujale Save nije nikako prestala, pa je Zagrebačka županijska skupština hitno odredila 300 radnika, da se spriječi opasnost i da se popravi most. Ujedno je pošla na lice mjesta mješovita komisija, sastavljena od članova Zagrebačke županije i vicegubernija Civilne Hrvatske, da razvidi sve to i da poduzme sigurnosne mjere.[41] Sam pak Gjurković izvjestio je Ljubljansku vladu, što je učinio i koliko su radovi oko toga napredovali. Kao i dosada, tako je i u toku zadnjih mjeseci 1813. godine uvijek bilo pitanje, hoće li car uvesti

u Civilnu Hrvatsku ugarski ustav ili ne će. Zato vlada u Ljubljani nije ni htjela prihvatiti ostavku vrhovnog županijskog suca Babočaja. U takvoj je situaciji bilo i razumljivo, što je guverner Dalmacije Tomašić priklopio toj pokrajini kvarnerske otoke.[42] Sada je o tom činu javila vlada u Ljubljani dvorskoj komisiji u Beču, da su ti otoci još pod francuskom vladom pripadali Iliriji. Ujedno je zamolila i Gjurkovića, da u tu stvar uputi Tomašića.

Iako se Gjurković imao što prije preseliti na Rijeku, gdje je ostavljen i dalje na snazi francuski ustav, ipak je ostao još u Zagrebu radi predaje poslova oko organiziranja dviju banskih regimenata.[43] Stoga je dva puta odgađao svoj put.[44]

Premda bečkoj vladi nije bilo pravo, što je Vrhovac postavio poglavarstva i činovnike po ugarskom ustavu u Prekosavskoj Hrvatskoj, ipak je šutke prešla preko toga, ali je zato tražila, da moraju ondašnji uredi odsele primati izravno naloge samo od Lattermanna ili Gjurkovića.[45] Kada je pak car boravio u Frankfurtu na Majni, predložio mu je njegov utjecajni ministar grof Antun Baldacci svoje poglede na Ilirske pokrajine, gdje je nastalo nezadovoljstvo, jer se očekivao drugačiji postupak. Budući da je Vrhovac u Prekosavskoj Hrvatskoj dokinuo ujedamput nasilno sve francuske uredbe i uveo ugarski ustav, koji je podanicima bio stran, Baldacci je smatrao, da još nije došlo vrijeme, da se ondje uvede njemački ustav, i zato je molio cara, da nađe neki srednji put u toj stvari. Car, kakav je već bio neodlučan, osvrnuo se na sve te pritužbe i na rad Vrhovca i nekih carskih zapovjednika, te je odredio, da se Ilirske provincije imaju smatrati kao vojnički okupirane.[46] Tako je opet zapela organizacija Ilirskih Provincija. Stoga je Ljubljanska vlada mogla glatko odgovoriti zagrebačkom kaptolu na njegovo traženje, da mu se povrate prekosavski posjedi, koje je bila otela francuska vlada, da se to zasada ne može izvršiti.[47]

Uto su muževi, koji su preuzeli upravu u Karlovcu i u ostaloj Civilnoj Hrvatskoj, nastojali da se posvuda zavedu zakoni i uredbe kao i u kraljevini Hrvatskoj, opirući se neprestano odredbama vlade i viceguvernija. Na osnovu carskog otpisa od 14. IX. 1813., da se ima zadržati prijašnji ugarski ustav, a postavljene oblasti od banskog namjesnika potvrditi,[48] sastala se u studenom u Karlovcu skupština prekosavskih staleža. Sa nje su sada u ime staleža kao i stanovnika prekosavske Hrvatske, iako malo okasno, podžupan Dolovac i zamjenik županijskog notara Žerjavić izrazili Lattermannu svoju radost zbog odlaska Francuza iz njihove zemlje, koja je dobila natrag svoj stari ustav. Ujedno su mu i čestitali na postavljenju za guvernera.[49]

Petnaestog studenoga Dolovac razasla s dopuštenjem Gjurkovića pismene pozive javljajući, da će se održati nova skupština 9. XII., i neka se pošalju na nju poslanici. Tako je i grad Zagreb dobio taj poziv, pa je uputio onamo svoga konzula Ivana Bradicu i notara Josipa Štajdahera.[50] Tako je na zakazani dan otvorena županijska skupština »stališa i redova dijelova prekosavske kraljevine Hrvatske«[51] govorom pod-

župana Dolovca, koji je opisao napore i žrtve Hrvata učinjene u prijašnjem ratu za cara i odlučno zatražio sjedinjenje ovih krajeva sa »svetom krunom ugarskom«, navodeći, da će to biti sreća i mir za sve njih. Drugi govornik, notar Kristofor Blažeković, progovorio je u ime samih staleža, tražeći povratak staroga ustava i zakona, izražavajući caru vjernost.[52] Ujedno su s iste skupštine poslali »najponizniji i uvijek vjerni podanici staleži i redovi prekosavskih dijelova kraljevine Hrvatske « caru pismenu predstavku, u kojoj su izrazili svoju vjernost i radost, što su oslobođeni francuskog jarma carskim pobjedonosnim oružjem. Ali ih je obuhvatila bol, što je njihova domovina izgubila stari ustav. Opisuju svoje žalosno stanje pod prijašnjom francuskom vladavinom i mole ga, da ih povrati u ono stanje, koje je bilo prije navedene vladavine, a oni se zato izjavljuju spremni podnijeti sve žrtve[53] za carevinu.[54] Da bi što više uspjeli, izabrali su na istoj skupštini delegate,[55] koji su uz velike teškoće pošli Lattermannu u Ljubljanu, kamo su stigli 23. prosinca 1813. godine. Istoga dana oko dva sata popodne primio ih je guverner, kojemu su izložili svoje želje i tegobe, zamolivši ga, da ih i on svojim zagovorom potpomogne kod cara. Lattermann im je obečao svoju pomoć i zagovor, te ih je dapače pozvao i na ručak u svoj stan. Tom prilikom ih je lijepo pogostio i pozdravio kao »poslanike vjernog hrvatskog naroda«. Nakon srdačnog prijema kod guvernera otišli su delegati vijećniku barunu Ferdinandu Hingenauu, tajniku gubernijskog prezidijuma, da i njemu također izlože svoje želje, ali ga ne nađoše kod kuće, pa su svoj posjet odložili za sutra. Navečer su bili u kazalištu, gdje je za njih bila rezervirana loža. Slijedeći dan (24. XII.) potražili su ponovno Hingenaua, koji je, pošto su mu razložili svrhu svoga boravka, ne samo otvoreno pokazao svoje simpatije i razumijevanje prema Hrvatima, već im je i obećao svoju pomoć. Istoga dana posjetili su i biskupa Kaučiča, biskupskog sufragana Riccia i još neke druge ugledne osobe u gradu, te su vidjeli, da je poslanstvo hrvatskih staleža izazvalo kod sviju jak dojam. Dvadesetpetog prosinca posjetili su još jedamput Lattermanna, koji im je ponovo obećao svoju pomoć uvjeravajući ih, da će im car s obzirom na vjernost Hrvata izaći u susret. Delegati, veseli i ohrabreni ovom izjavom, jedva su čekali, da što prije stignu kući i da to dojave staležima. Prispjevši u Karlovac 3. siječnja 1814. godine, podnijeli su županiji pismeni izvještaj, koji su potpisali Konstantin Stanić, generalni vikar, grof Ivan Drašković, Medunić, redovni advokat prekosavskih dijelova i javni advokat Tomić. Dvadesetosmoga prosinca jedno drugo poslanstvo prekosavskih staleža posjetilo je Gjurkovića na Rijeci.[56] Ono mu je uručilo prijepis tiskane predstavke od 9. XII. razloživši mu razloge, koji su ih na taj korak nagnali. Nato im je viceguverner obećao svoju pomoć i izjavio, da su njihove želje opravdane, a budući da je on i sam rođen u staroj konstituciji, pomoći će im svim silama.[57] Dok su Hrvati iz ovih krajeva gojili najbolje nade, već potkraj 1813. postaje ovdje njemački jezik službeni, a i sva korespondencija viceguvernera sa Ljubljanskom vladom samo

i isključivo se vodi na tom jeziku.[58] Da slika dobije svoj zaokruženi oblik, bacimo još pogled na pregled političke podjele čitave Ilirije, i vidjet ćemo, kako je potkraj te iste godine izgledala.

Vrhovna vlast je generalni guvernement cijele Ilirije sa sjedištem u Ljubljani, pod kojim su četiri pokrajine: Kranjska, Koruška, Istra i Civilna Hrvatska. Ova zadnja, u kojoj je zadržan »ugarski« ustav, ima viceguberniju na Rijeci, a dijeli se na Karlovačku županiju s istoimenim distriktom, koji se opet cijepa na kantone: karlovački, vrbovski, mrkopaljski, jaskanski, samoborski, čabarski, kerestinački, želinski, sisački, gradački i bakarski. Pod riječku intendanciju spada distrikt i kanton Rijeka, u kojoj je francuski ustav, i distrikt i kanton Kastav, u kome je austrijski ustav od 1809. godine sa kotarskim poglavarstvima. Pod intendanciju u Krku pripadali su distrikti: kvarnerski otoci, podijeljeni na kantone: Cres, Osor, Lošinj, Rab i Krk, u kojima ustav nije bio mijenjan.[59]

II.

Ovaj pregled dopunjuje popis onih činovnika, koji su do konca siječnja 1814. godine bili pridijeljeni provizornom generalnom guberniju u Iliriji iz austrijskih zemalja, da ovdje vrše službu.

Nas ovdje interesiraju samo ovi činovnici, pridijeljeni riječkom viceguberniju. To je u prvom redu već spomenuti Ivan Susani, gubernijski savjetnik u Grazu, koji je vršio provizornu službu na Rijeci, a Franjo Radičević, kr. provizorni komesar, kao referent. Iz navedenog popisa se vidi, da je riječki vicegubernij imao ukupno 13 činovnika.[60] Kako su Gjurkoviću, koji je radio na reinkorporaciji Prekosavske Hrvatske Ugarskoj, t. j. Hrvatskoj,[61] u mnogim stvarima bile sputane ruke baš zbog ugarske konstitucije u toj zemlji, to mu je na njegovu molbu sam grof Prokop Lažanski, dvorski kancelar,[62] preko Lattermanna poručio, neka vrši svoju službu ne obaziruć se puno na tu staru konstituciju.[63]

Pa ipak u duhu te konstitucije sastala se 6./7. siječnja 1814. u Karlovcu županijska skupština, na koju je i Zagreb uputio svoga poslanika Štajdahera[64] i odmah je sazvana slijedeća skupština za 17. I., za koju je Dolovac razaslao pismene pozive.[65] Da bi se konačno uredilo pitanje Ilirije, Lattermann je 8. veljače podnio sa supotpisom Hingenaua opširni referat grofu Ugarteu, državnom ministru, vrhovnom kancelaru i predsjedniku dvorske komore u Beču. Ovaj je referat podijelio na 5 dijelova. Prvi obuhvaća pregled, kako je vođena politička uprava pod francuskom vladavinom sa prikazom postojećih političkih poglavarstava i njihova djelokruga, međusobnih odnosa i zavisnosti, te njihova nastavljenog ili prekinutog djelovanja od okupacije Ilirskih Pokrajina od Austrijanaca. U drugom iznosi, kako bi se mogle uspostaviti okružni uredi i kotarske uprave u Iliriji s obzirom na uvedeni ustav po prijašnjoj vladi. U trećem dijelu predlaže, kako da se urede kotarska

povjerenstva, da prorade magistrati i mjesna poglavarstva i koje bi mjere bilo potrebno provesti za uređenje redovitih službenih poglavarstava u Trstu i na Rijeci. U četvrtom dijelu opisuje, koje su uredbe, uvedene od francuske vlade, bile osobito tegobne stanovnicima Ilirije i dale povod, da se o tom iznesu prijedlozi. U petom se dijelu navodi, koji su činovnici predani glavnoj upravi, te zašto je svaki sposoban i t. d. U posebnom pak dijelu opisuje Civilnu Hrvatsku i Vojnu Krajinu pod francuskom vladavinom i stanje nakon austrijske okupacije. Nadalje se opširno bavi stanjem u Civilnoj Hrvatskoj poslije odlaska Francuza i dijeli je na 5 distrikata: 1. distrikt Civilne Hrvatske sa primorskim kameralnim gospoštijama Fužinama, Hreljinom, Bakrom i Vinodolom. 2. distrikt senjskog područja. 3. distrikt prijašnji kranjski Kastav. 4. distrikt kvarnerski otoci Rab i Cres sa Malim i Velikim Lošinjem i 5. distrikt Rijeka sa prijašnjim ugarskim Primorjem. Sve je ovo popraćeno kratkom historijom ulaska austrijskih četa u ove dijelove i stanjem u doba, kada je ovaj referat pisan.

Civilna Hrvatska ima trojaki ustav, i to ugarski u distriktu 3. i francuski u distriktu 5. U Civilnoj Hrvatskoj su sada ova politička poglavarstva: vicegubernij na Rijeci, pod kojim su sve političke kameralne i vojničke oblasti ove provincije, a sam taj vicegubernij pod generalnim gubernijem. Za distrikt 1. postoji županija (podžupan), staleži, viši i niži županijski suci, notari i t. d. Za distrikt 3. kotarska poglavarstva. Za distrikt 5. provizorna intendancija[66] (provizorni intendant barun Argento) i načelstva. U distriktu 1., sastavljač ovog spisa drži, da je dosta činovnika, koje je biskup Vrhovac postavio, da vrše tekuće poslove. Oni dobivaju plaću iz županijske blagajne. U distriktu 3. plaćat će se i postavljati kotarski činovnici od reparatura gospoštija. Na pitanje, koje bi činovnike trebalo maknuti iz službe i drugima nadomjestiti, Lattermann izjavljuje, da su rođeni Francuzi već uklonjeni, a i još neki, koji su bili zadojeni francuskim duhom, tako da nema više nijednog takvog nepouzdanog činovnika na položaju. Na pitanje pak, kako bi se ponovo uspostavili okružni uredi ili kotarske uprave u Iliriji s obzirom na ustav, koji je uveden po prijašnjoj vladi u ovoj pokrajini, smatra, da u riječkom distriktu nije potrebno uvesti okružni ured, dok postoji vicegubernij. Za civilnu Hrvatsku Lattermann se ustručava dati konkretan prijedlog, jer je ona uređena sasvim po ugarskom načinu; no svakako drži, da bi i dalje bilo potrebno, da podžupan Dolovac ostane ovisan od riječkog vicegubernija. Radi uređenja kvarnerskih otoka, predlaže da se onamo pošalje sa strane vicegubernija komesar, koji bi u Krku vodio političke poslove u potpunoj ovisnosti od spomenutog vicegubernija.

Prema daljim njegovim prijedlozima postojali bi dakle: generalni gubernij u Ljubljani, vicegubernij u Trstu i na Rijeci, komesar riječkog gubernija na Krku za kvarnerske otoke i županija za Civilnu Hrvatsku u Karlovcu. Zatim Latterman predlaže, da se ponovo uvedu distriktualni komesarijati, magistrati i mjesna poglavarstva, a za Rijeku časničko

vijeće, o čemu u tančine govori. Nadalje ponovo i to vrlo opširno opisuje namete, kojima je francuska vladavina opteretila stanovnike, koji su se zbog tih tereta ispravno tužili, a o pitanju, koje bi činovnike trebalo pridijeliti centralnoj upravi i kakvu bi službu vršili, na dugačko raspravlja i stavlja svoje prijedloge. Tako za riječki viceguberniij predlaže, da ga sačinjavaju ove osobe: viceguverner, četiri gubernijska asesora, dva sekretara, dva koncepista, jedan protokolist, jedan registrant, jedan ekspeditor, pet kancelista i tri uredska podvornika. Ujedno poimence spominje osobe, koje bi tu službu vršile. Na kraju ovog opširnog referata Lattermann izrazuje nadu, da je učinio po želji visokog otpisa od 11. XII. 1813.[67] i moli, da se ovi njegovi prijedlozi što prije usvoje, kako bi se mogli ostvariti.[68]

1.

Dok su u Beču proučavali taj opširni Lattermannov izvještaj, 28. II. Dolovac je pismeno sazvao u Karlovcu županijsku skupštinu[69] na kojoj se imalo uglavnom raspravljati o obrani domovine protiv vječno nemirnih Bosanaca.[70]

Zagrebački magistrat je i ovom prilikom izaslao kao svoga delegata konzula Ivana Bradicu.[71] Na određeni dan sastali su se prekosavski staleži u skupštini, gdje je zaključeno, da se zbog turske opasnosti podigne insurekcija. Zatim se prešlo na raspravu, koliko treba skupiti vojnika. Ujedno je bila izabrana deputacija pod predsjedanjem grofa Ivana Draškovića Trakošćanskog, da organizira ovu insurekciju,[72] koja je uskoro po Lattermannovoj odredbi bila ukinuta.[73]

Međutim su se u inozemstvu zbili veoma važni događaji, koji su imali odlučiti sudbinom prekosavskih krajeva.

Naime, kada je car Franjo na pobjedonosnom putu po Francuskoj boravio u Chaumontu, ondje se našao i Baldacci, koji mu je prikazao stanje u Iliriji i naveo, da se u Hrvatskoj zaveo ugarski ustav. Stoga ga zamoli, da pošalje u Ilirske Pokrajine jednog komesara, koji bi ovdje zaveo red i uveo austrijsku upravu. Nedostatke u Hrvatskoj uredio bi pak savjetnik vrhovne sudske oblasti Plenciz. No car ne prihvati u svemu Baldaccijev prijedlog, već odluči, da se u Illiriju pošalje komisija od više članova, kasnije nazvana »Ilirska dvorska organizacijska komisija«, kojoj stavi na čelo tadašnjeg donjeaustrijskog namjesnika grofa Franju Sauraua.[74]

Iz istoga mjesta Chaumonta car pismeno obavijesti Sauraua 9. ožujka, da ga zbog nedostataka u Ilirskim Provincijama imenuje za dvorskog komesara, a napose za Kranjsku i Goricu i Beljački okrug, izražavajući nadu, da će on ovom zlu stati na kraj. Naređuje mu, da bude spreman za put, da može onamo doći, gdje ga on pozove, jer hoće da ga o svemu sam lično uputi.[75] Istoga dana pisao je Franjo i ministru Zichyju, da je sazvao konferenciju, na kojoj će se odlučiti o ustavu Ilirskih Provincija, u kojima se ima po njegovoj želji poboljšati stanje.

Prvog travnja javio je Zichyju o imenovanju Sauraua,[76] kojega pozove da isti dan dođe k njemu.[77] Saurau je po carevoj želji smjesta otputovao u Pariz, gdje je stigao 21. travnja.[78] Za vrijeme audijencije predao je vladaru opširan izvještaj, datiran sa 25. IV.,[79] u kojem mu dade na znanje, da se o organizaciji Ilirskih Provincija posavjetovao sa Baldaccijem, kako mu je naredio, i da mu sada podnosi svoje zajedničke poglede na previšnju odluku: a) da se, po onom što mu je on (car) rekao, treba, po najispravnijem načelu, Kranjska, Gorica i Beljački okrug ponovno priklopiti Nutarnjoj Austriji. Ujedno zamoli cara neka odobri, s obzirom na geografski položaj i zbog carinskih obzira, da se takozvana Austrijska Istra isključi iz toga, a da se Trst, Mletačka Istra i njoj pridijeljena Austrijska Istra, Rijeka, Karlobag, Kraljevica, Bakar, Dalmacija, Dubrovnik i Albanija ujedine u jedan samostalni gubernij sa sjedištem u Trstu. U Rijeci, Zadru, Dubrovniku i Kotoru neka budu viceguverneri, a da bi se onaj u Kotoru – uz male promjene u obliku – mogao zvati delegat. Ovi viceguverneri imali bi široki djelokrug, a u važnijim stvarima zavisili bi od primorske vlade (»governo marittimo«) u Trstu. Da se u ustav unese više jedinstva i da se čitava obala bez prekidanja zadrži pod istim nadzorom; u Senju, koji zapravo pripada Vojnoj Krajini, mogao bi se postaviti pametan general, koji bi u zdravstvenim i trgovačkim poslovima bio ovisan od primorskog gubernija u Trstu, a u ostalim stvarima od svoje vojne vlasti. Budući da se ovo Primorje ne može zamisliti bez zaleđa, bilo bi uputno, da viceguverneru na Rijeci pridijeli onaj dio Hrvatske, koji je otprilike pripadao Severinskoj županiji pod vladavinom negdašnje carice i kraljice Marije Terezije, i da bi kao takav bio dodijeljen Riječkom guberniju; ostali dio Hrvatske, koji je dosada pripadao Iliriji, mogao bi se bez štete opet povratiti Ugarskoj.[80] Time će se postići, da će caru »ugarski« narod biti zahvalan za povratak Ilirije, a njegova osjetljivost bi bila znatno umanjena zbog zadržanog dijela naročito, ako bi se car udostojao, da se na »milostivi i očinski način« izjasni o razlozima zašto je osnovan Primorski gubernij. Konačno bi se ovako uklonila uglavnom i zabuna, u kojoj se nalazi državna uprava zbog sadašnjeg ustava, koji je nametnut barunu Lattermannu u Ilirskoj Hrvatskoj.

b) Predlaže, da provizornu administraciju zemlje vodi Lattermann, dok se ona, tako reći, sama od sebe ne ukine sukcesivnim dijeljenjem Ilirije Ugarskoj, Nutarnjoj Austriji i novom Primorju. Ako mu car dopusti, on će odmah započeti organiziranje provincija Kranjske, Gorice i Beljačkog okruga i njihovo pripajanje Nutarnjoj Austriji; zatim će prijeći u Trst i odatle duž Primorja do Albanije. Nadalje predlaže za Kranjsku, Goricu i Beljački okrug, u suglasju s Baldaccijem, okružne kapetane i komesare izjavljujući, da bi njegov posao bio silno olakšan, ako bi mu dvorska kancelarija dala popis svih namještenika u Kranjskoj, Gorici, Beljaku i Trstu, Austrijskoj Italiji i Dalmaciji sa naznakom, u kojoj su grupi. Slično bi mogao car zahtijevati od ugarske dvorske kancelarije za bivše namještene činovnike na Rijeci. Budući da je

već prije izjavio mišljenje, da se u Senju postavi general, on drži da bi za to mjesto odgovarao general Jurković, koga on dobro pozna iz službenih odnosa i koji posjeduje sva potrebna svojstva za taj položaj. Da bi se povratilo blagostanje Ilirskih Provincija, koje su stenjale pod francuskim nametima, traži, da ga car opunomoći, da ih od ovih odmah oslobodi ili da ih umanji i da odredi pravednu raspodjelu poreza. Ilirija je već jednom za francuskog vladanja doživjela devalvaciju banknota. Stoga bi bilo opasno, da se sada uvede austrijski papirnati novac, te neka car povuče papirnati novac i neka dopusti, da kola metalni. Na kraju ovog opširnog izvještaja moli Saurau cara, da odmah izvrši organizaciju Ilirskih Provincija. On je svijestan, da će se morati boriti sa mnogo neprilika i zato ga moli, da ga otereti, davši mu prezidijalnu kancelariju, za koju mu predlaže prikladna lica.[81] Na ove prijedloge, koje je Franjo u većini prihvatio, isti je car Saurauu dao svoju pismenu odluku i upute (2. V. 1814.). U prvom mu redu nalaže, da zajedno sa vrhovnim kancelarom izradi okupacioni i poklonstveni patent za Iliriju, čim se vrati u domovinu. Što se tiče njegove sugestije za podjelu zemalja, iz kojih se je u francusko doba sastojala Ilirija, određuje, da se prijašnji Beljački okrug opet pripoji Koruškoj, a ne Nutarnjoj Austriji, kako je Saurau predlagao. Ali zato u potpunosti prihvaća, da se Kranjska i Gorica pridijele Nutarnjoj Austriji. Isto se tako slaže, da Primorje, od mletačkih međa pa do Albanije uključivo sa svim otocima, sačinjava posebnu pokrajinu sa središtem u Trstu i sa delegacijama ne samo u Kotoru već čak i na Rijeci, u Zadru i Dubrovniku. K ovom Primorju neka se priklopi osim mletačkog dijela Istre toliko od austrijskog dijela, koliko se nađe potrebno, a isto tako pored riječkog distrikta potrebni dio Ilirske Hrvatske i Primorja, koji je prije pripadao Vojnoj Krajini. Prigodom razmeđivanja ovog Primorja neka se najviše osvrne na one točke, koje izgledaju najpogodnije za postavljanje mitničkog i tridesetničkog kordona. Za vrijeme svoga boravka u Beču neka se o tom sporazumi sa dotičnim dvorskim oblastima, izuzev ugarske kancelarije. Što se tiče novčanog sistema u Iliriji, također prihvaća njegov prijedlog i određuje da ima zasad samo metalni novac zakonski tečaj izuzev Vojnu Krajinu, gdje važi papirnati novac s prisilnim tečajem. Ali zato odlučuje, da provizorni vojni guberniji u Iliriji i Dalmaciji ostanu tako dugo, dok se ne organiziraju istima podređene zemlje. Međutim treba nastojati, da se poslovi kod spomenutih vojnih gubernija uredno vode, radi čega su oni Sauraua odsada podređeni. Obavijestit će se Gradački gubernij, da mu ide u svemu na ruku. Nadalje car odobrava Sauraua, da pođe u Iliriju, gdje će tamošnji gubernij biti samo toliko tada podređen dvorskom ratnom vijeću, ukoliko se radi o poslovima generalne komande; inače u svemu ostalome samo tome grofu. On očekuje od Sauraua dalje prijedloge za popunjenje okružnih komesara i sekretarskih mjesta, za koja dolaze u obzir samo vrsne osobe i sa dovoljnim poznavanjem jezika. Jednako vrijedi i za uređenje gubernija i okružnih službi u Primorju. Ako se činovnici u Kranjskoj,

Gorici i Bjelačkom okrugu nijesu ogriješili, on drži, da ih treba po mogućnosti premjestiti u njihove stare zemlje. Inostranci-činovnici u Iliriji, osim onih koji se ističu talentom i pravednošću, imaju se smjesta otpustiti; isto tako i oni, koji su se ogriješili bilo čime, ili su na zlu glasu, ili su sumnjivi. Ujedno određuje, kako treba postupati s činovnicima u Dalmaciji i Albaniji. Nadalje govori o nametima i određuje, da se urede sasvim po stopi kao i u njihovim njemačkim zemljama, izuzev Dalmaciju i Albaniju. Proširuje mu punomoć, očekujući od njega što prije vijesti o ovim poslovima. Na kraju mu izjavljuje, da je on neposredno podređen samo njemu, a jedino u njegovoj otsutnosti ministarskoj konferenciji.[82]

2.

U međuvremenu su se staleži i narod u Ilirskoj Hrvatskoj bojali, da će ona biti sjedinjena sa Kranjskom.

Naime, u Hrvatskoj se znalo, da se nešto iz Beča sprema, samo se nije znalo, što je to. Zato se ne treba ni čuditi, što je protonotar Kušević bio loše informiran, a preko njega i Vrhovac, da je grof Saurau imenovan guvernerom i da će kranjska vlada upravljati Ilirskom Hrvatskom. Stoga su prekosavski staleži odlučili poslati reprezentaciju caru u Beč i zamoliti Zichyja, ugarskog kancelara Erdödyja, Lattermanna i palatina, da se zauzmu za njih. Značajno je, da je nekoliko Prekosavaca, čija nam imena nažalost nisu poznata, radilo protiv sjedinjenja svoje zemlje s Ugarskom t. j. Hrvatskom. Kada su pak 31. ožujka došli pitati biskupa Vrhovca za savjet, Kušević, Delivuk i Prekosavci – Ožegović, Grdenić i Puc – što bi učinili za svoj kraj u sadašnjim prilikama, on im je odgovorio, da ako bi htjeli protestirati, onda ne može ništa za njih uraditi, jer nema nikakvog utjecaja na carskom dvoru.[83]

I dok su Prekosavski Hrvati bezuspješno pokušavali izvršiti sjedinjenje s majkom zemljom, opaža se iz svih odredaba Ljubljanskog gubernija, od travnja 1814. godine, da je austrijska vlada odlučila »usrećiti Ilirsku pokrajinu (t. j. Prekosavsku Hrvatsku) onom srećom, kakvom sretno i spasonosno žive austrijske pokrajine« i pod izgovorom, da je Hrvatska osvojena od Francuza, premda nije za to ispaljena ni jedna puška, a okupaciju te zemlje izvršili su sami Hrvati. Vlada je osim toga podigla stare mitnice na Savi i zabranila izvoz vina iz Hrvatske u Kranjsku, a Gjurković je saopćio županijskoj skupštini i karlovačkom gradskom poglavarstvu, da će se doskora uvesti monopol na duhan i sol, koje će prodavati samo oni trgovci, koji imaju za to koncesiju.[84]

Kada su prekosavski staleži i redovi vidjeli, da im je reprezentacija vraćena kući,[85] potužili su se 25. travnja kralju zbog povrede ustava i starodavnih povlastica Hrvatske, a peti dan kasnije zamoliše palatina Josipa, bana Ignjata Gyulaya, Vrhovca i samoga Lattermanna, da ih zaštite od njemačkih zakona i da im pomognu, da se sjedine sa svojom jednokrvnom braćom na lijevoj obali Save.[86]

Dok je car odlučivao o obnavljanju ugarske konstitucije u Prekosavskoj Hrvatskoj,[87] i još nije bio riješio pitanje crkvene jurisdikcije između zagrebačkog i senjskog biskupa,[88] prekosavski staleži, doznavši, da će caru u Beč poslati poslanike svi staleži ugarskog kraljevstva i pridruženih strana, izabrali su na svojoj skupštini od 18. svibnja[89] izaslanike, i to: generalnog grčko-unijatskog vikara Stanića, pravoslavnog opata Rajačića, grofa Ivana Draškovića, baruna Danijela Raucha, Josipa Puca i karlovačkog advokata Josipa Medunića. Tendencija im je bila da caru izjave svoju odanost i da ga zamole, da ovu provinciju reinkorporira Hrvatskoj i time stvori lijepu uspomenu kod naroda. Da bi što bolje uspjeli u svome naumu, zamolili su i Gjurkovića, da i on podupre njihovu molbu, obećavajući, da će mu za to biti vječno zahvalni. Viceguverner je o cijeloj ovoj stvari obavijestio Ljubljansku vladu i preporučio, da dopusti prekosavskom poslanstvu, da može i ono slobodno putovati u Beč. Isto tako podupro je i pismenu molbu bakarske općine, koja je izabrala dvojicu poslanika, da se caru zahvale i izraze veliko veselje, što su se povratili pod njegovo »slavno« žezlo. Ujedno je preporučio i molbu predsjednika riječkog magistrata, koji je isto molio što i bakarska općina.

Sve te pismene molbe sa Gjurkovićevom preporukom primio je Lattermann, koji ih je uputio grofu Ugarteu, a ovaj je onda tek 28. lipnja sa velikim zakašnjenjem odgovorio, da nije više potrebno da pođu te deputacije u Beč.[90] Naime, negdje oko polovine mjeseca lipnja stigle su u Beč delegacije raznih provincija (izuzev Ilirske Provincije), a među njima i deputacija kraljevina Hrvatske i Slavonije. S njom je došao i Vrhovac.[91] On je odmah po svom dolasku posjetio palatina, koji mu je ulio nadu u povratak Prekosavske Hrvatske. Biskup je od njega isposlovao, da primi hrvatsku deputaciju. Ali kako je baš palatin na određeni dan morao otići caru u Schönbrunn, izjalovio se taj planirani posjet.

Uto je car primio u svečanu audijenciju delegate iz raznih pokrajina (22. VI.), i to prvo Mađare, a onda ostale.[92] Tom prilikom održao je Franjo I. govor zahvaljujući se izaslanicima,[93] što su mu ostali vjerni i što su toliko žrtava pridonijeli za njega i domovinu. Stavio im je na srce, da ljube državni poredak, kome su oni zidovi, kao i domovinu i neka mu budu i dalje tako odani.[94]

Dvadesetipetog lipnja primio je car Vrhovca u posebnu audijenciju. Kada mu se biskup htio ispričati, što je uveo ugarski ustav u Prekosavskoj Hrvatskoj,[95] Franjo ga je pretekao ovim riječima: »Vi niste ništa krivi, već ako bi bilo krivnje, to je na meni, što Vam nisam dao nikakve upute; i bolje je, da se tako dogodilo, jer je sve dobro prošlo«. Iza toga mu je Vrhovac opisao bijedno stanje ovog dijela Hrvatske, našto mu je car rekao: »Tomu će uskoro biti kraj, jer ja ću Vam vratiti Iliriju.« Na Vrhovčeve riječi: »Ali Vaše Veličanstvo, svaki dan je težak«, car je odvratio: »Brzo će se dogoditi.« Kada se oduševljeni biskup nakon te audijencije sastao sa savjetnikom Poringerom, ovaj mu je pokvario sav optimizam govoreći, da on sumnja u povratak »Iliri-

juma«, jer je Saurau[96] dobio hitnu uputu, da ne podržava nikakvu pismenu vezu s ugarskom kancelarijom, grofom Hallerom, Steinom i stolnobiogradskim kanonikom Nagyjem.[97]

Dok su se okupljale delegacije raznih provincija austrijske monarhije u Beču, car je 20. lipnja odobrio, da i Ilirija pošalje posebnu deputaciju, da mu izrazi vjernost.[98]

U tu svrhu tražio je Lattermann od Gjurkovića, da mu predloži šest osoba iz Provincijalne[99] Hrvatske za tu deputaciju. Budući da je viceguverner bio mišljenja, da za tu delegaciju nisu pogodni grofovi, baruni i ugledni plemići, osim baruna Peharnika, jer imaju svoje posjede ovdje, a stanuju i imaju također posjede i u onostranoj Hrvatskoj, sam je izabrao sedmoricu (grof Antun Batthyany, bogati posjednik, barun Antun Portner, posjednik i županijski inženjer, Ivan pl. Lovinčić, vrhovni sudac Zagrebačke županije, asesor i posjednik, Ivan Kreč, gradski kapetan u Karlovcu i županijski perceptor, Petar pl. Tomić advokat i asesor, Petar pl. Gojmerac, bogati posjednik, podžupanijski sudac i asesor Zagrebačke županije, i Franjo pl. Vernić, plemić i posjednik), pa je popis uz svoje napomene poslao Lattermannu.[100]

Budući da je Lattermann bio opunomoćen, da sam izabere delegate, koji su trebali biti u Beču najkasnije do 20. srpnja, on je od kandidata predloženih od Gjurkovića odabrao trojicu, i to: Batthyanya, Vernića i Lovinčića, kojima je odmah pisao, da su imenovani za članove deputacije i da se imaju prijaviti u Beču kod grofa Eichenberga, pa će onda s ostalim članovima ilirske delegacije pod vodstvom toga grofa poći caru.[101] Uz ovu trojicu odlučio je Lattermann, da iz riječkog područja uđe u deputaciju i barun Argento, provizorni intendant Rijeke,[102] koji je o svom imenovanju bio također obaviješten od samog guvernera.[103] Argento se vrlo rado odazvao pozivu, te zamoli Gjurkovića, da ga u njegovoj odsutnosti zamjeni Andrija Marochino,[104] na što je ovaj odmah pristao.[105]

Zato su dali sasvim drugi odgovor Lovinčić i Vernić. Naime, Lovinčić se prvo preko Dolovca, koji ga je izvijestio o ovom imenovanju, ispričao, da se ne može primiti te časti zbog kratkoće vremena i slabog zdravlja,[106] a zatim je u tom duhu nadugačko pisao i Lattermannu.[107] Zbog slabog zdravlja ispričao se i Vernić. Kada su prekosavski staleži na svojoj skupštini u Karlovcu (18. VII.) doznali od Dolovca, tko je sve imenovan u deputaciju i da su se Lovinčić i Vernić odrekli sudjelovanja u rečenom poslanstvu, pismeno su se potužili Gjurkoviću, što ih oni sami nisu mogli izabrati, naglašujući, da je sada prekasno, da se izabere nova deputacija.[108] Ovo pismo prekosavskih staleža vrlo je začudilo Gjurkovića, budući da nije stajao s njima u vezi već sa Dolovcem, te je o ovom cijelom slučaju obavijestio Lattermanna.[109] Gjurkovićevo pismo i prilozi silno su razljutili guvernera Lattermanna, koji mu je dosta oštro odgovorio, da je njegov nalog o slanju imenovane deputacije iz Provincijalne Hrvatske sasvim krivo shvaćen. Car je njega, a ne prekosavske staleže, koje nije priznao, opunomoćio, da imenuje poslanike iz

čitave Ilirije, pa tako i iz Provincijalne Hrvatske, koja je njen dio. Zato je on i odredio za poslanike Batthyanya, Vernića i Lovinčića, od kojih su se ova posljednja dvojica, što je vrlo čudno, ispričali bolešću, samo da ne idu u Beč. Stoga mu nalaže, da odmah pozove Dolovca na odgovornost. Ujedno ima Gjurković zatražiti od staleža, da se opravdaju, kako su se usudili odgovoriti i pretresati stvari, za koje nisu bili ni pitani. Neka im poruči da, po izričitoj volji cara, ne može biti ni govora, da se pošalje posebna deputacija iz Provincijalne Hrvatske i neka sami sebi pripišu u zlo, što se nitko iz ove pokrajine, osim Batthyanya, nije našao, koji bi se poklonio u deputaciji iz čitave Ilirije svome vladaru.[110]

U Beču se držalo, da će deputati iz Prekosavske Hrvatske ipak stići, iako sa malim zakašnjenjem.[111] Međutim se to nije dogodilo i ilirsku deputaciju bez hrvatskih delegata Lovinčića i Vernića, doveo je pred cara knez Rosenberg, a ne grof Eichenberg. Rosenberg je cara pozdravio u ime sviju delegata, spomenuvši i Hrvatsku, koja je od vjekova pod Habsburgovcima.[112] Za cijeli taj trud oko vođenja delegacije, Lattermann se vrlo toplo zahvalio Rosenbergu.[113] Nekoliko dana nakon ponovne audijencije Vrhovca[114] u Badenu caru, koji mu je nanovo obećao priključenje »Ilirijuma«,[115] Franjo I. je svojim dvjema reskriptima od 23. i 24. srpnja 1814. naložio konačno spajanje Prekosavske Hrvatske s ostalim svojim zemljama. Prvim reskriptom odredio je, da »vse ilirske države carstvu na vekuvečna vremena združena i utjelovljena jesu i ostaju«,[116] a drugim od 24. VII. imenovao je Franju Sauraua organizacijskim dvorskim komesarom[117] za polaganje prisege, koje se imalo održati u Ljubljani 4. listopada.[118]

3.

Saurau držeći se careve odluke od 23. srpnja, odmah se stavio u vezu s Lattermannom, kome je poslao »okupacijske i poklonstvene patente« (»Occupations und Huldigungspatente«)[119] i zamolio ga, da ih da prevesti na »kranjski«, talijanski i hrvatski, a prije tiska, neka mu ih pošalje još jedamput na pregled. Izjavio je, da mu je vrlo važno, da se ti patenti prevedu na hrvatski radi »Ilirske« (t. j. Prekosavske) Hrvatske, koja također mora položiti zakletvu. U tu svrhu neka cijelu Iliriju podijeli na okruge. Iz njih će biti izabrani delegati, koji će se zakleti. Budući da upravo sada biskup pl. Salm preuzima dijecezu Beljačkog okruga, a zagrebački biskup se također nalazi u posjedu dijeceze Ilirske Hrvatske, on drži, da je potrebno, da njih obojica ili sami ili preko svojih opunomoćenika dođu prigodom ove svečanosti položiti zakletvu vjernosti.

Čim je Lattermann primio Saurauovo pismo i te patente, odmah ih je dao prevesti na tražene jezike, pa mu ih je poslao s molbom, da ih što prije vrati radi tiskanja. Ujedno je izvijestio Sauraua, da je Iliriju podijelio na okruge, pa tako Ilirska Hrvatska sačinjava jedan okrug,

kome je na čelu kao okružni predstojnik podžupan Dolovac u Karlovcu, a drugi bi okrug bila Rijeka sa Kastvom, kome bi stajao na čelu Argento na Rijeci.[120] Saurau je bio zadovoljan Lattermannovim izvještajem o okruzima, te mu je iz Rijeke pisao, da će doći u Ljubljanu 2. listopada radi polaganja zakletve.[121] Uto je Lattermann dao odmah tiskati 1800 primjeraka tih patenata na njemačkom jeziku, a uskoro i ostale na hrvatskom i talijanskom, te ih je poslao na ispravak Saurauu, koji mu ih je u kratkom vremenu popravljene vratio. Ujedno je tiskao formulu zakletve i odredio, da je na određeni dan posjednici polože pred okružnim predstojnicima, a ostali u mjesnim gradskim i seoskim općinama.[122]

U međuvremenu je Gjurković, čim je primio Lattermannovo pismo, zatražio od Dolovca, da se opravda.[123] Umjesto Dolovca, koji je obavijestio prekosavske staleže o zahtjevima viceguvernera i guvernera, odgovorili su Gjurkoviću sami staleži sa svoje skupštine u Karlovcu (1. VIII.)[124] Četiri dana kasnije (5. VIII.) opravdao se je vrlo vješto i Dolovac Gjurkoviću.[125]

Kada je Lattermann dobio od Gjurkovića sve te izjave,[126] odgovorio mu je detaljno i dosta oštro, napominjući, da prekosavske staleže smatra odgovorne za svako samovoljno proširenje privremeno im priznatog djelokruga.[127] I dok je Lattermann bio uvjeren, da je time zauzdao prekosavske staleže u njihovim tobože »nezakonitim ispadima«, pojavila se nova afera u Karlovcu, gdje je on morao intervenirati. Naime, tamošnji ugledni građanin Josip Šporer, nekadašnji frankofil, a sada austrofil, bio je optužen zbog čitanja carevih reskripata od 23. i 24. VII.[128] kao huškač naroda i osuđen na zatvor. Stoga se on potuži Gjurkoviću, a ovaj o tom izvijesti Lattermanna, koji mu naredi, da provede istragu. Naravno, Lattermann je obavijestio vrlo opširno o toj aferi i Sauraua,[129] kome je još u pismu od 28. VIII. poslao po 200 primjeraka onih patenata na »kranjskom«, talijanskom i hrvatsko mjeziku, a 31. izvijestio ga o mjerama, koje je poduzeo za polaganje zakletve duhovnika.[130]

Tek 28. VIII. poslao je i Gjurkoviću carev reskript od 23. srpnja,[131] a 31. VIII. pedeset patenata na »kranjskom«, 100 na njemačkom, 100 na talijanskom i 400[132] na hrvatskom jeziku. Isti dan poslao je također i Vrhovcu nekoliko takvih patenata (10 na njemačkom i 20 na hrvatskom), pozivajući ga, da on ili njegov zamjenik dođu u Ljubljanu do 2. X. da polože zakletvu. Senjski biskup Ježić dobio je 10 primjeraka na njemačkom i 15 na talijanskom, te mu je javio isto što i Vrhovcu. Pravoslavni episkop u Karlovcu Mioković primio je od njega 5 primjeraka na njemačkom i 20 na hrvatskom jeziku sa sličnim pozivom kao i već spomenuta dvojica.[133]

Čim je Vrhovac dobio ovaj pismeni poziv od Lattermanna, da položi zakletvu u ime čitave svoje dijeceze, bio je silno ogorčen.[134] Ta imao je i zašto, jer je u međuvremenu doznao, da je Gorsko okružje (processum montanum) otrgnut od Hrvatske i pridružen Riječkom okružju i da je

sve sudstvo u Prekosavskoj Hrvatskoj[135] stavljeno pod vlast vrhovnog sudbenog foruma u Beču, a apelacija bi bila u Ljubljani.[136] Sada je biskup, taj najveći pobornik za reikorporaciju u Hrvatskoj, izrazio u svome »Diariumu« svoje duboko nezadovoljstvo, pitajući se, zašto baš on mora poći u Ljubljanu, kada će se i onako kako izgleda, Kranjskoj pripojiti Prekosavska Hrvatska, što se kosi sa zakletvom ugarskog kralja, koji je obećao vratiti »Ugarskoj« ono što joj je prije pripadalo. Kada mu je pak uz Lattermannov stigao i Gjurkovićev poziv,[137] prekipjela je srdžba u vojničkoj naravi biskupa te napiše otvoreno i muževno pismo caru (15. IX.), u kome mu je opisao, kakav je utisak ostavila odluka od 23. i 24. VII. u hrvatskom narodu, da se prekosavski krajevi s Primorjem i gradom i lukom Rijekom pridruže na vječna vremena carevini. Konsternacija i strah obuhvatila je sve njegove podanike kraljevine Hrvatske još više, jer su se nadali, na temelju njegova obećanja, da će ti krajevi biti pridruženi Ugarskoj. U ovom teškom času domovine, on je dobio Lattermannov poziv, da položi zakletvu 4. X. u Ljubljani. Stoga moli da ga oslobodi od toga, budući da je on svoju prijašnju zakletvu uvijek stalno i smjelo držao, vjerujući, da će ga on razumjeti i shvatiti.[138] I odlučni je biskup uspio. Nije morao poći u Ljubljanu.[139]

Da Vrhovac nije pretjerao u onome, što je pisao caru, najbolje se vidi iz toga, što je odredbom Ljubljanske vlade zabranjen naziv »stališi i redovi prekosavskih strana kraljevine Hrvatske« i uveden niz promjena u tom dijelu Hrvatske, te su zdvojni Prekosavski Hrvati sa svoje skupštine, održane u Karlovcu 1. rujna, zaklinjali braću Zagrebačke županije u ime boga i ljubavi prema domovini radi slavne uspomene zajedničkih pradjedova, da im pomognu da se izbave iz ralja njemačkog carstva.[140]

Ovaj očajan vapaj navedenih staleža ponukao je njihovu braću u Zagrebu, da održe 19. rujna skupštinu svoje županije, koja je pod predsjedanjem podbana i velikog župana Zagrebačke i Križevačke županije Donata Lukavskog trajala nekoliko dana. Na njoj se vijećalo o reinkorporaciji prekosavskih krajeva i o slanju deputacije u tu svrhu u Beč. Na prijedlog Lukavskog izabrani su u deputaciju: grofovi Franjo Vojkfi i Henrik Sermage, zagrebački kanonik Vincelin, čazmanski kanonik Petar Cvetko, protonotar Josip Kušević; kraljevski savjetnici: Ivan Čačković, Alojzije Bužan, Andrija Marković, Marko Delivuk, kraljevski komornik Ljudevit Bedeković; asesori »tabulae districtualis« Pavao Pozveki, Stjepan Ožegović, Nikola Zdenčaj, podžupan Ivan Babočaj, zamjenik podžupana Mirko Zdenčaj, redovni notar Josip Šuvić, procesualci Stjepan Babočaj i Stanislav Čegetek te delegati grada Zagreba: Pavao Gorup i Josip Štajdaher, i advokati Miho Poldrugač i Franjo Kukuljević. Ovako izabrana deputacija pod predsjedanjem grofa Ivana Nep. Oršića (Vrhovac se odrekao te časti) izradila je pismeni elaborat, što se ima poduzeti, da stvar uspije, i taj je pročitan i odobren na skupštini. U tom elaboratu opisan je položaj prekosavskih

krajeva i njegove veze s Ugarskom još prije francuskog rata i iznesena je želja, da se oni pripoje ponovo »ugarskoj« kruni i Zagrebačkoj županiji.[141] U tom duhu izrađena je i molba, koju su staleži uputili caru. U prvom redu oni se žale, što je car pri dolasku deputacije u Beč izuzeo Prekosavsku. Tuže se i na sudbeno uredovanje u tom dijelu Hrvatske, odakle stvari dolaze pred ljubljanski apelacioni sud i bečki tribunal. Spominju, što su time pretrpjeli i zajedno s prekosavskim staležima ga mole, da sjedini ove krajeve i Primorje s »ugarskom« krunom, a zato mu, kao i njegovim nasljednicima, obećavaju vjernost.[142] Da bi ta molba postigla što veći uspjeh, izabrani su između članova navedene deputacije za delegate: Vojkfi, Đuro Oršić, Ludovik Bedeković, Andrija Marković, Vjekoslav Vincelin,[143] Ivan Babočaj i Poldrugač, koji su je pod vodstvom Vrhovca[144] imali osobno predati caru. Uz to su staleži odredili, da se o tom poslanstvu obavijesti nadvojvoda palatin, ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće, ban, kancelar i prokancelar ugarskog kraljevstva.[145]

Međutim su se i prekosavski staleži spremali, da održe skupštinu u Karlovcu 22. rujna radi polaganja zakletve i slanja poslanika u Ljubljanu. Stoga je u njihovo ime Dolovac,[146] kojemu je Gjurković još 29. kolovoza naredio, da uredi sve potrebno, da iz Provincijalne Hrvatske onamo pođe 6 poslanika,[147] razaslao tiskane pozive raznim ustanovama i osobama, da dođu na određeni dan.[148]

Kada se sastala ta unaprijed najavljena skupština 22. IX., zaključeno je na njoj s 523 glasa protiv glasova Marka Delivuka, Luke Ljubića i Svabelija, koji se pokoriše carevoj odredbi, da prisegu po priopćenom im obrascu ne mogu položiti.[149] Stoga sastaviše za cara pismenu predstavku, u kojoj su izjavili, da bi se, ako bi položili zakletvu po obrascu od 23. i 24. VII., iznevjerili ustavu i kruni. Prisegu ne mogu položiti i zbog toga, što ne poznaju zakone austrijskog carstva. Kada su primili njegov reskript od 24. VII., odmah su sazvali skupštinu, na kojoj se imalo odlučiti, hoće li ostati vjerni ugarskom ustavu ili će sa svojim delegatima položiti prisegu. Nakon glasanja 523 : 3 zaključili su, da je ne polože. Izjavljuju, da su najčišći rimokatolici, koje su njihovi pradjedovi za vladanja kraljeva Ladislava i Kolomana po svečanom paktu spojili s ugarskom svetom krunom, a on ih je sam (car) prije petnaest godina oslobodio od polaganja zakletve. Ponavljaju razloge, zašto ne mogu položiti prisegu i mole ga, da ih oslobodi ovog vrlo žalosnog položaja, te neka preudesi obrazac tako, da se uz riječi »i austrijskog carstva probitke« doda »u smislu konstitucije kraljevine Ugarske«. Tuže se na austrijske zakone, koji su im obznanjeni preko Ljubljanske vlade i na to, što se njihove sudbene stvari rješavaju na ljubljanskom apelacionom sudu. Oni zakletvu ne mogu polagati izvan svoje domovine, jer je sve to oprečno njihovoj konstituciji, a uz to su odijeljeni od onog tijela, s kojim su bili spojeni oko 700 godina, te ih sada hoće da pripoje nekoj njemačkoj provinciji. Spominju svoje zasluge i žrtve za carstvo, kome su bili uvijek vjerni. Na kraju izjavljuju, da im srca pucaju od

bola, kad god ih obuzme pomisao, »da mi najčišći potomci onih Hrvata, koji su 648. naselili ove krajeve i koji su više od 100 godina sačinjavali slobodno kraljevstvo, mi, koji smo naša imanja morali ustupiti za Krajinu i za sigurnost Vašeg Veličanstva, mi, koji smo u tolikim grčkim, mletačkim i turskim ratovima prepatili i veći dio našeg kraljevstva izgubili za spas drugih zemalja, mi, koji smo posvećenoj i uzvišenoj kući Vašega Veličanstva u toliko odlučnih prilika zasvjedočili nepokolebivu vjernost, sada se nalazimo poslije tolikih djela naših otaca i naše zasvjedočene vjernosti, na rubu propasti, te ćemo naskoro biti otrgnuti od naše braće i rođaka, i uskoro ćemo nakon kratkog vremena izgubiti ime naroda, domovinu, jezik, običaje i nošnju. Kamo sreće, da Vaše Veličanstvo pogleda naša okrvavljena srca i da vlastitim očima prosudi sveopće očajanje. Neka ne pobijede savjeti naših neprijatelja i neka zna očinsko srce Vašeg Veličanstva, da mi nismo lišeni svojih prava pravdom i blagošću«. Uzdaju se u njegovu pravednost, izražavaju mu ponovo svoju vjernost i ljubav potpisujući se »najponizniji i uvijek vjerni podanici Vašeg posvećenog Veličanstva«.[150]

Jedan prijepis ove predstavke poslali su prekosavski staleži banu, navodeći mu razloge, zašto su to učinili i moleći ga, da ih preporuči i zagovori kod ugarskih staleža i redova.[151] Drugi prijepis uputili su biskupu Vrhovcu,[152] kojega su 23. IX. obavijestili Marković i Delivuk, kao izaslanici Zagrebačke županije na skupštini u Karlovcu, da su staleži odbili, da polože zakletvu u Ljubljani.[153] Ujedno su prekosavski staleži 24. rujna javili Lattermannu, da ne će poslati u Ljubljanu nijednog svog poslanika. Na to im je odgovorio guverner 27. rujna preko Dolovca ovo: Budući da je car naredio, da svi posjednici u Iliriji moraju položiti zakletvu na određeni dan, pa prema tome i oni iz Provincijalne Hrvatske, on ne može doduše promijeniti ovu carevu odredbu, ali će mu zato predložiti njihovu odluku. Ipak traži od njih, da pošalju k njemu 6 posjednika kao delegate, inače smatra Dolovca i staleže odgovornima za sve.[154] O cijeloj ovoj stvari pisao je Lattermann i Saurauu i Gjurkoviću. Kada je grof Saurau primio ovaj njegov izvještaj, da staleži hoće polagati prisegu samo s klauzulom »u smislu ugarske konstitucije«, najodlučnije mu je zabranio, da dođu u Ljubljanu, dok se ne odreknu te klauzule. Gjurković je pak izvijestio guvernera, kako su staleži Civilne Hrvatske izabrali delegate, ali da čekaju na carevu odluku, da im dopusti polaganje prisege po spomenutoj klauzuli. Nato je Lattermann još jedamput pisao prekosavskim staležima (29. IX.), pozivajući ih, da dođu k njemu.[155] Ali sav mu trud bijaše uzaludan, oni mu se ne odazvaše.[156]

4.

Kada Saurau i Lattermann nisu uspjeli na ovaj način sa staležima, pokušali su pojedine ugledne osobe predobiti, da barem one dođu u Ljubljanu. Tako je prvome bilo osobito stalo, da mu se odazovu unijatski biskup i križevački generalni vikar Stanić,[157] koji je boravio u

Pribiću, i Miokovićem u Plaškom. Zato je guverner preko Gjurkovića naredio Staniću, da položi zakletvu na određeni dan, a Miković[158] je to imao učiniti po želji bečke vlade sa svojim narodom pred vojnim vlastima u svojoj rezidenciji.

Usred tog upornog Saurauova i Lattermannova nastojanja da predobiju što veći broj uglednijih osoba, da dođu u Ljubljanu radi polaganja zakletve, karlovački magistrat je odredio 4 delegata,[159] koji su imali poći u Beč i reći caru, da ne samo današnje plemstvo, već i cijeli narod želi, da se održi stara konstitucija[160]

Uto se Vrhovac bio odlučio da vodi deputaciju[161] Zagrebačke županije u Beč. Kada ga je Lentulaj zamolio, da primi u njen sklop i karlovačku delegaciju, on je ispočetka odbio. Konačno je ipak privolio, da će to učiniti samo onda, ako Zagrebačka županija članove te deputacije povede kao svoje.[162] Nato je karlovačka deputacija otputovala sama u Beč,[163] a Lattermann, kada je doznao za to, naredi Gjurkoviću, da provede istragu i da karlovački magistrat pozove na odgovornost, kako se usudio to učiniti bez »visokog« dopuštenja.[164]

Uto se iznenada Vrhovac razbolio te odbije da vodi deputaciju Zagrebačke županije.[165] Tako bolestan pisao je 30. rujna caru, komu je izrazio svoju žalost, što ne može voditi tu delegaciju. Moli ga, da je primi što milostivije i da ispuni njenu želju, da se zemlje, oduzete po bečkom miru kraljevini Hrvatskoj, opet njoj povrate. Prikazuje mu istinito stanje, koje je nastalo, kad su ovi dijelovi bili odvojeni, i moli ga, da ne primi nemilostivo odluku prekosavskih staleža, što su odbili da polože zakletvu, jer plemstvo i cijeli narod, koji tu živi, ima tako visoko poštovanje prema prisegi i drži, da je već dosta pokazao svoju privrženost prema svome vladaru. Neka za zlo ne primi ove njegove riječi, koje je upotrebio za dobro povjerenog mu stada, jer su mu kao duhovnom pastiru jedine želje: vjera, car i služba domovini. Njegove molitve s cijelim narodom podižu se svaki dan do svevišnjeg prijestolja za blagoslov cara.[166] Da bi delegati Zagrebačke županije u Beču što bolje uspjeli, napisao je biskup uz ovo pismo još nekoliko pisama, koje je uputio, palatinu, banu, fra Andriji Dorotiću,[167] kancelaru Erdödyu i drugim utjecajnim osobama, te ih predao Babočaju i Vincelinu. Delegacija je 3. listopada ostavila Zagreb[168] i stigla u Beč,[169] gdje je primljena u državnoj kancelariji. Sva sreća je bila, da nije biskup s njom došao ovamo, jer su njegovi zlobnici i neprijatelji po Beču širili vijest: da se on protivi carevim odredbama; da svim silama nastoji, da narod u Prekosavskoj Hrvatskoj i nadalje ostane pod »najgorim« jarmom ugarske konstitucije i da mu ne da, da bude sretan pod novom upravom; da se radi oko toga, da mu se zabrani pristup caru, jer je imao povesti ovu deputaciju, koja ima »revolucionarnu« krinku. Uza sva njegova (Vrhovčeva) protivljenja treba zavesti novi red ekskorporacije bilo milom ili silom i ugarsku konstituciju promijeniti, čim se car sporazumi i čvrsto poveže s ruskim carem. Da se to sve ovako izvrši, kako se pričalo u javnosti, zamislio je Baldacci.[170].

I dok je biskup s ogorčenjem čitao ovaj izvještaj, 19. listopada vratiše se iz Beča članovi deputacije Babočaj i Vincelin[171] u Zagreb.

Prvi je opisao biskupu sve nevolje, koje su ondje pretrpjeli izjavivši, da im je sada najviša nada – da će se provesti reinkorporacija – položena u palatina i ugarskog kancelara. Nakon ovog razgovora biskup je u svom dnevniku pod istim datumom zabilježio, da se on nije nikako nadao u restituciju, u koju sada vjeruje. Međutim da sudbinu domovine treba povjeriti u božije ruke. »Slični postupak (misli na ono što mu je njegov agent u Beču Modrović javio) nisam zaslužio poslije tolikog vjernog nastojanja i neizmjernih usluga. Moja vjernost prema vladaru ne će se nikada smanjiti i doći će vrijeme, kada će je on priznati i prezreti lažnost osvada ...«

Neuspjeh ove deputacije nije bolio samo biskupa, već i velikog župana Lukavskog,[172] koji se srdio, što Vrhovac nije onamo išao, jer bi tada kakav takav uspjeh ipak polučila.[173]

U međuvremenu je na određeni dan u Ljubljani izvršena prisega vjernosti bez prisustvovanja prekosavskih staleža.[174] Nakon ovog čina, Lattermann je na Saurauov zahtjev zatražio od Gjurkovića, da mu pošalje protokole svih općina, koje su položile zakletvu.[175] I ubrzo mu je viceguverner udovoljio želji i predao traženi popis, koji je Lattermann odmah uputio Sauraua. Iz toga se popisa vidi, da su u Riječkom okrugu[176] ove općine na određeni dan udovoljile carskom reskriptu od 24. VII. 1814: Rijeka, Bakar, Kastav, Veprinac, Mošćenice, Kostrena, Hreljin, Novi, Bribir, Crikvenica, Grižani, Kraljevica, Trsat, Vrbovsko, Ravnagora, Mrkopalj, Moravice, Brod, Grbalj, Turke, Belo, Završje, Moravica, Bukovrh, Veliko Selce, Delnice, Crnilug, Fužine, Lič, Lonja, Čabar, Gerovo, Hrib, Plešce, Gorači, Prezid, Grobnik, Predgrad, Podhum, Pasac i Cernik. Uz ove su i općine Gorskog okružja Ilirske Hrvatske pod vodstvom vrhovnog županijskog suca pl. Marijaševića, a da nisu tražile dopuštenje od svog pretpostavljenog podžupana Dolovca, također položile zakletvu.[177]

Odbijanje polaganja zakletve sa strane prekosavskih staleža izazvalo je reakciju u Beču, te je car naredio, da Gjurković ima poći iz Rijeke u Karlovac[178] i izvršiti istragu, zašto se susteglo stanovništvo Civilne Hrvatske od toga, i pronaći krivce. Naime, bečka vlada stajala je na stanovištu, da je car osvojio oružjem Iliriju i da mu stoga imaju svi tamošnji duhovnici i posjednici priseći vjernost. Lattermannu je naređeno, da odredi rok, kada će svaki plemić, vlastelin i redovnik to učiniti, jer tko zakletvu ne položi, sam će ga car ukloniti iz zemlje. Sva strogost ove careve odredbe, o kojoj je Vrhovca izvijestio Lattermann,[179] nagnala je biskupa, da je održao konferenciju sa svojim kaptolom, koji je zaključio po njegovu prijedlogu, da se položi prisega u Karlovcu. O toj odluci izvijestio je Vrhovac odmah Sauraua[180] u Trstu i Gjurkovića u Karlovcu, gdje je isti u međuvremenu već stigao,[181] kako mu je bilo naređeno. Ondje je Gjurković dao tiskati okružnicu sa zakletvom podložnosti na hrvatskom, latinskom i njemačkom jeziku,[182] koju je objavio 5. studenog 1814.[183]

Okružnica (Circular) je glasila na hrvatskom ovako: »Nyihova Szvetlost Czeszar i kraly petnaesztoga presheszno ga meszeca premilostivo izkazati dosztojaliszuse: da ponehdob Nyih Szvetloszti, Ilyrium z-mochjum orusja zadobili jeszu, vsze Lyudsztvo vu oveh dersavah, anda tulikaishe zemelyzka Gozpoda y Redovniki, zapovedanem nachinom podlosnoszti, vernoszt (ako podlosnoszt izverchi veselye) zapriszechi dusni jeszu; kada nas Czeszar, y Kraly, takovu priszegu milostivno imati hoche: iz ovoga nakanyenya zapovedaju Nyihova Czeszarzka-kralyevszka Szvetloszt, da vszi Plemenitashi, ali Zemelyszka Goszpoda, y Redovniki, vu Illyriumu provinzial horvaczke zemlye, rechenu verne podlosnoszti Priszegu do trideszetoga sadasnyega meszecza Novembra Letta tekuchega, vu pershoni, y vsaki poszeb, ovde vu Karlovczu, pred menum zdola potpiszanem Vice-Gubernatoru; obchine pako, poleg vlasztite Czeszarszke Zapovedi dan 24-ga Juliussa, ovoga Letta, vu Bechu van dane, naj posztave, ali pako, naj iz czele Monarkie Austrianczke odhajaju; ar drugach premilosztivni Czeszar, y kraly, takove nepokorni lyudi, iz vszeh Orszagov Szvojeh bi pretiral zjakojusztjum szledenya ove previszoke czeszarszke Zapovedi, y poleg moje, od Nyih Vlaszti Goszpodina Oblasztnoga Czeszarszko-kralyevszkoga Dvora Komissara Grofa od Saurau meni danoga Vupuchenya, pozivam vsakoga, y vsze Plemenitasse, Zemelyzka Goszpodu, y Redovnike horvaczkoga provincial Illyriuma, da naj vszaki poszeb, kmeni vu Karlovacz vu pershoni dojde, vernoszt podlosnoszti Czeszaru, y kraly nassemu, vu moje ruke priszegne, y vre gotovu priszegu pred menum, z-chasztjum szvojum potpishe, y zlaztovitem pechatom szvojem potverdi. Zato odluchen je naj dalyi Terminus od dana danasnyega do trideszetoga ovoga meszecza Novembra, letta tekuchega, vszaki dan do pol dneva, primeni vu Karlovczu, Obchine pako, koje vu ovom provinczial Illyriumu, po naregyenu Czeszarske zapovedi od 24.ga Juliussa ovoga letta, priszegle niszu, ovu isztu Priszegu verne podlosznoszti, dan dvaiszeti ovoga meszecza novembra letta tekuchega 1814 polositi, y izpuniti imaju. Van dano vu Karlovczu 5ga Novembra letta 1814. de Gyurkovich«.[184]

Kada je Gjurković dovršio sve pripreme za polaganje prisege u Karlovcu, sazvao je 6. studenoga u Šporerovu kuću za 9 sati prije podne sve činovnike županije i grada, da je polože.[185] Prvi je to učinio Radičević, a za njim sa županijskim činovništvom i Dolovac, koji je prije polaganja održao govor i dao ga protokolirati. Tom prilikom je Radičević svakog pojedinca ispitivao, kako je bila održana županijska skupština od 22. IX. i zašto je onda odbio da položi prisegu i t. d. Napose je dugo ispitivao plemićkog suca (judex nobilium) Blažekovića, koji se na sve, što je izjavio, morao zakleti i potpisati.

Nakon dovršenog polaganja ushićeni je Gjurković sa suzama u očima zagrlio Dolovca i rekao, da mu je to najdraži dan, što su se svi tako brzo zakleli i oslobodili ga tereta. Na kraju je oko podneva zaključeno, kako se imaju općine zakleti i tko treba prisjeći, te je time taj značajni sastanak bio završen.

Devetoga studenog oko 11 sati prije podne položili su zakletvu pred Radičevićem zagrebački crkveni delegati Prevendar[186] i Vincelin, a kao svjetovni Štajdaher,[187] te su se svi potpisali i udarili svoje pečate. Prvu dvojicu nije ispitivao Radičević, dok je Štajdahera preslušao, što se je sve na već spomenutoj skupštini zaključilo i lijepo se zatim s njima oprostio. Sva ta ispitivanja, kako je Vrhovac doznao od povjerljive osobe iz Karlovca, učinjena su bila samo zato, da se izmami od preslušanih nešto protiv njega, zagrebačkog velikog župana i protonotara. Ovo je naravno zabolilo i onako osjetljivog biskupa, da je sve to zapisao u svoj dnevnik, dodavši, da je on svijestan, da je vjeran caru i domovini.

Uto su iz Karlovca ona dva crkvena dostojanstvenika donijeli Vrhovcu poruku, da će podređeni kler u Prekosavskoj Hrvatskoj biti oprošten od polaganja zakletve, ako se on kao njihov biskup zakune.

Međutim je nastavljeno polaganje zakletve u Karlovcu kao i preslušavanja. Tom prilikom je neki Enčimović bio zatvoren, lažno optužen, da je u razgovoru nazvao Gjurkovića izdajicom domovine, i odmah pušten na slobodu.

Konačno je Gjurković sa svom energijom dovršio polaganje zakletve. Dvadesetoga studenog izvršile su ovaj čin sve općine u Civilnoj Hrvatskoj, a napose je to svečano obavljeno u Brezovici, Samoboru i Karlovcu.[188] Tada je Ivan Bradica, poslan od zagrebačkog magistrata, pred Gjurkovićem i Radičevićem položio zakletvu, potpisao se i udario pečat, a na pitanje, da li je bio na onoj skupštini od 22. IX., odgovorio je, da nije.[189] Tako je konačno mogao javiti prezadovoljni viceguverner Lattermannu (4. XII.), da je prisega u Prekosavskoj Hrvatskoj izvršena u potpunom redu. 1001 plemić i posjednik položio je prisegu, 42-ica su se zakleli »u smislu ugarske konstitucije«, a u ime cijelog svećenstva dva delegirana opata. Uz ove položilo je zakletvu i 101 općina, koje je on podijelio na 31 komesarijat.

Ujedno je Gjurković poslao i Radičevićev iskaz osoba, koje se nisu zaklele. Od njih se je 7 ispravno ispričalo, a među njima i Stanić, koji je tada boravio u Beču.[190]

Tako su prekosavski staleži doživjeli potpuni poraz, jer ih je vojnička sila pobijedila.

5.

Nešto prije ovog neuspjeha i poraza prenerazile su sve Hrvate nove odluke, iz kojih se vidjelo, da se ide za potpunim odcjepljenjem Prekosavske Hrvatske od majke zemlje. Naime, još 6. studenog javio je Saurau Lattermannu, da je Civilna Hrvatska, osim Riječkog okruga, izuzeta ispod njegove vlasti i stavljena pod izravnu upravu Gjurkovića, koji će odsada u svemu sam odlučivati.[191] Čim je Lattermann primio ovaj dopis, on je to dva dana kasnije objavio na njemačkom i talijanskom jeziku, dajući do znanja, da je po carevoj odluci, uspostavljen Primorski gubernij u Trstu, kome se dodjeljuje Riječki okrug s kotarima: Novigrad

(Podgrad), Kastav, Lovrana, Labin, Pazin, Belaj, Čabar, Ravnagora, Fužine, Crikvenica, Bakar, Rijeka, otoci Krk, Cres, te Mali i Veliki Lošinj, a u njima se u punom opsegu uspostavlja politička uprava s austrijskim zakonima.[192] Istom 15. studenoga izvijestio je guverner Gjurkovića,[193] da je Civilna Hrvatska, bez Riječkog okruga, stavljena pod njegovu izravnu vlast,[194] a 21. javio je Saurau notom, da je do definitivnog uređenja Civilne Hrvatske isključivo i neposredno podređen Dvorskoj centralnoj organizacionoj komisiji.[195] Sada je Gjurković mogao zabraniti sve županijske skupštine[196] u Karlovcu[197] i zavesti austrijski sistem u Prekosavskoj Hrvatskoj.

Kao i uvijek, tako i sada u Hrvatskoj, a napose u Zagrebu, nije se znalo duže vremena o ovim promjenama. I dok se Vrhovac zanosio i dalje mišlju, da će ipak doći do reinkorporacije, bio je zatečen, kada je pročitao bečke novine »Vaterländische Blätter« od 5. XI., da je osnovan Primorski gubernij, koji je sastavljan od tri okružja: Goričkog, Trščanskog i Riječkog, a da je ovima priključeno cijelo Gorsko okružje sve do Vrbovskog, uključivši i morsku obalu sa Bakrom, Bakarcem i Kraljevicom sve do Novog (granica ovog okružja je Vojna Krajina, Zagrebačka županija i Kranjska). Da je Gorski distrikt priključen Riječkom okružju potvrdio mu je i Delivuk, komu je to rekao Gjurković, a karlovački advokat Ferić pričao je biskupu, da mu je izjavio Radičević, kako je već došao nalog, da se Civilna Ilirska Hrvatska od Vrbovskog do Save otkine od Zagrebačke županije, ali je Saurau naredio, da se od toga ipak kroz neko vrijeme odustane. Da će pak Ilirska Hrvatska biti uređena po njemačkom sistemu, obavijestio je biskupa Karlovčanin po imenu Šiprak, dok mu je Riječanin Adamić[198] donio iz Beča nove vijesti o uređenju Primorskog gubernija. Uza sve to bio je biskup i dalje uvjeren u reinkorporaciju prekosavskih krajeva, u čemu ga je ojačavao karlovački liječnik Kukučkaj, javljajući mu to kao gotovu činjenicu i noseći mu pozdrave od Gjurkovića i Radičevića; ovu je vijest potvrdio čak i Salopek.[199]

I dok se Vrhovac počeo opet nadati i gledati u sretniju budućnost Hrvatske, razbio mu je sa jedne strane sva njegova lijepa očekivanja protonotar Kušević, koji mu je rekao, da će, kako je čuo, prekosavski dio biti otrgnut od Zagrebačke biskupije i priključen Senjskoj, a s druge strane Lukavski sa viješću, da je doznao, da ne će Ilirska Hrvatska biti predana majci zemlji, pa je stajao na stajalištu, da se radi toga ne šalje nikakva deputacija, jer je i onako uzalud.[200]

Što se u međuvremenu dogodilo? Ostvarenje osnivanja Primorskog gubernija od kranjske granice do Boke Kotorske, nije bila nikakva nova stvar. Naime, još 21. svibnja 1814. predložilo je Dvorsko ratno vijeće caru opsežnu spomenicu,[201] u kojoj mu je izložilo, da, ako bi gubernij obuhvatio i dijelove Vojne Krajine, onda bi ova važna pokrajina vrlo mnogo pretrpjela u vojnom, upravnom i gospodarskom pogledu. Stoga je bilo naređeno Saurauu, da razvidi tu stvar i u tu je svrhu proputovao kroz primorske krajeve, i predložio pismeno, da se Vojna Krajina kao

i Senj ne pripoje novom guberniju. Tako je primorska pokrajina dobila sasvim drugo lice, nego li je car želio. Mnogo su teže neprilike nastale za one, koji su imali odrediti i provesti granice nove pokrajine prema Hrvatskoj. Što se toga tiče, upozorio je barun Spiegelfeld u svom izvještaju, da se Civilna Hrvatska sastoji od dva dijela, koji leže do Save među Kranjskom i Vojnom Krajinom. Budući da se imao, po carevoj odluci, dio Ilirske Hrvatske pripojiti Primorskom guberniju, pita se barun, koji bi to dio trebao biti. Primorje se ne smije suviše suziti, jer bi postalo ovisno od Zagrebačke županije, te mu se u najmanju ruku moraju pripojiti riječki, bakarski i novljanski kantoni, a iz ostalih kantona kao čabarskog i mrkopaljskog stvorila bi se dva uska pojasa, koja bi se nepravilno protezala među Kranjskom, tršćanskim krajem i Vojnom Krajinom. Pripojenjem ovih dvaju kantona riječkom kraju i određenjem međe između njega i Zagrebačke županije ova bi granica dobila svoj naravni oblik. Nadalje opširno razlaže, kako da se to izvrši, a napose se osvrće na priključenje primorskih otoka novoj pokrajini i predlaže, da se ova prozove »Austrijsko Primorje« ili »Vojvodina Istra«.

Kada je Saurau urgirao kod cara, da se što prije odluči o granicama te nove pokrajine, a napose prema Hrvatskoj, Centralna dvorska organizacijska komisija[202] pozabavila se njegovim već spomenutim prijedlozima i dala svoje mišljenje, od čega bi se sastojala primorska pokrajina. Tako bi se ta pokrajina sastojala, pored ostalog, i od »Ugarskog Primorja«, otoka Krka, Cresa i Lošinja kao i dijela Zagrebačke županije t. j. od bivših »ilirskih« kantona Čabra, Mrkoplja i općine Vrbovsko. Komisija se specijalno osvrnula na naziv nove pokrajine i opredijelila se, da njeno središte bude Trst. Državni savjet je o toj stvari vrlo kratko raspravljao na sjednici od 17. rujna 1814. Tom prilikom je barun Lederer primijetio s obzirom na pripadnost Ilirske Hrvatske; budući da je namjera stvoriti veliku primorsku pokrajinu do Boke Kotorske, neka se ona i Vojna Krajina priključe istoj pokrajini. Ali, uzevši u obzir navode Sauraua, odustalo se od te namisli. Sada je car na osnovu tih mišljenja trebao donijeti odluku. Ali on je još htio čuti, što misli o tom Baldacci, njegov glavni savjetnik, koji mu je o toj stvari podnio izvještaj (7. X.). Naime, Baldacci je uz ostalo tvrdio, da pridruženje općina Čabra, Mrkoplja i Vrbovskog ne bi toliko uzbudilo duhove, koliko bi to učinio gubitak Rijeke za Ugarsku. S toga predlaže, da Senj i Karlovac ostanu Vojnoj Krajini, a tršćanskom guberniju, kome on daje naziv »Istra«, neka se pridijele oni dijelovi, koje je predložio Saurau, izuzevši dio nekadašnje Provincijalne Hrvatske, u kojoj neka do daljega upravlja Gjurković po napucima Sauraua. Tek sada je car donio odluku, davši novoj pokrajini ime »Primorje« (Küstenland). Ipak osnutkom Primorskog gubernija nije bilo još riješeno pitanje pripadnosti »Ilirske provincijalne Hrvatske«. O tome se i ranije mnogo raspravljalo, jer se pojavila politička struja protiv priklopljenja toga dijela Hrvatske austrijskim pokrajinama. Na čelu te struje stajao je carev brat, palatin Josip, koji je vladaru svojevremeno predložio spomenicu i opro se njegovoj namjeri što se tiče »Ilirske Hrvatske« i Rijeke, a zahtijevao je, da se ove pripoje

»ugarskoj« kruni. Razlozi, koje je za to naveo, političke su prirode, poduprti pravima ugarskih staleža. Nadvojvoda upozoruje na štetu, koja nastaje, ako se sva zemlja odcijepi: a) za stanovnike zemlje između Save i Kupe, koja je većinom u vlasti plemstva, a koje opet ima posjede na obje strane Save. Uz to bi bila oteščana trgovina južne Hrvatske, ako se postavi carinska granica na Savi i zabrani prodaja njenih proizvoda u Slavoniji i Hrvatskoj. Time bi ovaj dio izgubio glavni dio svojih dohodaka; b) štetovala bi i ugarska trgovina; c) bila bi uništena i izvorna trgovina Ugarske, kojoj je potrebna veza s morem, ako bi se Ilirska Hrvatska i Rijeka od nje odvojile; d) državnom je interesu ovo odvajanje štetno; navodi za to dokaze i e) iznosi pravne razloge, kako su se i on, kao palatin, i kralj i njegovi prethodnici obavezali, da će pridružiti sve krajeve, koji su otrgnuti od Ugarske. U ovoj spomenici, na carev zahtjev, dao je Baldacci još 29. VIII. svoje mišljenje s vrlo opširnim uvodom. On se posebice osvrnuo na svaku od ovih točaka. Što se tiče zemlje između Save i Kupe, on smatra, da se kraju od Save pa do dijela, koji se ima pridijeliti Primorskom guberniju, dadu primjerne granice i da se prepusti ugarskom kraljevstvu i pridijeli Zagrebačkoj županiji. Ali on nije za združenje Rijeke i Hrvatskog Primorja s Ugarskom, navodeći razloge protiv toga pripojenja.

Međutim cara nije zadovoljilo ni ovo mišljenje, te je naredio kabinetskim pismom od 2. listopada Centralnoj organizacijskoj komisiji, da se i ona izjasni o palatinovoj spomenici. Komisija je dala svoje mišljenje tek 9. zagovarajući, da se zemlja između Save i Kupe povrati ugarskom kraljevstvu. Ovo je njeno mišljenje predano državnom savjetu, koji je imao o tome što brže odrediti svoj stav. Car je pak 19. prosinca kabinetskim pismom naredio ministru Wallisu, da državnopravna sekcija za unutarnje poslove u državnom savjetu bez ugarskih (državnih) savjetnika Aczela i Bedekovića pretrese pitanje, da li se ilirski dio Hrvatske ima dodijeliti Rijeci i potom odrediti posebnoj oblasti u istom mjestu ili da se pridruži Hrvatskoj. Za referenta u tom važnom pitanju bio je postavljen državni savjetnik barun Hauer. Među članovima državnog savjeta bila su dva shvatanja u ovoj stvari. Prvo se očitovalo u želji, da sve pokrajine, koje su bile u sklopu francuske Ilirije, ostanu i dalje zajedno združene pod imenom »Ilirija«, a drugo je naziranje bilo, da se na Rijeci u nijednom slučaju ne osnuje gubernij. Na to je 3. siječnja 1815. sve to predloženo caru na uvid uz molbu, da se o cijelom pitanju još sasluša predsjednik Organizacijske komisije grof Lažanski, na što je Franjo I. 5. siječnja 1815. dao svoju privolu.[203]

III.

Ali Lažanski je bio bolestan. I dok je državni savjet u Beču nastavio svoj rad, čekajući na njegovo ozdravljenje, stiglo je 8. veljače 1815. mišljenje Saurau, kojim je vrlo opširno razložio svoj stav protiv pridijeljenja ilirskog dijela Hrvatske Rijeci, te da se od njih stvori posebna

oblast, jer smatra, da to nije na korist države. On je i protiv toga, da se Ilirska Hrvatska vrati ugarskom kraljevstvu. S toga predlaže, da se od nje načini Karlovačko okružje, koje će se pridijeliti Primorskom guberniju, i neka se ondje uvedu austrijski zakoni i ustav.

Budući da je pitanje pripadnosti Kranjskog i Beljačkog okružja bilo također povezano s pitanjem Ilirske Hrvatske, car je poslao grofu Wallisu ukaz od 26. II., kome je priključio mišljenje Centralne organizacijske komisije od 9. X. 1814. i savjetnika Schwitzena, te je naredio, da uža komisija o tom da svoj sud. O objema ovim pitanjima, a na osnovu Saurauovog razlaganja, izrekao je svoje mišljenje grof Lažanski dogovorno sa savjetnicima barunom Kübeckom i Rinnom i na temelju same Saurauove izjave.

I oni su stajali potpuno na Saurauovom stajalištu, ali ipak prepustiše caru, da on o tome izrekne konačnu odluku. Uža pak komisija, bila je za to, da se Pokrajinska Hrvatska združi u posebno okružje i da se pridijeli Primorskom guberniju. Stoga misli, da je najbolje, da se Kranjska združi u svojim starim granicama s Goričkim i Karlovačkim okružjem u jednu posebnu pokrajinu, koja se može nazvati Ilirija, a sjedište će joj biti Ljubljana. Primorska pokrajina neka se ograniči samo na Tršćansko i Riječko okružje.

Nakon toga se sastala 25. travnja državnopravna sekcija Državnog savjeta pod predsjedanjem Wallisa i u nazočnosti odjelnog načelnika za pravosuđe pl. Pflegera, te državnih savjetnika baruna Schwitzena, Stifta, Hauera i Lorenza i viteza Hudelista. Ona je imala da raspravi različita mišljenja, mnijenje užeg odsjeka (Centralne dvorske organizacijske komisije (od 28. II.), zatim dvorske komisije (od 9. X. 1814.), predstavku palatina, izjavu Baldaccia, spomenicu baruna Wurmsera, te dva izvještaja vrhovne sudske oblasti oko promjene sudačke uprave u Ilirskoj Hrvatskoj.[204] Ova, dakle, sekcija imala se pored ostalog pozabaviti i pitanjem, da li da se Ilirska Hrvatska opet združi s ostalim hrvatskim zemljama ili da se podredi posebnom guberniju, koji je izravno pod Centralnom organizacijskom dvorskom komisijom, ili da se priključi ostalim ilirsko-njemačkim provincijama. Izvjestitelj za ova važna pitanja bio je Hauer, koji se pridružio mišljenju Sauraua, Baldaccia i Dvorske organizacijske komisije, da se onaj dio Ilirije, koji pripada Hrvatskoj, ne združi s ugarskim kraljevstvom, već da se ondje vlada na austrijsko-njemački način. Ako bi se združio taj dio s ugarsko-hrvatskim kraljevstvom, sve bi poreze plaćao narod. Sudstvo neka se uredi po austrijsko-njemačkom sistemu. Ujedno Hauer predloži, da se taj dio ne združi s Hrvatskom, već da se od njega ustanovi posebno Karlovačko okružje. Svi pak nekadašnji ilirski dijelovi, neka se ujedine pod imenom »ilirsko kraljevstvo« sa sjedištem u Ljubljani.

Nakon ovog, a na poziv Wallisa, dao je svoje mišljenje i Hudelist. I on je za to, da zajedno ostanu Ilirske pokrajine pod imenom »Ilirija«. Što se tiče Riječkog okružja i dijela Hrvatske priklopljenog Vojnoj

Krajini, on stoji na stajalištu, da se prisajedini Hrvatskoj državi. Osim toga on je i za to, da se dio Ilirske Hrvatske između Save i Kupe opet pridruži Hrvatskoj.

Državni savjetnici Lorenz, Schwitzen i Stift posve su se složili s Hauerom izjavivši, da nemaju ništa dodati o pripadnosti Ilirske Hrvatske. Pfleger se ipak sasvim složio s Hudelistom o Ilirskoj Hrvatskoj između Save i Kupe. Wallis pak, kao predsjednik, mislio je, da se sve ilirske pokrajine ujedine u istoimeno kraljevstvo. Ujedno se složi s većinom, da se Ilirska Hrvatska ne združi ni u jednom slučaju sa zemljama ugarske krune zbog razloga, koji su naveli ostali članovi vijeća i zbog zaostalosti »ugarskog ustava«. Na koncu su se svi članovi vijeća složili, da se Kranjska i Beljački okrug združe s Primorskim i Karlovačkim okružjem u zajednički gubernij u Ljubljani, te da mu se još priklopi Dalmacija, Dubrovnik i Albanija i da mu se dade ime »Kraljevstvo ilirsko«, koje bi imalo dva gubernija: Ljubljanski i Zadarski. Kada je Stift predložio, da se Iliriji priklopi dio Štajerske i da se Vojna Krajina raspusti i pridruži Ljubljanskom guberniju, oprli su se ostali tome mišljenju.

Međutim se iz političkih obzira dugo nije odlučilo o ovim pitanjima, a naročito je tome bila kriva poznata neodlučnost cara Franje, kojemu nikada nije bilo dosta prijedloga i izjava. Iako su sve pozvane ustanove dale svoja mišljenja, car je ipak i početkom 1816. ponovo zahtijevao nova, napose od kneza Metternicha, tadašnjeg ministra vanjskih poslova i Lažanskog.[205]

Dok se u Beču krojila sudbina Ilirske Hrvatske, i dok su se Hrvati s Vrhovcem zanosili i dalje mišlju, da će biti pripojena Zagrebačkoj županiji,[206] Gjurković je u Karlovcu, po dobivenim uputama, sve više pretvarao tu zemlju u austrijsku provinciju. On nije dopustio, da ovdje i dalje bude ugarska konstitucija, te je, dok car ne odluči konačno o sudbini Ilirske Hrvatske, odredio djelokrug rada njenu prvom činovniku Dolovcu.[207]

Dvadeset trećeg siječnja izlazi Gjurkovićevo »Oglashenye«,[208] u kome se određuje, da se mjesto dosadašnjeg Banskog stola, Distriktualnog suda i t. d., po carevoj odluci za Ilirsku Hrvatsku postavlja u Karlovcu »Kotarno-szudbeni ztol« (provinciale judicium),[209] koji odmah stupa na snagu,[210] te su o tom bili obaviješteni cirkularom i svi župnici.[211]

Malo zatim 31. siječnja izdaje Gjurković novi tiskani proglas,[212] kojim se zabranjuje svako privatno trgovanje solju u Civilnoj Hrvatskoj, jer je ona državni monopol, pa se mora kupovati iz carskih magazina. Tko prekrši ovu naredbu, kaznit će se najoštrije.[213]

Prve veljače izlazi pak Gjurkovićevo »Razglassenye«,[214] po kome su po odredbi od 23. XII. 1814. podžupan i varmeđijski suci (judices nobilium) privremeno oslobođeni sudbenih poslova. Po nalogu Kraljevske dvorske organizacijske komisije podžupan ima čast »sredomeztnoga ravnitelzkoga komissara« (centralis gubernialis commissarii), veliki varmeđijski suci (ordinarii judices nobilium) postaju »kotarski ravnitelyski komisari« (districtuales guberniales commissarii), a mjesto sudaca asesora dolaze »nameztlivi kotarski komissari« (substituti guberniales di-

strictuales commissarii). Kr. podređeni sud prve instance u Karlovcu[215] sačinjavali su predsjednik (tu su se izmjenjivali Ljubić i Svabeli), 5 sudaca, sudski tajnik, 3 provincijska odvjetnika i zamjenika, gubernijski blagajnik, sudski protokolist i nadglednik zatvora.

Kraljevski provincijski politički činovnici Ilirske Hrvatske bili su: Franjo pl. Dolovac, centralni gubernijski komesar,[216] te Ivan Vrabec, tajnik. Nadalje su bili imenovani i gubernijski kotarski komesari i njihovi zamjenici u Jaski, Severinu i Želini, te liječnici i komesari cesta i sigurnosti u istoimenim kotarevima kao i provincijalni inžinjer i fizik. Nepopunjena su nadalje ostala mjesta sakupljača poreza, a počasni službeni naslovi bez pravog službenog rada se dokidaju.[217]

Sada je i Vrhovcu bilo jasno da 1. veljače počinje funkcionirati nova uprava u Civilnoj Hrvatskoj, sasvim uređena po njemačko-austrijskom sistemu. Zbog ovih promjena u tom dijelu Hrvatske širile su se lažne glasine po Zagrebu, na temelju vijesti iz Beča, da će i cijela Hrvatska i Slavonija sve do Drave biti podvrgnute njemačkom sistemu, a bansko dostojanstvo ukinuto.

Ipak nada u reinkorporaciju još nije bila ni sada zamrla ni u Prekosavskoj Hrvatskoj, naročito u Karlovcu, a ni u Zagrebu, te je ban uvjeravao biskupa Vrhovca, da će Ilirska Hrvatska svakako biti povraćena ugarskoj kruni.[218] Stoga je značajno, da su staleži Vesprimske županije još 13. ožujka sa svoje skupštine tražili od cara, da povrati prekosavske krajeve ugarskom kraljevstvu i svetoj kruni, jer su ti povezani vijekovima s njom, što se vidi iz isprava.

U istom tonu i staleži Križevačke županije sa svoje skupštine 9. svibnja isto traže, navodeći, da su ovo njihova braća i rođaci, te ako se sjedine s njima prekosavski krajevi, opet će se trgovina slobodno razviti do Jadranskog mora.[219]

I dok se u Karlovcu[220] očekivalo, da će do 5. lipnja pasti odluka o sudbini Ilirije, a prema tome i Ilirske Hrvatske,[221] Gjurković je sve više germanizirao tamošnju upravu,[222] izvještavajući stalno o svojim odredbama Zagrebačku županiju.[223]

IV.

S austrijskom upravom u Civilnoj Hrvatskoj nije bila zadovoljna većina stanovnika. To se najbolje očituje iz pritužbe od 25. IV. 1816., koju su Gjurkoviću podnijeli 30-torica karlovačkih građana.[224] U njoj su nabrajali sve tegobe, koje su prepatili za francuske vladavine i izjavili svoje nezadovoljstvo sa sadašnjim provizornim političkim ustavom. Ujedno su se žalili na sadašnji gradski magistrat i rad njegova činovništva, kao i protiv gradske tarife, maltarine i takse za vino. Gjurković im je poručio preko gradskog magistrata, da je sadašnja uprava Ilirske Civilne Hrvatske kao i ona grada Karlovca po carevom nalogu tako dugo provizorna, dok on ovu provinciju ne usreći s konačnim ustavom.

Zato nije dopušteno podanicima kritizirati najvišu volju, već pokorno čekati. S obzirom na navedene optužbe privremenog opstojanja sadašnjeg gradskog magistrata i njegova činovništva izjavljuje, da je taj provizorno imenovan od Sauraua i nakon definitivnog ustava sve će se promijeniti. Što se tiče činovništva, ono je upozoreno, da ima vršiti svoju službu, jer je dužnost svakog građanina, da nepodopštine pojedinih službenika prijavi, pa da se onda kazne.[225] Uto su, ne hoteći više »pokorno« čekati, šta će dalje biti od ovog dijela Hrvatske, te na glas da je car Franjo u Ljubljani, pošli onamo kao delegati Civilne Hrvatske: Vuković, Medunić, Saidl, Malivuk, Grdenić,[226] Puc,[226a] Lovinčić, Živković,[227] Josip Serblin i Antonije Tomić.[228] Vladar ih je dva puta primio u audijenciju.[229] Tom prilikom se Vuković bacio tri puta pred vladareve noge moleći ga, da vrati Ilirsku Hrvatsku ugarskoj kruni. Ovaj je tada obećao, da će sve dobro biti i dodao: »Vaša sudbina nije još odlučena, međutim postoji najbolja nada, jer je moja jedina želja, da učinim svoje podanike sretnima i Vas, koliko je moguće, da zadovoljim.« Ujedno je caru predao Lovinčić zajedničku predstavku[230] prekosavskih plemića i općina, da se pripoji Ilirska Hrvatska i Ugarsko Primorje »ugarskoj« kruni. U ime Turopoljaca uručio mu je predstavku Grdenić, a u ime karlovačkih građana Živković.

Vladar im je na kraju rekao, da će im se izaći u susret u pitanju ublaženja odredbi za duhan, sol i trgovinu. Kada su htjeli posjetiti Lažanskog, odgovoreno im je, da nije kod kuće. No oni su ipak nekako do njega došli. Ali ih je ovaj primio sasvim neprijazno, te je čak došao u sukob s njima zbog te predstavke i ušao u raspravu s Međunićem o ugarskom ustavu, prigovarajući im zbog bijedne sudbine tamošnjeg seljaštva, koju ima po tom ustavu.[231]

Tako je i ovaj put sav napor i trud prekosavskih staleža bio uzaludan, jer su stvari krenule onim pravcem, kako je konveniralo bečkoj vladi. Naime, još 1. veljače Metternich je stajao na stajalištu, da se Ilirske provincije združe pod imenom »Kraljevstvo Ilirija i Dalmacija«, a Lažanski je trebao odlučiti, šta će biti s onim dijelom Hrvatske, koji je bio u sklopu tih pokrajina, i da li da se združi s ugarskim kraljevstvom. On se[232] izjasnio protiv toga pripojenja, izrazivši sumnju, da bi se na taj način predobili ugarski staleži. Isto tako bio je protiv podređivanja Trsta i Primorja Ljubljanskom guberniju.[233] Car je prihvatio ovo mišljenje Lažanskoga, te se odlučio, da ostane gubernij u Trstu, a u Ljubljani neka se ustroji posebni gubernij, kome će biti podređena okružja: Kranjsko, Beljačko, Celovačko i Novokarlovačko. Time je pala odluka i o sudbini Civilne Ilirske Hrvatske.[234]

O svemu tome u Hrvatskoj se nešto slutilo. Tako se govorkalo, da će »Hrvatski Ilirij« s Riječkim Primorjem biti otrgnut od Ugarske, a na osnovu vijesti iz Beča i Ljubljane, u Zagrebu se znalo, da je odlučeno, da se Rijeka i Karlovačko okružje vrate Ljubljanskom guberniju. Sama pak banica Gyulay pisala je Vrhovcu, da će biti prekosavski dijelovi otrgnuti od majke zemlje.[235]

Baš oko toga vremena upravljena je bila na cara molba, koju su u ime čitavog naroda iz Ilirske Hrvatske tobože potpisali 70-torica uglednih građana.[236] U njoj se tražilo, da se otrgne ovaj dio Hrvatske od ugarske krune i da se pripoji austrijskim nasljednim zemljama. Ali tu je molbu sastavio neki nepoznati autor i krivotvorio potpise navedene 70-rice građana.[237]

Uto je 13. lipnja 1816. car potpisao u Salzburgu vrlo važnu odluku, kojom se određuje, da se Ilirija ima sastojati iz cijele Kranjske i Koruške, koje će biti pod posebnim guvernerom. Primorski pak gubernij, isto tako poseban, sastojao bi se od dijela Provincijalne Hrvatske, koji je dosada bio dio Ilirije, te iz grofovija goričke i gradišćanske. Da se izvrši ova njegova volja, naređuje, da Centralna organizacijska dvorska komisija u dogovoru s dotičnim centralnim uredima uredi sve potrebno i da mu predloži na odobrenje, a o naslovu za Iliriju neka se sporazumi sa dvorskom državnom kancelarijom i neka mu to sve također podnese na uvid i odobrenje.[238] Držeći se točno vladarevih uputa, ova je komisija 22. lipnja izvijestila o tom tajnu dvorsku kancelariju, t. j. ministra vanjskih poslova Metternicha. Ujedno je predložila, da se careva odluka objavi u obliku patenta, što joj stavlja na volju. Dotakla se i pitanja Ilirije. Upozoruje da, iako su sve provincije, koje su bile združene pod francuskom vladavinom u Iliriju, i sada sjedinjene pod jednim imenom po carevoj odluci, nema se pod tim podrazumijevati i Dalmacija, kako se mislilo, jer vladar ne namjerava ovu zemlju uklopiti u taj pojam.[239]

Uto je 10. srpnja u ime tajne državne kancelarije odgovorio Bretfeld istoj komisiji. On se slaže s njenim mišljenjem, da bude osnovano »Kraljevstvo Ilirija«, u čijem sklopu ne će biti Dalmacija, koja bi sačinjavala posebno kraljevstvo.[240] Centralna organizacijska komisija predložila je 13. srpnja nacrt patenta na odobrenje. Kad je i toj formalnosti udovoljeno, ovaj je patent izašao 3. kolovoza.[241] U cijelosti u prijevodu glasi ovako: »Mi Franjo I. odlučili smo, da po traktatu, sklopljenom sa saveznim državama, ostavimo opet predobivene pokrajine: Kranjsku, Beljački okrug, Goricu, Primorje, prijašnje Ugarsko Primorje, te pripadajući dio Pokrajinskoj Hrvatskoj i dalje pod imenom „Ilirija". K ovim pokrajinama imadu se priklopiti Čedad i Gradiška, koje su pripadale pod prijašnje talijansko kraljevstvo, zatim dotada pripadajuće Nutarnjoj Austriji Celovačko okružje, te da se nova Ilirija podigne na kraljevstvo. Radi toga određujemo: 1. da se kraljevstvo Ilirija upravlja preko dva posebna gubernija. Od toga jednome neka se pridijele Koruška i Kranjska, a drugome Primorje, grofovija Gorica i Gradiška, zatim dosada pripadajući dio Provincijalne Hrvatske. 2. Što se tiče grba novog kraljevstva i mjesta, gdje će se staviti novi kraljevski naslov u naše ostale naslove, slijedit će nova odredba«.[242]

Dvorska tajna kancelarija 15. kolovoza pošalje ovaj patent u obliku cirkulara u prijepisu svim austrijskim poslanstvima na strani s nalogom, da smjesta izvijeste dotično ministarstvo vanjskih poslova o tom carevu aktu i da patent uvrste u tamošnje novine.[243] Tako su austrijski posla-

nici[244] i učinili: Werner u Berlinu, Bombelles u Dresdenu, Starhemberg u Turinu, Honfer u Hamburgu, Berks u Kopenhagenu, Lindner u Haagu, Weisenberger[245] u Münchenu i drugi.[246]

Još se sada radilo samo na tom, kakav će grb imati novo kraljevstvo. Nadzornik grbova Bolza predlagao je, da se grb Ilirske Hrvatske ispusti, osim ako to ne zahtijevaju politički obziri, jer je isti sastavni dio ugarskog grba. Iako se u Beču dugo vremena raspravljalo o novom grbu Ilirije, nije se ipak došlo ni do kakvog rezultata.

Dotle je careva odluka, da se priklopi nekadašnji hrvatski dio novoj državnoj tvorevini, izazvala ne samo u Hrvatskoj,[247] već i u Ugarskoj silno nezadovoljstvo, koje se očitovalo u brojnim protestima i prošnjama hrvatskih i ugarskih županija, Ugarskog namjesničkog vijeća i Dvorske kancelarije. Samo pak pripojenje Ilirske Hrvatske, pretvorene u novo uspostavljeno Karlovačko okružje, Primorskom guberniju, nije po sebi pravilo nikakvih upravnih poteškoća.[248]

Sjedinjenje Provincijalne Hrvatske pod imenom »Karlovačko okružje« sa Primorskim područjem imalo se izvršiti 1. rujna. Isto tako po carevoj odredbi postavljen je dosadašnji okružni kapetan u Neustadtu Josip Fluck za kapetana Karlovačkog okružja. On je imao sa svojim činovništvom[249] stići u Karlovac najkasnije do 1. IX. i započeti sa uredovanjem.[250] Tako je ovo područje pretvoreno u c. kr. kapetanat i podloženo guberniju u Trstu.

Međutim u Karlovcu se nije još ni potkraj srpnja točno znalo za ove promjene, jer ni sam Fluck, koji je onamo došao, nije se odmah izjašnjavao o svojoj funkciji.[251] Ipak se novi duh smjesta osjetio u upravi. Autonomija i sloboda Karlovca[252] s izabranim magistratom bude dokinuta, a umjesto toga uspostavi se nova vlast: magistralna oblast s omeđašenim administrativnim djelokrugom. Predstojnik Karlovca postade Gerlici, komu se pridjeli dva vijećnika.[253]

Pripojenje ovog dijela Hrvatske novom »kraljevstvu Iliriji«, gdje je zaveden prijašnji apsolutistički režim, donijelo je nova razočaranja. Uprava je postala glomaznija, pedantnija i šikanoznija[254] od francuske i nije priznavala autonomiju municipija, kako ju je pripisivao ugarski ustav. Uz to se javiše dosada nepoznate i neugodne takse za biljege i registrovanje, zatim monopol duhana i soli. Narod se bunio govoreći: »Kada nam ne daju da živimo, kako smo prije živjeli, zašto se pustilo, da Francuzi odu?« Plemstvo i građanstvo je također mrmljalo, ali se mirno ponašalo, očekujući, da ne će provizorij dugo trajati. Svećenstvo je pak bilo zadovoljno. U Karlovcu je, kako smo već spomenuli, bio šef okružne oblasti stari austrijski birokrat Fluck von Leidenkron. U tom gradu je bio i okružni sud i financijska intendantura s područnim uredima, kao što su blagajna, porezni i biljegovni ured, ured za registriranje, duhanska uprava, solana, carinarnica i t. d. Na velikom broju državnih zgrada stajali su carski dvoglavi orlovi, a seljaci na prolazu pored njih grčili su ruke i mrmljali kletve. Jedamput je neki seljak, po pričanju Tkalca, prisustvujući izvješavanju uredskog znaka sa dvo-

glavim orlom, viknuo: »Francuski je orao imao samo jedan kljun, no koliko će ovaj grabežljivac sa dva kljuna da proguta«. Naravno, da je tu izjavu skupo platio.

U Hrvatskoj se dosada nije znalo za birokraciju i stalno činovništvo kao kastu, međutim, odsada je uvodi nova austrijska uprava. Svaki onaj Hrvat, koji je prvo služio pod Francuzima, bio je sada osumnjičen i nisu ga htjeli namjestiti. Osim toga mnogi nisu znali njemački, te je vlast u tu svrhu morala dovesti činovnike sa znanjem toga jezika iz slovensko-njemačkih pokrajina, a najviše iz Kranjske i Štajerske. Te došljake bez razlike narodnosti zvali su »Kranjci« i ta riječ ostade sinonim riječi »činovnik« i objekt narodne mrzovolje. U to se doba društvo u Hrvatskoj baca na uživanje, koje je prelazilo u krajnju razuzdanost i pokvarenost. Kada je nastala zima, polazilo se iz dvorca u grad i ondje se tražilo zabave. U Karlovcu je bilo zimi njemačko kazalište i talijanskih opera. Uz to su se priređivale zabave i plesovi. To je bilo »ludo doba«, kada je ljudima ponestalo sposobnosti za ozbiljne misli i rad, kako to kaže hrvatski publicista Tkalac.[255]

U jeku novog uređenja Karlovačkog okružja pohodio je Fluck sa direktorom karlovačkih škola Vrhovca i nastojao ga nagovoriti, da preuzme kotarski komesarijat[256] na svom dobru Pokupskom, što je ovaj odlučno odbio predlažući mu, da učini jedan kotar manje i da Pokupsko priključi sisačkom kotaru. Nakon što su obojica ostali kod njega i na objedu, razgovarali su i o otrgnuću prekosavskih dijelova i njegove biskupije,[257] što Vrhovac naravno nije nikako odobravao. Izgleda, da je baš radi toga senjski biskup Ježić, koji se biskupu Vrhovcu ni na prolasku ni na povratku kroz Zagreb nije javio, pošao u Beč. Sve je to ogorčilo Vrhovca, kome je time učinjena velika nepravda, te je preko svoga agenta u Beču Modrovića poduzeo svrsishodne korake kod kardinala Sevedija.[258]

Već smo spomenuli, da je pripojenje Prekosavske Hrvatske i sve promjene u vezi s time izazvalo veliko nezadovoljstvo u Hrvatskoj i Slavoniji. Iako je bilo prekasno, sa svoje skupštine od 25. studenoga staleži Varaždinske županije poslali su caru opširnu predstavku na latinskom jeziku. U njoj prikazuju, kako su Prekosavski Hrvati, koji su s njima, ugarskom krunom povezani vjekovima, došli pod francusku vlast i nakon petgodišnjeg ropstva željno čekali čas, da se s njima sjedine. Stoga, kada su doznali, da su ih kao Karlovačko okružje pridijelili kraljevini Iliriji, osjećaju, kako su ta njihova braća nesretna. Spominju svoje zasluge i žrtve prema njemu i mole ga, da Prekosavskim Hrvatima povrati stari ustav i da ih pripoji svetoj kruni, a oni će mu za to biti vječno zahvalni i vjerni.

Tu svoju predstavku poslali su i banu 8. prosinca moleći ga, da se i on sa svoje strane zauzme kod kralja svojim moćnim zagovorom, da se sjedine prekosavske zemlje sa svetom krunom, jer su kroz 700 godina i više njoj pripadale.[259]

V.

U 1817. godini Prekosavska Hrvatska sve više se uključtava u Austrijski sistem. Imenovani su i kotarski komesari. Tako za Karlovac Gerlici, za Sisak Milčić, za Samobor Ludovik Terputec, za Ozalj Tabak, za Severin Vrabec, za Goricu jedan, čije ime nije bilo odmah javljeno. Svi su oni imali godišnju plaću od 800 forinti. Uz to se govorkalo po Karlovcu, da će uskoro doći grof Lichtenberg, predsjednik apelacije[260] u Ljubljani, da uredi tribunal.[261]

Pored toga »usrećivale« su ovo okružje razne careve odredbe, izdane u obliku proglasa od tršćanskog gubernija, naravno na njemačkom jeziku.

Tako su određene sve platežne mjere kod onih pravnih poslova, koji su za vrijeme nezakonitog prisilnog kursa papirnatog novca bili sklopljeni u Karlovačkom okružju do 1. VIII. 1815.[262] Nadalje je proširen djelokrug zakonika od 1. I. 1804., koji je vrijedio u njemačkim zemljama o prekršajima i teškim policijskim prestupcima, i na ovo okružje, te je imao stupiti na snagu 1. X. 1817.[263] Nešto kasnije izdao je Fluck cirkular[264] radi upozorenja, da austrijski kazneni zakonik od 3. rujna 1802. ima punu snagu za to okružje još od ožujka 1815.[265]

U to vrijeme u Prekosavskoj Hrvatskoj, gdje se narod nije mogao nikako pomiriti s novim stanjem, poljoprivreda i trgovina sve više slabe, a razvijene industrije i onako nije bilo. Uz to je nastala strašna glad i siromaštvo. Lihvarstvo preuze maha i ono je ubilo agrarne posjednike, koji su se uz velike kamate zaduživali i propadali. Pored gladi ponovio se i državni bankrot i to je još više pogoršalo situaciju.[266] Radi rđavog vremena i stalnih kiša nije se mogao prirod spremiti, pa je mnogo toga propalo.[267]

Usred ovog teškog stanja ne samo u Prekosavskoj već i u Hrvatskoj s one strane Save, odluči se car pohoditi Varaždin 29. listopada. Stoga je ban, obaviješten mnogo prije, izdao red, kako ga treba dočekati, a grad Varaždin je sve spremio za što veličanstveniji prijem.[268] Međutim je vladar došao u taj grad još 26. listopada 1817., vrlo svečano dočekan, a u čast njegova dolaska izdao je zagrebački kanonik Ivan Prevendar prigodnu pjesmu,[269] slaveći ga i veličajući. Car Franjo primi 28. deputaciju kraljevina Hrvatske i Slavonije. Tom prilikom ga je pozdravio Lukavski, a zatim ban u ime staleža i redova kraljevina, prestavivši mu pojedince, od kojih je neke vladar pozvao na objed. Vrlo je interesantno, da Vrhovac[270] zbog bolesti nije prisustvovao ovome slavlju.[271] Najznačajnije je to, da se ovom prilikom nije tražilo od cara uobičajeno pripojenje Prekosavske Hrvatske majci zemlji.

Karlovačko okružje bilo je »usrećeno« i 1818. godine novim odredbama u sudskim stvarima. Tako je car 19. I. 1818. odredio, da svi bivši zakoni o privatnom pravu prije francuske okupacije stupaju na snagu, a u kriminalnim stvarima sudi se po austrijskom zakonu od 1803. godine. Latinski jezik (»dijački«) se imao upotrebljavati u sudovanju, a

od 20. veljače ljubljanski sud kroz neko vrijeme ima biti apelaciona instancija i kriminalni vrhovni sud, dok će vrhovni sud u Beču postati vrhovno prizivno sudište. O kmetskim i urbarijalnim stvarima po carevoj odluci od 29. IV. počelo se postupati u ovom okružju po patentu od 1. IX. 1781.[272] Uz ove odredbe iz Beča su slijedili i brojni cirkulari tršćanskog gubernija od manjeg značaja.[273]

Zbog teških prilika u cijeloj Hrvatskoj, car Franjo je odlučio, da u pratnji svoje žene posjeti te zemlje sa svrhom, da opet Hrvate oduševi za habsburšku dinastiju i da im ulije novu nadu u sretniju budućnost. Zato je razumljivo, što su svi u Hrvatskoj nastojali, da što ljepše i usrdnije dočekaju svoga kralja i kraljicu i da im iskažu na svaki način svoju stoljetnu odanost i vjernost. Tako je od početka ožujka 1818. godine sve usredotočeno na dolazak kraljevskog para u Karlovac i Zagreb.

Kada je Zagrebačka županija doznala od bana, da će car i carica doći prvih dana lipnja u Zagreb, ona je smjesta odredila popravak i uređenje cesta u istoj županiji. Zagrebački pak magistrat zaključi, da što svečanije dočeka kraljevski par. Uopće kroz cijeli travanj i svibanj vršile su se velike pripreme u Zagrebu, i ban Gyulay stajao je radi toga u stalnoj prepisci sa Zagrebačkom županijom. Kada je Vrhovac doznao, da će 21. VI. car i carica stići u Karlovac, pođe im u susret. Kraljevski je par boravio u Karlovcu od 21. do 24. VI., a 27. je stigao konačno u Zagreb, najsvečanije dočekan. U gradu su se car i carica zadržali sve do 1. VII.

Za vrijeme njihova boravka grof Vojkfy i Lovinčić, kao izaslanici Zagrebačke županije, predstavili su kralju reprezentaciju moleći ga, da se Prekosavska Hrvatska pripoji majci zemlji.[274]

Kraljevski par ostavio je Zagreb 1. srpnja, ispraćen cijelim plemstvom, svećenstvom, vojskom i magnatima, koji su mu zaželjeli sretan put.

Tako su završili dani, koji su stavili Karlovac i Zagreb u svečano raspoloženje.[275]

I dok je Vrhovac i ovaj put povjerovao, da će vladar uskoro pripojiti prekosavske krajeve, ban ga je ražalostio novom viješću, da će se svi hrvatski krajevi uklopiti u jednu generalnu »prefekturu« (pokrajinu).[276] Razočaranom biskupu više od ovoga nije trebalo da čuje, iako je to bilo bez temelja, pa da izgubi svaku nadu u reinkorporaciju. Naime, ni u Beču, a ni u Trstu, nije se mislilo na to, već se nastojalo novouređene pokrajine što jače sputati u austrijski sistem. Tako je odredbom tršćanskog gubernija[277] cijelo njemu podređeno područje podijeljeno na pet okružja, i to: goričko, istarsko, riječko,[278] karlovačko[279] i Trst sa gradom i slobodnom lukom, te je cijeli gubernij brojio 83.576 kuća i 514.125 duša. Svako pak okružje dijelilo se na kotare, a ovi na općine i podopćine. Tako se karlovačko okružje sastojalo od ovih kotara: karlovačkog,[280] severinskog,[281] samoborskog,[282] ozaljskog,[283] goričkog[284] i sisačkog.[285] Dakle ukupno je bilo u tom okružju 10.970 kuća i 100.588 duša.

Kao i u prijašnjim godinama tako i 1819. i nadalje su »usrećivali« Karlovačko okružje brojni cirkulari tršćanskog gubernija.[286] Samo da spomenemo nekoliko njih: objava o baštinskom ugovoru između ženika, kako se treba praviti oporuka, naredba o uspostavljanju gradskog i zemaljskog zakona u Karlovcu, kome su podvrgnuti svi stanovnici toga grada i okolice, plemići i redovnici istoimenog okružja i t. d.[287] Zatim naredba, da se sveopći građanski zakon, koji je na snazi, proteže i na Karlovačko okružje i odredba o uvođenju biljegovnih dohodaka u tom okružju.[288] U 1820. godini nema nekih većih novosti. I Karlovačko okružje i Zagrebačka županija preko izabrane komisije brinu se za regulaciju Save.[289]

Krajem srpnja pak putuje Vrhovac u Beč, gdje je primljen od cara, Sauraua i drugik odličnika, a 15. rujna polazi čak sa hrvatskom deputacijom u Peštu, da pozdravi vladara.

Carevom pak odlukom i papinim odobrenjem od 7. XII. 1820. ujedinjena senjska biskupija s modruškom podijeljena je tako, da je modruškoj ostala Rijeka, a senjskoj je predana u upravu Vojna Krajina. Karlovac pak sa čitavim distriktom s ove strane Kupe ostao je provizorno pod zagrebačkom biskupijom.

Za ovu odluku doznao je Vrhovac tek oko polovice siječnja 1821. godine od župnika Hanžića, koji je postavljen za arhiđakona sa dužnošću, da na sjednicama karlovačkog kapetanata podnosi izvještaje o crkvenim stvarima.[290] Čini se, da je sve to ponukalo biskupa Vrhovca, da pođe u Ljubljanu, gdje se održavao kongres vladara, komu je prisustvovao i car. Franjo ga je primio u audijenciju i s njim razgovarao o toj promjeni u crkvenom pogledu.[291]

U Beču su međutim vijećali o uređenju valute, te je ministar financija grof Stadion predlagao,[292] da je neophodno potrebno novčarstvo opet postaviti na bazu kovanog novca i izdatke uravnotežiti s dohocima. Uz njegov prijedlog bilo je na konferencijama još i drugih mišljenja. Tako je grof Zichy branio mišljenje,[293] da se Civilna Hrvatska s Primorjem u prijašnjem opsegu združi s Ugarskom, koja bi došla opet u vezu s morem i njena bi trgovina na taj način oživjela i ona bi dobila dovoljno novaca. Time bi se ujedno udovoljilo i mađarskim tužbama. Iako je Zichyjevo razlaganje prihvatila u cijelosti državna konferencija, tome se opro sam Metternich izjavivši, da je ta zemlja dio Ilirske kraljevine, povezana s njemačkim zemljama[294] i tako ta stvar privremeno propade.

VI.

Konačno je Beč 1822. god. ipak odlučio da izađe u susret opravdanim željama Hrvata, koji su u jeku krutog apsolutističkog centralizma unatoč tome i dalje davali caru dokaze svoje odanosti i vjernosti.[295]

Sudbina Prekosavske Hrvatske bila je odlučena već carskim kabinetskim pismom, 1. srpnja 1822. iz Laxemburga, upućenim Metter-

nichu. U njemu car kaže uz ostalo i ovo: »... Da podam vjernim podložnicima svojega kraljevstva ugarskoga novi dokaz svoje naklonosti i milosti, te da raširim probitke trgovine s inozemstvom, odlučio sam, s one strane Save ležeći dio Civilne Hrvatske i negdašnje Ugarsko Primorje, koji su dosada tvorili sastavni dio moga kraljevstva Ilirije, priklopiti ugarskom kraljevstvu. Čim Vas ja budem obavijestio o mojoj odluci i ujedno ugarskog dvorskog kancelara kneza Koharyja kabinetskim pismom, imate u tom slučaju bez oklijevanja u diplomatskom pogledu učiniti sve, što treba, i obznaniti svima dvorskim uredima moju odluku. Napose pak ministra financija, vrhovni sud, zajedničku dvorsku kancelariju i dvorsko ratno vijeće naputiti u moje ime, da s ugarskom dvorskom kancelarijom održe sastanak, da se dogovore o načinu izvršenja ove moje odluke i odredbe.«[296]

Metternich je poslao ovo carevo kabinetsko pismo[297] ugarskom dvorskom kancelaru, u čije mu je ime vicekancelar grof Ignaz Almassy izjavio, da je primio od njega dopis i da je izvijestio o carevoj odluci sjedinjenu dvorsku kancelariju, vrhovni sud, dvorsko ratno vijeće i sve dvorske komore s dodatkom »da po preuzimanju spisa, koji se tiču pripojenih pokrajina kraljevini Ugarskoj, a čiji je dio u g. 1816. i 1821. predan dvorskoj organizacijskoj komisiji i dijelom sjedinjenoj dvorskoj kancelariji, naročito će pružiti potrebno gradivo za zajedničko dogovaranje, te dvorski ured ne će oklijevati, da se sa potrebnim dvorskim uredima sporazumi o vremenu za zajednički sastanak.«[298] Istovremeno je Almassy poslao carev reskript banu,[299] Zagrebačkoj županiji[300] i magistratu.[301] U njemu car izjavljuje, da mu nema veće sreće nego udovoljavati željama svojih podanika, za čije izvršenje treba izabrati prikladna sredstva i još zgodnije vrijeme. U tu svrhu odredio je, da se prekosavski dijelovi i Ugarsko Primorje, koji su prije provale Francuza pripadali predragom kraljevstvu ugarskom, imadu istome povratiti i pripojiti.[302]

1.

Izgleda, da je Vrhovac bio prvi, koji je doznao, da se Ilirska Hrvatska sjedinjuje. Stoga je odmah sazvao u katedralu sve predstavnike županije i objavio im tu »najdražu vijest«.[303]

Uto je car imenovao za komesara, koji će izvršiti reinkorporaciju, grofa Josipa Majlatha, predsjednika dvorske ugarske komore, o čemu je odmah obavijestio Zagrebačku županiju ugarski dvorski kancelar knez Franjo Kohary.[304] Petog kolovoza[305] sastala se u Beču konferencija, na kojoj se zaključilo, kako da se izvrši predaja tog dijela Hrvatske na desnoj strani Save. Kao rok, kada se ta predaja ima obaviti, bio je određen 1. XI. 1822.[306]

U Hrvatskoj i Slavoniji je zavladalo veliko veselje zbog careve odluke.[307] Pojedine županije sa svojih skupština slale su pismene za-

hvale banu. Tako je to učinila među prvima Požeška županija[308] i odlučila poslati svoje izaslanike u deputaciju, da se zahvali vladaru.[309] Na skupštini Zagrebačke županije[310] pod predsjedanjem Lukavskog, prisutni su primili carev reskript sa »vivat« i odredili, kako se Franji ima zahvaliti. Nakon toga je Lukavski održao yatreni govor, u kome je veličao vladarevu odluku i izrazio veselje, što su otrgnute zemlje ponovo povraćene, obećavajući caru, da će Hrvati dati svoj život i krv za njega. Iza Lukavskovog govora pročitan je dekret o imenovanju Majlatha i određeno je, da se županija odmah stavi u vezu s njim.[311]

Kao i Požeška tako je i Virovitička županija sa svoje skupštine[312] u Osijeku pisala banu, neka joj se dopusti, da pošalje vladaru posebnu deputaciju.[313] I ban je zbog toga pisao Koharyju,[314] da car na to pristane.[315]

Uz hrvatske županije prva je od ugarskih županija Borsodska[316] izrazila svoju radost nad ujedinjenjem, veličajući carevu odluku i Gyulaya kao poglavara Hrvatske.[317] Iza nje su to učinile i druge ugarske županije, čija je pisma ban poslao Zagrebačkoj, Križevačkoj, Varaždinskoj, Požeškoj, Virovitičkoj i Srijemskoj županiji.[318]

Odraz veselja nad sjedinjenjem u Hrvatskoj najbolje nam pokazuje pjesma doktora prava Luje Jelačića od Bužina[319] »Veszeli spomenek zlatnih Pravicz (Bulla aurea), koje vu Lettu 1822om Pukom szvojim Andrash IIi ovog Imena, Kraly Magyarzki, Horvatcki, Slavonski y Dalmatizki, odlicheno je podelil, Na Ispunenyu Ztoletja shez toga tojezt vu Lettu 1822om najmre ostergnyene vu Lettu 1809. po Franczuzih Dersave nad Szavum y morjem natrag k koruni Magyarzkoj Sz-Ztipe prikloplyene jeszu opievan ....«[320] Kako u Hrvatskoj tako su i u Beču shvaćali važnost sjedinjenja Civilne Hrvatske sa kraljevinom Ugarskom, smatrajući da time počinje nova perioda.[321] Uto je car već dao komesaru Majlathu,[322] koji je imao u Zagreb stići 5. listopada,[323] upute, na koji će se način izvršiti reinkorporacija.[324] Isto tako je prihvatio banovu molbu, da primi kraljevinsku deputaciju, koju će, ako stigne u Beč do 2. X.,[325] ondje primiti, a poslije toga u Veroni.[326] Vladar je udovoljio i banovoj molbi, koju mu je uputio preko palatina Josipa,[327] da se sve parnice iz prekosavskih krajeva, koje su se dosada vodile kod karlovačkog suda, odsele vode kod banskog stola.[328] Istovremeno je pisao i Zagrebačkoj županiji, koja je odbila njegovu želju o okupljanju novaka u času, kada se imala izvršiti reinkorporacija, da joj postavlja za komesara Lukavskog, kome se ima pokoravati.[239]

U novozadobivenim krajevima počeo je po odredbi kolati stari novac.[330] Uskoro je i mnogoočekivani komesar Majlath stigao 8. listopada u šest sati podvečer u Zagreb, gdje je bio svečano dočekan od civilnih i vojnih vlasti kao i od naroda.[331] Devetog listopada Majlath[332] se stavio u vezu sa Lukavskim, kome je pismeno objasnio, kako će se izvršiti reinkorporacija, po terminu od 1. XI. i naveo je, koji će se sve dijelovi pripojiti.[333] Desetog listopada kraljevski je komesar primio brojne posjete, te se tada sastao i s banom, s kojim je uglavio, da Hrvati

pošalju svečanu delegaciju u Veronu, gdje će se svi poslanici skupiti 14. studenoga.[334] U vezi s tim razgovorom ban je odmah pisao[335] svim hrvatsko-slavonskim županijama, ustanovama, pojedinim velikašima, gradovima i t. d., pozivajući ih, da pošalju na označeno mjesto svoje poslanike, koji će ondje biti predstavljeni caru.[336]

Ujedno je zamolio Majlatha, neka nastoji, da u sjedinjenim krajevima na jug Save bivša Severinska županija kao i Rijeka i Karlovac na vrijeme izaberu svoje poslanike.[337]

Međutim je Majlath i 11. listopada nastavio konferiranje s pojedinim službenim osobama. Tako je uspio nagovoriti Ožegovića, da se prihvati podžupanske časti u prekosavskom dijelu. Ujedno je pristao na Ožegovićev prijedlog, da Raizner bude ondje notar, Medunić i Matijašević plemićki suci, Hranilović blagajnik, Biff vicenotar i arhivar, Srblin advokat, a Špišić i Lovinčić mali suci.

S banom se komesar složio, da se jedan sudac zbornog suda u Karlovcu pozove banskom stolu, a drugi stolu sedmorice, gdje će ostati sve dotle, dok se parnice bivših podanika Ilirije ne dovrše.

Slijedeći dan, t. j. 12. listopada u osam sati ujutro ostavio je Majlath Zagreb, svečano otpraćen od vlasti, plemstva i građanstva do Savskog mosta. Odatle ga je odveo komesar Khinel u Jasku, gdje ga je okružni kapetan sa županijskim osobljem i uglednicima grada Karlovca primio i pogostio, te je oko podne zajedno s njima pošao u Karlovac. Iz ovoga mjesta pošao je na Rijeku,[338] a već 18. stigao je u Trst, gdje je drugi dan sastavio zajednički zapisnik o izvršenju predaje prekosavskih krajeva.[339]

2.

Međutim su na banov poziv od 10. listopada stizali odgovori. Tako mu je prvi odgovorio Vrhovac, da ne može poći u Veronu zbog bolesti. Grad pak Varaždin, te Požeška, Virovitička, Srijemska, Križevačka[340] i Zagrebačka županija[341] kao i sam grad Zagreb[342] uputili su banu svoje poslanike, a samo su se neki pojedini ispričali, da ne mogu poći na taj put.[343]

Usred novih priprema za provođenje reinkorporacije i slanja svečane deputacije u Veronu, Majlath je javio Lukavskom,[344] da će 31. listopada doći u Zagreb, a 1. studenoga svečano će predati Zagrebačkoj županiji krajeve, koji su potpadali pod njenu vlast. Zato ga moli, da priredi sve što je potrebno za taj čin.[345]

U vezi s reinkorporacijom uputio je gubernij u Trstu notu[346] karlovačkom okružnom kapetanu, naglasivši, da po višem nalogu[347] prestaje opstojati to okružje sa posljednjim danom mjeseca listopada kao i sve službe, a činovnici se stavljaju na raspolaganje.

Nekoliko dana kasnije pošalje istome kapetanu grof Alfons Porzia,[348] namjesnik tršćanskog gubernija, obavijest,[349] da je car milostivo dopustio pripojenje dijela Civilne Hrvatske i bivšeg Ugarskog Primorja Ugarskoj, a svojom odredbom[350] naložio je, da se 1. studenoga izvrši predaja navedenih krajeva i ondje zavede ugarska uprava.[351]

I dok je sve bilo pripravno za vršenje toga značajnog čina, Zagreb se spremao, da što svečanije dočeka 1. studeni 1822. godine. Ban, Vrhovac, Zagrebačka županija i gradski magistrat[352] upravo su se natjecali u tome.[353]

Uto je 31. listopada rano poslije podne Majlath stigao u Zagreb, dočekan od vlasti, plemstva i građanstva i otpraćen do svog stana u biskupskim dvorima.[354] Sutradan, t. j. 1. studenog ujutro izvršena je svečana predaja prekosavskih krajeva u velikoj dvorani biskupskog dvora, gdje je Majlath progovorio na latinskom jeziku, iznijevši prošlost prekosavskih dijelova i izjavio, da po kraljevoj odredbi vraća Zagrebačkoj županiji otrgnute krajeve, te ih opet združuje s ugarskom krunom.[355] Nakon burnog klicanja održao je opširan govor Lukavski, a iza njega govorio je Vrhovac, također hvaleći vladarevu odluku.[356] Iza svečane službe božje pošlo se na objed u biskupske dvore, te se tom prilikom nazdravljalo vladaru, Majlathu i drugim odličnicima.[357]

Podveče je grad bio rasvijetljen. Svečanost je nastavljena predstavom u Gradskom kazalištu, gdje su se prikazivale dvije stvari: prvo prolog sa živim slikama i pjevanjem u slavu cara, a zatim gluma »Die Hütte am Savestrom«,[358] koju su izveli njemački glumci. Za vrijeme igre došlo je do burnih ovacija kralju, Majlathu i hrvatskom narodu. Nakon kazališne predstave cijela ova proslava završena je bogatom i sjajnom večerom u banskim dvorima.[359]

Sutradan, t. j. 2. studenoga ujutro otišao je Majlath u Karlovac, ispraćen od cijelog plemstva, a ban je otputovao u Lužnicu, gdje se spremao za Veronu.[360]

Stigavši Majlath u Karlovac, ondje je obnovio magistrat, kojemu je na čelo postavio ponovo Franju Gerlicija.[361] U istom mjestu sastao se Majlath sa Porziom, te su 2. studenoga izvršili predaju Karlovačkog okružja.[362]

Istovremeno došle su po Majlathovoj odredbi prekosavske škole pod zagrebačko školsko okružje.[363]

Poslije predaje Karlovačkog okružja izvršena je i predaja Riječkog okružja.[364] Tom prilikom su pojedini gradovi reinkorporirane Prekosavske Hrvatske proslavili sada taj značajni čin vrlo svečano.[365] Prigodom reinkorporacije bivšeg Karlovačkog okružja izašla je u tom mjestu jedna tiskana prigodna pjesma na latinskom od dr. Nabijača,[366] a druga na hrvatskom u karlovačkom narječju od Mirka Lopašića »Na poštenje domovine« pod naslovom »Pizma nyih velichanstvu czeszaru y kralyu Ferenczu I. na 1. studena 1822. vu Karlovczu aldovana.«[367]

3.

Kada je svečano izvršena reinkorporacija, dovršavale su se i pripreme za slanje delegata u Veronu.[368]

Sada su neki delegati krenuli iz Zagreba[369] 5. studenoga,[370] a neki su otišli još prije. Svi su se poslanici sastali točno na 14. studenoga 1822.[371] u Veroni, gdje je bio održan kongres[372] u prisustvu brojnih kraljeva i državnika.

Hrvatskih poslanika, obučenih u narodne kostime, koji su odsjeli u palači grofa Jeronima Ortija u Veroni, bilo je ukupno 35 s banom.

Kada je delegatima javljeno, da će ih kraljevski par primiti 18. studenoga u podne u audijenciju, pošli su na određeni dan do careve palače, gdje ih je primio car u uniformi ugarske konjaničke vojske. Pored njega su stajali knez Metternich i drugi odličnici. Na to je ban Gyulay održao govor na latinskom jeziku, izrazivši vladaru zahvalnost sviju podanika kraljevine Hrvatske na njegovoj odluci obećavajući, da će mu oni za to biti trajno obavezani. Na ovaj govor car mu je odgovorio također na latinskom dosta kratko izjavivši, da mu je drago, što je ispunio vruću želju Hrvata i tako im podao novi dokaz, koliko mu je stalo do očuvanja njihova ustava. Poziva ih, da jave svojim županijama da i nadalje ispunjavaju, što traži čast prijestolja, i da će on ubrzo s njima raspravljati o stvarima,[373] koje će moći još više pridonijeti sreći predragog mu kraljevstva Ugarske i pridruženih strana.

Pošto se deputacija oprostila od cara, otišla je carici, koju je ban pozdravio na njemačkom jeziku, podsjetivši je na njen boravak u Hrvatskoj.[374] Ona mu je kratko odgovorila, da joj je ostao taj put u ugodnoj uspomeni i izrazila je svoju radost, što su Hrvati postigli reinkorporaciju prekosavskih krajeva.

Nakon toga su delegati otišli u palaču Orti. Sutradan, t. j. 19. studenoga bili su na ručku kod cara, a poslije toga otišli su dopuštenjem Franje u posjete ruskom caru Aleksandru I. Još su hrvatski delegati pošli da pozdrave kralja obiju Sicilija, kralja i kraljicu Sardinije, nadvojvotkinju Mariju Ludoviku od Parme i Piacenze, potkralja Italije Reinera i kneza Metternicha. Iza toga se u ime hrvatske delegacije zahvalio Stanić banu, čiji je rad uvijek bio na korist Hrvata,[375] prikazujući ih u Veroni uzorom podaničke vjernosti prema svome kralju pred evropskim vladarima. Na ovaj govor odvratio mu je ban ganutljivo i srdačno. Budući da je time delegacija izvršila svoju dužnost, njeni članovi su na početku prosinca počeli polagano stizati[376] u Zagreb,[377] a ban je onamo došao 9. i 11. XII. je pohodio Vrhovca, komu je pričao detaljno o boravku u Veroni.[378]

4.

U međuvremenu je bečka državna kancelarija[379] poslala svim austrijskim poslanicima na stranim dvorovima obavijest o pripojenju prekosavskih krajeva Ugarskoj kao i kraljevu odluku o tom, te im je odredila,

da sve to objave u tamošnjim novinama i kod dotičnog ministra vanjskih poslova zatraže potvrdu, da su to izvršili.[380]

Istovremeno je i Majlath[381] pisao Lukavskom radi konačnog dovršenja pripajanja dijela Severinske županije Zagrebačkoj i zbog triangulacije pripojenih krajeva.[382]

Šesnaestog prosinca 1822. sastala se pod predsjedanjem Lukavskog skupština Zagrebačke županije, koja je vijećala čak do ožujka 1823.[383] Ona se prvo zahvalila banu,[384] što je vodio delegaciju,[385] koja je po njegovu izvještaju[386] postigla veliki uspjeh kod cara i carice.[387] Zatim su pročitani pismeni izvještaji Bužana i Kuševića,[388] koji su u njima naveli, da je car prigovorio deputaciji, što su mu staleži uskratili novake i izrazio nadu, da će oni to popraviti, te da će pripravno i bez nateznja izaći u susret njegovim željama. Iza toga je održao Vrhovac vrlo odlučan govor i predložio, neka se udovolji zahtjevu cara i dadu novaci. Ali sada nastade u tom pitanju cijela rasprava, pri čemu su mnogi govornici iznijeli svoja mišljenja, te biskupov prijedlog, iako poduprt od Lukavskog i drugih, propade, jer je većina glasova bila protiv njega. Ovo je velikog župana i imenovanog kraljevog komesara za novačenje toliko razbjesnilo, da je staležima pročitao carev reskript. Sada je tek nastala zaglušna vika i skupština zaključi, da se zbog toga uloži protest i remonstracija. Unatoč tome Lukavski[389] je uspio silom u svom naumu i izvršio novačenje, uloživši protest na zaključke skupštine.[390] U nastavku zasjedanja Zagrebačke županije podnesen je skupštini izvještaj, kako je obavljena reinkorporacija, što je primljeno na znanje. Ujedno su tom prilikom staleži zamolili bečku vladu, da poradi kod cara, da se što prije dijelovi Severinske županije pridruže njihovoj županiji.[391]

Kada se pak sastala banska konferencija, na njoj su se hrvatski staleži zahvalili banu na njegovu trudu, veličajući njegov rad.[392] Ujedno je s iste konferencije poslana i pismena zahvala palatinu za njegovo zauzimanje, da se prekosavske zemlje pridruže ugarskoj kruni.[393]

Međutim Zagrebačkoj županiji u toku godine stizale su brojne čestitke ugarskih županija zbog reinkorporacije.[394]

Kada je pak Vrhovac u lipnju 1823. došao u Karlovac, bio je ovdje dočekan s neopisivim slavljem. Tom prilikom je u njegovu počast tiskana pjesma »Pozdrav Horvatov karlovačkih svome velikomu domorodcu g. biskupu zagrebačkom Maximilianu Vrhovcu u Karlovcu dana 5. klasna 1823. učinjen«.[395]

Veselje zbog reinkorporacije kvarili su glasovi, koji su kolali u 1823. godini po Hrvatskoj i Zagrebu, da će biti ukinuta banska čast.[396] I u Hrvatskoj i u Ugarskoj čeznuli su svi, da se sazove zajednički sabor. Konačno je kralj udovoljio ovoj želji i odredio,[397] da se sabor sastane u Bratislavi 11. rujna 1825. Sada je zavladalo pravo veselje u Hrvatskoj,[398] jer se time opet počelo vladati po ustavu. Prije zajedničkog sabora sastao se po stoljetnom običaju hrvatski sabor u Zagrebu, da izabere poslanike za bratislavski sabor i da im dade instrukcije. Tom

prilikom su obavješteni[399] hrvatski staleži o izvršenoj reinkorporaciji i svečanom poslanstvu u Veroni.[400] Iza toga je sabor zatražio, da se i Dalmacija pripoji »svetoj kruni ugarskoj«.[401]

Zajednički sabor u Bratislavi započeo je svojim radom 11. rujna 1825. i trajao je sve do 19. svibnja 1827. godine.

Na svojoj 44. sjednici, t. j. 28. siječnja 1826. hrvatski nunciji iznijeli su pred sakupljene staleže svoj prijedlog što se tiče »gravamina« hrvatskog sabora, tražeći, da se o tome raspravlja. Tom prilikom primljeno je na znanje pripojenje prekosavskih krajeva i izražena je nada, da će car u tom smislu pripojiti Hrvatskoj i Dalmaciju.[402]

Tako su Hrvati u navedenom apsolutističkom i neustavnom periodu, lišeni svoga sabora, ipak preko svojih preostalih staleških ustanova i istaknutih odličnika i rodoljuba pridonijeli u toliko u rješavanju pitanja reinkorporacije Prekosavske Hrvatske, što je odluka o tom konačno ipak došla odozgo.

Samo je do ove reinkorporacije došlo u posljednji čas, upravo kao i malo zatim povratak na ustavnu vladavinu u cijeloj austrijskoj monarhiji, premda nije postigla one političke rezultate, koje je bečki dvor od nje gotovo sa sigurnošću očekivao.

BILJEŠKE

[1] S. Antoljak, Dalmacija, Hrvatska s Primorjem, Istra i Slovenija na pregovorima u Ovaru i u miru u Schönbrunnu, Jugoslavenski Istoriski Časopis V/1–2, Ljubljana-Zagreb-Beograd 1939, 146–149.

[2] R. Lopašić, Karlovac, Zagreb 1879, 68–86, 90.

[3] Nadbiskupski arhiv u Zagrebu (NAZ) – Acta archivi episcopatus almae ecclesiae zagrabiensis – Libelli supplices XXII.

[4] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 1801.–1817. – 27. VIII. 1813.

[5] Intendant Contaden i Musić, posebni policijski komesar za ovu pokrajinu, pošli su 24. VIII. prema Mrzloj Vodici, udaljenoj 3 milje od Rijeke, te kada su se noću vraćali u grad Rijeku, na putu su ih napali seljaci. Tom prilikom su ranili Musića, koji je ipak uspio pobjeći, dok je intendant bio uhvaćen i izručen neranjen Austrijancima (Državni arhiv u Ljubljani (DALJ) – F. 8 – Isječak iz »Télégraphe officiel des provinces illyriennes« od rujna 1813. godine). Pored drugih Francuza i Talijana, koji su vršili razne službe, pobjegoše s francuskim četama i subdelegat Rijeke Žuvić i Senja Ježić ponijevši i sve uredovne spise i arhive sa sobom (DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. I, vom No 2. bis 438).

[6] Slobodni zidari iz Karlovca nisu bili simpatični ni u kojem slučaju austrijskoj vladi. Tako je grof Saurau iz Beča pisao još 14. VIII. 1813. Hilleru, zapovjedniku nutarnjo-austrijske armije, o ljudima, koji su se već 1809. držali neprijateljski prema Austriji, šaljući mu među ostalim stvarima i popis sumnjivih lica u Karlovcu, koji će se u slučaju rata također neprijateljski ponašati prema istoj. Tom prilikom je poimence naveo slijedeće slobodne zidare: Franju Gerlicija, Antona Zdenčaja, Luku Ljubića, Alojza Terputeca i Matiju Sviličića, na koje treba osobito paziti i učiniti ih neškodljivima (DALJ – Akten vom Jahr 1813 des k. k. illyrischen Gen. Gouvts Praesidio – F. I, No 50).

[7] R. Lopašić, o. c., 87–89. Detaljan opis tih događaja od 17./18. kolovoza 1813. donosi: V. Deželić, Kako su Francuzi g. 1813. otišli iz Karlovca, Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arhiva XV, Zagreb 1913, 198–202.

[8] I. I. Tkalac, Jugenderinnerungen aus Kroatien 1794.–1823., 1824.–1843., Leipzig 1894, 48.

[9] R. Lopašić, o. c., 89.

[10] Dvadeset petog kolovoza uputio je Vrhovac i proglas na svećenstvo svoje dijeceze u arhiđakonatima: Gorskom, Dubici, Gorici i Turopolju kao i na ostale župske upravitelje iz glavnog arhiđakonata (ex archidiaconatu cathedrali) na desnoj obali Save, šaljući im pozdrav. U tom je proglasu naveo, kako je taj dio dosada bio pod vikarskom vlašću senjskog biskupa Ježića (Naime »Naredbom o ustrojenju Ilirije« od 5. IV. 1811. određeno je po § 146. da se teritorij na desnoj obali Save, koji je dosada pripadao Zagrebačkoj biskupiji, mora spojiti sa senjskom biskupijom. Međutim ova je naredba provedena u djelo tek 12. I. 1813., kada je karlovački intendant obavijestio sve katoličke župnike u Prekosavskoj Hrvatskoj, da je bečki dvor naložio biskupu Vrhovcu, da taj dio svoje dijeceze preda senjskom biskupu Ježiću, oduševljenom pristaši Francuza (S. Antoljak, Katoličke župe u Francuskoj Hrvatskoj godine 1811, Croatia Sacra 17 i 18, Zagreb 1939, 105), a sada je ponovno potpao pod njega. Daje im upute, kako se ubuduće moraju ravnati i šalje im svoj pastirski blagoslov (NAZ – Acta archivi episcopatus almae ecclesiae zagrabiensis – Ecclesiastica X).

[11] R. Lopašić, o. c., 91, 90.

[12] I. E. Tkalac, o. c., 48, 49. Karakteristično je za to pismo draganićke općine Vrhovcu od 23. VIII. 1813., koje je prožeto nadom, da će joj se vratiti »stare pravice« (J. Matasović, Protunapoleonski austrijski manifest 1813. u hrvatskom prijevodu, Narodna Starina VII, Zagreb 1928, 30, 31).

[13] J. Polec, Kraljevstvo Ilirija I, Ljubljana 1925, 19.

[14] V. Deželić, Mirko Lopašić, Glas Matice Hrvatske, Zagreb 1909, 49, 50.

[15] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 22. i 26. VIII. 1813.

[16] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. I, vom No 2. bis 438.

[17] R. Lopašić, o. c., 91.

[18] Po naredbi dvorskog ratnog vijeća područje Senja bilo je podvrgnuto pod guvernera Vojne Krajine. Samo prihodi od duhana i soli iz ovog područja ostali su pod nadzorom viceguvernera na Rijeci i sav novac odatle išao je u vicegubernijsku blagajnu (DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. I, vom No 2. bis 438).

[19] Barun Gjurković, po navodima I. Tkalca, bio je razuman i pametan starac, pod čijim su zapovjedništvom u Karlovcu bili jedan divizijski i jedan brigadni general, pukovnik slunjske regimente i svi vojno-birokratski uredi (I. E. Tkalac, o. c., 50).

[20] DALJ – Acten vom Jahr 1813. des k. k. illyrischen Gen. Gouvts Praesidio – F. I. Bellegarde Lattermannu, Beč, 30. VIII. 1813. (kopija).

[21] DALJ – Acten vom Jahr 1813 ... – F. I. Bellegarde Gjurkoviću, Beč, 30. VIII. 1813. (Abschrift).

[22] DALJ – Acten vom Jahr 1813 ... – F. I. Bellegarde Gjurkoviću, Beč, 6. i 15. IX. 1813.

[23] R. Lopašić, o. c., 92.

[24] DALJ – Einzeichnungsprotokoll des k. k. Civil-und Militär Gouvernements für Illyrien (1813) – pod 16. IX. 1813.

[25] U listopadu, kada je bio Gjurković u neprilici, što će napraviti s privatnim rudnicima bakra u Samoboru i s rudnicima željeza u Trgovu, od kojih pripada devetina čistog dobitka eraru, a na što se nije francuski režim obazirao, on je pitao, što da uradi i da li će se desetina zadržati. Ljubljanski mu je gubernij javio, da će se upravitelj ruda sudac Jandrašić pobrinuti za dobro erara. Uz ovo je izvještavao isti Gjurković vladu u Ljubljani, što je poduzeo za reorganizaciju Civilne Hrvatske, te o imenovanju činovnika i njihovim plaćama, nestašici soli, dotaciji svećenstvu, koje je istu primalo i od francuske vlade itd. (DALJ – Einzeichnungsprotokoll ... – 14. (56), 18. (62, 63, 66, 75, 76) X. 1813.).

[26] Ibid. – Einzeichnungsprotokoll ... – 16. (3), 18. (5½), 21. (7), 23. (8, 10, 13), 27. (19) IX. 1813.

[27] Ibid. – Praesidial Acten des k. k. illyrischen General Gouvts in Laibach-Kroatien betreffend – F. I, vom Jahr 1813. et 1814. und zum Theil 1815. Gjurković Lattermannu, Karlovac, 19. IX. 1813. (No 10) i Lattermann Gjurkoviću i Bellegardu, Graz, 24. IX. 1813.

[28] Ibid. – Einzeichnungsprotokoll ... – 27. (20), 30. (22) IX. 1813.

[29] Ibid. – Acten vom Jahr 1813 ... – F. I. Gjurković Lattermannu i Radivojević Lattermannu, Karlovac, 30. IX. 1813.

[30] J. Polec, o. c. I, 6, 8.

[31] DALJ – Einzeichnungsprotokoll ... – 1. (25), 2. (31, 33) X. 1813.

[32] Ibid. – Acten vom Jahr 1813 ... – F. I. Bellegarde Lattermannu, Beč, 3. X. 1813. (No 35).

[33] Ibid. – Einzeichnungsprotokoll ... – 6. (37), 2. (32) X. 1813.

[34] Državni arhiv u Zagrebu (DAZg) – Protocollum actorum politicorum (Zagr. županije) anni 1813.

[35] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1809–1814 – 6. X. 1813. – NAZ – Acta archivi episcopatus ... – Politica XVIII – 2078 (1991). Sačuvana su u prepisu samo pisma upućena 6. X. 1813. palatinu i ugarskom namjesničkom vijeću.

[36] DALJ – Einzeichnungsprotokoll ... – 7. (43, 43½) X. 1813.

[37] Ne 13. X. kako to piše J. Polec (o. c. I. 6).

[38] DALJ – Acten vom Jahr 1813 ... – F. I. Lattermann Vrhovcu, Ljubljana, 10. X. 1813.

[39] Ibid. – Acten vom Jahr ... – F. I. Vrhovac Lattermannu, Zagreb, 27. X. 1813.

[40] Ibid. – Einzeichnungsprotokoll ... – 21. (123) X. 1813.

[41] DAZg – Protocollum actorum politicorum (Zagr. žup.) anni 1813.

[42] Na njima je postavio Tomašić za intendanta Franju Suppea. Lattermann je smatrao, da ti otoci, unatoč svemu tome, pripadaju pod Civilnu Hrvatsku i da njima ima upravljati viceguverner na Rijeci. Spor o tim otocima riješio je sam car tako, da su kvarnerski otoci Krk, Rab, Cres i Osor pripali Ljubljanskom generalnom guberniju (S. Antoljak, Kako je nastala austrijska pokrajina kraljevina Dalmacija, Časopis za hrvatsku poviest I/3, Zagreb 1943, 232).

[43] DALJ – Einzeichnungsprotokoll ... – 23. (222), 25. (131), 28. (329, 331, 335) X., 4. (549), 5. (702), 8. (724), 11. (810, 834) XI. 1813.

[44] Ibid. – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I. Gjurković Lattermannu, Zagreb, 12. XI. 1813.

[45] Ibid. – Acten vom Jahr 1813 ... – F. I. Bellegarde Lattermannu, Beč, 14. XI. i Lattermann Gjurkoviću, Ljubljana, 2. XII. 1813.

[46] F. R. Krones, Zur Geschichte Österreichs im Zeitalter der französichen Kriege und der Restauration 1792.–1816., Gotha 1886. 246, 265–267.

[47] DALJ – Einzeichnungsprotokoll ... – 29. (1472) XI. 1813.

[48] R. Lopašić, o. c., 92.

[49] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I. Dolovac i Žerjavić Lattermannu, Karlovac, 9. XII. 1813.

[50] DAZg – Acta politica lib. reg. civ. Zagr. – 1813 – XII – No 2897–3041. Sjednica gradskog vijeća od 6. XII. 1813. (No 2926).

[51] R. Lopašić, o. c., 92.

[52] DAZg – Acta politica lib. reg. civ. Zagr. – 1813 – XII – No 3042–3171. Pismeni izvještaj Bradice i Štajdahera od 17. XII. o toj skupštini, gdje se nalaze i tiskani govori gore spomenutih ličnosti pod naslovom *»Dictiones* occasione servatae 9a decembris 1813. in libera regiaque civitate carlostadiensi generalis statuum et ordinum Trans-Savanarum regni Chroatiae partium congregationis pronunciatae in typographia Carlostadiensi«, str. 12.

[53] Staleži su tom prilikom obećali, da će skupiti 171 konjanika i 1041 pješaka.

[54] DAZg – Acta politica lib. reg. civ. Zagr. – 1814 – I – No 1–91. U pismenom izvještaju Štajdahera od 10. I. 1814. nalazi se i ova predstavka, tiskana na 7 stranica sa datumom: Karlovac, 9. XII. 1813.

[55] R. Lopašić na str. 93. piše, da su delegati: križevački biskup Konstantin Stanić, grof Janko Drašković, Marko Delivuk, Franjo Ožegović, Josip Grdenić i Josip Puc pošli guverneru u Ljubljanu, da mu dojave o insurekciji. Međutim ova imena ne slažu se sasvim s onima, koja malo kasnije navodim, da su potpisali izvještaj o tom svom putu.

[56] Na Rijeci je nakon austrijske okupacije upravljao kao provizorni komesar bivši austrijski generalni konzul barun Lederer, koji je zaveo ondje kao i u Hrvatskom Primorju austrijski ustav i promijenio riječko načelstvo, a za predsjednika postavio Terzija, bivšeg načelnika. Kada je Lederer otišao Radivojeviću u Goricu, postavio je za provizornog intendanta na Rijeci baruna Josipa Argenta, prijašnjeg asesora Riječkog gubernija. Nakon dolaska u taj grad, Gjurković je u administraciji zadržao francuski sistem, ali nije posrećio i što se tiče uvođenja francuskog provincijalnog sistema, koji je Lattermann nastojao ukloniti (DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. I, vom 2. bis 438).

[57] DAZg – Acta politica lib. reg. civ. Zagrab. – 1814 – I – No. 1–91. Prepis izvještaja o prijemu kod Lattermanna i Gjurkovića nalazi se u izvještaju Štajdahera gradskom vijeću u Zagrebu od 10. I. 1814.

[58] DALJ – Einzeichnungsprotokoll ... – 23. (2457) XII. 1813.

[59] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. I, (vom No 2 bis 438), No 463.

[60] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. I, vom No 2. bis 438.

[61] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 1., 6. I. 1814.

[62] Njega je car imenovao za predsjednika centralne organizacione dvorske komisije (31. VII. 1814.), pod koju je pripadala Ilirija i Dalmacija (S. Antoljak, Kako je nastala ..., Časopis za hrvatsku poviest I/3, 234).

[63] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, Lažanski Lattermannu, Ljubljana, 28. I. 1814.

[64] DAZg – Acta politica lib. reg. civ. Zagrab. – 1814 – I – No 1–91 – No 72.
[65] Ibid. Acta politica lib. reg. civ. Zagrab. – 1814 – I – No 98–206.
[66] On podijeli intendancije na dvije klase. Naime na onakvu, gdje intendant vuče »frais du bureau« i takvu, gdje pak intendant ima plaću ili dnevnicu.
[67] Taj akt poslao je Ugarte iz Beča Lattermannu, a ovaj u prijepisu viceguberniju na Rijeku.
[68] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. I, vom No 2. bis 438.
[69] NAZ – Acta archivi episcopatus ... – Politica XVIII.
[70] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 3. III. 1814.
[71] DAZg – Acta politica lib. reg. civ. Zagrab. – 1814 – III – No 501–785.
[72] NAZ – Acta archivi episcopatus ... – Politica XVIII – DAZg – Acta politica lib. reg. civ. Zagrab. – 1814 – III – No 501–785. Sjednica od 16. III. 1814.
[73] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 28. III. 1814.
[74] J. Polec, o. c., I, 14–16.
[75] Državni arhiv u Beču (DAB) – Provinzen Illyrien – 1766–1822 – F. 16. – Actenstücke btr. d. Reform der Verwaltung d. illyrischen Provinzen. Car Franjo Saurauu, Chaumont, 9. III. 1814; J. Polec, o. c. I, 17; F. R. Krones, o. c., 276, 277. Ovo je pismo primio Saurau tek 17. III.
[76] DAB – Provinzen Illyrien – 1767–1822 – F, 16 – Actenstücke ... Franjo I. Zichyu, Chaumont, 9. III. i Dijon, 1. IV. 1814.
[77] F. R. Krones, o. c., 277.
[78] J. Polec, o. c. I, 17.
[79] Polec na str. 18. krivo datira taj izvještaj sa 24. IV.
[80] O tom nešto kraće i S. Antoljak, Kako je nastala ... – Časopis za hrvatsku poviest I/3, 232, 233.
[81] DAB – Provinzen Illirien – 1767–1822 – F. 16 – Actenstücke ... Saurauov izvještaj caru od 25. IV. 1814; djelomično i F. R. Krones, o. c., 277, 280, 281, 283–286. i J. Polec, o. c. I, 18–22.
[82] Ibid. – Provinzen Illirien – 1767–1822 – F. 16 – Actenstücke ... Franjo I. Saurauu, 2. V. 1814. (ovu je odluku Saurau primio 3. V.); F. R. Krones, o .c., 286–289; J. Polec, o c., I, 22, 23 i nešto kraće S. Antoljak, o. c., Časopis za hrvatsku poviest I/3, 233, 234.
[83] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 22., 26., 28., 31. III. 1814.
[84] R. Lopašić, o. c., 93, 94.
[85] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 15. IV. 1814.
[86] R. Lopašić, o. c., 94.
[87] J. Mal, Odklonjena podložniška prisega hrvatskih stanov. 1. 1814, Serta Hoffilleriana, Zagreb 1940, 515.
[88] NAZ – Ecclesiastica X.
[89] Ne 28. V. kako tvrdi J. Mal (o. c., 516).
[90] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, vom No 927. bis 941. Gjurković Lattermanu. Rijeka, 24. V. 1814. U tomu se nalaze pisma već spomenutih staleža i gradova. Nešto o tom govori i Mal (o. c., 516).
[91] Vrhovac, komu se zamjeralo, što se u kolovozu 1813. miješao u upravu prekosavskih krajeva, bio je sada pozvan od ugarskog kancelara Erdödyja da može bez poteškoća doći u Beč (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 1., 14. V. 1814).
[92] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 14., 22. VI. 1814.
[93] Poslije ove audijencije bili su hrvatski delegati na ručku kod ugarskog kancelara.
[94] DAZg – Comit. zagrab. congregationalia – 1809–1814. Kralj. namjesničko vijeće u Budimu šalje Zagrebačkoj županiji 9. VIII. 1814. ovaj carev tiskani govor od 22. VI. na mađarskom i latinskom jeziku.
[95] Vrhovac upotrebljava u svom »Diariumu« za »Prekosavsku Hrvatsku« izraz i »Ilirium«.
[96] Ovaj je u tom novom svojstvu još 30. svibnja posjetio Ljubljanu, gdje je bio svečano dočekan (J. Polec, o. c. I, 24) od Lattermanna, kojega je Ugarte prije kratkog vremena obavijestio o imenovanju Sauraua za komesara, a ovaj pak Gjurkovića (DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. II, vom No 440. (136) bis 916. Ugarte Lattermannu, Beč, 21. V. i Lattermann Gjurkoviću, Ljubljana, 26. V. 1814.).
[97] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 22., 25., 26. V. 1814.

[98] J. Mal, o. c., 516.

[99] U aktima Ljubljanskog gubernija i vicegubernija na Rijeci često se mjesto »Prekosavska Hrvatska« rabi i izraz »Provincijalna«.

[100] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I – Gjurković Lattermannu, Rijeka, 30. VI. 1814. (No 207) i u pismu »Vorschlag zur Deputation aus Provincial Croatien«. O tom vrlo kratko i J. Mal (o. c., 516, 517).

[101] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, vom No 927. bis 1264. Lattermann Verniću, Ljubljana, 2. VII. 1814 (No 1002).

[102] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, vom No 927. bis 1264. U pismu Lattermanna Josipu pl. Thurnu, Ljubljana, 16. VII. 1814 (No 941).

[103] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1809–1814. Lattermann Argentu, Ljubljana, 2. VII. 1814.

[104] Ibid. – Comit. zagr. congregationalia – 1809–1814. Argento Gjurkoviću, Rijeka, 7. VII. u pismu Lattermanna Gjurkoviću od 28. VII. 1814.

[105] Ibid. – Comit. zagr. congregationalia – 1809–1814. Gjurković Argentu, Rijeka, 10. VII. 1814.

[106] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, vom No 927. bis 1264. U pismu prekosavskih staleža Gjurkoviću iz Karlovca od 18. VII. 1814. (No 1002); NAZ – Politica XIX; J. Mal, o. c., 517.

[107] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, vom No 927. bis 1264. Lovinčić Lattermannu, Žubrimci, 13. VII. 1814 (No 1002).

[108] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, vom No 927. bis 1264. U Gjurkovićevom pismu Lattermannu iz Rijeke od 27. VII. 1814 (No 1002) i J. Mal, o. c., 517.

[109] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, vom No 927. bis 1264. Gjurković Lattermannu, Rijeka, 23. VII. 1814 (No 1002). i J. Mal, o. c., 518.

[110] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, No 1002. i kraće J. Mal, o. c., 518.

[111] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, No 1008.

[112] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III. Rosenberg Lattermannu, Beč, 30. VII. 1814 (No 1036).

[113] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III. Lattermann Rosenbergu, Ljubljana, 8. VII. 1814 (No 1036).

[114] Vrhovac je bio primljen kod cara u audijenciju 10. VII., a već 22. VII. stigao je u Zagreb (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 10., 22. VII. 1814.).

[115] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 10. VII. 1814.

[116] R. Lopašić, o. c., 94; F. R. Krones (o. c., 367) spominje samo prvi patent od 23. VII. 1814.

[117] J. Polec, o. c. I, 34 i J. Mal, o. c., 520.

[118] R. Lopašić, o. c., 94 i DAZg – 31 – 1814 – P., S. T. Q. (Akti karlovačko-varaždinske generalkomande) – sa tekstom zakletve.

[119] Te patente, koje je Saurau poslao u nekoliko primjeraka Lattermannu, primio je od Ugartea.

[120] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III. Saurau Lattermannu, Gorica, 28. VII. Lattermann Saurauu, Ljubljana, 5. VIII. 1814 (No 1021).

[121] On je napisao Lattermannu, naravno zabunivši se, da je zakletva određena za 3. X. (DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814. – F. III. Saurau Lattermannu, Rijeka, 9. VIII. 1814 (No 1062 1/2). Saurau je naveo, da će se tom prilikom održati svečani diner s buffeom, te je čak izračunao koliko se za to ima utrošiti.

[122] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III – No 1051, 1062 1/2, 1081.

[123] NAZ – Politica XIX. Gjurković Dolovcu, Rijeka, 8. VIII. 1814.

[124] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III. U pismu Gjurkovića Lattermannu od 11. VIII, 1814 (No 1063) i nešto J. Mal, o. c., 519.

[125] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III. U pismu Gjurkovića Lattermannu od 11. VIII. 1814 (No 1063).

[126] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III. Gjurković Lattermannu, Rijeka, 11. VIII. 1814 (No 1063).

[127] Ibid. – Praesidal Acten vom Jahre 1814 – F. III. Lattermann Gjurkoviću, Ljubljana, 14. VIII. 1814 (No 1063). i J. Mal, o. c., 519, 520.

[128] R. Lopašić, o. c., 94.

[129] DALJ – Praesidial Acten des k. k. illyr. Gouvts zu Laibach-Kroatien betreffend ... – F. I, No 1094, 1341, 1125.

[130] Ibid. – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, No 1081.

[131] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1809–1814. Lattermann Gjurkoviću, Ljubljana, 28. VIII. 1814.

[132] 800 primjeraka je ukupno tiskano na hrvatskom jeziku.

[133] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III. Sva pisma sa datumom od 31. VIII. 1814.

[134] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 7. IX. 1814.

[135] Zato je s pravom mogao napisati dubovački župnik Hanžić u spomenici te župe za upravni sistem u toj pokrajini: »Postali smo provizorno ugarski, provizorno austrijski, provizorno zapadno galicijanski« (R. Lopašić, o. c., 94, bilješka 2).

[136] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 26., 28. VIII. 1814.

[137] Ibid. – M. Vrhovac, Diarium II – 8., 14. IX. 1814.

[138] Ibid. – Politica XIX – Vrhovac caru, Zagreb, 15. IX. 1814.

[139] Dapače je 22. IX. Vrhovac odgovorio Lattermannu, da se na njega ne odnosi carev patent od 24. VII. glede polaganja zakletve (J. Mal, o. c., 522).

[140] R. Lopašić, o. c., 95, 94.

[141] DAZg – Protocollum actorum politicorum (Zagr. žup.) anni 1814.

[142] NAZ – Politica XIX – akt sine dato.

[143] Izgleda da Vincelin nije pošao u Beč.

[144] Vrhovac je poziv staleža, da vodi njihovu delegaciju, ispočetka odbio. Ali, na njihove ponovne molbe, obećao je, da će se izjasniti, hoće li poći ili ne (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 20., 21. IX. 1814.).

[145] DAZg – Protocollum actorum politicorum (Zagr. žup.) anni 1814.

[146] DALJ – Praesidial Acten ... Kroatien betreffend – F. I, No 2231.

[147] J. Mal, o. c., 521.

[148] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 2231. Da je Dolovac razaslao ove pozive, obavijestio je Tranquilli, car. prokurator i komesar u Karlovcu, Gjurkovića (18. IX, a ovaj Lattermanna (23. IX.), koji je sve to primio 26. IX. i stavio »ad acta«, našavši da je stvar u redu.

[149] Saurau se je 29. IX. iz Trsta osvrnuo u pismu Lattermannu na ovu odluku prekosavskih staleža, koji su je tiskali i naokolo razaslali. Nalaže mu, da spriječi njeno dalje kolanje, a on je o toj stvari već izvjestio i policijskog komesara Mastwyka. Nato je Lattermann smjesta pisao Gjurkoviću (31. IX.), da ima na svaki način osujetiti kolanje tih primjeraka i da mu zaplijenjene komade pošalje (DALJ – Praesidial Acten. – Kroatien betreffend – F. I, No 1379).

[150] R. Lopašić, o. c., XXIX–XXXII; NAZ – Politica XVIII – DAZg – Acta banalia – 1814. Sadržaj iste predstavke nalazi se ukratko kod Lopašića (o. c., 95, 96) i Vj. Klaića (Borba za hrvatske prekosavske krajeve i njihova reinkorporacija 1814–1822, Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu, Zagreb 1926, 116, 117).

[151] DAZg – Acta banalia – 1814.

[152] NAZ – Politica XIX.

[153] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 23. IX. 1814.

[154] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1239.

[155] Ibid. – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1239, 1257.

[156] Uz Lattermanna i Gjurković je tražio od njih, da moraju poslati delegata u Ljubljanu (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 1. X. 1814.).

[157] Saurau sam u pismu Lattermannu od 22. IX. kaže za Stanića da se je svojevremeno bio zakleo Napoleonu na vjernost i htio prevesti »Code Napoléon« na materinji jezik, te je kod Francuza bio jako poštovan i zbog toga je uvelike sumnjiv (DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1220).

[158] 8. X. pisao je Saurau Lattermannu, da će Mioković položiti zakletvu pred carem u Beču (DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1295). I doista, ovaj je položio prisegu za se i za svoje svećenstvo pred vladarom 4. X. (DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1365).

[159] Delegati su bili: Ferdinand Hranilović, gradski advokat, Jarnević, krojač, Mačečević, trgovac, i Franjo Ritter, pekar (DALJ – Praesidial Acten ... Kroatien betreffend – F. I, No 1247).

[160] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1220, 1247, 1283, 1311 (O ovom je poslanstvu obavijestio Tranquilli i Gjurkovića 18. IX. Ovaj pak pisao je o tom 23. IX. Lattermannu, koji onda opet Ugarteu 6. X.).

[161] Protiv slanja ove deputacije bio je i Ljubljanski gubernij (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 1. X. 1814.).

[162] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 2. IX. 1814.

[163] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1311.

[164] Ibid. – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1232 i J. Mal, o. c., 521. Lattermann Gjurkoviću i Lažanskom, Ljubljana, 27. IX. 1814.

[165] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 29. IX. 1814.

[166] Ibid. – Politica XIX.

[167] Dakle već od 1814. a ne tek od 1815. boravio je Dorotić u Beču, gdje je (1815.) izdao pjesmu »Kratko izkazanje jednoga događaja, u kome se nasca godine 1813. redovnik F. A. Dorotich« (Hrvatska Enciklopedija V, Zagreb 1945, 211).

[168] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 1., 2., 3. X. 1814.

[169] Upravo kada je delegacija bila na putu, stiglo je Vrhovcu pismo od Erdödyja (4. XI.) i bana, koji su mu javili, da ne pođe ista u Beč, jer je car zapriječen, da je primi u audijenciju. O tim pismima biskup je odmah izvijestio Kuševića, a 10. X. oštro je odgovorio Erdödyju i banu (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 4., 10. X. 1814.). Ova pisma nalaze se u istom arhivu pod: Politica XIX.

[170] Sve ovo je Vrhovcu iz Beča javio njegov agent Modrović.

[171] Izvještaj o toj deputaciji, koju nije car primio, čitan je na skupštini Zagrebačke županije 28. XI., na kojoj su se oni gorko žalili zbog toga (DAZg – Protocollum actorum politicorum (Zagr. žup.) anni 1814.).

[172] Lukavski je još 7. X. iz Križevaca pisao banu, kada je doznao da nije dopušteno deputaciji da ide u Beč, moleći ga neka poradi, da se ta zapreka ukloni, jer nema nigdje zabrane u zakonu, da ona ne smije ići caru, kada hoće (DAZg – Acta banalia – 1814).

[173] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 18., 19., 30. X. 1814.

[174] J. Mal, o. c., 521.

[175] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, vom No 1265. bis 1533. – Lattermann Gjurkoviću, Ljubljana, 6. X. 1814 (No 1279).

[176] Ljubljanski gubernij objavio je 13. rujna novi okružni i kotarski ustav Ilirije, koji je odredio Saurau. Po njemu se imao izvršiti izbor poslanika za Ljubljanu. Tako je Riječki okrug zahvatao staroaustrijsku Istru i područje Rijeke i Bakra sa kotarima: Kastvom, Lovranom, Labinom, Pisinom, Belajem, Crikvenicom, Bakrom i Rijekom (F. R. Krones, o. c., 367). Saurau i Lattermann nikako se nisu mogli složiti sa Gjurkovićem za 6-toricu poslanika iz toga okružja, jer je prvi zahtijevao, da moraju biti posjednici (DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III. Saurau Lattermannu, Trst, 18. IX. Lattermann Gjurkoviću, Ljubljana, 20. IX. Saurauu, Ljubljana, 23. IX., te opet Gjurkoviću, Ljubljana, 29. IX. 1814 (No 1204, 1225, 1249).

[177] DALJ – Praesidial Acten vom Jahre 1814 – F. III, No 1369.

[178] 18. X. stigao je u Karlovac (J. Mal, o. c., 523, 524).

[179] J. Mal, o. c., 522.

[180] Saurau je pak odgovorio na ovo pismo biskupu, da ima položiti zakletvu kao vlasnik Rakitovca. Što se tiče polaganja prisege Vrhovac je pisao još prije caru i 7. XI. Saurauu (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 4., 7. XI. 1814.).

[181] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 31. X. 1814.

[182] Gjurković je poslao 100 okružnica Vrhovcu, koji ih je 9. XI. razaslao župnicima prekosavskih krajeva i o tom ga izvijestio (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 6., 7., 9. XI. 1814.).

[183] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I. Gjurković Lattermannu, Karlovac, 3. XI. 1814 (No 1409).

[184] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I., No $\frac{5099}{3331}$; DAZg – Acta politica lib. reg. civ. Zagrab. – 1814 – XI – No 2601–2829; Acta palatinalia – politica – No 1–115 i J. Mal, o. c., 522, 523 (ukratko).

[185] »Priszega Podlosnoszti« počinjala je ovako: »Ja zaveszujemse y priszegujem Bogu vsze moguchemu ovu Priszegu za mene y moj odvetek, dà Nyegovoj cszeszarszko-kralyu Ferenczu Pervom ... mojemu premil. Gospodinu y Orszagu bichu vjeran« (DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1409).

[186] Kada je Prekosavska Hrvatska potpala pod Napoleona (14. X. 1809), došao je i dio Zagrebačke biskupije pod francusku vlast. Stoga je Vrhovac predao crkvenu vlast u tim krajevima Ivanu Prevendaru, zagrebačkom kanoniku i opatu, imenovavši ga vanjskim vikarom za cijelo to područje sa sjedištem u Pokupskom. Budući da mu Francuzi nijesu davali nikakvu pripomoć, Prevendar se vratio u Zagreb (S. Antoljak, Katoličke župe ..., Croatia Sacra 17 i 18, 104, 105).

[187] Ova trojica otišla su iz Zagreba 8. XI. u 7 sati ujutro, a 10. XI. oko 1 sat popodne već su bili natrag.

[188] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 6., 7., 8., 9., 10., 13., 20., 21., XI. 1814.

[189] DAZg – Acta politica lib. reg. civ. Zagrab. – 1814 – XI – No 2830–3018. Bradičin izvještaj o tom, čitan je na sjednici magistrata 25. XI.

[190] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 323 i J. Mal, o. c., 523 (ne 3. već 4. XII.), te No 1495 i J. Mal (o. c., 523).

[191] Ibid. – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 2766.

[192] Ibid. – F. I (Landes Einteilung vom Krain-Kuestenland und Illyrien); DAZg – Acta palatinalia – politica – No 1–115.

[193] Uz to mu je Lattermann poručio, da sada o njemu ovisi hoće li se preurediti karlovački magistrat i provesti istraga u vezi sa Šporerovom aferom (DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1430).

[194] DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1430.

[195] J. Mal, o. c., 524.

[196] Još 13. XI. pisao je Saurau Lattermannu, da car ne će više trpjeti, da se sastane ikakva skupština staleža Civilne Hrvatske, a 16. javio je guverner to isto Gjurkoviću (DALJ – Praesidial Acten ... – Kroatien betreffend – F. I, No 1448 i J. Mal, o. c., 523).

[197] R. Lopašić, o. c., 96.

[198] Ludovik Andrija Adamić (*Rijeka, 29. XI. 1767, †29. X. 1828.), riječki patricij i trgovac, osobito zaslužan za razvoj Rijeke i njene trgovine (Hrvatska Enciklopedija I, Zagreb 1941, 34).

[199] To je onaj isti Salopek, koji je kao kraljevski komesar za insurekciju imao toliko smionosti, da je 10. XII. 1814. otvoreno napisao banu, da je jedan od glavnih razloga zatezanja insurekcije baš taj, što prekosavski krajevi, nakon oslobođenja od neprijateljske sile, nijesu neposredno pripojeni hrvatskom kraljevstvu (DAZg – Acta banalia – 1814).

[200] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 11., 14., 16., 25. XI., 2., 5., 18. XII. 1814.

[201] Ona nam daje vrlo zanimljivu gospodarsko-kulturno-povijesnu sliku Vojne Krajine.

[202] t. zv. »Zentralorganisierungs-Hofkomission«, kojoj je bio predsjednik već imenovani Lažanski. Budući da je ova komisija imala veliku ulogu pri odlučivanju o teritorijalnoj i upravnoj razdiobi Ilirskih pokrajina, izgubila je mnogo na važnosti dosadašnja ilirska dvorska organizacijska komisija, iako je de jure opstojala sve do 22. VI. 1815. godine (S. Antoljak, Kako je nastala ..., Časopis za hrvatsku poviest I/3, 324).

[203] J. Polec, o. c. I, 82–99.

[204] Vrhovna sudska oblast stajala je na stajalištu, da se Ilirska Hrvatska uredi po austrijskom sistemu i predlagala je ukinuće županijskih skupština, a umjesto domaćih sudaca, neka se uspostavi politički i sudski komesar, koji bi imao u slučaju potrebe i vojnu pomoć (J. Polec, o. c. I, 102, 103).

[205] J. Polec, o. c, I, 99–110.

[206] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 3., 8., 9., 15. I. 1815. (U povratak ovog dijela Hrvatske ulili su nadu biskupu Delivuk i Štajdaher, koji su mu poručili, da

u to vjeruju i Radičević i Gjurković. To su potvrdili i Štefanec i neki Cvetić iz Beča, a nepoznati autor objavio je po Zagrebu, da će se Gorski okrug opet pripojiti Zagrebačkoj županiji).

[207] DAZg – Acta banalia – 1815. Gjurković Dolovcu, Karlovac, 1. I. 1815.

[208] Ovo je tiskano na hrvatskom, latinskom i njemačkom jeziku.

[209] Još u svom »Upuchenyu« od 7. I. Gjurković je naredio, da se kod tog stola ima dodati svakom hrvatskom spisu njemački ili latinski prijevod (R. Lopašić, o. c., 97).

[210] DAZ – Acta banalia – 1815; Acta palatinalia – politica – No 1–115; DALJ – F. I (Landes Einteilung von Krain-Kuestenland und Illyrien): Time je bilo dokinuto sudovanje po ugarskom ustavu.

[211] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 31. I. 1815.

[212] Ovaj je izišao na hrvatskom i njemačkom jeziku.

[213] DAZg – Acta banalia – 1814.

[214] Ono je tiskano na hrvatskom, latinskom i njemačkom jeziku i poslano pored ostalima i banu (DAZg – Acta banalia – 1815. Babočaj banu, 5. II. 1815.).

[215] Po carevoj odluci od 24. I. bio je ljubljanski zemaljski sud kao privremeni prizivni sud za pitanja Civilne Hrvatske (DAZg – Normalien des k. k. Appellations Gerichts für Karlstädter Kreis für die Jahre 1818 bis 1821).

[216] Babočaj se je još 28. I. tužio banu na teški položaj Dolovca, kome su tolike dužnosti nametnute, i na novi red, koji je zaveden u Prekosavskoj Hrvatskoj (DAZg – Acta banalia – 1815; Acta palatinalia – politica – No 1–115).

[217] DAZg – Acta banalia – 1815. U pismu Babočaja banu, 5. II. 1815. i samo pismo.

[218] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 1., 4. II., 7., 8., 26. III. 1815.

[219] Ibid. – Acta archivi ... – Politica XIX, No 2149.

[220] U Karlovcu su bile vrlo teške prilike (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 4. V. 1815.).

[221] Ibid. – M. Vrhovac, Diarium II – 12., 26. IV., 4. V. 1815.

[222] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1815 – 1818 – No 1823.

[223] Ibid. – Protocollum actorum politicorum (Zagr. žup.) anni 1815.

[224] Oni su tražili, da se ova pritužba preko viših instancija pošalje caru, kome ju je Gjurković po svoj prilici i uputio.

[225] DAZg – Acta banalia – 1816.

[226] Po Karlovcu se javno govorkalo, da ova dvojica i još neki nijesu bili kod cara primljeni, što su oni pred Vrhovcem sasvim opovrgli (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 22., 27. V. 1816.).

[227] Ibid. – M. Vrhovac, Diarium II – 22., 27. V. 1816.

[228] DAZg – Acta banalia – 1816. Babočaj banu, 31. V. 1816.

[229] Car je došao u Ljubljanu iz Milana, iako se govorkalo, da ne će ove godine posjetiti Iliriju (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 23. III. 1816.).

[230] Ovu su predstavku sastavili i potpisali prekosavski plemići i općine. Predstavka karlovačkih građana predana je i Gjurkoviću. Ovu je u prijepisu primio i Vrhovac (NAZ – M. Vrhovac, Diarium – II – 14., 22. V., 6. VII. 1816.). Satiru o toj predstavci, kako se je govorkalo, sastavio je ili Radičević ili Lopašić ili Šporer, što je silno ogorčilo biskupa (Ibid. – M. Vrhovac, Diarium II – 6. VII. 1816.).

[231] Ibid. – M. Vrhovac, Diarium II – 22., 27. V. 1816.

[232] Izjava od 17. veljače.

[233] Carevo pismo od 2. ožujka.

[234] J. Polec, o. c. I, 110–112.

[235] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 25., 27., 29. III. 1816.

[236] To su bili uz ostale: barun Portner, Josip i Gerard Šporer, Josip Spišić, Mirko Lopašić, Franjo Gerlici, Svabeli, Antun Zdenčaj, Luka Ljubić, Kipach, Vizner, Praumsperger, Alojz Peharnik, Antun Štajdaher i Guttenfeld.

[237] DAZg – Acta banalia – 1821./1822. (Budući da su se našli mnogi od ovih pogođeni, jer je g. 1818. njihov popis kolao u prekosavskim dijelovima i na njih se sa prezirom i porugom gledalo, a glasine su o tom kolale i u onostranoj Hrvatskoj, pa i u Ugarskoj, uputili su njih 20-orica osobno pismo na cara 25. VIII. 1818., u kome su optužili nepoznatog autora, da im je to podmetnuo. Oni su tvrdili, da je taj »netko obdaren neprijateljskim pokvarenim duhom i po svoj prilici zanesen karbonarskim načelima, s namjerom, da razdor i omrazu između naroda posije, zločinački mo-

gao da tobože izraženu želju naroda izmisli i takovu pod imenom naroda« pred cara pismeno iznese i njihova imena bez njihovog znanja i volje potpiše. Oni smatraju, da je time i car povrijeđen, a i oni pogođeni, te ga mole, da odredi istražnu komisiju, koja će pronaći krivca i kazniti ga, a oni bi bili opravdani. Ovo su pismo uputili caru preko bana s popratnim pismom i uz njega su priložili popis one sedamdesetorice). Kako se ta neugodna afera svršila, nije nam poznato, jer nema dalje o njoj nikakvih više podataka.

[238] J. Polec, o. c. I, 112, 113.

[239] S. Antoljak, Kako je nastala ..., Časopis za hrvatsku povijest I/3, 238.

[240] DAB – Provinzen Illirien – 1767–1822 – F. 16.

[241] J. Polec, o. c. I, 113.

[242] J. Polec, o. c. I, 113, 114. DAB – Provinzen Illyrien – 1767–1822 – F. 16; DALJ – Einteilung von Krain-Kuestenland und Illyrien – F. I.

[243] J. Polec, o. c. I, 114; DAB – Provinzen Illyrien – 1767–1822 – F. 16.

[244] Oni su odgovorili Metternichu na ovaj cirkular, što su u tom pravcu učinili (Ibid. – Provinzen Illyrien – 1767–1822 – F. 16).

[245] Ovaj je svome pismu priložio i novine »Münchener Politische Zeitung« od 15. VIII. (No 193) i »Bayerische National-Zeitung« od 15. VIII. (No 195), u kojima je izišao taj patent.

[246] DAB – Provinzen Illirien – 1767–1822 – F. 16.

[247] Tek 10. VIII. bio je Vrhovac obaviješten o ovoj carevoj odluci od 3. VIII., koju je primio 17. VIII. (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 10., 17. VIII. 1816.).

[248] J. Polec, o. c. I, 114–117, 121, 119.

[249] Dekreti činovnika ovog okružja bili su uručeni preko Primorskog gubernija. Lažanski je 3. VII. javio prezidijumu Ljubljanskog gubernija, da je car još 12. VI. imenovao Flucka za taj položaj. (DALJ – Praesidial Acten – Politische und Kameral Acten – Jahrgang 1816 – von No 151 bis 300 – F. 2, No 244).

[250] Ibid. – Praesidial Acten – Politische und Kameral Acten – Jahrgang 1816 – von 151 bis 300 – F. 2, No 244.

[251] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 23. VII. 1816.

[252] Između magistrata i vojne vlasti nastale su trzavice, i ovaj je prvi optuživao tu vlast, da mu krnji jurisdikciju (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 23. VII. 1816.).

[253] R. Lopašić, o. c., 97.

[254] Vrhovac je preko pojedinaca bio obaviješten o bijednom stanju naroda u ovom dijelu Hrvatske, te mu je to neki Radić čak i *grafički* prikazao (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 6. X. 1816.).

[255] I. E. Tkalac, o. c., 49–56.

[256] To mu je još 20. XI. Fluck predložio i pismeno (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 20. XI. 1816.).

[257] O ovom je Vrhovac bio obaviješten od karlovačkog kapetanata, kome je o tom stigao dekret tršćanskog gubernija (Ibid. – M. Vrhovac, Diarium II – 9. XI. 1816.).

[258] Ibid. – M. Vrhovac, Diarium II – 22., 28. XI., 2., 4. XII. 1816.

[259] DAZg – Acta banalia – 1816.

[260] Djelokrug provizornog apelacionog suda za Karlovačko okružje odredio je Lichtenberg tiskanom naredbom na latinskom i njemačkom jeziku od 20. I. 1818. (DAZg – Normalien des k. k. Appellationsgerichts für die Karlstädter Kreis für die Jahre 1818. bis 1821.).

[261] NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 8., 9. III. 1817.

[262] DAZg – Normalien des k. k. Appelllationsgerichts ..., No 2339; Comit. zagr. congregationalia – 1815–1818 (ovaj je proglas poslalo Karlovačko okružje Zagrebačkoj županiji 24. II. 1817.).

[263] Careva odredba od 20. V.

[264] Izašao 27. V.

[265] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1815–1818 – No $\frac{2216}{577}$.

[266] I. E. Tkalac, o. c., 56, 57.

[267] R. Lopašić, o. c., 97.

[268] DAZg – Acta banalia – 1817/1818.

[269] Na latinskom jeziku, tiskana u Novoselovoj tiskari u Zagrebu.

[270] Šesnaestog siječnja 1817. Vrhovac je s poslanicima kraljevine Hrvatske i Slavonije bio primljen u Beču od cara u audijenciju. Ovdje je ostao do 7. II., a već 13. bio je u Zagrebu (NAZ – M. Vrhovac, Diarium II – 6. XII. 1816., 16. I., 13. II. 1817.).

[271] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1815–1818. Babočaj Zagrebačkoj županiji 23. XI. 1817. (tu je i Prevendarova pjesma). Taj doček opisao je i Vrhovac (Diarium II – 28., 29. X. 1817.).

[272] DAZg – Normalien des k. k. Appellationgerichts ...

[273] NAZ – Acta archivi ... – Politica XX.

[274] Tkalac kaže, da je car tada obećao to sjedinjenje (I. E. Tkalac, o. c., 59).

[275] S. Antoljak, Doček Franje I. i njegove supruge u Karlovcu i Zagrebu 1818. godine, Nastavni Vjesnik, god. 51, br. 3–4, Zagreb 1943, 171–178.

[276] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 29., 30. VI., 1., 4. VII., 2. VIII. 1818.

[277] Od 31. X., a potpisali su ga barun Antun Spiegelfeld, namjesnik tršćanskog gubernija, i Radičević, gubernijski savjetnik.

[278] Ono je imalo 26.505 kuća i 128.782 duše.

[279] Ono je imalo 10.970 kuća i 100.588 duša.

[280] 2.360 kuća i 20.756 duša.

[281] 1.390 kuća i 12.123 duša.

[282] 2.020 kuća i 18.350 duša.

[283] 2.188 kuća i 16.015 duša.

[284] 1.782 kuća i 19.687 duša.

[285] 1.221 kuća i 13.677 duša.

[286] NAZ – Acta archivi ... – Politica XX.

[287] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1819 – F. 15; Normalien des k. k. Appellationsgerichts ...

[288] Ibid. – Comit. zagr. congregationalia – 1819 – F. 15.

[289] Ibid. – Comiss. regul. Savi – 1819.

[290] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 27., 31. VII., 3. VIII., 9. IX., 13. X. 1820., 15. I. 1821.

[291] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 6. II. 1821. i dalje; Vj. Klaić, Hrvatska kraljevinska deputacija za kongresa u Veroni, Rad JA 235, Zagreb 1928, 126–129.

[292] U svom izvještaju od 20. VII. 1821.

[293] Na konferenciji od 9. VIII. 1821.

[294] J. Polec, o. c. I, 121–123.

[295] Tako je u istoj godini izašla tiskana pjesma Imbre Lopašića pod naslovom »Umilyevanye Puka Harvaczko prik Savzkoga, czaru szvome pridobrome, Ferenczu I.me Na dan 12 ga Sichna 1822 aldovano! U Karlovczu«, u kojoj se slavi vladara nazivajući ga »naš ljubljeni otac« i »Horvata sve dobro y Diko«. Želi mu dugi život, te ga moli, da zadrži svoje »vjerne sine pod svojom obrambom«, jer »nit naići jest na Svitu Junaka koibi zato nadbladal Horvate«.

[296] DAB – Provinzen Illyrien – 1767–1822 – F. 16, b) Einverleibung der ehemaligen ungarischen Küstenlandes und des Theils von Civil Croatien jenseits der Save mit Ungarn im Jahre 1822. Franjo I. Metternichu, Laxenburg, 1. VII. 1822. Djelomično i J. Polec (o. c. I, 123).

[297] Datirano 5. VII. 1822.

[298] DAB – Provinzen Illyrien – 1767–1822 – F. 16, b) Einverleibung ... Almassy Metternichu, 6. VII. 1822.

[299] Vj. Klaić, Borba za prekosavske krajeve ..., Vjesnik ..., 118, 125. Ban je o tom obavijestio staleže (DAZg – Protocolla congr. Regni ab anno 1809 usque ad annum 1829–1831).

[300] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7.

[301] Ibid. – Protocollum actorum magistratorum anni 1822 (No 2066): Acta politica lib. reg. civ. Zagrab. – 1822 – VII – No 2066–2202; Vj. Klaić, Hrvatska kraljevinska deputacija ..., Rad JA 235, 117. Na sjednici od 19. VII. nakon što je pročitan carev reskript, poslalo se odmah pismenu zahvalu vladaru za ovaj njegov čin.

[302] Vj. Klaić, Borba za prekosavske krajeve ..., Vjesnik ..., 118, 125.

[303] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 7. VII. 1822. Vrhovca su još obavijestili o tom Lentulaj i Kušević.

[304] Vj. Klaić, Borba .., Vjesnik .., 118, 125, 126.
[305] Na osnovu careve odluke od 1. VII. 1822.
[306] J. Polec, o. c. I, 123.
[307] Tkalac kaže, da je careva odluka o sjedinjenju primljena u Hrvatskoj kao posljedica presije posred neprilika, i stoga je veselje bilo razmjerno neznatno (I. E. Tkalac, o. c., 59).
[308] Na svojoj skupštini od 12. kolovoza.
[309] Ovu je skupštinu sazvao podžupan Bunjik i o toj obavijestio bana 30. srpnja moleći ga, da dopusti staležima ove županije, da između sebe biraju za deputaciju članove. Na ovoj je skupštini pročitana uz carev reskript i poruka velikog župana grofa Karla Zichyja, koji je pozivao prisutne, da izaberu delegate, koji će pod njegovim vodstvom poći caru u Beč. Ali oni zaključe, da se o svemu obavijesti ban s molbom, da on sazove hrvatski sabor i da svi zajedno u ime kraljevine Hrvatske i Slavonije izaberu delegaciju. Ban je odgovorio prvo Bunjiku tek 13. kolovoza, da će označiti vrijeme, kada će se skupština moći sastati, da bira poslanike. Jednako je odgovorio na poruku staleža 24. VIII. 1822. (Vj. Klaić, Hrvatska kraljevinska deputacija .., Rad JA 235, 117, 118 i DAZg – Acta banalia – 1821/1822).
[310] Od 18. kolovoza i slijedećih dana 1822.
[311] DAZg – Protocollum actorum politicorum (Zagr. žup.) anni 1822, art. 1.
[312] Od 22. VIII. 1822.
[313] DAZg – Acta banalia – 1821/1822 i Vj. Klaić, Hrvatska kraljevinska deputacija .., Rad JA 235, 118, 119.
[314] 6. rujna 1822.
[315] Vj. Klaić, Hrvatska ..., Rad JA 235, 119.
[316] 5. rujna 1822.
[317] DAZg – Acta neoacquisita – 1820–1829.
[318] Ibid. – Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7.
[319] On ju je dovršio 20. rujna 1822. u svom dvoru Čehi.
[320] Vj. Klaić, Hrvatska pjesma prigodom reinkorporacije prekosavskih krajeva god. 1822., Vjesnik kr. drž. arkiva, Zagreb 1926, 137–143; F. Fancev, Dokumenti za podrijetlo hrvatskoga preporoda, Građa XII, Zagreb 1933, 173–177.
[321] NAZ – Acta archivi ... Politica XX. Knez Dietrichstein Vrhovcu, Beč, mjeseca rujna 1822.
[322] U 12 točaka (Vj. Klaić, Borba ..., Vjesnik ..., 126–128).
[323] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7.
[324] Vj. Klaić, Borba .., Vjesnik .., 126-128.
[325] Kohary banu, Beč, 26. IX. 1822.
[326] Vj. Klaić, Hrvatska kraljevinska ..., Rad JA 235, 119.
[327] Palatin Josip banu, Pešta, 5. X. na njegovo pismo od 12. IX.
[328] DAZg – Acta banalia – 1821/1822.
[329] Ibid. – Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7. Franjo I. Zagr. županiji, Verona, 5. X. 1822.
[330] Ibid. – Protocollum actorum politicorum (Zagr. žup.) anni 1822. (odredbu od 9. X. 1822. tiskala je Zagr. županija u 200 primjeraka).
[331] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 3., 8. X. 1822. i Vj. Klaić, Borba .., Vjesnik .., 118.
[332] Isti dan je njemu u počast priredio Vrhovac svečani ručak za 52 uzvanika, a naveče zabavu (NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 9. X. 1822. i Vj. Klaić, Borba .., Vjesnik ..., 118).
[333] Vj. Klaić, Borba ..., Vjesnik ..., 118, 129 i kopija u Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7.
[334] Vj. Klaić, Borba ..., Vjesnik ..., 118; Isti, Hrvatska ..., Rad JA 235, 119, 120; NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 10. X. 1822.
[335] Pismo, datirano 10. X. 1822. Majlath je pak pisao Koharyu 12. X. da javi caru da će hrvatska deputacija stići u Veronu 14. XI. (Vj. Klaić, Hrvatska ..., Rad JA 235, 120).
[336] DAZg – Acta politica lib. civ. Zagrab. – 1822 – X – No 2946–3058; Acta banalia – 1821/1822.

[337] Vj. Klaić, Hrvatska..., Rad JA 235, 120. O svom razgovoru sa Majlathom Gyulay je pisao i palatinu 15. listopada (DAZg – Acta banalia – 1821/1822 i Vj. Klaić, Hrvatska..., Rad JA 235, 123).

[338] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 11., 12. X. 1822. i Vj. Klaić, Borba..., Vjesnik..., 118, 119.

[339] J. Polec, o. c. I, 124.

[340] Vj. Klaić, Hrvatska..., Rad JA 235, 120, 121.

[341] Na istoj skupštini ove županije od 15. listopada pod predsjedanjem Lukavskog zaključeno je i to, da se u prekosavskim krajevima provede »dicalis conscriptio«, te su izabrane osobe, koje će to provesti u pojedinim procesima. Nadalje su staleži primili na znanje, da od 1. XI. karlovački sud prestaje opstojati. Raspravljalo se i o likvidaciji kontribucionalnih zaostataka i pročitan je izvještaj podžupana Mirka Lentulaja, kako će se izvršiti reinkorporacija (DAZg – Protocollum actorum politicorum [Zagr. žup.] anni 1822).

[342] Vj. Klaić, Hrvatska..., Rad JA 235, 122; DAZg – Protocollum actorum magistratorum anni 1822 i Acta politica lib. reg. civ. Zagrab. – 1822 – X – No 2946–3058.

[343] DAZg – Acta banalia – 1821/1822.

[344] Iz Rijeke 25. X., a njemu je Lukavski odgovorio 30. X. 1822.

[345] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7 i Vj. Klaić, Borba..., Vjesnik..., 119.

[346] Od 26. X. 1822.

[347] Od 16. X. 1822.

[348] Ovaj je bio određen povjerenikom za predaju. U tu svrhu je još 17. X. pitao vrhovni kancelar državne kancelarije zajedničku dvorsku kancelariju, da li su Prekosavska Hrvatska i Primorje riješeni veza s Ilirijom ili ne, da se mogu pripojiti (DAB – Provinzen Illyrien – 1767–1822 – F. 16, b) Einverleibung...).

[349] Od 31. X. 1822. po nalogu dvorske kancelarije od 29. X.

[350] Od 23. IX. 1822.

[351] DAZg – Acta banalia – 1821/1822; DAB – Provinzen Illyrien – 1767–1822 – F. 16, b) Einverleibung... Kundmachung der k. k. Nieder Oester. Landesregierung, Wien, 7. XI. 1822. (tiskano) i DALJ – Landeseinteilung von Krain – Kuestenland und Illyrien – F. 1.

[352] Na sjednici od 26. X. 1822. zaključeno je, da se kraljevski komesar dočeka uz prangije i veliku paradu i da se priredi svečana kazališna predstava (DAZg – Protocollum actorum magistratorum anni 1822. i Vj. Klaić, Borba..., Vjesnik..., 119, 120).

[353] Vj. Klaić, Borba..., Vjesnik..., 119, 120 i DAZg – Protocollum actorum magistratorum anni 1822.

[354] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 31. X. 1822.

[355] Provincijalni dio Hrvatske obuhvatao je prostor od 952,24 kvadratne milje (A. Cuvaj, Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije II, Zagreb 1910, 443).

[356] Svi ovi govori izašli su u Novoselovoj tiskari i razaslati na sve strane. Tako je poslala Zagrebačka županija jedan primjerak tih govora i ugarskoj dvorskoj kancelariji, u ime koje se zahvalio Kohary (DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7).

[357] Vj. Klaić, Borba..., Vjesnik..., 130–136.

[358] Ova je gluma nešto kasnije tiskana na njemačkom jeziku i kajkavskom narječju.

[359] Vj. Klaić, Borba..., Vjesnik..., 122–124, 132.

[360] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 2. XI. 1822. i Vj. Klaić, Borba..., Vjesnik..., 124, 125.

[361] R. Lopašić, o. c., 97.

[362] J. Polec, o. c. I, 124. Sada je bivši karlovački okružni kapetan 5. XI. obavijestio po višem nalogu magistrat i zemaljski sud na Rijeci i u Karlovcu i kotarske sudove u Čabru, Ravnojgori i Crikvenici, kao i gradski magistrat u Bakru, da se izvršilo sjedinjenje Civilne Hrvatske i Primorja s Ugarskom (DAZg – Acta banalia – 1821/1822).

[363] A. Cuvaj, o. c. II, 443, 530 (Odsele su se te škole morale dopisivati s nadzornikom narodnih škola u Zagrebu Tomom Košćakom, dok je školski podinspektor za Primorje bio kanonik Tomo Stuva. Karlovačka gimnazija i glavna škola s inventarom povjerena je upravitelju te gimnazije ocu Aurelu Hoermannu. Majlath je ujedno zamolio Porziju, da naloži vrhovnom istarskom školskom nadzorniku Ivanu Eggenbergu, da pošalje sve spise, koji se tiču prekosavskih škola, vrhovnom nadzorniku u Zagrebu grofu Josipu Sermageu uz dvostruki popis. I zbilja ti su spisi stigli ovamo već 6. XI. 1822.).

[364] Šestoga studenog 1822. O ovoj predaji je konačni zapisnik sastavljen tek 5. III. 1823. (J. Polec, o. c. I, 124). Jedanaestog studenog 1822. javio je Kohary banu, da je za gubernatora Rijeke i Civilnog Ugarskog Primorja car imenovao Franju Üzmenyu, temeškog kameralnog upravitelja i dvorskog savjetnika (DAZg – Acta banalia – 1821/1822 i Protoc. actorum polit. [Zagr. žup.] anni 1822). Do dolaska Üzmenyu provizorno je upravljao time savjetnik Aleksije Junković (DALJ – Landeseinteilung ... – F. 1. Okružje Adelsberg izdalo je o tom 28. XI. 1822. »Kurrende«).

[365] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 18. XI. 1822. Tako je to učinio na pr. Samobor.

[366] R. Lopašić, o. c., 97, 98.

[367] U uvodu ove pjesme, tiskane kod Prettnera na 8 stranica, navodi se, kako su se Hrvatska i Ugarska u staro vrijeme složile i u ljubavi mnogo stoljeća provele skupa pod arpadovskim kraljevima, a zatim pod lotarinškom kućom. Opisuje se 1809. godina, kako je tada prekosavska zemlja predana Francuzima, te koliko su Hrvati zbog toga prepatili. Ali iznenada je car Franjo, čije će ime i kod Hrvata i Mađara ostati vječno, povrati majci zemlji. Zato obećaje pjesnik caru vjernost i ljubav Hrvata, ali neka i on njih voli. Slavi Majlatha i završava riječima:

»Zato složno da pivamo
Slogu, Dobra da uživamo
Bog nam živi našeg kralja
I z njim narod od Madjara«.

I u Zagrebu su također spjevane takve pjesme na uspomenu reinkorporacije i u počast grofa Majlatha. Jedna je takva od profesora tamošnje akademije nauka Franje Klohammera, druga od propovjednika iste akademije dra. Franje Schrotta, a treća od Tome Miklouščića. Sve su te pjesme tiskane u Novoselovoj tiskari (Vj. Klaić, Borba ..., Vjesnik ..., 121). Četvrta je pak izašla od nekog anonima, koji se potpisuje »Virgilius« (V. Deželić, Biskupska a zatim Novoselska tiskara u Zagrebu [1794–1825], Narodna Starina 10, Zagreb 1925, 125).

[368] Na banov poziv od 1. XI. posljednji su izabrali svoje poslanike severinski distrikt i Rijeka (Vj. Klaić, Hrvatska ..., Rad JA 235, 122, 123).

[369] U njihovu počast spjevao je Prevendar pjesmu, a neki anonim u čast bana (V. Deželić, o. c., Narodna Starina 10, 125).

[370] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 5. XI. 1822.

[371] Ne g. 1825., kako to piše R. Lopašić (o. c., 97).

[372] Ovaj je trajao od 20. X. do 14. XII. 1822.

[373] Po banovu pričanju Vrhovcu zamalo nije došlo do sukoba između poslanika i cara, jer im je ovaj htio prigovoriti u svom govoru, što mu nisu htjeli odobriti novake. Tek na veliko nagovaranje odustao je vladar od te namjere i ovako ih je ipak uvijeno prekorio (NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 11. XII. 1822. i Vj. Klaić, Hrvatska ..., Rad JA 235, 139).

[374] U godini 1818.

[375] Sve inozemne novine pisale su o hrvatskoj deputaciji (Vj. Klaić, o. c., Rad JA 235, 138).

[376] Vj. Klaić, Hrvatska ..., Rad JA 235, 130–139; DAZg – Protocolla congregationum regnorum ab anno 1809 usque ad annum 1829–1831, str. 370–399; Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7.

[377] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 3. XII. 1822.

[378] Ibid. – M. Vrhovac, Diarium III – 11. XII. 1822. i Vj. Klaić, Hrvatska ..., Rad JA 235, 139.

[379] 30. XI. 1822.
[380] DAB – Provinzen Illyrien – 1767–1822 – F. 16, b) Einverleibung ...
[381] On je bio također u Veroni, a pisao je Lukavskom iz Rijeke 30. XI. i 5. XII. 1822.
[382] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1820 – F. 1–12 – 1821 – F. 1–12.
[383] Ibid. – Protocollum actorum politicorum (Zagr. žup.) anni 1822.
[384] 16. XII. 1822.
[385] DAZg – Acta banalia – 1821/1822.
[386] Od 20. XII. 1822.
[387] DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1822 F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7.
[388] Datirani sa 13. XII. 1822. Frvi su podpisali Kušević i Bužan (Ibid. – Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7), a drugi samo Bužan. Pročitani su 18. XII. 1822. (Vj. Klaić, Hrvatska ..., Rad JA 235, 141).
[389] Vrhovac i Gyulay krivili su Lukavskog zbog neuspjeha u ovoj stvari.
[390] Vj. Klaić, Hrvatska ..., Rad JA 235, 141–145.
[391] DAZg – Prot. actorum politicorum (Zagr. žup.) anni 1822.
[392] Ibid. – Comit. zagr. congregationalia – 1820 – F. 1 – 1821 – F. 1–12 (ovo se je dogodilo 27. XII. 1822., a 28. poslao je ban izvještaj sa privatnim pismom o tome Zagrebačkoj županiji).
[393] NAZ – M. Vrhovac, Diarium III – 27. XII. 1822.
[394] Tako je među prvima izrazila svoje veselje Križevačka županija (15. I. 1823.), zatim Đurska (1. II.), Zaladska (ona se još 23. IX. pismeno zahvalila caru radi reinkorporacije), Biharska (3. II.), Željezna (Kismarton, 3. II.), Aradska (7. II.), Arvanska (24. II.), Njitranska (3. III.), Barčanska (3. III.), Ugočka (11. IV.), Bekeška (7. IV.), Mošonjska (9. IV.) Bratislavska (10. IV), Zemplenska (15. IV.), Čongradska (17. IV), Bačka (17. IV.) i Tolnska (2. V. 1823.) (DAZg – Comit. zagr. congregationalia – 1822 – F. 1–10 – 1823 – F. 4, 1, 7).
[395] R. Lopašić, o. c., 97.
[396] Đ. Šurmin, Hrvatski preporod I, Zagreb 1903, 28.
[397] Odlukom od 3. VII. 1825. u Bergamu.
[398] Đ. Šurmin, o. c. I, 28.
[399] 22. VIII. 1825. Svi su ovi izvještaji ušli u zapisnik sabora pod čl. 2.
[400] DAZg – Protocolla congregationum Regni ab anno 1809 usque ad annum 1829–1831, str. 370–399.
[401] R. Horvat, Najnovije doba hrvatske povjesti, Zagreb 1906, 35.
[402] Acta comitiorum regni Hungariae ... in diem septembris anni 1825. indictorum, Posonii 1825 et 1826, 149, 313.

Dr. Mirko Dražen Grmek

SREDNJOVJEKOVNI SALERNSKI MEDICINSKI RUKOPIS U ARHIVU JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

U arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu nalaze se pohranjeni brojni rukopisi s medicinskim sadržajem, no većina potječe tek iz XVIII. stoljeća. Srednjovjekovnog je podrijetla (osim nekoliko latinskih fragmenata i jednog glagoljskog manuskripta) samo jedan nedavno nabavljeni latinski medicinski kodeks. Postoji usmena tradicija, da je taj rukopis pripadao nekom drevnom bosanskom franjevcu. Od jedne starosjedilačke obitelji u Travniku dobio ga je dr. Stanko Sielski, koji ga je g. 1951. prepustio Jugoslavenskoj akademiji, pa je uvršten u njenu zbirku kodeksa pod signaturom VII. 92.

Rukopis je pisan na papiru s vodenim znacima iz XIV. stoljeća. Prvi list ima 212 × 145 mm. Na prvoj strani napisan je modernom tintom naslov »Ephemerides-Medica«. Ukupno ima 165 listova, koji nisu izvorno folijirani. Izvršio sam naknadnu folijaciju. Listovi su izvrsno sačuvani, osim posljednjih šest, koji su nagrizeni od miševa. Pismo je gotica tipa XIV/XV stoljeća. Nema osobite iluminacije. Kao uvez bila je upotrebljena dvostruka pergamena, koja je ispisana uzduž i poprijeko. Može se razabrati, da je jedan dio tog uveza spis o parnici nekog Jodocusa, napisan u Salzburgu 1391. Dne 31. V. 1951. kodeks je restauriran, pa je stari, originalni uvez od pergamene zamijenjen novim, kožnatim. Pergamena, koja je služila kao korice, stavljena je u zbirku latinskih srednjovjekovnih fragmenata.

Opisivani zagrebački kodeks je po svom sadržaju zapravo priručni kompendij cjelokupne medicine, sastavljen uglavnom iz djela medicinske škole u Salernu. To je tipični praktični priručnik, koji u kratkoj i sažetoj formi sadržava sve, što je bilo potrebno prosječnom srednjovjekovnom liječniku za njegov svakodnevni dijagnostički i terapijski rad. S velikom vjerojatnošću možemo zaključiti, da je rukopis nastao u Njemačkoj na početku XV. stoljeća. Na njemačko podrijetlo upućuju

nas pojedini recepti na njemačkom jeziku, bilješka jednog prepisivača iz Ingolstadta i tekst na uveznoj pergameni. Vrijeme postanka može se odrediti prema astrološkim križaljkama i kalendaru, koji se nalaze u tom kodeksu, kao i po datiranju na fol. 57^{r}. Cijeli kodeks je homogen po svom sadržaju,[1] ali nije pisan od iste ruke.

a. Praecepta medica

Na početnim i završnim listovima, a i na pojedinim listovima između većih traktata, napisani su različiti recepti. Možemo razlikovati dvije grupe recepata. Jedni su pisani kaligrafski, očito u isto vrijeme kad i glavni tekst kodeksa (na pr. na fol. 3^{r}–3^{v}, 64^{v}, a djelomično i na fol. 2^{v} i 97^{v}), a druga je grupa pisana kasnije, valjda u XVI. ili XVII. stoljeću, nemarnijim i grubljim rukopisom (na pr. na fol. 1^{v}, 91^{r}, 162^{v}, 163^{r}, 163^{v} i t. d.). U prvoj grupi nalaze se propisi za lijekove protiv najrazličitijih bolesti, počevši od »tragea laxativa« i »remedium bonum contra lapidem vesice« do univerzalnog »pulvis valens ad multa«. Ti recepti, napisani isključivo na latinskom jeziku, preuzeti su iz poznatih djela kasnoantiknih grčkih i srednjovjekovnih arapskih liječnika, tako na pr. iz djela Galena, Stefana Magneta, Serapiona i dr. U drugoj grupi nalazimo izmiješan latinski i njemački tekst (na pr. fol. 91^{r}, 151^{v}, 163^{v} i t. d.) s pretežno okulističkim savjetima, počevši od recepta za »pulveres boni ad clarificando oculos« do savjeta »für dy rot der augen«. Recepti u zagrebačkom kodeksu su, prema tome, slučajne prigodne bilješke, kako skriptora, tako i nekadašnjih vlasnika toga rukopisa.

b. Tabulae astrologicae et tractatus astrologici

Na fol. 4^{r}–10^{r}, 12^{v}, 14^{v}, 19^{v}–20^{v} i 22^{v} nalaze se komputističke križaljke i kalendari, pomoću kojih se može odrediti dan u tjednu, vrijeme Mjesečevih faza, vrijeme ulaska Sunca u pojedina zviježđa zodijaka i različite kalendarske podatke. Križaljke počinju s 1393. i 1394. godinom. Na fol. 10^{v}–11^{r}, 12^{v}, 14^{r}, 17^{r}–19^{r} i 21^{r}–22^{r} nalaze se upute za upotrebu navedenih križaljka, zatim pouke o kretanju Sunca, Mjeseca i sl. Na fol. 22^{r} nalazi se crtež, koji objašnjava Mjesečeve faze.

Veoma zanimljiv shematski crtež na fol. 16^{v} (slika 1) prikazuje svojstva i međusobne odnose 4 elemenata i njima korespondentne strane svijeta, vjetrove, zviježđa zodijaka, planete, godišnja doba, Mjesečeve faze, dijelove dana, temeljne sokove organizma, organe, razdoblja života i čula. Tako zraku (aer) odgovara: »caliditas activa et humiditas passiva, meridies, affricus, auster, nochus, gemini, libra, aquarius, jupiter, ver, prima septimana lune, a xxx hora noctis usque ad terciam diei, sanguis, epar, adolescencia, auditus, olfactus«. Slično tome odgovara vodi (aqua): »frigiditas activa et humiditas passiva, occidens, fanonius, sephirus, circinus, etiam chorus, cancer, scorpio, pisces, venus, luna,

yems, quarta septimana lune, a tercia hora noctis usque ad nonam eiusdem diei, flecma (= phlegma), pulmo, senium, et gustus«. Zemlji (terra) odgovara: »frigiditas activa et siccitas passiva, septemtrio, boreas, chorus, aquilo, cancer, virgo, capricornus, saturnus, autumpnus, tercia septimana lune, ab hora nona diei usque ad terciam noctis, melancolia, splen, senectus, tactus«. Vatri (ignis) odgovara: »caliditas activa et siccitas passiva, oriens, subsolanus, eurus, volturnus, aries, leo, sagittarius, mars, sol, estas, secunda septimana lune, a tercia hora diei usque ad horam noctis nonam, colera, fel, iuventus, visus«. Shema je posve u skladu s aristotelsko-arabističkom naukom o elementima.

Taj dio kodeksa sadržava i nekoliko traktata s astrološko-medicinskim sadržajem. Na fol. 13^r nalazi se pjesma s astrološko-higijenskim uputama. Na fol. 13^v nalazi se fragment poznate pjesme Regimen sanitatis Salernitanum, također s astrološko-medicinskim uputama. (Vidi pod c).

U traktatu na fol. 11^v–12^r prikazan je utjecaj zodijaka na pojedine dijelove ljudskog tijela i na korisnost vršenja flebotomije, a u traktatu na fol. 14^v–16^v, nazvanom »Horologium septem planetarum«, opisan je povoljan, odnosno nepovoljan utjecaj pojedinih planeta na flebotomiju, koitus, uzimanje lijekova i t. d. Te higijenske upute potpuno su u duhu kasne srednjovjekovne arabističke astrologije, pa se po sadržaju ne razlikuju od brojnih poznatih djela te vrste. Astrologija je u vrijeme pisanja zagrebačkog kodeksa bila jedna od najvažnijih pomoćnih »nauka« medicinske teorije i prakse. Prema naučavanju o skladu mikrokozmosa i makrokozmosa (čovjeka i svemira) stajao je tok bolesti, odnos elemenata i tjelesnih sokova, kao i djelovanje lijekova, pod odlučnim utjecajem zvijezda i planeta. Zagrebački kodeks sadržava tipični shematski prikaz tog presumptivnog utjecaja, bez originalnosti i odvajanja od poznatih analognih tekstova. Nekoć je svakako dobro služio kao iscrpan i koncizan priručnik astrološke medicine.

c. Regimen sanitatis Salernitanum

Na fol. 13^v (slika 2) nalazi se pjesma, kojom se u leoninskim stihovima savjetuje, da li treba vršiti ili izbjegavati koitus, flebotomiju, uživanje alkoholnih pića, kupke, uzimanje različitih lijekova i t. d., kad se uzme u obzir odnos Mjesečeve faze i zviježđa zodijaka. Pjesma počinje stihovima:

»Nil capiti facies, aries dum luna fulgebit.
Lunati minuas et balnea tutius intres.
Non tangas aures nec barbam radere cures.«

Zatim dolaze savjeti, da kad je Mjesec u zviježđu Bika »medicus caveat cum ferro tangere collum«, a kad je u zviježđu Djevice dakako »uxorem ducere noli«. Pjesma završava stihovima: »Pisces habet lunam, noli curare podagram. Carpe viam tutus, fit locio tuta salubris«.

Zapravo je ta pjesma fragment čuvena spjeva »Regimen sanitatis Salernitanum«, koji je nastao uglavnom u XII. stoljeću.[2] Kao autori, ili bolje rečeno redaktori, tih stihova citiraju se Arnaldo de Villanova i Giovanni da Milano, no stvarno je to anonimno djelo nekoliko generacija liječnika. Salernski spjev nije bio namijenjen liječnicima, nego naobraženim laicima, pa je stoga postao veoma poznat u širim krugovima naroda, a naročito među svećenicima.

Uzgred spominjem, da su salernske regule prevedene 1768. godine na hrvatski jezik, pa je taj prijevod prva štampana medicinska knjiga na tom jeziku.[3] Uostalom, izvorni latinski tekst tog djela štampan je u Zagrebu već 1729. i 1753., a u Vitezovićevu kalendaru za godinu 1692. štampan je fragmentarni hrvatski prijevod. U vrijeme pisanja zagrebačkog kodeksa bili su salernski stihovi veoma popularni i marljivo prepisivani. Važan je bio njihov utjecaj na razvoj medicine u našim krajevima.[4] Kako nam svjedoči rukopis I. a. 81, u arhivu Jugoslavenske akademije, prepisivalo se u našoj sredini salernske regule sve do kraja XVIII. stoljeća.

Na fol. 65^{v} našeg kodeksa nalazi se još jedan fragment iste didaktične pjesme.

d. Johannes de Rupescissa: De consideratione quintae essentiae

Na fol. 23^{r} do 57^{r} nalazi se alkemističko-iatrokemijska rasprava o dobivanju kvintesencije, t. j. najbitnijeg i najdjelotvornijeg ekstrakta, iz različitih tvari (minerala, biljaka, ljudske krvi i t. d.), te o upotrebi kvintesencije za liječenje različitih bolesti. Rasprava počinje na fol. 23^{r} sa riječima: »Liber primus quinte essencie. Primus liber de consideracione quinte essencie omnium rerum transmutabilium ... Dixit Salomo Sapiencie capitulo septimo ...«, a završava na fol. 57^{r} sa riječima: »... vel in eius absencia aqua ardens. Et sic est finis. Explicit quinta essencia scripta per me Mauricium Schuk de Ingolstaina Anno M°XXVII° in die Carnis Brevilegium«. (Slika 3).

Mauritius Schuk (Schrik ili Schick?) iz Ingolstadta, koji se spominje na završetku tog traktata, nije inače poznat. Njegovo se ime ne spominje ni u jednom poznatijem priručniku povijesti medicine ili kemije. On je bio samo skriptor, prepisivač zagrebačkog rukopisa, dok je autor, sastavljač djela o petoj esenciji, zapravo katalonski franjevac Johannes de Rupescissa.[5]

Johannes de Rupescissa (Jean de Roquetaillade ili Juan de Peratallada) bio je rodom iz mjesta Peratallada u Kataloniji.[6] Kao franjevac živio je u različitim samostanima u južnoj Francuskoj, no većinom u zatvoru, progonjen zbog proročanstava i kritiziranja tadašnjih crkvenih prilika. Umro je u zatvoru potkraj XIV. stoljeća. Svoje glavno djelo, »De consideratione quintae essentiae omnium rerum transmutabilium«, napisao je oko godine 1350. Ono se sačuvalo u više srednjovjekovnih rukopisa (na pr. u Bibliothèque Nationale u Parizu), a štampano je prvi

put u Veneciji godine 1514., ali pod imenom Rajmunda Lulla. Kasnije je taj traktat štampan i s pravom oznakom autora (najpoznatije je izdanje u zbirci G. Gratarola),[7] a godine 1549. preveden je i izdan u Lyonu na francuskom jeziku.

Datum, koji je naveden na završetku zagrebačkog rukopisa, t. j. poklade godine 1027., nije moguć, no ne radi se o hotimičnom falsifikatu, nego o običaju, da se kod datiranja ispuštaju stotine, slično kao što mi danas kod datiranja često radi kratkoće ispuštamo navođenje hiljada i stotina. Navedeni datum označuje vrijeme pisanja zagrebačkog rukopisa, pa ga treba – budući da je izvorni tekst sastavljen tek u sredini XIV. stoljeća – nadopuniti tako da glasi: poklade godine 1427. Time smo dobili siguran terminus ante quem non postanka zagrebačkog kodeksa, međutim treba naglasiti, da su pojedini dijelovi, naročito astrološki i salernski traktati, pisani od drugih skriptora, i to sigurno nekoliko decenija ranije.

Traktat Juana de Peratallada ima dva dijela. U prvom dijelu (Liber primus, fol. 23^{r}–44^{v}) nalaze se općenite opaske o tajnama magisterija kvintesencije i različite upute za ekstrakciju te pete bitnosti iz biljaka, minerala, kemijskih spojeva i ljudske krvi. Uz brojne alkemističke i astrološke zablude i praznovjerja nalaze se u tom djelu i racionalni savjeti o separaciji metala iz njihovih spojeva i o upotrebi ljekovitog bilja. Dok je medicinska astrologija bila čisto praznovjerje i isprazno filozofsko domišljavanje, dotle je u alkemiji bila ipak ispravna jezgra: opažanje o toku različitih kemijskih reakcija i o ljekovitom djelovanju tvari, koje su priređene kemijskim putem. Alkemija se pretvarala u iatrokemiju, pa je tako i za Juana de Peratallada kvintesencija bila više eliksir života, nego magisterij permutacije elemenata. Drugi dio ovog rukopisa (Liber secundus, fol. 44^{v}–57^{r}) sadržava upute o praktičnoj upotrebi kvintesencije. U dvadeset »remedia« opisuje se upotreba kvintesencije protiv različitih bolesti, na pr. lepre, svraba, malarije, kuge i t. d., a naročito protiv ludila, opsjednutosti i maleficija. Autor preporučuje magisterij kvintesencije kao odlično sredstvo za istjerivanje nečistih i nečastivih duhova i demona. Zanimljivo je, da je taj rukopis najvjerojatnije preko redovnika došao u Bosnu, gdje su franjevci donedavno vršili impresivne egzorcizme protiv navodnih zlih duhova u tijelima luđaka i drugih bolesnika.

d. Electuaria et medicamina diversa

Na fol. 58^{r}–64^{v} nalazi se popis različitih lijekova, koji nam daje izvrstan pregled srednjovjekovne farmacije.[8] U popisu su najprije navedeni najvažniji složeni lijekovi (»Composita«, fol. 58^{r}–59^{r}), a zatim brojni jednostavni lijekovi (»Simplicia«, fol. 59^{v}–64^{v}, slika 4), poredani sistematski prema sindromima, kod kojih su indicirani.[9] Sadržajno taj popis potpuno odgovara farmakopeji kasnog Salerna. Pretežni dio droga

i indikacija uzet je od antiknih medicinskih pisaca, no ima i dosta bizantinskih, a naročito arapskih lijekova. Neosporna je sličnost između zagrebačkog popisa i znamenitog salernskog djela »De simplici medicina« ili »Circa instans«, koje je sastavio Matthaeus Platearius.[10]

e. Tractatus anonymi Salernitani

Na fol. 65r–114v nalazi se niz anonimnih traktata o higijeni, patologiji i terapiji. To je najopsežniji i najvažniji dio kodeksa. Iako su ti traktati međusobno odijeljeni, katkad i s nekoliko praznih listova, ipak mislim, da ih je potrebno zajedno obraditi i opisati, jer su tako srodni po sadržaju i tako se među sobom dopunjavaju, da se najvjerojatnije radi o fragmentima jednog djela. Ta skupina traktata predstavlja sistematski pregled etiologije, terapije i prognostike najvažnijih unutarnjih bolesti, dakle priručnik, koji se u ono vrijeme obično nazivao »Practica medicinae«. Već površna analiza sadržaja odaje nesumnjivo salernsko podrijetlo cijele skupine. Upadljiva je sličnost s anonimnim salernskim djelom »De aegritudinum curatione« iz znamenitog bratislavskog kodeksa, no ta je sličnost samo u sadržaju, a bez formalnih podudaranja. Nažalost, ne mogu utvrditi, da li se kod zagrebačkog teksta radi o kakvom poznatom i publiciranom anonimnom salernskom traktatu, ili o poznatoj praktici kojeg salernskog magistra (možda Copho, Johannes Platearius ili koji drugi) ili o dosad nepoznatoj anonimnoj kompilaciji. Ne mogu to utvrditi, jer nisam mogao dobaviti ni najvažniju literaturu, ni fotokopije najvažnijih inozemnih kodeksa.[11]

Na fol. 65r–69v, u prvom traktatu te skupine, razloženi su nazori o probavi, djelovanju pojedinih vrsta hrane i principima ispravne prehrane. Taj traktat o dijetetici završava s fragmentom poznate higijensko-didaktične pjesme »Regimen sanitatis Salernitanum«.

Na fol. 70r–71v opisana je patogeneza i terapija ishijasa, dok se na fol. 75r–78v raspravlja o bolestima, za koje se misli da dolaze od afekcije mozga, kao na pr. o besanici, vrtoglavici i t. d.

Kratku raspravu o prirodi i liječenju skrofuloze nalazimo na fol. 78v–79r. Uz citiranje nazora Konstantina Afričkog, znamenitog pisca, koji je u XI. stoljeću upoznao Zapad s arapskom medicinskom literaturom, sadržava ta rasprava tipičnu arabističku terapijsku polipragmaziju, začinjenu poučnim primjerom iz života sv. Dominika, kojemu se pripisuje izum jednog ljekovitog emplastra.

Na fol. 79v–81r nalazi se traktat o ftizi. Kao paradigmu donosim transkripciju te rasprave.[12] Na početku traktata (slika 5) nalazi se definicija ftize i teorija o »kataralnoj« patogenezi. Prema klasičnom, hipokratskom shvaćanju ftiza je posljedica suviška sluzi ili drugih tjelesnih sokova, koji se cijede iz mozga u pluća, gdje se zgušćuju, trunu i raspadaju. Za antikne i srednjovjekovne liječnike ftiza znači uglavnom ono, što mi danas zovemo kavernozna tuberkuloza pluća, no taj pojam obu-

hvaća i različite druge nespecifične bolesti, u prvom redu apsces pluća. Stoga je ispravno i mišljenje, izneseno u zagrebačkom kodeksu, da ftiza može nastati i proširenjem gnojnih procesa sa porebrice, ždrijela i t. d. na pluća. Sastavljač zagrebačkog teksta nastoji, zapravo, odijeliti različite vrste ftize, pa navodi neke bitne razlike u simptomima. Uopće je simptomatologija odlična (na pr. Hipokratovo zapažanje o zakrivljenosti nokata kod plućnog apscesa), ali ne služi za dijagnozu u modernom smislu riječi, nego direktno za prognozu bolesti. Kao prognostički veoma loši znaci spominju se proljev, ispadanje kose i smrad ispljuvka nakon žarenja na ugljenu. Citiran je Avicenin opis ftizičnog habitusa. Obilna i šarena terapija, uglavnom arabistička po podrijetlu, ilustrira stvarnu nemoć. Ipak, ima i na tom području pozitivnih spoznaja: na pr. potreba dobre hrane, korisnost mlijeka, ekspektorancije.

Od fol. 84^{r} do 114^{v} nalazi se niz traktata, u kojima se sličnim stilom raspravlja o različitim bolestima, tako redom – da citiram samo podnaslove – »de pleuresis, de fetore ascellarum, de fastidio, de abhominacione, de vomitu, de inflacione stomachi, de torcione intestinorum, de colica, de vulneracione renum, de coitus defenso, de pollucione, de anhelosis et asmaticis, de emorroide, de calculo, de dyabete, de dissuria, de hominis qui mingunt in lecto, de sincopi et cardiaca passione, de yctericia, de lacrimis, de morbis oculorum, de spleneticis, de mala conplexione epatis, de apostemate epatis, de fluxu sanguinis ab epate«.

Samo nuzgredno su spomenute neke vanjske, kirurške bolesti, kao na pr. povrede, tumori, čirevi. Prevladavaju unutarnje bolesti, a i kod bolesti, koje danas ne smatramo striktno internističkima, kao na pr. kod mokraćnih kamenaca, volvulusa, hemoroida i sl., preporučuje se isključivo konzervativno liječenje, bez kirurških zahvata. Kako je poznato, u srednjem vijeku se strogo razlikovao liječnik u užem smislu (medicus) od kirurga (chirurgus, ciruicus). Nažalost su u ono vrijeme kirurški zahvati, kao uopće svaki manuelni rad, bili prezirani kao nedostojni učenjaka.

f. Tractatus anonymus de coloribus

Na fol. 115^{r}–118^{r} nalazi se anonimna rasprava o prirodi boja, koja počinje riječima »Tractaturi de coloribus primo quid sit color videamus ...«. Tekst te rasprave nije dosada bio nikada izdan, a sačuvan je – osim u zagrebačkom kodeksu – još u dva srednjovjekovna rukopisa u Engleskoj.[13] Nepoznati pisac ne služi se toliko neposrednim promatranjem prirodnih optičkih pojava, koliko skolastičkim domišljavanjem. Ističe se značenje, koje boje imaju za medicinsku dijagnostiku, pa se tumači, kako tjelesni sokovi i njihova svojstva izazivaju određene promjene boja. Bilo bi vrijedno objaviti tu raspravu u cijelosti, no kao podloga za izdavanje morala bi se uzeti sva tri rukopisa.

g. Johannes Platearius jun.: Regulae urinarum

Na fol. 118r–131v nalazi se uroskopski traktat, koji je napisao salernski liječnik Johannes Platearius. Autora te rasprave kazuje nam explicit, koji glasi: »... Et hec nobis sufficiant sub compendio pertractata, precipue ex mei patris summi archiatri Johannis platearij beate memoriis experientia, tum ex meo ingenio et aliorum sapientium investigacione«.

Tekst tog traktata nije bio u staro vrijeme štampan, no bio je dobro poznat, jer se sačuvao u nizu rukopisa. Izdao ga je S. de Renzi u prošlom stoljeću.[14] Autor je pripadnik ugledne salernske liječničke obitelji Platearius (a Platea, de la Plazza).[15] Otac mu je bio poznati liječnik istog imena, a majka možda znamenita liječnica Trotula. Osim ovog uroskopskog traktata napisao je priručnik interne medicine, nazvan »Practica brevis« (štampan u Ferrari 1488), i raspravu »De conferentibus et nocentibus corpori humani«. Nije poznato točno vrijeme postanka njegovih djela, no s priličnom sigunošću može se smatrati, da su napisana na prijelomu između XI. i XII. stoljeća.

Uroskopija, t. j. dijagnosticiranje bolesti iz izgleda mokraće, spominje se već kod antiknih medicinskih pisaca, no razmjerno u racionalnim granicama. U Srednjem vijeku počinju se liječnici sve više služiti tom metodom pregleda, pa je »usavršavaju« do apsurda. Iz urina su htjeli pročitati spol i starost bolesnika pa dijagnozu i prognozu njegove bolesti. Pripadnici salernske škole pridavali su naročito veliku važnost uroskopiji, što nam najbolje dokazuje niz salernskih traktata o toj temi, na pr. znamenite regule magistra Maurusa i uroskopski stihovi Gilles de Corbeila. Upravo salernski liječnici unijeli su u uroskopiju izrazitu spekulativnu metodiku, jer su starija djela (na pr. Bizantinca Teofila i egipatskog Židova Izaka) sa tog područja pretežno empiričkog karaktera. Uroskopska praktika naročito se razmahala nakon XII. stoljeća, tako da je posuda s mokraćom postala simbol tadašnjeg liječnika.

h. Tractatus de urinis

Na fol. 131v–133v nalaze se kratke, sažete, mjestimično stihovane upute o uroskopiji. Poznato je mnogo sličnih anonimnih traktata iz Srednjeg vijeka, jer su oni tadašnjem liječniku bili neophodno potrebni za vršenje zvanja. U zagrebačkom kodeksu sadržano je gotovo sve, što je trebao znati srednjovjekovni liječnik. Razumljivo je, da nedostaju upute iz kirurgije, jer se prosječni tadašnji liječnik uopće nije želio time baviti, ali je neobično što nedostaje pulsologija, nauka o prepoznavanju bolesti pomoću palpacije pulsa, jer je to uz anamnezu, inspekciju i uroskopiju bilo glavno sredstvo srednjovjekovne dijagnostike.

i. Rogerina maior et minor

Na fol. 141^{r}–162^{v} nalazi se nekoliko traktata, koji su većinom fragmenti djela »Rogerina maior et minor«, nazvanog tako po autoru, provansalskom liječniku Rogeriusu de Barone (XIII. st.). Identifikacija tih traktata bila je veoma teška, jer se s jedne strane u zagrebačkom tekstu nigdje ne spominje ni pravi autor, ni podrijetlo, a s druge strane je Ruđerovo djelo razmjerno slabo poznato. Usporedba s tekstom »Rogerine« u t. zv. Codex Paneth. nedvojbeno dokazuje podrijetlo zagrebačkog teksta.[16] Ruđerovo djelo štampano je u krasnom izdanju »Collectio chirurgica Veneta« (Venezia 1498 i 1519) kao »Rogerii practica«, i to vjerojatno zato, što je pripisivana Rogeriusu Frugardi, velikom salernskom kirurgu.

Niz izvadaka iz »Rogerine« u zagrebačkom kodeksu počinje s traktatom o efemernoj vrućici (De febri effimera, fol. 141^{r}–141^{v}). Kao glavno sredstvo za suzbijanje kratkotrajnih vrućica preporučuju se hladne kupke. Zatim dolaze farmakološki traktati s propisima za ljekovite vode i ulja (fol. 143^{r}–160^{r}), među kojima ima i recept za napitak za razveseljavanje, koji je kao Helenin nepente »ustuk od tuge, od srdžbe, od spomena svakakvih zala«.[17] Spominju se lijekovi s nesumnjivim farmakološkim djelovanjem; na pr. »potus et unccio faciens dormire egrotum«, u kojem je bio opium thebaicum, semen papaveris i slične ingredijencije.

Pod naslovima »Remedia contra diversas oculorum passiones« i »Tractatulus de aquis« nastavlja se i dovršava ta skupina traktata, a s nekoliko latinskih i njemačkih recepata završava naš kodeks.

(Odjel za povijest medicine Instituta za medicinska istraživanja Jugoslavenske akademije u Zagrebu)

BILJEŠKE

[1] Pregled sadržaja s točnom oznakom početnih i završnih riječi pojedinih traktata nalazi se kao dodatak na str. 161–163.

[2] Prikaz povijesnog razvoja i pregled najvažnijih izdanja djela »Regimen sanitatis Salernitanum« nalazi se kod L. Choulant, Handbuch der Bücherkunde für ältere Medicin, Leipzig 1841, str 264. – Fragment iz zagrebačkog kodeksa ne dolazi u svim redakcijama teksta. Za te stihove isporedi Ch. Meaux–St. Marc, L'École de Salerne, Paris 1880, str. 180.

[3] Joannes de Mediolano, Flos Medicinae, sive Scholae Salernitanae de conservanda bona valetudine, Pestini 1768. – Prevodilac i izdavač je fra Emerik Pavić (1716–1780).

[4] Vidi o tom D. Grmek, L'influence de l'École de Salerne sur le développement de la médecine en Croatie, Le Scalpel, 106/1953, 2, 33–37; zatim: Salerno i Hrvatska, Lij. vjes., 75/1953, 9–10, 259–265.

[5] Stvarni autor se u zagrebačkom rukopisu nigdje ne spominje, pa sam ga uspio eruirati tek nakon duljeg traganja. Kod utvrđivanja autora tog djela mnogo mi je pomogao historičar kemije W. Ganzenmüller iz Tübingena.

[6] Podatke o životu i radu tog alkemičara donose G. Sarton, Introduction to the History of Science, vol. III, Baltimore 1947; L. Thorndike, A History of Magic and Experimental Science, vol. III, New York 1934. i E. Wickersheimer, Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen-Age, Paris 1936. – Wickersheimer navodi, da Johannes nije bio rodom iz Katalonije, nego iz mjesta Marcolès u Francuskoj.

[7] G. Gratarolus, Verae alchemiae, Basileae 1561.

[8] Transkripciju najvažnijeg dijela tog popisa vidi na str. 164–168.

[9] Nazivi pojedinih bolesti i sindroma u zagrebačkom popisu razumljivi su bez poteškoća. Lijekovi su većinom biljnog podrijetla; identifikaciju nije teško izvršiti, ali bi to zahtijevalo znatno proširenje ove radnje. Objašnjenje naziva pojedinih droga i njihova identifikacija mogu se naći u djelima: A. Tschirch, Handbuch der Pharmakognosie, Leipzig 1933; Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1894 ff.; H. Fischer, Mittelalterliche Pflanzenkunde, München 1929; J. Berendes, Des Dioskurides Arzneimittellehre, Stuttgart 1902.

[10] Isp. G. Camus, L'opera Salernitana Circa instans, Modena 1886; P. Dorveaux, Le livre des simples medicines, Paris 1913. i C. H. Beck, Studien über Gestalt und Ursprung des Circa instans, Würzburg 1940

[11] Trebalo bi, u prvom redu, isporediti zagrebački tekst s traktatima objavljenim u djelima: G. Henschel, C. Daremberg e S. de Renzi, Collectio Salernitana, Napoli 1852–1859; P. Giacosa, Magistri Salernitani nondum editi, Torino 1898. i t. d. Nažalost mi to dosad nije bilo moguće.

[12] Transkripciju traktata o ftizi vidi na str. 169. Taj je tekst vjerno prepisan, bez obzira na niz gramatičkih i ortografskih pogrešaka. Pogreške nisam ispravljao, ali morao sam donekle samovoljno staviti interpunkcije.

[13] Taj traktat nalazi se još u kodeksu iz XIII. st. Cambridge Univ., Peterhouse College, 178, fol. 39–42 i u kodeksu iz XV. st. British Museum, Royal Ms. 12 E XV, fol. 17r–18v. Isp. o tome L. Thorndike and P. Kibre, A catalogue of incipits of mediaeval writings in Latin, Cambridge (Mass.) 1937. – Za identifikacije tih rukopisa zahvaljujem historičarima medicine E. Wickersheimeru (Strasbourg) i L. Belloniju (Milano).

[14] Collectio Salernitana, IV, 409–412.

[15] Podatke o obitelji Platearius, a napose o autoru zagrebačkog traktata, vidi u djelima: M. Neuburger, Geschichte der Medizin, Stuttgart 1911, Bd. II/1, str. 293. i L. Choulant, Handbuch der Bücherkunde für die ältere Medicin, Leipzig 1841, str. 291.

[16] Codex Paneth, pag. 1019–1168. Rogerina maior et minor. Isp. napose pag. 1120. Tractatus de effimera, pag. 1142. Tractatus de aquis medicinalis i pag. 1149. Tractatus de oleis. – Vidi K. Sudhoff, Codex Fritz Paneth, Archiv für Geschichte der Mathematik, der Naturwissenschaften und der Technik, Bd. XII (1929), H. 1.

[17] Homerova Odiseja (prev. T. Maretić), IV, 221.

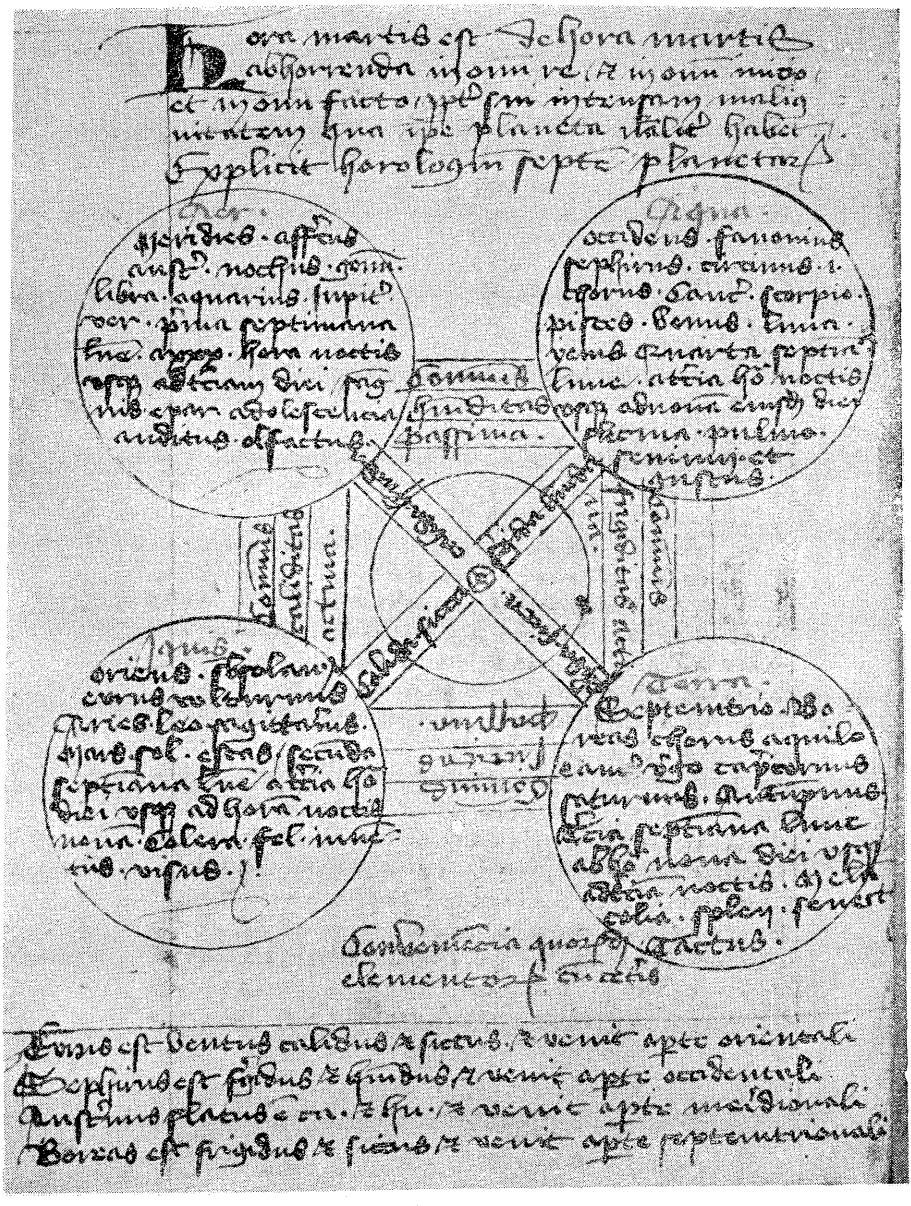

Sl. 1. *Srednjovjekovna shema svojstava i međusobnih odnosa elemenata (Cod. lat. Zgb. VII 92, fol. 16v)*

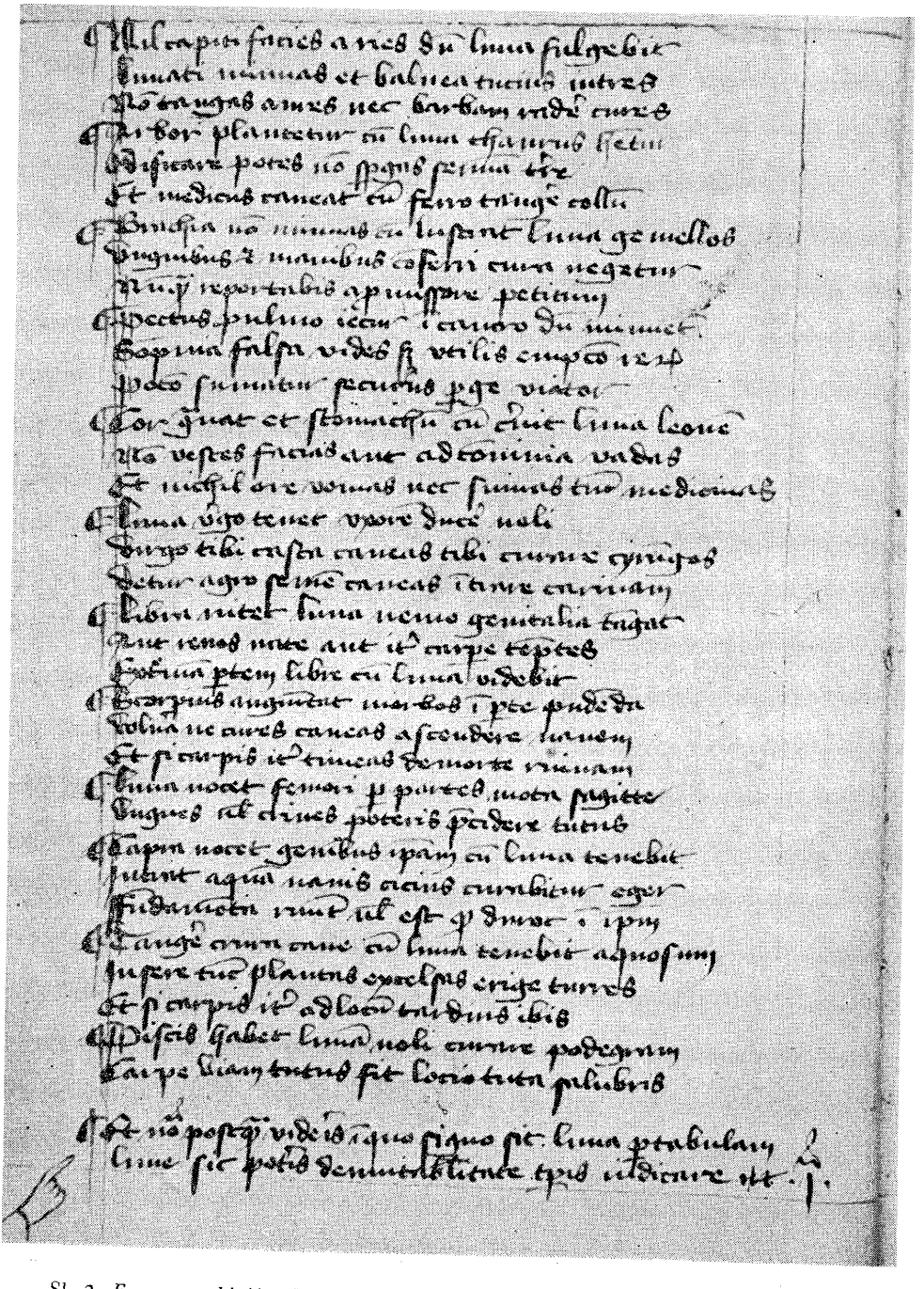

Sl. 2. *Fragment higijensko-didaktične pjesme »Regimen sanitatis Salernitanum«.*
(Cod. lat. Zgb. UII 92, fol. 13v)

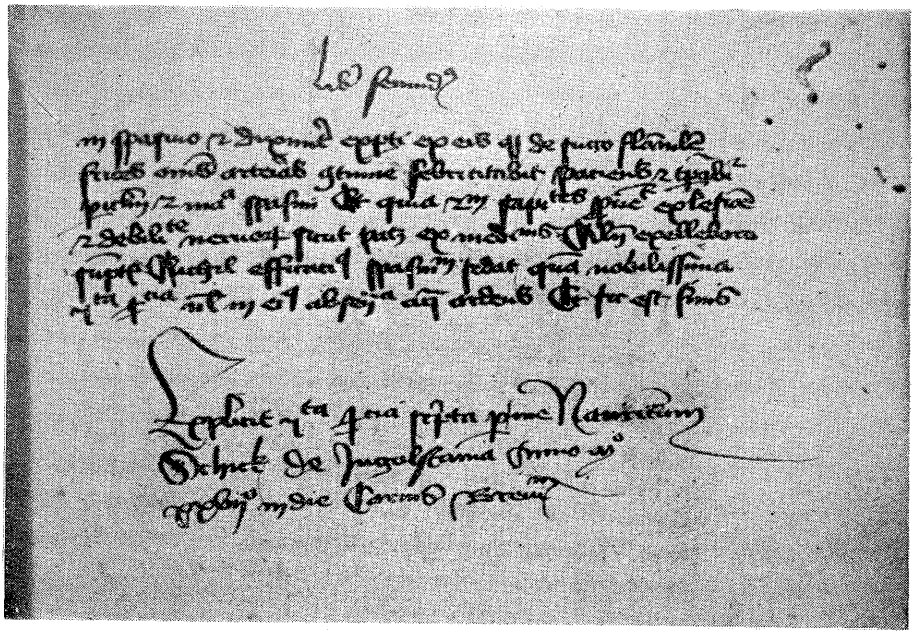

Sl. 3. *Završetak alkemističkog traktata Johannesa de Rupescissa. Kao prepisivač označen je Mauritius Schuk (Schrik?) iz Ingolstadta. (Cod. lat. Zgb. VII 92, fol. 57r)*

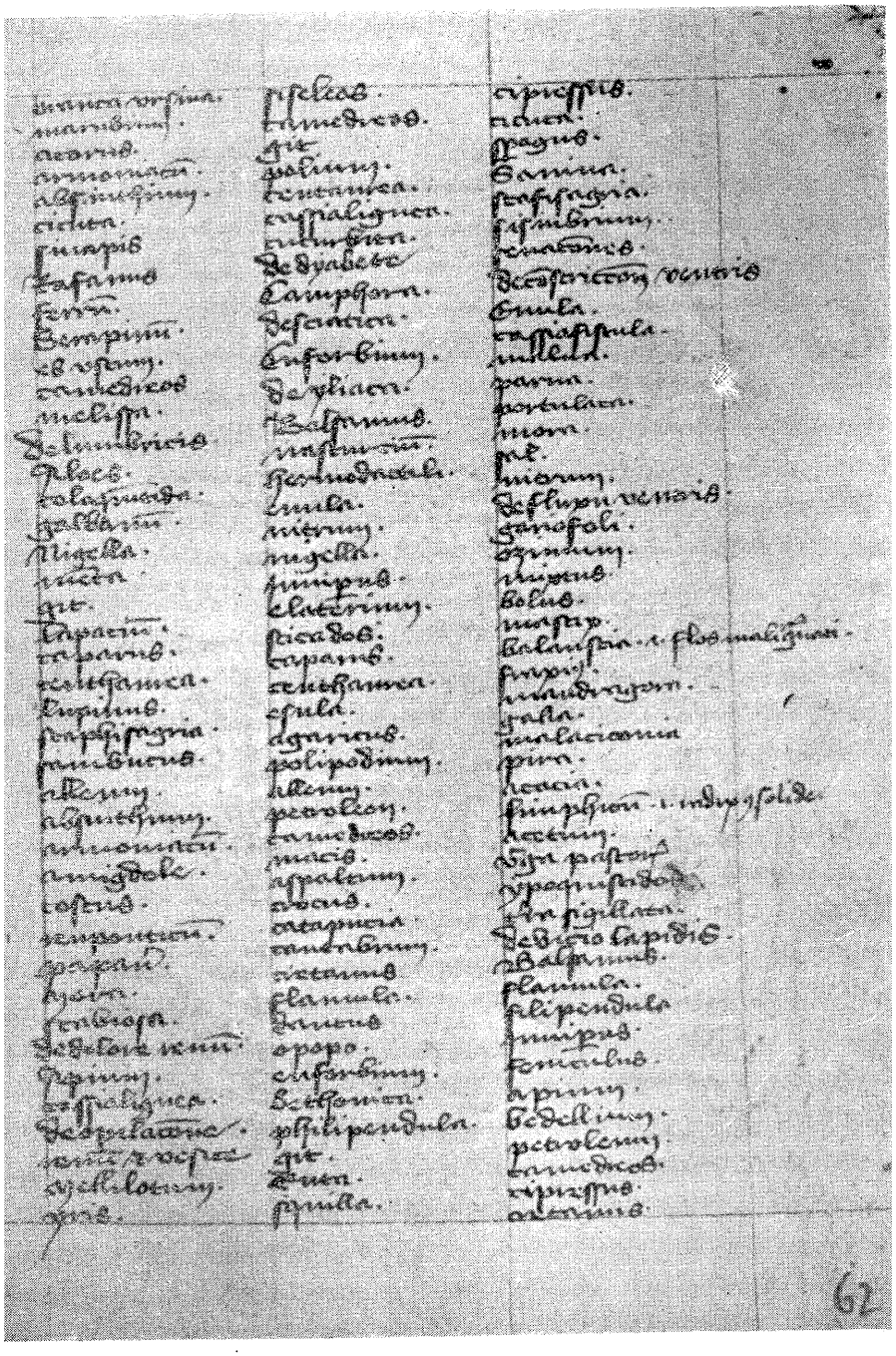

Sl. 4. *Jedna stranica srednjovjekovnog popisa jednostavnih lijekova. (Cod lat. Zgb. VII 92, fol. 62r)*

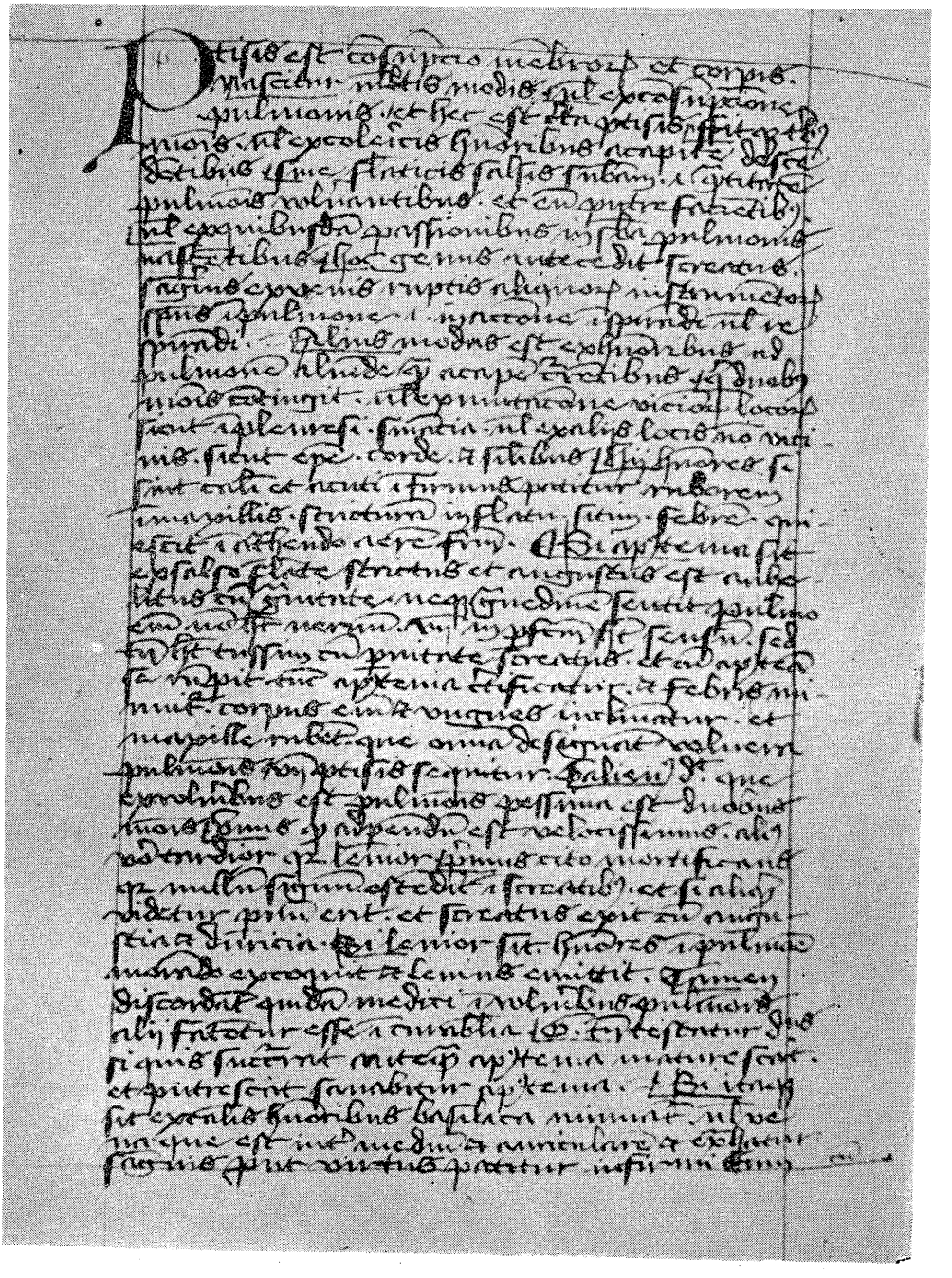

Sl. 5. *Početak srednjovjekovnog salernskog traktata o ftizi. (Cod. lat. Zgb. VII 92, fol. 79r)*

DODATAK I.

Codex lat. Zagrabiensis VII 92

(chart., saec. XV)

Fol. 1v: (Praeceptum) Pulveres boni ad clarificandos oculos... quantum sufficit ad inspirandum.

Fol. 2v: (Praecepta) Pulvis magistri Stephani medici excellentissimi valens ad multa... valet ad maculam frangendam et pellem destruendam.

Fol. 3r–3v: (Praecepta) Tragea laxativa: Rp. zinziberis.../... et si non recedet infra diem tunc morietur.

Fol. 4r–10r: (Calendarium) KL. Januarius. Aureus numerus.../... Anno habet dies CCC.LXV et VI horas.

Fol. 10v–11v: (Explicatio calendarii) Si aureum numerum faciliter scire volueris.../... a XXIIII-or horis veniant tibi horę noctis.

Fol. 11v–12r: (Signa) Aries est primum signum in ordine.../... cancer, pisces, virgo, cetera dico mala.

Fol. 12r: De tempore fleubotomandi. Si tempus fleubotomandi quantum solum ad locum lune... precipue tamen quando aer illius diei sit clarus et non multum frigidus.

Fol. 12v: Tabula continuacionum ab anno 1394.

Fol. 12v: Item scientias pro inventum novilunium... et si alicui placebit ulterius continuabit.

Fol. 13r: (Carmen de regimine sanitatis) Luna in leone in Julio. Qui vult solamen, Julio proba medicamen... Ungues et crines poteris percidere tutus. Sol in sagittario in Novembre.

Fol. 13v: (Regimen sanitatis Salernitanum. Fragmentum) Nil capiti facies aries dum luna fulgebit... Carpe viam tutus fit locio tuta salubris.

Fol. 14r: (De mutabilitate temporis) Aries dat tempus pluviosum et calidum in estate... Pisces dat tempus frigidum, aquosum et humidum.

Fol. 14v–16v: Horologium septem planetarum. Ad sciendum qua die quis planeta regnet.../... quam ipse planeta naturaliter habet. Explicit horologium septem planetarum.

Fol. 16v: Conveniencia quorundam elementorum cum ceteris.

Fol. 17r–19r: (De motu solis) Sol per suum motum sub duodecim signis.../... ibi solet notari primus dies seculi et sol in ariete.

Fol. 19v: Tabula ad sciendum horas et suas fractiones per gradus et suas fractiones.

Fol. 20r: Tabula introitus solis in quolibet signum... Anno domini millesimo CCC^{o} LXXXXIII° completis.

Fol. 20v: Tabula ad cognoscendum quantum sit dies artificialis in introitu solis in quolibet signum.

Fol. 21r–22v: (De motu lunae) Cum ex motu lune quemadmodum .../... crescente luna augmentantur, decrescente vero minuitur.

Fol. 22v: Tabula qua ostendit ebdomadas cum dies superfluis.

Fol. 23r–57r: (Johannis de Rupescissa libri duos de consideratione quintae essentiae) Primus liber de consideracione quinte essencie omnium rerum transmutabilium... Dixit Salomo Sapiencie capitulo septimo Deus dedit michi .../... (44v) Explicit liber primus qui est de consideracione quinte essencie. Incipit liber secundus .../... vel in eius absencia aqua ardens. Et sic est finis. Explicit quinta essencia scripta per me Mauritium Schuk de Ingolstaina anno M0 XXVII0 in die Carnis Brevilegium.

Fol. 58r–59r: (Medicamina composita) Electuaria epaticorum et splenicorum .../... ad cutis pruritum si ex eo cutis ungatur.

Fol. 59v–64v: (Medicamina simplicia) De dolore capitis .../... De ethica: cucurbita, lingua avis, malva, papaver, pinea.

Fol. 64v: (Praecepta) Accipe quantum vis de radice squille... sine dubio facit quod est per me expertum.

Fol. 65r–69v: (De diaeta et fragmentum carminis de regimine sanitatis) Omnis humanorum corporum natura tripliciter est diversa, aut ex compositione, aut ex natura .../... clarificant lumen, augmentant vocis acumen. Explicit tractatus utilis et bonus per diversas cognoscendum.

Fol. 71r–71v: (De sciatica) Sciatica passio nascitur ex humoribus descendentibus in illum nervum grossum .../... et oleum olive et diutius agita et unge.

Fol. 75r–78v: (De affectionibus cerebri) Aliquando evanendum molestacionem magnum patitur et dolorem .../... abstineatur a cibis facientibus in stomacho inflacionem.

Fol. 78v–79r: (De scrophulis) Scrofula, ut dicit Constantinus monachus, sunt dura apostemata .../... detur aqua decoccionis cappari, brusci et spargi.

Fol. 79v–81r: (De phthisi) Ptisis est consumpcio membrorum et corporis .../... quod quantitas inestimabilis debet eis dari.

Fol. 84r–89v: Sanguis augmentatus et fervens calore corporis interioris generat .../... (86r) De fetore ascellarum... De fastidio .../... (87r) De abhominacione .../... (87v) De vomitu .../... (88v) De inflacione stomachi .../... (89r) De torcione intestinorum et stomachi .../... medicabitur sicut dicitur in lienteria.

Fol. 89v: (Praecepta) Item pulvis Joannis Damasceni valens fluxui sanguinis... post sompnum augmentatur, et sic dicit Razes.

Fol. 90r–91r: Renes tripliciter patiuntur, sicut etiam alia membra de mala conplexione .../... (90v) De vulneracione renum .../... de ulcerationibus renum et vesice dicta sufficiant.

Fol. 91r: (Consilia et praecepta) Nota quod iacere supinus et non in latere prodest ad coitum... das hawpt oft da mit, ex hijs compositis fiat unguentum.

Fol. 91r–97v: De coitus defenso. Deus ad animalium existencia creavit membra .../... (93r) De pollucione .../... (93v) De anhelosis et asmaticis .../... (96r) De emorroide .../... quoque a venis propinquis membris generativis.

Fol. 97v: (Praecepta) Nota quod cucurbita et eius sucus... Item sucus radicis lilii appositus.

Fol. 98r–105v: De calculo. Generatur lapis in renibus vel in vesica duobus modis .../... (99r) De dyabete .../... (99v) De stranguria et suria .../... (100r) De dissuria .../... (100v) De hijs qui mingunt in lecto .../... (102r)

De sincopi et cardiaca passione .../... (102v) De yctericia .../... (105r) Podagra .../... cum aceto vel vino, et sumitur de sera et mane

Fol. 108r–114v: Lacrimes causam exteriorem non habentes ex humoribus a capite descendentibus .../.. (109r) De mala conplexione epatis../... (110v) De opilacione epatis .../... (111v) De apostemate epatis .../... (113v) De fluxu sanguinis ab epate .../... Item suppositorium de mirra, croto, albugine ovi restringit et provocat somnum.

Fol. 115r–118r: (Tractatus de coloribus) Tractaturi de coloribus primo quid sit color videamus .../... Et hic de coloribus breviter dicta sufficiant.

Fol. 118r–131v: (Johannis Platearii regulae urinarum) Sequitur tractatus de urinis. De urinarum scientia tractaturi earundem noticiam sub compendio concludamus .../... Et hec nobis sufficiant sub compendio pertractata, precipue ex mei patris summi archiatri Johannis platearij beate memoriis experientia, tum ex meo ingenio et aliorum sapientium investigacione.

Fol. 131v–133v: (Tractatus de urinis) In urinis tria consideranda sunt: substancia, color, et sedimine .../... Subrufus, claro rubens ut flamma focorum.

Fol. 141r–141v: (Rogerii de Barone tractatus de febri effimera) Effimera est piscis qui in uno die nascitur et eodem die moritur .../... balneo debet immorari.

Fol. 143r–151v: (Rogerii de Barone tractatus de aquis medicinalis et de oleis) Aqua purgans oculos viciatos qui male vident .../... quare unccio eius multum subvenit morbis frigidis ubique locorum corporis.

Fol. 155r–160r: (Rogerii de Barone tractatus de oleis) Oleum petre sive oleum laterinum .../... eo citius solvetur in missum tale.

Fol. 160r–160v: Remedia contra diversas oculorum passiones. Aqua contra tumorem oculorum palpebrarum .../... et ex eodem oculos inunge et omnem lacrimam stringit.

Fol. 160v–162v: Incipit tractatulus de aquis. Cum solum de aquis in hoc nostro libello intendamus discutere .../... et distilla per filtrum et serva, post hoc recipe alumen.

Fol. 162v–163v: (Praecepta) Unguentum laxativum: Rp. suci cucurbite .../ ... das ist gut für dy rot der augen.

DODATAK II.

Medicamina simplicia

(Cod. lat. Zgb. VII 92, fol. 59^{v}–64^{v})

De dolore capitis: aloes, agaricus, absinthium, arthemisia, balsamus, bethonica, berberi, costus, euforbium, mirtus, nenufar, mandragora, rosa, ruta.

De melancolia: epithimum, polipodium, lapis lazuli, borago, sene, os de corde cervi.

De frenesi: camphora, virga pastoris, apium.

De litargia: agnus castus, opopo, ciperus, aspaltum, serapinum, ebulus, castoreum, et acetum.

De provocacione sompni: jusquiamus, mirtus, viola, apium, malva, papaver, mandragora, lactuca, sandali.

De oblivione: anacardi.

De purgacione capitis: nasturcium, piper, mastix, lapacium, macis, celidonia, aspaltum, ruta, serapinum, stafisagria, sinapis.

De catarro: laudanum, ysopus, mastix, olibanum, storax, camedreos, mirra.

De cerebro infrigidito: lignum aloes, ros marinus, cassialignea, castoreum.

De confortacione cerebri: cariofoli, rose, lignum aloes, galanga, nux muscata, cardamomum, ros marinus, cassialignea, anetum, muscus, mirra, maiorana, hermodactili, cubebe, spica nardi.

De ebrietate: absinthium.

De sompnolentis: aspaltum.

De sternutacione provocanda: serapinum, sinape.

De apoplexia: euforbium.

De epilensia (sic): aurum, gariofoli, peonia, borago, assa fetida, diptamus, filipendula, ypoquistidos, sulphur, thus, castoreum, cicuta, ambra, salvia, sene, corallus, euforbium, ruta.

De reumate: mirtus, spica, daucus, origanum, menta, policaria, calamentum, cassialignea, cubebe, laurus, pulegium, ciminum, maiorana, sisinbrium, serpillum.

De furfure capitis: tartarum, nitrum, elleborus, camedreos.

De facie dealbanda, cute subtilianda et ipsa clarificanda: nitrum, jarus, argentum vivum, lilium, borax, cerusa, os sipie, litargirum, bellirici marini, mel, camphora, dragagantum, elacterium, vernix, colofonia, serpentaria.

De panniculis faciei: rosa, camphora, dragantum, borax, litargirum, laurus, sal armoniacum, serpentaria.

De rubore faciei: lilium.

De pilis a facie removendis et extinguendis: rubea, galla, serpillum, psillium.

De allopicia: aloes, polipodium, affodili.

De tinea: pix.

De lentigine faciei: nigella, licium, elaterium.

De visu clarificando: aloes, ruta, litargirum, centaurea, mirobolani, absinthium, sene sarcocolla.

De sanguine in oculis: ciminum.

De pruritu oculorum: aloes, feniculus, ruta.

De maculis oculorum: piper, yris, nitrum, feniculus, antimonium, acorus, absinthium, mirobolani, sal armoniacum.

De rubore oculorum et dolore ipsorum: rosa, camphora, ruta, rubrus, crocus, absinthium.

De lacrimis: jusquiamus, olibanum.

De polipo: ciclamen, hermodactili, dragantum, es ustum, antimonium.

De fluxu sanguinis de naribus: bolus, dragantum, semperviva, gumi arabicum, mummia, antimonium, galla, sanguis draconis, emathites, psillium, mala granata, sumach, sandali, spodium, corallus, camphora, sarcocolla, terra sigillata.

De grossicie narium et rubore ipsorum: olibanum.

De dolore aurium: aloes, balsamus, jarus, anisus.

De superfluitate aurium: spica, nitrum, lupinus.

De surditate: spica, caparus.

De dentibus dealbandis: os sipie.

De dolore dentium: balsamus, coloquintida, piretrum, assa fetida, ruta.

De dentibus laxis: mastix, laudanum.

De paralisi lingue: piretrum, nasturcium, castoreum, salvia.

De sincopi et cardia(ca passione): gariofoli, crocus, ozimum, aurum, epithimum, galanga, borago, mellissa, cardamomum, menta, mirra, os de corde cervi, cubebe, cinamomum, mel, muscus, mellissa, mirobolani, sene, ambra, pomum citrinum, corallus.

De emoptoica passione: bolus, gummi arabicum, spodium, sumach, sanguis draconis, corallus.

De defectu lactis: anisum, ordeum, lactuca, fenugrecum, caseus recens.

De stomacho infrigidato: lignum aloes, laurus, balsamus, calamentum, cubebe, macis, nux musca, petroleum, jarus, ruta, ros marinus, sticados, storax, spica, maiorana.

De eructuacione: anisum, olibanum.

De flegmate vel melancolia in ore stomachi: caparus, fumus terre, mel, nitrum, catapucia.

De replecione stomachi: aloes, rafanus, rosa.

De ventositate stomachi: carvi, daucus, feniculus, senisticum, mellilotum, mastix, meu, nux musca, petroselinum, paritaria, cantabrum, coriandrum.

De defectu appetitus: cardamomum, cinamomum, menta, mala citonia, pomum citrinum, zedoaria.

De vomitu: mirtus, macis, menta, mala citonia, mala granata, balaustie, ypoquistidos, cardamomum, vernix, galla, acacia, anetum, lentiscus, camedreos, pira, anisum, acetum, gariofoli, rosa, fraxinus, laurus.

De vomitu provocando: catapucia, crocus affricanus, sal.

De singultu: anetum.

De siti et gutturi asperitate: dragantum, liquericia, psillium, sandali.

De asmate: gariofoli, enula, piper, opopo, euforbium, daucus, galbanum, juniperus, nux musca, sulphur, pinea, calamentum, petroleon, marubium, macis, mirra, colofonia, amigdole, aristologia, genciana, auripigmentum, origanum, diptamus, siseleos, filipendula.

De tussi: ordeum, enula, ysopus, liquericia, zucarum, malva, gummi arabicum, menta, pinea, calamentum, petroleon, penidiarum, marubium, pulegium, ciminum, mirra, cantabrum, zinziber, zedoaria, daucus, serpillum, bedellium.

De reumate stomachi: stafisagria, piretrum.

De indigestione stomachi: aloes, lignum aloes, gariofoli, laudanum, anisum, galanga, carvi, cardamomum, fu, mellilotum, mastix, meu, mala matiana, maiorana, macis, nux musca, pomum citrinum, ciperus, calamus aromaticus, coriandrum, ozimum, origanum, piper, petrosilium, ros marinus, mirra.

De sclirosi stomachi: storax, squilla.

De stomacho relaxato et debilitato: carvi, aloes, balsamus, lignum aloes, cardamomum, cinamomum, mastix, macis, ros marinus, reuponticum, crocus, reubarbarum.

De epatis calefactione: rosa, endivia, nenufar, scigrium, reubarbarum, semperviva, epatica, sponsa solis, capilli veneris, berberi, sandali, papaver, spodij.

De duricie splenis: coloquintida, viticella, apium, caparus, centaurea, squilla, camedreos, costus, mellissa.

De debilitate epatis: rubea, cinamomum, macis.

De ydropisi: papaver, fumus terre, apium, feniculus, lapacium, esula, lupinus, ebolus, affodili, sinapis, macis.

De conservacione ab ydropisi: aloes.

De frigiditate epatis: serpillum.

De opillacione epatis et splenis: aloe, daucus, fumus terre, lapis lazuli, endivia, siseleos, menta, feniculus, git, sticados, apium, sponsa solis, lactuca, centaurea, menta, cassialignea, lupinus, aleum, levisticum, camedreos, anisum, absinthium, sinapis, polium, cucurbita, spica, ferrum, strugium, tamariscus, euforbium, fu, yris, pentedanum, reuponticum, ruta, sambucus, squilla, scordeon, sisinbrium, sparagus, sene.

De duricie splenis et tumore: epithimum, coloquintida, galbanum, assa fetida, agnus castus, caparus, lapacium, fenugrecum, branca ursina, marubium, acorus, armoniacum, absinthium, cicuta, sinapis, rafanus, ferrum, serapinum, es ustum, camedreos, melissa.

De lumbricis: aloes, coloquintida, galbanum, nigella, menta, git, lapacium, caparus, centaurea, lupinus, staphisagria, sambucus, alleum, absinthium, armoniacum, amigdole, costus, reuponticum, papaver, mora, scabiosa.

De dolore renum: apium, cassialignea.

De opilacione renum et vesice: mellilotum, yris, siseleos, camedreos, git, polium, centaurea, cassialignea, cucurbita.

De dyabete: camphora.

De sciatica: euforbium.

De yliaca: balsamus, nasturcium, hermodactili, enula, nitrum, nigella, juniperus, elaterium, sticados, caparus, centhaurea, esula, agaricus, polipodium, alleum, petroleon, camedreos, macis, aspaltum, crocus, catapucia, cantabrum, cretanus, flamula, daucus, opopo, euforbium, bethonica, philipendula, git, ruta, squilla, cipressus, cicuta, sparagus, savina, staphisagria, sisinbrium, senationes.

De constriccione ventris: enula, cassiafistula, malva, parva, portulaca, mora, sal, nitrum.

De fluxu ventris: gariofoli, ozimum, mixtus, bolus, mastix, balaustia id est flos mali granati, fraxinus, mandragora, galla, mala citonia, pira, acacia, symphiton id est radix consolide, acetum, virga pastoris, ypoquistidos, terra sigillata.

De vicio lapidis: balsamus, flamula, filipendula, juniperus, feniculus, apium, bedellium, petroleon, camedreos, cipressus, cretanus, savina.

De dolore intestinorum: zinziber, zedoaria, cassialignea, origanum, nux musca, gariofoli, ros marini, paritaria, sparagus, pulegium, levisticum, anisum, ciperus, polium, calamus, ysopus, savina.

De frigiditate et ventositate intestinorum: sistacados, calamentum, meu, paritaria, ciminum.

De colica: nasturcium, enula, opopo, daucus, gariofoli, marubium, menta, laurus, celidonia.

De dissinteria: mirtus, jusquiamus, bolus, dragantum, gummi arabicum, vernix, mummia, spodium, pinea, litargirum, rubus, galla, genestula, emachites, cicoria, bistorta, lentiscus, lenticula, cipressus, calix, corallus, colofonia, ferrum, rosa, fraxinus, bedellium, psillium, sanguis draconis, sumach, berberis, ypoquistidos.

De lienteria: rosa, fraxinus.

De exitu ani: aloes, cipressus.

De scabie et putredine pudendorum: aloes.

De infrigidacione eorundem: laudanum, zedoarium, tetrahit, linthium, anisum, camedreos, mirra, costus, serpillum.

De suffocacione matricis: lignum aloes, gariofoli, laudanum, serapinum, galbanum, terebentina, petroleum, muscus, simbrium, aspaltum.

De perforacione matricis: laudanum, gariofoli, terebentina, storax, petroleum, aspaltum.

De confortacione matricis: olibanum, cassialignea, laurus.

De replecione matricis: balsamus, ciclamen, ysopus, peonia, fel, zedoarium, licium, agnus castus, bethonica, menta, policaria, calamentum, gallitricum, laurus, pulegium, camedreos, cicuta, mirra, anetum, coloquintida, ozimum, origanum, olibanum.

De largo orificio matricis et vulve: agnus castus, pulegium, policaria.

De duricie: origanum.

De provocacione menstruorum: aloes, balsamus, spica, lignum aloes, yarus, malva, assa fetida, siseleos, gariofilata, agnus castus, elaterium, apium, ros marinus, centhaurea, storax, anetum, cicuta, celidonia, amigdole, citlamen, artemisia, cassialignea, camedreos, borax, bistorta, diptamus, genciana, galbanum, gallitricum, origanum, papaver, ozimum, pentedanum, rubea, ruta, serapinum, sambucus, sinapis, savina, sisinbrium, melissa.

De fluxu menstruorum: acacia, bolus, corallus, emachites, dragantum, gummi arabicum, galla, genestula, lentiscus, muscus, mirtus, mummia, bolus armenus, mala granata, sumach, simphicum, spodium est os elefantis combustum, sanguis draconis, virga pastoris.

De conceptu iuvando: bethonica, bistorta, laudanum, muscus, mirra, ozimum, olibanum, sisinbrium, ros marinus.

De fetu mortuo expellendo et secundina: assa fetida, asant, anetum, storax, balsamus, diptamus, centaurea, galbanum, genciana, papaver, rubea, serapinum, aristologia, sisinbrium.

De libidine reprimenda: agnus castus, camphora, ruta, rosa.

De coytu: lingua avis, avis indica, pinea, pastinaca id est baucia, satirion, stinci sunt pisciculi parvi et multum excitant coytum.

De gonorrea: camphora, agnus castus, castoreum.

De stranguria et dissuria: apium, anetum, alleum, balsamus, cassialignea, cipressus, ciminum, cicuta, crocus, ciperus, cretanus, cantabrum, daucus, git, grana solis, juniperus, lapacium, laureola, meu, maiorana, nigella, nasturcium, peonia, petroleum, paritaria, ros marinus, sinapis, sparagus, savina, senaciones, affodilus, serpillus, centaurea, feniculus, origanum, rafanus, ruta, polium.

De paralisi virge: castoreum,

De dolore testiculorum: bedellium.

De ulceracione virge: litargium, lentiscus.

De tenasmone: apium, citlamen, calamentum, ferrum, laureola, meu, nasturcium, ozimum, origanum, peonia, policaria, storax, calamentum, sarcocolla, savina, tapsus barbassus, terbentina, spica, zinziber, ruta, arthemisia, calamus aromaticus, colophonia.

De emorroidibus: apium, antimonum, agaricus, anetum, citlamen, coloquintida, cipressus, epithimum, git, jarus, lapis lazuli, marubium, mirobolani, tapsus barbassus, dragantum, centhaurea, ferrum, scabiosa, os de corde cervi.

De artetica: aloes, alumen, assa fetida, caparis, cicuta, catapucia, dragantum, euforbium, elaterium, esula, hermodactili, jarus, piretrum, polipodium, petroleum, sulphur, satirion, squilla, famula, fumus terre, ebulus, strigium.

De yctericia: apium, acorus, cassiafistula, parva, absinthium, borago, mummia, centaurea, euforbium, crocus orientalis, tamarindi.

De scabie: argentum vivum, alumen, aristologia, ebulus niger, coloquintida, tamarindi, scamonea, fumus terre, lapacium, litargirum, stafisagria, sulphur, sapo, nitrum, polipodium, scabiosa, pulegium, origanum.

De livore ex percussione et dolore ex concussione: anisum, absinthium, ciminum, ruta.

De pediculis: argentum vivum, nitrum, staphisagria.

De morphea: agaricus, affodili, sal armoniacum, nitrum.

De ficu: citlamen, jarus, anetum.

De serpigine et impetigine: anacardi, affodili, nigella, lapacium, nitrum, sapo, rafanus.

De fistulis: citlamen, es ustum, hermodactili, alumen, antimonium.

De morsu venenosorum animalium: genciana, diptamus, ruta, bolus, alleum, aristologia.

De debilitate ex egritudine: acetum, nux musca.

De dolore ex ventositate: anisum, ciminum, policarum, alleum, sal.

De inflacione ex mitatum: ebulus, terra sigillata, sambucus.

De calidis combustis: semperviva, dragantum, rubus, sapo, plumbum.

De ruptura vene: sumach.

De consolidacione vulnerum: bistorta, balaustia, centaurea, cinamomum, camedreos, galla, litargirum, lentiscus, mummia, mirtus, calx, sarcocolla, calix, corallus, alcanna, aspaltum.

De superflua carne vulnerum: dragantum, citlamen, hermodactili, es ustum, jarus, piper, aristologia, turbit.

De vulneribus coartandis: policaria.

De putredine in vulneribus: mirra, litargirum, cipressus.

De pilis non renascentibus in parte aliqua: auripigmentum.

De remotione cicatricis: balsamus, aqua sudans ex ovis ad ignem appositis.

De mundificacione cutis: aristologia utroque, alcanna.

De paralisi: assa fetida, turbit, centaurea, camedreos, diptamis, nastrucium, piretrum, petroleum, ruta, sulphur, squilla, staphisagria, sinape, malva, catapucia.

De lepra: anacardi, sambucus, scabiosa, portulaca.

De cottidiana: balsamus, assa fetida, apium, agaricus, esula, ebulus, sambucus, rafanus, catapucia, squilla, acetum, coloquintida.

De terciana: endivia, acetum, rafanus, reubarbarum, sandali, spodij.

De quartana: balsamus, assa fetida, epithimum, coloquintida, juniperus, squilla, sene, polipodium, flamula.

De acuta: acetum, camphora, cucurbita, endivia, cassiafistula, linum, lana, nenufar, malva, ordeum, parva, psillium, reubarbarum, sandali, portulaca.

De ethica: cucurbita, lingua avis, malva, papaver, pinea.

DODATAK III.

De phthisi

(Cod. lat. Zgb. VII 92, fol. 79^{v}–81^{r})

Ptisis est consumpcio membrorum et corporis. Nascitur multis modis, vel ex consumpcione pulmonis, et hec est certa ptisis. Fit per tribus modis, vel ex colericis humoribus a capite descendentibus, sive flegmaticis salsis, substantiam, id est quantitatem pulmonis vulnerantibus, et eum putrefacientibus, vel ex quibusdam passionibus in substantia pulmonis nascentibus. Hoc genus antecedit screatus, sanguis ex venis ruptis aliquorum instrumentorum spumans (?) in pulmone, id est in accione inspirandi vel respirandi.

Alius modus est ex humoribus ad pulmonem aliunde quam a capite currentibus, quod duobus modis contingit, vel ex mutacione vicinorum locorum, sicut in pleuresi, sinancia, vel ex aliis locis non vicinis, sicut epate, corde, et similibus. Hij humores, si sint calidi et acuti, infirmus patitur ruborem in maxillis, stricturam in flatu, sitim, febrem, quiescit in attrahendo aerem frigidum.

Si apostema sit ex salso flegmate, strictus et angustus est anhelitus cum gravitate, neque gravedinem sentit; pulmo enim non habet nervum. Idem inperfectum habet sensum, sed tamen habet tussim cum parvitate screatus. Et cum apostema salsa rumpit, tunc apostema certificatur, et febris minuitur, corpus enim et ungues inchinantur, et maxille rubent, que omnia designant vulnera pulmonis. Eadem ptisis sequitur.

Galienus dicit, que ex vulneribus est pulmonis pessima, est duobus modis. Unus, quod adparendum est, velocissimus, alius vero tardior, quia levior. Primus cito mortificans, quia nullum signum ostendit in screatibus, et si aliquis videtur, parvus erit, et screatus exit cum angustia et duricia. Si levior sit, humores in pulmone avorando excoquit et levius emittit.

Tamen discordant quidam medici in vulneribus pulmonis. Alij fatentur esse incurabilia; Galienus tamen testatur dicens, si quis successerit, antequam apostema maturescat, et putrescat, sanabitur apostema.

Si itaque sit ex calidis humoribus, basilaca minuatur, vel vena, que est inter mediam et auricularem, et extrahatur sanguis prout virtus patitur infirmi. Cum quantitas sanguinis intelligitur, sic est regendus: Si parva sit, nutriendus erit cum bonis cibis bonum sanguinem generativis, post flebotomandus et iterum nutriendus. Si drachma videtur minuendi utilitas, et hoc maxime si sanguis sit turbidus et grossus, intelligitur iterum minuere incipere. Si ab inicio morbi multa quantitas sanguinis inveniatur, et multum virtutis, ab inicio minuendus erit et auferendus, quantum nobis videbitur.

Nutriendus est cum dieta, que refrigerat et solidat, et cito sit digerenda, sicut perfecta ptisana, que cum cancris flumineis sit cocta, a quibus exteriora proiecta, et interiora mundificata sint bis vel ter cum cinere et aqua dulci, deinde pistata, et cum ptisana bene cocta, que omnia, cum colata fuerint, circiter terciam partem libre detur sepe et cottidie.

Si febricitet, unciae II suci malagranati dulcis dentur, et nutriatur cum cucurbita, bleta citrolli cum amigdaleos, et aqua, que ab eo mittitur, bibatur cum sirupo violato, vel sirupus psillij misceatur in sero et detur, vel gummi arabicum, vel dragagantum, vel bolus cum suco arnoglosse. Bolus enim valet ptisicis, quia desiccat humectacionem vulnerum pulmonis et carnem reducit, dentur frigidam et carnis desiccatam.

Si curari non possit, detur ysopus cum molle viola coctus. Item ellectuarium: Rp. juiube drachmam I, uve passe umide drachmas XX, seminis malve drachmas IIII, cancri fluminei drachmas XX, capilli veneris, virge pastoris, arnoglosse anna drachmas V, liquericie unciam I, omnia coquantur in tribus libris aque, quousque infusis in terciam partem redigantur, sape tercia pars libre, adiungatur zucari duas partes, et coquantur usque ad spissitudinem mellis. Deinde accipe gummi arabici, dragaganti, seminis citoniorum anna drachmas VIII, amidi, seminis portulace anna drachmas VII, seminis papaveris drachmas V; fac pulverem, tempera cum supradictis; da, cum stomachus non sit plenus cibis.

Si infirmus patitur constipacionem, natura eius mollienda erit, non tamen cum impetu in mollicionem mutetur, sed cum sirupo et clisteri mollientibus. Pectus cum oleo violato, vel rosato, ungatur. Et studeamus, quanto magis possumus, ne venter solvatur. Ptisici enim et emoptici, si ad ventris solucionem deveniunt, cito moriuntur. Si tamen ad solucionem devenerint, detur sucus ordei et milij assatorum, deinde bene coctorum, cui iungatur gummi arabicum assum, similiter mica panis assa, moliatur cum gummi arabico et amigdaleos et zucaro, omnibus assatis.

In aquam, quam bibit, ponamus gummi arabicum, bolum, atque spodium. Si solucio perseveraverit, da istum pulverem: Rp. gummi arabici, boli, seminis mirte, omnium istorum assatorum, anna drachmas III, amidi assi, cancri fluvialis incensi, seminis portulace anna drachmas II, spodij, seminis malve asse anna exag. I, omnia bis pulverisentur, et cum oleo rosato fricentur, et detur cum sirupo mirtino et aqua frigida, quantum sufficit.

Si screatus horribilem habuerit fetorem, cum superponitur carbonibus, denuncciatur mors esse vicina. Si capilli cadunt, ad mortem apropinquat.

Si apostema sit ex humoribus flegmaticis, in inicio danda est medicina maturativa, sicut liquiricia, capillus veneris, fenugrecum, semen lini, ciclamen, ficus, uve passe, omnia cocta; dandum est dyanisum, dyapenidion, dyafenugrecum, dyaprassium. Si apostema maturaverit atque crepuerit, ysopus coctus cum melle rosato dandus erit.

Si infirmus screare non possit, dentur calefaciencia, et sanguinis ac saniei mundificativa, et tussim adducencia, sicut farina orobi, aristologia longa et robusta, et iste pilule: Rp. piper longum, cinamomum, ellacterium, acorum, costum, cassialigneam, spicam, et similia. Odoriferi flores naribus applicentur, et sepe cum aere et aqua temperatis balneetur. Cibentur cum cibus generantibus laudabiles chimos; bibatur mellicratum. Demus omnem medicinam cum melle mixtam et mundificatam.

Si securi fuerimus, quod humectacio apostematis desiccatur, et materia auferatur, deinde vulneris desiccativa et mundificativa demus, sicut rosas, bala-

ustias, acaciam, gummi arabicum, dragagantum, masticem, carabe, bolum, sanguinem draconis, emachitem, mirtam, semen arnoglosse, et similia.

Secundum Galienum, si ptisici ad febres deveniant, vel ab inicio eas habuerint, inpossibile, id est difficile, est eos curari. Si superiorem sequantur institucionem, diu vivere possunt.

Trocisci Joannis Damasceni, si vene in pectore vel pulmone rupte fuerint, ad solidandum: Rp. boli, amidi anna drachmas IIII, carabe, seminis mirte, coralli, spodij, emachites anna drachmas V, gummi arabici, suci liquiricie anna drachmas VI, cancrorum incensorum, seminis portulace, cucumeris anna drachmas X; fac pulverem, tempera cum suco arnoglosse, vel cum suco portulace, vel cucumeris unius exag. detur unus cum predictis sucis. Item: Rp. gummi, dragaganti, masticis anna exag. I, acacie, mirte, sanguinis draconis anna drachmas V; fac pulverem, tempera cum suco mirte, et fac trociscos.

Avicenna: Corpora magis parata ad ptisim sunt habentes pectora stricta, spatulas altas, nudas carne, in declinancia in incessu ad partem anteriorem, habencia genas suballidas, conplexiones frigidas, habencia dura et spissa.

Item in consideracione ulceris pulmonis nil melius est luto sigillato. Ad idem optimum est lutum armenum.

Item lac multum valet ptisicis, si non sit febris fortis, et lac femineum melius est, et post hoc asininum, postea vero caprinum. Sed ista genera lactis, antequam dentur, debentur cum lapidibus candentibus preparari, ut serositas, que est laxativa, removeatur. Item mel inter omnia prevalet ptisicis, sed ipse dixit, quod quantitas inestimabilis debet eis dari.

Vladislav Cvitanović

PRIVILEGIJ POMILOVANJA BRATOVŠTINA GOSPE OD SNIJEGA, GOSPE OD NAVJEŠTENJA I SV. ANDRIJE U ZADRU (u 17. stoljeću)

Uvod

U Zadru su bile od 12. do 18. stoljeća 64 bratovštine. (Najstarija je bratovština zlatara god. 1176, a najmlađa Gospe od zdravlja god. 1871.) Zadar je imao više bratovština nego ijedan grad u Dalmaciji. Bratovštine su se dijelile na zanatske i religioznog karaktera. Zanatlijskih je bilo 23, a ostalih 41.[1] Bratovštine svojim opstankom i djelovanjem postižu vjerske, odgojne, humanitarne, ekonomske i političke ciljeve. Među onima, koje djeluju humanitarno i politički, ističu se uglavnom 3 bratovštine: Gospa od snijega, nazvana Kapelica ili Varošana, Gospa od navještenja ili drvodjelaca i sv. Andrije ili ribara.

A. *Bratovština B. D. M. od snijega ili Varošana*

U zadarskom polju bila je nekad crkvica sv. Marije (Rotunda), zvana sv. Marija Kapelica,[2] u kojoj se od god. 1282. nalazila i bratovština Varošana (težaka) (»dei borghi circostanti«). Sva je prilika, da se je, kad je navedena kapelica nestala, bratovština preselila u crkvu B. G. od snijega u Varoš sv. Martina prije god. 1461. Zato je vjerojatno dobila naziv: bratovština Gospe od snijega. God. 1574., kada su sve zgrade u Varošu bile porušene zbog ratnih potreba, bratovština se sa svojim drvenim oltarom i slikom preseli u crkvu sv. Mihovila. Oko god. 1880. uklonjeni su oltar i slika, kad se ta crkva popravljala.[3] Bratovština je imala posjeda u Zadru,[4] kao i u okolici Zadra.[5]

Uprava se sastojala od jednog gastalda i nekoliko skrbnika (»procuratori«), a imala je svoga pisara i kapelana. Prihodi su joj bili: plodovi

sa zemalja, najam kuća, članarina i taksa od pomilovanih. Troškovi: ukras oltara i služba božja, pisar i kapelan. Njezina matrikula nije se sačuvala. Djelovala je sigurno do god. 1773., a oko god. 1810. vjerojatno ju je ukinuo Napoleonov režim. Vlasti su je dobro gledale i god. 1649. potvrdile su joj staru povlasticu, da može od vlasti tražiti pomilovanje jednog osuđenika svake godine. Taj je privilegij prviput zabilježen god. 1649.[6] Budući da je u toj zgodi upotrebljen izraz »antica consuetudine«, ne ćemo biti daleko od istine, ako početak tog privilegija stavimo u sredinu 16. stoljeća. Kako je i zašto je nastao taj privilegij, stari običaj? U jednoj dukali iz god. 1738.[7] napominje se, da je ta povlastica prvotno dana puku grada Zadra, a zatim da je prenesena na tri spomenute bratovštine. Na temelju toga mogli bismo nagađati, da se ta povlastica u Zadru vršila vjerojatno malo poslije dolaska Mlečana u Zadar (oko sredine 15. stoljeća).[8]

Spomenuta je bratovština taj privilegij vršila od god. 1649. do 1773., kako se to vidi iz zapisnika u tekstu. Međutim joj je god. 1738. to pravo osporila vrhovna vlast u Mlecima, vjerojatno na pritužbu dviju bratovština (B. D. M. od navještenja i sv. Andrije), jer da je uzurpirala taj privilegij bez pravne podloge. Ali kad se je ispostavilo, da tu povlasticu uživa već od god. 1649., to joj pravo nije više ometano.[9] Dapače joj je i ponovo potvrđeno.

O povlastici, koju je uživala ta bratovština, samo je nekoliko rečenica napisao o. Stjepan Ivančić.[10] Vjerojatno je to bila bratovština nižih gradskih slojeva (»borghesani«), što znači, da je bila hrvatska.

Od godine 1649. do 1773. pomilovane su na intervenciju bratovštine 104 osobe. Te su osobe bile iz područja mletačke Dalmacije, istarskih otoka, pa čak i iz predjela Mletaka. Iz zadarskog područja bilo ih je iz ovih mjesta: otok Silba 1; otok Ugljan: Sutomišćica 1, Preko 1 i Kukljica 1; otok Pašman: Pašman 2, Tkon 1, Mrljane 2, Neviđane 1 i Dobropoljana 1; otok Pag: Pag 4; Novigrad 2, Zadar 5, Islam (grčki) 2, Ražanac 1, Karin 3, Nadin 1, Smoković 1, Kruševo 1, Škabrnje 1, Murvica 1, Rastević 1, Ceranje 1, Lisičići 1, Ervenik 1, Veljane 1, Biograd na moru 1, Turanj 1, Krmčina 3, Sukošan 4, Bibinje 2, Diklo 1, Arbanasi 1 i 7 iz okolice Zadra. Iz južne Dalmacije: otok Korčula: Korčula 1; otok Brač 2, Pothum 1, Bol 1 i Nerezi(šće) 1; Makarska 1, Podgora 1, Imotski 1, Mokropolje kod Knina 2, Ljubotica kod Šibenika 1, »Coroeuo« (?) 1; otok Rab: Rab 1; otok Krk: Krk 2 i Dobrinj 1. Iz područja Mletaka bilo je pomilovano oko 15 osoba. Za mnoge osobe nije označeno, odakle su.

Po staležima su pomilovane osobe bile: 2 vojnička kapetana, 3 zastavnika i nekoliko vojnika, 1 doktor prava, 1 franjevac, 1 klerik, 4 svećenika (među njima 1 pravoslavni), nekoliko mornara, više građana, i najveći broj zemljoradnika. Među pomilovanima nalaze se i 3 žene.

I 1 bratim je pomilovan. Interesantno je istaknuti, da je 8 pomilovanih pravoslavne vjere. To je jasan dokaz širokogrudnosti ove bratovštine i njene socijalne djelatnosti među raznim staležima i vjerama.

Kažnjeni su zbog krađe, uvrede poštenja, prijevare, otmice djevojaka, a najviše zbog ubijstva (njih preko 30).

Do god. 1737. pomilovanje se vršilo na dan vigilije blagdana Uzašašća Gospodnjega, a od god. 1738. na temelju dukale iz te godine na sam blagdan Uzašašća.

Pomilovani su bili raznovrsno kažnjeni: vojnici na polovinu plaće, »banditi« – protjeranici iz određenog područja, »relegati« – protjeranici zatvoreni u nekoj tvrđavi, »condannati« – zatvorenici u tamnicama, »contumaci« – kažnjenici iz ogluhe ili nepokornosti zakonima i »a galera« – robijaši na ratnim galijama, galijaši.

Oslobođenici su davali neku nagradu (»elemosina«) bratovštini (od 50 lira do 15 cekina) prema njihovu imovnom stanju. Taj se je novac upotrebljavao isključivo za ukrašivanje oltara[11] bratovštine.

Imena pomilovanih – na temelju odluke o pomilovanju, a na osnovu privilegija – bila su brisana iz svih kažnjeničkih knjiga (»libro, filza, raspa, nota, registro«) i pomilovani su bili tretirani, kao da nikada nisu ni bili kažnjeni.

Iz teksta se vidi, da su pomilovani bili osuđeni od pola godine do 30 godina. Kada se predstavnik vlasti, koji je imao da izvrši pomilovanje, nije nalazio u Zadru na dan vigilije ili Uzašašća,[12] onda se pomilovanje vršilo naknadno.

Još se razabira, da je nekih godina bilo više pomilovanja (1702: 2, 1708: 2, 1714; 2, 1715: 2, 1718: 2, 1719: 4, 1725: 2, 1726: 2, 1728; 2, 1729: 5, 1732: 5, 1734: 5, 1735: 2, 1736: 4, 1737: 4 i 1763: 2), a bilo je dopušteno samo jedno pomilovanje svake godine. To je bilo na račun onih godina, kada nije bilo pomilovanja (1650–1681, 1684–1688, 1690, 1692–1696, 1700–1701, 1703–1705, 1709–1710, 1712, 1716, 1721, 1727, 1731, 1733, 1739, 1740, 1742, 1743, 1747, 1758, 1762 i 1768). U nekoliko slučajeva bilo je pomilovano više osoba najedamput.

B. *Bratovština Gospe od navještenja* ili *drvodjelaca*

Nije poznato, kad je osnovana, ali se god. 1409. javno pokazala. God. 1462. potvrđena je od državnih vlasti, koje su joj podijelile brojne privilegije.[13] God. 1610. dobila je privilegij, da može tražiti pomilovanje osuđenih.[14]

Posjedovala je zakonski odobrenu matrikulu, dvoranu za sastanke, a braća su nosila posebne tunike. Brojila je mnogo braće, a upisivali

su se i nezanatlije. Sjedište joj je bilo u crkvi sv. Petra »starog«, zatim u crkvi sv. Marcela. Upravu su sačinjavali gastald i skrbnici. Prihodi su joj bili: članarina, sabrana milostinja, prošnja i taksa od pomilovanih. Trošila je za ukras i uzdržavanje oltara i za kapelana. Ukinuta je godine 1810. od francuskih vlasti. Njezina stara uljena slika (Navještenje B. D. M.), koja se po gradu nosila u procesijama u danima velike suše, čuva se i danas u katedrali. Svrha joj je bila: pomagati braću u duhovnim i materijalnim potrebama. U tekstu[15] se nalazi samo 1 slučaj pomilovanja na njezinu prošnju, i to iz godine 1712. Nije poznato, da li je bratovština imala posebnu knjigu pomilovanih, kako je to slučaj kod prve bratovštine. Pomilovanje krivaca na njezinu intervenciju vjerojatno se vršilo 31. srpnja, t. j. na dan ulaska Mlečana u grad Zadar.[16]

C. *Bratovština sv. Andrije ili ribara*

Ova stara bratovština nalazila se od davnine u crkvi sv. Nikole (sučelice današnjoj crkvi sv. Šime Bogoprimca). Statut, koji se sastojao od tri kapitula, odobriše joj državne vlasti god. 1477.[17] God. 1630., kad je crkva sv. Nikole porušena, bratovština se preselila u crkvu sv. Andrije apostola. Tu je boravila do god. 1808., kad je i ta crkva ukinuta. Tada je prešla u kapelu sv. Barbare (blizu katedrale). Zaštitnik joj je bio sv. Andrija apostol. Začudo, francuske je vlasti nisu ukinule, pa je opstojala sve do god. 1943., kad je u ratnim operacijama Zadar jako stradao, a stanovništvo se razbježalo. God. 1610. stekla je pravo, da oslobodi jednog kažnjenika.[18] Pravo na pomilovanje vršilo se vjerojatno na dan sv. Marka (25. IV.). Spominje se samo jedan slučaj pomilovanja na njezinu molbu, i to u godini 1712.[19]

Bianchi[20] navodi, da su bratovštine Gospe od navještenja i ribara dobile povlasticu, da svake godine traže pomilovanje jednog »bandita«, kad su na glavnom trgu pred poslanicima Venecije: F. Cornerom, L. Mocenigom, F. Michielom i A. Contarinijem otpjevale pohvale (Laudes) serenissimi. To ne odgovara istini, jer je dužd A. Pisani na temelju izvješća providura Dolfina utvrdio, da početak tog privilegija, kako gore spomenuh, pada u godinu 1610.[21]

Kako se je vršio ceremonijal pomilovanja na temelju privilegija? Bratovštine Gospe od navještenja i sv. Andrije bi 31. VII. i na dan sv. Marka u svečanoj povorci sa zastavama došle pred zgradu providura i tražile od vlasti, da se oslobodi jedan kažnjenik. Bratovština Gospe od snijega na vigiliju ili na dan Uzašašća, kad su se braća vraćala iz polja, gdje su obavila blagoslov, svratila bi se sa križevima i sa dva svećenika u grad pred zgradu providura i zatražila, da se pusti na slobodu određena kažnjena osoba. Uprava bratovštine najprije bi poka-

zala vlastima povelju o privilegiju. Vlast je pak pitala kada je i zašto je osuđena ta osoba, te da li u osudi ima kakvih posebnih uvjeta, koje treba ispuniti prije pomilovanja, kao na primjer: naknada odštete, pomirenje sa zavađenom strankom, da li je i uvrijeđena stranka pristala na pomilovanje, da li postoji kakav dug prema državnom eraru zbog prekršaja i t. d. Osoba je proglašena slobodnom pred gradskom ložom, tek pošto bi bubnjar navijestio udaranjem u bubanj, da se ima proglasiti neka važna odluka vlasti. Dakako, da se je u toj prilici sakupilo dosta znatiželjnog svijeta, koji je klicao vlastima i oslobođenicima.

Molbu za pomilovanje na temelju privilegija podnosili su vlastima gastald, skrbnici, kapelan i pisar bratovštine. Nakon toga se je sastavio zapisnik sa pravnim formalnostima, s potpisima i pečatom. Sama odluka često se uručivala pomilovanima.

Kažnjenici iz daljih mjesta obraćali su se za pomilovanje na bratovštine pismeno ili usmeno.

Bratimi bratovštine sastajali su se za svako pomilovanje, raspravljali a kandidatima i glasanjem (balotažom) odlučivali, kojeg će predložiti za pomilovanje i koliku će svotu od njega tražiti kao milodar (elemosina), što su utvrđivali prema njegovu imovnom stanju.

KODEKS BRATOVŠTINE GOSPE OD SNIJEGA

1. Vlasništvo je arhiva samostana sv. Mihovila (oo. glagoljaša) u Zadru. Format je 450×288 mm. Korice su mu od jakog kartona, koji je obložen kožom smeđe boje. Koža je na nekoliko mjesta oštećena i na dva mjesta zamrčena crnilom. Papir je lijep, nešto neizglađen, bijele boje. Filigriran je sa 9 vertikalnih crta i sa 3 polumjeseca (po sredini). Numeriran je po listovima: 4–50, u 3 tabaka. Ispala su prva 3 lista. Na kraju su umetnuta 3 lista (bez numeracije) nekog drugog kodeksa, koji je nastavak prvoga, a ovamo su umetnuti zato, da bude skupa sve, što se tiče pomilovanih. Svi su listovi čitavi, samo je prvi od umetnutih pri dnu na uglu nešto otparan. Prazne su strane: 6^b i 8^b. Nijedna stranica nije izlinirana. Ima od 14–55 redaka na stranama. Pisano je širinom lista. Popravaka i brisanja nema. Crnilo se dobro sačuvalo. Kodeks je dobro sačuvan, original je i evo se sada prviput izdaje štampom.

Na korici piše: »cassa MIa«,[22] M i I su majuscula libraria, ostalo je kurziv.

Sadržava 95 ispisanih slučajeva pomilovanih na intervenciju bratovštine Gospe od snijega i jedan slučaj (br. LXX) na zajedničku molbu bratovštine Gospe od navještenja i sv. Andrije.

U kodeksu se nalazi 5 dukala (u prijepisu), koje se odnose na privilegij pomilovanja triju navedenih bratovština, i to iz god. 1700., 1737. i 1738.[23] Te se dukale češće citiraju u samom tekstu u zapisnicima o pojedinim slučajevima pomilovanja. U njima se ograničuje pravo na pomilovanje u slučajevima: kažnjenici »col rito di Consilio di Xci, banditi da Magistrato alla Biastema, condannati alla galera«.[24] Tih se pravila striktno podržavaju vlasti pri pomilovanju krivaca od god. 1738. do 1773.

2. Pisci kodeksa su razni pisari (»canceliere«): arhivisti generalata, pisari providura i suda, a nekad i notari sindika i inkvizitora. U njemu se nalazi preko 30 raznih rukopisa. Kodeks je dosta čitljiv. U njem se nalaze potpisi (dobrim dijelom originalni) raznih providura Dalmacije i Albanije, kapitana i knezova (conte) grada Zadra te sindika inkvizitora, u čije je ime proglašeno pomilovanje. Dobar dio originalnih odluka o pomilovanju uručen je pomilovanima (»graziati«), neke su zadržane kod samih vlasti radi evidencije ili se pak nalaze u samom kodeksu. Prema tome u kodeksu se nalaze ili originali ili kopije. Sve se to opaža u samom tekstu. Zapisnici su napisani većinom po nalogu vlasti, koja je izvršila pomilovanje. Na nekoliko mjesta nema potpisa predstavnika vlasti. Kodeks je sav ispisan kurzivom i pravopisom onog doba na talijanskom jeziku s malom primjesom venecijanskog dijalekta.

Sada nekoliko riječi o pečatima, koji se nalaze u kodeksu. Pečati su ili suhi ili na posebnom crvenom pečatnom vosku, povrh koga je zalijepljen tanki papir razne veličine i raznoliko isjeckano ukrašen. Na tom je papiru udaren pečat. Svaka vlast, koja je podijelila pomilovanje na temelju privilegija spomenutih bratovština, imala je različit pečat. Tako n. pr. providur Dolfin imao je na pečatu grb sa tri »dupina« (pliskavice), a to je grb njegove obitelji. Pečati su dakle lični i osobiti svakog pojedinog potpisanog funkcionera. Dakako lav sv. Marka je na svakom pečatu. Prva tri pečata su ispala, ali je ostala podloga crvenog pečatnog voska. Opaža se, da iza svake potpisane odluke nema i pečata. U tekstu sam naznačio, uz koju se odluku nalazi i pečat (L. S.).

Svi su zapisnici sastavljeni u Zadru osim 4 slučaja: u Splitu god. 1708.,[25] u Sutomišćici (Santa Eufemia) na otoku Ugljanu 2 slučaja iz g. 1729. i 1732.[26] i jedan u Hercegnovomu (Castel Nouo) god. 1712.[27]

Brojke u kodeksu su najviše arapske, a rimske su vrlo rijetke.

Kratice su česte poglavito u intitulaciji.

U tekstu sam razriješio sve kratice stavivši u zagrade, što je pojedinim riječima manjkalo. Pri tom sam uzeo tada uobičajeni način pisanja i govora.

Svaki pojedini slučaj pomilovanja svrstao sam pod redni rimski broj.

A sada neka sam tekst ispriča svaki pojedini slučaj.

BILJEŠKE

[1] O zadarskim bratovštinama pisali su: Bianchi, Zara cristiana I, Zadar 1877; Brunelli, Praga i t. d. te potpisani u raspravici »Bratovštine grada Zadra« za Zbornik grada Zadra, koja još nije objelodanjena.

[2] Bianchi, Zara cristiana I, str. 476. God. 1305. spominje se jedan njezin legat. Spom. djelo II, str. 431. Izraz »kapelica« i danas se rabi po zadarskim otocima, a označuje malu crkvicu.

[3] O. Stjepan Ivančić, Povjesne crte o samostanskom III. redu sv. o. Franje ... Zadar 1910, str. 203–204. U crkvi sv. Mihovila čuva se slika, koja predstavlja pobožni ophod nekolicine braće bratovštine Gospe od snijega, koja je po mišljenju stručnjaka djelo Ticijanovo ili bar njegove škole.

[4] »1508. ... casa posta in contra di santa Maria della Capellizza«. Starine 42, str. 310, i god. 1510. i 1508. Spom. dj. str. 265 i 312.

[5] Na pr. u Dobropoljani (na Pašmanu) u god. 1748. i 1749. Državni arhiv u Zadru: Apendix zadarskog notara Franceschi.

[6] Vidi tekst I.

[7] Vidi tekst LXVII.

[8] Rimljani su zbog poštovanja prema vestalkama, kad su one naišle na osuđenika, koga su vodili na stratište, puštali odmah na slobodu krivca. Frano Kesterčanek u raspravi »Pravo pomilovanja i ustupanje tog prava građanima u republici dubrovačkoj« donosi jedan takav slučaj iz XVI. stoljeća. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. LII, Split 1950, str. 157–175; u Srednjem vijeku bila je praksa, da je krivac mogao naći azil u crkvama, i vlast ga nije više progonila. To je i zakonom potvrdio car Teodozij II. (Vladao je 408–450.) Isporedi Fr. Zeibert. Compendium historiae ecclesiasticae, Brunae 1882, II izd., str. 125.

[9] Vidi tekst LXXVIII.

[10] Povjesne crte ... spom. dj. str. 203. Pisac navodi, da se u arhivu bratovštine nalaze dvije knjige, u kojima su se bilježili ovakvi događaji.

[11] Vidi tekst LXIX iz god. 1700.

[12] Pomična svetkovina Uzašašće slavi se 40. dan po Uskrsu.

[13] Bianchi, sp. dj. I, str. 494–495; V. Brunelli, Storia della città di Zara, Venezia 1913, str. 239; Praga u »Zara nel rinascimento«, Archivio storico per la Dalmazia god. X, sv. XX, fas. 115, Roma 1935, str. 309.

[14] Vidi tekst LXVIII. I zadarski notar Ivcovich u Apendixu spominje ovu povlasticu god. 1701. na dan 4. II. Državni arhiv u Zadru.

[15] Vidi LXX.

[16] Taj je dan nazvan »dedizione«, »intrata« te »ulizlof dan«. Starine 42, spom. dj. str. 108.

[17] Bianchi, spom. dj. I, str. 513; Brunelli, Storia della città di Zara, spom. dj. str. 231; isti, Forma matricule marinariorum et piscatorum Jadre, Dubrovnik 1882; U. Inchiostri u »Corporazioni laiche e religiose a Sebenico« Archivio storico, spom. dj. fas. 22 tvrdi, da se ta bratovština kao »Gripatores« spominje u Zadru već god. 1056.

[18] Vidi tekst LXVIII.

[19] Vidi tekst LXV.

[20] Bianchi, Fasti di Zara, Zara 1888, str. 59; taj privilegij u istoj godini spominje i A. de Benvenuti, Storia di Zara, Milano 1944, str. 25.

[21] Vidi tekst LXVIII.

[22] Na zadarskim otocima i danas nekad starci rabe izraz »kažamia« u značenju kalendar, u kome su katkada bilježili svoje kućne bilješke. U Trstu se tiskao kalendar s naslovom »Casamia«.

[23] Vidi tekst LXV, LXVI, LXVII, LXVIII i LXIX.

[24] Vidi tekst LXVII.

[25] Vidi tekst XIV.

[26] Vidi tekst XLIII. i XLVIII.

[27] Vidi tekst LXX.

I.

L. 4a Copia tratta dal libro di Gratie corso nell'Ecc(elentissi)mo Gen(era)l(a)to Foscolo esis(ten)te nell'Archiuio di Zara.

Noi

Nel ritorno de Borhesani dalla Campa(gn)a, oue portano processionalmente le Croci in Conformità dell'antica consuettud(in)e, udita habbiamo l'instanza loro riuer(ent)e accompagnata da gridi di gratia per la libera(tio)ne di Capit(a)no *Antonio Mulla,* che in Virtù della sen(ten)za di 7 Ottobre passato restò obligato di seruire in q(ues)to Pressidio per soldato a mezza paga anni uno; fatto a tutto il conuen(ient)e riflesso, mossi anco dall'esempio di quanto praticato alcuno de Nostri Ecc(elentissi)mi Preces(so)ri inclinando alla gratia domand(at)a per contento e consolat(ion)e de medesimi spetialmente nelle congiunture presenti, Term(inia)mo, che il sud(ett)o Cap(itan)o Antonio sia e s'intenda libero douendo il suo nome esser depenato di ogni libro, filza, raspa e reg(ist)ro, oue per accen(n)ata causa fosse notato, e le p(resen)ti pub(lica)te, reg(istra)te et ase(gna)te, doue occoresse e da chi spetta.

In Quorum.

Zara 16 Maggio 1649. *Nicolò Lomazzi V(ice) Archiuista ha fatto pre(sen)te sotto sig(il)lo.*

(Pečat je ispao, ali je crveni vosak ostao.)

II.

L. 4b Noi Anzolo Emo per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Co(nte) di Zara e sua giurisd(izio)ne.

Dalli Borghesani della pia Confrat(ernit)a della Madona d(ett)a Capelizza in S(an) Michel, che il g(iorn)o di heri hanno processionalm(ent)e portato le Croci in questa Camp(agn)a nel ritorno che fecero alla Città, si è stato dalli stessi dimand(at)o in gratia *Batta Ruota* d'Iseppo, bandito con sen(ten)zà Nostra di 1. april passato per la causa, come in q(uell)a, e con alternatiua di seruir mesi sei in qualità di soldato a mezza paga, che di già si era presentata per ottener il benefitio dell'alternatiua sud(ett)a; onde seguendo Noi la norma de prec(esso)ri e quanto è stato altre uolte praticato; In Virtù delle p(rese)nti e con au(tori)tà del Regim(ent)o N(ost)ro conced(ia)mo in gratia alla sud(et)ta Confra(terni)ta il pred(ett)o Batta d'Iseppo R(u)ota, cosi che la sud(ett)a sen(ten)za non ostante possi star e praticar liberam(ent)e da per tutto, come feceua auanti essa sen(ten)za, et il suo nome sia per ciò dipenato da ogni Libro, Filza o Raspa, oue fosse stato descritto, commettendo delle p(rese)nti la publica(tio)ne, reg(istr)o et essecut(ion)e a chi et oue aspetta.

In Quorum.

Zara primo zugno 1681.

Adi primo zugno 1681: Pub(blica)to sotto la Loggia premesso il batter di Tamburo molti presenti, et in particolare m(aist)ro Zamaria Ambrosich e Nicolò Goich c(o)ng(ionto).

III.

Noi Gier(oli)mo Cornaro per la Ser(enissi)ma Republica di Venetia Prouidor Generale in Dalmatia et Albania. L. 5a

Attese le humiliss(i)me supplicat(io)ni portateci giusta l'ord(i)ne dalli Borghesani della Scola ouer fraglia della Mad(o)na detta Capellizza in S(an) Michel et antichissima consuetudine di concederle in gra(tia) del g(iorno) della Santiss(i)ma Assens(io)ne un condannato ouer bandito, habiamo coll' Aut(ori)tà del G(e)n(erala)to n(ostr)ro alli pred(et)ti come s(olit)o supplicanti concesso la liberat(io)ne dell'alfier *Vuco Saci* della Compagnia Parenzi obligato e detenuto nella forze della n(ost)ra Giust(izi)a per le cause, come in Processo; stante la qual gratia dourà il med(esi)mo esser riposto in p(ri)ma libertà et esserne fatte le note necessarie, oue occoresse et il p(rese)nte Decreto registrato a consolat(io)ne de supplicanti et a cautela del gratiato. In quorum.

Zara li 19 Mag(g)io 1682.

Nicolò Lomazzi V(ice) Archiuista G(e)n(erali)tio ha fatto pr(e)s(en)te sotto sig(il)lo.

L. S. (Suhi pečat)

IV

Noi Lorenzo Donà per la Ser(enissi)ma Rep(ublic)a di Venetia Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalmatia et Albania.

Nel ritorno de Borghesani dalla Campagna, oue portano procesionam(en)te le Croci, in conformità dell'antica consuetudine, udita habbiamo l'instanza loro riuerente accompagnata da gridi di gratia per la liberat(io)ne di *Bortolo Grancich,* che in uirtù della sentenza nostra di 26 Genaro pro(ssi)mo pass(a)to è stato condannato a seruir per soldato a cauallo anno uno a mezza paga; fatto conueniente rifflesso all'estrema sua miseria e mossi anco dall'esempio di quant' è stato da alcuno de nostri Ecce(lentissi)mi Precess(o)ri praticato inclinando alla gratia domandataci per contento e consol(a)t(io)ne delli med(esi)mi specialmente nelle congiunture presenti, terminiamo, che il sud(et)to Bortolo Grancich sia et si intenda libero, cosi che dal giorno d'hoggi habbi in auenire a godere tutta la paga, come faceua inanti il tempo di sua condanna; ordinando perciò le note necessarie e l'esecut(io)ne delle p(rese)nti, oue ed a chi aspeta. In Quorum.

Zara 3 Giugno 1683.

Nicolò Lomazzi V(ice) Arhiuista G(e)n(erali)tio ha fatto pr(e)s(en)te sotto sig(il)lo.

L. S. (Suhi pečat)
In margine: Gratis.

V.

L. 5b Noi Allesandro Molin per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Prou(ido)r Gen(er)al in Dalmatia et Albania.

Godono ab antiquo li Borghesani di q(ues)ta Città confrati della Scola della B(eata) V(ergine) della Neue d(et)ta Capeliza il priuilegio nel g(ior)no della uigilia della Sensa nel quale ogni anno portando le Croci fuori della Città accompagnati da sacerdoti uano benedicendo la Campagna d'ottener la liberatione di cadaun bandito, condanato, falito o contumaze. Il g(ior)no però 18 maggio 1689, nel quale doueuano ottener tal gratia, non ci han portato le loro instanze per l'absenza n(ost)ra da q(ues)ta Città; ma hora ci supplicano humilm(en)te per la liberat(io)ne di *Lorenzo Crum* Padre Christofalo; seruiua soldato a Caualo nella Compagnia del Colonelo Inonin causa d(et)to per falite li 26 marzo dell'anno sud(et)to 1689; onde esaminato da noi l'affare et osseruato quanto da precesori n(ost)ri è stato praticato, siamo concorsi ad esaudir l'instanze de supplicanti, e però in uirtù delle p(rese)nti e coll'autorità del G(e)n(er)alato nostro liberiamo e dichiarimo libero il sud(et)to Lorenzo Crum dalla pred(et)ta falione e dal seruitio in modo, che possi andar, star e praticar liberam(en)te da per tutto, come faceua dauanti di q(uel)la fosse incorso nella falione o fosse stato rimesso ne publici Roli senza che da chi si uoglia possi per tal causa esser molestato, cometendo delle p(rese)nti il registro, publicat(io)ne et esecutione, oue occore ed a chi speta.

Zara li 9 Febraro 1689. M(ore) V(eneto).

Nicolò Lomazzi V(ice) Archiuista G(e)n(erali)tio ha fatto pr(esem)te sotto sig(il)lo.

L. S. (Suhi pečat)

In margine: Gratis.

VI.

L. 6a Noi Giustin da Spina per la Ser(enissi)ma Rep(ubl)ica di Venetia Pro(vidor) Gen(eral) in Dalm(atia) et Alba(nia).

Correndo l'uso per pruileggio e per inueterata consuetudine che ai confratelli della S(anta) Scola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza sia concessa la gratia ne g(ior)no della Vigilia dell'Assens(io)ne della Liberat(io)ne d'un bandito, fallito o altro contumace, ci fanno hora hum(illi)ma istanza per la liberat(io)ne di *Daniel Rinbnaca* bandito anni dieci per la sen(ten)za dell'Ecc(elentissi)mo Precessor nostro Zuane 19 Maggio 1705; non hauendola potuta esequire il g(ior)no sudetto per l'assenza nostra da questa Cittá; onde esam(inan)do, quanto si conviene, osseruando adempita la cond(ition)e della sentenza med(esi)ma e seguendo il praticato da Preccessori nostri decretiamo, ordiniamo in uigor delle p(rese)nti e coll'autoritá del Gen(erala) to libero il preffato Daniel Rinbnaca dal sudetto bando, in modo che possi andar, star e

praticar liberam(en)te, come faceua prima, douendo perciò esser depenato da qualunque Raspa e libro in conformità dell'ordinario.

Zara li 13 Marzo 1707.

Giustin da Spina, Prou(idor) Gen(er)al.
Roberto Sabionara, Canc(elie)r G(e)n(era)lizio.

In margine: Copia. Gratis.

(Ovaj slučaj zabilježen je – g. 1707. – na praznoj stranici, koju su ovako iskoristili.)

VII.

Noi Pietro Balbi per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Cap(ita)nio di Zara e suo Distreto. L. 7a

Godono li Borghesani di q(ues)ta Città ab Antico priuileggio d'ottener in gratia nel giorno dell'Assentione del Sig(no)re qualche bandito, rettenuto o altro contumace, da quali essendone con riuerente instanza stato richiesto D(omi)no *Angelo Louatello*, che s'attroua obligato alla nostra giustitia; osseruato però da Noi, quanto è stato da Precessori praticato, e intendo dar contrasogni della Publica prediletione a supplicanti: In virtù della presente e con l'autorità del Reg(imen)to nostro le concedemo libero in atto di gratia il sud(et)to Louatello, cosichè possi star e practicar liberam(en)te da pertuto, come faceua per l'auanti; e perciò dourà essere rilasciato dal Carceriro, oue esiste; e cosi mandar. In q(uorum) f(idem).

Zara li 3 Giug(n)o 1691.

Pietro Balbi, Cap(ita)nio.
Gio(uani) Fran(ces)co Nolli Cancellier Preff(etizi)o.

VIII.

Noi Paulo Vitturi per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Conte di Zara e sua Giurisditione. L. 7b

Comparsi auanti di Noi li Capi de Borghesani di questa Città col loro Reu(eren)do Capellano supplicandoci, che in conformità dell'antico priuileggio che godono nell'Assen(sio)ne del Sig(no)re, nell'qualle processionalm(en)te portando le Croci benedicendo le Campagne di ottener la liberat(io)ne d'alcun bandito, condanato o contumace, uolessimo concedergli la liberat(io)ne dal bando, in cui è incorso *Zuane Cagerer* da *Streli*, luoco imperiale detto Sola, acasato a Lucoran, come in sentenza 28 Gie(na)ro 1695. Inclinando noi ad'esaudir l'instanza de supplicanti coll'esempio di quanto da Preces(so)ri nostri è stato praticato, stante la pace del med(esi)mo Zuanne ottenuta dalla sorte indolente, in Virtù della pres(en)te e con l'Autorità del Regimento nostro le concedemo in gratia il ricercato Zuane, cosi che s'intendi libero dal bando med(esi)mo, e possi andar, star e praticar liberam(amen)te da per tutto

come faceua prima di quello fosse bandito, douendo il suo nome esser dipenato da ogni libro, filza o raspa, oue fosse stato descrito. In quorum.

Zara li 7 giugno 1697.

Paulo Vitturi Co(nte).

Girolamo Nardi Canc(elier)e Prett(ori)cio de Mandato.

L. S.

IX.

L. 8a Noi Gio(vanni) Michiel Vizzamano per la Seren(issi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Conte di Zara e sua Giurisdit(io)ne.

Li Borghesani di questa Città, che nel g(ior)no della Vigilia dell'Assensione del Sig(no)re processionalmente portano le Croci accompagnati da Sacerdoti, che uanno benedicento la campagna, godono ab antiquo il Priuileggio di chieder et esserli concesso in Gratia alcun bandito, condanato, relegato o altro contumace. Hoggi in tal giorno appunto ci hanno humanam(en)te richiesto la liberat(io)ne di *Zorzi Scontrich* da *Megliane,* bandito con sentenza 22 Luglio 1695; onde fatto da Noi il douuto rifflesso all'instanza, alla pace concessa dalla Moglie e congionti dell'interfetto, et a quanto da Prec(esso)ri Nostri é stato praticato. In Virtù delle presenti e coll'Autorità del Reg(imen)to Nostro conce(de)mo ad essi Borghesani in atto di Gratia libero dal d(et)to bando il preffatto Zorzi Scontrich, cosi che possi andar, star e practicar da per tutto nel modo e maniera, che far poteua pr(i)ma di quello che fosse bandito; et il suo nome resti depenato da ogni Libro, Raspa o Reggistro, oue fosse per causa di d(et)ta sentenza e stato annotato, le presenti publicate e registrate, oue occorre per la loro pontual essecut(io)ne. In Quorum Fide(m).

Zara 7 Maggio 1698.

G(iovanni) Michiel Vizzamano Co(nte).

Paulo Rosana V(i)ce Cancell(ie)r P(retori)cio de M(anda)to.

X.

L. 9a Noi Gio(vanni) Michiel Vizzamano per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Co(nte) di Zara e sua Giuris(ditio)ne.

Li Borghesani della Confrat(ernit)a della B(eata) V(ergine) della Neue d(et)ta Capeliza in S(an) Michiel, che ab antiquo gode l'indulto a ottener nel g(ior)no della Vigilia dell'Assensione del Sig(no)re la liberatione d'alcun condenato o bandito, ci supplicano, che per la gratia in tal giorno douutagli al passato mese di Maggio uolessimo concedergli la libera(tio)ne di D(on) *Luca Billinich de Pago e Z(ua)ne Bachich* da *Nouegradi,* condenati prigion con sent(en)za Nostra 18 cor(ren)te. Annuando Noi all'instanza col fond(amen)to di quanto è stato praticato dagl'Ecce(lentissi)mi N(os)tri Gen(era)li, da N(os)-

tri Prece(sso)ri i da Noi ancora a consolat(io)ne de supplicanti, in Virtù delle p(rese)nti e con l'autorità del Reg(imen)to N(os)tro concedemo la ricercata gratia, tanto piu quanto che appar esser stata ricercata a D(on) Bonin Zorouich indolente la pace, auanti che seguisse la loro espedit(io)ne, e dichiaremo liberi dalla prigionia li sud(et)ti Billinich e Bachich, cosi che possino andar, star e praticar da per tutto, come faceuano prima che fossero processati; et il loro nome dourà esser depenato da ogni libro, Filza o Raspa, oue fosse descritto; le p(rese)nti publicate, oue occorre, et eseguite, da chi spetta. In quorum.

Zara 20 X(Dece)mbre 1699.

G(iovanni) Michiel Co(nte).
Paolo Rosan Canc(elie)r P(reto)rio M(anda)to.

L. S. (Suhi pečat.)

XI.

Noi Aluise Mocenigo 3(ter)o per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(eti)a Prov(ido)re G(e)n(era)l in Dalm(ati)a et Albania. L. 9b

Godono li confrati della B(eata) V(ergine) della Neue d(et)ta Capeliza in San Michel composta da Borg(hesa)ni di profitar il pretioso indulto o priuileggio d'ottenere la liberat(io)ne de banditi, condenati o contumaci della Giust(izi)a, in quel caso che supplicassero nel g(ior)no della Santis(si)ma Assensione, et ciò in uigore de piu decreti dell'Ecc(elentissi)mo Senato e per antica inueterata consuetud(i)ne; et essendoci la d(et)ta confrat(erni)ta risseruata nella Festiuitá della San(tissi)ma Assensione trascorsa la gratia con humil e riu(eren)te supplicatione fatta alla N(os)tra carica iuxta il consueto, implora al p(rese)nte in esecutione del Priuileggio e della risserua predetta la liberatione di *Pietro Mersio, Zuanne Sauuor e Z(ua)ne Valentich* da *Pago,* banditi con N(os)tra sen(ten)za da di 3 Sett(emb)re 1701. Fatto per tanto il douuto riflesso alla sen(ten)za predetta, alla qualità e conditioni della Med(esi)ma et ad ogn'altra circostanza del caso, concoriamo ad esaudire l'humil e riuer(en)te instanza appoggiata all'indulto priuileggio e consuetud(i)ne sopracennata, e coll'aut(ori)tà del Gen(erala)to N(os)tro et in esecutione de priuileggi Sourani comessi alla benemerita frat(erni)ta liberiamo e decretiamo, che siano li sud(et)ti Mersio, Sauuor e Valentich liberati dalla sen(ten)za sud(et)ta e quanto in essa contenuto, ordinando, che siano publicati liberi, e che il loro nome sia depenato da ogni raspa, libro e filza, cosi che godono la publica gratia e libertà, come godeuano prima di d(et)to caso; e cosi dourà esser eseguito.

Zara li 3 Aprile 1702.

Nicolò Lomazzo V(ice) Arch(iuista) G(e)n(erali)tio
ha copiato sotto sig(i)l(lo).

L. S. (Suhi pečat.)

XII.

L. 10a Noi Fran(ces)co Semitecolo per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Conte di Zara e sua Giurisdit(io)ne.

La Pia Confraterna della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza in S(an) Michel gode all'antico Prileggio e prerogatiua di chieder in gratia la uigilia dell'Assensione del Sig(no)re alcuno de banditi, condenati e contumaci, mentre in tal g(ior)no processionalmente portano le Croci e uano benedicendo la Campagna. Auanzano la gratia dell'anno prossimo passato, che si sono ricercati, et hora ci supplicano la liberat(io)ne di *Gasparo Nalich* da *Seluo*, bandito dall'Ecc(elentissi)mo Precessor n(ost)ro Vizzamano con sen(ten)za di 6 Marzo 1700. Inclinando però Noi a render consolati li supplicanti, ueduta la sen(ten)za banditoria sud(ett)a e la remotione e pace ottenuta sotto li 17 Gienaro 1701 per parte d'esso Nalich; In uirtù delle p(rese)nti, coll'au(tori)tà del Regimento N(ost)ro e con l'esempio del pratticato degl'Ill(ustrissi)mi Precessori N(ost)ri concedendo a supplicanti la gratia riceuta dichiarimo il sudetto Gasparo Nalich libero dal bando predetto, in modo che possa andar, star e praticar da per tutto liberamente, come faceua prima del bando sudetto, ed il suo nome sia depenato d'ogni Libro, Filza e Raspa, oue era stato descritto. Le pre(sen)ti siano registrate, oue occore et eseguite da chi spetta. In quorum.

Zara primo Maggio 1702.
(Nema nijednog potpisa.)

XIII.

L. 10b Noi Michel Angelo Semenzi per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(eti)a Conte di Zara e sua Giuris(ditio)ne.

Antico è il priuileggio e prerogatiua che gode la Pia Confr(aterni)ta della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza di San Michel nell, ottener la Vigilia dell'Assensione del Sig(no)re la liberat(io)ne in atto di gratia di cadaun bandito, condenato, processato o altro contumace dalla Giusti(ti)a, come si racoglie dal pratticato da gl'Ecc(elentissi)mi S(ignor)i Prou(ido)ri G(e)n(era)li e da gl'Ill(ustrissi)mi Preces(so)ri N(os)tri. Stando peró essa Confra(terni)ta in auanzo della gratia med(esi)ma per li due anni di q(ues)to Reg(imnen)to, ci supplica humil(ment)e col mezzo del R(eurendo) Capellano, Gastaldo e Procc(urato)ri uolergli conceder la liberatione di *Gregorio Bachiocca* da *Cucoglizza*, processato e proclamato per offesa di Dom(ini)co Giancouich da q(ues)ta Città; onde fatto da Noi riflesso alla pace e remotione dell'offeso e col esempio del praticato come s(opr)a, col aut(ori)tà della Carica concedendo la gratia recercata dichiarimo libero esso Gregorio Bachiocca del proclama e formatione di processo contro di lui pratticata per l'offese del sud(et)to Do(mini)co Giancouich, in modo che possi andar, star e pratticar liberam(en)te da per tutto, come faceua prima, che fosse processato e proclamato; et ita mandam(us).

Zara 12 Marzo 1706. *Michel Angelo Semenzi Conte.*

XIV.

Noi Vicenzo Vendramin per la Ser(enissi)ma Repu(bli)ca di Venetia Pro- L. 11a
u(ido)r General in Dalmatia et Albania.

I Confratelli della ven(erand)a Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capellizza in Zara corre l'uso per priuileggio et inueterata consuetudine, che nel giorno della Vigilia della Santi(ssi)ma Assensione gli sij concessa la liberatione di un bandito, condannato o fallito o altro contumace. Li stessi ci fanno riuerente instanza in loro supplica per la liberatione di *Angelo Minutti;* era rimesso come Alfier riformato nella Compagnia Ten(ente) Coll(onelo) Cornincioli di pressidio a Cattaro, condannato dall'Ecc(elentissi)mo Preces(so)r nostro Riua anni tre in Priggione serrata alla luce come per sentenza publicata li 30 Giugno 1706; nè essendo la stessa liberatione conseguita la decorsa Festiuità da essi confratelli; e però esaminato il caso, per cui fu condannato esso Minutti, nè la sentenza tenendo alcuna conditione, e nel riflesso hauer lo atesso adempito e consumato più di due terzi della condanna stessa; Con tali riflessi e seguendo il pratticato dagli Ecc(elentissi)mi Preces(so)ri Nostri, decretiamo e dichiaramo in uirtù delle presenti o coll'autorità del G(e)n(era)lato libero esso Angelo Minutti del rimanente d'essa condanna; cosi che sia di subito rilasciato dalle Prigioni di Zara, dou'esiste, e posto in libertà douendo esser dipennato da qualunque Raspa o Libro, doue per tal sentenza fosse descritte e publicato libero con le solite formalità. In q(uoru)m fidem.

Spalato 15 Agosto 1708.

Vicenzo Vendramin P(rouido)r G(e)n(era)l
Torrisendo Torri Canc(elie)r G(e)n(erali)tio.

L. S.

In margine: Copia. Esiste l'esemplare nella Filza della Canc(ela)ria Gen(e)r(ali)tia. – Donò il Med(esi)mo Minutti L. 120, come si uede nella Vachetta a c(arta) 102.

XV.

Noi Vicenzo Vendramin per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(eti)a Pro- L. 11b
u(ido)r General in Dalmatia et Albania.

In ordine e a'priuileggi e all'inueterata consuetudine è concesso a confratelli della Ven(eran)da Scuola della Beata Vergine della Neue detta Capelizza in questa Città nel giorno della Vigilia della Santissima Assensione in cadaun anno la liberatione di un Bandito, Condannato o Carcerato; e ueduto esser la Ven(eran)da Scuola stessa in credito d'alcuna gratia non conseguita nei scorsi anni, e facendoci li med(esi)mi confratelli con loro supplica reuerente instanza per la liberatione di *Petar Biedou* q(uonda)m Radouan Prete greco da *Mocropoglie,* condannato dall'Ecc(elletissi)mo Preces(so)re Nostro da Riua anni tre in Priggione serrata alla luce con sentenza publicata a 25. Nou(em)bre 1707, e cio per il restante tempo, che gli manca al compiem(en)to di detta con-

danna; e però nel riflesso hauuto alle colpe et alla sentenza med(esi)ma, che in se non tiene alcuna conditione, seguendo per cio il pratticato dagli Ecc(elentiss)mi Preces(so)ri Nostri, dichiariamo e decretiamo in uirtù della presenti et coll'autorità di N(ost)ra Carica libero esso Prete Biedou dal restante tempo della condanna med(esi)ma; cosi che sia posto in libertà, dipennato da qualunque Raspa o Libro, doue per tal sentenza fosse descritto, e publicato libero con le solite formalità e registrate le presenti, doue occorre. In q(uoru)m fidem.

Zara, 5. Nouembre 1708.

Vicenzo Vendramin Pru(ido)r General
Porrisendo Torri Canc(elie)r G(e)n(era)litio.

L. S.

In margine: Esiste l'originale in Filza nella Can(cela)ria di Ec(cel)so Pr(ouidor) G(e)n(era)le. – Contò il Med(esi)mo Petar Biedou q(uondam) Radouan prete greco L. 120, come si vede nella Vachetta c(arta) 102.

XVI.

L. 12a Noi Marco da Riua Cap(ita)nio di Zara.

In ord(i)ne a priuileggi et all'inueterata consuetudine è concesso a Confratelli della Ven(eran)da Scola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelliza in questa Città nel giorno della Vigilia della Santis(si)ma Assensione in cod(au)n anno la liberat(io)ne d'un bandito, condannato o carcerato; e ueduto essere la Ven(eran)da scola in credito d'alcuna grazia non conseguita nei scorsi anni, e facendo li med(esi)mi Confratelli con loro supplica riuerent'inst(anz)a per la liberat(io)ne di *Catt(arin)a Pechich,* condannata da Noi in prigione per mesi sei giusto la sentenza publicata sotto li 11 Dec(em)bre prossimo passato; per cio fatto riflesso alla supplicat(io)ne et osseruata adempita la conditione, che è nella stessa sentenza, cioè restando da essa Pechich appieno sodisfatta Marg(are)ta Vonilianouich, come nel suo Conto di sodisfattione, annotato nella N(ost)ra Canc(ela)ria li 13 cor(ren)te, e seguendo il praticato dichiariamo e decretiamo in uirtù della p(resen)te e coll'autorità della N(ost)ra Carica libera essa Catt(ari)na Pechich della prigione, in modo che posta in libertà sia depenata da qualunque Raspa o Libro, doue fosse per tal sentenza descritta, e publicata libera con le sue formalità. In q(uoru)m.

Zara li 15 Gen(nai)o 1711. M(ore) V(eneto).

Marco da Riua Cap(itani)o.
Il V(ice) Canc(celie)re Pref(etizio) de M(a)nd(ato).

L. S.

In margine: Contò la pred(ett)a Pechich L. 50 come in Vachetta si vede c(arta) 116.

XVII.

Noi Carlo Pisani per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(ido)r Gen(era)l in Dalm(azi)a et Alb(ani)a. **L. 12b**

Per lunga consuetudine han ottenuto li confratelli della Veneranda Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza di questa Città da N(ost)ri Precess(o)ri la Vigilia della S(antissi)ma Assensione la gratia della liberaz(io)ne d'un bandito o condannato a tempo. Mancata l'occas(io)ne di farle godere gli effetti della publica munificenza nella Vigilia antedetta, li humiliano presentamente et instano per la liberaz(io)ne del Capo *Simon Valentich d'Arbe,* che con Sen(ten)za di 2 Ottobre pross(i)mo decorso fu condannato mesi dieciotto in Prigg(io)ne. Veduta poi da Noi la detta Sen(ten)za et osseruando non hauer la med(esi)ma alcun immaginibile conditione et esser di molto innoltrato il tempo della condanna, concorremo ad esaudirli, com'in effetto con le presenti e coll'au(tori) tà della nostra carica concedemo in gratia agl'antedetti confratelli il prenominato Capo Valentich, cosi che sia immediate rilasciato dalle carceri, non'ostante il mancar del tempo della condanna stessa, e possa andar, star e praticar ogni luoco con quella libertà, che faceua prima, douendo il suo nome esser in conseguenza depenato di Raspa e publicato libero. In quorum fidem.

Zara 9 Gen(na)io 1714.

L. S. *Carlo Pisani Prou(ido)r General.*
Gio(vanni) Bat(is)ta Paglietti Canc(elie)re di S(ua) E(ccelenza).

In margine: Copia. L'originale esiste nelle mani del Valentich.

XVIII.

Noi Carlo Pisani per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(eti)a Prou(ido)r General in Dalm(ati)a et Albania. **L. 13a**

Li confratelli della Veneranda Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue d(et)ta Capelizza sono stati per inueterata consuetudine distinti dagl'Ecc(elentissi)mi N(ost)ri Precess(o)ri col donarla in gratia la Vigilia della Santiss(i)ma Assens(io)ne un bandito o condannato a tempo. Trascorsa l'opportunità per mancanza d'incontri nei primi due anni della n(ost)ra Carica, s'umiliano present(eme)nte et instano per la liberat(io)ne di *Cattarina Jadrich,* che con n(ost)ra sen(ten)za di 5 Agosto pross(i)mo decorso fu condannata tre anni in Prigg(io)ne. Fatto da Noi riflesso al possesso in che s'attouano d'esser beneficati come sopra, non meno che alla qualità della se(nten)za, e trouando non esser la medesima uincolata d'alcuna condit(io)ne, anzi hauer la Jadrich adempito una gran parte della condanna, concoremo ad esaudir le loro ins(tan)ze e darle nuoui testi della Pub(li)ca Predilet(io)ne. Che per cio in uigor delle p(rese)nti et con l'aut(ori)tà del G(enera)lato N(ost)ro concedemo in gratia

agl'anted(et)ti Confratelli la prenominata Cattarina, cosi che sia imediate rilasciata dalle carceri non ostante il mancar del tempo della condanna stessa, e possa andar, star pratticar in ogni luoco con quella libertà, che faceua prima, douendo il suo nome esser in conseguenza depennato di Raspa e publicato libero. In quorum.

Zara 18. Febraro 1713. M(ore) V(eneto).

L. S. *Carlo Pisani Prou(ido)r Gene(ra)l.*
Gio(vanni) Bat(is)ta Paglietti Canc(elie)re di S(ua) E(ccelenza).

In margine: Copia. L'originale esiste nelle mani dell'infras(crit)ta Jadrich.

XIX.

L. 13b Noi Carlo Pisani per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(eti)a Prou(ido)r Gen(era)l in Dalm(ati)a et Alba(ni)a.

Alli Confratelli della Scuola della B(eata) V(ergine) detta Capelizza della Chiesa di S(an) Michiel di questa Città è stata concessa per antica consuetudine da Nostri Prec(esso)ri nel giorno della Vigilia della S(anti)s(si)ma Assens(io)ne la liberat(io)ne d'un bandito o condannato a tempo. Creditori d'una gratia sotto il G(enera)lato N(ost)ro uengono presentem(en)te a supplicarla in fauore di *Zuanne Filipi* della terra di *Neresi* dall'isola della Brazza, che con sen(ten)za del fu Ecc(elentissi)mo prec(esso)re N(ost)ro Vendramino 13. maggio 1711 fu bandito per anni quindici. Esaminata da Noi la sen(ten)za med(esi)ma e uedendo adempita l'unica conditione ingiontali della pace, con la remot(io)ne ottenuta dagl'heredi piu propinqui del q(uonda)m Zuanne Cuitan, come esiste estratta dalla Canc(ela)ria della Brazza 4. Marzo pross(i)mo decorso; trouiamo proprio di consolarli nell'onestà del loro diuto riccorso; che perciò conformandosi al pratticato da nostri precessori in uigor delle presenti et coll'aut(ori)tà del G(enera)lato N(ost)ro concediamo in gratia alli suaccenati Confratelli per saldo del Credito dalla Nostra Carica il precitato Filippi, cosi che sia e s'intenda libero dal sudetto bando, e possa andar, star e praticar ouunque le piace, come faceua prima del bando med(esi)mo; douendo però esser deppennato il nome suo da ogni Raspa e Filza, in cui s'attrouato, e publicato libero, et ordinando delle presenti il registro per la sua osseruanza. In quorum Fide(m).

Zara, 6 Aprile 1714.

Carlo Pisani P(rouido)r Gene(ra)l.
Gio(vanni) Bat(is)ta Paglietti Canc(elie)re di S(ua) E(celenza).

In margine: Copia. L'originale esiste nelle mani dell'infrasc(rit)to Gratiato.

XX.

Noi Paolo Foscolo per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(eti)a Cap(ita)nio di Zara e sua Giurisd(itio)ne. **L. 14a**

Alli Confratelli della Scuola della B(eata) V(ergine) detta Capelizza della Chiesa di S(an) Michiel di questa Città è stata concessa per antica consuetudine da N(ost)ri Pre(cesso)ri nel g(ior)no della Vigilia della Sant(issi)ma Assens(io)ne la liberat(io)ne d'un Bandito o Condannato a tempo. Creditori di due Grazie sotto il Cap(itana)to N(ost)ro uengono presentemente a supplicarla in fauore di *Simon Balich* o sia Radmolouich q(uonda)m Zuanne e di *Vucadin Balich* suo fra(te)llo, ambi dalla Villa *d'Islam* di questo contado; quali con sen(ten)za N(ost)ra 3 Ag(os)to 1714 furono banditi per anni quindici. Esaminata da Noi la sen(ten)za med(esi)ma, e uedendo adempite le condizioni attinenti a d(et)ta Sen(ten)za, trouiamo propizio di consolarli nell'honestà del loro diuoto riccorso; che però conformandoci al pratticato da N(ost)ri Prec(esso)ri, in uigor delle p(rese)nti e coll'Aut(ori)tà del R(e)g(imen)to N(ost)ro, concedemo in gratia alli suaccenati fratelli per conto di d(et)te due Graziedouute dalla N(ost)ra Carica-li precitati Simon e Vucadin Balich, cosi che siano e s'intendino liberi dal sud(ett)o Bando, e possono andar, star e praticar ouunque li piace, come faceuano p(ri)ma del Bando med(esi)mo; Douendo però essere depennati li Nomi loro da ogni Filza, Libro o Nota, in cui s'attrouassero annotati, e publicati liberi; et ordinando della p(rese)ti il registro per la sua osseruanza. In q(uoru)m fide(m).

Zara li 23 Genaro 1715.

L. S. *Paulo Foscolo Cap(ita)nio.*

Gio(vanni) Bat(tis)a Mongiani V(ice) Canc(elie)re Pre(fetizi)o M(anda)to.

In margine: Copia. L'originale esiste appresso delli cont(rascrit)ti Gratiati.

XXI.

Noi Paolo Foscolo per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(eti)a Cap(ita)nio di Zara e sua Giurid(itio)ne. **L. 14b**

Ali Confratelli della Scuola della B(eata) V(ergine) detta Capeliza della Chiesa di S(an) Michiel di questa Città è stata cocessa per antica consuetudine da N(ost)ri Precc(esso)ri nel g(ior)no della Vigilia della Santis(si)ma Assensione la liberat(io)ne d'un Bandito o Condonnato a tempore. Creditori d'una grazia sotto il Capitanato Nostro uengono spontan(amen)te a supplicarla in fauore di *Michiel Marpara* q(uonda)m Paolo della Villa *Coroeuo*, quale con sen(ten)za N(ost)ra 17 Dec(emb)re 1714 fu bandito per anni dieci. Esaminata da Noi la sen(ten)za med(esi)ma, e uedendo adempite le conditioni attinenti a detta sen(ten)za con la Remot(io)ne ottenuta dagl'Heredi piu propinqui del q(uonda)m Radoizza Balcouich detto Bumniar, come per comparsa estesa nell'off(iti)o N(ost)ro sotto li 6 Sett(emb)re 1714; trouiamo propizio di conso-

larli nell' onestà del loro diuto ricorso; che però conformandoci al praticato da Prec(esso)ri in uigor delle p(rese)nti e coll'Aut(ori)tà del Cap(itana)to N(ost)ro concedemo in gratia alli suacenati Confratelli per saldo del Credito della N(ost)ra Carica il precitato Michiel Marpara, cosi che sia e s'intenda libero del sud(ett)o Bando, et possa andar, star e praticar ouunque gli piace, come faceua prima del Bando med(esi)mo; Douendo perciò esser depennato il suo Nome da ogni Libro, Filza, Nota o Raspa, in cui s'attrouasse annotato, et publicato libero; et ordinando delle presenti il registro per la sua inuiolata osseruanza. In q(uoru)m fidem.

Zara li 7 Febraro 1715.

L. S. *Paolo Foscolo Cap(itan)io.*

Gio(vanni) Bat(is)ta Monpiani V(ice) Can(celie)re Pre(fetizi)o M(andat)o.

In margine: L'originale s'attroua appresso il cont(rascrit)to Graziato.

XXII.

L. 15a Noi Fran(ces)co Semitecolo per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Cap(ita)n Grande di Zara e sua Giurisd(itio)ne.

Concessa dalli Nostri Precess(o)ri per antica consuetudine nel giorno della Vigilia della Santiss(i)ma Assen(sio)ne la liberatione di qualche bandito a tempo; et essendo comparsi li Confratelli della Scuola della B(eata) V(ergine) detta Capeliza della Chiesa di S(an) Michiel di q(ues)ta Città, che godono il Priuileggio di ricercare le gratie sudette, delle quali uanno Creditori per il terzo del Reggimento Nostro, uengono presentam(ent)e a supplicar d'una in fauore di *Filipo Hercegouaz* della Villa di *Cherncina,* quale con Sentenza Nostra pub(lica)ta li 14 Set(tem)bre pros(si)mo passato fu bandito per anni dieci. Considerata da Noi la sentenza med(esi)ma non solo che la Remot(io)ne della parte indolente, poniamo proprio di consolarli nell'onestà del loro ricerco incorso, e però conformandoci al pratticato de'Nostri Precess(o)ri, in uigor delle p(rese)nti e coll'Autorità del Cap(itana)to Nostro concediamo in grazia alli suacenati Confratelli in conto di due Grazie douute dalla Nostra Carica il sud(et)to Filippo Hercegouaz, cosichè s'intendi libero del sud(et)to bando, e possa andar, star e praticar ouunque li piace, come faceua prima del Bando med(esi)mo. Douendo però esser depennato il suo nome da ogni Libro, Filza, Nota o Raspa in cui s'attrouasse annotato, e publicato libero, ordinando delle p(rese)nti il Registro per la sua osseruanza. In q(uorum) fi(dem).

Zara li 14 Febraio 1717. M(ore) V(eneto).

L. S *Francesco Semitecolo Cap(itan)io*

Cio(vanni) Vasselli Can(celie)r Pref(etzi)o.

Na dnu: Pub(licat)o della Loggia in forma.

In margine: L'originale s'attroua appò il Gratiato.

XXIII.

Noi Francesco Semitecolo per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Cap(ita)n Grande di Zara e sua Giurisd(izio)ne. L. 15b

Godono per antica Consuetudine li Confratelli della Scuola della B(eata) V(ergine) detta Capellizza della Chiesa di S(an) Michiele il Priuileggio di ricercare in Gratia la liberat(io)ne di cad(au)n Bandito a tempo. Sono comparsi li confratelli med(esi)mi con la loro Bancha e scriuano a supplicarci per la liberat(io)ne della persona di *Boso Vucdragouich* d(et)to Cucucia, bandito per anni uinti con sentenza Nostra publicata sotto 10 Gen(ar)o pros(si)mo passato. Hauuto rifflesso a quanto è stato praticato da N(ost)ri Prec(esso)ri non solo, ma per quello riguardo alle p(rese)nti congiunture, e considerata la pace sequita, trouassimo perciò di consolarli nell'onestà del loro diuto ricorso. Onde conformandosi al pratticato sud(et)to de N(ost)ri Prec(esso)ri in uigor delle p(rese)nti e coll'Autorità del Cap(itana)to, Nostro concedemo in Gratia alli suaccenati Confratelli il sud(et)to Boso Vucdragouich q(uonda)m Millin d(ett)o Cucucia da Ceregne, con che s'intendi libero dal Bando suespresso, e possa andar, star e praticar ouunque li piace, come faceua p(ri)ma del Bando med(esi)mo. Duendo però esser depenato il suo Nome da ogni Libro, Filza, Nota o Raspa, in cui s'atrouasse descritto e publicato libero dal d(ett)o Bando, ordinando delle p(rese)nti il Reg(ist)ro per la sua osseruanza. In quorum.

Zara li 6. Marz. 1718.

L. S. *Fra(ces)co Semit(eco)lo Cap(itan)io.*
Gio(vanni) Vasselli Can(celie)r Preff(etizio).

In margine: L'originale s'attroua appresso il controscrito Gratiato.

XXIV

Noi Marin Barbaro per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Cap(ita)nio di Zara e sua Giurisd(itio)ne. L. 16a

Hauute l'umili supplicationi della Pia Scuola de confratelli della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza in san Michiel di questa Città per la liberatione del Bando a tempo publicato sotto l'Ill(ustrissi)mo Prec(esso)re N(ost)ro reo *Nicola Zepina* di Michiel li 10 Gen(nai)o 1717 per homicidio da lui commesso; implorando in ordine al Priuileggio e Prerogatiua che godono di poter dimandar in Gratia un bandito, contumace o condannato a tempo nella uigilia dell'Assensione del Signore, in cui si portano processionalm(en)te le Croci a benedire la Campagna, che le sii concessa la persona del predetto Zepina; annuendo però a consolare le loro diuote instanze, uniformandosi all'antico uso e consuetudine praticata da Prec(esso)ri N(ost)ri, et attesa la remotione ottenuta dalla Parte giusto la conditione del Bando, interponendo l'Aut(ori)tà della Pub(lic)da Rapp(esenta)nza, ordiniamo e dichiariamo, che sia concesso alla supplicante Confraternita in gratia esso Nicolò Zeppina, cosi che sia e s'intenda libero dal Bando stesso, douendo esser dipennato il di lui

Nome da ogni Libro, Filza, Nota e Raspa, in cui fosse descritto, e publicato libero, onde possi star, andar e caminar da per tutto, come poteua far prima che fosse bandito; ordinando le necessarie annotationi, oue occorresse; et ita mandauit.

Zara li 11 Ottobra 1718.

L. S. *Marin Barbaro Cap(ita)no.*

Gio(vanni) And(re)a Cichini Canc(elie)r Pref(fetizio).

In margine: Or(i)g(ina)le.

XXV.

L. 16b Noi And(re)a Gritti per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Co(nte) di Zara e sua Giurisd(itio)ne.

Gode per antico inueterato costume la benemerita Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capellizza de Borghesani di questa Città il Priuileggio accordatole sempre dalla Munificenza de Precessori N(ost)ri et anco della Sourana Autorità degli Ecc(elentissi)mi Ill(ustrissimi) Precess(o)ri G(enera)li d'impetrare una Gratia per qualche bandito o altro contumace della Giust(izi)a nel g(ior)no della Vigilia della Santiss(i)ma Ascensione del Sig(no)re nel ritorno, che fanno li Confratelli sud(et)ti con le Croci della Benedit(io)ne della Campagna. Prerogatiua, che riguarda il uantaggio del Sacro Altare et Maggior decoro della Vergine Sacrosanta, della Rep(ubli)ca Sre(enissi)ma, come la consuetudine lo auualora; cosi non può ch'hauere il suo uigore et intiera conseruatione. Con questo fondamento Comparsi dinanti Noi li Capi della Pia Confraternita, che uanno Creditori per la Giornata ultim'-decorsa d'una Gratia da questa Carica, ci supplicano per liberatione gratiosa di *Fran(ces)co Leuente,* loro confratello, bandito con Sentanza N(ost)ra 31 Maggio passato. Osseruatosi perciò il mai interotto costume, siamo uenuti in deliberatione di concederli la Gartia ricercata a Gloria di Dio e della Vergine, Padrona del Pio Luogho. Coll'Aut(ori)tà però della Caricha e col tenor del p(rese)nte decreto terminiamo et terminando decretiamo, col dichiarire in uigor delle p(rese)nti libero il sudetto Leuenta dal Bando predetto, cosi che s'intenda restituito alla primiera libertà, come era prima di quello fosse contro di lui emanato il sudetto Bando; douendo a tal effetto esser depenato da qualunque raspa o libro, doue fosse stato per tal sentenza Banditoria descritto e publicato libero con solite formalità, et il p(rese)nte registrato per la sua pontual esecutione, oue occoresse.

Zara li 4 luglio 1719.

L. S. *Andrea Gritti Conte.*

Bortolo Fedrici Canc(elie)re, N(odaro) di Zara de M(andato).

In margine: L'originale s'asserua ap(ress)o il Gratiato.

XXVI.

Noi Marin Barbaro per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Cap(itan)o di Zara e sua Giur(isditio)ne. L. 17a

Implorando in uigor del Priuiloggio e prerogatiua, che godono li confratelli della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza di San Michiel di questa Città di poter dimandar in gratia la Vigilia dell'Ascensione di N(ost)ro Sig(no)re nel ritorno, che fano processionalmente con le Croci, un bandito, contumace o condannato, che gli sia concessa la persona di *Nico Vidaich* da *Cranzina*, bandito dall'Ill(ustissi)mo Prec(esso)r N(ost)o per anni X(die)ci con alternatiua d'altretanti in Prigione con sen(ten)za d'esso et altri publicata li 10 Gen(nar)o 1717 per il Rapto di Stana figlia del q(uond)m Zuanne Selacouich, quale anestante in contrafatione, esiste in questo forte; e benignam(ent)e ad essaudire loro humili instanze, uniformandosi all'antico uso e consuetudine praticata dagl'Antec(esso)ri N(ost)ri, osseruato non esser la sen(ten)za uincolata da condition alcuna; con l'aut(ori)tà della Pub(lic)a Reg(en)za ordiniamo e decretiamo, che sia concesso in gratia alla Sudetta Pia Confraternita il giudicato *Nico Vidaich*, cosi che sia e s'intenda libero dal bando e Priggionia in detta Sen(ten)za dichiarita. Douendo esser il di lui Nome dipennato d'ogni Libro, Raspa e Filza, in cui fosse descritto, et publicato libero; onde possa star, andar e caminar da per tutto, come poteua far prima, che fosse bandito. Ordinando le necessarie annotationi, oue occorressero. Et ita Mandamus.

Zara li 24 Ag(os)to 1719.

L. S. *Marin Barbaro Cap(itani)o*
Gio(vanni) And(re)a Cichini Canc(elie)r Preff(etizio).

In margine: Reg(istra)to essendo l'autentico con la supplica in Pr(otocol)o nel Calcine Regg(imen)to Semitecolo.

XXVII.

Noi Andrea Gritti per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Co(nte) di Zara e sua Giurisditione. L. 17b

Con la senza del priuileggio aualorato da inueterata consutudine e da publici uenerati decreti, si sono presentati inanti Noi li Proc(urato)ri e Capi della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza in S(an) Michiel ad implorando per la gratia, di cui uanno in auanzo nel corso della Nostra Reggenza, la liberatione di *Zuanne Scarich* detto Mossich, figliolo di Simon della Villa di *Dobropogliana*, bandito con sentenza N(ost)ra 23 spirante. Siamo concorsi in ord(in)e al praticato e da Noi e da Precess(o)ri N(ost)ri ad esaudire l'instanza de supplicanti tanto piu, quanto ridonda la gratia a beneffitio del Sagro Altare della gran Madre di Dio, Protetrice della Republica N(ost)ra e Tutelare del Christianesimo. Coll'aut(ori)tà però della Carica e col tenor del p(rese)nte Decreto terminiamo e termonando decretiamo, che il sudetto Zuanne

Scarich detto Mossich sia e s'intenda in uigor della gr(at)ia, che sopra ricercata, concediamo alla benemerita Scuola libero del Bando 27 Ott(ob)re cadente promulgato, da Noi, cosi che s'intenda restituito alla primiera libertà, com'era prima di quello fosse publicato contro di lui il sud(et)to bando; douendo a tal effetto esser depennato di qualunque raspa o libro, doue fosse stato per tal sentenza fraudicia descritto, e publicato libero con le solite formalità; dourà il presente esser registrato, oue occoresse, onde il liberato possa godendo il beneffitio della g(rat)ia andar, oue gli paresse o piacesse liberam(en)te in ogni luogo, come poteua far prima fosse bandito; ordinando per ciò le solite Note in Forma.

Zara li 30 ott(ob)re 1719.

L. S. *Andrea Gritti Co(nte).*

Bortolo Uerici Can(celie)r Prett(oriale) d(i) M(andato).

In margine: L'originale esiste app(ress)o il sud(et)to grat(iat)o.

XXVIII.

L. 18a Noi Marin Barbaro per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Cap(itan)io di Zara e sua Giurisditione.

Essendo in auuanzo la Confraternita della Re(ueren)da Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza di questa Città, sino all'anno 1716 della solita gratia, stante esser trascorsa l'opportunità per mancanza d'incontri, implorando però humilmente la Med(esi)ma col mezzo de suoi Procuratori in Ord(in)e et Priuileggio, che gode per antica inueterata consuetudine di poter intercedere la liberatione d'un bandito o condannato a tempo, che le sia concesso in gratia la persona di *Tome Orlouich* da *Rasanze*, condannato in Gallera anni tre con sen(ten)za Nostra pub(lica)ta li 15 8(Otto)bre pr(ossi)mo p(assa)to. Concorrendo perciò benignam(en)te ad'esaudire le loro diuote Supplicationi col riguardo anche al benefficio, che ridonda in seruitio del culto diuino e dell'altare di N(ost)ra Sig(no)ra, uniformandosi all'incassa antica consuetudine et al praticato da Precessori n(ost)ri, osseruato non esser la sen(ten)za uincolata da condit(io)ne alcuna; Ordiniamo e decretiamo, come in uigor delle p(rese)nti e con l'aut(ori)tà del Cap(itana)to N(ost)ro decretando terminiamo, che il sud(et)to Tome Orlouich sia concesso in gratia a detta Pia Scuola, e libero della Condanna stessa; cosi che possa andar, star e pratticar da per tutto, come poteua far prima; douendo esser il di lui nome dipenato da ogni Libro, Raspa o Filza, in cui fosse descritto, e publicato libero. Et ita Mandamus.

Zara li 4. 9(Noue)mbre 1719.

L. S *Marin Barbaro Cap(itan)io.*

Gio(vanni) Andr(e)a Canc(elie)r Preff(etiti)o.

In margine: L'originale esiste nel processo in Volume del Regg(imen)to.

XXIX.

Noi Gerol(am)o Loredan per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(eti)a Cap(itani)o di Zara e sua Giurisdi(tio)ne. L. 18b

Fra le Reali Virtù che adornano la p(ubli)ca Maestà del P(ri)n(ci)pe Ser(enissi)mo una e forse magg(io)re è quella della Pietà uerso il culto diuino. Massima cosi eccelsa che inscillata nell'animi de p(ri)mi Rapp(rese)ntati la descrizione dalla uniuersale delli Huomini e li indiuidua per soli essemplari della Beneficenza sourana del S(igno)r Dio. Quind'è, che tutti li p(ubli)ci Rapp(res)entati e sup(erior)i e subalterni pro tempore in q(ues)ta Città garegiando di rendersi egualmente pietosi e religiosi hanno fissato per oggetto sacro delle loro grazie la Veneranda Confraternita della Madonna della Neue detta Cappellizza, eretta nella Chiesa di s(an) Michiele. Gode questa perziosi priuileggi e prerogatiue di merito singolare, che a distiz(io)ne la nobilitano con la concessione di molti fauori in tante gr(azi)e, che addimandano li confratelli per liberar Banditi, Confinati, Rellegati ed altri contumaci della Giustizia nella Vigilia dell'Asensione del S(igno)re, che processionalmente le implorano dalla p(ubli)ca Aut(ori)tà. Concorrendo per tanto ancor Noi ad un cosi pio Instituto in consolare li supplicanti confratelli et con l'Inspez(io)ne per beneficare la Scuola, che hanno ricercato la Grazia e liberaz(io)ne del suo bando *d'Iuanco Millincouich* da *Cranzina*, non uincolato d'alcuna cond(izio)ne o applic(azio)ne. Habbiamo segnata la grazia stessa per uniformarsi all'antica consuetudine e publicare con quest'atto grazioso la nostra particolar deuoz(io)ne uerso la Gran Madre di Dio retribuendo nello stesso tempo a supplicanti il merito delle loro Instanze diuote.

Ordiniamo però et in Vigor dell'Aut(ori)tà del Reggimento nostro decretiamo, che il nome del sud(et)to Iuanco Millincouich sia deppenato dalla Raspa del Reggimento N(ostro) H(omo) Fran(cesc)o Semitecolo Precessore dichiarando e pronunciando libero dal d(ett)o Bando il prefato Millincouich, sichè possa liberam(ent)e caminare per tutta questa Città e suo Territorio et oltre il confine, oue piu li piacesse e paresse; e delle p(rese)nti informato il solito reg(istr)o nel Libro della Confraternita sud(et)ta. In q(uorum) f(idem).

Zara li 19 Giugno 1720.

L. S. *Girolamo Loredan Cap(itani)o.*
Fran(ces)co Corner Can(celie)re Preff(etizi)o.

In margine: L'aut(enti)ca esiste app(ress)o il Graziato Millincouich. Contò il sud(etto) Millincouich L. 100, come si uede seg(na)ta la Vacheta c(arta) 143.

XXX.

Noi Bonauent(ur)a Diedo per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Co(nte) di Zara e sua Giurisd(izione). L. 19a

Godendo li Confratelli della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza della Chiesa di S(an) Michiel di questa Città, in ordine a Priuileggi

et all'Inueterata consuetudine nel g(ior)no della uigilia della Sant(issi)ma Ascensione di cadaun anno la Gratia della liberatione d'un bandito, condannato o carcerato, e ueduto esser in credito la Veneranda Scola stessa d'alcuna delle pred(et)e Gratie non conseguite, e supplicando riuerentem(en)te sui confratelli per la liberatione di *Pietro Storich* da *Neuiane*, che con sentenza dell' Ill(ustrissi)mo Prec(esso)r N(ost)ro li 5 Marzo 1720 fu Bandito; esaminata da Noi la sentenza med(esi)ma, ed osseruata adempita l'unica conditione ingiontali della Pace, ottenuta da Maddalena r(elit)ta q(uonda)m Zorzi Costilich, come per cong(iun)ti del g(ior)no d'heri annotato nell'off(ici)o N(ost)ro al Criminale; trouiamo proprio di consolarli nell'honestà del loro diuoto ricorso, che perciò conformandosi al pratticato da N(ost)ri Preccessori, in uigor delle p(rese)nti e coll'autorità della Carica N(ost)ra concediamo in Gratia alli suacenati confratelli il precitato Pietro Storich, cosi che sia e s'intenda libero dal sud(et)to Bando, e possa andar, star e pratticar, ouunque le piace, come faceua prima del Bando med(esi)mo; douendo per ciò esser dipenato il nome suo da ogni Raspa e Filza, in cui s'attrouasse, e publicato libero, ordinando delle p(rese)nti il registro per la sua osseruanza. In quor(u)m fide(m).

Zara 30. Giugno 1722.

L. S. *Bonauent(ura) Diedo C(ont)e.*
Ant(oni)o Guerini Coad(jutor)e Pre(feti)zio di Zara.

XXXI.

L. 19b Noi Marc'Antonio Diedo per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Proueditor General in Dalma(zia) et Alb(ani)a.

Con S(enten)za degli Ecc(elentissi)mi In(quisito)ri di Notte Crimin(a)l 2 Magio 1720 restò bandito *Antonio Camozza* solito ad habitar a *San Gregorio*, anni cinque dall'inclita Città di Venezia e suo Distretto, tra il menzo et il Quarner per anni cinque, coll'unica Condiz(ion)e di non potersi liberare, se prima non auerà havuta la Pace effettiua d'Anzolo Capllari, come in essa, alla qual s'habbia Relazione. Essendo scorsi due terzi del tempo del bando medesimo, non che adempita la stessa cond(izio)ne, come si raccoglie dal Costituto 14 Luglio 1723. annotato negli atti del publico Nodaro D(omi)no Giacomo Dussino, presentatoci in Copia autentica Munita dalla Legalità in bergamina del sud(et)to g(ior)no, e uengono porrette diuote instanze a questa carica dalli Proc(urato)ri della pia Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue in S(an) Michiel di questa Città di Zara con la Scorta del Priuileggio, che uanta la Scola stessa e dell'inueterata consuetudine, onde le sia concesso in grazia il mentouato Antonio Camozza. Fatto da Noi riflesso alla qualità del riccorso ed essere stata eseguita la cond(izio)ne come sopra esposta in detta S(ente)nza, uniformandosi al pratticato da gli Ecc(elentissi)mi Prec(esso)ri siamo persuasi di render un nuouo testimonio della publica predilezione alla fedeltà de sudditi, che compongono d(et)ta Scola; tanto piu che le loro diuote Supplicazioni riguardano il benefizio del Sacro Altare. In uirtù per tanto delle p(rese)nti e coll'autorità del G(e)n(era)l(a)to Nostro decretiamo e terminiamo,

che in grazia della Scola med(esi)ma resti solleuato esso Antonio Camozza dall'espresso Bando. Le p(rese)nti saranno assoggottate al prenarato Ecc(eletissi)mo Trib(una)le per la depennaz(io)ne del di lui Nome da ogni e cad(au)na Filza e Raspa in che per Rag(io)ne della mentouata S(ente)nza s'attrouasse descrito; ordinandone in tanto il Registro oue spetta. In q(uorum) f(idem).

Zara 3 Ottobre 1723.

L. S. *Marc'Ant(onio) Diodo Pr(oueditor) G(e)n(eral).*
Beppo Stratico Can(celiere).

XXXII.

Noi Mavro da Spina per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Co(nte) di Zara e sua Giurisd(itio)ne. L. 20a

Godono li confratelli e scuola della B(eata) V(ergine) della Neue d(et)ta Cappellizza di San Michiele di questa Città il priuileggio appoggiato ad'inueterata consuetudine, auualorata da moltiplici decreti, nati in simili casi, di ricercare et ottenere in gratia da Pub(lic)i Rapp(reseta)nti un Bandito, Condannato o Carcerato nel g(ior)no della Vigilia della Santiss(i)ma Ascensione nel ritorno de Borghesani dalla Campagna, oue portano processionalmente le Croci, giusto l'antica consuetudine, e uanno benedicendo, assistiti da due sacerdoti, la Campagna.

Con la scorta di tale indulto, che nasce dalla Pietà Pub(li)ca inclinata al sollieuo de sudditti, e procliue sempre al benef(izi)o de sacri Altari, per cui s'impiega il ualor della gratia, che uiene in uia di Elemosina dal liberato a beneffitio del luoco Pijo; si sono presentati a Noi il Gastaldo e Procu(rato)ri della soprad(et)ta Scola implorando la liberat(io)ne di *Martin Bellich* da *Pasman,* bandito con s(ente)nza dell'Ill(ustrissi)mo Precessor N(ost)ro 5 Marzo 1720, con l'unica condit(io)ne di non potersi liberare, se p(ri)ma non hauerà la pace effettiua dalli congionti del defonto Zorzi Costilich, per la morte del quale fu bandito per anni 20 continui. Osseruata però adempita intieram(en)te la condit(io)ne stessa con la fede del Cappellano di Pasman e riceuuta posteriore 24. Marzo 1723; Veduto anche dal libro il credito, che tiene la Pija Scola d'alcune gratie non conseguite, esaminata da Noi la s(ente)nza Banditoria med(esi)ma scorgiamo conueniente di consolar li supplicanti nell'Onestà del loro deuoto ricorso. Uniformandosi per cio al praticato ab immemorabili da Precess(o)ri n(os)tri, in uigor delle p(rese)nti con l'aut(ori)tà della Carica concediamo in gratia alli sopracenati Capi della Scola il precitato Martin Bellich da Pasman, cosi che sia e s'intenda libero dal sud(et)to Bando, e possa andar, star e praticar, ouunque le piace, come faceua p(ri)ma del Bando stesso; dourà perciò il suo Nome esser deppenato da ogni Raspa e Filza, in cui s'attrouasse scritto, e publicato libero anche in Pasmano; ordinando delle p(rese)nti il registro et essecut(io)ne. In quorum.

Zara li 24 Maggio 1724.

L. S. *Mavro da Spina Co(nte).*
Gio(vanni) Bicchiachi Can(celie)re Preff(eti)tio d(e) M(andato).

In margine: L'autt(enti)co essiste app(res)so il Gratiato Bellich.

XXXIII.

L. 20b Noi Nicolò Rizzo 2(secon)do per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca Pr(o)u(ido)r G(e)n(era)le di Dalm(ati)a et Alb(ani)a.

Il Gastaldo e Proccuratori accompagnati da buon numero de Confratelli della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta della Cepelliza nella Chiesa di San Michiele in questa Città sono comparsi auanti di Noi, supplicando, che li sia concessa la Gratia, ch'ogn'anno nella Vigilia della San(tissi)ma Assensione fu sempre accordata a Medesimi, stanto massime li suoi antichissimi Priuileggi di liberar un Bandito o condannato a tempo. Si conuertono le loro umiliss(i)me instanze in in sollieuo della persona di *Zuanne Marinouich* dalla Villa Podumi sopra l'Isola della Brazza, Bandito dalla Giust(izi)a dell'Ecc(elentissi)mo Precessor Diedo con sentenza publicata in Arengo li 7 ottobre 1723 anni quindici dalle Prouincie di Dalmazia et Albania, Isole del Quarner e quindici miglia oltre li Confini, e uenendo preso anni tre in una Galera, et in caso d'innabilità anni cinque in una Priggione con alternatiua, che presentandosi nel Termine di mese uno allora sussequente in una delle Compagnie de Nazionali per seruire in esse Mesi diciotto a mezza paga, fosse libero del mentouato bando. Conformandosi però Noi al pratticato non interot(amen)te dalla Matturità degl'Ecc(elentissi)mi N(ost)ri Precessori, col oggetto di dar non solo un Nuouo Testimonio della Munificenza del Principe alli Confratelli della Scuola med(esi)ma, che sono tutti del Corso di questi fedelissimi Borghesani; ma egualmente di restituir li sudditti nel stato e grembo souaue del proprio sourano, restiamo persuasi di concedere alla Confraternita med(esi)ma in Gratia il sudetto Zaunne Marinouich, che resta perciò in Virtù delle p(rese)nti, e con l'Autorità della Nostra Suprema Carica libero dal detto Bando ad effetto, che possa star e pratticar da per tutto, come faceua innanzi lo stesso bando; in ordine a che dourà il di lui Nome esser depennato da ogni Libro, Raspa e Filza, in cui fosse descritto, et in conseguenza Publicato libero, come sopra; ordinando delle presenti il Reggistro, oue occorre per la loro essecuzione. In q(uorum) f(idem).

Zara 10 Maggio 1725.

Nicolò Erizzo 2(secon)do Pr(ouidor) G(enera)le.
Zuanne Zanettini Canc(ier)e di S(ua) E(ccelenza).

In margine: Copia.

XXXIV.

L. 21a Noi Nicolò Erizzo 2(secon)do per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(edito)r G(e)n(era)le di Dalm(azi)a et Albania.

Mentre la Scola della B(eata) V(ergine) della Neue detta la Capellizza nella Chiesa di San Michiel in questa Città è in auanzo di Grazie, di quelle che sono state dalla Generosa Munificenza del Principe concesse da conseguire ogn'anno; presentatisi auanti questa Carica il Gastaldo e Procurattori della Scuola med(esi)ma, hanno implorato la liberazione di *Tomaso Millosseuich*,

Tomaso Cicich e *Grubissa Lettinouich* tutti dalla Villa *S(an) Cassiano,* banditi con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo N(ost)ro Precessor Diedo publicata in Arengo 18 Ottobre 1723 anni uinti per cadauno, e uenendo presi anni dieci in Galera, et in caso d'innabilità anni quindici in una Priggione, con condizione, che non possano liberarsi, se non auranno ottenuta la rimozione effettiua dalla Sorella dell'interfetta, facendo cader a tal oggetto sotto li riflessi Nostri la rimozione accennata fatta negl'Atti della Cancellaria Prettoria di questa Città li 16 Genaro 1724. Uniformandosi però Noi a gl'Ecc(elentissi)mi Precessori restiamo persuasi di render questo Nuouo Testimonio della Publica benignità alli fedelissimi Confratelli della Scuola stessa, con l'oggetto egualmente di restituire li sudditti nel Dominio del loro Sourano. Decretiamo dunque in Virtù delle presenti e con l'Autorità della N(ost)ra Suprema Carica, che li sud(et)ti Milosseuich, Cicih e Lettinouich siano liberi dal bando sudetto ad effetto, che possano star e pratticar da per tutto, come faceueno prima dello stesso bando; in ordine a che dourà il loro Nome esser depennato da ogni Libro, Raspa e Filza, in cui fossero descritti, et in conseguenza publicati liberi, come sopra. Sic Mand(amus).

Zara 30 Maggio 1725.

Nicolò Erizzo 2(secon)do P(rouido)r G(enera)le.
Zuanne Zanettini Canc(elie)r di S(ua) E(ccelenza).

In margine: Copia.

XXXV.

Noi Nicolò Erizzo 2(secon)do per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Pr(ouido)r G(e)n(era)l di Dalm(azi)a et Albania. **L. 21b**

Con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo N(ost)ro Prec(esso)r Diedo pub(lica)ta in Aringo li 23 Ap(ri)le 1723 è stato bandito permanentem(en)te et in perpetuo *Nicolò Ulatcouich* di Cap(itan)o del Borgo di *Nouegradi* con condiz(io)ne, che non possa mai liberarsi, se effettiuom(en)te non aurà depositato in Cassa pub(li)ca Reali cento da esser dati a piu prossimi dell'interfetto-come in d(et)ta sen(te)nza. Si sono perciò rassegnati auuanti q(ues)ta Carica il Gastaldo e Proc(urato)ri della Scola della B(eata) V(ergine) della Neue in q(ues)ta Città colla Scorta del specioso Priuileggio, che godono dalla Munificenza del Prin(ci)pe di liberar ogni anno un Bandito; hanno implorato il solieuo d'esso Valtcouich dal bando stesso. Ponderata da Noi l'is(tan)za, il praticato dalla maturità degli Prec(esso)ri N(ost)ri Ecc(eletissi)mi, e coll'oggetto di restituire non solo al grembo del suo Pr(i)n(ci)pe un sudditto d'antica fede, che d'allora uà uagando per stati allieni coll'abbandono della Patria, della famiglia e delle sue ristorte fortune; ma per dar ancora un nuouo attributo della benignità, colla quale uengono riguardati li fedelissimi Borghesani, che compongono la scola med(esi)ma, restiamo persuasi di esaudir l'is(tan)za; onde in uirtù delle p(rese)nti e coll'aut(ori)tà della nostra med(esi)ma Carica decretiamo, che in grazia della scuola med(esi)ma, q(ua)nto nel

tenore di pred(etto), se aurà esborsato in q(ues)ta Fiscal Camera li suacenati Reali 100 app(artenen)ti, come in detta sen(ten)za, sia e s'intenda libero del Bando sud(et)to, Cosichè possa restar nello stato, caminar e praticar, come
L. 22a poteua prima che ui incoresse; al q(ues)t'effetto dourà il di lui nome esser depenato da ogni Libro, Filza e Raspa, in cui fosse descritto, e per tale pub(lica)to colle solenità solite. In q(uorum) f(ifem).

Zara 16 Ag(os)to 1726.

Nicolò Erizzo 2(secon)do P(rouido)r G(e)n(era)l.
Zuanne Zanettini Canc(elie)r di S(ua) E(ccelenza).

In margine: Copia.

XXXVI.

Noi Pietro Vendramin per la Ser(enissi)ma Republ(ic)a di Venezia Prou(edito)re G(e)n(era)le in Dalm(azi)a et Alb(ani)a.

Bandito con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Precess(o)r N(ost)ro Nicolò Erizzo 2(secon)do publicata li primo No(ue)nbre 1724: *Francesco Nigoeuich* di Nicolò dalla *Brazza* anni uinti colla sola condizione, che non possa liberarsi dal Bando, se non aurà ottenuta la Pace effettiua dalli piu propinqui del q(uonda)m Francesco Martinich, e cio per ogni suo eccesse, e come in detta sentenza si lege. Si è colla Scorta del Priuileggio, che gode la Ven(eran)da Scola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza in S(an) Michiel di Zara, composta da fedelissimi Borghesani, di liberar un bandito, condannato ogn'anno nella Vigilia dell,Assensione del Signore, presentato dinanti questa Carica col mezzo del suo Proc(urato)re implorando la Grazia a solieuo del sud(et)to Nigoeuich. Uniformandoci però Noi al pratticato successiuam(en)te dalla Maturità degl'Ecc(elentissi)mi Prec(esso)ri N(ost)ri e coll'oggetto di dar un nuouo Testimonio dalla Pub(lic)a predilezione uerso la Fede osequiosa de sudditi, che compongono la Scola med(esi)ma, non meno che per restituire nello stato quello, che uà uagando per Paesi Esteri per due anni continui, e restituire pure alla Publ(ic)a Grazia esso Bandito; restiamo persuasi d'esa-
L. 22b udire il riccorso suplicheuole del Pio Luogo; tanto piu, quanto uiene queste a riddondare in uantaggio del Sacro Altare ed a Gloria della Diuina Misericordia, che chiama tutti i pentiti di Core alla Grazia. In Virtù delle presenti e stante l'adempim(en)to della condizione apposta in essa Sentenza colla Pace effettiua auuta li 9 Giugno decorso dal piu prossimo del q(uonda)m Francesco Martinich, ch'è D(omi)no Nicolò suo fratello, come per Publico Instrumento celebrato l'sudetto giorno in Brazza dal Cancellier Prettorio di quel Luoco colla sua Legalità di quell'Ill(ustrissi)mo Rapp(resenta)nte, e coll'Autorità del Generalato N(ost)ro decretiamo, che a contemplazione et in grazia della Mentouata pia Scola sia il sudetto Francesco Nigoeuich libero dal bando predetto, potendo caminare e pratticar per tutto lo Stato della Ser(enissi)ma Republica, come far poteua prima che incorresse in detto Bando; al qual effetto dourà esser publicato per tale, oue occorre, e dipennato 'l di lui Nome

da ogni Libro, Filza e Raspa, in cui fosse descritto. Le presenti douranno esser presentate, oue bisognasse per essere da ogn'uno pontualm(en)te eseguite. In quorum Fidem.

Zara li 3 Decembre 1726.

Pietro Vendramin Prou(ido)r G(e)n(era)le.
Pier Retborella Can(celie)r.

XXXVII.

Noi Pietro Vendramin per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Pro- **L. 23a**
u(i)d(o)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Alb(ani)a.

Condannato con Sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Precess(o)re N(ost)ro Mocenigo, il P(ri)n(ci)pe Regnante, publicata 7 X(dece)mbre 1720 *Bosco Cainich* di Lazaro nel Borgo d'*Imoschi,* per anni cinque in una Prig(io)ne serata alla Luce; con la Scorta del Priuileggio, che gode la Scola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza, composta da fedeliss(i)mi Borghesani di poter liberare un bandito o condannato in Prig(io)ne ogn'anno nel giorno dell'Assensione, si sono rassegnati alla Carica col mezzo del loro Proc(urato)re implorando la grazia stessa a solieuo sel sud(et)to Cainich. Uniformandosi però Noi al pratticato dalla Maturità degl'Ecc(elentissi)mi Precessori e coll'oggetto di dar nuoui Testimonij della Pub(li)ca Predilettione uerso la fede ossequiosa d'essi Borghesani, siamo persuasi d'essaudire il riccorso, tanto piu che il ritratto della grazia uiene di confluire al Decor del Sacro Altare. In uirtù dunque delle presenti e coll'Auttorità del G(e)n(er)alato N(ost)ro in grazia della Pia Scola decretiamo, che Bosco Cainich pred(et)to sia et s'intenda libero dalla Prig(io)ne, oue esiste, et il suo nome depennato da ogni Libro, Raspa o Filza, doue fosse descritto, douendo le p(rese)ti essere reg(istra)te oue occorresse per la loro essecuz(io)ne. In quorum f(idem).

Zara li 10 Ap(ri)le 1728.

Pietro Vndramin P(rouido)r G(enera)le.
Pier Retborelli Can(celie)r.

XXXVIII.

Noi Pietro Vendramin per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Pro- **L. 23b**
u(ido)r G(e)n(era)le in Dalm(azi)a et Albania.

Per indulto concesso dalla Publ(ic)a Munificenza gode la Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue d(et)ta Capelizza nella Chiesa di S(an) Michiele di questa Città il grazioso priuileggio di liberare ogn'anno un bandito o condannato in Priggione. Colla Scorta del Priuileggio stesso e dell'antica consuetudine si sono presentati auanti di Noi il Gastaldo, Proe(urato)ri e Confrati

della Scuola sud(et)ta implorando la grazia solita concedersi a benefizio di *Giacomo Beri* Capitalm(en)te bandito per sentenza del Cons(ilio) Ecc(elentissi)mo di G(overn)o Criminal publicata 27 Nou(em)bre 1723 con condizione di non potersi liberare, se non passati anni uenti, e preuia la pace effettiua de propinqui del q(uonda)m Antonio Bianchi, da lui interfetto; non men, che l'esborso di Ducati cento effettiui a propinqui med(esi)mi. Adempite queste due condizioni della Pace e dell'esborso, come apparisce da Carte autentiche, cadute sotto rifflessi, et uniformandosi Noi al pratticato in casi simili dagl'Ecc(elentissi)mi Precess(o)ri N(ost)ri, siamo concorsi ad accordare la Grazia implorata. In Virtù dunque delle p(rese)nti e coll'Autorità del G(e)n(er)alato N(ost)ro decrettando concedemo in Grazia alla Scuola pred(et)ta Giacomo Beri bandito ad effetto, che possa andar, star e pratticar liberam(en)te, come faceua p(ri)ma del Bando; il di cui Nome dourà essere depennato da ogni Libro, Raspa e Filza, doue fosse descritto et in coseguenza publ(ica)to libero, come sopra. In q(uorum) f(idem).

Zara 12 Feb(rar)o 1728. M(ore) V(eneto).

Pietro Vendramin Prou(ido)r G(e)n(er)ale.
Pier Redborella Can(celiere).

XXXIX.

L. 24a Noi Pietro Vendramin ter la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Prou(ido)r G(e)n(er)ale in Dalmazia et Alb(ani)a.

Bandito con Sentenza Nostra publicata 21 Aprile 1727 *Francisco Donco* o sia Lama e *Marco Lama* o sia Dondo per anni dieci senza alcuna condizione. Si sono presentati alla Carica li Procuratori della pia Scola della B(eata) V(ergine) della Neue e San Michiele di questa Città, e con la Scorta del Priuleggio, che per antica Consuetudine gode la Scuola stessa, hanno implorato la grazia per li medesimi Francisco e Marco, come sopra, banditi. Accolte da Noi l'instanze e fatto rifflesso, che il ritratto della Grazia uiene d'essere impiegato Fedelmente in ornamenti del Sacro Altare della Scuola, conformandoci al pratticato dagl'Ecc(elentissi)mi Prec(esso)ri, siamo concorsi ad esaudirli. In Virtù dunque delle presenti a coll'Autorità del Generalato Nostro decretiamo, che in Grazia della Scuola restino leberati del bando li sudetti Francesco e Marco, cosi che possano andar, star e pratticar liberamente, come prima faceuano; e li loro Nomi siano depennati da ogno Libro, Raspa e Filza, ordinando il Registro, oue occorre. In quorum Fidem.

Zara li 26 Agosto 1729.

Pietro Vendramin Prou(idor) G(e)n(er)ale.
Pier Redborella Can(celiere).

XL.

Noi Pietro Vendramin per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Alb(ani)a. L. 24b

Bandito con sen(ten)za dell'Ecc(elentissi)mo Pre(cesso)r N(ost)ro Mocenigo, il P(ri)n(ci)pe Regnante, publicata li 5 Giugno 1720 *Marian Jopcijch* da *Gliubotiza* per anni vinti con condiz(io)ne di non potersi liberar, se non hauerà contato nella Fiscal Cam(er)a di Traù ducati dieci, da esser leuati dai piu pros(si)mi congionti dell'Interfetto Luca Faligich. Si sono presentati alla Carica li Proc(urato)ri della pia Schuola della B(eata) V(rgine) della Neue in S(an) Michiel di q(ues)ta Città e con la Scorta del Priuileggio, che per antica consuetudine gode la stessa Scola, hanno implorato la grazia, onde uenghi liberato lo stesso Marian Jopcijch come auanti bandito. Accolte da Noi l'inst(anz)e fatto riflesso, che il ritratto della grazia uiene d'esser impiegato fedelm(en)te in ornam(en)ti relig(iosi) del Sagro Altare della Scuola; uedute in oltre adempite non meno la d(ett)a Condiz(io)ne, che quella della pace ottenuta et espressa nella suicitata sen(ten)za; uniformandosi al pratticato dagl'Ecc(elentissi)mi Prec(esso)ri siamo anco concorsi ad essaudirli. In Virtù dunque delle p(rese)nti e coll'aut(ori)tà del Generalato Nostro decretiamo, che in gratia della Scuola resti liberato dal Bando d(ett)o Marian, cosi che possa andar, star e pratticar liberam(en)te, come p(ri)ma faceua; et il suo Nome sia depennato da ogni Libro, Raspa e Filza, ordinando il registro, oue occorre. In q(uoru)m f(idem).

Zara li 10 otobre 1729.

Pietro Vendramin P(rouido)r G(e)n(er)al.
Pier Redborella Can(celiere).

In margine: L'autentico esiste app(ress)o il graziato Jopcijch.

XLI.

Noi Pietro Vendramin per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia P(rouido)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Alb(ani)a.

Bandito con S(ente)nza N(ost)ra publicata li 26 Giugno passato Fran(cesc)o Fiorentin d'Andrea da Veglia per anni uinti, con cond(izio)ne di non potersi liberar, se non ottenuta la Pace di Vendramina r(elit)ta q(uonda)m Simon Colombo. Si sono p(rese)ntati alla Carica li Proc(urato)ri della Pia Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue a S(an) Michiel di questa Città, e con la Scorta del Priuil(eggi)o, che per antica consuetudine gode la Scuola stessa, hanno implorato la grazia, onde uenghi liberato lo stesso Fran(ces)co Fiorentin, come auanti bandito. Accolte da Noi l'instanze e fatto riflesso alla pace ottenuta, e che il ritratto della grazia uiene ad esser impiegato fedelm(en)te in cose nec(ess)rie alla Scuola ed al sagro Altare; uniformandosi al Pratticato dagl'Ecc(eletissi)mi Prec(esso)ri siamo anche concorsi ad essaudirli. In uirtù dunque delle p(rese)nti, et coll'aut(ori)tà del Generalato Nostro, decretiamo,

che in grazia della Scuola resti liberato dal bando esso Fiorentin, cosi che possa andar, star e pratticar liberam(en)te, come p(ri)ma faceua, et il suo nome sia depennato da ogni Libro, Raspa e Filza; ordinando il registro, oue occorre. In q(uoru)m f(idem).

Zara li 18 7(sette)mbre 1729.

(Nema potpisa gore označenog providura.)
Pier Redborella Can(eliere).

XLII.

L. 25a Noi Pietro Vendramin per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a P(rouido)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Albania.

Con sen(ten)za dell'Ecc(elentissimo) N(ost)ro Prec(esso)re Erizzo publicato in Arrengo li 29 Marzo 1726 restò bandito per alternatiua anni dieci dalle Prouincie di Dalm(azi)a et Albania *Peter Giapunzich* con condit(io)ne di non poter liberarsi, se non hauerà dotata Giaga Iugzich secondo il costume de Morlacchi. Si sono rassegnati a questa Carica il Gastaldo e Proc(urato)ri della Schuola della B(eata) V(ergine) della Neue di questa Città, e colla Scorta dell'Inueterato Priuileg(gi)o, che godono dalla Munificenza del P(ri)n(ci)pe di liberare ogn'anno un bandito, hanno implorato il solieuo d'esso Giapunzich dal bando stesso. Ponderata da Noi l'inst(anz)a, il pratticato dalla maturità degl'Ecc(elentissim)i Prec(esso)ri et coll'oggetto di restituir alla gratia del suo P(ri)n(ci)pe un suddito ramingo, non meno che per dar un nuouo Test(imoni)o dalla benignità, colla quale uengono riguardati il fedeliss(i)mi Borghesani, quali compongono la Scuola med(esi)ma, restiamo persuasi d'essaudire l'inst(anz)a; onde in uirtù delle p(rese)nti, e coll'aut(ori)tà della N(ost)ra Carica, decretiamo, che in gratia della Scuola med(esi)ma hauendo suplito il Giapunzich condit(io)ne con deposito della dote all'uso de Morlacchi giusto il testo della sen(ten)za sia e s'intenda libero dal bando sud(ett)o, cosi che possa caminar e pratticar, come far soleua p(ri)ma che n'incorresse; al qual effetto dourà il di lui nome esser depennato da ogni libro, filza e raspa, in cui fosse descritto; et per tale publicato colle solite solennità. In q(uoru)m.

Zara 24 7(sette)mbre 1729.

Pietro Vendramin P(rouido)r G(e)n(er)al.
Pier Redborella Can(celiere).

XLIII.

Noi Pietro Vendramin per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(idor) G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Alb(ani)a.

Con Sent(en)za publ(lica)ta li 12 Gen(ar)o dell'anno passato dall'Ill(ustrissi)mo Sig(nor) Andrea Pasqualigo Prou(idor) di Veglia Prec(esso)re restò bandito per anni quindeci da quell'Isola e quindeci miglia oltre il Confine

l'alf(ie)r *Zuanne Pastorich* con condiz(io)ne di non potersi liberare, se non ottenuta la rimoz(io)ne della Parte. Rassegnatisi però a questa Carica il Gastaldo e Proc(urato)re della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue in questa Città, e colla Scorta dell'inueterato Priuileggio, che godono della Munificenza del P(ri)n(ci)pe di liberar ogn'anno un Bandito, hanno implorato il L. 25b
solieuo d'esso Pastorich dal Bando stesso. Ponderata da Noi l'instanza et il pratticato dalla Maturità degl'Ecc(elentissi)mi Prec(esso)ri, coll'oggetto di restituir alla Grazia del suo P(ri)n(ci)pe un suddito ramingo, non meno che per dar un nuouo Testimonio della benignità, colla quale uengono riguardati li fedeliss(i)mi Borghesani, quali compongono la Scuola med(esi)ma, restiamo persuasi attesa la detta remoz(io)ne prodotta d'esaudire l'instanza; onde in uirtù delle p(rese)nti e coll'Autorità della N(ost)ra Sup(re)ma Carica decrettiamo, che in grazia della Scuola med(esi)ma sia e s'intenda libero dal bando sudetto esso Pastorich, cosi che possa caminar e pratticar, come far soleua p(ri)ma, che u'incorresse; al qual effetto dourà il di lui Nome essere depennato da ogni Libro, Filza e Raspa, in cui fosse descritto; e per tale publicato in forma. In q(uoru)m f(id)e(m).

Scoglio di S(an) Euffemia 9 Ottobre 1729.

Pietro Vendramin Prou(idor) G(e)n(ra)le.
Pier Redborella Can(celiere).

XLIV.

Noi Fiorin Duado per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca Cap(ita)nio di Zara e L. 26a
sua Giurisd(izio)ne.

A Confratelli della Veneranda Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza in questa Città è stato dalla mente publica concesso di poter nella Vigilia della Santiss(i)ma Assens(io)ne in cad(au)n anno liberar un Bandito, Condannato o Carcerato; e ueduto esser in credito la veneranda Scuola sud(et)ta d'alcune grazie ne' scorsi anni, e facendosi li Confr(atel)li umilissima instanza per la liberaz(io)ne di *Nicolò Ciolach* da *Ceragne*, bandito da Prec(esso)r N(ost)ro con sentenza publicata in Aringo li 11 Decem(bre) 1727; e per ciò fatto riflesso alla suplicaz(io)ne; et osseruata adempita la condiz(io)ne espressa nella d(et)ta s(en)tenza, cio è d'hauer ottenuta la remoz(io)ne dalli piu pros(si)mi Congionti dell'interfetto. Per ciò in uirtù delle p(rese)nti e coll'aut(ori)tà del Gen(erala)to Nostro liberiamo il pred(et)to Ciolach dal Bando, si che possa andar, star et habbitar per tutto il stato del Ser(enissi)mo Dominio, come faceua p(ri)ma di quello fosse bandito, senza che d'alcuno uenga molestato. Douendo esser dipenato da qualunque Raspa, Libro o Filza, e dichiarato libero con le solite formalità; sic mandam(us).

Zara li 10 Agosto 1730.

L. S.

Fiorin Duado Cap(itani)o.
Fran(ces)co Sogressi Can(celie)re Preff(etizi)o.

XLV.

L. 26b Noi Sebastian Vendramin per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Alb(ani)a.

In uigor di sen(ten)za nostra publicata in Aringo a 6 Marzo 1730 restò rillegato anni due nella Fortezza di Knin il gon(falonier)e *Zuanne Spingaroli.* Presentatisi questo g(ior)no alla Carica il Gastaldo ed il Proc(urato)re della Scuola Beata Vergine della Neue in questa Città hanno umilmen(t)e implorato con la Scorta dell'antico Priuileggio, che gode la Scuola Stessa dalla Munificenza del P(ri)n(ci)pe di liberar ogn'anno un Bandito o Carcerato o Rellegato, la libertà d'esso gon(falonie)re Spingaroli.

Esaminata da Noi l'Ins(tan)za, appoggiata al citato Priuileggio, non meno che alla consuetudine; Veduta e letta la sen(ten)za, che non ha in se alcuna condiz(io)ne, e fatto il conueniente riflesso d'esser scorso il tempo della mettà della condanna, uenimo in deliberz(io)ne di rendere consolati li Supplicanti col ricercata grazia, che in uirtù delle p(rese)nti Decretiamo, che ualerà per l'anno cor(ren)te 1731, cosi che in auuenire il Rellegato gon(faloniere) Spingaroli sia e s'intenda libero, e possa caminar e pratticar, come faceua p(ri)ma di sua condanna. Douranno però da chi spetta adempirsi la note necessarie in publici libri a tenor delle leggi. In q(uorum) fide(m).

Zara, 4 Ap(ri)le 1731.

L. S. *Sebas(tian) Vend(ramino) Pr(ouidor) G(enerale).*
G(ian) Bat(is)ta Candido Canc(eliere) G(e)n(eralizio).

XLVI.

L. 27a Noi Sebastian Vendramino per la Seren(issi)ma Republ(ic)a di Venezia Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Albania.

Con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Precess(o)re Diedo publ(ica)ta in Aringo a 25 Ott(obr)e 1724 è stato bandito a tempo *Boxe Laurouich* di Zuanne dalla Villa di *Tcon* da questa Città e da tutte l'altre Città, Terre e Luochi delle Prou(inci)e di Dalm(azi)a et Albania, Isole di Quarnero, Istria e quindeci miglia oltre li Confini, con l'alternatiua d'anni sette di Galera, venendo preso, e con la condiz(io)ne di non poter liberarsi, se non avrà l'effettiva remoz(io)ne della persona offesa.

Si sono questo giorno rassegnati alla Carica il Gastaldo e Proc(urato)ri della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue di questa Città, e con la Scorta dell'inueterato Priuileggio, che godono dalla munificenza del P(ri)ncipe di liberaro ogni anno un Bandito, hanno implorato il solievo d'esso Laurinovich. Esaminata da Noi l'Insta(nza), l'inveterata consuetudine di rimostrar a questi fedeliss(i)mi Borghesani, che compongono la Scuola med(esi)ma, la Paterna predilez(io)ne del P(ri)ncipe, restiamo persuasi di renderli consolati; onde in virtù delle p(rese)nti, avuto sotto l'occhio la remoz(io)ne della parte offesa in

atti notariali di Bor(to)lo Franceschi di questa Città, coll'aut(ori)tà della N(ost)ra Carica decretiamo, che in grazia della Scuola supplicante sia e s'intenda detto Boxe Laurinovich libero dal bando sudetto, cosi che possa caminar, praticar, che far soleva p(ri)ma del Bando accenato; al qual effetto dovrà il di lui nome esser depenato da ogni Libro, Filza e Raspa, in cui fosse descritto, e per tale publicar ai Luochi, e servate le formalità solite. In quorum f(id)e(m).

Zara 6 Agosto 1732.

L. S. *Sebastian Vendramino Prou(idor) G(e)n(er)ale.*
G(ian) Bat(is)ta Candido Canc(eliere).

In margine: L'autentico esiste presso il Graziato.

XLVII.

Noi Sebastian Vendramino per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Prou(idor) G(ene)ral in Dalm(azi)a et Alb(ani)a. L. 27b

In uigor di Sen(ten)za Nostra publicata in Aringo a 6 Giug(n)o pross(i)mo passato restò relegato anno uno nella Fortezza di Knin *Girolamo Dente* d'Iseppo per omicidio puro. Presentatisi alla Carica il Gastaldo et il Proc(urato)re della Scuola intitolata Beata Vergine della Neue in questa Città, hanno umil(men)te implorato colla Scorta dell'antico Priuileggio, che gode la Scuola stessa dalla Munifficenza del P(ri)n(ci)pe di liberar ogn'anno un Bandito o Carcerato o Rellegato-la libertà d'esso Gir(ola)mo Dente. Esaminata da Noi l'inst(anz)a assistita dal Priuileggio, come sopra, e dalla prattica di tempo ben lontano; Veduta e letta la sen(ten)za, che non ha in se alcuna condiz(io)ne e fatto il conueniente riflesso d'essere scorso il terzo della Condanna, uenimo in deliberaz(io)ne di rendere consolati li supplicanti cola ricercata gratia, che in uirtù delle p(rese)nti decretiamo, che ualerà per l'anno uenturo 1733, cosi che in auuenire il relegato Girolamo Dente sia e s'intenda libero, e possa caminar e pratticar, come faceua prima di sua condanna. Già rimossa la Parte Attrice.

Doueranno però da chi s'aspetta farsi le note necessarie in pub(li)ci Libri delle leggi. In q(uorum) fide(m).

Zara 7 8(otto)bre 1732.

L. S. *Sebastian Vend(rami)no Prou(ido)r G(e)n(er)al.*
G(ian) Bat(is)ta Candido Can(celiere).

In margine: L'Originale esiste presso il Gratiato.

XLVIII.

Noi Sebastian Vendramino per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Alb(ani)a. L. 28a

Si sono presentati alla Carica il Gastaldo e Proc(urato)ri della Scuola della Beata Vergine della Neue di questa Città, e colla Scorta dell'inueterato Priuileggio, che gode la Scuola stessa dalla Munifficenza del P(ri)ncipe di

liberar ogn'anno un Bandito, hanno implorato d'esser rimesso nella publica Gratia *Michiel Zarcouich* o sia Visolich nuouo abitante nell'Isola della *Brazza*, esiliato diffinitiuam(en)te et in perpetuo in uigor di Sen(ten)za Nostra, publicata in Aringo a 9 7(sette)mbre 1731. Veduta la sen(ten)za med(esi)ma, che non ha in se alcuna condizione, tolta in riflesso la qualità del trascorso priuato, per cui è stato inquisito, l'età di lui auuanzata, d'essere Padre di famiglia, e la paterna predilez(io)ne del P(ri)ncipe uerso quei nuoui sudditi, uenemo in deliberaz(io)ne annuendo in uie di gratia all'instanza di decretare la liberat(io)ne di detto Michiel Zarcouich o sia Visolich, cosi che sia e s'intenda rimesso nella sud(et)ta gratia, e possa in auuenire caminar, e pratticar, come far soleua prima del bando; al qual effetto dourà il di lui nome esser dipennato da ogni Libro, Filza o Raspa, in cui fosse descritto, e per tale publicato libero. In q(uoru)m fide(m).

Scoglio S(an) Euffemia 12 8(otto)bre 1732.

L. S. *Sebastian Vend(rami)no P(rouido)r G(e)n(er)al.*
G(ian) B(atist)a Candido Can(celiere) G(eneralizio).

In margine: L'originale esiste in mano del Gratiato.

XLIX.

L. 28 b Noi Zorzi Grimani per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia Prou(ido)r G(enera)le in Dalmatia et Albania.

Con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Sig(no)r Sebastian Vendramino Prec(esso)re Nostro publicata in Arengo li 12 Ott(obr)e 1732 nella Terra di *Bol* dell'Isola della *Brazza* li 16 9(nove)mbre è stato bandito a tempo per anni dieci *Michiel Visulich* o sia Zarcouich da questa e da tutte l'altre Città, Tere e luochi delle Prouincie di Dalm(azi)a et Albania, Isole adiacenti, Isole di Quarnerro, delli quattro luochi giust'alle parti e quindici miglia oltre li Confini, con l'alternatiua d'anni tre di Prig(io)ne e con la commutaz(io)ne per rassegnandosi nella Fotrezza di Duare, nel termine di mesi due per seruire in quel recinto per huomo da spada senza publico aggrauio il corso di mesi dieciotto, fosse e s'intendesse libero dal Bando. Non potutasi abbracciare la condizione stessa attesa l'età sua auuanzata ed il peso di numerosa Famiglia, s'è riuolto ad impegnar il Gastaldo e Proc(urato)ri della B(eata) V(ergine) della Neue in questa Città perchè lo chiedono in Gratia; Onde comparsi essi inuanti di Noi con la scorta dell'inueterato priuileggio, che godono dalla Munificenza del P(ri)n(ci)pe di liberar ogn'anno un Bandito, ci hanno supplicati per solieuo, d'esso Visolich o sia Zarcouich. Essaminata da Noi l'instanza, l'inueterata consuetudine di rimostrar a questi Fed(elissi)mi Borghesani, che compongono la Scuola med(esi)ma, la Paterna Predilez(io)ne del Principe, restiamo persuasi di renderli consolati; come in Virtù delle p(rese)nti, coll' Aut(ori)tà della Carica decretiamo, che in Grazia della Scuola supplicante, et ch'è in grosso auuanzo per il tempo passato, sia e s'intenda detto Michiel Visolich o sia Zarcouich libero dal Bando sud(et)to, cosi che possa caminar e praticar lib(eramen)te, come se gia mai fosse incorso nel Bando sud(et)to; al qual effetto

dourà il di lui Nome esser depennato da ogni libro, filza e raspa, in cui fosse descritto; et per tale publicarsi ai luochi, et seruata le formalità solite. In quorum f(idem).

Zara 23 Febr(rar)o 1732. M(ore) V(eneto).

Zorzi Grimani Pro(uidor) G(e)n(erale).
Alessandro Pissani Canc(elie)re di S(ua) E(ccelenza).

L.

Noi Zorzi Grimani per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Prou(ido)r G(enera)le in Dalmazia et Albania. **L. 29a**

Si sono presentati alla Carica il Gastaldo e Proc(urato)ri della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue di questa Città e colla Scorta dell'inueterato priuileggio, che gode la Scuola stessa dalla Sup(re)ma munificenza di liberar ogn'anno un bandito o condanato, hanno implorata la Grazia in fauore di *Radiceuich* D(otto)r Ansolo da Noi condannato anno uno in Prig(io)ne a die retenzionis. Visto però, che la sentenza non attroua alcuna condizione et che sono gia oltrepassati li mesi sette, da che fu sentenziato et carcerato; hauuto riflesso alla sua auuanzata età et d'esser Padre di Famiglia, uenimo in risoluz(io)ne, innuendo all'instanza in essi di Grazia, coll'Aut(ori)tà del G(enera)lato Nostro di conceder in Virtù del presente concedemo la liberaz(io)ne dalla Carcere il detto Radiceuich d(et)to Torich, cosi che goda con questo mese il solieuo dalla Condanna di scorso cinque mesi, da che li resta da scontare; et uaglia la presente per la grazia del cor(re)nte anno.

Decretiamo però da chi spetta farsi le note necessarie, et dato il mandato del di lui rilascio. In quorum f(idem).

Zara 6 Aprile 1734.

Zorzi Grimani P(rouido)r G(e)n(era)le.
Alesandro Pissani Can(celiere) di S(ua) E(ccelenza).

LI.

Noi Bortolo Triuisan per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Co(nte) di Zara e sua Giurisd(izion)e. **L. 29b**

P(rese)ntatisi a questa Carica il Gastaldo e Proc(urato)ri della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue in San Michiel di questa Città, e colla Scorta dell'inueterato priuileggio, che godę la Scuola med(esi)ma dalla Publica sourana Munificenza di liberare ogn'anno un bandito o condannato, implorarono la Grazia a fauor di *Simon Millin* da *Diclo*, condannato con sentenza N(ost)ra di 17. Marzo p(rossimo) p(assato) anno uno in priggione serrata alla luce, con condiz(io)ne di non potersi liberare, se non aurà ottenuto la pace di Simon Bernich e And(re) Bernich, suo Padre et adempito alle condix(ion)i estese nella rimozione in atti Notariali, fatta dalli med(esim)i Bernich; osse-

ruata però la rimozione fatta nel di 8 cor(ren)te nell'off(ici)o N(ost)ro al Criminal dalli sud(ett)i Padre et Figlio Bernich, dalla quale apparisce d'auer d(et)to Simon Millin adempito alle condizioni, tutte estese in detta sentenza; annuendo all'instanze delli capi della Scola stessa, e fatto rifflesso, che il ritratto della Grazia uiene impiegato in ornamento del Sagro Altare, coll' aut(ori)tà della Carica, et in ordine al pratticato dagl'Ecc(elentissi)mi No(st)ri Preccessori et in uigor delle p(rese)nti concediamo la liberazione dalla prigione di d(et)to Simon Millin dichiarondolo libero dalla carcere e condanna sud(ett)a, cosi che resti rilasciato e licenziato dalla med(esi)ma stante la p(rese)nte Grazia, che alla Scuola in scontro del grosso numero, che auanza, uiene concessa.

Dourà dunque essere dalla Carceri rilasciato et il suo nome dipenato da ogni libro, filza e raspa, oue fosse descritto preuio il pagam(en)to delle spese all'off(ici)o, Cassa dell'Ecc(el)so et elemosina alla Scuola, et il p(rese)nte eseguito e registrato, doue et chi s'aspetta. In q(uorum) f(idem).

Zara 9 Ap(ri)le 1734.

Bortolo Triuisan Co(nte).
Ant(onio) Guerini V(ice) Can(celie)re Pret(oriale).

In margine: Copia.

L(ocus) S(igilli) S(ancti) M(arci).

LII.

L. 30a Noi Zorzi Grimani per la Ser(enissi)ma Republica di Venetia Prou(ido)r Gen(er)al in Dalmatia et Albania.

Si sono presentati alla Carica li Gastaldo e Proc(urato)ri della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue di questa Città, e colla Scorta dell'Inueterato Priuileggio, ch'essa gode dalla Publica Munificenza di liberar ogn'anno un bandito o condannato, hanno implorata la Grazia a fauore di *Fran(ces)co Giunio* q(uonda)m Siluestro da *Corzola*, bandito da questa e da tutte l'altre Città, Terre e luoghi del Dom(ini)o Nostro, Terrestri e Maritimi, Nauglij armati e disarmati e dalli quattro luoghi giust'alle parti per anni quindeci con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Sig(no)r Pietro Vendramin Prou(ido)r G(enera)le Nostro Antecess(o)r, publicata in Arengo li 12 Agosto 1727. Veduta et letta la sen(ten)za stessa, in cui u'è la sola condizione di non potersi liberare, se non hauerà prima ottenuta la Remozine di Dom(ini)ca figlia del Cap(ita)n Pietro Marcouich, et parim(en)ti hauuta sotto l'occhio la stessa remozione rogata negl'atti di D(omino) Fran(ces)co Bonicelli Nod(ar)o di Ven(ezi)a aut(ori)tà li 18 cor(ren)te in copia autentica in unione d'essa sentenza prodotaci; fatto in fine riflesso anche al passar del tempo delle leggi prescritto, Venimo in rissoluzione annuendo all'instanza di conceder, come in Virtù del p(rese)nte, coll'Aut(ori)tà del G(enera)lato N(ost)ro et a seconda del priuileggio accennato concedemo, ch'in Grazia della Scuola supplicante sia e s'intenda detto Fran(ces)co Giunio q(uonda)m Siluestro libero dal sud(et)to Bando,

cosichè possa caminar liberam(en)te da per tutto, come mai fosse bandito, preuia la di lui depennatione da ogni libro, filza e Raspa, in cui fosse stato descritto; Et uaglia la presente per la Grazia dell'Anno corrente, senza pregiud(izi)o della Scuola di conseguire per conto degl'anni antipassati, delle quali ne ai in grosso auuanzo. In q(uoru)m fidem.

Zara li 20 Luglio 1734.

Zorzi Grimani P(rouido)r G(enera)l.
Alossandro Pissandri Can(celiere) di S(ua) E(ccelenza).

LIII.

Noi Zorzi Grimani per la Ser(eniss)ma Repub(li)ca di Venetia Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalmatia et Albania. L. 30b

Si sono presetati alla Carica li Gastaldo e Proc(urato)ri della B(eata V(ergine) della Neue di questa Città e colla Scorta dell'inueterato priuileggio, ch'essa gode dalla Publica Munificenza di liberar ogn'anno un bandito o condannato, hanno implorata la Grazia a fauor di *Petar* e *Miho* fratelli *Iaich* figli di Nicola, banditi gia con sentenza del fu Pre(cess)r Nostro publicata li 13 Marzo 1732 da questa e da tutte l'altre Città, Terre e Luochi del Ser(enissi)mo Dominio, Terrestri e maritimi, Nauigli armati e disarmati per anni uenti continui, con alternatiua d'anni sette di Galera o dieci di prig(io)ne per cadauno in caso, e colla condizione della pace dalli piu prossimi Eredi degl'interfetti Vasil Srimaz, Illia Gugletich et Steffano Iaich. Veduta et esaminata la sentenza stessa, non che hauute sotto li Nostri riflessi l'Instrum(en)to di remozione e pace accordata a d(et)ti Fra(tel)li Petar e Miho Iaich da Paua r(elit)ta q(onda)m Rados Gugletich e da Stipan pur Gugletich Madre e Fra(tel)lo resp(etiuamen)te q(uonda)m Illia rogato li 19 Giug(n)o pass(a)to negl'atti di questa Canc(ela)ria Pret(orizi)a, nec non quello d'egual remoz(io)ne e pace a d(et)ti Fra(tel)li accordata da Vuccetta Giaich, Nicolò e Zuanne suoi Figli e Fra(te)lli, resp(etiuamen)te del q(uonda)m Steffano rogato negl'atti nod(arial)i li 16 del cor(ren)te Ag(os)to, il tutt'in copia autentica prodotti. Venimo in deliberaz(io)ne all'instanza di conceder, com'in Virtù del presente coll'Aut(ori)tà del G(enera)lato N(ost)ro a seconda del priuileggio accennato concedemo, ch'in Grazia della Scola supplicante siano e s'intendano d(et)ti Petar e Miho Fra(te)lli Iaich liberi dal sud(et)to bando, cosiche, preuia la loro depenaz(io)ne da ogni libro, filza o raspa, in cui fossero stati descritti, possano liberam(en)te capitar, caminar e pratticar da per tutto, come se mai fossero stati banditi. Et uaglia le p(resen)ti Grazie a conto delle miote, delle quali la Scuola è in auanzo per gl'anni antepassati. In q(uoru)m fidem.

Zara 17 Ag(os)to 1734.

Zorzi Grimani P(rouido)r G(e)n(eral).
Alessandro Pisandri Can(celie)r di S(ua) E(ccelenza).

LIV.

L. 31a Noi Zorzi Grimani per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venetia Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalmatia et Albania.

Si sono presentati alla Carica li Gastaldo e Proc(urator)ri della B(eata) V(ergine) della Neue di questa Città, e colla scorta dell'Inueterato, priuileggio, ch'essa gode dalla Publica Munificenza di liberar ogn'anno un bandito o condannato; hanno implorata la Grazia in fauor di *Pietro Scaglia* bandito già con Sentenza Nostra publicata li 2 Giugno 1733, bandito da questa e da tutt'altre Città, Terre e luochi del Dominio Ven(et)o, Terrestri e Maritimi, Nauigli armati e disarmati per anni uenti con l'alternatiua d'anni tre di Galera o di cinque di Prig(io)ne alla luce, come in essa, per l'interfez(io)ne in caso puro, con arma da punta del q(uonda)m Sigismondo Ballarin. Veduta et esaminata la sentenza stessa, che non abbraccia alcun altra condizione, Venimo in deliberaz(io)ne annuendo all'instanza di conceder, com'in Virtù del presente, col l'Aut(ori)tà del Gen(eral)ato Nostro a seconda del Priuileggio accennato concedemo, ch'in Grazia della Scuola supplicante sia e s'intenda esso Sigismondo Ballarin libero dal med(esi)mo bando, cosi che preuia la sua depennatione da ogni libro, filza o raspa, in cui fosse stato descritto, possi liberam(en)te capitar, caminar e pratticar da per tutto, come se mai fosse Bandito; et uaglia la p(rese)nte Grazia a difalco d'una di quelle, delle quali la Scuola è in auuanzo per gl'anni antepassati. In q(uoru)m fidem.

Zara 15 7(sette)mbre 1734.

Zorzi Grimani P(rouido)r G(enera)l.
Alesandro Pissandri Can(celiere) di S(ua) E(ccelenza).

(NB. Namjesto krivca Scaglia pomilovan je poginuli Ballarin. Pogriješka pisara.)

LV.

L. 31b Noi Zorzi Grimani per la Ser(enissi)ma Republica di Venezia Prou(ido)r Gen(er)al in Dalm(azi)a et Alb(ani)a.

In uigor di sentenza Nostra publicata in Arengo li 9 Febraro pass(at)o restò Relegato per anno uno nella Fortezza di Knin *Giorgachi Cuzzolendi* q(uonda)m Paschiecco. Presentatisi alla Carica il Gastaldo et il Procuratore della Scuola intitolata B(eata) V(ergine) delle Neue in questa Città hanno umuil-m(en)te implorato con la scorta dell'antico priuileggio, che gode la Scuola stessa dalla muficenza del Principe di liberar ogn'anno un bandito o carcerato o relegato, la grazia per la libertà d'esso Cuzzolendi. Esaminata da Noi l'instanza appoggiata al priuileggio come sopra, et alla pratica inueterata et secondata da Nostri Ecc(elentissi)mi Precessori. Veduta et letta la sentenza, che non ha in se alcuna condicione et fatto il conueniente riflesso d'esser scorso il terzo della condanna, venimo in deliberaz(io)ne di render consolati li suppli-

canti. In virtù dunque del presente et coll'Aut(ori)tà del Gen(era)lato Nostro concedemo per l'anno cor(ren)te in grazia l'accenato Giorgachi Cuzzolendi, cosi che sia e s'intenda libero e possa caminar et pratticar, come se mai fosse condannato o rilegato, douendo da chi spetta, et preuie necessarie formalità, esser depennato e publicato libero giust'alle Leggi. In q(uoru)m Fidem.

Zara 20 Giugno 1735.

L. S. *Zorzi Grimani P(rouido)r G(enera)l.*
Alesandro Pissandri Can(celiere) di S(ua) E(ccelenza).

LVI.

Noi Daniel Dolfin 4(quar)to per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venezia Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalmacia et Albania. L. 32a

Sono stati banditi con sentenza del Pub(lic)o Rap(resenta)te di Nouegradi *Bose* et *Iosip* o sia Giuseppe fra(te)lli q(onda)m *Lonzar* dalla Villa *Carin* di quella Giurisditione. Presentatisi nansi Noi il Gastaldo e Procuratore della Scuola della B(eata) V(ergine) detta Capelizza o sia della Neue nella Chiesa di San Michiel di questa Città con la scorta del priuileggio, che per antica consuetudine gode la Scuola stessa, hanno suplicato la gratia per li sod(et)ti Bose e Giuseppe fra(te)lli. Osseruata da Noi la conditione espressa per la sentenza med(esi)ma, alla quale in forza d'arbitraria accordata tra loro et gl'Indolenti Tarbuouich è stato adempito, e ueduta la remotion da med(esi)mi Tarbuouich data, con la quale supplicano la Gius(tizi)a per la loro liberatione, come da Carte esibite sotto i nostri riflessi, et uniformandosi noi al praticato dagl'Ecc(elentissi)mi nostri Precessori, col riflesso massime che si esibiscono li sod(et)ti due fra(te)lli di passar in Pub(lic)o Seruicio arrolandosi per soldati nelle Compagnie di Noua Lecca; in uirtù delle presenti e coll'Aut(ori)tà del Generalato Nostro decretiamo, che in gratia della Scuola med(esi)ma restino liberati dal bando li sud(et)ti fra(te)lli Bose e Giuseppe Lonzar, cosiche possano andar, star e praticar liberam(en)te, come poteuano far prima che incoressero nel Bando med(esi)mo; e li loro nomi saranno depenati da ogni Filza, Libro e Raspa, oue fossero descritti, e publicati liberi. In q(uorum) f(idem).

Zara li 4 Febraro 1735. M(ore) V(eneto).

L. S. *Daniel Dolfin 4(quart)o Prou(ido)r G(e)n(er)al.*
Ignatio Moretti Can(celie)r di S(ua) E(ccelenza).

LVII.

Noi Daniel Dolfin 4(quart)o per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venezia Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalmazia et Albania. L. 32b

Con sentenza del'Ecc(elentissi)mo Sig(nor) Zorzi Grimani preccessor nostro publicata nel giorno 3 Giugno 1734 è stato bandito ad inquirendum *Radiuoi Lonzar* da *Vegliane,* con conditione di non poter liberarsi, se non preuia la

pace con li prossimi parenti del q(onda)m Iure Ostoich. Fattaci per ciò humile instanza dalli Capi e Procuratori della Scuola B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza di questa Città, con la scorta del specioso priuileggio d'esiger ogn'anno la gratia un bandito, condannato o relegato, e propenso l'animo nostro alla conseruatione del priuileggio med(esi)mo, habbiamo condesco all'instanza. Uniformati a quanto è stato da precessori nostri praticato in casi simili, e fatto riflesso all'auanzo, in cui s'attroua per gl'anni addietro la Scuola, nonchè alla pace uolontariamente datta da Catterina relita q(uonda)m Rade Ostoich, madre dell'interfetto Iue, annotata sotto li 21 Maggio passato, uerso li congionti del Tenete Coll(onello) Todorin Dede, nonche alla fede 20 Febraro passato del Reu(eren)do Dauid Prodanouich Paroco della Villa Islam, con la quale attesta lo stesso Radiuoi per lo secondo germano del sopracitato T(enente) C(ollonello) Dede, habbiamo in uigor delle presenti e coll'Aut(ori)ta del Generalato nostro, in gratia della sod(et)ta Scuola, dichiarato libero dal Bando suaccenato esso Radiuoi Lonzar, cosi che possa star, andar e praticar liberam(en)te da per tutto, come faceua prima di quello fosse bandito; douendo il suo nome esser depennato da ogni Libro, Filza e Raspa, oue per tal causa fosse stato descritto, e delle presenti ne seguirà il registro, oue occore. In q(uorum).

Zara li 5 Marzo 1736.

L. S. *Daniel Dolfin 4(quart)o Prou(ido)r G(e)n(er)al.*
Ignatio Moretti Canc(eliere) di S(ua) E(ccelenza).

LVIII.

L. 33a Noi Daniel Dolfin 4(quart)o per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Proued(itor)e G(e)n(er)ale in Dalmazia et Albania.

Presentatisi alla Carica il Gastaldo e Procuratori della Ven(eranda) Scuola della B(eata) V(rgine) della Neue detta Capelizza in San Michiel di questa Città di Zara con riuerente instanza, perchè in ordine all'inueterato Priuileggio dalla Pub(li)ca Munificenza concesso alla Scuola med(esi)ma di liberar annualm(en)te per Grazia un Bandito, Condannato o Relgato, resti solleuato e liberato *Gio(uanni) Maria Boscolo* detto Monco, fig(li)o d'Iseppo dal rimanente tempo della Condanna d'anni tre di Priggione contro lo stesso seguita con sentenza del N(ostro) H(omo) E(ccelenza) Zuanne Duodo fù Pod(es)tà di Chioza, publicata li 4 Luglio 1736; et ateso, che essa Scuola rimanga in auanzo di tali Grazie per alcuni anni trascorsi, fatto riflesso, ch'elemosina, che uiene contribuita dal graziato, resta impiegata dai diuoti Confratelli della Scuola stessa a beneffizio della med(esi)ma; uniformandosi Noi al pratticato in Casi simili da Precessori Nostri siamo concorsi ad esaudire l'instanza dalli sud(et)ti Gastaldo e Procuratori portataci per la liberazione dalla Priggione del sopra-d(et)to Gio(uanni) Maria Boscolo detto Monco, da cui si uede anche adempita la condizione della Taglia posta in essa sentenza, cone per dichiarazione fatta da quel Can(celier)e di Corte Ministro detentore, al quale fu applicata; tanto piu, ch'esso Boscolo hà consumato nelle Carceri piu d'un terzo d'essa Condana;

cosichè sia e restardebba liberato dal rimanente tempo della med(esi)ma, e possi andar, star e pratticar da per tutto, come faceua prima, douendo per ciò il suo nome esser depennato da ogni Libro, Filza o Raspa, oue per tal Causa fosse stato descritto, et in oltre publicarsi libero a luocchi soliti e consueti ad uniuersale notiza, e registrarsi le presenti, oue occorresse per l'intiera osseruanza. In quor(um).

Zara li 13 Ottobre 1736.

L. S. *Daniel Dolfin 4(quart)o Pro(uedito)r G(e)n(er)ale.*
Gio(vanni) Demorè Canc(elie)r attuale di S(ua) E(ccelenza).

LIX.

Noi Daniel Dofin 4(quart)o per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(ido)r G(e)n(er)ale in Dalmazia et Albania. L. 33b

Solite le riuerenti supplicazioni portateci dal Gastaldo e Procuratori della Ven(eranda) Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza in San Michiele di questa Città, co'quali in Virtù dell'antico Priuileggio, che gode la Scuola med(esi)ma, di poter annualmente liberare per grazia un Bandito, Carcerato o Relegato, implorano la liberazione dal Bando, a cui fu condannati con sentenza del Reggimento Ecc(elentissi)mi di Vicenza publicata in Arigo li 26 Nouembre 1705 *Francesco Smittarello* del Comune di *Posena* in quel Territorio; et osseruata adempita non solo la Condizione degl'anni vinti apposta in detta sentenza, ma anco quella della remozione fatta in ampla forma, e considerata la pena da esso Smittarello sofferta sin'ora d'anni trentauno continui d'esilio, annuente Noi alla instanza delli sudetti Gastaldo e Procuratori, et uniformandosi al pratticato in casi simili da Precessori nostri, abbiamo coll'Aut(ori)tà del G(e)n(er)alato in grazia della sudetta Scuola, et a sconto di quelle, che la medesima hà in auuanzo per gl'anni trascorsi, liberato dal Bando il sudetto Francesco Smitarello, cosi che in uigore delle presenti sia e s'intenda libero, e possa egli andar, star e pratticar da per tutto, come feceue prima; Douendo il suo Nome essere depennato da ogni Libro, Filza o Raspa, in cui per tal Causa s'attrouasse descrirtto, e publicata la presente sua liberazione a Luoche soliti ad uniuersale notizia, come pur registrata, oue occorresse, per l'intiera osseruanza. Et sic. In quor(um) fidem.

Zara dalla Canc(ela)ria G(e)n(er)alizia, 24 X(dece)mbre 1736.

L. S. *Daniel Dolfin 4(quart)o Pr(o)u(ido)r G(e)n(er)al.*
Gio(vanni) Demorè Canc(elie)r attuale di S(ua) E(ccelenza).

LX.

Noi Francesco Soranza per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venetia Cap(ita)nio di Zara e sua Giurisd(izio)ne. L. 34a

Veduta la supplicazione a Noi humiliata dal Gastaldo e Procuratori della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza in San Michiel di

questa Città, con cui implorarono in uigor dell'antico priuileggio, che gode detta Scuola, di poter annuualm(en)te per gratia liberar un bandito, carcerato o relegato, la liberatione dal bando di *Nicola Opacich* detto Suecouich di Vucassa della Villa di Mocropoglie bandito li 22 9(noue)mbre 1736, et annuendo alle loro diuote instanze, uniformandoci al pratticato in casi simili da Prec(esso)ri n(ost)ri; fatto rifflesso alla sentenza non uincolata d'alcuna conditione, e che l'elemosina contribuita dal gratiato uiene impiegata in beneff(ici(o della Scuola et ad altare del Diuin Culto, habbiamo con l'Aut(ori)tà della Pub(li)ca Rapp(resenta)nza in gratia della sopradetta Scuola et a sconto di quelle, che ua la stessa in auanzo per gli anni passati, decretato e dichiarato libero dal Bando il sudetto Nicola Opacich, cosi che in uigor del p(rese)te gratioso decreto possa liberam(en)te egli andar, star e praticar da per tutto, come poteua far prima che fosse bandito. Douendo esser il di lui Nome dipennato d'ogni Libro, filza e raspa, in cui fosse per ciò descritto, e publicato libero ne'luochi soliti, e registrato il p(rese)nte, oue occorresse; et ita Mandamus.

Zara della Cancell(ari)a Preff(etizi)a 2 Febraro 1736. M(ore) V(eneto).

L. S. *Fran(ces)co Soranza Cap(itani)o.*
Gio(vanni) Andrea Cichini Canc(elie)r Preff(etizi)o.

LXI.

L. 34b Noi Daniel Dolfin 4(quart)o per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(idor) G(e)en(er)al in Dalmazia et Albania.

Godendo per inueterata consuetudine la Scuola della Beata Vergine della Neue detta Capeliza in San Michiele di questa Città il priuileggio di poter per la Gracia liberar annualm(en)te un bandito o condannato o relegato; sono comparsi alla nostra presenza il Gastaldo e Proc(urato)ri della med(esi)ma, implorando perciò la liberazione di *Domenico Nardi* q(uonda)m Antonio della Villa *Rusco* di Cian Territorio Treuisano, condannato con sentenza del Reggim(em)to Ecc(elentissi)mo di Treuiso mesi trenta priggione dal giorno di sua uolontaria presentatione in quelle forze, seguita li 24 Feb(rar)o 1735 M(ore) V(eneto). Veduta da Noi la Sentenza med(esi)ma in copia legale, e fatto rifflesso auer il Condannato consumata quasi metà la stessa Condanna, e non esserui nella med(esi)ma alcuna condicione, in cui appare anco la remotione degl'Indolenti, et atteso pure, che l'elemosina, che a misura del proprio stato uiene contribuita da graciati, confluisca a benefficio d'essa Scuola et a culto de suoi Altari; uniformandosi al pratticato da Precessori Nostri, abbiamo coll'Aut(ori)tà del G(e)n(er)alato annuito alle supplicazioni portateci dalli sudetti Gastaldo e Proc(urato)ri della premessa Scuola, et in Gracia della med(esi)ma a sconto di quelle, che ua in auuanzo per gl'anni decorsi, concessa l'implorata liberazione dalla Carcere del sud(et)to Domenico Nardi per il tempo, che le rimane della predetta sua Condanna, cosi che in uigor delle presenti sia e s'intenda liberato, e possi andar, star e pratticar da per tutto liberam(en)te come prima; douendo il suo nome esser depennato da ogni Libro,

Filza o Raspa, in cui per tal causa fosse stato e s'attrouasse descritto; esser in oltre publicato l'bero a luochi soliti per uniuersale notizia, e registrarsi la presente, oue occorresse. Sic. In quor(um).

Zara dalla Canc(ella)ria G(e)n(er)alizia li 26 Marzo 1737.

L. S. *Daniel Dolfin 4(quart)o Pro(uido)r G(e)n(er)al.*
Gio(vanni) Demorè Canc(elie)r attuale di S(ua) E(ccelenza).

LXII.

Noi Daniel Dolfin 4(quart)o per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Proued(ito)r G(e)n(er)al in Dalmazia et Albania. L. 35a

Stante il specioso priuileggio, che per antichiss(i)ma consuetudine gode la Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza in San Michiel di questa Città di Zara di poter per Grazia liberar annualm(en)te un bandito o condannato o relegato; sono comparsi alla nostra presenza il Gastaldo, Capi e Proc(urato)ri della Med(esi)ma implorando la liberazione di *Pietro Semenzi* q(uonda)m Antonio di *Venezia* e di *Antonio Citrolo* da *Pontelongo* Territorio Padouano dal bando in tempo, in cui s'attrouano incorsi per Sentenza del Reggim(en)to Ecc(elentissi)mo d'Vdine. Veduat però da Noi la sentenza stessa publicatali 5 Febraro 1735 in copia legale accompagnataci con riuerite lettere dell'Ecc(elentissi)mo Sig(nor) Zorzi Bembo Auog(aro)l di Commun segnate li 13 Aprile 1736, nella quale non apparisce applicazione o condizione alcuna; nec non ueduta la fede do d(omin)o Giuseppe Mansuti Ord(ina)rio Pretorio della Canc(ella)ria del Regg(imen)to sod(et)to d'Vidine 26 Sett(em)bre dell' anno stesso 1736, che dimostra essere stati fatti in essecutione delle Leggi li douuti pagam(en)ti a risarcim(en)to della Pub(li)ca Cassa, e per Imposizioni e Dacio di Nuoua Imposta, spettanti a quella dell'Ecc(el)so Cons(sili)o di X(die)ci, come pure le spese del processo per nome delli su'nominati Pietro Semenzi ed Antonio Citrolo; fatto anco rifflesso, che la contribuzione solita farsi ad essa Scuola da simili Graziati, a misura del proprio stato, et adempita dalli medesimi Semenzi e Citrolo uiene di confluire a Gloria del Sig(no)re Dio nel culto de suoi Altari. Uniformandoci al pratticato da Prec(esso)ri Nostri abbiamo coll'aut(ori)tà del G(e)n(er)alato accordata e concessa la Grazia implorata dalla pred(et)ta Scuola, e questa a sconto di quelle, che ua in auuanzo per gl'anni decorsi, cosi che in uigor delle presenti siano e s'intendano liberi li sud(et)ti: Pietro Semenzi et Antonio Citrolo liberati dal premesso bando, e possino andar, star e pratticar da per tutto, come prima; douendo esser registrata e farsi le note necessarie, oue occorresse ad uniuersale noticia. Sic. In q(uorum) f(idem).

Zara dalla Canc(ella)ria G(e)n(er)alizia li 16 Giugno 1737.

L. S. *Daniel Dolfin 4(quart)o Pr(o)u(ido)r G(e)n(era)l.*
Gio(vanni) Demorè Canc(elie)r attuale di S(ua) E(ccelenza).

LXIII.

L. 35b Noi Daniel Dolfin 4(quart)o per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalma(zi)a et Alb(ani)a.

Scortato da inueterat'antichiss(i)ma consuetudine il specioso priuileggio, che gode dalla pub(lic)a munifficenza la Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza di questa Città di poter ogn'anno per Gracia liberar un bandito o relegato o condannato; si sono presentati a questa Carica li Proc(urato)ri e Capi d'essa Scuola supplicando in uigor di detto priuileggio la liberat(io)ne di *Marco Rialbi,* solito fare il Lachè nella Dominante, dal bando, in cui s'attroua incorso per Sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Cons(ili)o di 40 al Criminal contro di lui et altra persona publicata li X(die)ci Luglio 1727 per l'interfett(io)ne del G(iovanni) Dom(ini)co Bodussi.

Veduta però la Sentenza stessa in copia legale, in cui si contiene la sola condicione della pace da piu propinqui del sud(ett)o interfetto et osseruato adempita la condicione med(esi)ma con Costituto della Madre e Fr(at)elli d'esso interfetto, annotato negl'atti Fed(erico) Giac(o)mo Agostini q(uonda)m Pietro Nod(ar)o Ven(e)to, con cui dichiarano come piu prossimi d'auer data la pace al pred(et)to Marco Rialbi, et implorano a di lui il perdono dalla Giust(izi)a.

Unoformandosi Noi al paratticato da Prec(esso)ri N(ost)ri e fatto riflesso auer il Rialbi bandito sconatato dieci anni continui di detto suo bando, e che la contribut(io)ne per l'implorata gracia risulta a Gloria di Dio nel culto de suoi Altari, abbiamo essaudita la instanza in Gracia della Scuola med(esi)ma a diffalco di quelle, ch'essa è in auanzo per gl'anni decorsi; cosi che in uigor delle p(rese)nti il sudetto Marco Rialbi sia e s'intenda coll'aut(ori)tà del G(e)n(er)alato N(ost)ro liberato dal pred(et)to bando e possa liberam(en)te andar, star e pratticar da per tutto, come poteua far prima. Le p(rese)nti siano registrate, oue occorresse per le note e publicat(io)ni necessarie. Sic. In quor(um).

Zara dalla Canc(ella)ria G(e)n(er)alizia li 16 Luglio 1737.

L. S. *Daniel Dolfin 4(quart)o Pr(o)u(ido)r G(e)n(er)al.*
Gio(vanni) Demorè Canc(elie)r attuale di S(ua) E(ccelenza).

LXIV.

L. 36a Noi Daniel Dolfin 4(quart)o per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Proue(dito)r Gen(er)al in Dalmazia et Albania.

Con Sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Sig(no)r Girolamo Ascanio Giustinian Cap(ita)nio V(ice) Pod(es)tà di Padoua publicata li 15 X(dece)mbre 1736 essendo stato condannato in priggione *Antonio Casanoua* detto Fozzati solito abitare in Villa di *Cagnola* Territorio Padouano; sono comparsi ora auanti la Carica Nostra li Proc(urato)ri e Capi della Scuola della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza di questa Città di Zara con riu(eren)te supplica-

zione implorando, che in uigor dell'inueterato antichiss(i)mo priuileggio, che gode la Scuola med(esi)ma, di liberare ogn'anno per Gracia un bandito o relegato o condannato, le sia benignam(en)te concessa la liberazione dalle Carceri del sud(et)to Condannato Antonio Casanoua. Auuta per ciò sotto l'occhio la premessa Sentanza in copia legale, in cui si contiene la sola condicione di non potersi liberare, se non auerà esborsato a Pietro Soldan offeso ducati tre cor(ren)ti per medici e medicine; e ueduto e considerato l'atto esteso sotto li giorno 18 Feb(rar)o ultimam(en)te passato, sottosc(rit)to di mano propria del med(esi(mo Pietro Soldane da due Testij con sue Legalità, nel qual'egli si chiama pago e sodisfatto, rimouendosi anco amplam(en)te in quanto occorra da qualunque istanza fatta; onde uniformandosi Noi al pratticato da Precessori Nostri, fatto anco riflesso al tempo consumato in conto di detta condanna et alla retribuzione del Graziato, che uien'impiegat'a gloria di Dio Sig(no)re et al culto de suoi Altari, abbiamo in grazia della sud(et)ta benemerita Scuola liberato coll'aut(ori)tà del G(e)n(er)alato Nostro il soprad(et)to Antonio Casanoua detto Fozzati dal rimanente tempo d'essa sua Condanna di priggione; douendo la presente Grazia esser calcolata per gl'anni decorsi. Et le presenti siano registrate, oue occirresse per le note e publicazione necessarie. Sic. In quor(um) f(idem).

Zara dalla Canc(ella)ria G(e)n(er)alizia li 29 Luglio 1737.

Daniel Dolfin 4(quart)o Pr(o)u(edito)r G(e)n(er)al.
Gio(vanni) Demorè Canc(elie)r di S(ua) E(ccelenza).

LXV.

(Dukala I.)

Aloisius Pisani Dei Gr(ati)a Dux Venetiarum Ecc(elso) Nob(il)i et Sap(i- **L. 36b**
en)ti Viro Danieli Delphino 4(quart)o Prou(iso)ri N(ost)ro G(e)n(er)ali Dal(mati)e et Alb(ani)e fideli dilecto Salutem et dilec(tion)is affectum. Scriuiamo al Co(nte) di Zara, che il Priuileggio concesso alle Scole della B(eata) V(ergine) Annunziata e di S(an) Andrea di liberar un Condannato o Bandito nelli g(ior)ni del Glorioso Prottettor S(an) Marco, non uenga abbusato da altre Scole; ne ne portiamo per ciò la notizia, perchè facciate, che uengi seguito in Conformità, inuigilando con l'Aut(ori)tà del G(e)n(er)alato, che no abbino Luogo gl'abbusi, ma resti solamente preseruato l'uso del Priuileggio presso ad esse due Scole.

Dat(um) In N(ost)ro Duc(a)li Pal(ati)o Die XXVI Nou(e)mbris, Ind(ictio)ne Decima M.D.C.C.X.X.X.VII.

Ex(cels)i Con(sili)i X(dece)m Sec(retariu)s
Hieronimus Vignola.

LXVI.

(Dukala II.)

Aloisius Pisani Dei Gr(ati)a Dux Ven(etiaru)m Nob(ili) et Sap(ien)ti Viro Ioanni Ant(oni)o Fuscareno de suo Mandato Co(miti) Zare Fid(eli) Dil(ecto) Salutem et Dilect(ion)is affectum.

Godono coteste Scole della B(eata) V(ergine) Annunziata e di S(an) Andreea per antichiss(i)mo uso non mai interrotto il Priuileggio e facoltà rattificate con piu Ducali del Tribunal N(ost)ro liberar un Condannato o Bandito nelli g(ior)ni del Glorioso Prott(eto)r S(an) Marco; e venendoci esposto per parte di d(et)te Scole, che il Priuileggio stesso ad esse Scole abbusato in pregiu(dizi)o dei riguardi della Giust(izi)a e dell'Interresse di d(ett)e Scole: farete perciò Commettere d'ordine del Tribunal N(ost)ro alli Interu(en)ti o Gastaldi di d(ett)e Scole, che non debbano ualersi del d(et)to Priuileggio, a quelle dell'Annuciata e S(an) Andrea, come sopra concesso; e auendo in contrario, ci referiurete.

Dat(um) In N(ost)ro Duc(ali) Pal(ati)o Die 26 Nou(e)mbris, Ind(ictio)ne 16, 1737.

Ex(cels)i Con(sil)ij X(dece)m Sec(reta)rius
Hieronimus Vignola.

LXVII.

(Dukala III.)

1738 Die 20 Maij recepta.

Aloisius Pisani Dei Gr(ati)a Dux Ven(etiar)um Ecc(elso) Nob(ili) et Sap(ien)ti Viro Danieli Delphino Prou(iso)ri N(ost)ro G(e)n(er)ali in Dalm(ati)a et Alb(ani)a Fid(e)li Dil(ect)o Salutem et Dilect(ion)is affectum.

In pronta esecuzione delle Ducali del Tribunal de Capi ,26 Nou(e)mbre pross(im)o pass(at)o, da cui commisero d'inuigillare, perchè nelle Concessioni alle due Scole Laiche della B(eata) V(ergine) Annonziata e di S(an) Andrea di Zara nei due g(ior)ni solenni del Glorioso Prottettor N(ost)ro S(an) Marco e della loro Dedione al Veneto Dominio di liberar un Condannato o Bandito non abbino Luogo gl'abbusi dalle Vostre Lett(er)e 22 del scad(u)to Aprile; viene ad esattam(en)te rilleuersi, che una tal Concessione p(ri)ma accordata al Popolo di quella Città, e poi trasfusa alle due Scole, non hà altro appoggio, che un'antichiss(i)mo uso riddotto all'aperto Priuileggio, che hà il suo p(ri)ncipio dal 1653; che tale lo vanta anco l'altra Scola, chiamata della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza nella Chiesa di S(an) Michiel; che le due p(ri)me tentassero di estendere la d(et)ta Grazia alla liberaz(io)ne de Banditi anco ne'Processi formati dell'Aut(ori)tà e Rito del C(onsilio) X(dieci), nonchè dalli Banditi de Mag(istra)ti dalla Dom(inan)te e de Condannati alla

Galera; et in fine che per trouarsi esse Scole in Credito di Grazie da molti Anni non godute, ne pretendono il risarcim(en)to e Sconto del loro Credito. Douendosi però tanto a correz(io)ne del passato, che a regola dell'Auuenire prouedersi, come conuiene; vi dicemo col C(onsilio) X(dieci), che come in gratificaz(io)ne delle antiche benemerenze di detta Città si conferma ad esse due Scole della B(eata) V(ergine) Annociata e S(an) Andrea il Priuileggio delle due Grazie all'anno sin ora godute; e cosi all'altra detta della B(eata) V(ergine) del Borgo, quando però trouiate, che abbia questa di fatto priuileggi L. 37a eguali a quelli delle altre due; cosi contrari essendo all'Intenz(io)ne della Ducal de Gen(aar)o 23 Agosto 1700 dirretta al Prec(esso)r V(ost)ro fu Ser(enissi)mo Mocenigo et altra del Tribunal de Capi 13 Maggio 1723, responsiua al Susseg(uen)te Prec(esso)re V(ost)ro E(minenza) M(arco) Anto(ni)o Diedo, la prettesa loro dilataz(io)ne enunziata in d(et)te V(ost)re Lett(er), trouiamo opportuno di ricconfermarui la Pubb(lic)a rissoluta volontà, esspressa in d(et)te Ducali 13 Maggio 1723, dirette al Prec(esso)re V(ost)ro Diedo, cosichè in auuenire non abbiamo in alcun modo e sotto alcun prettesto ad esser loro accordate d(et)te Grazie, che per la liberaz(io)ne de Banditi per Casi dellegati esclusi omnimam(en)te li Banditi col Rito di questo med(esi)mo Cons(ili)o, li Banditi da questo Mag(istra)to alla Biastemma, come anco li Condannati alla Galera; il che farete noto a Capi delle d(et)te Scole, con ordine di far reggistrar la p(rese)nte nelle loro Matricole e nella Canc(ella)ria de Rettori di Zara per la loro pontuale esecuz(io)ne; e quanto sia all'asserto loro Credito di simili Gr(azi)e per il riccercato risarcim(en)to, ci occorre di sapere il num(er)o del loro auanzo e quanti sian stati li Banditi liberati nell'ultima Solennità del Glorioso Prottettor N(ost)ro S(an) Marco, onde potersi determinare a quelle deliberaz(io)ni, che si crederanno conuennienti. Nell'incontro poi ch'ebbe il Cam(pion)e alla Cassa di questo Cons(ili)o di douer versare per Lett(er)e del Pod(es)tà di Bergamo, concernente l'opposiz(io)ne, che aueua quel Prett(ore) M(agist)ro di depennar da Raspa un tal Gir(ola)mo Ruggieri, che aueua ottenuto appunto per la sua liberaz(io)ne una delle Gr(azi)e di esse due Scole e della quale intendeua questi valersene senza il douuto pagam(en)to dell'Imposiz(io)ne Spettante a questa Pubb(lic)a Cassa; fatto rifflesso alla Terminaz(io)ne 12 Ott(obr)e 1712 del Prec(esso)r V(ost)ro M. Carlo Pisani Pr(ouido)re, che nell'admetter una delle G(razi)e rillaschiate da esse Scole à solieuo di Agostin Acerbi, gl'impose l'obligo di assoggettar la Terminaz(io)ne al Trib(una)l de Capi per la necess(ari)a depennaz(io)ne del di lui nome di Raspa; trouiamo perciò necess(ar)io e giusto di dirui, che se li Graziati in auu(enir)e non saranno accompagnati al Trib(una)l pred(et)to de Capi con terminaz(io)ne di cot(est)a Prim(a)ria Carica simile a quella estesa, come sop(rascrit)to del Prec(esso)r V(ost)ro Pisani, non s'intendi, che la Gra(zi)a stessa abbia ad auer il suo effetto nè li Graziati stessi ad intendersi liberi, se oltre varij altri espressi in d(ett)a Terminaz(io)ne non aueranno sodisfatto l'intiero douuto pagam(en)to d'imposiz(io)ne alla Cassa di questo Cons(ili)o, come si osserua in tutte le altre liberaz(io)ne de Banditi in forza di Voce e con li stessi Pij Luoghi della Pietà et Incurabili, accompagnando di volta in volta Copia Legale dei pagam(en)ti, che si anderan facendo, come in tanto ci trasmetterebbe quella dei gia seguiti in forza dell'ottenuta consecuz(io)ne di

simili Gra(zi)e, restando sempre fermo il danaro di questa rag(gio)ne a disposiz(io)ne del Cum(ul)o alla Cassa, a cui per lume gli si fa tener la Copia delle presenti.

Dat(um) in N(ost)ro Duc(a)li Pal(ati)o die IX Maij, Ind(ictio)ne P(ri)ma M.D.C.C.XXXVIII.

Ex(cels)i Cons(ili)i Secr(etari)us
Hieronimus Vignola.

LXVIII.

(Dukala IV.)

1738 Die 31 Julij recet(um).

Aloisius Pisani Dei Gr(ati)a Dux Ven(etia)rum Ec(elso) Nob(ili) et Sap(ienti) Viro Danieli Delphino Prou(iso)ri N(ost)ro G(e)n(er)ali in Dalm(ati)a et Alb(ani)a Fideli Dilecto Salutem et dilectionis affectum.

Con le V(ost)re Lett(er)e 22 del Scad(en)te Giugno riceuessimo le Commesseui Informaz(io)ni con Ducali di questo Cons(ili)o 9 Maggio prec(eden)te, emanate sopra altre Lett(er)e V(ost)re 22 Aprile intorno al punto delle due Grazie all'Anno alle due Scole Laiche della B(eata) V(ergine) Annonziata e S(an) Andrea di Zara, e dell'altro alla Scola della B(eata) V(ergine) del Borgo d(et)ta Capelizza. Per le diligenze da Voi pratticate rileuandosi auer prin-
L. 37b cipio il Priuileggio delle due p(ri)me del 1610, e quello dell'altra dal 1649, non auemo in questa Parte che a ricconfermare lo scrittomi con le preced(en)ti Ducali 9 Maggio; cosi che le due Scole della B(eata) V(ergine) Annociata e S(an) Andrea continuino nel med(esi)mo Priuileggio delle d(et)te due Gr(azi)e all'Anno di liberar un Condannato o Bandito nei soliti due giorni solenni; e cosi stessamente continui del pari la Scola della B(eata) V(ergine) del Borgo nel godim(en)to della sua in cadaun'Anno della solennità dell'Assensione. Ma come poi non s'intende, che ad esse tre Scole abbia a bonificarsi l'asserto reliquo Credito di esse Gr(azi)e, delle quali per non auer l'incontro di farne uso, pretendono in addesso d'andar in auuanzo dal tempo del respettiuo loro Priuileggio sin all'Anno scad(en)te 1737; cosi ui dicemo, che non abbia a computarsi loro il Credito d'esse Gr(azi)e che dall'Anno corr(en)te e con le condiz(io)ni tutte espresse nelle sunom(ina)te Ducali 9 Maggio p(rossi)mo p(assa)to. Anzichè trouandosi il suggierim(en)to accennatoci in d(et)te V(ost)re Lett(er)e 22 Giugno intorno al metodo a tenersi in auuenire nella dispensa di d(ett)e Gr(azi)e vi dicemo, che in scanso degl'Arbitri e disordini sin ora corsi nell'uso, che se ne fa da d(ett)e Scole, si debba in auuenire conuocar la reduz(io)ne de Confr(at)elli delle rispetiue tre Scole qualche tempo auuanti i g(ior)ni della dispensa d'esse Gr(azi)e, nella qual reduz(io)ne debbano esser prodotte alla Banca dagl'Interu(enu)ti de Supplic(ato)ri l'Ins(tan)ze con le Copie Legali delle s(enten)ze di quelli, che douran esser liberati, e con li ricontri pur Legali dell'adempite condiz(io)ni, che ui fossero, e con la notizia de prezzi esibiti per esser o nella reduz(io)ne anteced(en)te o susseq(uen)te

portate tutte le supp(lich)e delle resp(etti)ue Scole alla ballottaz(io)ne, acciò preferita quella, che auesse magg(io)ne n(ume)ro de voti sin allora implorata da Bancali la Term(inazin)ne a tenor in tutto de quella del fu Prec(esso)r V(ost)ro Carlo Pisani N(ost)ro Pre(cesso)r, come prescriuono l'anted(et)te Ducali 9 Maggio, e nel Caso poi non si unissero p(ri)ma dei g(ior)ni solenni delle Gr(azi)e sia loro farlo un Mese o due dopo il g(ior)no priuileggiato; passato il quale termine senz'alcuna ricerca s'intendano esse Scole deccadute del Credito di quella volta. Osseruabile poi rendendosi, che sebben le p(ri)me Terminaz(io)ni, che si trouano registrate per tali Gr(azi)e sian formate da Prec(esso)ri V(ost)ri di quei tempi, siansi nonostante dilattate del pari senz' alcun fondam(en)to a cadaun N(ostro) N(obil) H(omo) Rapp(resentan)te di Zara abbuso, che non deue piu oltre progredire et a cui conuiene reparo; resta perciò dicchiarato; che continuando in Voi Prec(esso)ri V(ost)ri la stessa facoltà di dispensar tali gr(azi)e, non sia mai permesso alli N(ostri) N(obil) H(omini) Rettori soprad(et)ti auerne alcuna parte che nel solo Caso, che cot(est)a Prim(ari)a Carica si trouasse Lontano da Zara nei tempi, nei quali è solito concedersi esse Gr(azi)e; nel qual Caso appunto s'intendano sostituiti essi Rettori a poter ambidue uniti rilasciarle con l'auenute formalità della ballotaz(io)ne in norma della Terminaz(io)ne Pisani in ordine a quanto fu prescritto nelle sunom(ina)te Ducali; e con la risserua di esiggerne l'approuaz(io)ne da cotesta Prim(a)ria Carica; fermo per altro intendendosi quanto innoltre spiegano esse Ducali, per quello sia alla qualità de Banditi, che possano esser liberati in vigor di d(et)te Grazie, come per quello riguarda i pagan(en)ti dovuti alla Cassa di questo Cons(ili)o.

Dat(um) in N(ost)ro D(uca)li Pal(ati)o Die XVIII Julij, Ind(ictio)ne p(ri)ma M.D.C.C.XXXVIII.

Ex(cels)i Cons(ili)i X(dece)m Sec(reta)rius
Hieronimus Vignola.

In margine: Adi 13 Agosto 1738. L'Ill(ustrissi)mo et Ecc(elentissi)mo Sig(no)r Daniel Dolfin 4(quart)o Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Alb(ani)a fatti uenire alla sua presenza gl'Ecc(elen)ti Dr. Biaggio Soppe aut(orizza)to et int(eruenient)e delle due Scole unite della B(eata) V(ergine) Annonciata e S(an) Andrea, e Dr. Nicolò Pasquali Pima Aut(orizza)to et Intreu(enien)te di quella della B(eata) V(ergine) del Borgo d(et)ta Capelizza furono dall,E(cceenza) S(ua) amm(aestra)ti a tenore delle Ric(euu)te riu(eri)te Ducali dell'Ec(el)so Cons(ili)o X(die)ci di dover per la sola p(resen)te occasione a motiuo li tardo recepito delle Ducali med(esi)me nel term(i)ne di mesi due pros(i)mi ven(u)ti dal g(ior)no d'oggi, auer ricercate et implorate con tutte le formalità in esse Ducali prescritte le due Grazie, che per il p(rese)nte anno, ubbenche oltrepassato il tempo, restano accordate alle sud(et)te due Scole lela B(eata) V(ergine) Annociata e S(an) Andrea nelli due solenni decorsi g(ior)ni, cioè una per quello del Glorioso Prott(etto)r S(an) Marco e l'altra per quello della Dediz(io)ne della Città al Ser(enissi)mo Dom(ini)o 31 del nese di Luglio; e cosi nello stesso term(i)ne la Gr(azi)a, che resta pure accorlata alla sunom(ina)ta Scola della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza

per la passata solenne giornata dell'Assensione. Scorso il qual term(i)ne, che, come s'è detto, gli uiene concesso per questa volta tanto e con espressa condiz(io)ne, che il p(rese)nte Caso non abbi in alcun t(em)po a seruire d'esmpio; e non ottenute d(ett)e respettiue Gr(azi)e s'intenderanno decadute d(ett)e Scole dal Benef(ici)o delle med(esi)me; douendosi per altro negl'Anni auienire eseguirsi intieram(en)te il prescritto nelle Ducali stesse senza la minima alteraz(io)ne sotto la cominatiua in esse chiaram(en)te espressa. Cosi.

Daniel Dolfin 4(quart)o Prou(ido)r G(e)n(er)al.

LXIX.

(Dukala V.)

L. 38a Aloisius Mocenigo Dei Gr(ati)a Dux Venetiar(um) Nob(ili) et Sap(ien)ti Viro Alioisio Mocenico Prou(iso)ri N(ost)ro G(e)n(er)ali in Dalm(ati)a et Alb(ani)a Fid(eli) Dilecto Salutem et Dilectionis affectum.

Si sono riceuute le giu(n)te V(ost)re Informaz(io)ni sopra la supplica p(rese)ntata alla Sig(nor)ia N(ost)ra in nome degl'abitanti di Zara, che implorano di continuare nell'uso dell'antico Priuileggio goduto dalle Scole della B(eata) Annunziata e di S(an) Andrea in quella Città d'ottenere in grazia la liberaz(io)ne di Persone Bandite nei due g(ior)ni solenni, nei quali portano per la Città stessa processionalm(en)te li Gonfalloni, cioè del Prottettor N(ost)ro S(an) Marco e della loro dedizione al Pubb(lic)o Dominio. Concorrendosi però ad annuire all'Inst(anz)a rimettemo alla V(ost)ra prudenza la Disposiz(io)ne di quegl'ordine, che reputarete necessari all'effetto, e per assicurare, che il denaro contribuito da Contumaci a titolo di Elemosina venghi intieram(en)te impiegato secondo il solito negl'ornam(en)ti de suoi Altari, senzachè sia distratto in qualunque altro uso.

Dat(um) in N(ost)ro Duc(ali) Pal(ati)o Die 21 Aug(us)ti, Ind(ictio)ne 8(octau)a 1700.

Benedetto Nicolesi Seg(reta)rio.

In margine: Si registrano la p(rese)nti Ducali, e Terminaz(io)ne per Lume.

LXX.

Noi Carlo Pisani per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(ido)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Albania.

Con specioso Priuileggio accordato dalla Pub(li)ca Munificenza alle Confraternita Laiche della S(antissi)ma Annonziata d(ett)a Piazzola e di S(an) Andrea della Città di Zara fu concessa alle med(esi)me voce e facoltà di liberare ogn'Anno due banditi distintiui o a tempo ouero altri Condannati e

Relegati da qualsiasi Tribunale; vedendone auualorata la Prattica da lunghi interrottiss(i)mi Esempi, e comandata la continuaz(io)ne con recente decreto esecutio delle Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700. Col mezzo di Publ(i)ca Procura, stabilita in testa del Dr. Lauro Ostoja dai Capi di esse Scole, instano umilm(en)te, che sia liberato *Agostino Acerbi* d(et)to Capelan, che com sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Cons(ili)o di 40 al Criminal fu sotto li 5 Maggio 1707 diffinitiuam(en)te Band(i)to per la morte di Ant(oni)o Codroipo con le condizioni espresse con la Pace effettiua conseguita da Z(ua)nne Codroipo fr(at)ello dell'Interfetto Ant(oni)o per nome suo e della Railla sua Nip(o)te, come Stromento rogato in Ven(ezi)a negl'Atti di D(omin)o Gio(vanni) Dom(ini)co Ferrato Publ(i)co Nodaro, nec non coll'esborso fatto di d(ucati) 50 a Cecilia Maggio, fu sorella di esso interfetto, giusto il suo scritto Confessionale autentico li 12 Giugno 1711; adempito innoltre l'esborso degl'Aggionti sopra li d(ett)i d(ucati) 50, con effettiuo deposito, per esser girati nella Camera di Spalato; subito seguita la N(ost)ra Comparsa a quella Parte, e fatto riflesso alla precitata incontrastabile prerogatiua, siamo concorsi a porgiere alle d(et)te Scuole assai benem(eri)te nuoue rimonstranze della Pub(li)ca Predilez(io)ne, concedendole in Gr(azi)a, come con l'Aut(ori)tà del G(e)n(er)alato Nostro, le concedemo il sunom(ina)to Acerbi d(et)to Capelan, a conto delle molte Grazie, che sono in auuanzo, dichiarandolo perciò libero dal Bando pred(et)to; come se contro di lui non fosse stato mai promulgato, e dandogli facoltà di star e pratticar liberam(en)te da per tutto, come faceua p(ri)ma. Sarà in obligo di far soggettar la p(rese)nte agl'Ecc(elentissi)mi S(igno)ri Capi del prenarato Ecc(elentissi)mo Cons(ili)o per la necess(a)ria depennaz(io)ne del suo Nome di Raspa, ordinandone intanto il registro e publicaz(io)ne, oue occorresse. In quor(um) Fidem.

Castel Nouo 12 Ottobre 1712.

Carlo Pisani Prou(ido)r G(e)n(er)al.
Gio(vanni) Bat(is)ta Paglietti Canc(elie)r di S(ua) E(ccelenza).

LXXI.

Noi Daniel Dolfin 4(quart)o per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(ido)r G(e)n(er)ale in Dalm(azi)a et Albania. **L. 38b**

Godendo della Pub(blic)a Munificenza la Confraternita Laica della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza nella Chiesa di S(an) Michiel il specioso Priuileggio della Voce e facoltà di liberare nella solenne giornata dell'Assensione di cadaun Anno un Bandito, Condannato o Rellegato; uedendosene auualorata la prattica da lunghi esempi, e uedendone confirmata la continuaz(io)ne in ossequiate recenti Ducali dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Luglio ultim(amen)te decorsi, esclusi però omninam(en)te quelli per Processi formati coll'Aut(ori)tà e Rito di d(et)to Ecc(el)so Con-

s(ili)o e del Mag(istra)to della Biastema, come pure li condannati alla Galera; sono comparsi alla N(ost)ra presenza Simon Giurouich Gastaldo, Zuanne Leuentich e Dom(ini)co Rudich, ambo Proc(urato)ri della sud(et)ta Scola della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza, implorando con riu(eren)ti supplicaz(io)ni, che in ord(in)e alla Parte presa da loro Confratelli li 7 Corr(en)te le sia concessa la Grazia della liberz(io)ne del Cap(ita)n *Steffano Luichieuich*, figlio dea Cap(ita)n Giacomo da *Deruenich* Terr(itto)rio di Macarsca, bandito con sentenza del G(e)n(er)alato 3 Nouembre 1736, publ(ica)ta li 6 detto per omicidio nella persona del q(uonda)m Zorzi Cachich d(et)to Ciach di quella terra. Veduta però da Noi la sentenza med(esi)ma con la condiz(io)ne in essa espressa, quale osseruata intieram(en)te adempita con la pace effettiua conseguita da Simonetta Chachich r(elitt)a fu Zuanne Chachich madre e da Ant(oni)o fr(at)ello del fu Zorzi Chachich interfetto, annotate negl'atti dell'Off(ici)o Prett(orici)o di Macarsca sotto li 9 X(dece)mbre 1737, in copia auuti sotto l'occhio, firmati da D(omin)o Gio(vanni) Mompiani Coad(iuto)re di quell'off(ici)o; et osseruato non esserui in d(et)ta sentenza altre condizioni; veduta pure la sop(radet)ta Parte a tenore delle anted(et)te ossequiose Ducali, presa a tutti i Voti da confr(at)elli della med(esi)ma Scola, in cui uien anco espressa la reccogniz(io)ne esibita per d(et)ta Grazia di Nobili trenta di L. 16 l'uno moneta di Dalm(azi)a; fatto riflesso alla precitat'antica prerogatiua d'essa benem(eri)ta Scuola, sorpassando per questa uolta tanto a motiuo del tardo recapito delle preau(di)te Ducali e delle disposiz(io)ni necess(a)rie per la loro pontual esecuz(io)ne il term(in)e del mese o due al piu in esse prescritto, ma che in auuenire esser innalterabilm(en)te osseruato in pena, come nelle med(esi)me; siamo concorsi di dare ad essa Scuola della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza continuate le rimostranze della Publ(i)ca Predilezione, concedendole in Grazia per la pred(et)ta decorsa solenne Giornata dell'Assens(io)ne del p(resen)te anno 1738; come coll'Aut(ori)tà del G(e)n(er)alato N(ost)ro le concedemo il sunom(ina)to Cap(ita)n Steff(an)o Iuichieuich figlio del Cap(ita)n Giacomo, dichiarandolo perciò libero dal Bando pred(et)to, come se mai contro di lui fosse stato promulgato, e dandole facoltà di star e pratticar liberam(en)te da per tutto, come poteua far p(ri)ma; esguita che sia la depennz(io)ne del suo nome di Raspa, della quale dourà esser munito col solito Bollettone a stampa ed esser publ(ica)to libero; assoggettandosi la p(rese)nte in Copia all'Ecc(el)so Tribunale per Lume, et in riu(eri)te esecuz(io)ni delle premesse Ducali. Dourà poi la pred(et)ta reccogniz(io)ne di Nobili trenta conseguiti per la Grazia esser impiegati, come prescriuono le riu(eri)te Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Sen(at)o 21 Ag(os)to 1700 negl'ornamenti de suoi Altari, e non distratti in qualsiuoglia altro uso. Sic. In quor(um) Fid(em).

Zara li 6 Ottobre 1738.

L. S.

Daniel Dolfin 4(quart)o Prou(ido)r G(ener)al.
Gio(vanni) Demorè Canc(elie) di S(ua) E(ccelenza).

LXXII.

Noi Marin Antonio Caualli per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(ido)r G(e)n(er)ale in Dalmazia et Albania. L. 39a

Si sono presentati alla Carica Mattio Dellavia Castaldo, Antonio Calebich e Pietro Ticina Proc(urato)ri della Confraternita Laica della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza nella Chiesa di S(an) Michiel in questa Città, et in Virtù del specioso Priuileggio, che godono, concesso loro dalla Publica Reale Munificenza, della Voce o facoltà di liberare nella solenne Giornata dell'Assensione del Sig(no)re, di cadaun Anno un bandito, condannato o rellegato, di cui se ne uede auualorata la prattica da lunghi esempi e confermata la continuaz(io)ne in ossequiate recenti Ducali dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Luglio 1738; esclusi però omninam(en)te quelli per Processi formati coll'Aut(ori)tà e Rito di d(et)to Ecc(el)so Cons(ili)o, del Mag(istra)to della Biastema, come pure li condannati alla Galera; implorarono con riuerente supplica in ordine della Parte pressa da loro confratelli sotto li 14 cor(ren)te, le sia concessa la Grazia della liberaz(io)ne di *Lorenzo Belochi* detto Gallo d'Alessandro, bandito per anni venti con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Colleggio de N(obil)i di Notte al Criminal, pubb(lica)ta li 23 Ap(ri)le 1738, per furti, con condiz(io)ne non possa in alcun tempo liberarsi, se prima non euerà soddisfatto, come in Processo, giusta la liquidaz(io)ne da farsi dal d(et)to Ecc(elentissi)mo Colleggio. Veduta però da Noi la sentenza sud(et)ta non essere lui Belochio obligato ad alcuna sodisfaz(io)ne, sendosi rimosse la Parti derubbate in data 16 Maggio dell'anno stesso 1738, tutto in autentica forma; come pure la Parte presa delle sumotiuate ose(quios)e Ducali, a tutti Voti da Confratelli della Scola pred(et)ta, in cui uien anco espressa la recogniz(io)ne esibita per la d(et)ta Grazia li Cec(hi)ni quindeci d'oro; fatto riflesso alla precitata antica prerogatiua d'essa benem(eri)ta Scola siamo concorsi di darle continuate rimostranze della Pubb(li)ca predilez(io)ne concedendole in Grazia per la d(et)te decorsa solenne giornata dell'Assens(io)ne nel p(rese)nte Anno 1741; come con l'Aut(ori)tà del G(e)n(er)alato N(ost)ro le concedemo il sunom(ima)to Lorenzo Belochio dichiarandolo perciò libero dal Bando anti accennato, come se mai contro di lui fosse stato promulgato, e dandogli facoltà di andar, star e pratticar liberam(en)te, come prima far poteua; eseguita che sia la depennaz(io)ne del suo nome di Raspa, della quale dourà esser munito col solito Bollettone a stampa, ed esser pubb(lica)to libero, assoggettandosi la p(rese)nte in Copia all'Ecc(el)so Trib(una)le per lume, et in oseq(uio)sa esecuz(io)ne delle premesse Ducali. Dourà poi la prefata recogniz(io)ne di Cec(hi)ni quindeci conseguiti per la p(rese)nte Grazia esser impiegati, come prescriuono le riu(eri)te Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 1700, negl'ornam(en)ti de suoi Altari e non distratti in qualsiasiuoglia altr'uso. Sic. In quor(um) fide(m).

Zara li 15 Maggio 1741.

L. S. *Marin A(ntonio) Caualli Pr(ouidor) G(enerale).*
Angelo Tombarin Canc(elier) di S(ua) E(ccelenza).

LXXIII.

L. 39b Noi Girolamo Guerini per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Prou-editor Gen(era)l in Dalmazia et Albania.

Con la Scorta del gracioso indulto concesso della Publica Munificenza alla Confraternita Laica della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza nella Chiesa di S(an) Michiel in questa Città di poter liberare nella solenne giornata dell'Ascensione di cadaun'anno un bandito, condannato o relegato; e risultando aualorato questo specioso Priuileggio dalla consuetudine e da molti antichi e recenti esempi e comfirmato poi in ossequiate Ducali dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Luglio 1738; escludendo però quelli banditi nei Processi formati coll'Auttorità e Rito di detto Ecc(el)so Tribunale e da Magg(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Biastema, come pure li condannati alla Gallera; si sono rassegnati a questa Carica Antonio Caleuich Gastaldo, Zuanne Baiolich e Mattio della Uia Procuratori della sudetta Scuola della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza, et hanno implorato che, in ordine alla Parte presa da loro confratelli sotto li 9 Giugno corr(en)te, sia loro concessa la Grazia della liberazione de Prè *Francesco Gherchinich* dal Casal di *Dobrigno* sopra l'Isola di Veglia bandito con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Prou(editor) Gen(era)l antecessore Dolfin publicata li 25 Sett(embr)e 1737 per uarii eccessi. Considerata da Noi la sentenza sudetta e le condizioni in essa espresse, le quali risultano intieram(en)te adempite con la pace effettiua coneguita da Zorzi Gherdenich, come apparisce negl'atti del Nodaro Antonio Trifon q(uonda)m Luca sotto li 21 Febraro 1742 in Verbenico, in copia a Noi rassegnata con la legalità dell'Ill(ustrissi)mo Rap(resentan)te di Ueglia, e con essere gia passato il terzo del tempo del bando sud(ett)o.

(N. B. Nedovršeno, bez potpisa, jer je isti slučaj riješen pod LXXXV.)

LXXIV.

L. 40a Noi Girolamo Guerini per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Ven(ezi)a Prou-(edito)r Gen(era)l in Dalm(azi)a et Alb(ani)a.

Gode specioso Priuileggio per indulto della Pub(li)ca Reale Munificenza la Scola o sia Confraternita Laica, chiamata della B(eata) V(ergine) della Neue o sia Capelizza esistente nella Chiesa di S(an) Michiel di questa Città, d'auer uoce e facoltà di liberare nella solenne giornata dell'Assensione del Sig(no)re cadaun'anno un bandito, condannato o relegato; uedendosene auualorata la pratica da lunghi esmpi e uedendone comfirmata la continuazione in ossequiate Ducali dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Luglio 1738; esclusi però omninam(en)te quelli per Processi formati coll'Aut(ori)tà e Rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o sod(et)to e del Mag(istra)to della Biastema e il condannati alla Gall(er)a. Con tale scorta si sono rasssegnati alla Carica Zuanne Zeccanouich Gast(ald)o, Lorenzo Carlich e Fran(ces)co Scarpunich Procur(ato)ri della d(et)ta confraternita della B(eata) V(ergine) della Neue o sia del Borgo d(et)ta Capelizza implorando con umile supplicazione, che in ordine

alla parte presa da loro Confratelli li 7 corr(en)te sia a med(esi)mi concessa la Grazia della liberazione d'*Antonio* o sia Antona figlio d'altro Antona *Duchich,* detto anco Gillich dalla Villa *Lissich* di questo Contado, bandito con sen-(ten)za dell'Ecc(elentissi)mo Sig(no)r Prou(edito)r G(e)n(e)r(a)l Dolfin, pu(blica)ta 12 Giugno 1737 diffinitauam(en)te et in perpetuo per Omicidio con sparro d'Arma da fuoco nella persona del q(uonda)m Luca Xurcouich q(uonda)m Iuan, e ferita senza pericolo in Iure suo fratello. Vedutasi però la sentenza stessa, colla condizione in essa espressa, che appar addempita nella pace effettiuam(en)te conseguita e concessagli da Iure Zurcouich sù nom(ina)to, Annizza v(edou)a Angela Madre e Manda sorella respetiuam(en)te del q(uonda)m Luca Zurcouich interfetto, come da fede giurata di pugno del Cappellano della Villa Lissicich Fra Matteo Puouich, fatta p(res)nti due Testimonij L. 40b
e da altritanti ricconosciutone il Carattere del d(et)to Cappellano, esibitaci. Osseruata pure la sopracitata parte a tenore dell'anted(ett)e ossequiate Ducali presa a tutti i uoti da confratelli della Scola sud(ett)a, in cui uiera anco espressa la reccognizione esibita per essa Grazia otto (cechini); fatto rifflesso alla precitata antica prerogatiua d'essa benem(eri)ta confraternita della B(eata) V(ergine) della Neue o sia del Borgo detta Capelizza siamo concorsi darle continuate le rimostranze della Pub(li)ca predilezione, concedendole in Grazia per la sud(ett)a prossime decorsa solenne giornata dell'Assensione del p(rese)nte Anno 1744; come coll'aut(ori)tà del Gen(era)lato n(ost)ro le concedemo il sù nom(ina)to Antonio o sia Antona Duchich d(ett)o Gilich dichiarandolo libero del Bando pred(ett)o, come se mai fosse contro di lui stato promulgato, dandogli facoltà di star e praticar liberam(en)te da per tutto, come poteua far prima; eseguita che sia la depennazione del suo nome da qualunque libro, filza o raspa, per la qual dourà esser munito del solito Bollettone a stampa, ed esser publicato libero, assoggettare douendosi la presente in Copia all'Ecc(el)so Tribunale per lume, et in essecuzione delle premesse osseguiate Ducali. Dourà poi la pred(ett)a riccognizione di Cichini otto, conseguiti per la p(rese)nte Grazia esser impiegati, come prescriuono le riu(eri)te Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700, negl'ornam(en)ti dell'Altare, e non distratti in qualsiuoglia altr'uso. Sic. In quorum fidem.

Zara 22 giugno 1744.

L. S. *Girolamo Guerini Pr(oueditor) G(enerale).*
Pietro Paleocapo Can(celier)e di S(ua) E(ccelenza).

LXXV.

Noi Giacomo Boldù per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Ven(ezi)a Prou(edi- L. 41a
to)r G(e)n(er)ale in Dalm(azi)a et Albania.

Si è rassegnato alla Carica Zuanne Liuenta Gastaldo della confraterna della B(eata) Vergine della Neue in S(an) Michiel di questa Città, et in uigore del Priuileggio concesso della pub(li)ca Munificenza di liberare nella solenne Giornata dell'Assensione del Sig(no)re di caduno anno un bandito, condannato o relegato, purchè non sia di quelli compresi in Processo delegato con l'autorità

e Rito dell'Ecc(el)so Con(sili)o di X(die)ci e del Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia o condonnati a Gallera. Ha perciò implorato, che a seconda della pratica da lungo tempo osseruata et auualorata con Ducali dell'Ecc(els)o Cons(ili)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Luglio 1738, sia la Gratia med(esi)ma accordata ler la liberatione di *Giouan Couaceuich* da *Eruenich*, bandito con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo S(igno)r Prou(edito)r G(e)n(er)ale Guerini Precessore 13 Agosto 1743, con condizione di non potersi liberare dal Bando senza la rimotione de piu prossimi Congionti dell'Interfetto. Fatto da Noi perciò relatiuo riflesso alle cose premesse; veduta pure la Parte a tutti Voti presa in detta confraterna, che s'uniforma al tenore dell'instanze del sud(et)to Gastaldo, e nella quale uiene dichiarata l'Offerta fatta in elemoisna di cechini cinque; come altresi letta la sentenza uditoria, et il Costituto di ampla rimotione annotato nel giorno 25 Maggio scaduto nell'Off(ici)o Pret(orizi)o di questa Città da Mitar Couacheuich, fratello dell'Interfetto Marco, e con ciò uenindo supplito alla conditione espressa nella sentenza med(esi)ma; Siamo condiscesi con l'Auttorità della Carica a dare ad'essa Confraterna questa merita rimostranza della pub(li)ca predilet(io)ne con concederle, come le concediamo per il pred(ett)o solenne giorno dell'Assensione del p(rese)te anno 1745 l'implorata Gratia di liberare il mentouato Giouan Couasseuich, che a tal effetto dichiariamo libero dal Bando, come se nato contro di lui non fosse; douendo il di lui nome esser depennato dalla Raspa e publicato libero, non che fatta ad esso la consegna del solito Bolletone rosso a stampa, e la presente sia rassegnata in copia all'Ecc(el)so Tribunale in esecut(io)ne delle premesse ossequiate Ducali. La recognit(io)ne delli cinque Cechini conseguiti per la p(rese)te liberat(io)ne dourà esser impiegata, come prescriuono le Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700 negl'ornamenti dell'Altare, e non altrimenti. In quorum f(idem).

Zara 5 Giugno 1745.

L. S. *Giacomo Boldù P(rouedito)r G(e)n(er)al.*
Egidio Zabbottini Can(celier)e G(e)n(era)lizio.

LXXVI.

L. 41b Noi Giacomo Boldù per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(edito)r G(e)n(era)le in Dalmazia et Albania.

Per indulto concesso dalla pub(lic)a Sourana Munificenza gode la Scuole o sia Confraterna della B(eata) V(ergine) della Neue d(et)ta Capeliza in S(an) Michiel di questa Città il gracioso priuileggio approuato da aureo decreto dell'Ecc(elentissi)mo Senato di liberare ogn'anno nella solenne giornata dell' Ascensione un bandito o condannato in priggione, purchè non sia di quelli compresi in Processi delegati con l'Aut(ori)tà e rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o X(dieci), ouero del Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia, esclusi anco li condannati alla pena della Gallera. Con la scorta dell'accennato specioso priuileggio confirmato da Ducali del sod(et)to Ecc(el)so Cons(ili)o 9 Maggio

e 18 luglio 1738. Si sono presentati auanti Noi Zuanne Catich Gastaldo, Pietro Nouoselich e Francesco Scarpunich Proc(urato)ri della Scuola med(esi)ma implorando con loro osseq(uiso) memoriale la gracia solita loro concedersi, e questa in beneff(ici)o del Chierico *Michiel Bobich* di *Ponta Pasman,* bandito con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Sig(no)r Prou(edito)r G(e)n(era)l Precessor Guerini a 27 Sett(embr)e 1744, e poi retento in Contrafat(io)ne. Fatto da Noi il douuto riflesso all'instanza come altresi alla motiuata di lui sentenza, che non contiene condizione alcuna; non esser che ad un'anno circa di priggionia da lui sofferta delli tre, che contiene la sua alternatiua; siamo uenuti in deliber(azio)ne di essaudirli, e ciò con oggetto di continuar alla med(esi)ma Scuola i Test(imon)i della pub(lic)a sourana predilezione. Uniformandoci dunque al praticato in casi simili da tutti gl'altri Ecc(elentissi)mi G(e)n(era)li Precess(o)ri Nostri habbiamo concesso, e con l'Aut(ori)tà del G(e)n(era)lato N(ost)ro concedemo in gracia il sud(et)to Chierico Michiel Bobich dichiarandolo libero de Bando, come se mai contro di lui fosse stato il med(esi)mo promulgato, e cosi stessam(en)te dalla prig(gio)ne, nella quale attualm(en)te si troua; dandogli facoltà di star e pratticar liberam(en)te da per tutto, come faceua prima; douendo però il di lui nome esser depennato di Raspa e publicato libero; nonchè esser munito del solito Bollettone rosso a stampa; ossoggettar douendosi in oltre la presente in Copia al sod(et)to sup(re)mo Tribunale per lume et in riuer(i)ta essecuz(io)ne delle Ducali premesse. La recognizione poi delli X(die)ci Cechini conseguiti per la presente liberazione dourà esser impiegata, come prescriuono le Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700, negl'ornam(en)ti dell'Altare, e non distratti in alcun altro luoco. Sic mandam(us). In quor(um).

Zara li 25 Maggio 1746.

L. S. *Giacomo Boldù P(roueditor)r G(enera)l.*
Egidio Sabbattini Can(celier)e G(e)n(era)licio.

LXXVII.

Noi Giacomo Boldù per la Serenissima Rep(ubli)ca di Venezia Prou(edito)re Generale in Dalmazia et Albania. **L. 42a**

In Ordine al Priuileggio, che gode la Scuola o sia Confraterna della B(eata) V(ergine) della Neue detta Capelizza in San Michiel di questa Città di liberare ogn'Anno nella solenne giornata dell'Assensione un Bandito, Condannato o Relegato, con eccezine de condannati, che si trouano in Galera o de Banditi coll'Aut(ori)tà e Rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci, ouuero del Magistrato Ecc(elentissi)mo alla Bestemia; si sono in oggi rassegnati alla Carica li Procuratori della Scuola sud(et)ta implorando, che la Grazia sia applicata per la liberazione del bandito *Illia Somo* di Dimitri di *questa Città.* Spirando però in domani li due Mesi prescritti dalla legge, nè auendo, com'essi Procuratori asseriscono, potuto sin'ora li congionti del Bandito ottenere dalla Dominante le Carte necessarie alla sua liberazione, supplicano perciò, che sia dalla Carica fraposto qualche opportuno procedimento e segnato prouisio-

nalm(en)te il Decreto con quelle condizioni, che fossero addattate al Caso, onde la pouera Scuola non abbia perder il benefizio della grazia stessa. Fatto da Noi maturo rifflesso all'Instanza, abbiamo auuto sotto l'occhio la Copia autentica della Sentenza, segnata dall'Ecc(elentissi)mo Sig(no)r Andrea Dolfin 4(quart)o Prou(editor) G(e)n(er)al Precessore, colla quale essendo stato Condannato alla Gallera il pred(et)to Illia Somo, incorse poi questo con la fuga nell'Alternatiua del Bando, in cui tuttauia s'attroua; ma con le condizioni di non potersi liberare, se non preuio il risarcimento de Danni rissentiti dalla Chiesa di S(an) Illia per il furto da lui pratticato, e se non aurà risarciti Gio(vanni) Bat(is)ta Dislanzoni, sold(a)to della Comp(agni)a Cap(ita)n Zuccarelli e Leopoldo Felich, soldato della Comp(agni)a Il Coll(onell)o Bachich, per soldo da essi sborsato a lui Illia sop(r)a effetti dalla Giustizia ricuperati e restituiti a chi s'aspetauano. Prodotte in autentica forma da Congionti del Bandito le rimozioni degl'accenati due soldati, non menochè la Quietanza de Proc(urato)ri della Chiesa di S(an) Illia; e con ciò essendo state suplite a tutte le condizioni della sentenza, manca ora solam(en)te il Riscontro legale del debito, che tiene il bandito uerso la Cassa Pub(li)ca per il t(em)po, che dimorò egli in Galera, non meno che quello di sua dalliggione, che deue esser estratto da Magistrati Ecc(elentissi)mi della Dominante. Per le dificoltà sin'ora incontrate da Congionti del sud(et)to Illia d'auerne ne sud(et)ti Mag(istra)ti la Copia autentica, non fu possibile la sodisfaz(io)ne del di lui debito, e giachè spirante è il termine della Grazia, come sopra; interponendo Noi prouisionalm(en)te l'Aut(ori)tà della Carica a uantaggio della supplicante Scuola, rispettata sempre per l'osseruanza della Legge, deliberiamo per ora e terminando decretiamo, che sono gia stati per Parte del Bandito Illia Somo sodisfatti tutti gl'altri di lui oblighi, sia e s'intenda col p(rese)nte decreto applicata a lui la Grazia per la liberz(io)ne del proprio Bando; ma non s'intenderà però, che abbi il p(rese)nte il suo effetto, se entro il termine di g(ior)ni vinti non sarà per parte del bandito p(rese)ntata la giù mentouate Copia del suo debito e di sua dalliggione, e se non auerà entro il termine stesso contato in questa fiscal Camera l'importare del debito med(esi)mo, nel qual Caso douerà il M(aist)ro Camerale, riceuendo il danaro, far di quello li soliti giri e rillasciar la copia di partita per esser unita all'altre Carti già proddotte nella Canc(ella)ria N(ost)ra; e perchè possino entro il termine de sud(et)ti uenti g(ior)ni farsi le annotazioni in forma al Margine del p(rese)nte decreto, senza le quali s'intenderà nullo e di niun valore, come se fatto non fatto; ma suplito che sarà anco a questa condizione, s'intenderà il Bandito libero dal proprio bando. Li noue Cecchini poi esibiti per parte del Band(i)to alla Scuola, come resulta dalla parte presa da Confratelli nel g(ior)no 19 Maggio decorso e già da Proc(urato)ri conseguiti, come appar da loro riceuuta 12 del mese stesso, douranno impiegarsi unicam(en)te negl'ornam(en)ti dell'Altare d'essa Scuola, come prescriuono le Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700. In quor(um) fidem.

Zara li 22 Luglio 1748.

L. S.

Giacomo Boldù P(rouedito)r Ge(ne)ral
Alessandro Moretti Canc(elie)r G(e)ne(ra)licio.

In margine: Zara adi 31 Agosto 1748. Si fa nota, che essendo state presentate le copie auttentiche del debito, che teneua Illia Sommo uerso la Cassa pub(lic)a e di sua Balliggione, è stato anco in oggi da Michiel Sommo contate L. 525.13 nella Camera Fiscal in portar del debito sud(et)to, come da copia di Partita del g(ior)no d'oggi, auendo pure restituito la coltrina accenata, con la quale il pred(et)to Illia era fugito dalla Gallera, come spicca da ricepieta di Protonotar Sop(rastant)e del g(ior)no d'oggi; e perciò s'intenda eseguito il pred(et)to decreto, dichiarato cosichè tutte le Carte in tal afare sono in Filza Documentorum.

Alessandro Moretti Canc(elie)r G(e)n(er)alizio.

LXXVIII.

Noi Gio(vanni) Bat(tis)ta Loredan, Nicolò Erizzo 5(quint)o e Sebastian Molin per la Ser(enissi)ma Republ(i)ca di Ven(ez)ia Sind(ic)i Inqu(isitor)i in Dalm(azi)a et Alb(ani)a. L. 42b

Specioso Priuileggio accordato dalla pub(li)ca Munificenza alla Confraternita Laica chiamata della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza nella Chiesa di S(an) Michiele in questa Città con la voce e facoltà di poter liberare nella solenne giornata dell'Ascensione del S(igno)re di cadaun anno un bandito, condannato o relegato, se veda avvalorata la prattica da lunghi esmpij e confermata la continuazione con le Ducali dell'Ecc(el)so Cons(il)io di X(die)ci 9 Maggio e 18 luglio 1738, esclusi però quelli Processi formati coll'Aut(ori)tà e rito di d(ett)o Ecc(el)so Consilio e del Mag(istra)to Civ(i)co della Biastema, come pure li condannati alla Galera. Si sono però rassegnati alla n(ost)ra Mag(istratur)a li Gastaldo e Procurat(o)ri della sud(et)ta Scola della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza implorando con riverita supplicazione, che in ordine alla parte presa da loro confra(te)lli sotto li 18 Maggio pross(i)mo pass(a)to, le sia concessa la Grazia della liberazione di *Milos Ciaghicich* de Villa *Slivniza* di questo contado, bandito con Sen(ten)za dell'Ecc(elentissi)mo S(igno)r Prov(edito)re G(e)n(er)al Boldù publicata 24 Nov(emb)re 1745 per furto e cooperazione dell'Omocidio nella persona del q(uonda)m Domenico Duchich fu Alfiere de Borghesani di questa Città. Veduta però da Noi la Sen(ten)za med(esi)ma con la condizione in essa espressa, quale ossrvata intieram(en)te adempita con la pace conseguita da Mattio figlio del d(ett)o Alfier Dominico Duchich, annotata in forma Originale, et osservata non esservi in d(ett)a sen(ten)za altre condizioni, veduta pure la soprascritta parte a tenor dell'anted(ett)e Ducali presa a tutti ‖ i voti da confra(te)lli della pred(ett)a Scola, in cui vien anco espressa la ricognizione esibita per detta Grazia Zecchini sei. L. 43a

Fatto riflesso alla precitata antica prerogativa d'essa benemerita Scola siamo concorsi di darle continuate le rimostranze della Pubb(li)ca predilezione concedendole in Grazia per la sud(ett)a decorsa solenne giornata dell'Ascensione del p(rese)nte anno 1749; come coll'Aut(ori)tà del Magistr(a)to N(ost)ro le concedemo il sunom(inat)o Milos Giaghicich figlio d'Illia dichiarandolo

perciò libero del Bando soprad(ett)o, come se mai contre di lui fosse promulgato, e dandole facoltà di star e pratticar liberam(en)te da per tutto, come poteva far prima; esseguita che sia la depenazione del suo nome di Raspa, della quale dovrà esser munito con solito Bollettone a Stampa, ed esser publicato libero. Dovrà poi la pred(ett)a ricognizione di Cecchini sei conseguiti per la Grazia esser impiegati, come prescrivono le riverite Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700, negl'ornam(en)ti de suoi Altari, et non distratta in qualsivoglia altro uso. Sic. In quor(um) fid(em).

Zara dal Sind(icat)o ed Inqu(isit)o N(ost)ro li 10 Luglio 1749.

L. S. *Gio(vanni) Bat(is)ta Loredan Sind(ic)o Inqu(isito)r.*
Nicolò Erizzo 5(quint)o Sind(ic)o Inqu(isito)r.
Sebastian Molin Sind(ic)o Inqu(isito)re.
Michiel Bonzio Nod(ar)o del Sind(icat)o et Inq(uisito).

In margine: Copia Autentica fu consegnata al Graziato Giaghicich. L'originale esiste in Filza Terminazioni N(omer)o 26.

LXXIX.

L. 43b Noi Gio(vanni) Bat(tis)ta Loredan, Nicolò Erizzo 5(quinto) e Sebastian Molin per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venezia Sindici Inquisitori in Dalm(azi)a et Alb(ani)a.

Gode antichissimo Priuileggio dalla Pub(blic)a Munificenza la Confraternta Laica chiamata la B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capellizza nella Chiesa di S(an) Michiel di questa Città la Grazia della voce e facoltà di liberare nella solenne giornata dell'Assensione di cad(au)n anno un bandito, condannato o relegato, e lo v'è anche uallorata la pratica di lunghi esmpij e confirmata la continuazione colle Ducali dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Luglio 1738, esclusi solam(en)te quelli li processi formati coll'aut(ori)tà e Rito del detto Ecc(el)so Cons(ili)o o de Mag(istra)to della Biastema, come pure li condannati alla Galera. Colla scorta però di tali prerogatiue si sono rassegnati alla Carica delegati li Gastaldo e Procur(ator)i della sud(ett)a Scola della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza ed hanno con riu(erit)e suplicazioni implorato, che in ordine alla Parte presa da loro confratelli sotto li 5 Aprile p(rossim)o p(assat)o le sia concesso in grazia la liberazione di *X(Cristo)foro* q(uondam) Felice *Lugauia* natiuo di *questa Città;* resto bandito con Sentenza di q(ues)to N(obil) H(omo) Co(nte), publicata li 29 Maggio 1749 per omicidio nella persona del fu Ant(oni)o Bortolotti. Veduta però e letta da Noi la sentenza med(esi)ma, nè trouandosi in essa condizione alcuna e ueduta pur la soprad(et)ta Parte a tenor dell'anted(et)te Ducali presa da confratelli della pred(et)ta Scuola, in cui uiene anco espressa la ricognizione debita per la grazia di Reali quaranta pic(coli) moneta di Dalm(azi)a; e fatto riflesso alla precitata antica prerogatiua d'essa benemerita Scuola, siamo concorsi di darle continuate le rimostranze della Pub(lic)a predilezione concedendole in grazia per la sud(ett)a decorsa giornata

dell'Assensi(o)ne del presente anno 1750; come coll'aut(ori)tà del Mag(istra)to N(ost)ro le concedemo il sunom(ina)to X(Criso)foro Lugauia q(uondam) Felice dichiarandolo perciò libero dal Bando predetto, come se mai contro di lui fosse dtato promulgato e dandogli facoltà di star e pratticar liberamente da per tutto, come faceua prima; eseguita che sia depennazione dell suo nome, della quale dourà esser munito con solito || Bollettone a Stampa ed esser L. 44a publicato a Stampa ed esser publicato libero.

Dourà poi la predetta recognizione de Reali quaranta consegnati per la Grazia esser impiegati, come prescriuono le riu(eri)te Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700, negl'ornam(en)ti de suoi Altari e non distratti in qualunque altre uso. Sic mand(amus).

Zara 18 Maggio 1750.

L. S. *Gio(vanni) Bat(tis)ta Loredan Sind(ico) Inqu(isitore).*
Nicolò Erizzo 5(quint)o Sind(ice) Inq(uisitore).
Sebastian Molin Sin(dico)Inq(uisitore),
Giuseppe Guerini Nod(ar)o del Sind(icato) et Inq(uisitorato).

In margine: L'Originale esiste in Filza Terminazioni al N(omer)o 33.

LXXX.

Noi Gio(vanni) Bat(tis)ta Loredan, Nicolò Erizzo 5(quint)o e Sebastian Molin per la Ser(enissi)ma Republica di Venezia Sindici Inquisitori in Dalmatia et Albania.

Si sono alla Inquisitoria Mag(istrata)le N(ost)ra rassegnati il Gastaldo e li Procu(rato)ri della Scuola della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza nella chiesa di San Michiel in questa Città coll'inueterate Priuileggio dalla Publica Grazia conceduto a quella confraternita li liberare in cadaun anno nella Solenne giornata dell'Assensione del S(igno)ra un Bandito, Condannato o Relegato, eccettuati però i Rei spediti ne'Processi, formati coll'Aut(ori)tà e Rito del detto Ecc(el)so, del Mag(istra)to Ecc(entissi)mo alla Biastemma et i Condannati alla Galera. Aualorato questo Pub(li)co indulto da molti esempij e documenti e specialm(en)te dalle Ducali del med(esi)mo Ecc(el)so Cons(ili)o 9 Maggio e 18 Luglio 1738; hanno perciò supplicato essi Gastaldo e Proc(urato)ri, perchè relatiuam(en)te alla parte presa da Confr(at)elli di essa Scuola li 2 spirante le uennisse benignam(en)te accordata in grazia la liberaz(io)ne d'*Iseppo Borich* di Zorzi da *Podgora* Territorio di Macarsca bandito per anni dieci con sen(ten)za dell'Ecc(elentissi)mo S(igno)re Prou(edito)r G(e)n(er)al Boldù publicata li 18 Maggio 1748. Concorrendo Noi Colla manutenzione dell'accennato Priuileggio a dar continui riscontri alla Scuola med(esi)ma gl'effetti dalla Pub(lic)a graziosa condiscendenza, ueduta e letta la sen(ten)za di bando med(esi)mo, in cui non apparisce condiz(ion)e || alcuna, L. 44b e cosi pure la sucitata parte passata nella confraternita a Senso delle premesse Ducali coll'accettata offerta da Cechini dieci in recognizione della

grazia offerti alla d(ett)a Scuola della B(eata) V(ergine) sud(ett)a per parte del Borich pred(ett)o; concedemo coll'aut(ori)tà della Mag(istratu)ra N(ost)ra e dichiarimo il pred(ett)o Iseppo Borich di Zorzi libero ed esente dal Bando pred(ett)o, come se mai fosse seguito admettendolo alla fecoltà di star e praticar senza ueruna riserua da per tutto, come faceua prima; cassato che sia di Raspa il di lui nome; per la qual cosa dourà esser munito col solito Bollettone a Stampa, ed essere publicato libero.

Douranno i dieci Cechini esborsati per questa grazia essere impiegati a tenor delle riu(erit)e Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700 in decoro e beneff(izi)o degl'Altari della chiesa sud(ett)a, e non altrimenti: mandantes.

Dato dal Sind(icat)o ed Inq(isit)o n(ost)ro 30 Maggio 1751. Zara.

L. S. *Gio(vanni) Bat(is)ta Loredan Sind(ic)o Inq(uisitore).*
Nicolò Erizzo 5(quint)o Sind(ic)o Inq(uisitore).
Sebastin Moli Sind(ic)o Inq(uisitore).
Michiel Bonzio Nod(ar)o del Sind(icat)o et Inq(uisitora)to.

In margine: L'originale esiste in Filza Terminazioni al N(umer)o 83.

LXXXI.

Noi Emanuel Michiel Venier Conte et Iseppo Barbaro Cap(itani)o Rettori di Zara.

Rassegnatisi dauanti Noi li Capi della Scuola della B(eata) V(ergine) del Borgo d(ett)a Capelizza col Scorta dello specioso Priuileggio dalla Publica Munificenza accordatole di liberare ogni anno un bandito o condannato, la implorarono a solieuo di *Zorzi* d(ett)o Rocco *Miloucich* con sen(ten)za dell'Ecc(elentissi)mo Pr(ouedito)r Pietro Girolamo Balbi 29 Sett(emb)re 1751 per alternatiua e stante innabilità alla Galera condannato tre anni in prigione. Esaminata però da Noi l'ist(anz)a e stante l'aut(ori)tà inpartita in absenza della sup(re)ma Carica in Prouincia alle Nostre Rapp(resenta)nze con uenerate
L. 45a Ducali 18 M(a)g(gi)o 1738 Decretiamo, che in grazia || della Scuola supplicante sia e s'intendad(etto) Zorzi o sia Rocco Miloucich assolto dalla sen(ten)za sud(ett)o. In quor(um).

Zara 28 Gen(ar)o 1751. M(ore) V(eneto).

Emanuel Michiel Venier Conte.
Iseppo Barbaro Cap(itan)o.

LXXXII.

Noi Girolamo Maria Balbi per la Ser(enissi)ma Repub(lic)a di Ven(ezi)a Prou(edito)r Gen(erà)l in Dalm(azi)a et Albania.

Si sono dinanti Noi rassegnati li Capi della Confraterna della B(eata) V(ergine) del Borgo detta Capelizza nella chiesa di San Michiele in questa

Città, e coll'inueterato Priuileggio dalla Publica Grazia concedutole di liberare in cadaun anno nella solenne giornata dell'Assensione del S(igno)re un bandito, condannato o relegato, eccetuati però i rei spediti ne'Processi formati coll'Aut(ori)tà e Rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci, del Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bastemia et i condannati alla Galera; hanno suplicato essi Capi, perchè reletiuam(en)te alla Parte presa da Confratelli d'essa Scuola le uenisse benignam(en)te accordato in grazia la liberazione di *Giacomo Versaico* dalla Villa *Nadin* di questo Contado Bandito con sen(ten)za dell'Ecc(elentissi)mo S(igno)r Pr(o)u(edito)r Boldù 13 Ott(obr)e 1747. Concorrendo Noi colla manutenzione dell'accennato priuileggio a dar continui ricsontri alla Scuola med(esi)ma degl'effetti della Publica graziosa condiscendenza, ueduta e letta la sen(ten)za sud(ett)a, in cui non apparisce alcuna condizione, e cosi la sù citata parte passata nella confraternita coll'accettatta offerta di Zechini cinque in recognizione offerti alla d(et)a Scuole della B(eata) V(ergine) sud(et)ta per parte del Versaico pred(ett)o, concedemo coll'aut(ori)tà del G(e)n(er)alato n(ost)ro dichiarimo il pred(ett)o Giacomo Versaico libero ed essente dal bando sopradetto, come se mai contro di lui fosse seguito admettendolo alla Facoltà di star e praticar senza ueruna risserua da per tutto, come faceua prima; cassato che sia di Raspa il di lui nome; per la qual cosa dourà esser munito con solito Boletone, e publicato libero. Douranno i cinque Zechini esborsati per questa grazia esser impiegati a tenor delle riu(eri)te Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700 in decoro e beneff(izi)o dell'Altare della chiesa sud(ett)a, e non altrim(en)ti; mandamus.

Zara li 6 Febraro 1752. M(ore) V(eneto).

Gir(ola)mo M(ari)a P(rouedito)r G(e)n(era)l.
Spirid(ione) Minotto Prim(i)zio in Can(cellari)a G(e)n(era)lizia.

LXXXIII.

Noi Pietro Soranzo Co(nte) e Marin Morosino Cap(ita)nio Prettori di Zara e sua Giurisdiz(io)ne. L. 45a

Per specioso indulto della Pub(blic)a Munificenza la Confraternita della Scolla Laica chiamata della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza nella Chiesa di S(an) Michiel in questa Città la grazia della voce e facoltà di liberare cad(au)n anno nella solenne Festiuità dell'Assensione del S(igno)re un bandito, condannato o relegato, come se ne uede da moltiplici remoti e recenti esmpij, auualorato il Priuleggio esclusi sempre i Rei processati ed espediti coll'Aut(ori)tà e Rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(diec)i, Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Biastema e de condannati alla Galera a tenor delle confirmatiue Ducali di d(et)to Ecc(el)so Cons(ili)o 9 Maggio e 18 Lug(li)o 1738. Con la scorta di tal Priuleggio prodotti si sono a Noi con diuote supplicaz(io)ni li Capi della Confraterna med(esi)ma implorando la grazia a fauore di *Martin Luchich* d(ett)o Giagrosseuich di Milos da *Carin* Territorio di Nouegradi, esistente in queste Carceri per esecuz(io)ne di mesi

diecìotto di Priggione, contenuta nella sentenza di Bando contro di lui pronunciata dall'Ill(ustrissi)mo Sig(no)r Iseppo Barbaro Cap(ita)nio Precessore, senz'altra condiz(io)ne, sennon che, se nel 3(termi)ne di sei Mesi otterirà la pace effettiua dalli Congionti dell'Interfetto Iuan Vuceuich, sia liberato dal Bando stesso. Vista da Noi dunque e considerata l'espressa Banditiua Sen(ten)za, fatto riflesso anche alle cose premesse, non che alla Parte a pieni Voti presa in detta Confraterna sotto li 24 cad(en)te, che spiega l'offerta fatta in elemosina di Zecc(hi)ni otto ed un Filippo, e stante l'Aut(ori)tà alle Rapp(resenta)nze N(ost)re impartita con uenerate Ducali 18 Giug(n)o 1738, in absenza della Prim(a)ria Carica in Prou(inci)a, siamo condiscesi di benignam(en)te annuire all'instanze de supplicanti Capi dell'accennata Scola, col concedere come li concediamo l'implorata grazia di liberare della Priggione il mentouato Martin Luchich, cui resta a tal'effetto dichiarito consequetemente libero dal Bando, come se contro di lui seguito non fosse, e perciò dourà esser anche depennato dalla Raspa il di lui nome e publicata la sua liberazione, esborsata che u'abbia prima l'offerta elemosina, come uine prescritto dalle Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 25 Agosto 1700, che si dourà
L. 46b impiegare in || ornam(en)to e benef(fizi)o dell'Altare, e non altrimenti. In quorum fidem.

Zara 27 Giug(n)o 1753.

Pietro Soranzo Co(nte).
Martin Morosini Cap(ita)nio.
Gio(vanni) Dom(ini)co Barbis Canc(elie)r Pret(to)rio.

LXXXIV.

Noi Francesco Grimani per la Serenissima Repub(lic)a di Venezia Proued(ito)r Gen(er)al in Dalmazia et Albania.

In ordine al precioso priuileggio accordato dalla Pub(blic)a Munifficenza alla Confraternita Laica della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza nella Chiesa di S(a)n Michelle in questa Città della facoltà o sia uoce, che gode di poter liberare nella Solenne Festuità dell'Ascensione del Sig(no)re in cadaun'anno un Bandito, Condannato o Relegato, eccettuati però quelli dipendenti dall'aut(ori)tà e Rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci e del Mag(istra)to alla Biastema, come pure li Condannati alla Galera; si sono rassegnati alla Carica con riuerente supplicazione li Gastaldi e Procuratori della sud(et)ta Confraternita implorando, che respetiuam(en)te alla Parte presa da loro Confratelli fin sotto li 20 Gennaro pross(i)mo pass(ato) le sia concessa la grazia della liberazione di *Gregorio Milosseuich* dalla Villa *San Cassan* capitalm(en)te bandito in sentenza del fu Ecc(elentissi)mo Sig(no)re Proued(ito)r Gen(er)al Diedo di 18 ottobre 1723. Fatto però da Noi rifflesso alla suespressa antica prerogatiua, auualorata da lunga prattica e comfermata anco con Ducali dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Luglo 1738; non che ueduta la suespressa sentenza, e d'essersi supplito dal sud(et)to Milosseuich alle condizioni in essa contenute, per esser spirato il periodo di

anni uinti dopo la sua prascrizione e conseguita da Cattarina Clanaz relita quond(am) Antonio Lorenta sorella dell'interfetta Donna; non solo Carta di dichiarazione d'essere stata sodisfatta e saldata di quanto le fu decretato per detta sentenza, ma anco di ampla remozione, la quale restò parimente prodotta; e finalm(en)te osseruata la sopras(tatut)a Parte a tenor delle anted(et)te Ducali presa a tutti i uoti da Confratelli in cui uiene anco espressa la ricognizione esibita per detta Grazia di Zecchini noue, siamo concorsi di dare alla sud(et)ta Confraternita continuate le rimostranze della pub(lic)a predilezione concedendole in grazia per la surifferita solenne Giornata dell'Ascensione del presente Anno 1754; come coll'auttorità del Gen(era)lato Nostro le concedemo il sunominato Gregorio Milosseuich, dichiarandolo perciò libero dal Bando soprad(et)o, come se mai contro di lui non fosse stato || promulgato, L. 46b
sicchè depennato il di lui nome dalla Raspa, e munito del solito bolettone dourà essere publicato libero. E la sud(et)to recognizione delli Zecchini noue essere impiegata, come prescriuono le riu(eri)te Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700, negli ornamenti degl'Altari della Chiesa sudetta, nè distratta in altro uso. Sic mandamus. In quorum fidem.

Zara li 25 Maggio 1754.

L. S. *Franc(es)co Grimani Pr(oueditor) Gen(eral).*
Gio(vanni) Ba(tista) Sara Canc(elie)re G(e)n(era)lizio.

LXXXV.

Noi Francesco Grimani per la Ser(enissi)ma Repub(lic)a di Venezia Proued(ito)r G(e)n(er)al in Dalmazia et Albania.

Rassegnatisi nanti di Noi con loro diuota Supplicaz(io)ne li Capi della Confraternita Laica della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capellizza nella Chiesa di S(an) Michele da questa Città, hanno implorato che in ordine al specioso priuileggio che gode di poter liberare nella solenne Festività dell'Ascensione del Signore in cadaun anno un Bandito, Condannato e Relegato, eccetuati però quelli dipendenti dall'Autorità e Rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(dieci) e del Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Biastema, come pure li Condannati alla Galera – le sia concessa la grazia della liberaz(io)ne di *D(on) Francesco Gherdinich* dal Castello di *Dobrigno* sopra l'Isola di Veglia bandito per anni vinti con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo fu Proved(itor) G(e)n(er)al precess(o)re Dolfin li 25 Settembre 1737 in Caso deleg(a)to S(anc)te S(e)dis. Vista però l'offerta fatta al luogo pio di Zecchini nove, con la parte presa a pieni voti in detta Confraternita per l'effetto acenn(a)to nel dì 20 Aprile scad(en)te, non che la Copia della suesp(ress)a Sentenza in auttentica forma p(rese)ntate e rimarcando pure da altra Carta autt(entic)a legalizzata ugualm(en)te prodotà, l'ampla rimozione concessa al sud(et)to D(on) Francisco Gherdinich in Atti del pub(lic)o Nodaro Andrea Bendatà in Verbanio li 21 Febr(ar)o 1742, con che resta adempita la condizione contenuta nell'accenn(a)ta Sintenza; uniformandosi Noi al praticato dagli Ecc(elentissi)mi Precessori Nostri ed alla

pub(lic)a Sovrana intenzione espressa in ven(erabi)li Ducali dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(dieci) 9 Maggio e 18 Luglio 1738 nel mamtemere il privileggio suesp(ost)o con la continuaz(io)ne verso la sud(et)ta Confraternita ||
L. 47a degli effetti della pub(lic)a Munifficenza, abbiamo concesso e con l'Aut(ori)tà del G(e)n(er)alato Nostro Concedemo in grazia per la suriferita solenne Giornata dell'Ascensione caduta nel di 8 Maggio corr(ent)e il sunom(inat)o D(on) Francesco Gherdinich dichiarandolo però libero dal Bando sopra-d(ett)o, come se mai contro di lui fosse stato promulgato, sicchè dipennato il di lui nome dalla Raspa, in forma dovrà essere publicato libero, e la p(rese)nte assoggettata in Copia all'Ecc(el)so Tribunale, come prescrivono osseq(uia)te Ducali. La ricogniz(io)ne po delli Zecc(hi)ni nove conseguiti per la presente grazia avrà puram(en)te da impiegarsi in beneficio degli Altari della Chiesa pred(et)ta, nè distratta in altro uso a tenore dell'altre riv(eri)te Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700. Sic Mand(amus). In quorum.

Zara li 10 Maggio 1755.

L. S. *Franc(esco) Grimani P(rovedito)r G(enerale).*
Spirid(ione) Minotto Prim(ar)io di Canc(ellar)ia G(e)n(era)lizia.

LXXXVI.

Noi Fran(ces)co Grimani per Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Ven(ezi)a Prou-(edito)r G(e)n(er)al In Dalm(azi)a et Alb(ani)a.

Con riuerente loro supplicaz(io)ne si sono rassegnati alla Carica li Capi della Confraternita Laica B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelizza nella Chiesa di San Michiele di questa Città implorando, che in ord(i)ne al priuileggio, che gode, di poter liberare nella solenne Festiuità dell'Ascensione del Sig(no)re in cad(a)un anno un Bandito, Condannato o Relegato eccetuati però quelli dipendenti dall'Aut(orità e Rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(dieci) e del Magg(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Biastema, come pure li Condannati alla Gal(er)a, le sia concessa la grazia della liberazione di *Zuanne Secula* q(uonda)m Paolo dalla Villa *Bibigne* band(i)to per anni dieci con s(ente)nza di N(ostro) S(ignore) Pietro Soranzo fu Co(nte) di Zara publicata li 9 Maggio 1754; uista però l'oblazione di Zecc(hi)ni dieci al luogo Pio
L. 47b con la parte presa a pieni uoti in d(et)ta Confraternita per l'effetto || suespresso, non che la Copia dell'acc(ena)ta Sentenza, e rimarcando pure da altra Carta autentica, che ci fu colle prime ugualm(en)te prodotta il Compromesso o sia conuenzione 8 Maggio 1755 formata in questo Off(ici)o Prett(o)rio, con cui appar conciliato l'adempim(en)to della condizione prescritta per la riferita S(ente)nza; uniformandosi Noi al Pratticato dagl'Ecc(elentissi)mi Precessori N(ost)ri ed alla pub(li)ca sourana intenzione nel proposito espressa in osseq(uia)te Ducali dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(dieci) 9 Maggio e 18 Luglio 1738, siamo concorsi di dare alla sudetta Confraternita continuati li riscontri della pub(li)ca predilezione concedendole in Grazia per la soprad(et)ta solenne

giornata dell'Assensione del p(rese)nte anno 1756, come coll'Aut(ori)tà del G(e)n(erala)to N(ost)ro le concedemo il sunom(ina)to Zuanne Secula, dichiarandolo perciò libero dal Bando sud(et)to, sicchè il di lui nome dipennato dalla Raspa, in forma douerà essere publicato libero, e la p(rese)nte assoggetata in Copia all'Ecc(el)so Trib(una)le, come prescriuono le premmesse ossesq(uio)se Ducali. La recognizione poi delli Zecc(hi)ni dieci conseguiti per la p(rese)nte Grazia aurà puram(en)te da impiegarsi a tenore delle altre uen(erabil)i Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700, e non distratta in altro uso. Sic Mand(amus). In quorum.

Zara li 2 Giugno 1756.

L. S. *Franc(seco) Grimani P(rouedito)r G(enerale).*
Gio(vanni) Ba(tista) Sara Canc(elie)re G(e)n(era)lizio.

LXXXVII.

Noi Aluise Contarini 3(terz)o per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venezia Prou(edito)e Gener(al) in Dalmazia et Albania.

Per effetto della pub(li)ca munificenza si troua goder da remotiss(i)mi tempi la Confraternita Laica della B(eata) V(ergine) detta della Capelizza nella Chiesa di S(an) Michiel di questa Città, il precioso priuileggio d'ottener in cad(au)n anno nel giorno della solenne festuità dell'Assensione del Sig(nor)e la grazia della liberazione d'un bandito, condannato, o relegato, eccettuati li rei spediti ne'processi formati coll'aut(ori)tà e rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci, del Magg(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia, e li condannati alla Gal(e)ra. Consta un tal indulto da lunga serie di grazie alla stessa Confraternita concesso dagl'Ecc(elentissi)mi Precessori Nostri, dagl'Ecc(elentissi)mi Inquisitori in Prou(inzi)a ed altri publici Rapp(resenta)nti, che lo rimarcano aualorato della consuetudine, non meno che da osseq(uio)se Ducali del detto Ecc(el)so di 9 Maggio e 18 Luglio || 1738, spicando altresi da uenerate Ducali L. 48a
dell'Ecc(elentissi)mo Senato di 21 Ag(os)to 1700, che prouede circa l'uso delle ricognizioni, che per le grazie stesse uengono contribuite. Con li titoli di tal facoltà e scortati dalla parte presa dalla loro confraternita li 17 Ap(ri)le decorso si sono a Noi presentati il Castaldo e Proc(urato)ri della med(esi)ma ad'implorare con loro diuoto memoriale per la grazia, di quest'anno la liberaz(io)ne di *Bare Buquich,* che in ord(i)ne all'alternatiua di sentenza del N(ostro) N(ostro) S(ignore) Lodouico Morosini fu Co(nte) di queta Città publicata li 2 Ag(os)to 1755, che lo condannò mesi dieciotto alla Gal(er)a; fu per la sua inabilità al remo assoggettato alla pena della priggione per tre anni fissatele.

Concorrendo però Noi a continuar colla manutenzione dell'acc(ena)to priuileggio li contrassegni della publica predilezione alla detta Confraternita, letta la s(ente)nza del Buquich e le carte di remozione prodotta, colle quali resta suplito alla condizioni in essa esposta, concediamo in grazia alla med(e-

si)ma il sud(et)to Bare Buquich, il quale dourà perciò esser licenciato dalla priggione, nelle quali esecutiuam(en)te alla detta s(ente)nza esiste, che sij cassato il di lui nome dalla Raspa e munito del solito boletone dourà esser pub(lica)to libero per star e pratticar, come faceua prima della s(ente)nza stessa. Del presente sarà rassegnata copia agl'Ecc(elentissi)mi S(igno)ri Capi dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci in conformità del prescritto dall'acc(ena)te Ducali, e la ricogniz(io)ne di dieci Zecchini offerta per la presente grazia non dourà esser impiegata in altro uso, fuorchè negli ornam(en)ti degl'Altari della Chiesa di S(an) Michiel sud(et)to a tenor dell'altre sunominate Ducali dell' Ecc(elentissi)mo Senato. In quorum.

Zara li 4 Giugno 1757.

L. S. *Aluise Contarini Pr(ouedito)r Ge(ner)al.*
Marco Settini Canc(elie)re di S(ua) E(ccelenza).

LXXXVIII.

Noi Alberto Donado Co(nte) e Carlo Marin Cap(ita)nio, Rettori di Zara e sue Giurisd(izio)ni.

Godendo la Confraternta della Laica Scuola della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capelliza nella Chiesa di S(a)n Michiel di questa Città, per specioso Priuileggio accordato dalla Pub(lic)a Reggia Munificenza la facoltà o uoce di poter liberare nella solenne Festiuità dell'Assens(io)ne del Sig(no)re in cad(au)n Anno un Bandito, Carcerato o Relegato, eccettuati quelli dipendenti dall'Aut(ori)tà e Rito dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci e del Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia, come pure li condannati alla Galera. Quindi in Scorta di un tale indulto si sono rassegnati dinanzi di Noi con riuerente supplibazione il Gastaldo e Proc(urato)re della Confraternita anted(et)ta implorando, che relatiuamente alla Parte presa da loro confratelli nel g(ior)no d'hieri le sia concessa la grazia della liberaz(io)ne del Reu(erendo) D(o)n *Simon Zuitulich* condannato in Prig(gio)ne per anni tre con s(ente)nza dell'Ecc(elentissi)mo S(igno)r Aluise Contarini 3(terz)o Prou(edito)r G(e)n(e-r)al attual delli 25 Nou(embr)e 1758; Vista da Noi dunque e considerata la
L. 48b s(ente)nza sud(et)ta, che non ha uerun || altra condiz(io)ne, e fatto riflesso alle cose premesse, non che alla detta parte presa a tutti i uoti, che spiega l'offerta di cechini otto in elemosina, da esser impiegati unicam(en)te al culto et ornamento dell'Altare di essa Scuola, come prescriuono le Ducali dell'Ec-c(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700; e stante l'Aut(ori)tà alle Rapp(resenta)nze N(ost)re impartita con uenerate d(uca)li 18 Giugno 1738 in Absenza della Prim(ari)a Carica in Prou(in)cia, siamo discesi di concedere alla med(esi)ma Cinfraternita in grazia per la sopra indicata solenne giornata dell' Assens(io)ne dell'anno cor(ren)te 1759, come le concedemo il questo R(eueren)do D(o)n Simon Zuitulich, cosi che in uigor delle p(rese)nti per il tempo, che gli rimane dell'enunciata Condanna, sia e s'intenda liberato, e possa

andar, star e pratticar dapertutto liberam(en)te come prima; douendo il nome suo esser depenato dalla Pub(li)ca Raspa e publicata la sua liberaz(io)ne ne' luoghi soliti ad uniuersal Nota e registrarsi la p(rese)nte, oue occoresse. Sic Mandam(us).

Zara li 11 Giugno 1759.

(Potpis Donado Conte nije zabilježen.)

Carlo Matin Cap(ita)nio.
Santo de Saua Canc(elie)r Preff(etici)o.

LXXXIX.

Noi Francesco Diedo per la Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia Prou(edito)r Gen(era)l in Dalmazia et Albania.

Con mezzo di loro riverente supplicaz(io)ne si sono prodotti alla Carica li Proc(urato)ri e Capi della Confraternita Laica della B(eata) V(ergine) detta della Capelizza nella Chiesa di S(an) Michiel di questa Città implorando, che in ordine al Prvileggio, che gode la med(esi)ma, confirmato con ossequiate D(uca)li dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700 et altre recenti dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Luglio 1738, di ricevere in grazia nel solenne giorno dell' Ascensione || del Sig(no)re un Bandito, Cond(an- L. 49a
na)to o Relegato, esclusi omninamente quelli col Rito dell'Eccelso Consilio di X(die)ci e del Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia, come pure li condannati alla Galera, resti disposta la grazia nella Solennità di 15 del corr(en)te per la liberazione di *Stanissa Uladovich Albanese* Bandito per anni dieci continui con Sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Precessor n(ost)ro Contarini 8 8(otto)re 1759.

Vista però da Noi e letta la parte presa a pieni voti da detta Confraternita, non che l'accennata Sentenza ed ampla remozione concessa al surif(eri)to Stanissa Vladovich, il tutto esteso in legal forma, e fatto finalmente riflesso alla recogniz(ion)e di zecchini d'oro otto et un ducato effettivo esibiti a benef(ici)o della Confraternita stessa per tal grazia, siamo concorsi ad esaudirne l'instanza dichiarandolo perciò libero dal bando accennato, come se mai contro di lui fosse stato promulgato, dandogli facoltà d'andar, star e praticar da per tutto, come faceve prima d'essere bandito; esguita però che sia la depennazione del suo nome di Raspa, dopo di che sia publicato libero, e la p(rese)nte averà da consegnarsi in copia all'Ecc(el)so Trib(una)le per lume in riverente esecuz(io)ne delle soprad(et)te D(uca)li.

Doverà poi l'accennata recogniz(io)ne essere impiegata negli ornamenti dell'Altare di essa Confraternita e non distratta in altro uso a tenore delle precittate d(uca)li dell'Ecc(elentissi)mo Senato. In quorum.

Zara li 24 Maggio 1760.

L. S.

Fran(ces)co Diedo P(rovedito)r G(enera)l di Dalm(azia) et Alb(ani)a.
Fran(ces)co Bonaldi Canc(elie)r G(enera)li(ci)o.

LXXXX.

L. 49b Noi Francesco Diedo per la Serenis(si)ma Repub(li)ca di Venezia Proved(i-to)r Generale in Dalmazia et Albania.

Con la suplicaz(io)ne prodotaci implorando umilmente li Proc(urato)ri e Capi della Confraternita Laica della B(eata) V(ergine) della Capelizza nella chiesa di S(an) Michiele di questa Città, che in forza del Priuileggio. che gode la med(esi)ma, confirmato con l'ossequiate Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700 e con l'altre recenti dell'Ecc(el)so Cons(ili)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Luglio 1738, di poter ricever in grazia ogn'anno nel solenne g(ior)no dell'Assensione del Sig(no)re un bandito, condannato o relegato, resti deposta la grazia caduta nella Solenità sud(et)ta dell'anno corrente per la liberaz(io)ne di *Nicola Saban* condannato in priggione da questa Carica per anni tre a die retensionis con Se(nte)nza pub(licat)a 19 Giugno scaduto; esibendo egli per ciò in elemosina all'Altare di d(ett)o Luoco Pio zecc(hi)ni dieci; quindi fatto da Noi riflesso non esser la Se(nte)nza pre(se)nte dell'eccepite dalla pub(lic)a aut(ori)tà, e stante esser stato suplito per intiero all'alternativa della Se(nte)za med(esi)ma con l'esborso fatto in Camera fiscale di Zecc(hi)ni Venti a beneff(ici)o de piu prossimi Congionti dell'interfetto Anton Ifrich, levati anche dalli med(esi)mi col mandar della Giu(stizi)a del g(ior)no d'oggi, habbiamo decretando dichiarato libero dalla sud(ett)a Sen(ten)za 19 Giugno et alternativa il Bando il nominato Sabban, quale potrà girare in ogni luoco con la med(esi)ma libertà degli altri suditi, che sono nella pub(lic)a grazia senza ricevere da chi che sia la minima molestia; dovendo li dieci Zecc(hi)ni esser impiegati negl'ornam(en)ti dell'Altare di essa confraternita sud(ett)a a tenore dell'accennate Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato; e la presente doverà esser rassegnata in Copia all'Ecc(el)so Trib(unal)e per dovuta obb(edienz)a delle inchinate Ducali. In q(uorum).

Zara li 31 Luglio 1761.

Francesco Diedo P(rovedito)r G(enera)l di D(almazia) et Alb(ania).
Gio(vanni) Chiandolin N(o)d(a)ro Sost(itut)o.

LXXXXI.

L. 50a Noi Marco Minio Conte e Z(ua)n Bat(is)ta da Mostro Cap(itani)o per la Ser(enissim)a Repub(lic)a di Ven(ezi)a Rettori di Zara.

Gode sin da tempi remoti la Laica Confraternita della B(eata) V(ergine) della Capellizza in Chiesa di S(an) Michiel di questa Città il priuileggio accordato dalla pub(lic)a Munificenza di chiedere in grazia ogn'anno nella solene giornata dell'Assensione del Sig(no)re un Bandito o Condannato esclusi quelli col Rito dell'Ecc(els)o Cons(ili)o di X(die)ci e del Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia, come spiegano le sourane Ducali dell'Ecc(el)so Senato 21 Ag(o-s)to 1700 e le posteriori di d(ett)o Ecc(els)o Cons(ili)o 9 Mag(gi)o e 18 Lug(li)o 1738.

In uista a tale specioso indulto si sono a noi prodotti in mancanza della suprema Carica li Proc(urato)ri e Capi dell'accennata laica confraternita implorando, che la grazia sud(et)ta resti a beneff(izi)o di *Lugrezio Ugoni* dalla *Terra di Mazzano*, bandito per anni dieci dal Regg(iment)o Qu(estorial)e di Brescia con sentenza 28 Ag(os)to 1757, come appar da copia auttentica della sentenza med(esi)ma.

Veduta però da noi e letta anche la parte presa a pieni uoti dalla d(et)ta Congreg(azio)ne, fatto rifflesso alla metà del tempo trascorso ed alla offerta di Z(ecchi)ni noue, che fece il supplicante all'Altar della Scola ed al uantaggio, che dall'esborso al med(esi)mo ne deriua, siamo concorsi ad essaudite l'inst(anz)a.

In uigor per tanto della facoltà espressa nelle sud(ett)e uenerate Ducali uenimo di concederli in grazia il sud(ett)o Bandito, quale dourà intendersi libero dal prop(ri)o Bando, cosichè possa andar, star e ritornar da per tutto, come p(ri)ma faceua, || douendo suplire alla depenaz(io)ne di Raspa ed esser L. 50b publicata la sua libertà.

La p(rese)nte sortirà li prop(ri)o effetto onorata che sia dell'autoreuole approuaz(io)ne dell'Ecc(elentissi)ma Primaria Carica, cui dourà essere assoggettata. In q(uorum).

Zara 31 Maggio 1763.

L. S.

Marco Minio Co(nte).
Zan Battista da Mosto Cap(itani)o.
Alberto Coradini Canc(elie)r Pr(o)u(editorale).

LXXXXII.

Noi Pietro Michiel per la Serenissima Republica di Venezia Proueditor General di Dalmazia et Albania.

Si sono rassegnati alla Carica li Capi della Confraterna della B(eata) V(ergine) della Neue d(et)ta Capeliza in S(an) Michiel in questa Città, che gode il specioso Priuleggio donatole dalla Publica Reale Munificenza di poter nella solenne Giornata dell'Assensione del Sig(no)re in cadaun anno liberare un Bandito Condannato o Relegato, e chi si uede auualorata dalla pratica di lunghi esempi, come anco confermata nella sua continuazione dell'Auttorità dell'Ecc(els)o Cons(ili)o di X(die)ci in ossequiate Ducali 9 Maggio e 18 Luglio 1738, con assoluta però e totale esclusione rapporto a queli, che fossero stati banditi, condannati o relegati per occasione di processi formati coll'Auttorità e Rito dello stesso Ecc(els)o Cons(ili)o e dall'Ecc(elentissi)mo Mag(istra)to della Bestemia, non meno che li condannati alla Galera; e quindi si sono fatti ad implorare con loro supplicaz(io)ne, che in conformità alla Parte presa nella loro congregazione il di 8 del corrente sia alla medesima Confraternita concessa la grazia della liberazione del Bandito *Giouan Pogliar* da *Smoccouich* di questo Contado proscritto con Sentenza 7 Decembre 1760 dal N(ostro) Sig(nor) Lorenzo da Mosto fu Cap(ita)nio Precessore di questa Città

L. 51a per omicidio de fu Giandrea Pogliar di lui fratello. Vedutasi però da Noi la Sentenza stessa con la condizione in essa espressa, e che gia fu adempita con la pace effettiuamente conseguita da Giouanna derel(it)ta q(uonda)m Andrea Pogliar sud(et)o in data 6 Maggio 1762, che fu prodotta con la supplica sud(et)ta; ueduta altresi la sopracitata Parte presa a tenore dell'antedette Ducali dalli Confratelli della Scuola stessa, in cui uiene anco espressa la ricognizione esibita per essa Grazia, qual'è di X(die)ci Cechini; ed al tutto fatto conueniente maturo riflesso e massime alla qualità del Priuileggio ed a quanto con le medesime Ducali è stato prescritto per la dispozione della Grazia, siamo concorsi, a continuato riscontro della Publica predilezione, a concedere come in Virtù del presente e coll'Auttorità del G(e)n(era)lato n(ost)ro concedemo in grazia della stessa Confraternita e per la solenne Giornata dell'Assensione per l'anno presente 1763 la liberazione del Bandito suespresso Giouan Pogliar, dichiarandolo perciò libero dal Bando predetto, come se mai contro di lui fosse stato promulgato; dandogli facoltà di star e praticar liberamente in ogni luoco ed in tutto e per tutto, come poteua farlo prima; e che a quest'effetto abbia il di lui Nome ad essere depennato da qualunque Libro, Filza o Raspa, doue per occasione del suriferito bando fosse descritto ed indi essere con le forme solite publicato libero.

Douranno poi li Cechini Dieci coneguiti per la presente Graziz essere impiegati negl'Ornamenti dell'Altare, e non distratti in qualsiuoglia altro uso, come lo prescriuono Venerate Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700. In quorum Fidem.

Zara 11 Maggio 1763.

L. S. *Piero Michiel P(rouedito)r G(e)n(er)al di D(almazi)a et Alb(ani)a.*
Michiel Angelo Barbini Canc(elie)r.

LXXXXIII.

Noi Z(uan)ne Moro 3(terz)o Conte e Ferigo Balbi Cap(itan)io per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venezia Rettori di Zara.

Nel specioso priuileggio, che gode la Confraterna della B(eata) V(ergine) delle Neue detta Capeliza in San Michele in questa Città di poter liberare nel giorno solenne in cadaun Anno dell'Ascensione del Sig(nor)e un bandito, condannato o relegato, non compresi però quelli per processi formati con l'Aut(o-
L. 51b ri)tà e Rito dell' || Eccelso Consiglio di X(die)ci e del Magistrato Ecc(elentissi)mo alla Bestemia; si sono pertanto presentati li Capi di detta Confraternita, e con la sua umile supplicazione hanno implorato la grazia stessa per nome e liberaz(io)ne di *Stipan Marinouich* di Boso dalla Villa *Crusseuo* bandito con sentenza dell'Ill(ustrissi)mo ed Ecc(elentissi)mo Sig(no)r Aluise Contarini 3(terz)o fu Prou(edito)r G(e)n(er)al in Dalma(zi)a et Alban(i)a publicata li 7 Agosto 1753 per omicidio del fu Stojan Dracudich q(uonda)m Slado. Sicchè da Noi letta la parte presa nella congregazione della Scola sud(et)ta, e fatto riffelesso all'esibizione di Cechini dieci il Elemosina e decorazione del sacro Altare nella detta Chiesa di S(an) Michele ed in esecuzione all'ossequiate Du-

cali del detto Eccelso Cosiglio 9 Maggio e 18 Luglio 1738, con le quali resta concessa la facoltà della Grazia suriff(eri)ta in tal giorno dichiariamo per la sud(et)ta giornata dell'Anno 1764 libero ed immune dal bando pred(et)to esso Stipan o Steffano Marinouich potendo egli liberato che sia star, praticar e uagar in ogni luoco, come faceua prima di essere proscritto, douendo essere il suo nome depennato da qualunque Libro, Filza o Raspa, doue rapporto al bando med(esi)mo fosse descritto. Saranno perciò li esborsati dieci Cecchini impiegati solam(en)te al culto dell'Altare, come sopra e non altrimenti, come prescriuono la uenerate Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700; ed il presente decreto dourà essere rassegnato all'Autorità dell'Ecc(elentissi)ma Primaria Carica per la sua approuazione. In quorum fid(em).

Zara primo Giugno 1764.

L. S. *Zuanne Moro 3(terz)o Conte.*
Ferigo Balbi Cap(itani)o.
Alessandro Calogerà V(ic)e Cancell(ier)e Pret(tori)cio.

LXXXXIV.

Noi Pietro Michiel per la Ser(enissi)ma Republica di Venezia Proued(ito)r G(e)n(era)le di Da(l)mazia et Albania. **L. 52a**

Con la Scorta del Priuileggio accordato con publici Sourani Decreti alla Scuola Laica della B(eata) V(ergine) in San Michiel detta Capeliza di questa Città di poter liberare ogn'anno nel giorno solenne dell'Assensione del Signore un Bandito, Relegato o Condannato, che non sia però dipendente dall'Autorità e Rito dell'Ecc(els)o Cons(igli)o di X(die)ci o del Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia, oppure condannato alla Galera.

Si sone rassegnati alla Carica li Capi e Proccuratori dell'accennata Scuola all'effetto, che la grazia caduta ne giorno dell'Assensione del Signore – 16 Maggio p(rossimo) p(assato) sia applicata per la liberazione di *Simo Lesaja* oriundo da *Carin,* ma abitante a Vegliane di questo Contado, bandito del N(ostro) H(omo) E(ccelenza) Lorenzo da Mosto fu Cap(ita)nio di questa Città con sentenza 30 Maggio 1761 per anni dieci continui.

Auuta sotto l'occhio la Parte de Confratelli 9 Giugno scaduto, con la quale hanno per tal effetto Balotata l'offerta a detta Scuola di Zecchini 6-sei-presa a pieni uoti; come altresì ueduta la stessa Sentenza, che non ingionge al sud(et)to Bandito ueruna condizione. E però uolendo Noi in consonanza al goduto Priuleggio dare all'accennata Scuola continuati riscontri della pub(lic)a Munifficenza, coll'Auttorità del G(enera)l(a)to Nostro siamo concorsi ad accordare come col presente accordiamo per il predetto giorno dell'Assensione del Signore ultimamente passato la liberazione del sud(et)to Bandito Sime Lesaja, che dourà preuiò il pagamento de diritti spetanti alla Cassa dell'Ecc(el)so Cons(igli)o di X(die)ci essere depenato dalla pub(lic)a Raspa, e con le forme solite publicato libero; douendo essere rassegnata la presente in copia all'Ecc(elentissim)o Tribunale, come lo prescriuono le premessi decreti, ed

impiegati li predetti sei Zecchini gia conseguiti dall'antedetta Scuola non in altro, se non negl'ornamenti degl'Altari della medesima a tenore delle Ducali 21 Agosto 1700. In quorum.

Zara 4 Luglio 1765.

L. S. *Piero Michiel P(rouedito)r G(e)n(er)al di D(almazi)a ed Alb(ania).*
Michiel Anzolo Baobini Canc(elie)r.

LXXXXV.

L. 52b Noi Antonio Renier per la Ser(enissi)ma Repub(lic)a di Venezia Proveditor di Dalmazia et Albania.

La confraternita laica della Beata Vergine della Neve del Borgo o sia Cappeliza nella Chiesa di San Michiele di questa Città gode l'antico Privileggio di poter nella Festvità dell'Assensione di Cristo Signor Nostro ottener Grazia di liberare un Bandito o Relegato, eccetuato però quelli dipendenti dall'Autorità e rito dell'Ecc(el)so Cons(igli)o di X(die)ci e dal Magistrato Ecc(elentissi)mo alla Bestemia e li condannati alla Galera; lo che recentem(en)te fu anco confermato con Ducali dell'Eccelso Cons(igli)o di X(die)ci 9 Mag(gi)o e 18 Luglio 1738. In aderenza perciò a tal Privileg(gi)o avendo Noi nel predetto giorno solenne conceduta la detta Grazia, ci hanno supplicato li Capi della Scuola medesima di concorrere, che possa essa verificarla in favore di *Petar Gurlizza* o sia Sfiancovich dalla Villa *Scabrgna,* bandito per anni sette da questa Città e suo territorio con sentenza Prefett(ici)a publicata li 22 Lug(li)o 1765. Osservata però l'Offerta fatta alla detta Scola di sette Zecchini a benefizio del sagro Altare, la qual'offerta fu a pieni voci balottata et accolta nella Congregazione radunatasi alli 27 Ap(ri)le passato, come appar dalla Copia del Scrivano della medesima Gio(vanni) Zambelli Santi; e vista pure la Copia della sentenza sud(et)ta in autentica forma presentataci, la quale non ha condizione di sorte, coll'Autorità del Gen(era)lato N(ost)ro, et in esecuzione del sudetto Privilegio abbiamo decretato, che la suriff(eri)ta Grazia debba essere in favore del sopradetto bandito Petar Gurlizza o sia Sfiancovich, dichiarandolo perciò libero dal Bando med(esi)mo, come se mai contro di lui fosse stato promulgato; sicchè il suo nome, previo il pagamento de diritti spetanti alla Cassa dell'Eccelso Cons(igli)o di X(die)ci, sia depennato dalla Pub(lic)a Raspa, e colle forme solite publicato libero, per star e praticar come faceva prima di essa Sentenza.

Del presente sarà rassegnata Copia agl'Ecc(elentissi)mi Capi dell'Eccelso Cons(igli)o di X(die)ci in conformità del prescritto, e li predetti Zecchini sette non doveranno essere impiegati in altro uso, che in ornamento dell'Altare della sudetta Beata Vergine, giusto il tenor delle Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700. In quorum.

Zara 12 Mag(gi)o 1766.

L. S. *Antoni Renier Pr(ove)d(itor) Gen(era)l.*
Fran(ces)co Egidi Canc(elie)r.

LXXXXVI.

Noi *Ottauian Valier* Conte et Antonio Querini Capitanio per la Ser(enis- L. 53a
si)ma Repub(li)ca de Venezia Rettori di Zara.

Sul sodo fondamento del specioso Priuileggio concesso dalla Sourana Pub(li)ca Munifficenza alla Confraterna Laica della B(eata) Vergine della Neue del Borgo o sia Capelizza nella Chiesa di San Michiele di questa Città di poter nella Festiuità dell'Assensione del Signore ottener la Grazia di liberare un Bandito o Relegato, eccetuati però quelli dipendenti dall'Autorità e Rito dell' Eccelso Consiglio di X(die)ci e dal Magistrato Ecc(elentissi)mo alla Bestemia e li Condannati alla Galera; come fu di recente anco confermato con Ducali dell'Eccelso Consiglio di X(die)ci 9 Mag(gi)o e 18 Luglo 1738.

Si sono a Noi prodotti con supplicazione li Capi della Scuola medesima, onde conseguire la suespressa Grazia in fauore di *Misco Babin* q(uonda)m Miho da *Oltre b*andito per anni cinque con sentenza Pretoria publicata 26 Settenbre 1766. In ossequio al suindicato Priuileggio ed in uista alla Parte presa nel termine delle Leggi prescritte nella Congregazione di detta Confraternita per rapporto all'offerta fattale di sei Cecchini a beneficio di quel sacro Altare, ballotata ed accettata, e ueduta pure la Copia della sudichiarata sentenza presentataci in Autentica forma, la quale non ha ueruna condizione. Abbiamo decretato, che la Grazia succitata essere debba in fauore del sopradetto Bandito Misco Babin, dichiarandolo perciò libero dal bando med(esi)mo, come se mai contro di lui lo stesso fosse promulgato; sicchè il di lui nome, preuio il pagamento de Diritti spetanti alla Cassa dell'Eccelso Consiglio di X(die)ci, sia depennato dalla Pub(li)ca Raspa, e con le forme solite publicato libero per star e praticar, come faceua prima della sentenziata sentenza.

Del preseente sarà rassegnata Copia all'Ecc(elentissi)ma Primaria Carica in Prou(inzi)a per la sua approuazione ... Cecchini sei non douranno essere impiegati ... ornamenti del sunominato Altare ... dell'Ecc(elentissi)mo Senato ... ornamento del sunominato sacro Altare ... dell'Ecc(elentissi)mo senato 21 Agosto 1700.

Zara 8 Settembre 1767.

Ottauian Valier Co(nte).
Antonio Querini Cap(itani)o.
Zuan ...

(Gdje su stavljene točkice, ondje je u tekstu otparano.)

LXXXXVII.

Noi Zan Gottardo Catti Co(nte) e Zan Antonio M(ari)a Dolfin Cap(ita)nio L. 53b
per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venezia Rettori di Zara.

Per dono specioso della publica Munificenza gode l'indulto la Confraternita della Scuola laica della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capellizza nella Chiesa di San Michiele in questa Città di poter conseguire nelle Festiuità dell'Assensione del Signore la liberazione d'un Bandito, Condannato o Rele-

gato, come si rimarca dalla uoluminosa serie di rimoti e recenti docum(en)ti; esclusi però sempre i Rei Processati ed espediti coll'Auttorità e Rito dell'Ecc(el)so Cons(igli)o di X(die)ci, Mag(istra)to alla Bestemia e de Condannati alla Galera a senso delle conformatiue Ducali del sud(et)to Ecc(el)so Cons(igli)o 9 Maggio e 18 Luglio 1738.

Col fondamento ed appoggio di tal Priuileggio si sono a Noi prodotti con Supplicaz(io)ne li Capi della pred(et)ta Confraterna implorando il conseguim(en)to e la participaz(io)ne della grazia a fauore di *Paolo Bubich* da *Muruizza* Bandito per anni cinque con sen(ten)za Pret(to)ria publicata sotto li 15 Luglio 1767.

Letta da Noi considerata la sen(ten)za med(esi)ma, prestato pure il conueniente riflesso alle cose premesse, non che alla Parte presa a pieni uoti di detta Confraternita ed all'offerta fatta in Elemosina di Zecchini otto, ed attesa l'Aut(ori)tà alle Rapp(resent)anze perciò impartita con Venerate Ducali 18 Giugno 1738 in absenza dell'Ecc(elentissi)ma Prim(a)ria Carica in Prou(inzi)a, siamo concorsi di benignam(en)te accogliere ed annuire l'instanze de supplicanti Capi dell'accen(na)ta Scuola col decretare e concedere come decretiamo e concediamo l'implorata grazia di liberare dalla soprad(et)ta sen(ten)za di Bando il riferito Paolo Bubich da Marruizza in uista specialm(en)te all'ampla ottenuta e presentataci Remoz(io)ne 16 Agosto 1769 restando egli dichiarato libero dal bando, come se contro di lui seguito non fosse; onde dourà esser anco depenato dalla Raspa il di lui nome, ed in conseguenza resa manifesta e publicata la sua liberaz(io)ne, lorchè aurà esborsata l'offerta ellemosina delli Zecchini otto da esser impiegati in benefizio ed ornam(en)to del ||
L. 54a suespresso Altare a senso delle Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Agosto 1700 e non altrimenti.

Il p(rese)nte dourà esser umiliato all'Ill(ustrissi)mo et Ecc(elentissi)mo S(ignor) P(rouedito)r Gen(era)l per la sua rispettabile approuaz(io)ne; non douendo gl'indicati Zecchini otto esser impiegati in altro uso che in ornamento del suindicato sacro Altare relatiuam(en)te alle rif(eri)te inchinate Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato. In quor(um).

Zara 16 X(dece)mbre 1769.

Zan Gottardo Co(nte).
Zan Ant(oni)o M(ari)a Dolfin Cap(itani)o.
Gio(uanni) Dom(ini)co Papadopulo Canc(elie)r Pret(o)rial.

LXXXXVIII.

Noi Domenico Condulmer per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venezia Prou(edito)r G(e)n(er)al in Dalmazia et Albania.

Rassegnatisi auuanti di Noi con loro diuoto Memoriale li Capi della Confraternita della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capellizza di S(an) Michiele in questa Città, hanno implorato, che relàtiuam(en)te al Priuileggio, che gode di poter liberar in cad(aun)o anno nella Festiuità dell'Assensione un Bandito, Relegato o Condannato, toltone quelli dipendenti dall'Aut(ori)tà e Rito dell'

Ecc(el)so e dal Magg(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia, e li Condannati alla Galera, sia loro concessa la Grazia della liberazione di *Mara* figlia di Sime *Bausseuich* dalla Villa *Torrette* bandita per anni uinti con sen(ten)za dell'Ecc(elentissi)mo fu Prou(edito)r G(e)n(er)al Fran(ces)co Diedo li 15 Sett(embr)e 1761. Vista la parte presa in d(ett)a Confraternuta, doue risulta già abbracciata la offerta di Zechini otto fatta al luoco Pio per d(ett)a Grazia, osseruata la Copia della suespressa sentenza in auttentica forma presentata, e rimarcando pure d'altra Carta auttentica parimenti prodotta l'ampla Remozione rilasciata alla sud(ett)a Mara Bausseuich annotata nella Canc(ella)ria Pretorea di questa Città, con cui resta adempita la condizione apperta nella d(ett)a Sen(ten)za; e uolendo Noi uniformarsi alla pub(lic)a Sourana intenzione espressa in Venerati Ducali dell'Ecc(el)so Cons(igli)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Lug(li)o 1738 nel mantenere il priuileggio suespresso con la continuazione uerso stessa Confraternita degli effetti della || Pub(lic)a Munificenza, habbiamo concessa, e coll'Aut(ori)tà L. 54b del Gen(era)lato Nostro concedemo in gracia per la anted(et)ta solenne giornata dell'Assensione di questo anno la prenom(inat)a Mara Bausseuich dichiarandola libera dal Bando, in cui era incorsa per la enunciata sentenza, sichè dipennato il di lei nome dalla Raspa; dourà esser publicata libera in forma, e della quale presentata Copia all'Ecc(el)so Tribunale, come prescriuono le pred(ett)e Ducali. La recognizione poi delli otto Zechini conseguiti per la pred(ett)a gracia dourà esser unicam(en)te impiegata in benef(ici)o dell'Altare di d(ett)a Chiesa, nè distratta in altro uso a tenore delle Ducali dell'Eccel-(lentissimo) Senato 21 Ag(os)to 1700. In quo(rum) f(idem).

Zara 20 Nou(em)bre 1770.

Domenico Condulmer Prou(edito)r G(ene)ral.

LXXXXIX.

Noi Giacomo de Riva per la Sereniss(i)ma Reu(ubli)ca di Venezia Prou-(edito)r Gen(era)l di Dalmazia et Albania.

Gode la Confraternita laica della B(eata) V(ergine) della Neue del Borgo o sia Capelizza di S(an) Michele di queta Città il Priuileggio antico di poter nella Festività dell'Assen(sio)ne del Signore ottener Grazia per la liberazion d'un Bandito o Relegato, toltone quelli però, che dipendono dall'Aut(ori)tà e Rito dell'Ecc(el)so Cons(igli)o di X(die)ci e dal Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemmia, e li Condannati alla Galera; il che anche fu recentem(en)te confirmato con Ducali dell'Ecc(el)so Cons(igli)o di X(die)ci 9 Maggio e 18 Lug(li)o 1738.

In coerenza però di tal Priuileggio prodottisi con loro Memoriale li Capi della Confraternita stessa hanno supplicato, pechè una tal Grazia possa verificarsi a favore di *Simon Eschina* da *Zara Vecchia* condannato in Priggione per anni due del giorno di sua Retenz(io)ne seguita li 26 Febb(rar)o pass(a)to con sentenza dell'Ecc(elentissi)mo Prec(esso)r Nostro Sig(no)r Dom(eni)co Condulmer 9 8(otto)bre decorso. Osservata però l'offerta fatta alla detta Scuola di Zecchini otto a beneff(ici)o del sagro Altare, la qual offerta fu accettata

dalla med(esi)ma Confraternita, come appar dalla Copia proddotta e firmata dal Scrivano Simon Giachsich, e vista pure la copia della sentenza sud(et)ta rassegnataci in aut(entic)o modo, la quale non ha condizione di sorte. Perciò coll'aut(ori)tà del Gen(era)lato N(ost)ro e in dipendenza del d(ett)o Privileggio abbiamo decretato, che la suprema Grazia debba essere in favore del riferito condannato Simon Eschina, dichiarandolo libero dalla Condanna med(esi)ma, come se mai contro di lui fosse promulgata, sicchè il suo Nome-previo il pagam(en)to de diritti alla Cassa dell'Ecc(el)so Cons(igli)o di X(die)ci-sia depennato dalla pub(lic)a Raspa, e colle forme solite pubblicato libero per star e pratticar, come faceva prima di sua Sentenza. Del presento sarà rassegnata copia agli Ecc(elentissi)mi S(igno)ri Capi dell'Ecc(el)so Cons(igli)o di X(die)ci conformem(en)te alle pub(licat)e prescriz(io)ni. E li pred(et)ti Zecchini otto non dovranno essere impiegati in altro uso, che in ornam(en)ti dell'Altare della sud(ett)a B(eata) V(ergine) a seconda dellè Ducali dell'Ecc(elentissi)mo Senato 21 Ag(os)to 1700. In q(uorum).

Zara 8 X(dece)mbre 1771.

Giacomo da Riva Prov(edito)r G(e)n(era)l.

C.

L. 55a Noi Giacomo da Riva per la Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venezia Prov(edito)r G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Albania.

La Confraternita laica della B(eata) V(ergine) della Neue del Borgo o sia Capellizza nella Chiesa di S(an) Michele di questa Città gode l'antico Priuileggio di poter nella Festiuità dell'Assensione del Nostro Signore ottener la gracia di liberar un Bandito, Relegato o Condannato, eccetuati quelli dipendenti dall'Aut(ori)tà e Rito dell'Ecc(el)so Cons(igli)o di X(die)ci e dal Mag(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia, e li Condannati alla Galera.

In uirtù pertanto di tal priuileggio si sono prodotti auanti di Noi li Capi della Scola med(esi)ma implorando, che la grazia del sud(et)to giorno caduto in questo anno sia disperta a benefizio di *Zuanne Cordich* da *questa Città* bandito con sentenza dell'Ecc(elentissimo) S(igno)r Pru(editor) G(e)n(er)al 3 Giugno 1767 senza alcuna condizione. Osseruata però l'offerta fatta alla d(ett)a Scola di Zecchini otto, ballottata e presa a tutti i uoti, come appar dalla Parte della Congregazione 21 Lug(li)o decorso; abbiamo coll'aut(ori)tà del Generalato Nostro, che la sud(et)ta grazia abbia ad essere in fauore del soprad(et)to Zuanne Cordich dichiarandolo preciò libero dal Bando med(esi)mo, come se mai non fosse c(ont)ro di lui emanato; douendo per altro essere il suo nome dipennato dalla pub(lic)a Raspa e cole forme publicato libero; preuio però il pagam(en)to dei diritti spettanti alla Cassa dell'Ecc(els)o. Del quale ne sarà consegnata Copia agli Ecc(elentissi)mi S(igno)ri Capi dell'Ecc(el)so Con(sigli)o in conformità del prescritto; E li pred(et)ti Zecchini otto non doueranno esser impiegati in altro uso che in ornam(en)to dell'Altare della sud(ett)a B(eata) V(ergine) s(tan)do ai predetti decreti. In q(uorum).

Zara 26 Lug(li)o 1772.

Giacomo da Riva Prou(edito)r G(e)n(era)l.

CI.

Noi Giacomo da Riua per Ser(enissi)ma Repub(li)ca di Venezia Prou(editor) G(e)n(er)al in Dalm(azi)a et Albania.

Si sono rassegnati auanti di Noi con diuoto Memoriale li Capi della Confraternita della B(eata) V(ergine) del Borgo o sia Capellizza di S(an) Michele in questa Città; hanno implorato, che in ordine al Priuilleggio, che gode di poter liberar nel g(ior)no dell'Assensione del Signore di cad(aun)o anno un Bandito, Relegato o Condannato, che non sia dipendente dall'Aut(ori)tà e Rito dell'Ecc(el)so Cons(igli)o X(die)ci, dal Magg(istra)to Ecc(elentissi)mo alla Bestemia o condannato alla Gallera-sia loro concessa per il sud(ett)o giorno dell'anno presente la liberazione di *Nicola Tepsa* da *Rasteuich* bandito con sen(ten)za dell'Ecc(elentissi)mo Precessor Nostro Condulmer con sentenza 1 Ott(ob)re 1771. Vista la parte presa in d(ett)a Confraternita, doue risulta accettata la offerta di Zechini sei fatta al pio luoco per la implorata gracia; osseruata la Copia della suespressa sen(ten)za in auttentica forma presentata e rimarcando pure d'altra Carta in copia auttentica forma presentata parim(en)ti prodotta l'ampla remozione de Congionti dell'interfetto Matteo Zorich, con la quale resta adempita la condizione apposta nella pred(et)ta sen(ten)za, **L. 55b** e uolendo Noi uniformarsi alla pub(lic)a Sourana intenzione dichiarita in replicate Ducali dell'Ecc(el)so Cons(ili)o nel mantenere d(ett)a Confraternita nel Priuileggio pred(ett)o con la continuazione uerso la med(esi)ma dagli effetti dalla pub(li)ca Munificenza, habbiamo concesso come coll'Aut(ori)tà del G(e)ne(ra)lato N(ost)ro concedemo in grazia per l'anted(ett)a solenne giornata dell'Assensione di q(ues)to anno il prement(ouat)o Nicola Tepsa dichiarandolo libero dal Bando, in cui era incorso per la ennuciata sentenza, sichè preuia la dipenazione del di lui nome dalla Raspa, dourà esser colle forme solite publicato libero e della qual rassegnata copia agli Ecc(elentissi)mi S(igno)ri Capi dell'Ecc(el)so Cons(igli)o a beneu(olenz)a. Gli sei Zechini poi offeriti alla sud(ett)a Confraternita douranno esser unicam(en)te impiegati in benef(izi)o dell'Altare di d(ett)a Chiesa, nè distratta in altri usi, come prescriuono li pred(et)ti decreti. In q(uorum) F(idem).

Zara 18 Lug(li)o 1773.

Giacomo da Riua P(rouedito)r G(e)n(era)l.
Il Canc(elie)r di S(ua) E(ccelenza).

)ISLAV CVITANOVIĆ

POMORSKO ZANIMANJE IŽANA

(od XV. stoljeća do danas)

UVOD

je otok u zadarskom arhipelagu između Dugog otoka i otoka na. Otok ima površine 17,5 km.² Posve je naravno, da su se nje-tanovnici već davno počeli zanimati pomorstvom, pak su iskorišći-nore na sve moguće načine.

a raspravica ima za svrhu da prikaže: a) *ribarstvo*, b) *mornarstvo*,)dogradnju, d) *solane*, e)*iskorišćivanje morske trave* i f) *pržinare* ı otoka Iža.

I. RIBARSTVO

ri dalmat. dokumenti iz doba hrvat. narodne dinastije poznaju u ıtinskim gradovima ribare kao stalež (god. 1056. sudjeluju u dari- kostiju sv. Krševana u Zadru »omnes cripatores« – svi ribari grada). Ako se to odnosi na gradove, zar su primorska sela mogla uzeta? Otkuda ona feudalna tradicija sve do natrag nekoliko go-u Salima i Solinama (Dugi otok), da ribari imaju i mjesnoj crkvi i dio jednak »tovarišu« od ulovljene ribe, kad ribolov ne bi bio aćen i razvijen davno davno među primorskim stanovništvom.

to je ribarstvo staro i ukorijenjeno na obalama Jadrana, kako su bomorno čuvale i branile ribarske tradicije i običajem stečena , bjelodano nam svjedoči »Processo fra i viliici di Melada, Pon-che contro quelli di Eso per la pesca nelle valli di Saccaron e chizza« iz 1501. god.

e sitne drage i dražice, uvale, luke i lučice, zgodni plićaci i bogati ovi« duž naše obale, bili su kao stvoreni za zatvaranje i opkolja- ribe. Taj ribolov nosio je obilježje malog ribolova, kakav je on)m i danas.

Zar je onda čudno, da su se Ižani, otkako ih susrećemo na ovom otoku, otisli na more u potrazi za ribom?

Ribarsko pravo. Ižani kao i ostali otočani oko svog otoka po uvalama ljubomorno su stražili, da drugi otočani ne love ribu oko njihova otoka. Lovišta oko otoka nisu prepuštali drugima, jer je to bilo prvotno njihovo pravo. Ali, kad su uvidjeli, da jači i unosniji ribolov na plivuću ribu nije oko njihova »škol ja«, počeli su i oni zalaziti na lovišta oko Dugog otoka i u Kornat. To su pravo zadobili već u XV. stoljeću (u Sakarunu i Molajšćici).[1] Iz tog ribolova *de facto* nastalo je njihovo pravo *(de jure),* koje su grčevito branili, obranili i proširili.[2] K tome po uvalama Dugog otoka pa sve do Oliba, osim onih pred samim selima. Ižani su ribali ranije kao i danas s onom vrstom mreža, koje nisu imala dotična sela. Na pr. zagojnicom, tratom, migavicom i t. d. Ta su prava sačuvali do danas. Od Žirja do Lošinja iški ribari iskorišćivali su »pošte« sa svojim mrežama i iz njih crpli lijepu korist.

Sitan lov na ribe oko otoka započeo je zastalno, čim su naši pređi došli na ovaj otok, na srdjele i lokarde počinje već u XV stolj., a jača i raste do XIX. st., kulminira pred I. i II. svjet. rat.

»Pošte« – lovišta – oko otoka Iža za razne vrste ribolova (vrše, kogol, gaunare, ušatare, zagojnice, trate, popone, parangal, buskavice, kosavice, panel i t. d.) jesu ove: Masličica, Pečeno, Pod mrte, Šipnate, Osiljinac, Tomasovac, Soline, Trivčina, Jurinje, Dumboka, Pardišćak, Vodenjak, Bršanj, Stanač, Komoševa, Knež, Knežak, Svežina, Ruknjak i t. d. – Za srdjele i skuše oko Iža nema »pošta«, jer se iste love na dubokom i otvorenom moru.

Oko otoka Iža ima oko 20 *brakova*[3] za ribolov sa vršama, buskavicom, parangalom, panelom i kanjavačom. Ti su:

1. Veli brak: NW dug 150 m; širok 100; dubok 4 (za girice).
2. Brbinjski: NW (kod otoka Beli) dug 250 m; širok 100; dubok 2 m.
3. Štokov brak: (E Beli); dug 70 m; š. 70 m; dubok 7 m.
4. Skrajni brak: dug 100 m; š. 60 m; dubok 5 m (manule).
5. Stošin brak (kod Celinjaka): dug 70 m; š. 70 m; dubok 10 m.
6. Kudica brak; dug 50 m; šir. 50 m; dubok 10 m (za manule).
7. Sv. Mihovila (kod Kudice): dug 100 m; šir. 60 m; dubok 5 m.
8. Kudica (na istok): dug 60 m; šir. 60 m; dub. 10½ m (manule).
9. Brak od Kolovaje: dug 75 m; šir. 30 m; dub. 9 m (manule).
10. Fulija (NE): dug 100 m; šir. 100 m; dub. 5½ m (manule).
11. Fulija (E): dug 60 m; šir. 60 m; dub. 9 m (Kanj, skrpina).
12. Mali brak NW: dug 100 m; šir. 60 m; dub. 8 m (manule).
13. Lučki brak SW: dug 60 m; šir. 50 m; dub. 11 m (zubaci).
14. Brak od Rupe (W): dug 70 m; šir. 50 m; dub. 11 m (girice).
15. Brak od Parde (S): dug 200 m; šir. 100 m; dub. 28 m (pagar skrpina)
16. Gaćinov brak: dug 100 m; šir. 70 m; dub. 10 m (manule).
17. Musićev brak: dug 60 m; šir. 60 m; dub. 8 m (manule).

18. Brak na sjever od Musićeva školja: dug 70 m; šir. 50 m; dub. 22 m.
19. Brak od Bršanja: dug 150 m; šir. 150 m; dub. 8½ m (manule).
20. Brak od Komoševe: dug 100 m; šir. 60 m; dub. 11 m (manule).
21. Brak istočno od Knežaka: dug 60 m; šir. 50 m; dub. 13½ m (kanj).
22. Mandin brak (N od Knežaka): dug 50 m; šir. 50 m; dub. 25 m (manule).
23. Brak od Zaglavića: dug 50 m; šir. 40 m; dub. 25 m (manule).
24. Rutnjak NW: dug 70 m; šir. 50 m; dub. 13½ m (grug, rarog).
25. Brak kod Košljina: dug 60 m; šir. 60 m; dub. 9½ m (kantar, pagar).
26. Brak od Pečena: dug 100 m; šir. 70 m; dub. 8½ (skrpia, kanj, grug).
27. Brak od Šipnate: dug 50 m; šir. 50 m; dub. 22 m (manule).
28. Brak Kobiljak: dug 50 m; šir. 40 m; dub. 25 m (pagar, zubat).

a) Ribarski brodovi

Iški ribari i danas rabe ove ribarske brodove: batela, guc, gajeta i leut. Batela i gajeta vjerojatno su najstariji tip ribarskih brodova.

b) Ribarske sprave

1. *Alati:* vrša,[4] girnjak, panel, parangal, kanjavača, tunja, grafljun, osti, pobuk, feral, škrvanac,[5] jalovišće, oprara, losturnjak, sipac, kosavica i drakmar.

Vrše se »armaju« granama crnike, bacaju se na pošte i dižu svaki drugi dan. Gvozdenim vršama – bez »arme« – trebaju meke (»ješke«): svježe smokve, slane srdjele, smrvljen rak (»kosmaljin, šišnjara«) i smrvljen morski jež. Ove se dižu svaki dan. Ako je više vrša povezano skupa u određenom razmaku, to se zove »lac«; ako su pojedinačno u moru, onda je to »pustica«. U vrše se love ove ribe: čančol, špar, glavoč, lugar, plazulja, cncela, perga, kanj, knez, grug, zdravamarija (crveni rak) i t. d. Sezona ribanja: od proljeća do jeseni.

Girnjak se rasklopi, baci u more, pak se baca ješka (»tori se«): raskvašeno tijesto. I kad se sakupilo dovoljno gauna, žurno se potegne i digne zahvaćena riba. Lovi se uz »mule« u proljeće i ljeti. Love se samo gauni.

Panel. Na kraj mu se metne ješka: kožica od ranja ili svježi knez (sa dvije jake udice), polako se pušta u more i »kosa«. Brod na jedra ili na motor vozi brzinom od 4–6 km, uz morsku obalu ili oko braka (4–10 m dubine). Kad se ulovi riba: agač, podlanica, zubatac, pagar, igla i t. d., uspori se brzina i isteže polagano. Ovo je ribanje ljeti.

Parangal. Na njegove udice nadjene se ješka: girica, gaun, sipa, baci se u more s »kavecalima« i stoji u moru cijelu noć ili nekoliko sati preko dana. Na parangal se lovi: kanj, pagar, zubatac, angulja, skrpina, golub, raža, pas, kostilj, krečica, trpigna, vol i t. d. Sezona ribanja: jesen i zima.

Kanjavača. Treba meku: giricu, gaun, štrumbu, kozicu, sipicu, što se natakne na udice te baca na dubinu od 30–40 m (19–25 »paši«). Kad riba zategne, ribar potegne i ulovljenu ribu diže gore. Lovi se: knez, perga, kanj, pika, arbun, skrpina i t. d. Riba se kroz cijelu godinu osim zimi.

Tunja kao i kanjavača samo na manjoj dubini, a lovi se: špar, glavoč, lugar, knez, frankul, pic. Riba se kroz cijelu godinu.

Grafljun. Služi kao pomoćno sredstvo za lov sipa i uligana.

Osti (ili na »svićanje«). Noću, kad nema mjesečeva svijetla (u »bonaci«), svijetli se svijećom na karbid ili na petrolej uz obalu; ribar nađenu ribu ubija ostima. U staro doba svijetlili su zapaljenom borovinom ili smrekom.[6] »Na bonacu«, danju, uz hitro vozenje vješt ribar ubija ribu bacanjem ostiju. Doba lova jesen i zima.

Pobuk služi za plašenje i tjeranje ribe u raznu vrstu mreža.

Feral. To je ribarska svijeća na karbid ili petrolej. Ima jačine do 800 svijeća.

Škrvanac, sablja za ubijanje ribe na plićacima, poglavito ćifle.

Jalovišće (»lojišće«). Svježa bugva odmeće se od »kraja« ili brodice (uvečer po tami). Kad zahvati uligna ili sipa, polako se vuče do broda ili obale, gdje je ribar »zakuči grafljunom«. Sezona ribanja jesen i rana zima.

Oprara služi za vađenje ribe iz trate ili iz panela. Rabi se i za hvatanje glavoča, lugara i kozica.

Lostirnjak služi za vađenje lostira iz morskog dna; izguli se iz dna i diže na brod. Lostire su dobra ljudska hrana u mjesecima, koji imaju *r* u sebi (latinski). Na pr. januar, februar, mart, april i t. d. kao i oštrige.

Sipac. Bijelo obojena daščica u obliku sipe. Ova se polako vuče po površini mora, a kad sipa naskoči, ribar hitro s oprarom zagrabi i ulovi. Sezona ribanja kasna zima.

Kosavica. Na nju se natakne svježa bugva ili trak od hobotnice ili bijela krpa. Vozi se polako i »kosa« uz obalu od 1–4 metra dubine. Sezona ribanja jesen i rana zima.

Drakmar. Sprava za hvatanje i dizanje vrša. Četiri drvena ili gvozdena zavinuta kraka, o koje je obješen kamen, a privezan je o konop za izvlačenje.[7]

2. *Mreže:* kogol, buskavica, zagojnica, fržata, popone, sklatara, ušatara, gaunara, cerbare, palandara, tunara, iglar, migavica, trata, sprtenjača, šabakun, plivarica i kanaštrela.

Kogol (danju i noću) utopi se na daljinu od 2–4 *uze*[8] daleko od broda; u brod se poteže na »vinć« i vuče po dnu sve do broda. Riba se u jesen

i zimi. U nj se lovi: girica, ušata, sipa, uligna, skrpun, glavoč, angulja, grug, cncela, kanj, kanjurica, kovač, kozica, maštar.

Buskavica baci se u more, 2 ili 3 puta riba se poplaši pobukom ili »ragulom«. Riba se od ljeta do kasne zime, noću bez mjesečine. Služi za ribe: girica i gavun.

Zagojnica. Riba se danju, zapaše se veći kompleks morskog dna sa više lanaca, na koje se priveže nešto zelenih grana crnike te poteže s obale (6 ribara s »krokom« na dvije strane). Kad se riba dotjera u uvalu, utope se mreže i riba se pobije ostima, ukoliko nije uhvaćena u mrežu. Sezona: ljeto i jesen. S njom se lovi: agač, ušata, sapa, zubac, pic, frankul i t. d.

Fržata. Način ribanja kao i zagojnica s nešto manje konopa, a mjesto granja uz lancanu pričvrste se bijele daščice, od kojih se plaši riba. Sezona i riba kao i kod zagojnice.

Popone bace se uvečer uz obalu, a ujutro se dižu. Iste se rabe i kao *abarun*, kad se danju kamenjem ili pobukom tjera riba u mrežu. Riba se preko cijele godine. U nju se lovi: skrpun, špar, ušata, cncela, sipa, grug, modrag, trlja, čača.

Sklatara. Baci se u dubinu i diže se svaki drugi dan. Sezona ribanja u jesen i zimi. U nju se lovi: pas, mačica, krečica, sklat, raža, kostilj, rak, rarog.

Ušatara. Noću ili danju utopi se na »punti« pravcem prema vani, riba se pobukom plaši i tjera u mrežu. Samo joj ime znači, da se u nju lovi poglavito ušata, špar i sapa. Sezona u jesen i zimi.

Gaunara rabi se kao i ušatara. Ona lovi gaune, kako joj to i ime označuje.

Cerbara. Upotrebljava se kao i sklatara.

Palandara se topi od rta put dubokog mora. Riba se preko cijele godine (»na rumbaci«). Diže se svaki drugi dan. – Drugi način: u proljeće i ljeti prati se kretanje tuna, palamida i rumbaca, te kad isti zađu u uvalu, mrežom (veće i više komada) zatvori se hitro uvala i ribar je sad njihov gospodar.

Tunara lovi kao i palandara.

Iglar (potegača) baci se u more 2–4 lancane dužine; potežu je s krokom 6 ribara na dvije strane. Riba se noću kroz cijelu godinu. Ona lovi iglu (to joj i ime govori), manulu, ulignu, skrpuna, cncelu.

Migavica se rabi kao i iglar, samo danju u hladnim sezonama. Lovi se ista riba kao i u kogol. Poteže je 8 ribara iz »kraja«.

Trata[9] se poteže kao i migavica, ali samo noću. Za lov na srdjele rabila se do god. 1930., kad su je zamijenile plivarica i kanaštrela. Iški ribari su je počeli rabiti već god. 1440., a za svijetlo rabili su luč. Od god. 1900. rabe svijetlo na karbid, pak na petrolej. Lovi kao i migavica, na srdjelu, šarun, palamidu i skrdinulu. Sezona proljeće, ljeto i rana jesen.

Sprtenjača (vojga) lovi noću na dubini. Ne poteže se, nego struja il nosi. Od god. 1905. ne rabe se više, jer ih je trata potpuno istisnula Lovila je srdjele ljeti.

Šabakun rabi se kao i trata. Za lov manula i palamida. Sezona ribanj ljeto i zima.

Plivarica i *kanaštrela* love srdjele, šarune, skrdinule i palamide n otvorenom i dubokom moru. Oko sakupljenih srdjela (oko »ferala« utopi se mreža u obliku kruga, mrežin donji kraj se stisne i riba viš ne može uteći. Sezona ribanja od proljeća do sredine jeseni.[10]

c) Predmet ribolova

a) Ribe. 1. *stalne:* glavoč (Gobius cruentatus, L. GM. – G. Jozo var niger, L? – G. Ophiocephalus, Pall. – G. exanthematicus, Poll. i t. d.) špar (Sargus annularis, Geoffr.), knez (Coris Giofredi, Gthr.), čančo (Heliases Chromis, Gthr.), pic (Charax puntazzo, C. V.), frankul (Sargus vulgaris, Geoffr.), perga (Serranus scriba, Cuv.), gaun (Atherin Boyeri, Risso), serag (Sargus Rondeletii, C. V.), ćifa (Mugil saliens Risso), igla (Belone acus, Risso), agač (Decentrarchus labrax, Jord. e Eigenm.), trlja (Mullus barbatus, L.), podlanica (Chrysophys aurata Cuv.), prasac (Trigla obscura, L. Bl.), skrpun (Scorpaena porcus, L.) skrpina (Scorpaena scrofa, L.), grug (Conger vulgaris, Cuv.), ušat (Oblata melanura, C. V.), cncela (Crenilabus melanocercus, Risso), plazulja (Labrus bimaculatus, L.), vrana (Labus merula, L.), konj (Umbrin Cirrosa, Cuv.), lica (Lichia amia, Cuv.), kovač (Zeus faber, L.), ovčic (Pagellus mormyrus, C. V.), vražja mati (Lophius piscatorius, L.), sap (Box salpa, C. V.), arbun (Pagellus erythrinus, C. V.), zubac (Dente vulgaris, Cuv.), pagar (Pagrus Ehrenbergi, C. V.), girica-matalan-maštar (Smaris alcedo, Bp. – Smaris vulgaris, Bp.), modrag (Maen vulgaris, C. V.), angulja (Anguilla anguillas, L.), ranj (Trachinus arneus, C. V.), pasara (Pleuronectes flesus, L.), bambusa (Blennius Basiliscus, C. V.), kanj (Serranus cabrilla, Cuv.), pika (Acantholabrus palloni, C. V.), kantar (Cantharus lineatus, Thomps.), bugva (Box boops Bp.), čača (Uranoscopus scaber, L.), pas (Galeus canis, Bp.), kostil (Acanthias vulgaris, Risso), mačica-krečica (Scyllium canicula, Cuv. – Scyl. stellare, Gthr.), trpigna (Torpedo marmorata, Risso), raža (Raj clavata, L.), golub (Cephaloptera giorna, Cuv.), vol (Myliobatis bovina Geoffr.), sklat (Squatina laevis, Cuv.), sipa (Sepia), uligna (Loligo), hobotnica, mušun i t. d. – Svega 57.

2. *selice:* srdjela (Clupea spratus, L.),minćun (Engraulis encrasicholus, Cuv.), skrdinula (Scomber scomber, L.), šarun (Trachurus Linnaei Malm.), palamida (Sarda mediterranea, Jord. et Gilb.), tun (Orcinus alalonga, Risso), rumbac (Auxis bisus, Bp.). Svega 7.

β) Raci i mekušci

1. *raci:* kozica, rak, grmalj, kosmaljin, babica, zdravamarija, rarog, jastog.

2. *mekušci:* lostura, ugrc (Ziziphinus), prilipak (Patella), krivel, mladika (Tapes), kunjka (Cardium), datal, štrumba (Ceritium), volak, kravica, »pizdica« (Pecten).

3. morski jež, koji se nekad rabi za hranu kao i na ot. Korčuli.

d) Upotreba lovine

Iški ribari uhvate svake godine oko 1000 q ribe, što se upotrebi za domaću potrošnju. – Svježih srdjela proda se svake godine oko 2.000 q, a posoljenih srdjela (u »muljačama« ili »barilima«) oko 2.000 muljača. Svaka muljača teži od 50–60 kg (brutto per netto). Posoljene srdjele u muljačama (à 55 kg) iznose oko 1.000 q svake godine. Ukupno svake godine ulove naši ribari oko 4.100 q ribe. Svježe srdjele prodaju se nešto po selima, većinom u Zadru i u tvornicu u Salima. Tvornica u Salima primi oko 25% srdjela, posoli se oko 30%, svježe ribe prodaje se oko 45% (Zadar i otoci). U Zadar ide iške ribe oko 1.000 q svake godine. Vrijednost ulovljene ribe svake godine je oko 1,500.000 Din predratnih, nekad više nekad manje.

Iški ribari *sole* (u muljače) srdjele, lokarde, inćune (»minćune«), šarune i skuše (skrdinule).

Za kućnu porabu *suši se* grug, zubatac, salpa, kanj, girica, maštar, sipa, hobotnica, raža, pas, sklat, mačka, golub, vol, trpigna, šarun.

Stopostotnih ribara, koji se isključivo bave *samo* ribarstvom, na otoku nema. Ali, koji se većim dijelom bave ribarstvom, a manje poljodjelstvom, ima oko 200. *Poluribara* ima oko 300. Ukupno oko 500 ribara na otoku. To iznosi oko 17.3% ribara od cjelokupnog broja stanovništva (god. 1937. bilo je na otoku 2919 duša).

Lađa ribarica ima oko 160 u M. Ižu, a oko 40 u V. Ižu. Ukupno ima lađa ribarica 200, trata 15 i kanaštrela 15.

Ovo su podaci iz god. 1940., t. j. prije izbijanja II. svjetskog rata. Danas je stanje ribar. brodova, mreža i količina uhvaćene ribe potpuno ruinirano zbog barbarskog postupka talijanskih i njemačkih okupatora, koji su uništili velik broj lađa i mreža, a poslijeratne prilike ne pogoduju unapređenju ribarstva na ovom otoku.

Do god. 1800. Veli Iž je bio jači u ribolovu, do god. 1850. V. i M. Iž su jednaki, a od god. 1850. Maloižani se posvećuju više ribolovu i postaju profesionalni – na daleko poznati – ribari, dočim Veloižani postaju braceranti, a od god. 1890. i profesionalni mornari na parobrodima.

e) Folklor

Kad se ribari spremaju na ribolov, pregledaju mreže, okrpe ih i tada ocrve.[11] Zatim dolazi »armanje« za ribolov. Gospodar broda priskrbi kruh, vino, ulje, kotlenicu, »zdelu« (od kovine), »kuharicu« (drvena motka, koja služi namjesto »komoštra«), »dižu« (za piće i vodu), žlice i »perune« (prema broju momčadi).

Sve to i mreže unese se u brod ribarski.

Ribari dobro paze, da ih ne ugleda kakvo »zlo oko« kakve stare bake, ili da ih tko ne upita, kamo idu, jer to nosi nesreću u lovu. – Kad se gospodar mreže sprema na odlazak, taj isti dan ne smije se iz njegove kuće ništa posuditi susjedu (sito, žigice i t. d.), jer i to nosi nesreću. Ako pak ipak iz kuće dade nešto u zajam, odlazak na ribanje, odgodi se za idući dan. Do pred tridesetak godina nisu se u ribar. brod nosili ni čaša ni viljuška ni žlica ni ogledalce ni češalj, jer i to je nosilo nesreću u lovu. U ribar. brodu nitko ne smije spominjati ni mačku ni miša ni zeca, jer i to škodi ribolovu. Ako se ukaže riba, a ne može se hvatati, onda treba poći u obližnje selo pri moru, iznijeti iz broda na kopno sve, što je u brodu, blagosloviti mrežu i brod, opet sve ukrcati u brod, sad će lov biti sretniji.

Mjesto čaša radije su rabili »šešulu« dotično dižu, a mjesto žlice i viljuške imali su zbice (drvene naoštrene šipkice). Takve zbice rabe i danas Kinezi, kad jedu rižu.

Ribari kuhaju (ribu i ostalu hranu) u kotlenici (metalni lonac) »lešo« »lašo« (kuhano u vodi) ili »brudet«. Riba se peče na ražnjiću (od tankih šiba mrte) ili na samoj žeravi (sitna riba girica, gaun), odakle je pojedinac ribar vadi šiljatim ražnjićem (od mrte) i hitro jede. (To se zove »a scota deo«, talij. venecij. znači: tako vruće, da prste opeče). Kruh im je domaći, a nekad jedu i kupljene kolače (dvopek).

Nekad su i ženske išle i na veći ribolov (srdjele) s muškarcima i boravile su tamo cijeli »škur«, t. j. oko 20 dana. Te ženske su bile iz kuće gospodara broda, njegova sestra, nevjesta ili kći, koje su obavljale sve ribarske poslove. Gospodar je želio imati više kućnih ribara i više dijelova ulovljene ribe, jer ulovljena riba dijeli se ovako: brod i mreža imaju polovinu lovine, a ostalo ide na jednake dijelove svim ribarima. (Ako idu ženske na otvoreno more loviti ribu, onda idu po više dana). I danas – na malo ribanje, na pr. kogol, buskavicu – idu nekad same ženske njih 5 (ili s muškima), i na tom ribanju znadu i zapovijedati ribolovom kao iskusni ribari.[12]

Vlasnik mreže i broda zove se *gospodar*, suvlasnici mreža zovu se *»prcinigul«*[13] (u Salima na Dugom ot. vlasnici i suvlasnici mreža su prciniguli), obični najamni ribari su *»tovàriš«*[14] (drug). Ovaj izraz vrlo je star i odaje veliku starinu samog ribolova kod nas. – U V. Iži postoji naziv »busòvić«,[15] koji komandira malim ribolovom (kogol), i njegovo je mjesto u »provi« (pramcu). Inače onaj, koji iz kopna zapovijeda, kad i gdje će se utopiti mreža ili krenuti brod, zove se »komandir«.[16]

II. BRODARSTVO

Ižani, otočani-boduli, zbog prilika bili su prisiljeni, da se posvete i brodarstvu, jer im otok nije mogao dati sve potrebno za njihov život. Hrana, odijelo, pokućstvo, alat, sve se donosilo izvana. I u tom se vidi njihov poduzimački duh, kad su htjeli i znali iskoristiti more i u brodarske svrhe.

Početak brodarstva na Ižu možemo staviti u XV. stolj., u XVII. stolj. već je jako, u XVIII. i XIX. stolj. je na kulminaciji, u XX. stolj. je u opadanju, a II. svjetski rat ga gotovo uništi.

Prvi počeci brodarstva, koliko ih možemo pratiti na osnovu pisanih vrela i tradicije, spominju se u XV. stoljeću. Naime, Vojvodići[17] su došli iz Boke Kotorske kao izbjeglice pred turskom silom u Iž. Bokelji su poznati mornari od davnine. Tradicija je u toj obitelji, da su došli iz Boke Kotor. u »peligu«, a sobom dovezli su alat i pokućstvo. – U XVI. stoljeću spominju se 2 »paruna«;[18] u XVII. stolj. navodi se oko 9 paruna; u XVIII. st. bilo ih je 34. (Po tradiciji na pr. obitelj Banić imala je 13 većih brodova na jedra, a obitelj Vojvodić 18 brodova u ovom stolj.). U XIX. stoljeću bile su 33 bracere, u XX. pak stolj. 13 bracera (do god. 1940) i 7 jedrenjaka na motor, jer parobrodarstvo svojom konkurencijom i veliki broj mjesnih mornara na parobrodima onemogućuju iško brodarstvo. Danas ne postoji nijedna bracera nego samo 3 jedrenjaka na motor zbog ratnih i poratnih prilika.

Tipovi brodova: 1. *fregata*[19]; 2. *pelig* sa 2 jarbola, 50–100 tona nosivosti, pramac nešto savijen, krma uspravna; 3. *galija,*[20] 2 jarbola do 300 tona nosivosti, pramac kosi, krma uspravna; 4. *Pinko,*[21] 3 jarbola 100–150 tona nos., krma uspravna, pramac kosi, 5. *manzera,*[22] 2 jarbola, oko 100 tona nos., pramac nešto kosi, krma uspravna; 6. *trabakul,* 2 jarbola, 50–100 tona nos., pramac nešto kosi, a krma vertikalna; 7. *goleta,* 2 jarbola, oko 60 tona nos., pramac nešto kosi, a i krma je nešto kosa; 8. *škuna,* 3 jarbola, do 400 tona nos., pramac jako kosi, krma uspravna; 9. *loger,* 2 jarbola, do 400 tona nos., pramac jako kosi, krma uspravna; 10. *štela,* 2 jarbola, 30 tona nos., pramac nešto savinut, krma vertikalna; 11. *bracera,* 1 jarbol, do 30 tona nos., pramac nešto savinut, krma okomita; 12. *leut,* 1 jarbol, do 10 tona nos., pramac nešto kosi s malim mostićem sprijeda, krma uspravna.[23]

Iški brodovi *plove* od Boke Kotorske do Trsta, Ankone i Venecije. Vjerojatno zalazili su i u Sredozemno more.

Ti brodovi *prevoze:* volove (u manzerama), drvo, kamen,[24] sol, slani sir, ulje, vino, kvasinu, vrše, lonce, baškot, brašno, osoljenu ribu (u muljačama), pragove za prozore i vrata, grobne ploče, kamene gurle i krunice (za čatrnje), kamenice za ulje, putnike, raznovrsnu hranu, tekstil, cement i t. d.

Povezanost brodova, koliko mi je poznato, nije postojala, nego svaki je brod (individualno) plovio na svoj račun. Neke obitelji (Vojvodić, Banić, Cvitanović, Draškov, Strgačić) imale su po nekoliko brodova, koji su planski na zapovijed glavnog kućnog paruna brodili i trgovali.

Da im trgovina bolje i lakše ide, u tuđim lukama služili su se *sansirima,* koji su bili posrednici pri prodaji i kupnji. Isti dobivali su neku nagradu prema količini prodane i kupljene robe. Tuđi brodovi u Ižu imali su svoje sansire.[25]

Paruni i mornari *donose* u Iž *materijalnu i duhovnu kulturu.* Grade kuće s ljepšim i dotjeranijim pragovima, stavljaju stakla na prozore, grade čatrnje s »gurlama« od tesanog kamena i »krunicama« (krunište), pokrivaju kuće s crepovima. (U starije doba kuće su vjerojatno bile pokrivene kamenim pločama, kako se to i danas opaža na staroj žup. crkvi u M. Ižu, koja se u dokumentima spominje sredinom XIV. stolj.) Donose pokućstvo: skrinje, stol, »banci«, »kavaleti« sa slamaricama (ranije su vjerojatno spavali na tlu), lonce od metala (namjesto »lopiža« od gline), komoštre, mjedene svijeće, uljanice zvane »lumete«. Grade »komin« od kamena (namjesto 2 primitivna kamena). – Dobavljaju *uljene* slike i svoje portrete. – Odijelo im je dotjerano i skupocjeno (na pr. dolame) s ukrasima i srebrnim pucetima; odjeća im je katkad svilena, pamučna, a ranije bila je vunena i lanena od domaće produkcije. – Jelo je bolje, obilatije i urednije spremljeno, jer mornari – kuhari naučili su to od drugih, tuđih kuhara: bakalar, suho i svježe meso, riža, tjestenina, baškot i pšenični kruh. (Ostali Ižani, rabe sočivo, ječmeni kruh, ribu i nešto suho svinjeće meso).

Pri olujama na moru, da ispune svoje *zavjete,* poklanjaju žup. crkvi male brodiće (u miniaturi slične onima, na kojima su plovili), svijeće od voska i ulje za svjetiljke pred oltare, a parun Jer. Banić dariva mramorni oltar god. 1753. zavjetnoj crkvici sv. Roka u V. Ižu. Posuđuju žup. crkvi novac za gradnju oltara i tabernakula. Aktivno sudjeluju u bratovštinama, kojima nekad darivaju bratov. knjige za zapisnike, a na bratov. dražbama kupuju ponajviše loj (za brodove) i volovlju kožu, t. zv. *»usanje«* (za obuću). (Ostali seljani vjerojatno rabe opanke, kako to donekle potvrđuje lokalitet *»(O)pančine«.* Danas nema opanaka na ovom otoku.) – Bolje odgajaju svoju djecu, vjerojatno ih uče pisati i čitati (kod župnika), ista su bolje i čišće odjevena. To je bilo u doba, dok ne dođoše brodovi na paru (vapori).

Parun ima *izgled* malog aristokrate. Dotjeran je u nošnji i govoru. Hvali se, gdje je sve bio, s kim se upoznao i rado priča anegdote. Ima zlatni nakit, prstenje, a na jednom uhu malu naušnicu. Puši lulu ili cigare. Govori onako svisoka i rado rabi tuđe, venecijanske riječi, osobito u odnosu s brodom. Svoju zaradu rado ulaže u nove, dotjeranije brodove i nove kuće. Gradi lijepe grobnice s natpisima *(na talij. jeziku)* i s isklesanim brodovima (u reljefu), kakve je posjedovao. Pomaže siromahe. Daje zajmove feudalcu i ostalim seljanima (uz polog zemlje s maslinama). Najradije se druži s ravnim sebi i rado razgovara na tuđem jeziku (talij.). Sve što lijepoga vidi u tuđem svijetu (na pr. pokućtvo), hoće da donese u svoju kuću, jer ima ambiciju da se istakne pred drugima. Među parunima je utakmica u gradnji kuća, brodova, ukrasa u kućama, pokućstvu, odgoju djece i t. d. Kao uvažene osobe

češće kumuju na krštenju i vjenčanju u mjestu i okolici, jer zastalno daju bogate darove u tim zgodama. Nek se vidi, nek se zna, da su paruni bogati i darežljivi. Ta poznanstva dobro im dolaze pri zakupu poljoprivrednih produkata i prodaji dovezene robe (poglavito iz Venecije). Katkada se žene (izvan svog sela) u parunskim obiteljima i time stječu veze i poznanstva, koja će im donijeti profita.

Sve u svemu, paruni su najvažnije i najkulturnije osobe u selu (osim župnika), njihova se riječ uvažava u selu i bratovštinama. Isti su davali posebni pečat selu svojom poduzetnošću, novcem, poznanstvom, auktoritetom i iskustvom.

Oko god. 1890. počinje *masovno mornarstvo* na *parnim brodovima,* poglavito na Austr. Lloydu i Austroameričkom društvu. Do 300 Ižana mornara katkada (do g. 1914. i 1919.–1939.) plovilo je po svim morima. Na pr. Jadranskom, Crnom, Sredozemnom; Indijskom, Tihom i Atlantskom oceanu. To dokazuju pisma i dopisnice iz Kobe, Šangaja, Singapora, New Zelanda, Australije, Kalkute, Kolomba, Adena, Sueza (Sveca), Aleksandrije, Haife, Carigrada, Odese, Soluna (»Salunića«), Atene, Venecije, Ankone, Napulja, Đenove, »Marsilje«, Barcelone, Gibraltara, Portugala, Havre, Londona, Amsterdama, Rotterdama, Danske, Norveške, Kanade, Irske, Sjever. i Juž. Amerike, Panamskog kanala i t. d. Obišli su sve rtove svijeta. Mornari su se redovito ukrcavali i iskrcavali u Trstu.

Ovi mornari unose novu materijalnu i duševnu kulturu na Iž: civilno odijelo, cipele, šešire i kape; crvenkapa nestaje; grade higijenske kuće (koje nekad pokrivaju eternitom) i čatrnje, češće ukusno bojadišu svoje kuće; pokućstvo se modernizira: kreveti s federima (namjesto kavaleta i slamnjača) i madraci, stolovi, spreme za robu, stolice, svijeće na petrolej, dotično električne žarulje (od god. 1925), čaše, tanjuri, šalice, štednjaci. Specifično pak donose *kinesko-japanske* vaze i servis za kavu, pa tanjure i malene stabljike, koje drže u vazama (u obliku riba), svilene tepihe, pokrivače i ubruse za oko vrata, pa »sture«, koje objese o zid s kineskim šarama, a na njima namještene razglednice; uokvirene portrete i slike parobroda, na kojima su plovili. Kava i šećer troše se obilno. Jede se bijeli kruh (od »fiora, zero«), pašta, riža, meso i t. d. Mornari su naučili talijanski, neki engleski i francuski, neki pak nešto grčki i arapski. Djecu daju u srednje škole i u raznolike zanate.

*

a) *Popis paruna* i vlasnika brodova od XV. stoljeća do danas na otoku Ižu.

XV. stolj.: Vojvodić oko god. 1425.;[26]

XVI. stolj.: Grgur Oporović oko god. 1552.,[27] Parunić oko god. 1574.;[28]

XVII. stolj.: Jerolim Banić,[29] Lovre Banić,[30] Tomažo Vlasanov,[31] Šime Vlasanov,[32] Andrija Draškov,[33] Šime Draškov,[34] Pere Draškov,[35] Ante Draškov,[36] Šime Herov,[37] Ivan Vojvodić;[38]

XVIII. stolj.: Tomažo Vlasanov,[39] Blasul Vlasanović,[40] Jere Banić,[41] Frane Banić,[42] Jerolim Banić,[43] Frane Banić,[44] Šime Banić,[45] Šimeto Banić-*gusar*,[46] Matij Banić,[47] Matij Cvitanović,[48] Šime Bilan,[49] Ante Brajković[50] Dominik Draškov,[51] Ante Konatić,[52] Šime Konatić,[53] Pere Strgačić,[54] Stipan Strgačić,[55] Andrija Strgačić,[56] Osip Strgačić,[57] Miho Strgačić,[58] Šime Švorinić,[59] Pere Švorinić,[60] Šime Sutlović,[61] parun Rošo,[62] Matij Sutlović,[63] Ivan Vojvodić,[64] Zuane Vojvodić,[65] Miho Vojvodić,[66] Miho Sorić,[67] Jerolim Škorlić,[68] Štokov,[69] Roko Zuvić,[70] Zuan Govorčin,[71] Dominik Batistić,[72] Pave Batistić;[73]

XIX. stolj.: Šime Strgačić,[74] Ante Banić,[75] Ante Strgačić,[76] Matij Strgačić,[77] don Tome Strgačić i braća,[78] Šime Sutlović,[79] Miho Sutlović,[80] Šime Brajković,[81] Lovre Sorić,[82] Miho Sutlović,[83] Šime Škorlić,[84] Marko Pekić,[85] Dune Sutlović,[86] Marko Sutlović,[87] Marko Rakocija,[88] Nikola Konatić,[89] Ivan Konatić,[90] Miho Konatić,[91] Marko Rušinić,[92] Ive Rušinić,[93] Mate Cvitanović,[94] Miho Cvitanović,[95] Ante Cvitanović,[96] Pere Cvitanović,[97] Ante Marijan,[98] Šime Marijan,[99] Krševan Vlahov,[100] Mate Vlahov,[101] Dune Vlahov,[102] Mate Sutlović,[103] Mate Herov,[104] Roko Žuvić,[105] Ive Brindin,[106] Ive Panović;[107]

XX. stolj.: Dune Rušinić,[108] Šime Zuvić,[109] Marko Paša,[110] Stipan Letinić,[111] Ivan Strgačić,[112] Bože Marijan,[113] Marko Marijan,[114] Nikola Marijan,[115] Ante Herov,[116] Mate Tripolić,[117] Nikola Konatić,[118] Miho Marijan,[119] Ive Brčić,[120] Tome Sutlović,[121] Ante Jelić, Šime Lukin, Narijan Jelić, Ive Bilać, Ljubo Lovrin i Luka Panović.[121a]

*

b) *Jedrenjaci na motor* (od god. 1936–1948):

Barić Ivan[122] i drugovi: Enare I, Enare II i Enare III.[123]
Marijan Miho[124] i drugovi: Miran.
Rokov Ante[125] i drugovi: Hrvat.
Konatić Miho[126] i drugovi: Uskok.

*

c) *Popis kapetana* (alfabetskim redom):

1. *Duga plovidba:* Cvitanović Ivan (r. 6/8 1887, u. 10/3 1949 u Splitu), Cvitanović Šime (r. 30/1 1891, živi u San Francisco [Sj. Amerika] kao kapetan), Cvitanović Ivan (r. 1/2 1891, živi u Buenos Aires kao kapetan), Strgačić Spasoje (r. 31/12 1898, sad je poreski činovnik u Zadru) i Vlahov Ljubo (r. 24/11 1926, izučio je ratnu mornaričku akademiju).

2. *Obalna plovidba:* Banić Ive (r. 24/7 1867, u. 29/8 1950), Barić Libero (r. 22/12 1908), Barić Roko (r. 8/8 1915), Bilan Marko (r. 6/4 1874, u. 7/12 1943 u Sj. Americi), Brčić Ive (r. 21/8 1864, u. 27/12 1944), Brčić Miho (r. 1/9 1893), Cvitanović Mate (r. 18/8 1854, u. 13/5 1941), Cvitanović Pere (r. 14/7 1859, u. 22/10 1926), Cvitanović Ante (r.30/7 1888), Cvitanović Hinko (r. 15/7 1889), Herov Ante (r. 4/6 1875),

Konatić Luka (r. 15/10 1871), Konatić Nikola (r. 14/11 1871, u. 14/2 1930), Marat Ante (r. 24/5 1880, u. 20/5 1943), Marijan Šime (r. 24/8 1859, u. 3/4 1940), Marijan Miho (r. 1/3 1893), Marijan Mauricij (r. 21/11 1920), Marijan Josip (r. 17/3 1923), Marijan Bože (r. 12/12 1863, u. 7/10 1946), Marijan Marko (r. 18/4 1867), Marijan Miho (r. 27/8 1863, u. 16/11 1914), Marijan Ante (r. 25/12 1854, u. 19/2 1928), Marijan Nikola (r. 11/11 1865, u. 12/10 1944), Paša Marko (r. 21/4 1891), Rušinić Roko (r. 16/7 1898), Rušinić Zamarija (r. 24/10 1900), Rušinić Jakov (r. 12/4 1863, u. 11/11 1950), Sutlović Ive (r. 28/7 1857, u. 26/7 1935), Sutlović Mate (r. 3/8 1872, u. 29/8 1931), Sutlović Ante (r. 15/1 1874, u. 14/4 1950), Sutlović Bare (r. 20/8 1846, u. 3/11 1919), Sutlović Ante (r. 10/1 1876, u. 3/7 1938), Sutlović Tome (r. 25/11 1890), Švorinić Šime (r. 30/1 1884), Švorinić Ivan (r. 24/8 1918), Tripolić Mate (r. 18/9 1876, u. 10/8 1914), Vlahov Krševan (r. 7/11 1859, u. 23/5 1918), Vlahov Mate (r. 18/2 1862, u. 31/5 1944), Vojvodić Ive (r. 10/5 1872, u. 12/1 1917) i Žuvić Šime (r. 26/10 1889). – Lukin Šime (r. 5/10 1894), Lukin Marijan (r. 24/8 1909), Marelić Berto (r. 2/4 1893, u. 17/3 1949) i Rokov Bože (r. 17/5 1899). (Četiri zadnja su iz M. Iža.) Uglavnom kapetani bracera. Svega 51 kapetan u razdoblju zadnjih 100 godina.

Ktome imademo desetak strojara, dvadesetak »noštroma« (a umrlo ih je desetak).

*

Što je pojedina mornarska obitelj donijela u kuću (na pr. mobilije) i u kojem stoljeću?

Od mobilija starih nije se gotovo ništa sačuvalo, jer ih je novo pokućstvo potpuno istislo, a moderni mornari nisu imali smisla da ga sačuvaju.

Banići (u 17. st.: 1, u 18. st.: 7, dotično 13 brodova, u 19. st.: 1. Ukupno 15 brodova-paruna) u 18. st. izgradiše lijepu kuću na 2 poda (zvanu »biskupija«) sa čatrnjom i gurlama. Sačuvala se jedna mjedena uljena svjetiljka (iz 18. st.), a mobilija starih nije se sačuvalo. – *Barić* (3 motonave u 20. st.) zaradio novac u Sj. Americi, izgradio jedrenjake na motor; ali rat i poratne prilike uništiše sve. Izgradio je kuću vrlo moderno dotjeranu, poput vile. – *Batistići* (u 18. st.) izumrli u 19. st. – *Bilani* (u 18. st.: 1 brod) imaju staru čatrnju. – *Brčići* (u 20. st.: 1 brod) nisu se ekonomski podigli. – *Brajkovići* (u 18. st.: 1, u 19. st.: 1) nemaju tragova starih lijepih kuća ni čatrnja. – *Brindini* (u 19. st.: 1 brod); obitelj je nedavno izumrla. – *Cvitanovići* (u 18. st.: 1, u 19. st.: 4) sagradiše kuće i čatrnju, nakupovaše zemlje. Iz 19. st. sačuvale su se dvije mjedene svjetiljke na ulje i jedna uljena slika Majke božje od 7 žalosti. – *Draškovi* (u 17. st.: 3 broda) sagradiše kuću s lijepim prozorima i starom čatrnjom. Prvi su u selu stavili stakla na prozore (prema tradiciji). –*Govorčini* (u 18. st.: 1 brod) ne ostaviše nikakvih tragova. – *Herovi* (u 17. st.: 1, u 19. st.: 1 i u 20. st.: 1 brod) u 20. st. izgradiše

dvije lijepe kuće; jedna je pokrivena eternitom. Starih tragova nema. – *Konatići* (u 18. st.: 1, u 19. st.: 3, u 20. st.: 1 motonava) sagradiše kuće bez tragova starina. Sad su dobrostojeći mornari. – Jedan *Letinić* (u 20. st.: 1 brod) malo je zaradio, pak napustio. Inače su dobri mornari na parobrodima. Imaju lijepe kuće. – *Marijani* (u 19. st.: 2, u 20. st.: 3 + jedna motonava) sagradiše kuće i čatrnje. Dobrostojeći težaci i mornari. – *Oporovići* (u 16. st.: 1 brod), nema im više ni spomena. – *Panovići* (u 19. st.: 1 brod) imaju stari dvor i nekad lijepe kuće. Sad su dobri mornari. – *Parunići* (u 16. st.: 1 brod) ne postoje više. – *Paše* (u 20. st.: 1 brod) imaju lijepu kuću i dobri su mornari. – *Pekići* (u 19. st.: 1 brod) posjeduju uredne kuće i dobri su mornari. – *Rakocije* (u 19. st.: 1 brod) ponačiniše lijepe kuće, dobri su mornari. – *Rokovi* (u 20. st.: jedna motonava) okretni su pomorci. *Rušinići* (u 19. st.: 2, u 20. st.: 1 brod) izgradili su kuće i kupili zemlje (na Ravi). Dobri mornari. – *Sorići* (u 18. st.: 1, u 19. st.: 1 brod) izgradiše lijepe kuće kao dobri mornari. – *Strgačići* (u 18. st.: 4, u 19. st.: 3, u 20. st.: 1 brod) sagradiše nešto kuća, kao dobri mornari izgradiše, urediše i dotjeraše svoje kuće. – *Sutlovići* (u 18. st.: 2, u 19. st.: 6, i 20. st.: 2 broda) izgradiše kuće i čatrnje, dobri mornari, dotjeraše svoje domove. – *Skorlići* (u 18. st.: 1, u 19. st.: 1 brod) izgradili su dosta kuća. Do god. 1917. sačuvala se jedna mjedena svjetiljka na ulje i jedna uljena slika (30 × 50 cm), koja je prikazivala brod na jedra. Za Prvog svjet. rata svijeća je rekvirirana za ratne svrhe, a slika je nestala pred dvadesetak godina. – *Štokovi* (u 18. st.: 1 brod) u moderno doba dotjeraše svoje kuće kao dobri mornari. – *Švorinići* (u 18. st.: 2 broda) ne ostaviše starih tragova, ali današnji kao dobri mornari sagradiše i urediše lijepi broj kuća i čatrnja. – *Tripolić* (u 20. st.: 1 brod) lijepo je poslovao, ali po njegovoj smrti sve je svršilo. – *Ulahovi* (u 19.–20. st.: 3 broda) dobri braceranti, dobro se pomogli, izgradili lijepe kuće, sad su u stagnaciji. – *Ulasanovići* (u 17. st.: 2, u 18. st.: 2 broda) izgradili su lijepe kuće s dotjeranim prozorima i starom čatrnjom. Zbog luksusnog života degenerirani su i više ne postoje. – *Vojvodići* (u 15. st.: 1, u 17. st.: 1, u 18. st.: 3 broda) imaju stare kuće i čatrnju. U novije doba kao dobri mornari izgradiše i dotjeraše svoje kuće. – *Žuvići* (u 18. st.: 1, u 19. st.: 1, u 20. st.: 1 brod) u novije doba izgradiše lijepe kuće i čatrnje kao mornari.

d) Morski putovi

Morski putovi se dijele na svjetske i lokalne.

Svjetski putovi (u blizini otoka Iža) jesu: kanal Zadarski-Pašmanski (za Rijeku, Trst, dotično Šibenik, Split), kanal Srednji (Iški)-Kornatski (za Lošinj, Rijeku, Polu, Trst, dotično Šibenik, Split, Korčulu) i otvoreno more, zapadno od Dugog otoka (za Sredozemlje).

Lokalni putovi idu najvećma prema Zadru, i to kroz Veli Ždrelac, između otoka Ugljana i otoka Rivnja, te kroz Mali Ždrelac, između otoka Ugljana i otoka Pašmana. Mali Ždrelac do god. 1886. bio je uporabljiv samo za male brodice (kaić i mala gajeta), i to kada je bila plima. Ovaj je prokopan za Austro-Ugarske monarhije (1886), a rad je trajao 3 godine, jer se kamen-živac u moru nije dao lako razbijati i vaditi.

Iški ribari prema sjeverozapadu (Lošinj, Sansig, Rijeka, Pola, Trst) idu prodavati *ulje, lonce, slani sir, vrše,* a kupovali su vino (u Sansigu), brašno (u Rijeci), tjesteninu, »usanje«, tekstil, posuđe i t. d. (u Rijeci i Trstu). Tako je bivalo do Prvog svjetskog rata, t. j. do god. 1914.

Zalazili su u Sali (Dugi otok) kupovati ulje i slani sir, a i radi prijave lučkoj vlasti. U obližnjoj Ravi kupovali su vrše.

Zalaze u Split da kupuju cement, brašno, tjesteninu, rižu, posuđe, drveninu, crepove i t. d. od g. 1918. Na Korčuli prodaju vrše, slani sir, a kupuju klesani kamen: pragove za prozore i vrata, grobne okvire i ploče, žljebove i »krunice« za čatrnje, stube, ploče za pločnik, kamenice za držanje ulja i t. d. Ovo klesano kamenje naručivalo se – sa točnim mjerama – za otok Iž, Dugi otok i okolicu. Klesano kamenje je u uporabi u Ižu i okolici zastalno od početka XVIII. stoljeća, a možda i ranije, kako to vidimo iz natpisa grobova, starih žljebova i »krunica«, stepenica, koji su se u lijepom broju sačuvali u Ižu i okolici. – U Boku Kotorsku išli su prodavati lonce, vrše i ulje. To je bilo u prošlom stoljeću.

Za venecijanske ere naši su brodovi često zalazili u Veneciju, a manje u Jakin (Ankonu). Tamo su zastalno nosili na prodaju ulje, sir, vunu, drvo, a možda i lonce (proizvode Iža), a rekao bih i putnike. U to treba svakako ubrojiti i slanu ribu (srdjele). Iz Venecije dovozili su u Iž – i, za obližnju okolicu – tekstil, posuđe, rižu, tjesteninu, bakalar, pokućstvo, alate, i sve potrebno za kuću, kao građu, crepove i t. d.

Da li su iški brodovi zalazili i u Mediteran? Postoji velika vjerojatnost, da su i tamo plovili, iako nemamo nikakvih pisanih dokumenata ni tradicije o tome. A u Atlantski ocean? Reklo bi se, da nisu.

Refleks ovih putovanja. Na otok Iž dolazila je svake godine lijepa svota novca iz prodanih poljoprivrednih artikala, paruni su zarađivali na prodaji, te su mogli graditi brodove, kuće, čatrnje i t. d., a seljaci su se opskrbili tekstilom, hranom, oruđem i svim potrebnim konforom.

Potencijal tih morskih putova: Iž-Trst, Venecija-Ankona oko 250 km; Iž-Zadar-Šibenik-Split-Korčula-Boka Kotorska oko 300 km; Iž-Rava-Dugi otok i bliža okolica oko 60 km. Ako pak uzmemo i Mediteran, na pr. Grčku i Tursku, tada bi dužina tog morskog puta iznosila 700–1000 km.

Naši braceranti su na pr. iz Korčule do Iža znali prevaliti taj put u 10–12 sati, kad bi im bio povoljan vjetar, t. j. sa južnim vjetrom. I ja sam to doživio kao dječak od 11 god., kad sam bio u brodu s pok. ocem, mornarom, u braceri.

III. BRODOGRADNJA

Kad je od davnine u Ižu bilo brodova, nastaje pitanje, gdje su svoje brodove dali izgrađivati i gdje su ih popravljali?

Vjerojatno su brodove nove kupovali kod brodograditelja u Lošinju, Trogiru i Zadru. Kad je pak trebalo popravljati brodove, onda su svoje brodove odvozili na ista brodogradilišta ili su dozvali kalafate u Iž, da im poprave njihove brodove. Zato je moralo u Ižu postojati nekakvo primitivno brodogradilište, pod vedrim nebom uz plitku ravnu obalu, već od davnine. Tako nalazimo u dokumentima od god. 1755.[127] da se svi kalafati (siano Traurini o d'altro luogo), koji su otišli na Iž, moraju vratiti u Zadar sa svojim alatom pod kaznu od 50 dukata; glavar (»kapitan«) Iža platit će tu sumu, ako ih ne preveze u Zadar. God. 1756.[128] opet su pozvani majstori-kalafati, da iz Iža moraju svakako poći na radove u Knin. Te bilješke nam dokazuju: 1. da su brodograditelji iz Trogira i nekih drugih mjesta zalazili u Iž da popravljaju ili grade brodove za brojne iške parune, 2. da je broj tih kalafata bio dosta velik, 3. da su ovdje imali dosta rada te da im je taj rad bio unosan, 4. da nisu odmah na zapovijed vlasti otputovali iz Iža, 5. da se Trogiranin Baučić,[129] kalafat, definitivno nastanio u Ižu, jer se spominje već pri koncu XVIII. st. – Na Ižu je bilo obilno crnike (česmina) (Quercus illex) – a i danas nalaze se brojni njihovi ostaci, – koja je izvrsno drvo za gradnju brodova.

Od konca XVIII. st. opstoje u Ižu brodograditelji Baučić, koji danas imaju 2 lijepa brodogradilišta – teze pokrivene crepovima – i potreban alat. Ktome Konatić Ante ima svoju tezu i alat.

Do god. 1941., do početka II. svjet. rata, iški brodograditelji gradili su brodove i popravljali ih i za širu okolicu: Sestrunj, Ugljan, Preko, Privlaka, Vir, Soline, Dragove, Ždrelac, Banj, i t. d. Iški kalafati zalazili su i danas zalaze u okolišna i dalja sela na popravak brodova u tim selima.

Danas Iž ima 10 dobrih kalafata. Kalafat majstor Rafe Baučić izgrađuje i po inženjerskom nacrtu motonave i finije brodice.

IV. SOLANE

U Srednjem vijeku na zadarskim otocima postojale su brojne, sitne solane. Jedino ot. Pag imao je kao i danas velike solane. Na Dugom otoku postojale su solane u Solinama (to im i ime govori), Brbinju, Luki i Salima.

Na otoku Ižu je toponim Soline, koji se spominje god. 1419.,[130] a god. 1530. »Saline«[131] Zastalno su te solane postojale u XIV. st., a izgrađene bi bile vjerojatno i ranije. Soline je uvala sjeverozapadno od V. Iža,

i tu se i danas raspoznaje tlo obloženo glinom, koje je kasnije pokriveno »santorinom«. U toj uvali sigurno se pravila sol, jer joj to i samo ime donosi.

Tko je bio vlasnik tih solana? Do kojeg vremena pravila se sol? Kamo se izvozila? Dokumenti o tome šute. Ta proizvedena sol služila je vjerojatno u prvom redu za domaću potrošnju kao i za soljenje ribe mjesnim ribarima.

V. ISKORIŠĆIVANJE MORSKE TRAVE

Morska trava (kod nas je zovu: âliga, vrésa), koju vjetar i morske struje izbace na obalu, kad se osuši, upotrebljava se od davnine kao stelja pod ovce, volove, svinje. Ta se trava pretvara u đubar (zvani »gnoj«), koji služi za đubrenje vinograda, maslinjaka i vrtova. To su otočani od davnine poznavali i iskorišćivali. Takva nalazišta izbačene morske trave danas se nalaze i iskorišćuju na sjeverozapadnom dijelu Dugog otoka, na pr. Barje i Shajanje.

I stanovnici otoka Iža su od davnine na isti način upotrebljavali morsku travu za pravljenje đubra, jer su ih na to silili brojni maslinjaci, vinogradi i vrtovi, budući da nijesu imali u dovoljnoj mjeri životinjskog đubra. Pronalazak i upotreba umjetnog gnojiva prekinuli su staru praksu s morskom travom.

Morsku travu nalazili su u uvalama V. i M. Iža, Šipnatama, Solinama, Vodenjaku i t. d.

VI. PRŽINARI

Posljednji način, kako su Ižani iskorišćivali more oko svog otoka, sastojao se u tome, da su morski pijesak i »žalo« (krupniji morski pijesak), što je valovlje izbacilo na morsku obalu, upotrebljavali za gradnju svojih kuća. U novije pak doba su to iskorišćivali pri betoniranju seoskih putova. I to ne u velikoj količini, jer pijesak radije kupuju kod »sabu nara« iz Privlake, i jer se takvog pijeska ne stvara mnogo oko Iža.

Uvale, gdje se skuplja takav pijesak, oko Iža jesu: Pečeno, Zaopaćac, Šipnate, Vodenjak i t. d.

Iz svega navedenog izlazi, da su stanovnici otoka Iža svestrano iskorišćivali more u razne korisne svrhe! Jače negoli stanovnici otoka Silbe, Premude, Ista, Vrgade. U tom se očituje poduzetni duh Ižana odvajkada! Koliko je za to upotrebljeno novčanih sredstava, koliko napora i znoja, koliko je to stajalo ljudskih žrtava, jer je more često gutalo ljudske živote u borbi sa elementarnom snagom vjetra i valovlja.

BILJEŠKE

[1] Processo fra i villici di Melada, Pontebianche contro quelli di Eso per la pesca nelle valli di Saccaron e Molaschizza. Od god. 1501–1780. Kopija. Rukopis u 5 sveščića. Svojina žup. arhiva u V. Iži. – Sigla: *Processo.*

[2] Borba Ižana za lovišta srdjela i lokarada vuče se i dalje. kako to vidimo iz odluka zadarskih konta: Querini (1736, I, 479: Statival, Žut i Kornat); providur P. Michiel (III., str. 9 god. 1762: Kornat); Marin (1774–1776, II, 12: Brgulje). Državni arhiv u Zadru.

[3] Brak, podmorska uzvišica, ime mu dolazi od morske trave »Fucus virsaides«, koja raste na njemu.

[4] Prave ih stanovnici obližnjeg otoka Rave i sami iški ribari. – Vrša je donesena od starih Hrvata sa sjevera. Hrv. encik., IV, 460.

[5] Tupa sablja. Riječ dolazi vjerojatno od talij. mlet. riječi scrivano = poručnik na trgovačkim brodovima (»Quolibet lignum ... habere debet scribanum« [i oružje]. Statuta Jadertina, Venetiis 1563, lib. 4, caput XV, str. 74), koji su imali specijalne sablje. Dakle sablja škrivanova, po iški: škrvanâc.

[6] Smreku i borovinu u Iži, kad je suha i gotova za »svićanje«, zovu *»lûč«*. K tome smreka i borovina, kad je upaljena, zovu se »sprežala« (od spržiti), stara čakavska riječ, zapravo stara ribarska.

[7] P. Lorini, Ribanje i ribarske sprave pri istočnim obalama Jadrana, Beč 1903. Lorini je bio nadzornik ribarstva kod Pomorske vlade u Trstu. Isti je rodom iz Sali (Dugi otok). Iskoristio sam ovaj stručni priručnik. Ribarske lađe v. str. 55–61, ribarske sprave v. str. 99–109 i 125. Upotrebio sam iške ribarske izraze za brodove i alate, a to ću učiniti i u idućem poglavlju o ribarskim mrežama.

[8] Uza je konop srednje debljine, dug 50 »paši« ili oko 80 m. Takav konop zove se i lancana. Uza je stara hrvat. riječ. Jer se rabi od svih ribara u dalekoj okolici, to bi bio znak, da vuče korijen iz praslavenstva.

[9] Od god. 1440.–1470.–1501. Iž je posjedovao 2–9 trata. Processo I, 21, 26. – God. 1553. Marica ž. Petra Orovića iz Iža u svom testamentu navodi »brod, mriže, voli, trsje i jino ostalo«. Glag. testamenti, str. 70. Drž. arhiv u Zadru. – God. 1556. »...Eso da Jelich 3 parte d'una tratta da sardelle«. Not. spisi. Fran. Thomasius, busta 1, fasc. V, str. 13. Drž. arhiv u Zadru.

[10] P. Lorini, cit. dj., piše o ribarskim mrežama na str. 65–82, 117–119.

[11] Mreže crve u smrvljenoj borovoj kori, koja se dobiva iz Korčule. U nestašici kore ili manje mreže crve u smrvljenoj kori i lišću od smrdjele. Ovdje vele: »črviti, črnika, črv«. To su ostaci starog iškog govora (afrikate).

[12] Na pr. pok. Luce Banić, pok. Mikela Žuvić, Štokov Ivanica, Cvitanović Anđela. Svi iz V. Iža.

[13] Dolazi od mlet. riječi parzenevolo.

[14] Na ruskom jeziku tovarišč, na slovenač. tovariš znači drug. Staroslavenski drug = prijatelj. Katarina Zrinjska god. 1661. izdala je molitvenik Putnik tovarušom. Prema tome tovariš bio bi općeslavenska riječ.

[15] Englezi i Sjeveroamerikanci imaju riječ boos, izgovara se bôs, a naši je izgovaraju bâs. Znači gospodar, upravitelj.

[16] Od talij. riječi comandare, znači zapovijedati, narediti.

[17] God. 1456. spominje se Pavao Vojvodić, žup. Iža. Bianchi, Zara cr. II., Zadar 1879, str. 83. Vjerojatno stigli su u Iž u prvoj polovini istog stoljeća.

[18] Dolazi od talij. riječi padrone (della barca), a znači gospodar, vlasnik, kapetan broda na jedra. U Ižu se i danas čuje ta riječ.

[19] God. 1596. spominje se trgov. brod »fregate« u Zadru. V. Brunelli, Forma matricule marinarinorum. Jadre, Dubrovnik 1882, str. 57.

[20] God. 1552. spominje se »galija« u oporuci Katuše Oporović iz Iža. Glag. testamenti, str. 68. U Drž. arhivu u Zadru. – Galija je bila i ratna mlet. lađa, a veslači bili su većinom kažnjenici, opaka čeljad, galijoti, berekini. Vidi F. Ivanišević, Poljica, Zagreb 1903–1906, str. 386, gdje navodi: Prije nego je počela kraljeva leva, ako se glavar potužio na zloćudne momke, otjerali su ih na galije. Odatle i kod nas naziv galijot. – Zapadni dio kuća – komšiluk – u V. Ižu zovemo Galija. Vjerojatno ima nešto veze s galijašima, galijotima.

[21] V. Hrvat. enciklopedija, III, Zagreb 1942, str. 386. Prednji manji jarbol je malo nagnut prema pramcu. Takav brod uklesan je na grobu Tomaža Vlasanov god. 1730., a nalazi se u žup. crkvi u V. Ižu.

[22] Ime mu dolazi od talij. riječi manzo = vol, jer su isti redovito prevozili žive volove.

[23] Podatke o navedenim brodovima dobio sam od Banić Ive, starca od 80 god., koji je dvadesetak godina plovio na drvenim brodovima sve do Amerike. K tome v. Mardešić, Enciklopedija pomorstva, Zagreb 1948, str. 298–299 donosi oblik nekih starih brodova na jedra. Na pr. bark, škuna, goleta, galiot i t. d.

[24] God. 1749. vozili su iz Lavdare (od latin. lapidarium) (otok blizu Sali) kamen u Zadar »per lavori publici« Jerko Banić, Šime Šutlović i parun Šime Konatić (iz V. Iža). Sindici inquisitori, vol. VII, f. 50b. – God. 1752. paron A. Brajković dobio je nalog »a Lavdara caricare plache« Prov. G. M. Balbi, I, 143 passim. – U V. Ižu postoji toponim »Za Mletko«, odakle su naši paruni vadili i vozili kamen za Mletke (Bneci, Venecija) prema tradiciji.

[25] Na pr. Strgačić Šime, s nadimkom Šimera († 1913).

[26] Bianchi, o. c. str. 83 spominje župnika P. Vojvodić god. 1456. – U njihovoj staroj kući i danas se vidi jarbol njihova broda kao potporanj pod gredama. – Starac M. Brčić vidio je u njihovu magazinu u Masličici 3 uljene slikarije, koje su prikazivale vrstu brodova Vojvodićevih paruna. Pri restauraciji istog magazina slike su uništene (oko god. 1900) (kao freske na zidu).

[27] God. 1552. spominje se on i njegova galija. Glag. test., o. c. 68.

[28] God. 1574. spominje se kao kmet konta N. Fanfogna. Atti di famiglia Corponese I, list 83. Drž. arhiv u Zadru. Pri citiranju ovog vrela upotrijebit ću siglu: *Corp.* – I dandanas postoji toponim Parunićev vrtâ (u Pećrovcu, u V. Ižu).

[29] God. 1700. kum je na krštenju u Molatu. Glag. mat. kršt. II, 132. – God. 1711. »Girolamo Banich da Eso con trabacolo« prevezao je 231 vola u Veneciju. Sv. Krševan, caps. V, quader. 3 (u sredini). Nota delli Patroni e qualità dei bastimenti, che il corr. Anno 1711 hanno condotto gl'animali bovini alla Dominante (Venezia). Drž. arh. u Zadru. – God. 1720. upisan je u Skulu G. Luzarija, g. 1723. je »digan« iste skule, a iste godine posudio je istoj skuli 70 cekina za gradnju novog mramornog oltara. Glag. skula G. Luz., 16, 53, 71. U žup. arhivu V. Iža. – God. 1720. spominje se u Corp II, 3. – Umro je 22. VII. 1742. Glag. libar godova. Ovaj je zastalno plovio morem već pri koncu XVII. stoljeća.

[30] God. 1711. »Lorenzo Banich« prevezao je 70 volova u Veneciju. Sv. Krševan, caps. V, quadr. 3. Naprijed citirano djelo. I ovaj je vjerojatno bio parun pri koncu XVII. stoljeća.

[31] God. 1712. upisan je u Skulu G. Luzarija kao »parun Tom(a)n«, g. 1718. je sudac iste skule. Glag. skula G. Luz., o. c. 15, 45. – God. 1710. spominje se kao »paron T. Zolman detto Coschizza«. Corp. 1, 20. – Umro je 3. XI. 1729. Glag. libr godov, o. c. – U žup. crkvi mu je grob s natpisom: »A(nno) D(omini) MDCCXXX SEPULTURA DI PARON TOMASO BLACANO E SUOI EREDI«, na kome je u reljefu isklesan brod pinko. I ovaj je bio parun već pri koncu XVII. st. Vlasanovi su prvi Ižani, koji su plovili na tuđim brodovima, kako to tradicija priča.

[32] God. 1710. spominje se kao Š. Vlasanov, a g. 1736. kao Š. Zolman. Corp I, 20, 37. – God. 1729. kupio je i darovao »kvateran« (račun. knjiga) Skuli sv. Duha;

g. 1745. upisan je kao bratim u istu skulu; g. 1749. »ne doide na braščinu paru Š. Vlasanov, da plati lir 5«, a g. 1760. kupio je meso na dražbi u istoj skuli. Glag skula s. Duha, 1, 39, 144, 65. U žup. arhivu V. Iža. Držim, da je plovio pri konc XVII. st.

[33] God. 1720. je bratim u Glag. skuli G. Luzarija, o. c. 16. Nagađa se, da j mornar već pri koncu XVII. stolj.

[34] »God. 1697. dah za kupe Šimu Draškovu li. 112«. Glag. madrikula G. Ruza rija u Kalima, str. 130.

[35] God. 1712. upisan je u Skulu G. Luzar., a g. 1714. je digan iste skule. Glag sk. G. Luz. o. c. 15, 39. – God. 1712. upisan je kao bratim Glag. skule sv. Nedilj u Božavi (Dugi ot.), 68. – God. 1720. i 1736. spominje ga Corp I, 106, 37. I ova je vjerojatno plovio morem na koncu XVII. stolj.

[36] God. 1703. spominje se »patron A. Drascov detto Strgacich«. Miscellanea (36, str 61. Naučna biblioteka u Zadru. Zastalno je plovio morem i u XVII. stoljeću

[37] God. 1710. spominje ga Corp I, 20. I ovaj je vjerojatno bio mornar i u XVII. stoljeću.

[38] God. 1704. »paron Zovan Vojvodić iz Iža« kum je na krštenju u Brbinju (Dug ot.). Glag. mat. kršt. str. 32. – U žup. crkvi u V. Ižu nalazi se grob s natpisom »PA(ro)N GIO(vanni) VOIVODIH. A(nno) D(omini) 1709« i uklesan brod. I ova je brodio u XVII. stolj.

[39] God. 1767. posudio je u Skuli G. Luzar. 2 »duplira«, a »u penj da dolamu pucami od srebra«. Glag. sk. G. Luz. o. c. 169. – Oko god. 1797. bio je iški »kralj« Glag. sk. s. Duha, o. c. 2. – God. 1779. spominje ga Corp I, 107. – Umro je 7. XI 1813. Glag. lib.godov o. c. – Priča se, da je bio »framašûn« (mason).

[40] God. 1757. parun »Biaggio Vulasanovich di Simon da Eso«, a brodom j upravljao »Sime Svorinich q. Miho« iz Iža. Brački arhiv, br. 202 (ispočetka). Drž arhiv u Zadru.

[41] God. 1736. spominje se na dražbi; g. 1744. je digan Skule G. Luz.; g. 1751 primio je od iste skule 70 cekina, koje joj je bio posudio njegov otac (V. op. 29) a namirnicu potpisao je s križem (†), jer je bio nepismen. Glag. sk. G. Luz., o. c 68, 77, 171. – God. 1753. njegovo se ime spominje u Glag. sk. s. Roka, 87. U žup arhivu V. Iža. – God. 1769. spominje ga Skula s. Duha: »1752 mi suci Pave Sutlovi ... pridasmo paron Jeri Baniću u konat duga, ki smo bili dužni u ulju cikini 12 i dv dukata srebra«. Glag. sk. s. Duha, o. c. 70, 13. Bio je iški »kralj« oko g. 1770 Ibid. 2. – Zavjetnoj crkvici sv. Roka darovao je mramorni oltar, na kome piše »175 OVI OLTAR UCINIO GERE BANICH NA POSTEGNE SV. ROCA«. – Glag. mat kršt. u V. Ižu, str. 6 donosi: »1745 karstih divičicu parun Jeri Banića i njegov prave žene Franice, hćere parun Tomaža Vlasanova«. – Parun Tomažo Vlasanovi i parun Jerol. Banić pitaju g. 1771. dozvolu kod vlasti u Zadru, da mogu skupljat u Ižu travu »galla per concime delle pelli, che nasce fra i cespugli«, a potajno su j odnosili razni s drvom za gorivo; dapače su je izvozili brodovi u papinsku državu Minotto, III, 53. Drž. arh. u Zadru. – Šime Sutlović »giudice« zahtijeva od parun Jer. Banića, da vrati zemlju »Opaćac« selu V. Iža. Minotto, I, 591 god. 1771. – God 1756. spominje se kao kmet Fanfogne. Corp I, 108. – God. 1739. »Girolamo Banich paron Simon Vlasanovich della villa di Eso« pozvani su u Zadar pod »pena di vita« a također i Mate Vojvodic »parroco di Eso, in pena della publica indignazione« Provid. Marin Antonio Civolli, knj. III, 434. Drž. arh. u Zadru. – God. 1749. vozil su kamenje iz Lavdare »per lavori publici« u Zadar Jerol. Banić, Šime Sutlović i Iža. Sindici inquisitori, vol. VII, f. 50b. Drž. arh. u Zadru. – God. 1752. Anic Draškov tuži vlastima paruna Jer. Banića. Prov. G. Balbi, sv. I, 82; g. 1752. paru J. Banić zaposjeo je nešto imanja Draškove obitelji. Ibid. III, 81. – God. 1753 »paron Gir. Banich da Eso« pozvan je na preslušanje u Zadar, jer ga je tužio »paro Qualleco d'Egedio da Fuga di Fermo«. Prov. Fr. Grimani, I, 2; »Paron Gir. Banich e capitano Nicolò Ivanosich« podigoše optužbu »contra Stefano Strgacich«. Ibid. II 50 god. 1755.; god. 1756. opet Jer. Banić tuži Stjepana Strgačića. Ibid. V, 98. U Trstu se upoznao s nekim Grkom, koji ga je uputio u brodarske i trgovačk vještine; da je s njim otkrio zakopano blago, koje su podijelili među sobom. To j tradicija u njegovoj kući. Isti je sagradio lijepe kuće (zvane i danas »biskupija« i kupio 13 brodova. Brodovi su bili veliki, pak postoji u selu poslovica: »Veći j

Bog neg' Jerićev (Banićev) brod«. Bio je vrlo okretan, nakupovao je kuća i zemalja a Ninu, Diklu, Zdrelcu, Zadru i Ižu, a bio je i sudionik u novigradskoj i zadarskoj pa-landari (mreža za lov tunja). God. 1757. prodao je trojici Zadrana veliki trabakul za 400 cekina ili 11.166 li(ba)ra. Sve se ovo nalazi u dokumentima, koje posjeduje preč. A. Banić, opat u Pagu, Ižanin. – Umro je na 3. II. (1782). Glag. lib. godov, o. c.

[42] God. 1720. bratim je u Glag. sk. G. Luz., o. c. str. 17. – God. 1740. prisustvovao je dražbi u Glag. sk. sv. Duha, o. c. str. 39, 51. – Umro 15. VIII. (1741). Glag. lib. godov., o. c.

[43] Rodio se god. 1756. Glag. mat. kršt.; g. 1785. »krstih divičicu parun Jerolima Banića i njegove prave žene Andrijane Deković (iz Rogoznice)«. Ibid. 94. – Umro je u Trstu 13. I. 1802. Gl. lib. god., o. c.

[44] Glag. libar godova donosi mu smrt 11. III. 1809.

[45] Glag. mat. kršt., o. c. donosi: »1785 krstih ditića parun Šime Banića«. – God. 1787. sudac je u Glag. sk. s. Roka, o. c. str. 74. – Jerolim Banić (v. op. 51), njegov otac, u svojoj oporuci od god. 1779. ostavlja »a Simon, suo figlio, una delle di lui parche a sua elezione in testimonio d'amor paterno«. (Kod preč. A. Banića u Pagu). – God. 1794. kum je na krštenju u Božavi. Glag. mat. kršt. u Božavi. – God. 1805. spominje ga Corp II, 74. – Umro je u Mlecima 11. II. 1808. (Glag. lib. god., o. c.), gdje se nalazio sa svojim brodom; bio je utamničen i tamo je umro.

[46] Ispettorato centrale di polizia 1806, Filza I, br. 4: Inspektorat 1/8 naređuje policijskom delegatu u Šibeniku, da uhiti gusara Banića iz Iža, jer je opljačkao 1 turski brod i odnio sav teret (fesove, sukno, kavu, rižu, platno i t. d.), a učinio je i druge zgrede kod Šibenika; Idem, Filza III, br. 391: Predmet o gusaru Baniću. Izvještaj pukovnika Corponese (od 29/9 1806), koji je uhapsio župnika Iža Š. Pavlakovića, Š. Banića, strica gusareva i paruna Matu Strgačića, jer je kod njih nađen dio robe iz turskog oplijenjenog broda. Uhićen je i Anton Peraković, »scrivano« (poruč. na gusarovač. brodu) gusara S. Banića na brodu »Franco Dalmata«. Gusarov kompanjon je Fr. Pussini. Neka se o ovome obavijesti turski konzul u Splitu Aga Sali i advokat Sarti; Idem, Filza VI, br. 796: 2. XI. 1806. inspektor javlja prividuru, da je gusar Š. Banić iz Iža – brod »Fr. Dalmata« opljačkao blizu Splita trabakul Reis Zelenoga; to spada u kategoriju zločina prema poglavlju XXIII kaznenih zakona (»Ladri di mare«), a po čl. 175. krivi su i oni, koji su kupovali i prodavali opljačkanu robu. Od posade u rukama vlasti je škrivan A. Peraković. Dani su nalozi za hvatanje broda, ali o njemu nedostaju vijesti. Kao sukrivci uhvaćeni su: M. Strgačić, Š. Banić, don Š i Mate – braća Pavlakov; Idem, Filza VII, br. 850: Don S. Pavlakov, žup. Iža, umiješan u aferu Banić, pušten je na slobodu uz garanciju; Idem, Filza VII, br. 944 (g. 1806): Inspektorat javlja, da treba tražiti mišljenje suda, da bi se mogao donijeti zaključak što se tiče Mate Pavlakova, da bude pušten na slobodu; Idem, Fil. VII, br. 992: Inspektorat (28. XI. 1806) informira prividura o slučaju A. Peraktovića, Banićeva škrivana. Drž. arhiv u Zadru. – Za frac. doba bio je kapetan Banić, Ižanin, koji je svojom barkom ili sličnim brodom progonio francuske brodove i gusario po okolici. Intendenza, Fil. XIV, svezak: movimenti nei porti, francusko doba g. 1812. Isti arhiv. – Postoji tradicija, da je Š. Banić, »kusâr«, gusario, da je opljačkao Novalju (ot. Pag) i Podgorje (pod Velebitom), dapače, da je opljačkao V. Iž, i tom zgodom ukrao je i suknju svukavši je s tijela svoje majke. Umro je u Trstu oko g. 1840.

[47] Gl. mat. kršt., o. c. 94 donosi: »1785 ja dun Tome Banić krstih divičicu parun Matiju Baniću i Dumice, hćere Š. Radoslavića iz M. Lošinja; bi kum parun Martin Nikolić iz M. Lošinja«.

[48] »1784 parun Matij Cvitanović i parun Š. Banić afita od komuna Iža valu Pakarun i Široku«. Glag. sk. s. Duha, o. c. 134. Ove dvije vale (na Dugom ot. i Molatu) bogate su srdjelama i lokardama. – God. 1786. »kanta loj«. Gl. sk. G. Luz., o. c. 113. – Gl. mat. kršt., o. c. 94 donosi: »1785 krstih ditića paron Matiju Cvitanoviću«. – Dva kupoprodajna pisma, pisana kurzivnom glagoljicom, od god. 1784. i 1785. spominju kupca parun Matija Cvitanovića. (Moje vlasništvo.) – Posjedovao je trabakul i ploveći ispod Sansiga za Ankonu oluja mu uništi brod, tovar i novce. On i mornari spasiše se u »kaiću«. Zatim je kupio »manzeru« i dobro se pomogao. Oko g. 1808. gusari mu posvema oplijeniše kuću. Ni dječju robu nisu poštedjeli. Ovo ga

je shrvalo i do svoje smrti vapio je: »Bože moj, pred tvojim licem neka budu trudi moji«. (Po zapiscima pok. strica don Blaža.) – Kapitanu Matiju Cvitanoviću god na 16. II. 1820. Gl. lib. godova, o. c.

[49] God. 1751. spominje ga Corp I, 50. – God. 1754. je digan u Glag. sk. G. Luz., o. c. 80.

[50] Rodio se g. 1715. – God. 1752. »paron Antonio Braicovich (deve) caricare plache (dei sassi)«. Provid. G. M. Balbi, I, 143 passim. Drž. arh. u Zadru; god 1755. spominje se u Prov. F. Grimani, I, 73. – Na 3. X. god parunu Antonu Brajkovu. Gl. lib. godova, o. c.

[51] God. 1739. »... paron Domenico Drasco« pozvan je od vlasti na odgovornost. Prov. Marin Antonio Civolli, III, 434; »Nicolò Drasco e due di lui figli tagliapietre« iz Iža g. 1755. bili su u Lošinju. Prov. Fr. Grimani, II, među 87 i 88 listom. Drž. arh. u Zadru.

[52] Rođen je g. 1766. – Umro 23. XI. 1843. Gl. lib. godova, o. c.

[53] God. 1749. paron Š. Konatić i drugovi vozili su kamenje iz Lavdare. Sindici inquisitori vol. VII, f. 50b.

[54] God. 1740. upisan je u Glag. sk. G. Luz., o. c. 18. – God mu je 1. IX. Gl. lib. godova, o. c.

[55] God. 1718. »bi brat Stipan Strgačić«, a g. 1732. i 1734. »kanta« u Gl. sk. G. Luz., o. c. 16, 61, 64. – God. 1751. i 1767. spominje ga Corp I, 50, 108. – Oko god. 1742. je iški »kralj«. Gl. sk. s. Duha, o. c. 1. – God. 1755. spominje se u Prov. Fr. Grimani, II, 73, 50.

[56] God. 1730. upisan je u bratovštinu G. Luzarija, gdje je g. 1763. prisustvovao dražbi. Gl. sk. G. Luz., o. c. 17, 97. – Corp I, 108 spominje ga 1767. g. – God. 1755. spominje se u Prov. Fr. Grimani, II, o. c. 73.

[57] Rođen je 1745. – Umro 28. IX. 1826. Gl. lib. godova, o. c.

[58] God. 1799. Miho Strgačić i Strgačić ud. Matija kupili su trabakul. Notar G. G. Franceschi, br. IX, 90–119, str. 40. Drž. arh. u Zadru.

[59] God. 1751. spominje ga Corp I, 50. – God. 1757. spominje se kao kapetan broda. Brački arhiv, br. 202 (ispočetka), o. c. – God. 1753. Fr. Rotta garantira za prijevoz tereta paruna Š. Švorinića p. Mihe i podaci o težini, cijeni »della Galeotta«, njegova broda. Prov. Balbi, IV, 180–182, o. c.

[60] God. 1786. kapetan M. Sutlović i parun Pere Švorinić, suci iz Iža, ugovoriše sa Saljanima, da ne će ribati nedjeljom zbog časti dana gospodnjega. Glag. libar braće sv. Marije u Salima, str. 180.

[61] God. 1754. primiše »un chechino di paron Simon (Sutlović)« za novi tabernakul, a g. 1763. »kanta« u Gl. sk. sv. Roka, o. c. 87, 37. – God. 1767. spominje se »paron Simeone Sutlov detto Mazola«. Corp I, 108. Macola mu je nadimak. – God. 1749. vozio je kamenje iz Lavdare. Sindici inquisitori, vol. VII, f. 50b, o. c. – God. 1753. tužio ga je A. Troiano, »capitano«. Prov. Fr. Grimani, I, 9, o. c.

[62] God. 1766. »afitasmo kuću parohjansku paron Rošu za godišć 10, da daje svako godišće fita lir 35«. Gl. sk. sv. Duha, o. c. 141. Rošo je nadimak, a prezime je nepoznato.

[63] Rodio se 12. VII. 1760. – »Bi brat Mate Šaban (Sutlović)« g. 1798. Gl. sk. G. Luz., o. c. 20. – Na 10. VI. 1847. god. paron Matiju Sutloviću Šabanu. Gl. lib. godova, o. c.

[64] Živio je u 18. stoljeću. – »God na 6. IV. paron Ivanu Vojvodiću, koi umri u Raguži« (Dubrovniku). Gl. lib. godova, o. c.

[65] God. 1750. upisan je u Skulu G. Luzarija, a g. 1760. je i digan. Gl. sk. G. Luz., o. c. 18, 19.

[66] God. 1755. upisan je u Gl. sk. G. Luz., o. c. 19. – God. 1767. spominje ga Corp I, 108. – »Michael Voivodich procuratire e giudice della chiesa del Comune di Eso...« Minotto, I, 514 god. 1771, Drž. arh. u Zadru. Cijenim, da je to ovaj parun.

[67] God. 1764. »kanta loj«. Gl. sk. G. Luz., o. c. 98.

[68] God. 1793. spominje se »paron Jerolimo Squerlich«. Corp I, 24.

[69] Pekić Šime, starac od 80 god., pričao mi je, kako su se kao djeca rugali Štokovima-galijašima, jer su nekad imali galiju.

[70] God. 1751. spominje ga Corp I, 50.

[71] God. 1755. spominje se u Prov. Fr. Grimani, II, 73, 50, o. c., i to kao Zuane Govorcin i Zuane Maretta detto Divorcini.

[72] »Patron St. Stergacich, patron Dominico Battistich, procuratori delle ville Eso grande e piccolo« god. 1765. Miscellanea C. 24, str. 41. Naučna biblioteka u Zadru.

[73] God. 1760. naredbom kneza u Zadru bio je pozvan, da plati Anzulu Petricioli u Salima dug od 15 cekina. Arhiv obitelji Petricioli u Salima, Mappa III, fasc. 24 bez broja pri kraju. Govorčin i Batistić su iz Malog Iža.

[74] God. 1812. imao je braceru »Rebecca« i prevozio je žito za Francuze. Francusko doba 1812. intendenza, Filza XIV, svez.: movimenti nei porti, o. c.

[75] Parun Šimeto Banić ovom svom bratu darovao je brod i »karag« malo prije svoje smrti (oko g. 1835), a ovaj parun to je prodao i brzo rastepao. U jednoj se ispravi (kod preč. A. Banić) iz god. 1863. potpisuje: »Antonio Jerovich detto Banich«. Poslije se nastanio u M. Aziji (Smirni), gdje je i umro.

[76] Rodio se 20. VI. 1797. – God. 1835. je iški »kralj«. Gl. sk. sv. Duha, o. c. 109. – Umro je 21. IX. 1851. Gl. lib. godova, o. c.

[77] Rođen je 14. VII. 1772. – God. 1806. uhapšen je od franc. vlasti, jer je kod njega nađen dio robe s turskog oplijenjenog broda. Ispettorato centrale di polizia 1806, Filza III, br. 391, o. c. – Umro je 13. V. 1841. Gl. lib. godova, o. c.

[78] Don Tome Strgačić i braća p. Tome 24. VIII. 1817. kupili su u Santa Stančić p. Nikole braceru »Santa Croce«, 5 tona nosivosti sa svim »armižom«. Notar G. G. Franceschi, Repertorij N. ro XIV, str. 59. Drž. arh. u Zadru.

[79] God. 1805. spominje ga Corp II, 74.

[80] Rodio se 8. X. 1776. – Gl. lib. godova, o. c. donosi: »Na 28. X. 1832 god Mariji Sutlović, ženi paron Mihe«.

[81] Rođen je god. 1785. – Starac Sime Brajković (star 85 god.) pamti, da je jarbol bracere bio u kući pok. Jose Brajković kao potporanj pod gredama. Ovaj Joso je unuk paruna Šime. Jarbol je nestao pred 30 godina, kad je kuća renovirana.

[82] Rođen je g. 1792., umro je 1867. – Josip Orović, starac od 77 godina, pamti, da je pok. baba kazivala, kako je njezin brat bio ukrcan kao mornar na brodu paruna Lovre Sorića.

[83] Rodio se 30. VIII. 1781, umro 8. XI. 1864. Nadimkom zvali su ga Šoša. Poduzetan bracerant i graditelj lonaca, po išku: lopižar. Kad su gusari (oko god. 1808) opljačkali Iž, sakrio je svoj zlatni i srebrni novac u »vrstu« (calcit, za gradnju lonaca), i gusari nisu mu ga pronašli. – U žup. crkvi V. Iža vise dvije uljene slike na platnu uokvirene, veličina 190 × 160 cm, dar ovog paruna. Na jednoj je napisano: »Michele Sutlovich Donò alla chiesa questi due quadri: Cenna Domini e l'altra Le anime del Purgatorio. 6 ottobre 1830. Zara, Camillo Grati Anconitano Dipinse«.

[84] Rodio se 12. X. 1833., umro 13. VIII. 1894. Posjedovao je braceru, koja je prva i jedina izgrađena u V. Ižu od kalafata Mate Baučića, doseljenika iz Trogira.

[85] Rođen 20. VI. 1824., umro 2. IV. 1888. Putovao je samo po lijepom vremenu. Pri i malo nepovoljnom vjetru stajao je u »portu« govoreći: Ja moram kući doći.

[86] Rodio se 8. II. 1814., umro 9. III. 1898.

[87] Rođen je 9. IV. 1804., umro 29. XI. 1881.

[88] Rodio se 25. IV. 1825., umro 29. VII. 1896.

[89] Rođen je 25. XII. 1835., umro 13. XI. 1880. Zadnji iški »kralj« 1879. g., koji nije prihvatio čast kralja pod izgovorom, da je siromah. S njim prestaje seoski običaj biranja kraljeva u Ižu.

[90] Rodio se 24. VIII. 1862., umro 15. VI. 1941. Imao je braceru Sv. Nikola.

[91] Rođen 6. I. 1831., umro 5. VIII. 1902.

[92] Rodio se 21. III. 1831., umro 24. XII. 1872. Zaradio je novac pri prokapanju Sueza (1869), kupio braceru i s njom je nešto trgovao.

[93] Rođen 22. VIII. 1820., umro 16. X. 1904.

[94] Rodio se 26. II. 1802., umro 19. VI. 1894. – God. 1866. »dahomo paron Matiju Cvitanoviću u konat kotla fiorini 10«. Skula sv. Duha, II. knj.

[95] Rođen 2. VIII. 1829., umro 12. XI. 1891. Bracera Belona.

[96] Rodio se 16. II. 1831., umro 9. VIII. 1896. Bracera Casta Suzana.

[97] Rođen 14. VI. 1859., umro 22. X. 1926.

[98] Rodio se 5. XII. 1854., umro 19. II. 1928. Bracera *Sloga.*

[99] Rođen je 24. VIII. 1859., umro 3. IV. 1940. Štela *Sv. Nikola.*

[100] Rodio se 7. XI. 1859., umro 3. V. 1918. Brzo je mnogo zaradio novca svojom bracerom Sv. Nikola, a po smrti su je djeca brzo rasula.

[101] Rođen 18. II. 1862., poginuo u Ižu 31. V. 1944. od njemačkog topa. Bracera *Sv. Roko.*

[102] Rodio se 27. II. 1867., umro 18. XII. 1946.

[103] Rođen 3. VIII. 1872., umro 29. VIII. 1931. Bracera *Ugodna.*

[104] Rodio se 10. IX. 1845., umro 16. XII. 1906.

[105] Rođen je 4. VIII. 1861., umro 28. VII. 1913. Bracera *Sv. Roko.* Bio je i zidarski majstor.

[106] Imao je trabakul, koji se raspao u uvali Bršanj. Ovdje je sagradio »magazin« – sad je ruševina – za spremu brodova i prevozni materijal. Donedavno bio je u kući kao potporanj ispod greda i jarbol tog trabakula. Iz M. Iža.

[107] Posjedovao je braceru, kako to spominju ukućani.

[108] Rođen 22. II. 1875., umro 12. III. 1945. Bracera *Katarina.*

[109] Rodio se 26. X. 1889. Imao je dvije bracere.

[110] Rođen 24. IV. 1891. Bracere *Marija* i *Danica.*

[111] Rodio se 23. XII. 1878., umro 9. III. 1945. Imao je trabakul.

[112] Rođen 7. XI. 1858., umro 9. VII. 1936. Posjedovao je trabakul.

[113] Rodio se 12. XII. 1863., umro 7. X. 1946. Bracera *Sloboda.*

[114] Rođen 18. IV. 1867. Bracera *Živila Hrvatska.*

[115] Rodio se 11. XI. 1865., umro 12. X. 1944. od rane zadobivene od njemačkog topa. Bracera *Danica.*

[116] Rođen 4. VI. 1875. Bracera *Sv. Ante.*

[117] Rodio se 12. IX. 1876., poginuo 10. VIII. 1914. na S/S Baron Gautsch na početku I. svjet. rata. Bio je liferant pivovare Dreher u Trstu za Dalmaciju. Bracera *Sv. Roko.*

[118] Rođen 14. XI. 1871., umro 14. II. 1930. Bracera *Sv. Nikola.*

[119] Rodio se 1. IX. 1893. Štela *Sv. Nikola.*

[120] Rođen 21. VIII. 1864., umro 27. XII. 1944. Posjedovao je trabakul.

[121] Rodio se 25. XII. 1890. Bracera *Sloga.* Zadnja iška bracera koja je prodana god. 1940.

[121a] Jelić Ante rod. 16. I. 1879. Kupio je g. 1922 braceru »Komoševa« na motor Prodana g. 1928; Lukin Šime r. 5. X. 1894. Dobavio je trabakul »Mala Gospa« g. 1919., a g. 1925. je prodana; Jelić Marijan r. 12. XI. 1891. Kupio je braceru g. 1919., a prodao ju 1925.; Bilač Ive r. 3. IV. 1891., umro 4. XI. 1942., dobavio je braceru g. 1916., a prodao ju je 1924.; Lovrin Ljubo r. 4. V. 1896., g. 1919 kupio je Braceru »Vela Gospe«, i prodao ju je 1926.; Panović Luka r. 15. X. 1897., poginuo u nar. oslob. borbi g. 1943. God. 1919. dobavio je braceru »Sloboda«, a 1925. ju je prodao. Iz M. Iža.

[122] Rođen 4. IV. 1881., umro 25. VI. 1950.

[123] Enare I : 20 tona nosivosti, En. II : 50 tona nos., En. III : 60 tona nos. Prva dva pozobao je II. svjetski rat, a treći je bez motora – nacionaliziran g. 1949. Izgradio ih je Rafael Baučić, brodograditelj u V. Ižu.

[124] Rođen 1. IX. 1893. – Miran: 40 tona nos. Nacionaliziran 1949. g.

[125] Rođen 8. I. 1886. – Hrvat: 25 tona nos. Iz M. Iža. Izgrađen od brodograditelja R. Baučića u V. Ižu.

[126] Rodio se 10. IX. 1899. – Uskok: 15 tona nos. Izgradio ga je Brodograditelj R. Baučić.

[127] Prov. Fr. Grimani, II, 84b, o. c.

[128] Ibid. V, 109.

[129] Glag. mat. kršt., o. c. 118, god. 1795.

[130] Miscellanea C. 36, str. 46, o. c.

[131] Corp I, 53.

PERA JANKO

FRAGMENTI DNEVNIKA

jednog splitskog učitelja iz prve polovine XVI. vijeka

U Arhivu Trogirskog Kaptola pohranjen je prijepis Dnevnika splitskog građanina Jakova Gaudenzio (latinizirano prezime Radovčić) rečenog Abako, koji je umro u Splitu 23. veljače 1554. Prijepis ovaj učinjen je godine 1755. rukom filipinca Ivana Cetinčića iz Novoga kod Trogira. Prema podacima Dnevnika Jakov Gaudenzio posjedovao je nekoliko komada zemljišta u splitskom polju, ali glavno zanimanje rekao bih da mu bijaše podučavanje gradskih dječaka u elementarnim pravilima čitanja i pisanja, a sudeći barem po nadimku mu »Abako«, valjda i računanja.

Datum njegove smrti zabilježio je u istom dnevniku po svoj prilici njegov nasljednik u školovanju djece. Kako je sam Gaudenzio u svojem Dnevniku zabilježio, vidi se, da je i on u društvu drugih Splićana sudjelovao u borbama protiv Turaka u Solinu i u tučnjavama sa mletačkim vojnicima po splitskim ulicama.

Prepisivač Cetinčić prijepis je uzeo iz neke knjige »Giornale«, koja je bila ispisana gotičkim slovima, a na koju je naišao u knjižnici danas već neopstojeće kongregacije otaca sv. Filipa Neri u Splitu. Iz toga »Giornale«, kako je Cetinčić utvrdio, bilo je istrgnuto više od stotine listova, pak su do nas doprli u prijepisu nažalost samo fragmenti ovog, prilično zanimljivog, dokumenta iz splitske prošlosti. Po svoj prilici da pojedini listovi, iz kojih je Cetinčić prijepis uzimao, nisu bili uvezani, što je zaključiti po okolnosti, da su u prijepisu mnoge stavke kronološki ispremiješane i bez međusobne veze, te je čitav prijepis izvršen nasumce onako, kako su prepisivaču pojedini listovi pod ruku dolazili. Kada se sve stavke poređaju kronološkim redom i po sadržini svrstaju, nameće se zaključak, da je Gaudenzio-Abako vodio ne jedan, nego četiri posebna dnevnika, registrirajući:

1. važnije događaje u Splitu i u svijetu,
2. domaće račune,

3. slučajeve smrti u obitelji i u gradu,
4. upis dječaka u njegovu školu,

pak smo u tom obliku Cetinčićev prijepis preuredili radi lakšeg pregleda.

Sitne ortografske nedosljednosti u tekstu pripisati je ili kroničarevoj nestalnosti u pisanju, ili prepisivačevu samovoljnom ispravljanju originala.

Cetinčić svoj prijepis započinje ovim riječima:

»In Christi Nomine! Amen. – L'anno di Sua Natività 1755 li 8 Settembre in Spalato. – Ho copiato le seguenti Memorie da un Libro scritto in Gottico da Gaudenzio Giacomo detto Giornale, esistente nella Libreria dell'Oratorio dei Padri della Congregazione di S. Filippo Neri in questa Città di Spalato, in cui si veggono rubate e strappate più di cento Carte, come si comprende dalle lettere alfabetiche e dalle Carte Numerate – Onde scrive così:«

I. DNEVNIK

Nel 1524 Conte Pietro Crucich di Clissa con li havuti forse mille pedoni e cavalli 28 adi 11 aprile 1524 il di del San Dominio con l'ajuto de Dio cazò e rompe li Turchi, li quali erano in assedio sotto Clissa forsi 15000 Turchi tra cavalli e pedoni il Passa Mihalbegovich, e tolseli quatro pezza artigliaria, li quali Turchi jerano stati mesi duo e mezzo sotto ditta Clissa. E cosi dal tempo furono rotti. Qusto Santo Glorioso solennemente fu guardato e osservato con Procession.

Il di del Santo Luca li Martolosi brusarono la villa dell'Abate Zoje sita e ammazarono Cusiavia. Il suo Filiol Matteo menarono via.

Nel 1535 adi pmo. Zugno in Marti furono morti e ammazati questi Zoveni dalli Turchi su la Fede manzando e bevendo con loro a Salona; e fo gran pianto e dolor nella Citta di Spalato. El primo fo Dojmo Filipovin, Suo Fradello Hieronimo Filipovin detto Ahmat, Zuanne Spada, Gasparo Domgorociu, Vincenzo de Dulcigno ditto Agaz, Zuanne Lucicin, Zorzi Tuarnich e Duje Vranicanin.

Nel 1535 adi il 15 Zugno il di del Santo Vido intaco in Spalato il Rmo. Arcivescovo Misser Andrea Cornaro. Il ditto canto la Messa in Piacia S. Favo in adi 25 Lujo con Indulgencia Plenaria.

Nel 1535 adi 12 Lujo venne sette Galere in nostro avijuto il Capitano del Golfo Misser N. N.

Nel 1535 adi 12 Lujo in Luni venero in Spalato li Sindici li quali si chiamano per Nome Zanbattista Giustinian e Anzolo Diedo.

Nel 1535 adi 25 Lujo il di del S. Favio Sermo. Imperator Nostro Cristianissimo intro la Citta di Tunici.

Nel 1535 adi 25 Lujo il di del S. Favio fo Indulgenzia Plenaria mandata dal Santo Papa Paulo 3° per la Cruciata.

Nel 1536 adi pmo. Fevrer Misser Urbano Bolani Conte di Spalato comincio a far fabricare il Molo alla Marina. Fu sovrastante Misser Zuanne Marino li detti Cambio, misser Gasparo Carlovina.

Nel 1536 adi 6 Aprile venne il Sermo. Zeneral Capello con Galere 6.

Nel sopradetto millesimo adi 2 Lujo fu mandato indulgenzia Plenaria dal Nostro Santo Padre Paolo 3° per conseguir pace e unita fra la Cristianita.

Nel 1536 adi 12 Avosto misser Urbano Bolani Conte di Spalato fece disfar tutte le tetoje sopra le Butighe.

Nel sopradetto millesimo adi ultimo Avosto venero li Turchi a far il Castello a Salona e fe cero un gran guasto per il Campo di Spalato e per tutto il Contado e mi mi fo raccolto per il ditto guasto di Turchi e non manco delli Galiotti.

Adi 2 Novembrio nel 1566 fo mandato in ferri in Venezia Hieronimo Papali per Conte Misser Urbano Bolani; tutta terra nostra ebbe dispiacere.

Nell'anno 1537 adi 12 Marzo il di del Sancto Gregorio fo rotto e sfracassato il Capitanio Nicolo della Torre, ammazato Conte Crussich con Italiani forsi da tre milla di quali furono tutti tagliati e morti con li quali fo ammazato Gieronimo Zvincia mio Compare; e fo tolti per forza da Rivelin de Salona da cinquanta de diti nostri Spalatini delli parte se se escorsero e parte de loro fo anegati; et io con Nicolo Scocibusi scapulemo. In quel tempo fo il Conte nostro di Spalato Messer Federigo Contarini e similmente fo per la Clissa per Marcingo fo Vice Conte in dita lo quale fuggi e lasso terra voita.

Nel 1537 adi pmo. Novembrio fo cominciato a rovinar el Borgo de Spalato e tutti Burghesani abitar in Citta arcazandola e repezandola la Muraja la qual se brusarono al tempo del Morbo che fo nel 1526. E la mazor parte de diti Burghezani fuggiti via che in pima e chi qua e chi la. In questo tempo vene in Spalato Soldati Numero 360 e piu e fo il sopraditto Conte Messer Federigo.

Adi 17 ditto (godine?) fu in Domenica fo fatto romor grande in Citta tolta da Soldati della 4ª e con gran fatiga se ispinse la furia di quelli della 8ª pregati dalli sopraditi Comiti della galera quali si trovarono qui e massime dal Conte nostro sopra dito et tutti li nostri erano radunati nella Piazia del Sancto Dominio e li Soldati avevano tolto la piazia Grande e tutte le crosere de dita Piazia con archibugi. Dalli nostri fo amazai al primo impeto tre li quali si trovarono in Piazia senza arme dapoi 15. E delli Soldat i feriti e amazati assai, nella qual barufa me trovai.

Rovinata la Grecia desrutta Curia Burgos nel 1537 adi 19 Decembrio. Item adi 19 Marzo 1539 vene qui l'Ambassador della nostra felicissima Signoria Misser Pietro Zenn con molt i richissimi doni li quali portava al Gran Turco et ad altri Bassii etcc.

Item nel 1539 adi pmo. Aprile e fu Martedi della Settimana Sancta fo rovinato Cucco per Murato nel qual era per Castelan Misser Santo

Audicia e nel medmo. Zorno dito Murato vene con suo esercito sotto Salona per rovinarla. E in quel medmo Zorno che era di Marti vene Misser Lorenzo Fiol del Duce et il 9 Zorno il Misser Andrea Griti lo qual porto la pace del Signor Turco, et cosi Trino et Uno Dio ebbe misericordia di nui miseri peccatori.

Item adi 8 Zugno 1539 e fo Domenica venne littera del Signor Turco la quale fo mandata a Venez-ia per Mistro Filipovin Caligher, io credo per confermar la pace ma di certo non so.

Item adi 29 Zugno Stranfiuratio fo preso Castel Novo amazati tre milla Spagnoli per Barbarosso.

Adi 29 Settembrio 1539 et fo il di Venere vene la nova come era fatta la pace con il Turco e Veneziani per anni 60. laude del Trino et Uno Dio.

Nel 1540 adi 15 Zener fo si fatta caristia d'ogni cosa massime de pane una onza al ... Ze ... Dio mai piu permetta tal disciplina per Sua Infinita Misericordia.

Nel 1540 adi 23 Marzio Urbano Papa e Martire fo di certo fatta la pace con il Turco e li Signori Veneziani.

Item adi 8 Decembrio il di della Concepcio andarono via tutti li Soldati da Dalmazia e qui de Spalato corrente nel anno 1540 al di dito e fo grande alegria del lor partire, e da quel tempo comincio la abbondantia.

Adi 15 dito venero venero qui due milla ducati li quali andavano al Gran Turcoe cosi fo confermata la pace. Et Trino et Uno Dio sia Laudato. Amen.

La Madonna de Polsano fo riportata con una grande Procession a Polasano il di de S. S. Gregorio adi 12 Marzo 1544 e fo Mercore: per li suoi Preci adjuta Dio la Cristianita.

Adi 17 Octobrio 1547 il Sanzacco di Bosna venne a Salona al tempo de Magnifico Lorenzo Minio Conte nostro di Spalato e non fo acceptato perche voleva venir nella terra con cavalli vinti e poi ando a Trau il di de S. Luca per esser convitao dalli Traurinie li stette quel di.

Nel 1548 adi 25 Settembre passo sopra Spalato una palla affrocata con una coda bianca di dretto e paso velocemente in verso la montagna di Clissa al tramontar del Sole e vene da Ponente; fece un rumore come un tornizare.

Adi 2 April 1548 la Santa Croce fo riportata al suo luogo con il Nome di Dio e fo il di terzo della Pasqua al tempo del nostro Conte Contarini.

Io Giacomo Abacco con la mia Muzer con il Nome di Dio andii a Roma al Santo Giubileo adi 6 Marzo 1550 e zonsi a Roma adi 27 Marzo. E mi partii da Roma adi pmo. Zugno e arrivaj in Spalato adi 18 Zugno. Sia ringraziato Trino con Uno Dio.

Nel 1551 adi 10 Lujo vene qui il Serm. Zeneral con Galere 24. E questo medesimo Zor no venne lettere da Constatinopoli come erano renduti li Confini nostri. Sia honor gloria a Dio Omnipotente.

Adi 7 Lujo 1552 il Zeneral de Ca Chiepulo Stefano Chiepulo vene qui con 16 Galere.

Adi 3 Aprile 1553. – La saetta dette in nel Campanil del Duomo e fo grandine grande.

Adi 15 del mese di Octobrio 1554 hora 16 in circa. – Il Clarissimo Misser Alvise Ferro Co. e Capitanio di Spalato fece la sua intrada al di de Luni.

Il Clarissimo Misser Zuanne Zapata Co. e Capit. di Spalato fece la sua intrada adi 4 del mese di Lujo 1557 fu Domenica una hora in circa da poi mezzodi.

II. DNEVNIK

(domaći računi)

Adi pmo. Luo 1535 spesi per la Guardia sul Campanil al Michel Zotto	L. 1,—
Adi dito spesi per una biga di Zerchi de Puja	L. 2,10
Adi 29 dito spesi per Sacchi 50 de ludame e per coricarlo alla terra in Allogorum due somari e due vomini con le spese in tutto	L. 4,14
Adi 30 Avosto 1535 spesi per una biga Zerchi de Puja No. 12 e ucrichi	L. 3,—
Adi 24 Avosto 1535 spesi per un staro di formento per Casa	L. 6,—
Adi 7 7-brio 1535 spesi per vendemiar la vigna Allogorum furono Donne 15 a a L. —. 4 per una Donna al zorno per carne L. —. 18 per aglio formago in tutto	L. 4,13
Adi 10 7-mbrio 1535 recepto per due Tinaci di mosto a L. 4.10	L. 22,10
Adi 2 Octobrio spesi per calcina mozi 4 a L. 3.— da Messer Giacomo Tartaja	L. 12,—
Adi dicto spesi per brazzi de mezzopano per Nicolotto e per Pietro e per scarpe	L. 6,12
Adi pmo. Zener 1536 per la guardia sul Campanil a Michiel Zotto	L. 1,—
Adi 8 Zener per PASTO per Corpus Domini (gostba u Bratovštini)	L. —,18
Adi dicto per un par di Pantofole per mia Muzer	L. 1,10
Adi 20 dicto per refossar Allogorum due vomini con spese tutto	L. —,18
Adi 29 Zener 1536 per zerpir la vigna a Logorun fuo homini 15 a L. —.8 per homo al zorno	L. 6,—
Per pan, vin, formago et altro	L. 6,12
Adi pmo. Feurer 1536 spesi per un vomo che lavori alla marina sul molo per sua zornata	L. —,8

Adi 8 Feurer per 14 Zapadori a L. —.8 per vomo . . . . . L. 5,12
Adi 12 spesi per un vomo che lavori alla Marina sul Molo . L. —,8
Adi 16 dicto spesi per un staro d'orzo e lavoradori in tutto . L. 3,12
Piu spesi per un Staro di Formento . . . . . L. 6,—
Adi 7 Marzo per Manifatura del mio Zopon de Cambeloto e per manifatura del mio Dolamin de panno negro . . . . L. 3,—
Adi dicto spesi per le scarpe della mia Mojer et de Nicoloto et mie . . . . . L. 2,—
Adi dicto spesi per un vomo che mi inforti le spine de vigna a Logorum e per una Donna e per le Zornate con le spese da Borsa . . . . . L. 1,—
Adi dicto spesi per brazzi de Fustagno peloso per far Manighe L. 1,16
Adi 26 dicto per scarpe per mi per Nicoloto per Pietro et per Fantesca in tutto . . . . . L. 2,14
Adi dicto per una biga de Zerchi de Puja 13 tolta da per Lorenzo di Girardo . . . . . L. 2,15
Adi 12 Avosto 1536 spesi per un par di scarpe per mia Mojer L. 1,—
Adi 7 7-mbrio per condutura di mosto a L. —.5 per Tinazzo per paura de Turchi . . . . . L. —,—
Adi 10 Octobrio spesi per un Staro di Formento . . . . . L. 4,14
Adi 12 dicto dati a Messer Pietro Biancovich per livello de Scalize . . . . . L. 5,—
Adi 16 dicto spesi per un mezzopanno per mia Mojer per metter certo letame a Logorum e per un vomo che zapo in tutto . . . . . L. 2,—
Adi 12 dicto spesi per un mezopanno rosso per dui Vesture per Nicolotto e per Piero iei Filioli . . . . . L. 18,—
Adi 26 dicto spesi per legni avuti da Benedetto de Benedetti per suo Filiol per la Scola . . . . . L. 4,—
Adi pmo. Novembrio spesi per una Quarta de Fazoli . . . . L. 1,2
Adi 6 dicto per legni e per Mariner . . . . . L. 1,16
Adi 6 dicto spesi per un Ovidio L. —.16 e spesi per due brazza Vesta rossa L. 1.— in tutto . . . . . L. 1,—
Adi pmo. Zener 1537 per la Guardia sul Campanil a Zuanne dicto Guofno . . . . . L. 1,—
Adi 12 dicto spesi per Formento minuto occorse per semenar a Smerdecaz Quatre Numero tre a Domenico Puglise . . L. 4,—
Per mezza quarta che manco spesi . . . . . L. —,15
Adi 24 Feurer spesi per zerpir la vigna Allogorum a patto L. —.16 per vreteno e disnar val in tutto . . . . . L. 26,—
Adi 10 Marzo spesi per farme un Zopon da fustagno negro e per Manifatura . . . . . L. 5,—
Piu per le scarpe per tutti de Casa . . . . . L. 1,—
Adi 20 April 1537 da Michiel Barissanov Quarte de orzo quatro . . . . . L. 3,10

Adi 8 Luo 1537 recepto da Madona Jesabetta Sricicia per quarte sei de Formento . . . . . L. 9,—
Adi 10 Lujo spesi per Opanci per la Fantesca . . . . . L. —,9
Adi 17 Avosto 1537 per Fighe vendute libre 607 recepto . . L. 22,10
Adi 26 Novembrio spesi e pagai al Rm. Arcivescovo Marco Cornaro per il livello de un vreteno di terra a Sancta Magdalena . . . . . L. 1,—
Adi 21 X-mbrio per tre Quarte e mezza di Fomento per Nadal da Filippo e per formagio in tutto . . . . . L. 6,—
Adi 15 Marzo 1538 per calze di Nicolotto e di Piero e per mie e per salar un barileto di Sardelle . . . . . L. 2,10
Adi 17 April 1538 spesi per Formento Quarte cinque da Nicolo da Benedetti comprato val . . . . . L. 6,—
Adi 10 7-mbrio 1538 alla Donna che vendemie la la vigna Allogorum L. —.5 per condur il musto da Allogorum fo tinazi 16 a L. —6 per tinazo e di altri Loghi in tutto . . L. 12,—
Per scarpe mie e di Nicoletto . . . . . L. 2,10
Piu per foderar il Dolamin per Nicolotto di pele . . . . . L. 2,—
Adi 15 Luo 1539 pagai per ledame sachi 50 e beci tre il sacco a condurlo a Logorum con 2 homini e tre somari con la spesa di borsa . . . . . L. 6,—
Adi pmo. Octobrio 1539 pagai a Messer Pietro Biancovich per il livello di Scalize presente Paolo Vicario e presente Messer Ruzer Capogrosso . . . . . L. 6,—
Adi supra pagai a Misser Hieronimo de Lucharis per il livelo di S. Magdalena . . . . . L. 1,10
Adi 15 April 1541 spesi per quatro Brazza di panno bianco a L. 1.16 . . . . . L. 7,4
Dito spesi per un stecco de oro . . . . . L. 3,—
Adi 7 Luo per due Brazza Spalatini di tela bianca . . . . . L. —,14
Adi pmo. Octobrio per la Scola quarta sei di Formento . . L. 9,—
Adi 7 7-mbrio 1543 per 14 Tole segaize spesi . . . . . L. 9,—
Adi 7 7-mbrio per brazza tre Veneziani di frizetto . . . . L. 4,10
Adi 4 Octobrio 1546 per tela fina pagai a Misser Pietro Albio L. 5,—
Adi 29 April 1549 a buon conto deo aver per due barille de vin . . . . . L. 7,—
Piu per altre tre barille . . . . . L. 10,10
Adi 7 Zugno per Brazza 15 tela . . . . . L. 3,15
Spesi per una Vestura per mia Moger de Corisca verde, per oro, per seda, per Corisca, per fileto, per Manifatura in tutto L. 50,—
Piu spesi per brazza di Renso fin No. 6 . . . . . L. 1,10
Adi 8 Avosto deo aver per un Staro di Formento . . . . . L. 8,—
Piu per Orzo Quarte dodeci . . . . . L. 13,—
Spesi per un Sazo di seda e per un Sazo de oro per mia Moger L. 1,10
Adi 7 Novembrio 1552 ricevei da Monsignor Vescovo un Staro di Formento . . . . . L. 8,—

3. DNEVNIK

(slučajevi smrti)

Comemoratio delli nostri Parenti li quali moritono al tempo del morbo della Pestilenzia: accio a tutto non sia dementicati: ma per li nostri Parenti e Fioli siano recordati almeno di una Messa al anno per ciascheduna avendo la comdita per amor loro perche semo obligati et tenuti farli del bene.

Morite di Peste Bizza mia Madonna e Madre della mia Mojer e sorella di Misser Polo Carcocevich adi 11 Novembrio 1526 in Venere: Una Messa per anima sua.

Morite di Peste Magdalena mia Cognata de anni 10–20 X-mbrio in Marti. Tre Pater Noster e tre Ave Maria per anima sua.

Morite di Peste Nicolo mio Cognato d'anni 26 adi 14 X-mbrio: una Messa per l'anima sua.

Morite di Peste Giacubina mia Cognata d'anni 23 adi 20 Decembrio in Zotia: deci Messe per l'anima sua.

Morite di Peste Pietro mio Cognato d'anni 23 adi 14 Decembrio: una Messa per l'anima sua.

Morite di Peste la mia Madre Glubiza adi 23 Zenaro 1527: deci Messe per anima sua.

Morite di Peste Margarita mia Cognata de anni 20 adi 18 Marzo 1527: una Messa per anima sua.

Morte di Peste Dujca mia Sorella d'anni 16 adi 27 Marzo 1527: una Messa per anima sua.

Morite di Peste Lucrezia mia Fiola de anni 2 adi 29 April in Pasqua de Ressurection in Luni.

Morite di Peste Duje mio Fiol de anni 7 Luni in Luo.

Morite di Peste Hieronimo mio Fiolo de anni 12 adi 24 Marzo in Venere: Iddio li dia pace al anima sua et una Messa per anima sua.

Morite mio Compare Piero Scocibusi adi 2 April 1538 in Marte: la pace Iddio dii al anima sua.

Adi 15 Februar 1539 Ludovico de Cipcis passo da questa vita.

Adi 24 Zugno 1543 Messer Antonio de Benedetti passo da questa vita

Adi 9 April 1546 Messer Marin Domizio passo alla miglior vita.

Adi 11 Zener 1552 Giacomo Fiol del Cancelier del Magnifico Conte Benedetto Mula Domenico sera parti da questo Mondo.

Adi 2 Zugno 1553 Maria Muzer de quondam Misser Pietro Petrachis passo da questa vita Morite Mistro Nicolo Gaudenzio Fiol di Messer Giacomo d'Abbacco Mistro di Scola adi 19 Zener (1554 ?).

Il supra scritto Scrittore qual se deletteva de scrivere li zorni delli suoi amici e parenti qual passavano da questa vita ad futurorum memoriam, qual per Nome si si chiamava dum erat in humanis Misser Giacomo Gaudenzio alias Abbacco, el qual, et cosi volendo il Sumo Motor passo di questo seculo al di de Venere a ore duj di zorno fo 23 de mese di Feubrer 1554 al zorno avanti S. Matteo, el zorno nel quale fu

con non poco pianto di tutta questa Citta sepulto avanti le porte di S. Dujmo nella sua sepultura sopra la quale e descritto il suo Nome e Cognome, come chiaramente si vede, al qual Dio li concedi la vita eterna.

Adi 19 Settambrio 1554 Hieronimo de Tinctoris alias Perinin de Mercore parti da questo seculo.

Il Rndo. Padre Gasparo Urmaneo Canonico Archipresbitero et Vicario della Metropolitana Chiesa di S. Doimo de Spalato passo da questa vita al di de Giove al son della Campana di mezzo zorno fu 27 del mese di Avosto corrente anno della Nativita 1556.

Adi 15 8-brio 1612 Suor Gabriela Papali lunedi dopo pranzo passo da questa vita.

4. DNEVNIK

(upisnik đaka)

Adi 10 Marzo 1536 Augustin de Misser Hieronimo Zuvichich comincio imparar.

Adi 25 Zugno 1536 Marco Fiol de Misser qm. Alexandro de Marolis comincio imparar.

Adi 22 9-mbrio 1538 Hieronimo e Francesco de Misser Marco Cerenich comincio imparar.

Adi 22 9-mbrio 1539 Hieronimo e Francesco de Messer Dojmo Dagubio comincio imparar.

Adi 22 9-mbrio Hieronimo e Piero Fioli de Graziano Pollo comincio imparar.

Adi 4 Marzo Antonio de quond. Messer Baptista de Cambio comincio in mia Scola imparar a L. 8.— al anno, e cosi fumo de accoro con Misser Dojmo suo Barba.

Adi 15 Settembre Anzolo de qd. Meser Alexandro Tarmuntana comincio imparar.

Adi pmo. Feurer 1542 Thadeo del Monsignor Vescovo Cristoforo Negro comincio imparar.

Adi 16 Feurer 1544 Theodoro Fiol de Capitano Hectore comincio imparar.

Adi 10 Zener 1548 Lorenzo Fiol de quondam Messer Bastian de Tenctoris com. imparar.

Adi 7 Marzo 1549 Hieronimo et Isepho de qundam Bernardin de Misser Lorenzo Gambroxio comincio imparar.

Adi pmo. Octobrio 1549 Messer Hieronimo e Messer Marin Fioli del Magnifico Benedetto Mulla Co. e Cap. Dignosissimo di Spalato comincio imparar.

Adi pmo. Marzo 1550 Nicolo Fiol de Messer Zuanne de Petrachis comincio imparar.

Adi pmo. Marzo 1550 Nicolo Fiol de Misser Zuanne de Cindris comincio imparar.

Adi pmo. Octobrio 1550 Jurco Fiol de Messer Zuanne de Cindris comincio imparar.

Adi pmo. Marzo 1551 Alberto Filiol de Messer Antonio de Albertis comincio imparar. Misser Antonio de Albertis passo da questa vita adi pmo. 22 Lujo et adi pmo. 7-mbrio Hieronimo di lui Filiol comincio imparar.

Adi pmo. Zugno 1551 Hieronimo quondam Bastiano de Tenctoris comincio imparar.

Adi pmo Lujo 1551 Gregorio e Hieronimo Filioli de quondam Zuvichio Bovara comincio imparar.

Adi 8 Zenaro 1552 Hieronimo e Marin de quondam Zuanne Cupareo comincio imparar.

Adi 5 Feurer 1552 Andrea de qondam Simon Nipote che sta con Monsignor Vescovo venne a Schola.

— (datum izostavljen) Agostin Fiol de Misser Hieronimo Mazzarolio da Trau comincio imparar.

Leo Košuta

ARHIV BIVŠEG OSORSKOG KAPTOLA

Među arhivima sjevernog Jadrana arhiv bivšeg kaptola u Osoru manja je arhivska zbirka, koja po svom sadržaju ostaje u okvirima lokalne historije. U malom i osiromašenom gradiću, kakav je bio Osor od kraja Srednjeg vijeka dalje, i u biskupiji, koja je obuhvaćala otoke Cres i Lošinj, i osorski kaptol bio je siromašan i neugledan, a njegov arhiv prepušten sudbini općeg propadanja grada. Stoga nam se u arhivu osorskog kaptola sačuvalo do danas u svemu oko 100 većih ili manjih svezaka, ponajviše kaptolske administracije, i nešto materijala, koji je s vremenom ušao u arhiv iz drugih otočkih institucija: u prvom redu iz arhiva osorske biskupije, a onda iz samostana klarisa sv. Marije u Osoru i iz otočkih bratovština. Ipak je i taj materijal za nas dragocjen i, kako u mnogome nadopunjuje arhiv osorske biskupije,[1] inventar arhiva osorskog kaptola, koji se niže objavljuje, poslužit će korisno historičaru kao prva orijentacija u tom raznorodnom materijalu, koji je do danas ležao nepoznat i nesređen.[2]

OSORSKI KAPTOL

O osorskom kaptolu nemamo mnogo sačuvanih historijskih podataka. Iako je osorska biskupija po svojoj starini išla u red naših najstarijih biskupija, i premda su na njezinim stolicama sjedili biskupi, kao što su bili Gaudencije (1024–1042), utemeljitelj benediktinskih samostana na Osoru, i biskup Lovro (1042–1060), kasniji glasoviti splitski nadbiskup, za starije razdoblje imamo o osorskom kaptolu sačuvane samo oskudne podatke. Ako izuzmemo nepouzdani podatak Kamaldoljanskih anala,[3] po kojima su u XI. stoljeću benediktinci-kamaldoljani iz opatije sv. Petra u Osoru vršili dužnost kanonika katedralne crkve, prvi historijski podatak, koji nam potvrđuje postojanje kaptola u Osoru, jest

pismo pape Bonifacija VIII. zadarskom nadbiskupu Ivanu iz g. 1295. U tom pismu papa ne priznaje izbor osorskog arhipresbitera Tome za osorskog biskupa s razloga, što taj kandidat izabran od kanonika, nije pokazao dosta potrebnog znanja za tako važan položaj.[4] U svom pismu papa ovlašćuje zadarskog nadbiskupa Ivana, da novog kandidata nađe u redovima franjevaca-minorita i da kaptol, kler i puk prisili da poštuju njegov izbor. Kaptol je zbilja morao popustiti, i novim osorskim biskupom postao je minorita Angelus.[5]

Iz pisma pape Bonifacija VIII. vidimo, da je osorski kaptol bio u to vrijeme već formiran, i da je njemu pripadalo pravo izbora biskupa. No iz pisma vidimo i to, da je u to vrijeme između osorskog kaptola s jedne strane i zadarske metropolije s druge strane postojao krupan spor, zbog kojega je kaptol, kako se u papinu pismu kaže, »scienter« izabrao za osorskog biskupa upravo čovjeka iz svojih redova, iako je ovaj imao »deffectum litterarum evidentem et intollerabilem«, pa tako nije nikada čuo ni za latinskog gramatika Donata. Taj se spor sastojao u želji kaptola, da sačuva svoje pravo izbora biskupa, koje je upravo nekoliko godina prije, t. j. g. 1291., isti papa Bonifacije VIII. oduzeo zadarskom kaptolu i pridržao ga Svetoj stolici.[5a] Iz pisma pape Bonifacija VIII. zaključujemo i da je općeobrazovni nivo osorskog arhipresbitera Tome bio stvarno nizak i da je stoga i obrazovanje ostalih kanonika u Osoru krajem XIII. stoljeća moralo biti vrlo slabo. Takvo je stanje bilo uzrokovano početcima opadanja Osora, ali vjerojatno i time, što su u kaptol ulazili svećenici iz redova domaćeg creskog i osorskog klera, koji je bio bez sumnje tada u većini hrvatskoga roda i vjerojatno djelomično glagoljaških tradicija. Kako se u to vrijeme i osorski benediktinci-kamaldoljani nalaze u potpunoj dekadansi, a njihova opatija sv. Petra bez redovnika,[6] zapuštenost u kleru morala je biti velika. Dekadansa i zapuštenost osorskog klera ostala je, zbog nehaja osorskih biskupa, koji su vrlo malo boravili u svojoj biskupiji, trajna pojava sve do u kasno postridentinsko doba.

Zbog malarije, koja je decimirala Osor, u početku XV. stoljeća, a možda i prije, osorski su biskupi zajedno s mletačkom civilnom vlasti preselili svoje boravište u zdraviji i napučeniji Cres. U Cresu je stoga g. 1478. osorski biskup Marko Niger osnovao kolegijalni kaptol. No statute tog kaptola – vjerojatno zbog otpora osorskih kanonika – potvrdio je tek g. 1529. puljski biskup i papinski internuncij Altobellus Averoldus, koji je u toj prilici imenovao i prvih 10 creskih kanonika.[7] Ipak u Osoru je kaptol ostao i dalje, a Osor je i kao boravište biskupa povremeno od XVII. stoljeća počeo oživljavati. Zbog toga od početka XVI. stoljeća datiraju između oba kaptola stalni sporovi zbog pitanja kompetencija i najviše zbog posjeda i legata. Te su sporove, razumljivo, stvarale nesređene prilike u administraciji biskupije i odsustvo biskupa iz biskupije i njihovo strano podrijetlo.[8] No i sukobi između osorskog kaptola i biskupa nisu bili rijetka pojava. Zbog tih sukoba dolazilo je između biskupa i kaptola do čestih procesa – obično disciplinske prirode

– no pozadina im je često bila lokalno-nacionalni odnos domaćih kanonika prema stranom biskupu. Da su pretežno hrvatski etnički sastav osorskog kaptola (pogotovu poslije XIV. stoljeća, kada je Osor već pohrvaćen) i njegova narodna orijentacija morali odigrati u tim sukobima važnu ulogu, svjedoče nam pojedini stavovi i izjave osorskih kanonika, na pr. protivan stav, koji je g. 1663. na biskupskoj vizitaciji zauzeo osorski kanonik Luka Čačević prema odredbama sinoda biskupa Rossija, jer se po njima kršćanski nauk imao u Osoru naučavati talijanskim jezikom,[9] a pogotovu stav, koji su osorski kanonici zauzeli kolektivno g. 1717. u pitanju imenovanja biskupa, kada su tražili od svojih viših crkvenih vlasti, da se za osorskog biskupa imenuje takav biskup, koji će htjeti boraviti u Osoru i *koji će znati hrvatski jezik*.[10]

Osorski kaptol, sudeći po podacima, koje imamo iz XVIII. stoljeća,[11] sačinjavao je zbor od 8 kanonika. Od tih kanonika trojica su obnašala čast arhiđakona, arhipresbitera i primicerija. Izbor tih časti pripadao je za prvu Svetoj stolici, dok je izbor ostale dvije bio izmjeničan između Svete stolice i osorskog biskupa. Jednomu od kanonika bila je osim toga dužnost, da svećenike i klerike podučava teologiju. Prihodi osorskog kaptola s obzirom na osiromašenu i zapuštenu biskupiju nisu bili veliki, iako su iznosili: četvrtinu crkvene desetine, četvrtinu desetine župe Velog i Malog Lošinja, zatim desetinu nekih kuratijskih crkava u Lubenicama i Nerezinama – koje su spadale pod oficijaturu kaptola – kao i prihode od kaptolskih posjeda i dobara.[12] S vremenom su se ti prihodi smanjivali, no ukinula ih je djelomično tek Napoleonova okupacija Cresa i Lošinja g. 1806.

Osorski kaptol ukinut je g. 1830., kada je ukinuta osorska biskupija, koja je pripojena krčkoj biskupiji. Odredbom krčkog biskupa Šintića, pod kojega je potpao teritorij ukinute osorske biskupije, osorski je kaptol sveden na položaj kolegijalnog kaptola s pravom, da ima arhipresbitera i 5 kanonika.[13] Na taj način on je pravno i de facto prestao postojati.

ARHIV OSORSKOG KAPTOLA

Najstariju vijest o arhivu osorskog kaptola imamo tek od g. 1647. Te godine osorski kanonici Stjepan Šipić i Franjo Petris spominju u svojim izjavama pred apostolskim vizitatorom Valerijem de Ponte pored biskupskog arhiva i arhiv kaptola, za koji kažu, da je siromašan i da je bez inventara.[14] Slične izjave daju osorski kanonici i 25 godina kasnije za vizitacije osorskog biskupa Šimuna Gaudenzija. Arhipresbiter Marko Radocca izjavljuje dne 12. XII. 1673., da postoji arhiv kaptola, da se u njemu nalaze spisi i računi kaptola i da se za arhiv brine kancelar. Međutim istog dana kanonik Nikola Arborante izjavljuje upravo protivno, to jest, da većinu akata arhiva drži kod svoje kuće spomenuti arhipresbiter Radocca.[15] Zbog svega toga izdao je biskup Gaudenzio

30. I. 1674. posebnu naredbu o čuvanju kaptolskog arhiva, koja je zanimljiva i za historiju arhivistike:

»Acciò li libri e scritture concernenti l'interessi del Reverendo Capitolo della nostra Chiesa Chatedrale d'Ossero e della fabrica d'essa siano diligentemente conservati e tenuti in buona custodia et per provedere all'indenità de medesimi con le presenti Nostre ordiniamo a chiunque s'aspetta, che tutti li predetti libri e scritture debbano sopra riporsi nell'archivio del prefato Capitolo esistente nella sacrestia di detta Chatedrale et che il medesimo archivio debba sempre star serrato con due chiavi, una delle quali terrà l'archidiacono pro tempore della medesima Chatedrale, et l'altra il cacelliere del sudetto Capitolo.

Ordiniamo inoltre, che tutti li libri e scritture come sopra, tanto dal presente esistenti, quanto di quelle, che in avenire si riporrano in detto archivio o vero di nuovo si formeranno, debba farsi un distinto inventario da conservarsi sempre nel prefato archivio et che non possa darsi mai ad alcuno scrittura nessuna esistente nell'istesso archivio senza licenza Nostra o del Nostro Vicario generale o di tutto il Capitolo predetto, et che anco dandosi con licenza, come sopra, debba sempre farsi fare da chi la riceve la ricevuta in un libretto a parte, da conservarsi parimente in detto archivio, con obligo espresso del recipiente, di dover tra quindeci giorni al più riportare il libro o altra scrittura, che li venga consegnata.

Ordiniamo parimente a tutti e ciascheduna persona al Nostro foro in qual si sia modo sottoposta, che sotto pena di sospensione a Divinis ipso facto incurrenda et d'altra ad arbitrio Nostro, debba dare et effetivamente consegnare tra giorni tre prossimi doppo la publicazione del presente Nostro editto, d'ogni e qual si sia libro, scrittura publica o privata, o vero qual si voglia altra notitia spettante alla Chiesa, Capitolo e Fabrica sudetti a effetto di esser tutte riposte nel predetto archivio. (I. t. d.)[16]

Čini se, da je oštra biskupova naredba imala neki efekt, jer je valjda tada bio napravljen sumaran inventar arhiva. Naime u arhivu osorskog kaptola čuva se još i danas (Br. 33, f. 1) prijepis nekog manjeg inventara, bez sumnje arhiva kaptola u Osoru. Karakter pisma i vodeni znak na papiru (Uskrsno janje) datiraju ga u sredinu XVII. stoljeća. Mi ga donosimo u prilogu B.

No uza sve to i na vizitaciji g. 1743. i 1747. čujemo, da kaptolski arhiv nije uređen i da nema inventara.[17] Ali tada, to jest 27. III. 1747., izjavljuje kanonik Matej Sović: »Ho comissione per parte presa in Capitolo nel mese passato di cui ne presentarò una copia di far un'inventario di tutti li libri e carte che sono nell'archivio del Capitolo, come pure di tutte le altre che tengono il cancelliere, decimari e procuratori, un catalogo di tutte le messe basse e cantate con la loro fondazione, nota de debitori livellari e de beni appartenenti al Capitolo e come si contiene nella detta parte con onorario di L. 50.«[18]

Sović je doista izradio inventar, pa se on još i danas nalazi u arhivu kaptola (Br. 40). Taj inventar, pisan njegovom rukom, započinje dugim naslovom: »Inventario delle Carte contenente (?) nell'Archivio Capitolare di questa Chiesa Cattedrale d'Ossero, cominciato da me Matteo canonico Sovich nel 1747. a tenor della parte presa da questo Reverendo Capitolo in quest'anno, quali Carte sono state anco ridotte in Libri, e l'instrumenti in fasci, interotto è tralasciato il resto (?) dello stesso inventario coll'occasione d'esser io andato per Carico (?) a Veglia del Reverendissimo Signor Dottor D. Antonio Canonico Tripcouich, Vicario Apostolico. Li 26 aprile 1748.«, a sastoji se od dva uvezana kvaterna

bez korica od 121 folija. Rukopis inventara je dosta izblijedio i stradao od vlage.[19] Kako se to iz samog naslova vidi, Sović tu nije inventirao sav arhiv, nego samo slobodne listove i isprave, koje je našao u arhivu i koje je dao uvezati u volumene, ne obaziruć se mnogo na kronološki red i na sadržajnu vezu pojedinih dokumenata. Od svakog je pojedinog dokumenta Sović međutim učinio opširan regest, a svakom regestu i dokumentu dao je još poseban inventarni broj. Na isti način Sović je inventirao nekoliko svitaka pergamena od g. 1449. dalje, što ih je našao u arhivu. Ostali dio arhiva, to jest knjige kaptolske administracije, Sović nije inventirao, jer je, kako kaže, morao otići u Krk. Ipak on je i dalje radio na prikupljanju i sređivanju osorskih arhivalija, kao što se to vidi iz jedne njegove preostale bilješke, koja se našla u njegovim spisima.[20] U toj bilješci Sović je zabilježio, da se g. 1770. u arhivu osorskog kaptola nalazio starinski evanđelistar, pisan na pergameni, a to je onaj isti beneventanski kodeks iz XI. stoljeća, koji se danas čuva u vatikanskoj biblioteci, u nauci poznat kao »osorski evanđelistar«.[21] Sovićeva bilješka glasi:

»Die 13 augusti 1770. Ego Matheus Archidiaconus Sovich, qua sequuntur adnotavi. In Archivio Capitulari hujus Cathedralis Ecclesie Auxerensis reperitur antiquus in charta pergamena exaratus Codex per me numeratis, signatisque foliis constans: continet autem Evangelia per annum juxta ritum Ordinis S. Benedicti Monachorum, cujus antiqui Monasterii in hac Civitate extat Ecclesia Divi Petri, cum prediis suis Illirico Seminario Jadrensi unita, quamvis Codex in principio, in medio, atque in fine mutilus. Folio 31 et sequentibus exibet antiquo more notis appositis absque lineis cantum Benedictionis cerei pasqualis. Ibi folio 34 cantantur preces: una cum Beatissimo Papa nostro N. et Antistite nostro N. et Abbate nostro N. cum omni congregatione Beatissimi Nicolai. Folio vero 35 in parte pagine vacue posteriorum temporum manu Laudes prout sequitur notantur:

»Exaudi Christe, exaudi Christe. Domino Pape Gregorio Summo pontifici et universali pape salus, honor et vita perpetua, cunctis inclitis vita, Domino Lodovico Regi Ungarie salus, honor et vita perpetua, cunctis inclitis vita, Domino Michaeli, Episcopo Abserensi et totius Insule, salus, honor et vita et vita (!) perpetua, Domino Saraceno (iznad: Francisco Paradisio), comiti Abserensi et totius Insule, salus, honor et vita, victoria cunctis inclitis vita, una cum Judicibus suis ... cetera desunt.

In ultimo folio nempe 60-mo Decreta per Dominum Joannem Arcebandi Locumtenenti Reverendi in Christo Patris Domini Domini Episcopi Auserensis, cujus nomen non satis elucet, sed facile Michaelis.

Hinc hujusmodi notas circa annum 1370, librum vero notis ipsis multo anterius scriptum fuisse constat.«

Na rubu: »Franciscus Paradisius fuit Comes successivis temporibus.«

Nakon što ga je Sović djelomično sredio, arhiv se više ne spominje sve do g. 1830. Te je godine definitivno provedeno pripojenje ukinute osorske biskupije krčkoj, pa je stoga krčki biskup Šintić ukinuo i osorski kaptol. Tada je biskup Šintić naredio, da se popiše i preuzme arhiv kaptola. No budući da se tome protivio jedini još živući osorski kanonik Dr. Solis, koji je otezao svojim povratkom iz Zadra, biskup je Šintić 28. III. 1830. bio prisiljen da ponovo intervenira posebnim pismom.[22] Kanonik Solis se u međuvremenu vratio iz Zadra, ali je on i nadalje, kao i 8 godina prije primopredaje biskupskog arhiva,[23] odbijao da izruči ključeve arhiva. Prostorije arhiva je tada, 30. IV. 1830., dao u pri-

sutnosti civilnih vlasti silom otvoriti novoimenovani osorski prodekan Antun Bonaventura Komandić, koji je načinio i primopredajni akt i inventar svih arhivalija, nađenih u sakristiji katedrale. Nije mimoišao ni one malobrojne knjige, što su u Osoru preostale od bogate biblioteke osorskog biskupa Rossija.[24] Jednu dosta lošu kopiju učinjenog inventara poslao je Komandić biskupskoj kuriji u Krk, gdje se ona čuva u arhivu krčke biskupije br. 185/1830. Taj prvi cjelokupni inventar arhiva donosimo u prilogu C.

Kada se krajem XIX. stoljeća razmahala nacionalna borba između Hrvata i Talijana, i kada se, da bi se našli dokazi za pojedine teze, posezalo i za arhivskim gradivom, kaptolski je arhiv ostao nezapažen i neeksploatiran. U njemu je malo radio jedini Osoranin Francesco Salata.[25] Čak kada je g. 1919. kao povjerenik talijanske okupacione uprave Cresa i Lošinja Niccolò Lemesich popisivao i inventirao otočke arhive, nije ni spomenuo, da postoji i arhiv osorskog kaptola.[26] U periodu između dva rata arhiv kaptola bio je prepušten uništavanju, jer se za nj slabo brinula i sama crkvena vlast. U to vrijeme nastali su u arhivu neki manjci.

INVENTAR ARHIVA

Kao što ni u arhivu osorske biskupije, tako ni u arhivu osorskog kaptola ne nalazimo mnogo materijala starijega od XVI. stoljeća. Najstariji je volumen u arhivu od g. 1575., – a najstarija isprava na pergameni od g. 1449. Ukoliko je starijeg materijala nekoć i bilo u arhivu, moralo ga je biti jako malo, kako se to može razabrati iz izjava samih osorskih kanonika na vizitaciji g. 1647., iz sačuvanog inventara iz sredine XVII. stoljeća i iz inventara sakristije osorske katedrale iz g. 1431., koji se objavljuje u prilogu A.[27] Sudeći po tom inventaru arhiv kaptola u Osoru nije tada još postojao u današnjem smislu te riječi.

Pored knjiga redovite kaptolske administracije u arhivu kaptola danas se nalazi i nešto arhivalija, koje ne pripadaju striktno kaptolskoj administraciji. To su: dio knjižica misnih obaveza i aniversarija osorske župne crkve, pet svezaka iz arhiva biskupije, koji su zaostali u Osoru g. 1851., kada je biskupski arhiv prenesen u Krk,[28] i dva sveska iz samostana klarisa sv. Marije od anđela u Osoru.[29] U arhiv su ušle i knjige bratovština, koje su za Napoleonove dominacije g. 1808. ukinute i raspuštene. Ove su ušle u arhiv svakako poslije g. 1830., jer ih te godine ne nalazimo zabilježene u inventaru primopredaje arhiva (Isp. prilog C). Preostali dio bratovštinskih knjiga nalazi se u arhivu osorske biskupije[30] i u arhivu osorske općine.[31]

Arhiv osorskog kaptola smješten je danas u jednom ormaru u župnom uredu Osora zajedno s ostalim aktima osorske župe iz XIX. i XX. stoljeća.[32] Dosta je slabo uščuvan. Dobro su uščuvane jedino knjige kaptolskih i bratovštinskih računa, koje su bile uvezane u kožu ili u karton

prevučen pergamenom. Manje sveščiće oštetile su ne samo vlaga i miševi, nego i ljudske ruke. Akti, koje je dao uvezati u volumene Matej Sović, dosta su dobro uščuvani. Na većini volumena nije provedena nikakva folijacija. Jezik arhivalija je pretežno latinski, a onda talijanski. Hrvatskoglagoljskih priloga nema, osim nekoliko potpisa glagoljicom.

Arhiv je sređen najprije po materiji, koja pripada kaptolu, a od nje je odijeljen materijal, koji je u arhiv ušao iz drugih institucija. Knjige kaptolske administracije sređene su kronološkim redom i po sadržaju: najprije knjige kaptolskih sjednica, t. zv. »parti capitolari«, zatim knjige zakupa, t. zv. »scritture livellarie«, a onda knjige desetina, računi od prihoda, podjele desetina i sl., zatim knjižice misnih obaveza, odsluženih misa, aniversarija, kanoničkih punktacija i na kraju razni kaptolski akti i »miscellanea.« Najzanimljivije, iako ne najvrednije, svakako su miscelanee, u kojima nalazimo u prijepisu i konceptu najraznovrsniji materijal, koji se ticao ili dolazio u kaptol: tu ima raznih privilegija kaptola, legata, kupnja i prodaja, inventara crkava i njihovih dobara, raznih procesa i više isprava na pergameni i papiru. Manji dio »miscellanee« regestirao je, kako smo već spomenuli, kanonik Sović. Ostale arhivalije sređene su također kronološkim redom i po institucijama. Novi inventar (vidi prilog D) dosegao je tako 67 inventarnih brojeva, no pod pojedinim brojevima katkada se nalazi i po više manjih sveščića i volumena.

Usporedimo li novi inventar s djelomičnim inventarom, koji je učinio g. 1747. Matej Sović, vidjet ćemo, da su u toku vremena u arhivu nastali znatni manjci. Nestali su iz arhiva neki volumeni, koje je Sović dao uvezati, a koje njegov inventar bilježi ovako:

»Fascio di simili instrumenti (t. j. capitolari) in carta reale, segnati pur E^2.«

»Scritture di vendita fatta dalli signori capitolari della cattedrale d'Ossero, segnate K.«

»Parti prese dalli signori capitolari della cattedrale d'Ossero in fogli volanti e suppliche per aver soldo a livello ..., segnate L.«

»Scritture volanti ridotte in libro di soldo libellato da questo Reverendo Capitolo della cattedrale d'Ossero, segnate M.«

»Alcune pieggierie et alcune stime. Segnate N.«

»Lettere scritte da questo Reverendo Capitolo. Segnate O.«

»Carte e litiggi circa il legato q. Bartole Drasa, ridotte in libro, segnate R.«

»Carte di lite tra il Reverendissimo Capitolo della cattedrale di questa città d'Ossero et il Molto Reverendo Capitolo della colleggiata di Cherso in materia di decime sotto Monsignore vescovo Ottavio Garzadori nel 1619–20–21, ridotte in libro, segnato S.«

»Carte di litiggio per le pontature tra li Reverendissimi Signori Capitolari di questa cattedrale d'Ossero et il Signore Arciprete D. Nicolò della Brazza nel tempo s'attrovava nelli camerotti della Serenissima Dominante nel 1701–2–3–4, ridotte in libro, segnato T.«

»Carte del principio di litiggio tra l'Illustrissimo Monsignore vescovo Nicolò Drasich da una e li Signori della Comunità, Reverendi Preti, Reverendi Padri Regolari e Procuradori delle Reverende Madri Monache di Cherso per occasione d'un decreto affisso ad valvas Ecclesie con pena di scomunica alli mancamenti nella contribuzione di decime, ridotto in libro, segnato V.«[33]

Ti manjci nastali su u arhivu još prije g. 1830., kako se to može ustanoviti, ako se isporedi Sovićev inventar s inventarom iz g. 1830. Svakako prije g. 1830. nestao je iz arhiva kaptola i beneventanski evanđelistar, a da je postojao u arhivu zabilježio je Sović g. 1770.

No uspoređivanjem inventara od g. 1830. s današnjim stanjem možemo u arhivu ustanoviti i druge manjke. Sve nije moguće točno ustanoviti, jer je inventar od g. 1830. dosta neprecizan i izrađen nestručno. Ipak se sigurno može ustanoviti, da danas nema više u arhivu ovih najznačajnijih volumena, koje je inventar od g. 1830. zabilježio:

»21. Sinodo del Monsignore Gaudenzio manoscritto del 3 ottobre 1697.«

»41. Un libretto stracciato manoscritto italiano e *glagolito.*«

»49. Libro di lettere da 1610 al 1642, carte numero 370.«

»53. Colto del 1478 di Monsignor Marco Negri, vescovo di Ossero, ed altre copie, carte scritte 39, riguardanti le congregazioni capitolari di Cherso.«

»Colto di varie ricevute dal 1637 al 1761.«

U arhivu nadalje danas manjkaju i one štampane knjižice, koje inventar od g. 1830. donosi pod brojem 15, 16, 17, 18, 19, 20 i 21. Sačuvane su sve, osim jedne, štampane knjige, koje inventar od g. 1830. navodi od br. 1–13.

Svi ti manjci – a za ostale ne znamo – govore dosta rječito o općoj zapuštenosti i prilikama, koje su vladale u Osoru u toku stoljeća, a naročito u XIX. i prvoj polovici XX. stoljeća. Upravo u tom razdoblju propao je ili nestao veći dio kaptolskih arhivalija.

BILJEŠKE

[1] Vjekoslav Štefanić i Leo Košuta, Arhiv bivše osorske biskupije, Starine 43, str. 289–332.

[2] Arhiv osorskog kaptola inventirao sam i sredio g. 1951. u Osoru za vrijeme službenog putovanja, koje mi je omogućila Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u svrhu inventiranja glagoljskih spomenika na Kvarnerskim otocima i Hrvatskom Primorju.

[3] Farlati, Illyricum sacrum V, str. 617. – Kamaldoljanski anali napisani su sredinom XVIII. stoljeća.

[4] Smičiklas, Codex diplomaticus VII, str. 209.

[5] C. Eubel, Hierarchia catholica medii aevi I, Regensburg 1913.

[5a] C. F. Bianchi, Zara cristiana I, Zadar 1877, str. 170–171.

[6] Farlati V, str. 198–199. – Riceputi, Acta S. Gaudentii II, str. 398. (rkp. u arheološkom muzeju u Splitu br. 48 g 10/2).

[7] Farlati V, str. 209. – O potvrdi statuta i konstitucijama isp. arhiv bivše osorske biskupije u Krku v. I, f. 2–5; v. LXVI, sv. IV, f. 17.

[8] Vj. Štefanić–L. Košuta, o. c. str. 292–293.

[9] Arhiv bivše osorske biskupije v. XIX, sv. V, f. 45. – Kanonik Čačević izjavljuje na pitanje biskupa ovo: »... solo mi par dire che sarebbe bene che nell'esercitio della Dottrina Christiana in riguardo di semplici che non hanno la lingua Italiana, s'insegnassero le orationi et commandamenti di Dio e della S. Chiesa in lingua Illirica.«

[10] Farlati V, str. 222.

[11] Farlati V, str. 183.

[12] Isp. »Libro delle chiese e beni ecclesiastici d'Ossero dell'anno 1534.«, f. 34–35, u arhivu osorske biskupije (sv. IV a).

[13] Isp. spis br. 70 od 6. III. 1830. u arhivu krčke biskupije. Drugim spisom br. 100 od 28. III. 1830. biskup Šintić obaviješćuje osorskog prodekana, da je na temelju papine bule »Locum beati Petri« od g. 1828. i dekretom goričkog i ljubljanskog biskupa od 12. II. i 19. III. 1830. osorska biskupija ukinuta i pripojena krčkoj, a osorski kaptol sveden na položaj kolegijalnog. Prema tome netočno tvrdi F. Salata, L'antica diocesi di Ossero e la liturgia slava, Pula 1879, str. 123, da je bivša osorska katedralna crkva tek poslije duge borbe s krčkim biskupom postigla naslov kolegijate. Salata međutim točno konstatira, da je broj kanonika sveden na tri.

[14] Arhiv osorske biskupije v. XV, f. 20 i 22.

[15] Ibidem v. XXXVIII, nema folijacije.

[16] Ibidem v. XXXVI, nema folijacije.

[17] Ibidem v. LXVI, liber III, f. 11 i 13.

[18] Ibidem v. LXXXI, fasc. 10, f. 40.

[19] Sovićev inventar snimljen je g. 1951. u cijelosti u mikrofilmu. Mikrofilm se čuva u filmoteci Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti br. III/1 34.

[20] Isp. dio ostavštine GB. Bolmarčića, natpopa u Osoru od g. 1881–1909, koja se sada čuva u biskupskoj kuriji u Krku. U njoj nalazimo fragmente Sovićevih originalnih bilježaka i ispisa iz raznih arhiva.

[21] Viktor Novak, Notae palaeographicae, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, N. S. sv. XV, str. 190–201 i 205–210.

[22] Krčki biskupski arhiv br. 100 od 28. III. 1830. – Vidi opet notu br. 13.

[23] V. Štefanić-L. Košuta, o. c. str. 295.

[24] Osorski biskup Ivan Rossi (1654–1666) ostavio je oporučno 12. I. 1666. svoju biblioteku kaptolima u Osoru i Cresu za potrebe teološkog obrazovanja klera, za koje se brinuo jedan od kanonika. Isp. F. Salata, o. c. str. 93. – U arhivu creske općine, u aktima notara Pavla Čubranića nalazi se osim oporuke i inventar svega pokretnog i nepokretnog imetka biskupova. Inventar je učinjen pred notarom 14. VIII. 1666. i obuhvaća 40 stranica. Inventar dokazuje široku obrazovanost biskupa Rossija, inače podrijetlom Grka: pored slika, brojnog namještaja, odijela i t. d. biskup Rossi je prema inventaru posjedovao i nekoliko stotina knjiga, među kojima se bilježi i jedna hrvatska: »Nacin za dobro umriti sclauo«.

[25] O. c. str. 93. – U arhivu se mogu konstatirati tragovi rada jedne osobe, svakako našeg podrijetla, koja je, praveći ispise za svoje potrebe, pokušavala privremeno sistematizirati arhiv. Ta bi osoba mogla biti pok. Fran Volarić, dekan u Osoru od g. 1909–1921, ili, kako to misli današnji krčki prepozit Mate Polonijo, pok. Ivan Žic, u to vrijeme učitelj u obližnjim Ustrinama.

[26] Isp. prijepise nekih inventara arhiva Cresa i Lošinja, koje je Nikola Lemešić izradio g. 1919, kao i službenih dopisa, koje su s time u vezi izmijenile međusobno talijanske vojne okupacione vlasti, u arhivu Jugoslavenske akademije.

[27] Original tog inventara, pisanoga na pergameni-palimpsestu, nalazi se stalno u raki osorskog biskupa Gaudencija u Osoru. Tekst inventara dan je prema fotokopiji Konzervatorskog zavoda na Rijeci br. 2481/35. – Isp. još Branko Fučić, Izvještaj o putu po otocima Cresu i Lošinju, Ljetopis Jugoslavenske akademije br. 55, str. 40.

[28] V. Štefanić-L. Košuta, o. c. str. 296.

[29] Taj samostan pripadao je prvotno benediktinkama. Ukinut je 26. IV. 1743. Posljednje tri redovnice otišle su u Zadar i sa sobom odnijele samostansku srebrninu i slike. Isp. arhiv osorske biskupije v. LXVI, sv. 5, f. 7–16.

[30] V. Štefanić-L. Košuta, o. c. str. 330.

[31] Vjesnik Državnog arhiva na Rijeci sv. I, Rijeka 1953, str. 326–327.

[32] Dio akata osorskog kaptola za razdoblje od g. 1815–1830 nalazi se izmiješan sa župskim aktima.

[33] Isp. Sovićev inventar u arhivu osorskog kaptola br. 40, f. 25, 58, 62–72 i 96–101.

PRILOZI

A) INVENTAR SAKRISTIJE OSORSKE KATEDRALE IZ GOD. 1431.

»Anno domini 1431, die 6 messis(!) July.

Hec sunt res reistrate sacristie ecclesie sancti Nicolay ecclesie chatridalis Abssori ad laudem Deo et beate Marie.

Item in primo una crux magna indeorata cum quatuor immaines vangelistarum et tota amplexa. Item allia crux cum immagines V. in circuitu crucis. Item etiam tercia crux eidem cum V. immaines et omnes tres cruces sunt de argento indeorate. Item unus liber in quo sunt scripta evangellia, et ypse liber est copertum cum argenteo indeorato, et sunt immaines per totum in circuitu hic et inde et in medium. Item unum turibulum cum sex cholumnas et immaynes octo indeorate. Item unum calicem chopertum in quo portatur corpus Domini a infirmum, argenteum indeoratum cum una crux supra. Item quatuor chalices de argenteo indeorate mangores (!) et minores. Item unum palleum rubeum lavoratum cum auro totu(m) et sunt immaynes tres, videlicet beate Marie et beati Petri et Andree et eius listea cum toballea lavorata tota cum setta de multis coloribus. Item allia tobalia magna eidem cum seta laborata. Item allia duo pallia de altare magno de minore valoris et suas tobalias quatuor. Item unum confalonem solemnem rubeum et supra pincte immaines tres de auro. Item pluvialem rubeum figuratum cum seta nigra in circuitu listea facta cum immaines de auro cum capucio. Item alios tres pluviales de minori valoris. Item unum pallium quem portatur per civitatem supra corpus Christi, rubeum figuratum cum auro. Item duo paramentea bona et fulcita nova et meliora de allis. Item plus de duobus paramentis dicttis ut supra remanet unum amictum et unam stolam et duos manipulos, omnia nouva. Item paramentos tres allios fulcitos. Unum est rubeum figuratum et alius est eidem figuratum supra rubeum. Tercius est de colore lasuriny. Item due stricte bone pro solemnitate de colore rubeo figurate in circuitu de auro et allie due rubee de minore solemnitate et una de nulius valoris. Item una tunicham sancte Marie rubeam et alliam rubeam figuratam de auro. Item V. toballias omnes de setas albas. Item duas choteas. Item unum Radovalem. Item unum antiffinarem(!). Item unum brivialem copertum nigrum et alter eidem copertum rubeum. Item unum missalem magnum pro altare magno. Item unum psalterium. Item tres (prekriženo: dua) missalia minora et vottiva. Item toballias que ponunt supra crucem, sunt XI. velly. Item etiam tobalia quatuor lavorate cum seta ... Item ... (brisani tekst). Item duo supra altare toballia de omnibus sanctorum. Item VI pecia ... Item unum quaternum pro baptizandum pueros et allius pro solemnitate corporis Christi. Item etiam duas planitas de modice valoris antiquas. Item psalterium unum anticus.

Explicit reister supra reistratum per mano fratri Petri de Tragurio ordinis fratrum minorum.«

B) INVENTAR ARHIVA OSORSKOG KAPTOLA IZ DRUGE POLOVICE XVII. STOLJEĆA

Laus Deo semper amen.

In(ventario)
Un libro novo contenente delle carte.
Un'altro simile dell'instromenti.
Un detto libro vecchio delle terminazioni capitolari.
Un detto delle spese di procuratori.
Un detto vecchio delle polizze con carte turchine.
Un'altro novo contenente turchine.
Un'altro di diverse scritture turchine.
Un libro di aniversari, affitti et beni che gode detto capitolo, rotto in parte o per meglio dire straciato, con coperta voltulina.
Un'altro di aniversari moderno con coperte di carton.
Un'altro delle decime pur con coperta di carton.
La sinodo.
Un libro vecchio delle decime.
Un detto di pagamenti vecchi.
Un detto di affittanze.
Un bussolo.
Una scatola con diverse scritture.

C) INVENTAR ARHIVA OSORSKOG KAPTOLA IZ G. 1830.

PROTOCOLO DI COMMISSIONE.

Actum Ossero nella Sacrestia della Chiesa Collegiata di 30. aprile 1830 Presenti li Signori

Don Antonio Bonaventura Comandich
Giannantonio Maver, podestà
Don Nicolo Zorovich, mansionario
Marcello Malabotich, cameraro della Chiesa.

Per dar esecuzione al venerato decreto 29. marzo p. p. N.o 100. dell'Illustrissimo e Reverendissimo Monsignore vescovo di Veglia comunicato a questo decanato, si è conferita la commissione prenominata alla sacrestia di questo Duomo, ove non avendo potuto ottenersi dal decanato medesimo la chiave dell'archivio capitolare essistente presso il Reverendissimo canonico Nicolò Dr. Solis, canonico superstite della cattedrale, benchè ripetutamente richiesto mediante lettera direttagli in data 26. corrente e vocalmente ripetuta mediante il sagrestano Antonio Craich, si è proceduto all'apertura dell'Archivio stesso ed è stato quindi ordinato dal S. V. Decano al fabbro Pietro Corvo di staccare la seratura del ripostiglio destinato per esso archivio, dietro a che essendo ciò stato dal fabbro eseguito alla presenza di tutti gl'intervenuti ed apertasi la porta si sono rinvenuti li seguenti libri e documenti:

Numero progressivo:

1. Reverendi patris Antonini Diana, Ressolutionum moralium, volumi con carta pecora 8
2. Elucubrationes diversae Pacis (!) Jordani Vicentini, eppiscopi traguriensis, in carta pergamena, volumi 3
3. Thesaurus casuum conscientiae Gregori Sagro Anglo, vol 1
4. Clavis regia sacerdotum auctore eodem Sagro 1
5. Summa sancti Antonini, eppiscopi 6
6. Vicentii Candidi disquisitionum supra casus conscientiae 2
7. Institutionum moralium de Joanne Azorio Lorcitano 3
8. Esplicatio Decaloghi Thomae Tamburini, volumen 1
9. Decisiones moralis Zachariae Pasqualigi 1
10. Contraverssarum celebrium Antonii Cotonii 1
11. De sacramentis in communi Gregorio Sagro 1
12. Gabrielis a Sancto Vincentio Tractatus de sacramentis 3
13. Thome Tamburini Juris Divini Naturalis e Ecclesiastici 1
14. Stampe copie 13. del Capitolo di Ossero riguardo le decime al laudo.
15. Altra stampa riguardo la decima copie 1.
16. Stampa del reverendo Capitolo di Arbe copie 1.
17. Stampa del reverendo Capitolo di Adria copie 1.
18. Stampa riguardo la decima contro Cherso e Lussin copie 1.
19. Stampa della fedellissima communità di Ossero contro li uomini di Lussingrande e Piccolo, copie 1.
20. Capitolo e fabbrica della cattedrale di Ossero, copie 3.
21. Stampa della terminazione dei deputati straordinari, copie 1.
22. Proclama in un foglio, copie 1.
23. Sinodo del Monsignor Gaudenzio, manoscritto del 3. ottobre 1697.
24. Carte diverse manoscritte, ridotte in libri volumi 4. Libro 1°, 3°, 5° e 6°.
25. Carte volanti in pagine 82. circa l'arcidiaconato.
26. Diversi libri capitolari manoscritti volumi 6, segnati colle lettere A, B, C, D, E, G.
27. Libro delle parti capitolari, segnato B.
28. Libro degli incanti di Santa Maria, San Rocco e San Andrea, segnato A.
29. Carte volanti capitolari e canonicali, carte scritte n. o 69.
30. Un libro manoscritto delle polize capitolari del 1677.–1761.
31. Node delle messe dal 1788. al 1803.
32. Colto di carte volanti e cartegio del canonico Tintinago n. o 56.
33. Registro di messe dal 1775.–1783. primo, secondo 1783 al 1792.
34. Registro di decime. Libro A. dal 1575. di carte numerate e non tutte scritte 300.
35. Registro di messe dal 1745. fino 1753.
36. Puntazioni canonicali dal 1774. al 1781.
37. Altre puntazioni dal 1753. al 1758.
38. Puntazioni dal 1782. al 1788.
39. Libro segnato D., interpolatamente scritto dall'anno 1609.
40. Libro obblighi di messe, segnato L.
41. Un libretto stracciato manoscritto italiano ed *glagolito.*
42. Libro delle polizze dal 1712. al 1732., detto 1732. al 1757., detto 1757. al 1761.
43. Carte volanti fogli due della polizza di 2. maggio del 1737. per l'officiature di San Rocco.
44. Libro di messe dal 1798. al 1803.

45. detto detto dal 1804. al 1810.
46. detto detto dal 1691. al 1693.
47. detto detto dal 1662. al 1666.
48. Colto n. o 3. di varie scritture, decreti e sentenze cucite insieme dal 174[illegible] al 1753. con carte volanti scritte n. o 60.
49. Libro di lettere dal 1610. al 1642., carte numero 370.
50. detto dei anniversari dal 1659. al 1662.
51. detto »Liber primus Praeceptorum Sede Vacante dal 1650. al 1653«.
52. Allegazione in confronto della colleggiata di Cherso di pagine scritte 66 di carattere del defunto Don Giorgio Canonico Canarich.
53. Colto del 1478. di Monsignor Marco Negri Vescovo di Ossero ed altre copie, carte scritte 39, riguardanti le congregazioni capitolari di Cherso
54. Colto 1792. con carte scritte volanti n. o 11. riguardo le messe d'obbligo
55. Libello 6. ottobre 1801. n. o 1427. con allegati ABCDEF.
56. Libro di messe n. o 3. dal 1671.
57. detto detto dal 1677. al 1678.
58. Colto di varie ricevute dal 1637. al 1761.
59. Carte e lettere capitolari in libro legato con spago.
60. Libro di pontadure dal 1654. al 1677.
61. Libro di polizze dal 1642. al 1650.
62. detto di messe del 1657.
63. detto detto dal 1655. al 1656. con altro del 1659.
64. Colto di lettere e proclami in miscellanea.
65. Quinternetti diversi carte scritte n. o 180.
66. Libro delle messe dal 1743. al 1752.
67. Quinternetti 12. diversi.
68. Libretto delle messe marcato con n. o medesimo.
69. Colto decreti e suppliche carte scritte n. o 296.
70. Tre quinternetti diversi, carte scritte n. o 28.
71. Libro manoscritto di carte n. o 29.
72. Libro di messe, carte scritte n. o 31.
73. Istanze n. o 12. in un cartone.
74. Carte del capitale Sforza, pagine scritte 19.
75. Libro delle polizze, segnato lettera E. dal 1653. al 1659.
76. Certificati diversi in fogli 12. non a pieno scritti.
77. Libro di messe ed aniversari carte scritte 16.
78. Colto di copie di scritture, carte scritte 37.
79. Colto di diverse cose, carte scritte n. o 5.
80. Una scrittura in carta pecora del 21. giugno 1760.
81. Colto di carte sentenze, lettere e risoluzioni delle Sagre Congregazioni e Consigli.
82. Libretto di decime del 1755.
83. detto di aniversari e messe cantate dal 1766. al 1775.
84. detto di messe del 1709.
85. detto detto dal 1724. fino 1730.
86. detto detto manuale 1765. fino 1766.
87. Pontaggione delle ore canoniche e mandra S. Maria.
88. Libro delle decime dal 1706. al 1726.
89. detto manuale messe dal 1758. al 1763.
90. detto detto dal 1704. fino 1709.
91. Noda di messe dal 1790. al 1797.
92. Libro decime del 1742.

93. Memorie dei crediti.
94. Libro messe stracciato dal 1764. al 1794.
95. detto detto 1698. al 1670.(!) stracciato
96. detto detto 1776. al 1795.
97. detto detto 1738. al 1745.
98. detto detto 1688. al 1690.
99. detto detto 1696. al 1698.
100. detto detto 1673. al 1676.
101. detto detto 1731. al 1738.
102.
103. detto (sic!) detto 1722. al 1724.
104. 13. fascicoli delle messe legati insieme dal 1700. al 1708.
105. Libro messe dal 1763. al 1755.
106. detto detto dal 1713. al 1715.
107. detto in fascicolo dal 1798. al 1790.
108. Libro di messe dal 1800. ottobre fino gennajo 1804. con altro dal 1798. al 1800.
109. detto detto dal 1786. al 1795.
110. detto detto 1753. al 1755.
111. detto detto dal 1691. al 1681., in sfacello.
112. detto detto dal 1792. al 1798.
113. detto detto del 1660. concernente diverse cose n. o 1.
114. detto detto n. o 2. concernente i suporti(!).
115. detto di messe del 1721.
116. detto di decime in tutto n. o 19.
117. Dodeci quinternetti di polizze legate insieme.
118. Cinque fascicoli di poca importanza, marcati LI.
119. Libro detto de dazi e spesa dal 1642. al 1654.
120. Memorie dei antipendi.
121. Libretto di puntadure dal 1742. al 1760.
122. Memorie per i procuratori capitolari dal 1767 al 1769.
123. Libro messe dal 1658. al 1659.
124. Dodeci quinternetti di police(!) legati insieme.
125. Colto lettere diverse pieghi nove.
126. Colto carte volanti scritte n. o 174 legate insieme.
127. Istrumenti, testamenti, bolle e decreti in pezzi di carta bergamena e carta pecora in vari rotoli n. o 143.
128. Un rotolo di dodeci istromenti in carta ordinaria.

Dopo di che cambiata la chiave del armadio per i posti libri e documenti unominati fu consegnata essa chiave al Signor prodecano Comandich, e così u chiuso il presente e firmato dagl'intervenuti.

Slijede potpisi)

Maver Podestà

Dr. Nicolò Zorovich

M. Malabotich m. p.
mministratore della chiesa

Comandich m. p.
prodecano

D) DANAŠNJI INVENTAR ARHIVA OSORSKOG KAPTOLA

Knjige kaptolske administracije

a) Knjige kaptolskih sjednica

1. »B. Libro delle balotationi e terminationi del Reverendo Capitolo d'Ossero«, od g. 1637. do 1656., sveščić uvezan u meki karton, 1–69 ff.
2. »Libro delle parti capitolari B.«, od g. 1656. do 1754., svezak velikog formata uvezan u karton, pri dnu oštećen, 1–185 ff.
3. »X. Scritture varie. Testamenti«, od g. 1756. do 1815., dio velikog sveska sada uvezan u meki karton, 1–41 ff.
   Sadrži razne biskupske dekrete, koji se uglavnom tiču biranja kanonika.

b) Knjige kaptolskih livela

4. »D. Libro del Reverendo Capitolo della chiesa cattedrale d'Ossero, ne quale saran annotate tutte et cadauna raggion di detto Reverendo Capitolo Livelli, affitazioni, instrumenti, lassi, anniversari et ogni altre raggion che aspettano al detto Reverendo Capitolo ...«, od g. 1606. do 1648., volumen uvezan u kožu, dobro uščuvan; prema originalnoj folijaciji ima ff 1–44, 48–49, 64, 129–131 i 10 nefoliranih listova.
5. Bez naslova, samo signirana A. Radi se o knjizi Scritture livellarie; od g 1642. do 1658., sveščić uvezan u meki karton, bez zadnje korice, 1–32 ff po novoj folijaciji (prema staroj folijaciji na početku propalo je 21 ff.)
6. »Libro primo delle scritture livellarie del Capitolo d'Ossero«, od g. 1656 do 1711., volumen velikog formata, bez korica i oštećena uveza, 1–203 ff
7. »Libro nel quale si descrive l'instrumenti di livelatione e renovatione, dell medesimi di raggion del Reverendo Capitolo«, od g. 1711. do 1749., volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, koja je jako izlizana, 1–18(ff. Ima i nekoliko alegata.
8. »Libro terzo delle scritture livellarie del Capitolo d'Ossero dell'anno 1749« od g. 1749. do 1798., volumen velikog formata, uvezan u karton prevučer pergamenom, bez zadnje korice, 1–231 ff.
9. »Libro quarto delle scritture livellarie del Capitolo d'Ossero«, od g. 1798 do 1810., volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, 1–27 ff. ostal prazni ili istrgnuti.

c) Knjige desetina i kaptolskih prihoda

10. »A. Libro del registro di decime d'Ossero«, od g. 1575–1641, volumer uvezan u karton prevučen pergamenom, korice oštećene, 1–300 ff.
11. »C. Libro delle decime del capitolo di Ossero«, od g. 1642. do 1686., volumen uvezan u karton, oštećen od vlage, 1–157 ff.

12. »Descritione di tutte le decime che s'aspettano alle quarte parti, cioè a Monsignor Illustrissimo Vescovo, Santa Maria, R. Capitolo et poveri della città d'Ossero«, od g. 1611., sveščić malog formata 1–66 ff.
13. Razni popisi desetina osorskog kaptola, 5 sveščića malog formata, slabo uščuvani, neki označeni jedino slovima; odnose se na g. 1676, 1692, 1693, 1694, 1697.
14. Popisi desetina osorskog kaptola, 13 sveščića malog formata, slabo uščuvani, odnose se na godine: 1706–1726, 1727, 1734, 1747, 1748, 1749, 1749, 1750, 1752, 1754, 1755, 1756, 1762, 1782.
15. »Libro delle Pollizze ...«, od g. 1653. do 1659., sveščić uvezan u meki karton, 1–17 ff.
16. »G Libro di Polizze capitolari riscosse dalli signori decimari ...«, od g. 1673. do 1712., svezak uvezan u karton, 1–92 ff.
17. »Libro delle Polizze delle decime del Capitolo di Ossero«, od g. 1712. do 1731., svezak velikog formata, 50 ff circa.
18. Registro di polizze capitolari, od g. 1732. do 1757., sveščić od 60 ff. circa.
19. »Registro delle Polizze capitolari«, od g. 1762. do 1815., volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, 140 ff. circa.
20. »Libri divisionalium«, od g. 1677. do 1761., svezak uvezan u karton, 1–15 ff. Sadrži podjele kanoničkih prihoda.
21. »Registro delle divisioni di danaro esatto dalli Signori decimari«, od g. 1762. do 1815., svezak uvezan u karton prevučen pergamenom, 60 ff. circa.
22. »Libro nel quale si notano tutti li dazi che si ricevone del corpo del Capitolo cossì anco della spesa che si fa per esso Reverendo Capitolo«, od g. 1642. do 1652., volumen uvezan u karton, 1–15 ff.
23. »D. Libro delli pagamenti che vengono fatti da particolari a Reverendo Capitolo di Ossero«, od g. 1640. do 1647., svezak uvezan u karton, 1–78 ff. (Od tih ispisanih samo 69).
24. »Libro delle amministrationi del Signor Procurator capitolare della cattedrale d'Ossero ...«, od g. 1740. do 1816., volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, 1–193 ff., ostali neispisani.
25. »Libro d'amministrazione del Signor Procurator capitolare sopra del bezzo per lira«, od g. 1746. do 1816., volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, karton oštećen, tekst teško čitljiv; 1–89+27 ff.

d) Knjige misnih obaveza, aniversarija i kanoničkih punktacija

26. Popisi misnih obaveza i odsluženih misa osorskog kaptola i osorskih crkava, u svemu 16 sveščića malog duguljastog formata, slabo uščuvani i manjkavi; odnose se na godine: 1657, 1658, 1660–1662, 1662–1673, 1671–1673, 1673–1676, 1677–1678, 1681–1684, 1685–1891, 1684–1685, 1688–1690, 1691–1693, 1692, 1693–1694, 1696–1698, 1698–1700.
27. Popisi misnih obaveza i odsluženih misa osorskog kaptola i ostalih osorskih crkava, u svemu 26 sveščića, uvezani u karton ili kožu, neki velikog formata; odnose se na godine: 1700, 1703–1705, 1704–1709, 1705–1708, 1708–1716, 1709–1713, 1713–1715, 1715–1724 (130 ff. circa), 1724–1730 (150 ff. circa), 1731–1738 (120 ff. circa), 1738–1745 (150 ff. circa), 1745–1753 (200 ff. circa), 1753–1755 (60 ff. circa), 1753–1755 (60 ff. circa), 1756–1762 (100 ff. circa), 1758–1763 (100 ff. circa), 1765–1766 (60 ff. circa), 1768–1775 (volumen velikog formata uvezan u karton prevučen pergamenom,

200 ff. circa), 1775–1783 (volumen velikog formata uvezan u karton prevučen pergamenom, 200 ff. circa), 1777–1795 (100 ff. circa), 1778–1790 (80 ff. circa), 1783–1792 (volumen velikog formata, 240 ff. circa), 1786–1795, 1790–1798, 1792–1798 (140 ff. circa), 1798–1803 (70 ff. circa).

28. Popisi aniversarija i kanoničkih punktacija, 16 sveščića malog formata, manjkavi, zamazani i neuredno pisani; od toga 10 sveščića aniversarija od XVII. do XIX. stoljeća, 5 sveščića kanoničkih punktacija za godine 1654–1677 (60 ff. circa), 1742, 1753–1758 (125 ff.), 1782–1788 i 1788–1803 (200 ff. circa) i jedan sveščić iz g. 1658. s misnim obavezama kaptola (1–243 ff). Među aniversarijima nalaze se često dodane i kanoničke punktacije za razne godine.

e) Varia

29. Knjižica malog formata bez naslova i bez godine, vjerojatno iz XVIII. stoljeća; sadrži odgovore svećenika na tzv. casuse conscientiae na lat. i tal. jeziku 1–26 ff. (međutim dosta je listova istrgnuto!).
30. Knjižica malog formata bez naslova i bez godine, vjerojatno iz XVIII. stoljeća, 1–20 ff., oštećena od vatre.
Sadrži hrvatsko-latinički rukopis raznih molitava.
31. »Capitolo et altri interessati nelle decime d'Ossero. Al laudo«, štampana knjižica kao prilog procesu, koji se vodio oko g. 1728. između osorskog kaptola i franjevačkog samostana u Nerezinama, 1–58 pag. (Osam primjeraka).
32. »Delle carte volanti ridotte in libro nell'anno 1748. Libro primo in cui vi sono le lettere B, G, H, I; B. Instrumenti alieni; G. Vari testamenti; H. Scritture et instrumenti capitolari; I. Affitanze e livelazioni di case.«, volumen uvezan u karton, 100 ff. circa.
33. »Delle scritture volanti ridotte in libro nell'anno 1748. Libro terzo nel quale si contengono: P. Libri due di scritture varie capitolari; Q. Varie scritture aliene«, volumen uvezan u karton, 150 ff. circa.
34. »Delle carte volanti ridotte in libro nell'anno 1748. Libro quinto in cui si contiene: X. Carte riguardanti li capitolari della collegiata; Y. Vari decreti episcopali; Z. Licenze per ricever obblighi perpetui; Aa. Cauzioni e lettere riguardanti il legato d'Arbe; Bb. Pontature dal 1663. sino al 1671; Cc Rendimento di conto del procuradore capitolare nel 1639; Dd. Nota delli debitori livellari distinta in cinque polize decembre marzo maggio giugno e settembre«, volumen uvezan u karton, 200 ff circa.
35. »Delle carte disperse ridotte in Libro. Libro sesto in cui composizione: Ee. Varie carte scritte nel litiggio contro li padri di Neresine in materia di decime; Ff. Processo a seguito in tal litiggio; Gg. Processo B. prosecuzione del litiggio; Hh. Summario delli due processi A. B.; Ii. Stampa per parte degli interesati al laudo«, volumen uvezan u karton, 300 ff. circa.
36. Miscellanea Sović: 4 svežnjića raznih akata, koje je kao akte male važnosti izlučio Matej Sović, signirani br. LI. 50 ff. circa.
37. Miscellanea XVI. i XVII. stoljeća (većim dijelom akti iz XVII. stoljeća), nesređeni i neuščuvani, 150 ff. circa.
38. Miscellanea XVIII. stoljeća, akti nesređeni i neuščuvani, 1600 ff. circa.

39. Svici isprava na pergameni i papiru od XV. do XVIII. stoljeća, signirani od A–L, u svemu 174 komada; (svitak signiran G. sadrži 29 isprava na papiru, ostale su isprave pisane na pergameni); pergamene neznatno oštećene od vlage.
40. »Inventario delle carte contenente nell'archivio capitolare di questa chiesa cattedrale di Ossero cominciato da me canonico Sovich nel 1747 ...«, svezak od dva kvaterna bez korica, dosta izblijedio od vlage 1–121 ff.

Knjige osorske biskupije

41. »Praeceptorum sede vacante liber primus...«, od g. 1650. do 1653., sveščić uvezan u meki karton, pri kraju oštećen, 1–54 ff.
42. Liber licentiarum, od g, 1682–1688, sveščić bez korica, 30 ff. circa.
43. »Iurium ecclesiarum diocesis auxerensis«, sine anno, volumen uvezan u karton, 1–104 ff. + isto toliko djelomično ispisanih i foliranih listova. Prijepisi!
44. Iurium ecclesiarum diocesis auxerensis, sine anno, svežanj akata, 50 ff. circa.
45. Miscellanea, sine anno, uvezan volumen bez korica, 1–370 ff.

Knjige redovnica samostana Majke božje od anđela

46. »Livelli delle Reverende [monache] di Ossero«, od g. 1704. do 1742., sveščić uvezan u meki karton, korice oštećene, 1–63 ff.
47. Bez naslova. Sadrži račune administratora samostana Majke božje od anđela u Osoru od g. 1744, do 1746., sveščić uvezan u karton, djelomično oštećen od vlage, 40 ff. circa.

Knjige bratovština

48. »A. Libro delli incanti di Madonna Santa Maria de Ossoro (!) oppur Santo Rocho oppur Santo Andrea«, od 1551–1581., volumen uvezan u kožu, dobro uščuvan, 1–309 ff.
49. Bez naslova. Signirana B. Knjiga prihoda i rashoda bratovštine svete Marije u Osoru, od g. 1589–1625, volumen velikog formata, uvezan u kožu, pri kraju papir oštećen od vlage, 1–322 ff.
50. Bez naslova, signirana D. Knjiga prihoda i rashoda bratovštine svete Marije u Osoru, od g. 1625–1677, volumen velikog formata, uvezan u kožu, pri kraju par listova oštećeno od vlage, 1–404 ff.
51. Bez naslova, signirana F. Knjiga prihoda i rashoda bratovštine svete Marije u Osoru, od g. 1676–1694, volumen uvezan u karton prevučen pergamenom (pergamena izlizana i zamazana), 1–122 ff.
52. Bez naslova, signirana G. Knjiga prihoda i rashoda bratovštine svete Marije u Osoru, od g. 1694–1738, volumen uvezan u karton prevučen pergamenom (oštećena po rubovima), 1–292 ff.

53. »I. Amministrazione della fabrica di Santa Maria d'Ossero«, od g. 1739–1764, volumen uvezan u karton prevučen pergamenom (djelomično oštećena), 1–195 ff. Na kraju nekoliko alegata iz g. 1766.
54. Bez naslova, nesignirana. Knjiga prihoda i rashoda bratovštine svete Marije u Osoru, od g. 1764–1794, volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, 1–149 ff.
55. Na hrptu naslov »Santa Maria«. Knjiga prihoda i rashoda bratovštine svete Marije u Osoru, od g. 1794. do 1821., volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, 1–157 ff., ostali neispisani.
56. »E. 1652. Libro della mandria Liche. Ragione della fabrica di Santa Maria d'Ossero, od g. 1652–1749, volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, 1–107 ff.
Upisi poslije g. 1652. uglavnom su razni računi, prodaje, kupnje i zalozi posjeda bratovštine.
57. »Libro delle creationi e delliberationi della parte di S. Maria d'Ossero«, od g. 1649-1741, volumen uvezan u karton prevučen pregamenom, 1-153 ff.
58. Bez naslova, nesignirana. Knjiga inventara bratovštine svete Marije u Osoru, od g. 1673–1754, volumen uvezan u meki karton, 150 ff. circa. Ima priložen veći snop alegata.
59. Bez naslova, signirana L. Knjiga inventara bratovštine svete Marije u Osoru, od g. 1754. do 1816., volumen duguljastog formata, uvezan u karton prevučen pergamenom, 200 ff. circa.
60. Na hrptu naslov: »Santa Maria«, signirana M. Knjiga popisa prihoda, oporuka, legata i sl. bratovštine svete Marije iz Ossora, od g. 1752–1820, volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, 1–72 ff., ostali prazni.
61. Na hrptu djelomično čitljiv naslov: »Libro Corpus domini...«, signiran N. o 8.; knjiga administracije istoimene bratovštine u Osoru, od g. 1681–1758, volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, 1–75 ff. Jedan oveći snop alegata od oko 60 ff. od g. 1681–1757.
62. Na hrptu naslov »Corpus domini«, signirana N. o 8.; knjiga istoimene bratovštine u Osoru od g. 1680–1706, volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, pergamena oštećena po rubovima, 2–139 ff. i 56 neispisanih ff.
63. »Scuola del Corpus Domini–Ossero«, od g. 1710–1745, volumen uvezan u karton prevučen pergamenom, 1–201 ff. (fale ff. 171–180).
64. Bez naslova, nesignirana. Knjiga administracije bratovštine sv. Sakramenta u Osoru, od g. 1745. do 1820., volumen uvezan u karton prevučen pergamenom (pergamena oštećena), 1–184 ff.
65. »Aggregazione de confratelli della B. V. del Carmine e del Rosario«, abecedni indeks članova bratovštine M. B. od Karmena iz g. 1634., i djelomično uščuvan indeks članova bratovštine M. B. od Ružarija od g. 1766. do 1790. iz Osora, volumen malog duguljastog formata, uvezan u karton prevučen pergamenom, pri kraju oštećen; 100 ff. circa.
66. »Beata Vergine di Carmine di Neresine«, od g. 1701–1789, volumen uvezan u kožu, 1–112 pagg.
67. »Beata Vergine della (!) Carmine di Neresine«, od 1765–1811, volumen uvezan u kožu, 1–259 ff.

Dr. Ivan Brlić

DESET PISAMA AKADEMIKA ŠIME LJUBIĆA ANDRIJI TORKVATU BRLIĆU

I.

ŠIME LJUBIĆ I A. T. BRLIĆ U BEČU 1856.

Pišući biografiju Ljubićevu u 12. svesku Ljetopisa Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti od god. 1897. tuži se Smičiklas na pomanjkanje izvora za taj životopis: »Moram ... priznati, da mi uza sve moje molbe i posredovanje prijateljâ nije bilo moguće doći do nekih spisa ... Uzalud sam i u Dalmaciju putovao ... Na sreću poznavao sam Ljubića preko trideset godina i mnogo od njega samoga slušao o prilikama njegova života.« (Str. 149) ...»Moramo požaliti, što odsele ne imamo nikakove potpore u Ljubićevim bilješkama ...« (Str. 192). i t. d. Pa još i na više drugih mjesta ističe Smičiklas taj nedostatak gradje za opis Ljubićeva života i rada.

A Ljubić je ipak bio neke vrste naučni fenomen. »Samo ću to spomenuti«, veli Smičiklas, »da nijedan narod i nijedna akademija izvan Italije nisu imali jednog Ljubića, koji bi toliko dragocjena blaga bio iznesao iz mletačkog arhiva.« (Str. 197/198) ... »Ljubić que l'on pourrait à juste titre appeller le Muratori de la Dalmatie ... Muratoriju divi se svijet prije svega, što je sâm on, jedan čovjek toliko snesao, koliko drugdje jedva uzmognu cijele akademije ... Ljubić je isto tako mnoštvom svojih doprinosa udivio sve nas. U ovo desetak svezaka evo prinosi preko *četiri hiljade spomenika* ... znamenitih za povijest Hrvatske, Bosne, Srbije, Ugarske i susjednih zemalja ...« (Str. 197) ... »Ljubić je objelodanio jamačno *do pet stotina štampanih araka* ovoga gradiva u našoj akademiji.« (Str. 187) ...»evo Ljubićeve slave i veličine.« (Str.191)

Priznajući Ljubiću taj izuzetni položaj u povijesti hrvatske nauke, a bilježeći mu i slavan spomen u domoljubnom nastojanju i u hrvatskoj političkoj borbi onoga doba, Smičiklas, svakako zbog pomanjkanja gradiva za njegovu biografiju, ostavlja neke detalje njegova života i rada neosvijetljenima.

Zato dalje iznosimo kao gradju za popunjenje tih praznina bilješke iz dnevnika Andrije Torkvata Brlića o njegovim susretima s Ljubićem u Beču i deset pisama Ljubićevih, upravljenih A. T. Brliću u Beč i u Brod na Savi.[1]

Dakako da će se objelodanjivanjem ove građe djelomično osvjetliti i dosada neobrađena uloga i položaj A. T. Brlića u ovom razdoblju hrvatske kulturne i političke povijesti.

*

Savladavši kao kapelan tvrdoglavu neuviđavnost svog župnika, a kasnije i protivljenje svog ordinarija, uspije konačno Ljubić da u jesen godine 1855. dođe u Beč, kako bi svršio nauke za profesora gimnazije.

U siječnju 1856. stiže u Beč i A. T. Brlić, da svrši pravne nauke, izvrši odvjetničku praksu i dobije stalum agendi odvjetnika vojne granice sa sjedištem u Brodu na Savi. – Brlić je također imao teških okapanja, dok nije dobio putnicu za Beč. Sâm Jelačić – kome je Brlić bio godine 1848. neko vrijeme ličnim tajnikom i koji ga bijaše 1848. i 1849. poslao kao svog političkog emisara u Pariz – sad mu dekretom od 4. svibnja 1855. pod svojim vlastoručnim potpisom odbija molbu za izdanje putnice u Beč i stavlja ga pod policajnu pasku s pozivom i motivacijom, da tako zahtijeva »Armee-Ober-Commando.«[2]

Tek na ponovljenu molbu dobije konačno taj »literat« (kako ga u službenim spisima ironično zovu) ipak putnicu u januaru 1856. dekretom, koji sadržava svu silu mjera opreza u pogledu ličnosti Brlićeve, a potpisuje ga, sad već ne sâm Jelačić, nego general Denkstein.[3] Na osnovu te putnice stiže Brlić u Beč u siječnju 1856. i boravi tamo, pod stalnom policijskom paskom, do veljače 1857.

Neizdani dnevnici njegovi iz toga doba sadržavaju u vrlo zbijenom stilu mnoge podatke iz života hrvatske, jugoslavenske i slavenske kolonije u Beču. Beč je u to vrijeme centralizma bio – dakako pod silu – središtem političkog i kulturnog života čitave monarhije, pa stoga, silom prilika, sve znatnije ličnosti čitavog slavenskog svijeta u to doba borave dulje ili kraće vrijeme, neke čak i stalno, u Beču. Sa svima se Brlić sastaje i bilježi te sastanke u svom dnevniku.

Tako se sastao i s Ljubićem.

Dne 17. veljače 1856. bilježi u dnevniku: »U kavani; dodje Ljubić, dalm. pop za profesuru učeći, te mu obećah ispravljati djelo o Kanaveliću, kog mu Kukuljević ne će da vrati etc ...«

Ovo je prvi susret Brlićev s Ljubićem.

Čini se, da Kukuljević nije Ljubiću vratio Kanavelićeva rukopisa sve do u ljeto 1856. Jer, kako će se kasnije vidjeti, Ljubić ponovo urgira poslanje tog rukopisa, pošto je posredstvom Brlićevim Strossmayer preuzeo obvezu, da ga o svom trošku izda.[4]

Već 24. veljače 1856. bilježi Brlić ponovo: »U kavani Naco[5] i Ljubić, koji mi doni rukopis i korekturu svog djela, da mu jezik popravim.«

Nije posve jasno, o kome se djelu radi. Svakako ne o Kanavelićevu, jer u to doba, kako rekosmo, niti je rukopis bio u Beču, a niti je još štampanje njegovo bilo dogovoreno. Vjerojatnije je, da se radi o rukopisu Povijesti dalmatinske književnosti, o kome će kasnije biti riječ.

Brlića je kao korektora jezika očito Ljubiću preporučio Vuk Karadžić. Vjerojatno je, da se Ljubić obratio Vuku, da mu rukopise jezično korigira, jer piše Kukuljeviću: »Ne mogu Vam poslati jošte moje djelo o dalmatinskoj književnosti, zašto se sad nahodi pred g. Vukom Stefanovićem ...« (Smičiklas, op. cit. str. 169.) – Poslije je i to djelo, kako ćemo vidjeti, predano na korekturu Brliću.

Brlić je u Beču – kako znamo iz njegova dnevnika – bio kod Vuka gotovo svakog dana, a u to doba je već bio poznat kao poznavalac jezika i dobar stilista: taj su mu glas stekli, ne samo tradicija triju izdanja očeve gramatike,[6] već i njegovi vlastiti članci po novinama i časopisima i njegova »Grammatik der illyrischen Sprache« izdana u Beču god. 1854.[7]

A kako je potrebna bila korektura jeziku Ljubićevu, vidimo iz oštre kritike, što je s obzirom na tu stranu Ljubićevih radova iznosi Smičiklas. »Sva je djela pjesnikova nabrojio. Samo ne pitajte: kakovim poznavanjem jezika.« (Op. cit. str. 154) I još: »U nejasnom slogu predočuje nam, ...« (str. 157), pa: »... kako tužnu sliku podaju sami oni mali odlomci iz njegovih pisama o znanju jezika, kojemu piše dapače historiju literature ...« (str. 170).

No evo daljih bilježaka Brlićevih o susretima s Ljubićem. Dne 26. veljače 1856. piše: »S Ljubićem i Nacom kod Ježa, gdje mi onaj (t. j. Ljubić) stradanja svoja zbog duha 1848. pokazanog kaziva, o književnstvu etc, govor.«

Ta stradanja Ljubićeva opisuje Smičiklas (op. cit. str. 162.), a neobrađeno gradivo o Ljubićevim policijskim progonima sadržava Ivićeva »Arhivska gradja o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima« (Izd. Srp. Kralj. Akad. Beograd, sv. I–IV.)

Dne 8. ožujka 1856. spominje Brlić: »... s popravkom Ljubića djela kod kuće se bavljah do 1 sat ...«; dne 9. ožujka: »U kavani Baderovoj crne (sc. kave), gdje s Ivićem i Bartulićem časak bijah, te otud k Daničiću sa šetnje u Prater. Kod ovog razni govori, a on mi čitao listove, kojimi se u Srbiju poziva i kako se oprosti od Mihajla. Kod Vuka govor o Ljubića djelu nenajboljem ...«, a dne 10. ožujka: »U pisarnu,[8] kud Ljubić dodje, te ga k Erbu[9] odvedoh, da kao moj pisar radi u arhivu i tako ga i Fiedleru[10] predstavih. On ode, a ja ostadoh raditi.«

Brlić je već otprije, od god. 1853/54., u vrijeme svojih sveučilišnih studija, radio u Državnom arhivu u Beču, sabirajući građu za svoja djela »Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier

letzten österreichisch-türkischen Kriegen« (Wien 1854.), »Quellen für serbische Geschichte aus türkischen Urkunden« (Wien, 1857.) i životopis Tome Bakača, koji je ostao u rukopisu.

Sada je Brlić onamo uveo Ljubića, predstavivši ga kao svog »pisara«. – Kasnije se, zimi 1856./57., Ljubić već udomaćio u Arhivu, te je, kako veli Smičiklas (op. cit., str. 169): »marljivo polazio c. k. tajni arkiv, gdje je ispisao sve donle neizdane povelje dubrovačke i mnogo drugih preznatnih spomenika jugoslavenske povijesti.«

Sliku rukopisa Ljubićevih po izvršenim jezičnim korekturama daje ova bilješka Brlićeva od 16. ožujka 1856.: »Ljubić mi pokaziva list Venediktov,[11] kojime mu odriče štampanje sbog velikih popravakah.« – 2. travnja 1856.: »Kod Pavišića[12] kratak govor o Ljubića djelu ...«

Od travnja do lipnja nema u Brlićevu dnevniku spomena o Ljubiću. Očito ne bijaše k njemu dolazio. U to je vrijeme Brlić dnevno sa Strossmayerom, koji boravi u Beču.[13] Brlić mu čini usluge prijatelja i tajnika, te je gotovo dnevni gost kod Strossmayerova stola. To je prilika za Ljubića, da se i on, preko Brlića, primakne meceni, to većma, što mu dva djela njegova: Kanavelićev rukopis i povijest književnosti dalmatinske ne mogu naći nakladnika.

Brlić bilježi 4. lipnja 1856.: »... šetnja k Ljubiću, kod kog list od Botića poslan ostavih; kratak razgovor ...« – Dne 28. lipnja: » U jutru sam pisao kod Biskupa. Bužan došo oko podne i o Palackog raspri, o zakladama od 116.000 for. za koje listinu pišem, govor. Potom Vranyczany o materijalnom stanju. – Po ručku Jesuite Prinz i Mayer, koji po domovini hodali misionirat. U kavani s Pricom i Kušljanom šala i govor.. Iz pisarne k Biskupu, gdje večera i divan...« – »o prikupljenju Kanavelića, česa radi Ljubića jučer s rukopisom privedoh, a danas iz djela čitucah ...« (27./6.).

Dne 7. srpnja 1856.: »Pisah kod Vladike. U Redakciji Ostd. post, sbog Dundjerovića. Ručak s Biskupom, govorah o francuskom jeziku... Fluk Bachu za Dundjerovića već govorio, da orden dobije. Taglia na razbojnike. Opis slučaja za Wiener Zeitg. kog ja napravih. Vončina s menom k biskupu, te tu o tom slučaju, o Kanaveliću govor, iz koga štijah.«

Brlićevo zalaganje kod Strossmayera radi izdavanja Kanavelićeva rukopisa imalo je uspjeha. Dne 12. srpnja piše Brlić u dnevnik: »Od Ljubića kupio biskup rukopis Kanavelića Sv. Ivan Trogirski, kojeg Ljubić za jedinog i izvornog piščeva drži. Platio mu Biskup 75 for. sr., a toliko će mu u knjigama, kad za godinu djelo izadje, s rabatom od 33% isplatiti. Ljubić si priuzdrža pravo u predgovoru pohvaliti se kao našasnika Rukopisa ... Ja još časak ostadoh, pa u pisarnu, iz koje k Biskupu, s kojime ručah.«

Pozivajući se očito na ovaj aranžman sa Strossmayerom piše Ljubić Kukuljeviću pismo, koje smo naprijed spomenuli i u kome veli, da je našao »ko će odmah tiskati Kanavelićevo djelo o svetom Ivanu Orsini.«

Tek što je Brlić tako iskorigirao Ljubićev rukopis Kanavelićeve pjesni i našao joj izdavača, eto mu već – od Ljubića – druge zadaće; dne 20. srpnja 1856. bilježi u dnevniku: »... kući, gdje učah, čitah, popravljah Ljubića Povjesnicu književstva dalm. ...«

Na ovoj povijesti književnosti dalmatinske radio je Ljubić dvadesetak godina, da je konačno izdade – proširenu – pod naslovom »Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske etc.« (Knj. I. Rijeka 1864., Knj. II. 1869.) – Temeljni rukopis: Povijest književnosti dalmatinske bio je gotov, kako Ljubić sam kaže, već 1846. godine, te bijaše do 1851. god. na jezičnoj korekturi prof. Sutinija u Zadru, Kuzmanića, Petranovića, Škarića i drugih, a kako iz već citiranog pisma Kukuljeviću znamo, godine 1856. »se nahodi pred g. Vukom Stefanovićem«, a na kraju iz spomenute bilješke Brlićeve i dalje objelodanjenih pisama Ljubićevih saznajemo, da ga je na konačnu jezičnu redakciju predao A. T. Brliću.

24. srpnja 1856. sastaje se Brlić ponovo s Ljubićem: »... pa opet u knjižnicu, gdje s Behrnauerom i Ljubićem divan; u pisarnu, gdje s Štegerom, pa k Vuku, gdje o Zagrebu, Bjeogradu, Crnoj Gori, Biskupu etc ...« – Dne 22. kolovoza 1856. spominje: »Popravljah Ljubića književnost dalm. ...«

Iz Smičiklasova životopisa znamo, da sad Ljubić boravi od srpnja do listopada 1856. u Dalmaciji, u svrhu arheoloških istraživanja. Po njegovu povratku u Beč, bilježi Brlić dne 7. studenoga: »Ljubić iz Dalmacije se vrati, na Lanzu[14] hoće da udara zbog potvore u Ostd. Post. ...«

Dne 12. studenoga »Čitah Thiersa, pa u kavanu Löwa, iz nje u pisarnu, gdje sam pisao za Gospod. list i prevadjao. Zatim k ljekaru, gdje sam s Vukom divanio ... U Arkiv, otkud s Ljubićem o njegovu djelu divaneći, igjoh. Obećah mu ispraviti ga dok podjem.«

Boravak Brlićev u Beču primiče se kraju. Godina njegove odvjetničke prakse kod Dvorácka istječe, te će on, ako mu policijske vlasti ne napakoste, odmah po novoj godini 1857. kući u Brod, da tamo otvori odvjetničku pisarnicu kao »Grenzadvokat«.

Tri posljednja mjeseca boravka u Beču ispunjena su – prema Brlićevu dnevniku – njegovim okapanjima s policijom. Bio je zvan i pred vrhovnog šefa policije za cijelu monarhiju, generala Kempena.[15]

Brlić obećava Ljubiću, da će mu iskorigirati, prije odlaska iz Beča, njegovu povijest književnosti dalmatinske. – No kako ćemo vidjeti dalje iz pisama Ljubićevih Brliću, nije to obećanje izvršio.

Na samu staru godinu 1856. bilježi Brlić: »Ljubić dodje, te mi o Šuleka oprovrgnuću,[16] o izdanju svoje knjige itd. govoraše. Kad izadje, onda Reza tapeciru znak dade, da netko iz moje sobe izlazi;[17] te na skalinah blond špion. – Rekoh dol kod vratiju Ljubiću, pa u kavanu, gdje Nacu zatekoh i čitav novine ... fruštukav, k Metelu,[18] gdje o progonstvu

policije, o Dvoráčkovom jučerašnjem tješenju i solicitatorovom poznavanju osobah policije govor; dalje o poslu Strossmayera etc ... Čestitah njem i grofici novu god. ... K Vuku na večer, te tu Filip Kristić,[19] Kristića, Friedlovi, Aleksića, frajla Paulina, Željezković, Naco. Kava, večera, tombola, Pakao, Punč. Čestitanje. Rastanak. – Kristiću Vuk govoraše, da ako ne dobijem advokatstvo ovd, za professora prava u Srbiju podjem. Ovaj podporu obreče, te onda ga s lijepom gospom odpratim do ulice kod Freiunga, pa kući.«

Dne 6. siječnja 1857.: »U Löwovoj kavani bijahu Čavlović, Solarić, posle i Vončina. Pop Ljubić zapita me nješto u književnom, nješto u pravničkom poslu. Š njime na liturgiju u sv. Barbaru, pa mu kazah, kako svedj policija govna jede, i zbog tog mi je teško na srcu ... Kod Vuka divan o politici, o književanstvu. Kod kuće Ljubićev članak prot Šuleku čitah ...«

Dne 12. siječnja: »... U carskoj knjižnici s Behrnauerom, o tom, da onaj dan, kad polazio budem, izagje djelo[20] (zbog policije). Ljubiću neke stvari saopćih.«

Dne 5. veljače: »Vončinu posjetih, koji je bolan; pa s Ljubićem bijah, koji dodje se radovati, što sam ozdravio, te onda š njim do dol ... U kavani ... Kod Bužana i nje večer sprovedoh, pijući čaj divaneći o sastanku s Kempenom, o tom, da moj Naco uči mu djecu naški.«

Dne 12. veljače: »U Arkivu kod Fiedlera, s kojim i s Klinkowstroemom,[21] Ljubićem i Hormuzakiem[22] razgovor.

Zadnja bilješka Brlićeva o Ljubiću ostavlja nemio utisak. Dne 15. 2. 1857. Brlić zapisuje: »... pa k Miklošiću, gdje o Ljubićevoj šarlatanerii govor, nekritičnosti ...«

Ova oštra kritika, koja se očito ima pripisati Miklošiću, jer da je Brlićeva, bila bi se već pokazala u tolikom broju dnevničkih zabilježaka, zapravo je, u vrlo gruboj i potenciranoj formi, kritika Smičiklasova o nezavisnom znanstvenom radu i samostalnim naučnim zaključcima Ljubićevim. Smičiklas priznajući velike Ljubićeve zasluge u pribiranju i objelodanjivanju povijesne gradje i historijskih spomenika, iznosi pogdjekad s blagom, a na mjestima i s oštrom ironijom slabosti Ljubića, kao samostalnog povjesnika.

Znamo, da je dan prije te zabilješke, t. j. dne 14. veljače 1857., već bio kod Meissla, u glasovitoj restauraciji u Beču, oproštajni ručak, a iz dnevnika saznajemo i to, da je Andrija Torkvat ostavio Beč dne 17. veljače 1857.: »... i dodjoh tadar u Brod, gdje u očinskoj kući začeh advocirati ...«

U dnevniku Brlićevu nema daljih bilježaka o Ljubiću.

Ljubić je u Beču, Brlić u Hrvatskoj, te sad započinje njihovo dopisivanje, koje objašnjava mnoge lakonske zabilješke Brlićeva dnevnika.

II.

DESET LJUBIĆEVIH PISAMA A. T. BRLIĆU

1856.–1866.

1.

Velečasnomu Gosp.

A. Tork. Brliću

u

Beču

Velečasni Gospodine!

Jutros dobio sam odgovor od Gosp. Valentinella[23] s prepisom povelje, koju ste dobit želili.

Molim da izvolite primiti se popravljanja moje povijesti.

Ostajem Vašeg Gospodstva

pokorni sluga

Šime Ljubić

Beč 23/6 56.

2.

Veleoglašenomu Gospodinu

Doktoru Torkvatu Berliću

advokatu

u

Brodu u Slavoniji

Mnogočasni Gospodine!

Već je godina dana blizu, od kada ste Vi od Beča odlazili, i od kada nisam već sreće imao s Vama se sastati. I ja sam ostavio Beč svrhom p. settembra, bivši tad postao kroz vele teško iskušanje odobren za učitelja općene dogodovštine za cijeli gimnazij.[24] Prije nego sam se na put stavio, upravih Vam pismo, ama buduć da nisam ikoga odgovora od Vas dobio, držim, da ga niste primili. Malo posli mog dolaska u domovinu, bio sam odredjen za učitelja dogodovštine na Splitskom gimnaziju, gdje ovo je već četiri mjeseca da bavim se. Naš vridni domorodac Luka Svilović ovde predaje učenje narodnog jezika, i jako se o njemu bavi, ali je oprjeka teška od strane vladarske bečke, koja bi malo da ne htjela ga iz učionice odbaciti. Opire se jako ipak tomu cjelu vrli naš Pulić, upravitelj gimnazija u Zadru, gdi želim i držim da ću do mala biti pri-

mljen. Da Vam rečem slobodno, duha kod nas ima narodnoga zadosta, ali ga teška bije nevolja, premda žalibože nema ti strane u carstvu, koja razvitku bi se prionula bolje zbog svoga topografičkog stanja što ova država, kad bi se već radilo o naravnijem sadruženju trgovanja s posestrimami, Bosnom i Srbijom, i o rasprostiranju brodarstva.[25]

Ako li ste poispravili ono, što ostaje od moga rukopisa o domaćoj književnosti, molim Vas, da mi ga pošaljete. Kad bi Vam prigodno bilo, mogli biste taj svezak poručiti Gospođi Vranjicany u Senju, kojoj sam dobro poznat, i gdi ima vavik brodovah iz Staroga Grada (moja otadžbina) i iz Splita; oli s poštanskom diligencom upravite ga u Split, gdi sada stojim za Professora. Dok sam na ovom stališu puno lasnije mogao bi ovo djelo na svjetlo dati.

Kad biste znali, da bi što mogao za Vas u ovizih stranah, zapovjedite mi slobodno, a moja li će dužnost biti, odmah i srčeno ispuniti Vaše želje. Ostajem Vaš harni i pokorni sluga i prijatelj

Šime Ljubić

U Spljetu na 17. februara 1858.

(Na poledjini bilješka A. T. Brlića: Corrigirah i poslah mu rukopis i pisah 25. 3. 1859.)

3.

Velečasni Gospodine!

Dugo je, da Vam nisam pisao, ali sam ipak slao Vam dvi knjige, na kojih nisam odgovora imao. Ne znam, jeste li ih primili, a istom mogle su, pače valja da rečem, da su izgubile se, zašto poznam vele dobro Vaše uljudno srce prama meni.

Već teče druga godina, da se nahodim u Mlecim kao činovnik kod ovog c. k. Općenog Arkiva. Mučno i dugo bilo bi mi raspisati Vam potanko neprocinjeno blago, koje se nahodi u ovoj neizmirnoj i nekončivoj sahraonici najstarijih izvornih dopisa za slavjansku povjesnicu. Reću Vam samo da od godine 1223. počimlju u svakoj strani očitnog skupnovladanjskog upravljanja posobite svezane debele knjige u pergamenskoj i u papiru, a od daljnjih vrimenah i posljednjih ima još mnogo hiljada pergamena napose, na kih nije oko progledalo, savitih u prahu kao što su bile iz Pariza donesene, gdi ih je Napoliun I. god. 1799. otpravljao, da mu rese Carski arkiv.[26] Ima i cirilskih pisama, bolje Srpskih, i puno više nego sam mislio, ama odveć rijetka su koja su starija od 16. vika. Poslovi moje dužnosti ostavljaju mi zadosta vremena za prosvetiti se istraživanju domaćih dogodjaja, navlastito dalmatinskih. Počeo sam od starijih i napredujem u prepisanju i usporedjanju ispisanih listovah, ali je ipak kod nas vavik mučno iznaći tiskara, koi bi ih priopćio. Djelo o Dubrovniku poslao sam Carskoj Akademiji ima šest miseca, i do sad nisam ikakvog odgovora primio.

Jošte kod Vas nahodi se moj drugi dio povjesnice dalmatinske književnosti.[27] Želio bi da se dostojite poslati mi ga po kojoj prigodi. Gosp. Kav. Juraj Wranjizani moj prijatelj i sugradjanin (koga brat Ambroz prikazuje sada kao Carski Vijećnik Hrvatsku u Bečkom saboru), s kim se često nahodim u ovom gradu, gdi obično pribiva, reče mi, da biste mogli priporučit takovu knjigu njegovoj sestri u Šisku (sic), koja bi se rado potrudila poslati je svome bratu u Mletke. I u Senju imam prijatelja Gosp. Prof.ra Radetića, komu biste mogli priporučiti je.

Ali kad bi se s ote strane našlo tiskara, poslao bi Vam i drugi dio. More biti, da bi isti oglašeni Gosp. Biskup Djakovarski takovo djelo svojim troškom na svitlo dao. Čuo sam da isti Gosp. Biskup tiskao je lanjske godine djelo Kanavelićevo,[28] ali nisam ni jedan istisak još vidio, niti mi je poslao ono broja, kao što mi je po Vami u Beču obećao. Kad biste prigode imali pisati mu, molim Vas da ga obznanite, da se nahodim sada u C. K. Arkivu Mletačkom, ama da bi želio, da izvoli poslati knjige Kanavelićeve na knjižara i tiskara Battara u Zadru.

U što mogu s' ove strane, odredite, a moja će biti dužnost Vaše želje ispuniti.

Ostajem

Pokorni sluga

Prof. Sime Ljubić

U Mlecima na 7. augusta 860.

Bilješka A. T. Brlića: »Odg. 23/8 860. O Dalmaciji ... Slavoniji.)

4.

Velečasni gospodine!

Otprije puno bio bi Vam odgovorio na zadnjem Vašem precinjenomu listu, s kim se dostojala dobrota Vaša obdariti me, nu ustegnjivala me želja, da s istom prigodom pošaljem Vam jedan istisak diplomatičko-dubrovačke povjesnice, koju sam već svrhom lanjske godine upravljao C. K. Akademiji za tisk. Buduć ipak da jošte ovo djelo, koje uzdrži sve ono, što sam mogao u Bečkom i u Mletačkom Arkivu sakupiti i pripisati iz izvornih povelja i listova osim srpskih, nije gotovo, kao što piše prijatelj iz Beča, zato odlučio sam odgovoriti Vam, moleć Vas, da u znaku moje harnosti izvolite primiti za sad barem ovu malešnu knjižicu, koju danaska šaljem Vam poštom, nadodavši joj drugi istisak za Pres. i Prep. Gosp. Biskupa Strossmayera, svrhom da Vaša dobrota zadostoji se prigodom pokloniti ga na moje ime ovom blagodušnom i prvom mužu jugoslavjanske domovine.

Što glede Kanavelićevog rukopisa, ja sam već onda u Beču primio od Presvijetloga polovinu cijene u pinezu, t. j. fl 75, a bilo mi je obećano,

da ću dobiti jošte 75 fl u toliko istisaka s cijenom 2/3 šta budu zapadale knjige na prodaji. Ali šta Vi i Gosp. Biskup u ovom poslu odlučite, sve ću rado primiti. Što bude za me odlučeno, molju Vas na Bataru pošaljite.

Doista ne bi Vam igda izreći mogao priveliku važnost Mletačkog Arkiva za jugoslavjansku povjesnicu. Premda bez kazalâ, koja su najpotrebitija orudja arkivarskih pohranicâ, ipak sakupiti mogao sam u ovo malo vremena moga činovništva neizmirno blago, počamši prepisivati od desetoga vijeka iz povelja, listova i knjiga sve što tiče jugoslavjanstvo a navlastito Dalmaciju. Našao sam zadosta i srpskih povelja, ali ne prelaze 15. vijek. Što sam sabrao, osnovalo bi ne maleni broj knjiga. God. 1848. pjevala je Preradovićeva vila: Zora puca (sic), biće dana. –

Ne znam jeste li još dobili koje izvjestje o udesu drugog dila moje književne povijesti. Teško ako li je propala, a ipak u božje ruke. Ostaje mi stari rukopis, s kim moglo bi se djelo opet načiniti.

Znam dobro, da Vi imate za dosta priatelja u Zagrebu. Želio bi, kad bi moguće bilo, dobiti jedan učiteljni stališ u Rici, bilo u realnoj školi ili u gimnaziji. Ovdi u Mlecih još Bach posla me da tražim načine, kako su postale one dvije turske granice u Dalmaciji, koje se produžuju do mora i nazivlju Klek i Sutornja. S istom prigodom bio sam naimenovan od istoga Bacha izvanrednim činovnikom c. k. Mletačkog Arkiva; ama prigode sadašnje političke jako me tjeraju s ove obale, te držim da nije boljeg mjesta za me do Rijeke. Djelo, od Baka (sic) preporučeno mi, dokončao sam i odavna poklonio, i čini mi se, da sam diplomatičkim načinom javno dokazao, da Turčin nezakonito drži ne samo Klek i Sutornju, nu malo da ne svu Ercegovinu. Onaj je Mletačkoj vladi sve to ugrabio u tijeku prošastoga vijeka, proti zakonu, vjeri i pogodbi.

Kako bit će Vam poznato, bio sam potvrdjen učiteljem općene i austrijanske povijesti i za gornju gimnaziju, i još god. 1857./8. završio sam u Spljetu prvu godinu učenja (Probejahr), gdi sam tada i naimenovan bio s ministerijalnom odlukom za upravitelja narodnog museuma, kao što sam još i danas. Za to kad bi se ja mogao pouzdati, da moja molba neće loše udariti, prikazao bi je N. Uz. Gosp. Bana. Zato molim Vas, da mi dadete svjet i pomoć.

Vele mi se srce razveselilo juče čitajuć u novinam Kukuljevićevo pretstavljenje u Zagrebačkom saboru,[29] i otpravljanje poslanika. Bog i sreća okruni njihove želje i cijele jugoslavjanske obietili (sic).

U što mogu, slobodno zapovjedite. Ostajem

Vaš prepokorni sluga

Sime Ljubić

U Mlecima 2/12 60.

(Bilješka A. T. Brlića: Pisah mu 30. 12. opet, da je Biskup za professuru govorio, knjige poslao i .?. primio)

5.

Mnogo oglašenomu Gosp. u Odvjetniku
Andriji Torkvatu Brliću

u

Brodu
Slavonia

Mnogočasni Gospodine!

Nema puno dana da sam primio rukopis, koga ste mi slali u Split dvije godine nazad, i koji osta do sada kod pošte. Dobro je, da sam ga dobio, zašto teškim trudom bio bi opet složio taj dio moga djela o dalmatinskoj književnosti. Puno Vam zahvaljujem za trud, koga ste imali u poispravljanju onog spisa, a još veće za to, da ste opet se potrudili, da mi se nadje i pošalje. Osvetite se.

Nisu mi još javili iz Zadra, kao što čekam, da su tamo došli istiski pjesni Kanavelićeve, koje odredio je Presvetli Gosp. Biskup Strossmayer poslati za me na tiskara Battara u Zadar.

Skoro je Tomaseo tiskao dvije knjižice proti združenju Dalmacije sa njezinim posestrama, Hrvatskom i Slavonskom.[30] Ovaj Gospodin vele je moguć kod naših dušmana, velju Italijanaca u Dalmaciji, te su ovi s tom prigodom kanili, da svedu s pravog puta narod, vapijuć sa svega glasa, da kad Tomaseo diže se suproć sjedinjenju, i tvrdi da po toj stazi propala bi Dalmacija, nema se po ikoji način misliti o njemu, neg ostati kao otprije, po sebi. Usta i neki Duplančić iz Zadra (rodom Slavjanin, a ne zna ni riječi izustiti u materinskom jeziku), da gazi narod a navlastito Hrvatsku. Ovo me natjera, da se svrnem uprav na Duplančića s knjižicom, koju ćete dobiti s poštom, a isto napadajući amo tamo na Tomasea, gdje ovaj iznosi koji struk osobiti, koga kod Duplančića nema. Drugi istisak, molju Vas, poklonite na moje ime Presv. Gos. Biskupu Strossmayeru. Ufam, da ovo moje djelce, koje sam talijanski napisao, zašto veći dio i gori Talijanacah u Dalmaciji našeg jezika ne znade, otvoriti će oči barem njekim od naših, koji su ostali zabliščeni od lažne hitrosti naših Gospara; a svakako, kao što mi pišu prijatelji iz Dalmacije, ova će pristati k združenju, zašto svagdan narodni duh kod nas dobiva, a tudjinstvo oslabljuje. Žao mi je puno, da nisam u rodnome mjestu, zašto moji sugradjani u ovoj prigodi doista izabrali bi me za njihovog poslanika kao što god. 1848.[31]

Već su dva mjeseca, da moja molba s kom sam prosio stališ kod Ričke Gimnasie, gdje manjka nekoliko profesora, kako je bilo službenim oglasom objavjeno, nahodi se u Zagrebu. Molio bi Vas, da po putu Vaših priatelja priporučite me.

Ostajem Vaše blagosti

U Mlecima, na 15. ožujka 1861.

Prepokorni sluga
Sime Ljubić

(Bilješka A. T. Brlića: Odg. iz Lipika 21. 5. 861.)

Mnogočasni Gospodine!

Istom kako poviri sreća, prasnu i nesreća. Kažu ter neki, da ove se obe za ruku vode, kao da su posestrime; a ipak sam ih eto i ja u tome kolu srio.

S početkom tekuće godine predbrojih se na *Pozor* zajedno s jednim mojim valjanim prijateljem i sunarodnikom Jerkom Alačevićem iz Makarske, ovdašnjim poštanskim činovnikom. No nevaljan u zdravlju, tokom prošastog mjeseca pade taj momak bolestan, i nemila ga smrt ote u malo dana. S tom prigodom neki Pozorovi brojevi, na njega obično upravljeni, otidoše izgubljeni, a s njimi i predlog vrlog Gosp. Pačela,[32] koji ljubezno sa nekoliko drugova izvoli me pretstaviti Saboru za čuvara narodnog muzeja u Zagrebu.[33] Stoprv prekjuče javi mi prijatelj Ante Simonić iz Zadra taj Pačelov predlog, i jako mi omili i uzgrija srce ta novina, najprije videć, da imam s ote strane prijatelja ne malo, premda nepoznatih mi, a zatim da ću napokon ostat zadovoljen u svakoj želji mog srca, ako se ipak srećno ispuni plemenita Pačelova nakana. Uzveseljen, izadjem iz kuće, a eto mi prijatelja, koji mi kaže, da je Zagrebačka Vlada skoro pisala ovdašnjoj Vladi, da joj javi štogodj o mojem političkom i gradjanskom ponašanju u Mlecima, i da ovdašnja Vlada, buduć upitala o toj stvari Mletačku Policiju, za odgovor od nje primi krivi izopačeni sud. Taj glas oledi srce, utrnu žile u mom kipu i omrača sva moja krasna pouzdanja.

Stavih se odmah da razvidim, kako se je ta stvar vodila i splela; te sam uvjeren bio, da neki ovdašnji Policijalski Komisar Conte Grisogono, Splitski plemić, veliki prijatelj Bajamonta,[34] osnova u tajni taj odgovor, i da isti Upravitelj ovog Arkiva I. Mutinelli, pod kim služim, od nekoliko vremena goji zlo srce prama meni, na to vodjen po Gosp.u Ferrari-Cupilliju, uredniku zadranskog dušmanskog lista »La Voce Dalmatica«, s kim se često dopisuje, te da, možebiti, isti je Mutinelli u skrovitu odobrio policijalno himbeno mnijenje. Istom kako sam dočuo te stvari, i jako se to veče obavistio o načinu, s kojim su kanili ova gospoda očvrknuti me uz prkos pravice i istine, odmah sam prikazao se Gosp. u Upravitelju ovdašnje Policije, istumačih mu moje razloge, tudje propasti i himbu odvržući toli snažno i čisto, da ovaj isti Gospodin ponutka me, da koliko prije mogoh pismeno mu izjavim sve, što sam mu usmeno izrekao, a da će se on potruditi odmah da istina na svijetlo izadje. Takovo pismo već sam mu danas poklonio, ama se ne uzdam puno, da će mi šta od koristi biti, zašto je odgovor odavna u Zagrebu došao, a mučno je uprav, da će se ova Vlada odreći po sebi, iznova pišuć na Zagrebačku, bez da je nanovo upitana.

Jako mi se obveseli srce, kad sam čitao u Pozoru, da ste Vi u Sabor stupili kao graničarski poslanik,[35] ter sam i ja većekrat na Vaše govore od milja vapio »živio«. Eto Vam široka polja, da radite za Vaše a i za

korist moje tužne Dalmacije, koja jadna eto nam to više pod dušmanskom zlobstju stenje i jadikuje toli da duh ne ispusti.

Molim Vas, da obznanite Gosp. u Pačelu, komu jedinito u ugibljenom listu srčno zahvaljujem, o zgorpomenutim dogadjajima, i da kad bi moguće bilo, oba sklopite Vašu velemoguću snagu ujedno, da izopačeno obavistjenje ovdašnje Vlade srećno nathrvate. Može biti da će se ovaj Upravitelj Policije odreći od stvari već ispisanih i upravljenih Preuzvišenom Banu, nu je ipak, kao rekoh, odveć mučno na takovo ufanje pouzdano skloniti se, zašto malo kad Birokracija sebi noge uzbija.

Kad bi Vam ugodno bilo primiti jedno dvadeset istisaka moga dilca proti Duplančiću,[36] da s njimi obdarujete tamošnje poslanike ili Vaše prijatelje, rado bi Vam ih u dar poslao. Velika Vam zahvalnost moja na zadnjem listu od 21. svibnja iz Lipika. Zapovjedite me u što mogu slobodno, a uz to izvolite ne uskratiti mi Vašu precijenjenu ljubav.

Ostajem

Pokorni sluga
Prof.r *Sime Ljubić*

Iz Mletaka, na 26 lipnja 1861.

P. S. Otkle sam završio knjigu, eto mi prigode razgovoriti se s povišnjim Komisarom quartira S. Marka, gdje mi je pribivanje u Mlecima. Ovaj, rodom iz Zagreba, reče mi, da je bio oficijalno upitan od sridiciljne Policije mletačke o mojem ponašanju političkom i gradjanskom uslijed prošenja mog za učiteljski stališ na Rici i u prigodi kad sam pretstavljen bio za čuvara narodnog Muzeja, i kune mi se Bogom, da nije ni riči rekao proti meni, nego da se je od svake strane puno hvalio. Izvolite razjasniti sprotivnosti, a Vama će biti lasno.

(Bilješka A. T. Brlića: Odg. 20. 8. 61. iz Varaždi. toplicah o denuncijaciji.)

7.

Velečasni gospodine!

Primio sam Vaš cinjeni list od 20. 8. iz Varaždinskih toplica, iz kog sam iscrpio preveliku skrbljivost, koju Vaša je milost upotrebljala na moju korist. Ja sam već odavna obratio se na Prisvijetloga Bana, da izvoli iznova upitati Mletačko Namjestništvo o mojem ponašanju političkom i gradjanskom, prokazujući uzrok, radi koga izišlo je posve pokvareno i himbeno prvo izvješće. Nekoliko posli dojde i Schmerlingov odgovor u Mletke, u komu, uslijed mojih brzojavnih i pismenih dokaza, javljalo se ovoj vladi, da tužbe proti meni izradjene moraju se uprav držati kao netemeljite i krive, i za to da Popečiteljstvo ne more na takvom temelju pristati, da budem ukinut od moga činovništva, kao što se pretstavljalo mu. Isti upravitelj ovdašnje Policije opetovano reče mi, da je moj posao doistinio od svake strane, te da nije ikoje krivnje iznašao, a da pripravan je odreći se istom kako mu prigoda dojde.[37]

Ima puno vremena, da Braća Battara u Zadru primili su 60 istisaka Kanavelićeva djela od strane Presvijetlog Strossmayera, ama bez ikakvog dokazanja, jesu li odredjeni za me ili za koju osobitu prodaju. Prijatelj mi iz Zadra piše, da Battara ne znaju šta da rade; i zato izvolite pobrinuti se, da koliko prije moguće od strane Presvijetloga bude pisano na Battara u Zadru, da su one knjige odredjene za me.

Upravljam s poštom na Gosp. Prof. Mesića u Zagreb ono 20 istisaka mog dilca, kako sam Vam javio u predjašnjem listu.

Želio bi, da pročitate moj člančić u »Ost und West« br. 159. proti Tommaseu i njegovim spisima, koga mi je prijatelj na njemački poispravio. Onaj je pravi vodja iznarodjene stranke u Dalmaciji, za to treba najprije njega uzbiti kao glavu, da slabija ostane tjelesina. Navlastito u zadnjem njegovem svesku tako je izružio narod, a navlastito Hrvate iza Velebića, da ja ne znam što bi s njim, kad bi mu glava o mojoj volji visila.

Crno ti se pripravlja podneblje. Ungarski sabor raspušćen, i malo da ne snagom rasprljan; po isti način i Vi, graničarski poslanici, odalečeni od narodnog sabora, koji ipak stoji na istoj stazi. Hoće li gromoviti, kad i otkud? Bog zna. Treba svakojako do groma, a iza groma do vedrine (post nubila Phoebus), ama ponapravljene u smislu naravnijeg i stavnijeg izraza. Došaštje daće nam dokaza, zašto ono je naše.

Da Vam budem preporučen. Zapovjedite mi u što mogu.

Ostajem

Vaš prepokorni sluga
Prof. *Sime Ljubić*

U Mlecima, 29. 8. 61.

8.

Veleoglašenomu Gosp.u

Andriji Torkvatu Berliću
odvjetniku

u

Brodu

Prečasni Gospodine!

U broju 104. Narodnih Novina p. g. Vaša je veleučenost objelodanila jedan natpis iznadjen u Grabarju na ploči,[38] koja je ko što velite, vlastitost G. Val. Vukasovića arcidjakona brodskoga. Ovaj natpis od velike je važnosti za epigrafičku znanost, i dobro bi ga bilo točno proučiti i rastumačiti. Od ove vrsti, mislim, da ih nema više od 13 u cijelom svijetu, te ih je Arneth[39] sakupio i izdao tiskom Akademije Bečke. Bio sam preporučio vašemu bratu, kada je skoro na božićne dneve pohodio Vas, da Vas lijepo moli e biste mi učinili ljubav dati mu tu ploču, da je amo za koji dan ponese sobom, da je promatramo i snimimo; ali je on zaboravio o tomu vas izvijestiti. Molim Vas dakle, ako možete, da onu ploču

izvolite amo na vašega brata samo za malo dana upraviti; a mi ćemo tražiti, da Vam je koliko prije odvratimo. U Narodnome listu Danilov bavio se o njoj, ali mi se čini, da je gdjegdje jako zabasao. Kad ne bi Vam moguće bilo amo je poslati, a ono vas barem molim, da je dadete točno snimiti u izvornom obliku na papiru, i da nam taj snimak izvolite amo izaslati. Dobro bi bilo potražiti pomnjivo, gdje je onaj komad iznadjen bio, jeda bi za rukom pošlo i što manjka mu, iznaći.

Onda bi ova ploča mogla jako okoristiti našu povjesnicu, zašto morao bi odlomak izgubljeni izvesti nam imena našinaca, koji su onda od rimske vlasti zadobili one osobite povlastice.

Moje se stanje u Osijeku nije poništo poboljšalo, te čekam kao duša raja,[40] da me, ko što su mi službeno obećali, premjeste na Rijeku. Hvala Vam velika na Vaše opomene glede na Biskupa Strossmayera; uz prvu ću prigodu Vaše savjete uporabiti.

Zapovjedite mi u što mogu, i budite mi ljubezni ko što do sada –

U Osijeku dne 12. I. 63.

Vaš prepokorni sluga
Prof.r Sime Ljubić

(Bilješka A. T. Brlića: Odg. 9./2. 863. i poslana ploča.)

9.

Velečasni Gospodine!

Ko što sam Vam obećao nalazeć se kod Vas u Brodu, evo Vam šaljem moju fotografiju. Danas je već osam dana, da se ovdje nalazim i da osjećam ovaj blagi primorski zrak, do koga sam toliko hlepio. U koliko do sada mogao bi suditi, držim, da će mi ovaj stan posve omiliti. Sad se pripravljaju stranke na borbu radi sabiranja novoga gradjanskog poglavarstva; te ovih dana biti će izbori. Druge novosti od koje važnosti nema, izim što svi drže upravljene svoje oči na železnice zemunsko-rječku i onu Sv. Petra, a navlastito na ovu zadnju, koja bi se imala po njihovom govoru dovršiti g. 66. Trgovina se nalazi u velikoj slabosti, svi se jednoglasno tuže i jadikuju.

Pozdravio sam u Zagrebu i ovdje Vaše prijatelje, kako ste mi kazali. Neke nadjoh u čitaonici, koja mi se nije ipak prikazala onako oduševljena za narodne stvari, ko što sam mislio. Valjda tihost blaga vrenena, koja opstoji u primorju otkada sam amo došao, odstrani članove od ovog uprav krasnoga zavoda i sastaništa.

Molim Vas, da prikažete moj umiljeni poklon i zahvalnost Vašoj izoritoj Gospoji, i da me blagoizvolite ko do sada i u naprida držati a Vašega

U Rijeci 15/4 63

prijatelja i slugu
Prof. Sime Ljubić

(Bilješka A. T. Brlića: Iz Mitrovice odgovor o zahvali na fotogrammu, eleznici, gladu, ruinama. 15. 10. 863.)

10.

Velečasni Gospodine!

Ako i veoma na daleko od Slavonije, često se ipak sjećam na njeke osobe, koje mi ne uskraćahu ljubavi i prijateljstva dok sam boravio u Osijeku, a na Vas pako navlastito, koji ste me izvolili više puta i prije i onda s Vašimi milosti počastiti i sve to većme obvezati, i za koje jesam i biti ću Vam uvijek dužan i držan. Mislio sam onda, da ću u Rijeci puno ugodnije i mirnije proživiti; no i ovamo bilo je te i sada ima dosta gradjanske smetnje, koju prouzrokuje već davno opstojeća borba medju magjarštinom (bolje italijanštinom) i hrvaštinom, i kojoj će, ako Bog da, doskora staviti kraj riješenje, koje se očekuje od peštanskog sastanka.[41]

U Osijeku dao sam Vam da čitate izvjestje o Dubrovačkoj Republici od njekoga franceskoga konzula, što je poslao polovicom prošastoga vijeka iz Dubrovnika svojoj vladi na franceskom jeziku. Rukopis sastoji iz više komada. Molio bi Vas, da koliko prije moguće izvolite mi ga ovamo s diligencom povratiti, jer namjera je Račkoga i Kukuljevića čim stupi u život naša Akademija znanosti (a to se očekuje od dana do dana), umah se primiti tiskanja mojih spomenika Dubrovačke Republike, a taj rukopis, što mi je sada kod Vas, jest medju onimi jedan od najvažnijih.[42]

Kad bi Vas u što mogao na ovoj strani poslužiti, slobodno zapovjedite. Ostajem s harnošću i počitanjem

U Rijeci 16/5 66

Vaš prepokorni sluga
Prof. Sime Ljubić

(Bilješka A. T. Brlića: Odg. 21. 5. 866., da sam mu vratio iste godine i da ga je valjda zavrgao il drugom uzajmio.)

BILJEŠKE

[1] Neobjavljeni dnevnici A. T. Brlića od god. 1849. dalje i Ljubićeva pisma nalaze se u arhivu obitelji Brlić u Brodu na Savi.

[2] »Gemäss Präsidial Erlasses des hohen kaiserlich-königlichen Armee-Ober-Comando's vom ... ist bis auf eine weitere Weisung dem gegenwärtig in Brood weilenden und dorthin auch zuständigen Literaten Andreas Torquat Berlić, ohne im Wege des Gouvernements einzuholende Einwilligung und Vorwissen des hohen Armee-Ober-Commando's kein Pass oder Pass-Visum zur Reise nach Wien zu ertheilen .... Da Andreas Torquat Berlić übrigens nach der Andeutung des hohen Armee-Ober-Commando-Präsidiums politisch bedenklich ist, so kommt die Bewegung desselben – bis nicht diesfalls von dem hohen Armee-Ober-Commando eine andere Weisung erfliesst, einer genauen Beobachtung zu unterziehen. *Jellačić FZM. Ban* v. r. – Napis: Kaiserlich königliches Militär und Civil Gouvernement in Agram an den kais. königl. Herrn Hauptmann des Gradiskaner Grenz-Regiments und provisorischen Vorstand der Militär-Comunität Brood, Carl Schwarzenbrunner. – Präsidial Nro. 151 G. S. Agram am 4-ten May 1855. – Original u arhivu obitelji Brlić u Brodu.

[3] »Aus Anlass des ... Präsidial Nro. 34 ... des hohen kais. königl. Armee-Ober-Commando's an die oberste Polizey-Behörde ergangenen Ansinnens, hat diese ... dem Literaten Andreas Torquat Berlić zum Behufe der Ablegung der strengen juridischen Prüfung zur Erlangung der Doctors-Würde an der Wiener Universität vorläufig einen halbjährigen Aufenthalt auf dem dortigen Platze bewilligt; jedoch diese Bewilligung an die Bedingung geknüpft, dass Berlić wirklich den vorgegebenen Zweck dort verfolge, und eine vollkommen korrekte Haltung bewähre, widrigens die Ausweisung desselben unnachsichtlich verfügt werden würde ...« Slijede dalje policijske mjere. »*Denkstein GM* v. r.« – Napis: Kais. königl. Militär und Civil Gouvernement in Agram, An ... k. k. Major und Magistrats-Vorstand von Friedrich zu Brood. – Agram, am 27. Dezember 1855. Präsidial Nro. 432/G. S. – Original u arhivu obit. Brlić u Brodu.

[4] Vidi dalje citat iz dnevnika od 12. srpnja 1856.

[5] Naco, mlađi brat Andrijin, Ignjat Brlić, kasnije doktor prava, odvjetnik u Brodu, političar, narodni zastupnik na hrv. i na zajedničkom ugarsko-hrvatskom saboru (1834–1892).

[6] I. izdanje: Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche in Bosnien, Dalmatien, Slavonien, Serbien, Ragusa etc. dann von den Illyriern in Banat und Ungarn gesprochen wird. – Für Teutsche verfasst und herausgegeben von Ignatz Al. Berlich (Ofen 1833). – II. izdanje: Zagreb, kod Fr. Suppana 1842. – III. izdanje: Glavni naslov isti. Izmijenjeno je: »wie solche in den südslawischen Ländern Serbien, Bosnien, Slavonien, Dalmatien, Kroatien und von den Illiriern und Serben in Ungarn und der Vojvodina gesprochen wird. (Agram, bei Franz Suppan, 1850.)

[7] Grammatik der illyrischen Sprache, wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist. – Von Andreas Torquat Berlić. – Wien. – Mechitharisten-Buchdruckerei – 1854.

[8] Brlić je vršio praksu u pisarnici bečkog odvjetnika, Čeha Dvoráčka. Prvi ga put spominje 17. siječnja 1856.: »Kod Baumruckera, koji mi kaza, da, vidivši moje svjedodžbe, mogu odvjetnik postati u Granici i da k Jerolymu idem. Ja mu kazah, da

želim još prakse i to kod Dvoráčka. Na večer nadjoh Dvoráčka, te se š njime dogovorih o praksi kod njega. Primi me i ja ustanovih svaki dan od 2–8 kod njega se vježbati.« – Nakon godine dana, po svršenoj odvjetničkoj praksi, bilježi Brlić u dnevnik oproštajni objed, dne 14. 2. 1857,: »... Ručak kod Meissla (poznata bečka restauracija i hotel), na kom Bužan, Utješenović, Novosilcof, Dvoráček, Vočinčić, Vuk i ja. – S Novosilcovom o interessim našim živahan razgovor. Potom sprovedoh s Dvoráčkom Bužana do kuće.«

[9] Dne 24. siječnja 1856. bilježi Brlić: »Kod Mehitaracah radi nastavljanja djela srpskih spomenika u turskim izvorima, po šešir i kod Erba, dvorskog savjetnika, nastavka poslovanja u Arkivu radi. On charmant bi. Kod Fiedlera. On reče zbog agit. u Bjeogr. int.«

[10] Fiedler Joseph, rodj. u Češkoj god. 1819. – Od god. 1844. je arhivar u c. i kr. tajnom arhivu (k. k. geheimes Haus-, Hof- und Staats-Archiv) u Beču. Studirao je slavenske jezike i suradjivao u Miklošićevoj »Slawische Bibliothek«.

[11] Wenedikt ili Venedikt, izdavačka knjižara u Beču, ona ista, koja je od srpnja do listopada god. 1848. izdavala glasovite novine »Allgemeine slawische Zeitung« s lozinkom: Demokratie und Föderation freier Völker.

[12] Pavišić (Pavissich) Luigi Cesare, rodjen je u Makarskoj god. 1823. – Svršio je filozofiju i bogosloviju te postao svećenikom. Mnogo je godina prefekt i profesor talijanske književnosti na k. k. Orientalische Akademie u Beču. Kasnije postade školski savjetnik i nadzornik osnovnih škola u Dalmaciji. Pisac i pjesnik. (V. Ljubić: Dizionario biografico, str. 248.)

[13] Strossmayer boravi u Beču cijelo proljeće i ljeto 1856. osnivajući razne zaklade u iznosu od 116.000 for. sr. Zakladnice mu sastavlja i piše Brlić. – O prijateljskim vezama Brlićevim sa Strossmayerom vidi: Ivana Brlić-Mažuranić, Iz Arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi (Uvod zbirci starih pisama), Zgb. 1934. i u korespondenciji Strossmayerovoj s Brlićem (Građa Jugosl. akad. sv. 16. god. 1948. Iz korespondencije A. T. Brlića, priredila Ivana Brlić-Mažuranić, str. 109. II. Pisma J. J. Strossmayera A. T. Brliću – 38 pisama.)

[14] Lanza Franjo, liječnik, arheolog i pisac. Rodjen u Splitu, sin Karla Lanze († 1830) liječnika i arheologa, doseljenog Talijana iz Roccasecca u Italiji, koji je stekao zasluge za očuvanje rimskih iskopina u Solinu. – I Franjo Lanza bijaše liječnik, doktor medicine, ali se sasvim posvetio prirodoznanstvu i arheologiji te postade profesorom i ravnateljem Narodnog muzeja u Zadru, a god. 1852. profesorom u Splitu. Napisao je mnogo prirodoslovnih i arheoloških djela o Dalmaciji. – Iz Brlićeve zabilješke proizlazi, da je Ljubić u to vrijeme imao s njime neki spor, vjerojatno na području nauke. No antagonizam je među njima bez dvojbe političke prirode, jer je Lanza, kao naturalizirani Talijan, bio, dakako, autonomaš, a Ljubić je vatreni narodnjak i pristaša ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom.

[15] Kempen von Fichtenstamm, Johann Franz Freiherr, feldcajgmajstor, pravi tajni savjetnik i šef vrhovne policijske uprave austrijske carevine. Rodjen u Pardubicama 1793., umro u Beču 1863. – God. 1848. dobrovoljno se priključio vojsci bana Jelačića u Magjarskoj. S Jelačićem je došao do pod Beč, zauzeo je Szekesféhervár, bio u bici kod Schwechata i preuzeo zapovjedništvo u Požunu. Na kraju god. 1849. bude pozvan, da organizuje žandarmeriju za cijelu monarhiju. U roku od godine dana izvrši taj golemi posao te bude imenovan generalnim inspektorom žandarmerije i vojnim guvernerom Beča. Od god. 1852. šef je vrhovne policijske uprave Austr. carevine. Odlikovan od austr. cara, ruskog cara, pruskog kralja, vojvode od Modene, vlasnik inf. puka, začasni gradjanin mnogih austr. gradova. Stup reakcije, centralizacije i germanizacije. – Brlića je poznavao iz tabora Jelačićeva. Kako se vidi, nije politička uloga A. T. Brlićeva ni poslije god. 1850. bila neznatna. O njemu i njegovoj akciji vodili su računa u vrhovnom štabu državne policije, pa i lično šef drž. policije general Kempen. Prema bilješkama u Brlićevu dnevniku iz god. 1856. i 1857. bio je Brlić četiri puta pred Kempena lično pozvan. – U Al. Ivića djelu Arhivska gradja o srp. i hrv. književnim i kulturnim radnicima, sv. II. i V. ima 22 policijska i politička izvještaja iz bečkih arhiva o djelatnosti Brlićevoj. I to nije sve. Ovelik broj dokumenata te vrste, zatim čitava politička i tajno-propagandistička korespondencija Brlićeva leži neobjavljena u arhivu obitelji Brlić, dok se s ostalom gradjom o djelatnosti A. T. Brlića od god. 1852.–1856. ne objavi, na čemu sada radim.

[16] Šulekovo oprovrgnuće. Ne znamo, o kakvoj se to polemici radi. Vjerojatno u vezi sa Šulekovim člankom Srbi i Hrvati, koji je izašao u Nevenu (VIII. za kolovoz 1856.),a u kome ima mnogo netočnosti s obzirom na Dalmaciju. (Šulekov članak je odštampan i u seriji Jugosl. akademije Noviji pisci hrvatski knj. 8. Bogoslav Šulek: Izabrani članci. Priredili dr. R. Maixner i dr. I. Esih, Zagreb, 1952.)

[17] Brlić bijaše na stanu u hotelu Wandl, a pod stalnom paskom agenata policije.

[18] Metelu sc. Ožegoviću.

[19] Hristić dr. Filip, srpski državnik i diplomata (1819–1905). Lični tajnik kneza Miloša. (V. Nar. enciklopedija Stanojevićeva).

[20] Brlićeva knjiga: »Quellen für serbische Geschichte.«

[21] Klinkowström Klement, rodj. 1815. u Beču od oca Friedricha, glasovitog austrijskog slikara. – Od god. 1852. je u službi k. k. geheimes Haus-, Hof- und Staats-Archiv.

[22] Hormuzaki Eudokije, rodjen u Bukovini god. 1813. Političar i historik, carski kapetan-namjesnik u vojvodini Bukovini.

[23] Valentinelli Giuseppe, rodj. 1805. u Ferrari, umro 1874. Svršen teolog. God. 1841. postade podbibliotekar, a 1847. glavnim bibliotekarom Marciane (Markove knjižnice) u Mlecima. U tom svojstvu bio je i nadziratelj Arheološkog muzeja Duždove palače te je obje ove funkcije vršio do svoje smrti. Napisao je velik broj djela. Za nas su zanimljiva: Bibliografia della Dalmazia e del Montenero (štampano kod Ljudevita Gaja u Zagrebu, 1855.) i Supplemento al Saggio bibliografico della Dalmazia e del Montenegro (ibid. 1862.)

[24] »Vele teško iskušanje« – čujmo što o tome kaže Smičiklas (op. cit. str. 168–170): »... da je u to doba marljivo polazio c. k. tajni arkiv, gdje da je ispisao sve donle neizdane povelje dubrovačke i mnogo drugih ...« – »I u drugim arkivima i knjižnicama, veli, da je radio ispisujuć stvari znatne za povijest južnih Slavena.« – »Ljubić radi i na svojoj dalmatinskoj književnosti ...« Sad Smičiklas rezimira pa veli: »Sve dobro, ali Ljubić je bio slušalac povijesti i geografije na bečkom sveučilištu. Imao se pripraviti za ispit iz ovih dviju struka. Kada je mogao dospjeti, da sluša, da uči? Nije u ono doba niti na bečkom univerzitetu bila ova struka gojena niti tako, kako je danas i na manjim univerzitetima. Seminari su tek bili u zametku. Pomoćnoga zavoda za historičko istraživanje još nije bilo. Jedan profesor opće povijesti i jedan austrijske za juriste i za kandidate učiteljstva. Profesora arkeologije jošte ne ima, a kamoli kakav seminar. Ali i na ono malo, što je bilo, slabo je dospijevao naš Šime. Uzmimo još, da je Šime Ljubić za dvije godine ovakovih nauka dobio potvrdu za naučanje povijesti i geografije na cijeloj gimnaziji ... Buduće radnje historičke njegove pokazat će, da je u njega uvijek, pri strogom naučnom istraživanju, nješto nahero, jer je u zlatno doba bečko više pisao negoli učio metodu strogoga historičkoga istraživanja.« – Poslije tog ispita postao je Ljubić profesorom na gimnaziji u Splitu.

[25] Ova je rečenica primjer za ono, što Smičiklas veli o jeziku Ljubićevu: »u nejasnom slogu predočuje nam ...«

[26] Napoleon se proglasio carem tek god. 1804.

[27] Na poleđini dopisa od 17. II. 1858. stoji bilješka A. T. Brlića od 15. 3. 1859.: »... poslah mu Rukopis.«

[28] Faktično je ne »lanjske godine«, nego već god. 1858. izašlo djelo Kanavelićevo pod naslovom: Sveti Ivan, biskup Trogirski i kralj Koloman, pjesan Ivana Kanavelića, vlastelina Hvarskoga, sad prvi put izdana od Preuzvišenoga, presvijetloga i prečasnoga gospodina gospodina Josipa Jurja Strossmayera, božjom i apostolske stolice milostju ... U Osijeku kod Drag. Lehmana, 1858. (Vel. 8⁰ str. 616).

[29] Sjednica Banske konferencije od 26. XI. 1860.

[30] Banska konferencija je u sjednici od 26. XI. 1860. u točci I. predstavke na kralja, što ju je sastavio Mažuranić, zahtijevala, da se Hrvatskoj pripoji Dalmacija. Protiv toga ustadoše talijanaši u Dalmaciji, a Ljubić im se oštro opre mnogim brošurama i člancima.

[31] Kako je poznato, nije došlo do zastupstva Dalmacije u hrv. saboru, jer ga je kralj raspustio reskriptom od listopada 1861.

[32] Pacel Vinko (1825–1898), političar i pisac, član dopis. Jugosl. akademije, tada zastupnik na hrv. saboru.

[33] Osnivanje Akademije i Muzeja bilo je, zbog raspusta sabora od god. 1861., odgodjeno, te su obje ustanove osnovane tek 1866, a stupile u život 1867. god.

[34] Bajamonti Ante, rodjen i umro u Splitu (1822–1891). Političar i načelnik grada Splita. Bio je doktor medicine i liječnik, ali se bavio isključivo politikom. Bio je odlučan borac protiv sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, vodja t. zv. autonomaške stranke, a kasnije i otvoreni pobornik talijanstva u Splitu. – U to doba (1861) nakon otvorenja dalmatinskog sabora (6. travnja), kojega je Bajamonti bio član i predsjednik, ta je borba Bajamontijeva i njegovih autonomaša na vrhuncu. Bajamonti je faktično propagandom iz dalmatinskog sabora, a kasnije i sastancima s nekim članovima hrvatskog sabora osujetio sjedinjenje. (V. Hrv. enc. 2. str. 103.) Razumije se, da je narodnjak Ljubić bio u otvorenom ratu s njim.

[35] Krajiški zastupnici dodjoše u hrv. sabor dne 28. svibnja 1861.

[36] Brošura protiv Duplančića: Risposta all'opuscolo del Sign. Vinzenzo Duplancich col titolo: »Della civiltà italiana e slava in Dalmazia. Venezia 1861.«

[37] Vidi Smičiklasovu verziju o toj aferi, op. cit. str. 173.

[38] Narodne Novine od 3. XI. 1862. br. 104. donijele su dopis iz Broda od A. T. B.: »... tom prilikom vam javljam, da su kod Pocerkavlja na dvorištima i kod Broda na Bilišu iskopali starinskog oružja: kopja, sulica, noževa, sjekira i žice od mjedi. Ja mislim, da su to orudja iz rimskoga vremena; ali jer su našasta na jednoj gomili, morala ih je njekoč skupiti jedna ruka i tamo sakriti ... dok ih nije voda izaprala, a Graničari razgrabili. Nješto sam od tih stvari ipak i ja dobio i sačuvao, te ću ih podijeliti narodnim zavodima. – U Grabarju, blizu Pocerkavlja, na Mataićevu stanu, našasta je na polu slomljena ploča zakonah rimskih, na kojoj je s jedne strane: (tu Brlić citira cijeli opsežni sačuvani latinski napis). Ploča je vlasništvo preč. g. Valentina Vukasovića, arcidjakona brodskoga.

[39] Arneth Joseph Calasanz, arheolog, od god. 1847. član bečke Akademije nauka. Njegovo djelo »Zwölf römische Militärdiplome« (1843. s 25. litograf. tabala), povodom je pretpostavci Ljubićevoj, da je ploča iz Grabarja trinaesta rimska vojna diploma, što je svjetska nauka poznaje.

[40] Ljubić je bio profesor u Osijeku od konca god. 1861. do ljeta 1863. Ne znamo, zašto je upravo trpio od svog boravka u Osijeku. U jednome pismu veli: »za moga prognanja u Osijeku.« – »Iz osiječkog progonstva«, kako veli Smičiklas (op. cit. str. 174) bude 1863. premješten za profesora na Rijeku.

[41] Kraljevinski odbori hrvatski i magjarski sastali su se u Pešti u ožujku 1866. na pregovore, kojima su Hrvati za temelj postavili zakonski članak 42. iz god. 1861., u kome se traži pripojenje Rijeke i Medjimurja Hrvatskoj.

[42] Radi se očito o izvještaju La Mairea, što ga je Ljubić objelodanio tek god. 1881. pod naslovom: »Izvještaj gosp. La Maire, franceskog konzula u Koronu, o Dubrovačkoj republiki.« (Priopćio u sjednici filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 28. travnja 1880.) – Pravi član prof. Šime Ljubić, Starine XIII/1881. str. 39–118. – To je opsežan memorijal spomenutog francuskog konzula oko god. 1766. svojoj vladi, u kome je sadržan detaljni opis Dubrovnika, njegova ekonomskog, političkog, pravnog stanja, njegove trgovine, brodarstva, narodnih običaja i t. d. – Spomenica je imala i pomorsko-političku svrhu, da navede francusku vladu, kako bi se oprla u interesu svog – ali usput i u interesu dubrovačkog – brodarstva po Jadranskom moru, protiv visokih nameta, što ih je ubirala Mletačka republika.

Andre Jutronić

VICKO PRODIĆ I NJEGOVA »CRONICA DELL'ISOLA DELLA BRAZZA«

I. DIO

Nije prvi put da se u literaturi spominje »Cronica dell'isola della Brazza«. Još g. 1802. A. Ciccarelli (koji je kroniku prepisao) u svojoj radnji »Osservazioni sull'isola della Brazza«, ubrajajući i Vicka Prodića među zaslužne Bračane, spominje njegovo rukopisno djelo. Međutim pritome su očito nastale štamparske griješke, jer kod Ciccarellija stoji, da se rodio g. 1528., a da je umro g. 1663., što bi značilo da je živio 135 godina. Druga je griješka u nazivu rukopisnog djela, jer ga naziva *»Gonana della Brazza«*.[1]

Među Ciccarellijevim rukopisima u zadarskoj gimnaziji nalazili su se o tome ispravci, odnosno štamparske griješke spomenute Ciccarellijeve radnje »Osservazioni«. Njih je objelodanio Vitaliano Brunelli u zadarskom listu »Scintille« g. 1889.[2] Prema tome u Ciccarellijevu originalnom rukopisu stajala je kao godina Prodićeva rođenja 1628., a naziv rukopisnog djela »Cronaca della Brazza«. Znači, da su kasnije griješke nekritički preuzete iz Ciccarellijeve radnje »Osservazioni« štampane g. 1802.

Poslije Ciccarellija o Vicku Prodiću govori Š. Ljubić u svom »Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia (1856), ali zadržava štamparsku griješku Prodićeva rođenja, t. j. g. 1528., a u nazivu njegova djela pravi novu još veću griješku, jer stavlja naslov: *la Gonana.*[3] Očito je Šime Ljubić podatke prosto preuzeo od Ciccarellija, ali ne mogavši objasniti čudan naslov »Gonana della Brazza«, metnuo je sprijeda talijanski član ženskoga roda *la* i ispustio drugi dio naslova: *della Brazza.* Vjerojatno Ljubić nije uopće vidio Prodićev rukopis, već je naprosto povjerovao Ciccarellijevu napisu, a ono, što mu nije bilo jasno, to je svojevoljno preinačio. Tako je i Ciccarellijevo karakteriziranje Prodićeve radnje »abbia del Romancesco« preinačio u »lavoro di genere romanzesco«, što se ne može nikako reći za Prodićevu kroniku.

U drugoj polovini XIX. stoljeća g. 1887. spominje Vicka Prodića i njegov rukopis G. Ferrari-Cupilli u nastavku svoje bibliografske radnje »Cenni biografici intorno ad alcuni uomini illustri della Dalmazia« u zadarskom listu »Il Dalmata«. Također i G. Ferrari-Cupilli[4] ponavlja Ciccarellijevu štamparsku griješku o 1528. kao tobožnjoj godini rođenja Vicka Prodića. Međutim, naslov Prodićeva rukopisa donosi ispravnije, t. j. *Cronica,* iako to nije pun oblik Prodićeva naslova, koji glasi: »Cronica dell'isola della Brazza«. Članke G. Ferrari-Cupillija kasnije su izdali Messa i dr. Krekich u posebnom svesku.

Već spomenuti Vitaliano Brunelli u članku »Andrea Ciccarelli«, koji je izlazio u nastavcima u zadarskom listu »Scintille« g. 1889. opisuje i donosi u izvodu sve Ciccarellijeve rukopise, koji su se nalazili u biblioteci zadarske gimnazije.[5] Kako je A. Ciccarelli prepisao g. 1783. i Prodićevu kroniku, koja se čuvala u toj biblioteci, Brunelli govori i o njoj.[6] Donosi i Ciccarellijevo mišljenje o kronici pridodato Ciccarellijevu prijepisu. »Si presenta sotto il vostro criterio la prima parte della cosi detta Cronaca della Brazza data in luce secondo il gusto di quei tempi dal benemerito cittadino Prodi«. Prema Ciccarelliju Prodićeva kronika »non è però esente di non pochi anacronismi madornali, di supposizioni«, »errori«, »spacciate quali verità incontrastabili«, »favoloso racconto dei primi abitatori dell'isola« i t. d. Stoga Ciccarelli obećava, bude li imao vremena i mogućnosti, te mogao konzultirati knjige u kakvoj javnoj biblioteci, da će se predati tegobnom i teškom poslu da sastavi kroniku Brača, koja će sadržavati istine. Na osnovu Ciccarellijevih riječi, Brunelli postavlja tri pitanja: Ko je bio Vicko Prodi? Da li je njegovo djelo bilo štampano? i Da li njegovo djelo ima neku historijsku vrijednost za našu pokrajinu?

Brunelli se poziva na Ciccarellijeve riječi o Vicku Prodiću u »Osservazioni« (str. 18.) i na Ciccarellijeve ispravke prethodno štampane u istom članku u »Scintille«. Ovdje doznajemo, da je Ciccarelli dometnuo svom prijepisu rukopisa Prodićevu krštenicu i smrtovnicu, ali ih Brunelli ne donosi, već na osnovu toga samo konstatira, da se Vicko Prodić rodio 18. ožujka 1628. u Pučišćima i da je umro u rodnom mjestu 10. travnja 1663. Budući da je Ciccarelli zabilježio, da su u nekoj kući u Pučišćima pohranjeni mnogi Prodićevi rukopisi, Brunelli apelira, da bi o njima trebalo dati obavještanja, te ih opisati.

Na drugo pitanje, da li je Prodićevo djelo štampano, Brunelli obrazlaže rečenicu »data in luce«, jer bi se na osnovu toga moglo izvesti, da je autor svoju kroniku štampao. Međutim, Brunelli nas obavještava, da je o tome poveo istraživanja, ali da štampanu kroniku nije pronašao. Stoga zaključuje Brunelli, da Ciccarelli ili nije uopće mislio reći, da je djelo štampano ili ga je zaveo sam Prodić svojim uvodom, odnosno predgovorom »Al Lettore«. Kako nije uspjelo pronaći nijedan primjerak štampane kronike, proizlazi, da je Prodić prvi dio pripremio za štampu, ali da ga nije uspio objelodaniti. Prihvaćajući, da je radnja bila gotova g. 1662., kako je označeno u naslovu, ipak se ne mogu uzeti

kao uzrok neštampanja Prodićeve riječi »la presente molestissima guerra«, jer je rat već više godina trajao. Kako je Prodić umro 1663., mora da su bolest i zatim smrt presjekli njegov rad. Međutim iz Prodićeva uvoda proizlazi, da je g. 1662. bio dovršen i drugi dio kronike i podijeljen u pet knjiga zakriljenih statutima, reformacijama, povlasticama i javnim ispravama, ali među Ciccarellijevim papirima, koji su pohranjeni u pokrajinskoj biblioteci, Brunelli nije ništa našao. Stoga pisac smatra, da su Prodićevi radovi nepovratno izgubljeni ili leže u nekoj privatnoj knjižnici.

Na treće postavljeno pitanje o historijskoj vrijednosti Prodićeve kronike Brunelli se u prvom redu poziva na već izneseno mišljenje A. Ciccarellija te smatra, da su Ciccarellijeve riječi opravdane, naročito za onaj dio, koji obuhvaća povijest starih vremena, jer se može vjerovati, da su stari stanovnici otoka govorili slavenski, da su izdubli lokve, te da su izumjeli mjehove (»udri«), kace (drvene sudove) i ulje od borovice. Ne može se vjerovati, da je Antenor bježeći iz Troje pristao na Brač, gdje je ostavio nekoliko Grka iz Ambracie, koji su dali ime otoku Bracia, pak su ženidbama civilizirali bračke pastire nametnuvši svoju nacionalnost. Sve te stvari, koje se mogu čitati na prvim stranicama kronike, proizlaze iz razbacanih legenda ili – kako reče Ciccarelli – iz autorove fantazije, koji je iz obične ljudske slabosti htio habilitirati skromno porijeklo bračkog stanovništva. Pripada priči također utemeljenje Gornjeg Humca, Mosule, Graca, Dubrovice i Bola u ta stara vremena.

Što se tiče vremena rimske vlasti, Prodić se drži autoriteta Tome Arcidiakona i Miha Madia, koje i citira. Iz tog izvora potječu vijesti o pokrštenju od sv. Tita, o utemeljenju Splita, o okrutnostima Diokleci jana, o rušenju Salone, utočištu Salonitanaca na otoke i o povratku mnogih Salonitanaca u Split. Prodić se ne ograničava na to da preuzme pričanje od Arcidiakona, već ga ponekada prepisuje.

O onome, što priča o porušenju Škripa i Bola, prava je povijest, veli Brunelli, osim kronologije i nekih pojedinosti, koje se ne mogu utvrditi dokumentima. Vrlo je vjerojatno, da je Škrip bio porušen od Neretljana, a Bol nije bio porušen od Otona II, kako to Prodić pogrešno izvodi iz »Annala« Luccara, već od Saracena. Ostalo u kronici, osim nesigurnosti u nekim datumima, opisuje vjerno: promjene vladavina na otoku, jer je pripadao sad Ugarskoj, sad Veneciji; borbe protiv omiških uskoka i na kraju dobrovoljno podčinjenje Veneciji.

Imamo još jednu štampanu bilješku Andrije Ciccarellija o Vicku Prodiću, koju je napisao malo prije smrti, t. j. 1821.[7] U toj bilješci[8] stoji, da je Vicko Prodić napisao »La cronaca della Brazza« oko g. 1612., što je očito nehotična griješka mjesto g. 1662, bilo da je lapsus calami ili je štamparska griješka hrvatskog prevodioca.

*

Iz prednjih podataka doznajemo, da je kod neke obitelji u Pučišćima bilo pohranjeno dosta rukopisa, ali ih Brunelli nije pronašao i zato apelira u svom članku, da bi ga o tome obavijestili. Međutim, čini se, da se

pored lokalne historije naš kroničar Vicko Prodić možda bavio i pjesništvom te da je pjevao svojim materinskim hrvatskim jezikom. Naime, liječnik Julije Bajamonti iz Splita (1744–1800) imao je pred sobom kataloge samostanskih i privatnih knjižnica. Zapisivao je knjige i rukopise, često bez oznake, gdje se rukopisi nahode, ali im je bilježio signaturu. Milčetić misli, da je ta privatna knjižnica bila njegova ujaka Jerolima Capogrosso-Kavanjina. Tako je Bajamonti zapisao kao rukopis: Versi illirici di Vincenzo Prodić. Ms. uz signaturu crvenom tintom: P. C. No. 2.[9] Međutim, među spisima, koji su preneseni u Muzej grada Splita g. 1948. iz sutivanske kuće Capogrosso-Kavanjina, nije se naišlo na spomenute Prodićeve hrvatske stihove, već na zbirku pjesama »Versi illirici« nepoznata pjesnika.[10] Da li je njihov autor naš kroničar Vicko Prodić ili je on samo sakupio ove stihove u zbirku ili možda nema s njima nikakve veze, teško je išta reći, to teže, što nisu napisane bračkim dijalektom. One su, istina, napisane ikavskim narječjem, ali prevlađuju štokavski elementi nad čakavskima. To je zbirka počašnica ili počasnica.[11] Zbirka se sastojala od 100 numeriranih strofa, a svaka strofa od 8 stihova i refrena od dva stiha. Prvi i zadnji list su proparani, pa nedostaju četiri počasnice, a iz nutarnjih listova istrgnute su četiri stranice s osam počašnica. Na drugom listu, odnosno na trećoj stranici, poznija ruka je napisala: Versi illirici di ignoto autore, a ispod toga je stajalo possibile di G. Cavagnini,[12] što je ista ruka kasnije precrtala. Kako nema kopertine ni gornjeg dijela prvog lista, gdje se vjerojatno nalazio naslov zbirke i ime autora, ne možemo sa sigurnošću reći, da li su to Prodićevi »Versi illirici«, koje spominje Julije Bajamonti to teže, što nemamo ni originalnih Prodićevih rukopisa, pa da ih isporedimo.

Premda sam svojevremeno pregledao župsko-crkvene knjige u Pučišćima, smatrao sam za potrebno, da ih sada ponovo pregledam, jer se dosadašnji biografi ne slažu s godinom rođenja Vicka Prodića, koji je napisao našu kroniku. Stoga, da bih tačno utvrdio, pregledao sam staru pučišku maticu 6. prosinca 1953. Ona je uvezana u tvrdu kopertinu 13.5 × 31.5 cm. Na hrptu kopertine ispisao je župnik Andrija Ciccarelli (1759–1822, župnik 1795–1810): Baptizatorum Confirmatorum Matriomoniorum et Defunctorum I. Na početku knjige su tri lista ispisana rukom istog Andrije Ciccarellija. Na prvom listu piše:

Liber Primus
Baptizatorum
Confirmatorum
Matrimoniorum
et
Defunctorum
Ecclesiae Parochialis
Sancti Presbyteri
Confes: s Ecc: e Doctoris
Hieronymi
Castri Pucischie

Na drugom listu A. Ciccarelli je dao objašnjenja o pučiškim župskonatičnim knjigama na talijanskom jeziku 8. kolovoza 1796. Veli, da je u staru knjigu uvezao i sastavio od pet drugih, koje su bile u slabom tanju i podrte, te da su njene neupotrebljive stranice bile rasturene i u ɔčitoj opasnosti da se izgube. Da bi ih popravio, dosta se namučio, dok h je doveo u ispravno stanje, naime, na najbolji mogući način. Nastoao je ovih pet starih knjiga nadovezati po redu, prvo knjigu krštenih, :oja je ispisana po alfabetu, kao drugu knjigu vjenčanih, a treću umrlih. Za knjigu krizmanih nije mogao odrediti mjesto u ovoj uvezanoj knjizi, er su krizme prema registru svuda raspoređene. Na kraju ove uvezane njige Ciccarelli je ostavio petu knjigu, u kojoj su opisana neka krštenja, vjenčanja i smrti, što nije mogao da smjesti na drugo mjesto. Ostalo, veli, bit će u drugim knjigama, ali preporučuje svojim nasljednicima i svima drugima, neka s pomnjom čitaju i upotrebljavaju knjigu, er i sami mogu vidjeti, da su papiri istrošeni, te se lako mogu odlijepiti ɔa se zato mogu oštetiti i izgubiti.

Treći list je očito naknadno umetnut. To je latinska opomena iz g. 723. s potpisom Vranjicana, na kojoj je Ciccarelli napisao.

Memoria. Dal presente Monitorio si viene a sapere, che il Libro dei Battesimi era stato trafugato nell'anno 1723; e lo stesso Monitorio fu itrovato ai 26 di Novembre 1816. fra le Carte degli eredi del qu: Sig. Don Girolamo Tomiceo fu Paroco da me ex Parroco Andrea Ciccarelli.

Knjiga krštenih ima ovaj naslov:

Baptismi
a tempore separationis
a Parochia Prasnice
id est
ad Anno Dñi 1566 usque
ad annum 1737

Uvezana knjiga se dosta dobro drži, ali nije potpuna i nije u stanju oje zadovoljava. Knjiga umrlih kasno počinje i završava već oko g. 650. Mnoga su slova izblijedjela, te se jedva čita, i mnoge su stranice strgnute, ali se ipak nalaze još uvijek na pravom mjestu. Najjasnije je isao prvi župnik Bernardin Prodić, vikar i latinski pjesnik, čiji se rukois lako prepoznaje.

Knjiga krštenih, kao prva po redu u uvezanoj knjizi, počinje 22. siječja 1566., prema tome od godine odcjepljenja od matične župske crkve Pražnicama, premda je odcjepljenje nastupilo 30. lipnja.

Župa je bila u početku u bivšem naselju Straževniku, ali je župnik Marin g. 1461. uzeo kao župsko središte Pražnice, pa se zbog toga Straževnik g. 1467. uzalud nastoji odcijepiti. Sto godina kasnije g. 1566. – oslije smrti župnika Marina – sastanu se predstavnici Pučišća, Pražnica Straževnika te dogovorno odrede, da se Pučišća sa Straževnikom odiele od pražničke župe, ali da ostane i nadalje isti distrikt sa dva župnika: u Pražnicama Juraj Drivodilić iz Nerežišća, a u Pučišćima Ber-

nardin Prodić, koji započinje u Pučišćima prvom matičnom knjigom. U toj knjizi sam potražio podatke o piscu bračke kronike Vicku Prodiću.

Unatoč netačno štampanoj godini rođenja kod A. Ciccarellija (»Osservazioni« str. 18.), kod Š. Ljubića (»Dizionario«, str. 262.) i kod G. Ferrari-Cupilli (u »Dalmata« 1887) mogao sam konstatirati, da je točan Ciccarellijev ispravak, koji je V. Brunelli objelodanio u »Scintille« 1889. (»No. 13. i 14.). Naime bračkí kroničar Vicko Prodić stvarno se rodio g. 1628. Evo njegove krštenice:

1628. die 23. Martij. Ego Joñes Zuppaneo Curatus Ecclesiae S. Hier. i Parochialis, baptisavi infant' die 28 matū ec Bernardino Prodi et D. Catharina coniugibus huius Parochie, cui inpositù et nomen Vincentius Patrini fuêre D. Petrus Boccaneus et Hier. a Boccanea.

Vickov otac Bernardin imao je prije toga dvije vanbračne kćeri sa kasnijom svojom ženom i Vickovom majkom Katarinom. Godine 1624. (16. rujna) zabilježeno je krštenje Ane, kćeri Bernarda Prodi, i njegove konkubine Katarine Mihačić, a g. 1626. druge kćeri Jelene Bernarda Prodi i iste konkubine.

Pisac kronike Vicko Prodić vjenčao se 23. travnja 1653. s Hipolitom kćerkom Mihovila Zuvetić, te je s njom imao kćer Francisku, koja se g. 1668. udala za Ivana Marinovića u Omišu, i to poslije smrti svog oca, jer je ovaj umro 10. travnja 1663. te pokopan u obiteljsku grobnicu u crkvi sv. Jerolima u Pučišćima. Prema tome naš kroničar je umro u trideset i petoj godini života.

*

Iz objelodanjene krštenice se vidi, da se otac našega kroničara Bernard preziva Prodi, a tako je ispisivano i prezime kroničara Vicka. Međutim, u ovoj radnji pišem redovito Prodić, stoga bi se moglo činiti kao da mu svojevoljno kroatiziram prezime. Stvar je u tome, što se isti članovi ove nekada istaknute bračke vlastelinske porodice i sami bilježe jednim i drugim prezimenom, t. j. kao Prodić i kao Prodi. U pučiškim latinskim maticama čak župnici romaniziraju i svoja prezimena: Bernardin Prodić u Prodi, Sebastijan Mladinić u Mladineo, a Ivan Županić u Zuppaneo, pa tako i obiteljsko prezime Prodić u Prodi, premda ni u tome nisu uvijek konsekventni, jer nekoliko puta bilježe Prodić. Premda je ova stara bračka obitelj već izumrla, te ne znamo, kako bi se danas prezivala, kroz isprave lako možemo konstatirati, da joj je starije prezime baš Prodić, a da su se kasnije pisali na oba spomenuta načina. Tako na pr. i Marko Marulić piše u svom latinskom pismu svom suučeniku Marku Prodiću g. 1496.: Marcus Marulus venerabili presbytero Brachiensi Marco Prodich, salutem.[13] U popisu bračkih plemića od 1657. u dodatku ove kronike, kao i kod Ciccarellija[14] zabilježeno je: Prodi alias Prodich. U dukali od g. 1552. piše: Si è doluto alla presenza nostra Vincenzo Prodich per nome del padre et dei suoi parenti, che voi non gli permettete poter estraher da quell'isola li vini delle lore entrate ...[15] Brački komes M. Antonius Pisaurus u ispravi od 10. prosinca 1562. spo-

ninje među ostalima i braću: D. D. Aloijsij et Francisci Fratrum de Prodich.[16] U aktu iz Šibenika sindika Nikole Donata i Marka Dieda od 31. srpnja 1567. govoreći »della tansatione e prodution de Processi« spominju se »agentes et deffensores«, a među njima je Franciscus Prodich.[17] Istu ispravu donosi i A. Ciccarelli, ali u jako skraćenom obliku , razumije se, prema ispravi piše prezime kao Prodich. Godine 1586. bio je osuđen na vješala »Francesco Prodich della Braccia, già cancelliere di Lesina«, jer je dao neka obavještenja uskocima o brodovima, ali je bio pomilovan na doživotnu robiju zbog prijašnjih zasluga.[18] Tako isto i onaj Vicko Prodić, koji je ubio Vicka Trifunovića Martinisa g. 1595. zabilježen je od Ciccarellija i od Brunellija kao Prodich, što znači, da je tako zapisao i onaj anonimni pjesnik ili pjesnici g. 1595., a također sastavljač zbirke.[19] Međutim, baš ovim spomenutim Prodićima u pučkoj latinskoj matici je ondašnji župnik i vikar zapisao prezime kao Prodi. Sve to znači, da su Prodići upotrebljavali obje forme svog prezimena, a u početku samo kao Prodić. Stoga je posve razumljivo i spravno, kad našega bračkog kroničara iz XVII. vijeka pišem kao Prodić.

*

* *

Nisu se sve isprave, koje je prikupio Prodić (a koje su mu trebale poslužiti za obradbu drugog dijela kronike), izgubile. Manji broj je već objelodanjen u Diversi publici decreti i kod A. Ciccarellija. U »Diversi publici decreti« nalaze se četiri Prodićeve isprave, i to nalog cara Karla, da njegovi sinovi uče slavenski,[20] isprava kralja Tvrtka od g. 1390,[21] dukala dužda Franciska Foscarini od g. 1437.[22] i dukala dužda Karla Contareno od g. 1653.[23] Ispod svih ovih isprava je ovjera ovakva sadržaja: Francesco Minali, cancellier della Brazza ha d'altra fida mano fatto copiare d'altra simile authentica, essistente appresso del sig. Vicenzo Prodi, incontrato, sottoscritto e sigilato. Sve je četiri isprave od riječi do riječi preštampao K. Kadlec u Akademijinim Monumenta.[24] Veći broj Prodićevih isprava objelodanio je A. Ciccarelli u »Osservazioni« g. 1802. u drugom dijelu knjige,[25] i to četiri naprijed spomenute veći broj novih od g. 1420, g. 1431., g. 1444., g. 1558. (tri), g. 1574. dvije), g. 1603., g. 1621., g. 1638., g. 1653. i g. 1655. (tri). Na svima je ovjera istog sadržaja od Fr. Minalija, osim na pismu od 10. srpnja 1603. konta Pier Antonija Dolfina,[26] pod kojim piše: Alvise Lasaneo di A. V. N. P. ha da una simile autentica esistente appresso e nelle mani del Molto Illustr. Sign. Vicenzo Prodi d'altra a se fida mano fatto copiare, ncotrato, in fede sottoscritto, e col solito segno corroborato. Kuda su Prodićeve isprave nestale (a mora da ih je bio znatan broj!), vjerojatno ne ćemo nikada doznati, kao ni za originalni rukopis Prodićeve kronike. Pretpostavljam, da je sve postalo žrtva vatre, kad je posljednja od obitelji Županić (Zuppaneo) u Pučišćima – a Županići su bili nasljednici Prodića i Mladinea – spalila obiteljske isprave i rukopisne knjige, jer e smatrala, da postoje i nelijepe porodične stvari zabilježene u nekim

od tih dokumenata. Don Frane Bulić je svojevremeno prekasno stigao, da sve spasi. Spasio je na pr. rukopisnu knjigu suprakomita bračke galije (1643–1651) Jurja Mladinića Mladineo, u kojoj su izneseni dokumenti o bračkoj galiji iz vremena njegova prethodnika suprakomita Jakova Cerinića-Cerineo i iz vremena samog Mladinea, što se sada nalazi u Arheološkom muzeju u Splitu, a što sam iskoristio za tri svoja članka.[27]

*
* *

Vicko Prodić je svoju kroniku posvetio ondašnjem bračkom natpopu u Nerežišćima Šimunu Cerineo (Cerinić) iz Škripa. Ovaj Cerineo je bio natpop od g. 1655. do svoje smrti 7. ožujka 1683. Za njegove uprave napravljen je g. 1671. prvi popis nerežiških zemalja crkvenih nadarbina: »et ciò della Chiesa di Santa Cattarina di Neresi ed altre à quella anesse, da Dño Franco Martinis et Zorzi Xivich detto Selçanovich periti assistendo Io Fran.co Crassi Nod.o Pub.co.

Premda su Cerinići bili brački plemići, moglo bi se pretpostaviti, da nisu starinom bračkog porijekla. Primljen je u bračko Vijeće istom 15. listopada 1489. »ser Michiel fiol del qu. Zuan Cerinich«, a također i »li suoi eredi et successori con tutti li onori«, i to na prijedlog suprakomita bračke galije Rafaela Filipovića-Filippi sa 89 protiv 27 glasova.[28] U predstavci se ne veli, zašto je podnesen prijedlog, odnosno zbog kakvih zasluga, te smatram, da ih nije ni bilo. Međutim, Cerinići nisu ovim bili izjednačeni s ostalom bračkom vlastelom, jer se nalaze u popisu od g. 1657. bračkih vlasteoskih obitelji »non originarie, ma assunte dal consiglio senza che siano comparate alli originarii.« Tek na osnovu predstavke Augustina Žuvetića-Zuvetea i Jerolima Ivelića Ivellio (porodica: Ivellj alias Andrievich) od 9. ožujka 1677. i s pristankom konta Ivana Kr. Loredana od 11. ožujka iste godine bile su i Cerinićima-Cerineo priznata prava i dužnosti originalne bračke vlastele.

*
* *

Prodićeva »Cronica dell'Isola della Brazza«, koju posjeduje Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, jest prijepis, koji je učinio g. 1885. Vid Vuletić Vukasović prema starijem prijepisu, koji je našao u samostanu dominikanaca na Bolu i koji se i sada nalazi u istom manastiru. Ovaj prijepis je izvršio g. 1779. *Jerolim de Buffalis*.

Oba prijepisa, t. j. Vuletić-Vukasovićev i de Buffalisov isporedio sam 1. studenoga 1953. na Bolu.

Bolski de Buffalisov prijepis ima oblik pravokutnika formata 21 × 15 sm. Kopertina izvana nije ispisana. Oba dijela, t. j. prednji i stražnji dio kopertine zasebno su otrgnuti od ostalih uvezanih listova knjižice. Na prvom listu knjižice (ispod kopertine), nalazi se naslov rukopisa: Cronica dell'Isola della Brazza in Dalmazia Di Vincenzo Prodi Patrizio, nella quale si contengono le cose tutte, accadute dal tempo, che principio

quel Municipio sino all'Anno 1420, che volontariamente Venne alla divozione della Serenissima Republica di Venezia Parte Prima Dedicata al Reverendissimo Monsig.r Don Simon Cerineo Nobile et Arciprette della detta Isola Copiata da altra simile da me Girolamo de Buffalis nell'anno 1779.

Iduća stranica donosi izvadak iz Ex Cronica Jo. Savorgniani i dr.

U ovom prijepisu rukopisa numerirani su listovi, a ne stranice. Treći list sa piščevim predgovorom Al Lettore numeriran je brojem 3. Poslije tog predgovora dolazi, od lista 5 do lista 12, sadržaj, (kazalo) t. j. Indice. Na lijevom čistom rubnom prostoru od 1½ cm u sadržaju su redni brojevi (n°), a na desnom rubnom prostoru također od 1½ cm naznačen je broj lista u tekstu; jedino na poleđini dvanaestog lista, gdje su zabilježeni redni brojevi sadržaja 121, 122, 123, 124, i 125, nije zapisan broj lista u tekstu. Prema tome ima ukupno 125 rednih brojeva sadržaja. Sam tekst Prodićeve kronike počinje na listu 13 pa ide do lista 56, ali je na listu 13. samo naslov: Cronica della Brazza. Znači ima 56 numeriranih listova, te 8 redaka na poleđini pedeset i šestog lista. Znači 113 ispisanih stranica. Zatim su četiri neispisana lista i onda slijedi dodatak od 13 ispisanih stranica i pri dnu trinaeste stranice piše: Segue, t. j. da se nastavlja na poleđini. Ta je primjedba ispisana drugom rukom, a potpisan je: L. S. N. Giuseppe Boglich.

Pismo teksta (de Buffalisova) je koso, a Boljićeva je (Boglićeva?) primjedba ispisana okomitim pismenima, te glasi: Tutti gl'Individui di nobiltà originaria Brazzana, descritti nell'unita Cronica, devesi credere fermamente, che la Maggior parte di questi ne sono andati al Diavolo, e che il restante ne va tutta via a man salva. Identična je primjedba ispisana i na unutrašnjoj strani stražnjeg lista kopertine, i to pri dnu desno, ali su rubovi nagrizeni i bez potpisa. (Na istoj je nutarnjoj strani zadnje kopertine i nekoliko računa).

Između Boljićeve (Boglićeve?) primjedbe na poleđini trinaeste stranice dodatka i zadnje kopertine četiri su neispisana lista.

Na svakoj stranici rukopisnog teksta s obje strane je po 1½ cm praznog prostora. Čitav tekst je uokviren povučenom linijom, olovkom, a i sam tekst je ispisan na linijama, koje su prethodno izvučene običnom olovkom. U praznom prostoru od 1½ cm lijevog ruba ispisan je broj sadržaja, ukoliko na odnosnoj stranici dolazi novi broj. U dodatku, t. j. od lista 61., reci su također izvučeni običnom olovkom, a čitav je tekst odnosnih stranica uokviren crvenom olovkom.

Vuletić-Vukasovićev prijepis i njegov original, t. j. de Buffalisov prijepis jezično se gotovo posve poklapaju. Ipak ima razlika. De Buffalis piše redovito malo slovo *v* i malo slovo *u* kao u, a veliko slovo U i veliko slovo V kao V. na pr. Bobouischia, Pouglie, Radougna, Mazlinoua, Ossiboua, uolgarmente, uengono, uariate, uigorosi, ualorosi, auuto, ali Vallade, Vallicelle, Verce Poglie, Vini, Vcelami, Vna Vale, Vi sono, Vo-

mini, Vu miglio, Vungheresi itd. Međutim Vuletić Vukasović piše slovo, koje se danas upotrebljava za odnosnu riječ. Ostalo su samo sitne razlike u grafiji.

*
* *

Prijepis *Vida Vuletića Vukasovića* po de Buffalisovoj kopiji čuva se u arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod oznakom: II. a 86. Sastoji se od: 1) V. V. Vukasovićeva Uvoda na hrvatskom jeziku, (četiri stranice) 2) Hrankovićeva latinskog sastava iz g. 1405. pod naslovom »Frammenti Istorici Dell'Isola di Brazza – Bracie Insulae Descriptio«, koji ima 8 također naknadno modrom olovkom numeriranih stranica, i to od stranice 5 do stranice 12 i 3) tri zasebno povezane knjižice Prodićeve kronike s nenumeriranim stranicama.

Prva knjižica zaprema 47 ispisanih nenumeriranih stranica. Zatim slijedi čitav talijanski naslov kao i kod De Buffalisova prijepisa, a pri dnu je ova napomena: Objelodanio Vid Vuletić Vukasović. Na osnovu te napomene zaključujem, da je V. V. Vukasović svoj prijepis pripremio za štampu. Stranice nisu numerirane. Na nenumeriranoj stranici 25 počinje tekst sa čeonim podcrtanim naslovom »Cronica della Brazza«. Ta prva zasebno uvezana knjižica završava rednim brojem 40.

U drugoj zasebno povezanoj knjižici na 16 ispisanih nenumeriranih stranica nastavlja se prva Prodićeva knjiga. Na idućoj t. j. sedamnaestoj ispisanoj stranici ovog drugog dijela počinje druga Prodićeva knjiga i *Libro Secondo,* koji obuhvaća ukupno 23 ispisane nenumerirane stranice.

U trećoj odvojenoj povezanoj knjižici nastavlja se tekst na 16 ispisanih stranica. Završava crticama, što znači da nedostaje nekoliko redaka, a ispod njih prepisivačeva napomena: NB. Quatro fogli sono lasciati in netto, cioè in bianco. V. V. V. Poslije jedne neispisane stranice dolazi dodatak bez posebnog naslova. Obuhvaća 13 ispisanih stranica; u desnom donjem uglu trinaeste stranice piše: Segue, a na poleđini poznata Boljićeva (Boglićeva?) napomena od 8 redaka.

Prema tome, Vuletić-Vukasovićev prijepis ima ukupno 125 ispisanih i neispisanih stranica formata 22 × 18 cm u tri zasebno povezane knjižice. Sastoji se od zabilješke iz Ex Cronica J. Savorgniani i dr., autorova predgovora (Al Lettore), sadržaja (Indice), teksta u tri zasebno povezane knjižice, takozvanog dodatka i Boljićeve (Boglićeve?) napomene.

Objelodanjujući u ovoj radnji neke primjere iz Prodićeve kronike uzimam u obzir kao bazu ovaj Akademijin rukopis, t. j. Vuletić-Vukasovićev prijepis. Čitav tekst kronike smatram da nije potrebno objelodaniti. Stoga, mislim, da je dovoljno iznijeti u kraćim potezima sadržaj Prodićeve kronike. Ocjena Andrije Ciccarellija (Osservazioni, str. 18.), da ova kronika, iako »abbia del romanzesco« sadržava mnoge istine, i dosta nejasno mišljenje Š. Ljubića (Dizionario, str. 262), da je Prodićeva kronika »di genere romanzesco«, jasno govore, da nema razloga

iznijeti je u cijelosti, već da je dovoljno donijeti samo prva poglavlja, t. j. tekst pod rednim brojem 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 7 i završetak, a ostalo u hrvatskom izvodu uz Prodićev sadržaj (Indice) na talijanskom jeziku.

*

* *

U »Uvodu« svog prijepisa Vid Vuletić Vukasović g. 1885. veli, da su Prodićevu kroniku od g. 1662. prepisali kasnije Andrija Ciccarelli i Jerolim de Buffalis. *Ciccarellijev prijepis* je dospio u c. k. pokrajinsku gimnazijsku biblioteku u Zadru s mnogim drugim Ciccarellijevim rukopisima i prijepisima. O tim Ciccarellijevim spisima govori opširno Vitaliano Brunelli u zadarskom listu »Scintille« g. 1889. pod naslovom »Andrea Ciccarelli«, i to u br. 13–14, 15, 17, 19 i 21. Prema Brunellijevu opisu kronika u Ciccarellijevu prijepisu ima 28 listova. Ciccarelli ju je prepisao g. 1783, što proizlazi iz dodanog Cicarellijeva izvještaja, koji počinje riječima: »Si presenta sotto il vostro criterio la prima parte della cosi detta Cronaca della Brazza data in luce, secondo il gusto di quei tempi, del benemerito cittadino Prodi«. Ciccarelli nalazi, da u Prodićevoj kronici ima dosta griješaka, velikih anakronizama, neodrživih pretpostavaka kao da bi bile neosporne istine i t. d. te završava: »Se il cielo mi provvedesse li sufficienti modi e di tempo, onde possa ivogliere i libri di qualche pubblica libraria, mi porei io al laborioso e difficilissimo azzardo di comporre la Cronaca della Brazza, che verità contenesce e riscuotesse forse il componimento dell'erudito lettore«. Ciccarelli je još napomenuo, da postoji mnogo drugih Prodićevih rukopisa kod neke pučiške obitelji. Brunelli donosi u svom članku i Prodićev predgovor čitaocu (Al Lettore). Znači, da je taj predgovor postojao u Ciccarellijevu prijepisu, kao što smo imali prilike vidjeti u de Buffalisovu na Bolu i Vuletić-Vukasovićevu prijepisu u Akademijinu Arhivu, što opet znači, da se nalazio i u rukopisnom originalu, za koji sa sigurnošću ne znamo, gdje se sada nalazi ni gdje se nalazio, jer ni Jerolim de Buffalis g. 1779. ni Ciccarelli g. 1783. ne govore ni od koga su dobili, ni gdje su dobili original (ili možda stariji prijepis), po kojemu su oni učinili svoje prijepise.

U početku XX. vijeka u Programima zadarske gimnazije štampan je u nastavcima kroz nekoliko školskih godina katalog knjiga gimnazijske biblioteke. Pod naslovom: b) Manoscritti, u programu gimnazije za školsku godinu 1901–1902 (Programma dell'I. r. ginnasio superriore di Zara, Zadar, 1902) na str. 51. u popisu je i rukopis Prodićeve kronike pod rednim brojem 3903: Prodi Vincenzo, Cronica dell'isola della Brazza. An. 1661 fol. n. n. 7. n. 21 trascrit. da Ciccarelli Andrea (3461 G 8.)

Danas ovog Ciccarellijeva prijepisa Prodićeve kronike nema u Zadru. Istina je, da je zgrada gimnazije pogođena bombama i da je tom prigodom izgorjelo sve ono, što je moglo gorjeti. Međutim, to se događalo tek na kraju g. 1943. i u početku g. 1944. Postoji *vjerojatnost*, da su Talijani postupili s rukopisima i raritetima zadarske gimnazijske biblioteke isto kao i sa bibliotekalijama »Paravie« i arhivalijama Namje-

sničkog arhiva u Zadru, t. j. da su materijal prenijeli u Italiju još g. 1941, pa da se tamo nalazi i Prodićeva kronika u prijepisu Andrije Ciccarellija. Zahvalan sam direktoru Naučne biblioteke u Zadru g. V. Maštroviću, što me je 14 studenoga 1953. izvijestio, da je to i njegovo mišljenje. Stoga možemo s priličnom sigurnošću *pretpostaviti*, da se ta Prodićeva kronika u prijepisu Pučišćanina Andrije Ciccarellija nalazi sada najvjerojatnije u Veneciji.

*

* *

Prijepis Prodićeve bračke kronike, koji se čuva u Muzeju grada Splita, donesen je iz Sutivana *iz zaostavštine Capogrossa Kavanjina* u rujnu g. 1948.

Format je ovog rukopisnog prijepisa 28×21 cm. Kopertina je nešto tvrđa od nutarnjih stranica. Izvana u lijevom gornjem uglu kopertine olovkom je ispisana rimska brojka XXXVII. Ostalo su ispisivale tri različite ruke. U prvom retku olovkom piše: Conte Giov. Capogrosso-Cavagnin. Ispod toga drugom rukom: Vincenzo Prodi, a pod tim je treća ruka ispisala crnilom, istim kao nutarnji naslov i tekst: Cronica dell'Isola della Brazza i zatim očito naknadno olovkom: 1528–1663.

Ovaj prijepis kronike ima ukupno 42 stranice. One nisu numerirane. Na svim stranicama teksta ostavljeno je 5 cm prazna prostora uz lijevi rub.

Prva nutarnja stranica je naslovna. U gornjem lijevom uglu piše: Copia, a po sredini:

Cronica dell'Isola della Brazza
in Dalmatia
Parte Prima
Di Vicenzo Prodi Patritio
Nella quale si contengono le cose tutte
Accadute dal tempo chè principiò quel
Municipio sino all'Anno 1420=
Che volontariam. te venne alla devot(io)ne
della Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca
Dedicata
Al Rever(endissi)mo Mons(ign)r D. Simon Cerineo
Nobile, et Arciprete della detta Isola

Premda na spomenutoj prvoj nutarnjoj stranici piše *Copia*, ipak nigdje nije zabilježeno ime prepisivača.

Ovaj prijepis nije potpun. Nedostaje Prodićev predgovor Al Lettore, nema sadržaja (Indice) s rednim brojevima i na kraju nema dodatka.

Na prvoj stranici teksta u vrhu je naslov: Cronica della Brazza i zatim slijedi tekst prve knjige, koji ide do stranice 22., koja je ispisana do polovice. Na idućoj stranici 23. počinje druga knjiga. U vrhu je naslov: Libro Secondo. Druga knjiga ide do oko polovice stranice 41., a stranica 42. nije ispisana. Pri dnu svake stranice u desnom uglu redo-

vito je ispisana riječ, koja dolazi kao prva na idućoj stranici. Ni na jednoj stranici u lijevom neispisanom rubu nema rednog broja, što je razumljivo, jer nema prije toga ni sadržaja (Indice), t. j. kazala.

Na str. 1. u tekstu su precrtane riječi u pet redaka, ali se ipak mogu pročitati. Poslije riječi: Ha porti molteplici precrtano je ovo: e capaci, rinto (?) pero dalla parte d'ostro, chiamata perciò Spiaggie. Li porti più famosi sono: Milna, Stipanska, Splisca, Pocischie. Vallegrande, Rassohatizza e sono tutti profondi, i suoi Liti. Mjesto ovoga ispisane su u praznom prostoru lijevog ruba druge rečenice, i to: e luoghi capaci di Grande Armata. Li piu famosi dalla parte di tramontana sono Bobovischia, Stipanska, Splisca, San Zorzi, S. Piero, Postire, Pocischie e Valle Grande. Quei dalla parte estesa al mezzo giorno, chiamata Spiazze sono Rassohatica, Radogna, Zirgie, Paclina (ili Jaclina – op. A. J.!), Valde Spina, over Dracevizza, Smarsca, Maglinova, Lucizze, Batischie, over Ossibova, e sono tutti profondi i suoi Liti. Dal canto ...

Prepisivač splitskog prijepisa iz sutivanske zaostavštine Capogrosso-Kavanjin služi se često kraticama. Osim toga, on je možda prepisivao iz Garagnin-Fanfonjina prijepisa, jer je izgrizeni svršetak trogirskog rukopisa ispunio točkicama, te su dotična mjesta ostala neispisana. Međutim, kod de Buffalisova prijepisa i kod Akademijina (od Vida Vuletića Vukasovića) završetak kronike je također nepotpun, te se nepotpunost zamjenjuje crticama.

Zadnja stranica splitskog prijepisa odgovara rednom broju 124 i 125, a glasi:

Hora fatte queste ottime Provisioni; mentre erano in procinto di spedir Amb(asciator)i al Rè Sigismondo, per havere la confermat(ion)e, et per altri effetti; come di sopra si è detto; hebbe la Co(mun)ità sentore, che il d(etto)o Rè andava trattando d'alienar di nuovo l'Isola ad altri; e di trasferir il Dom(inio)o d'esso ad altro Sig(no)re. Fattosi adunque particolar riflesso à questo punto dal Cons(igli)o, et vedendo, che il Rè non gradiva la loro fedeltà, che infranto havea loro li Privileggi conceduti da suoi Precessori, che non havessero con lui alcun obbligo di nuovo giuram(en)to, che il Vechio veniva, à perder ogni vigore, et in sòmma che la Co(mun)ità con honor e reputation sua procurar poteva altra protet(ion)e, risolvero di cosi fare; et per conservat(ion)e del proprio stato, et libertà, dedicarsi volontariam(ent)e, sotto il soave, e glorioso D(am)nio della Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venetia, et P(rinci)pe, che sopra tutti gli altri est .... Benignam(en)te frattano, accolto, et .... Brazzani in tutti i Secoli. p .... ossequio .... ma fedelis(si)ma ....

Ovim završava splitsko-sutivanski prijepis.

*

* *

Jedan primjerak prijepisa rukopisa »Cronica dell'Isola della Brazza« od Vicka Prodića nalazi se u *biblioteci Garanjin-Fanfonja u Trogiru.* Ovaj prijepis spominje i Ida von Düringsfeld u drugom svesku svoje

knjige »Aus Dalmatien« (Prag; 1857., str. 203) u poglavlju Die Schwester von Traù (str. 187–210). Spisateljica, govoreći o rukopisima spomenute trogirske biblioteke, navodi i našu kroniku riječima: Cronaca dell'Isola della Brazza da Vincenzo Prodi aus dem sechzehnten Jahrhundert, premda je kroničar Prodić živio u sedamnaestom vijeku, a ne u šesnaestom.

Spomenuti trogirski prijepis isporedio sam s Akademijinim prijepisom (t. j. Vida Vuletića Vukasovića) u Trogiru 27. rujna 1953. Trogirski primjerak je uvezan i spolja je obavijen podebljom bijelom kopertinom. Sastoji se od 22 numerirana lista ili 44 stranice. Prva knjiga je ispisana na 24 stranice (12 listova). Dvadesetpeta stranica je čista. Na dvadesetšestoj počinje druga knjiga, koja zaprema do dvadesetidrugog lista, odnosno do četrdesetčetvrte stranice. Posljednja stranica teksta je u svom donjem desnom dijelu istrošena, pa se pojedine riječi ne mogu čitati. Na lijevom rubu svake stranice teksta ostavljeno je 5 cm praznog prostora. Format kopertine je 31×21 cm, a format ispisanih listova 30×20 cm. Listovi nisu linirani. Rukopis je dosta lijep i čitljiviji od bolskog De Buffalisova prijepisa; ima više uobičajenih kratica na pr. za: per, Provveditor generale, quelle, Serenissima Republica i dr. i prilično riječi s velikim početnim slovom. Međutim nigdje nije označeno, da je taj rukopis prijepis, a nema ni imena prepisivača. Nema Prodićeva predgovora (Al Lettore), nema sadržaja (Indice), nema rednih brojeva uz lijevi rub teksta i nema dodatka slično kao splitski prijepis iz ostavštine Capogrosso-Kavanjin. Prema tome ovaj trogirski rukopisni prijepis Prodićeve kronike nije potpun.

Na vanjskoj strani kopertine je ovaj naslov

Cronica
Dell'Isola della Brazza
di
Vicenzo Prodi

Na prvom listu kronike je pun naslov, koji se slaže s onima ostalih prijepisa, a glasi:

Cronica dell'Isola della Brazza in Dalm.
Parte Prima
Di Vicenzo Prodi Patrizio

Nella quale si contengono le cose Accadute da tempo che principió quel Municipio sino all'Anno 1420.

che volontariamente venne alla devot(ion)e della Serenissima Republica

Dedicata
Al Reverendissimo Mons. Simon Cerineo
Nobile, et Arciprete della detta Isola.

Na prvoj stranici teksta precrtano je nekoliko redaka, a odnosne nove tačne rečenice ispisane su u prostoru uz lijevi rub. Dakle, kao i kod prijepisa u Muzeju grada Splita. To očito znači, da su ova dva prijepisa u međusobnoj vezi.

*

* *

Budući da de Buffalisov prijepis, a po tom i prijepis Vida Vuletića Vukasovića, nema nekoliko završnih redaka teksta, već ih nadomještaju crtice – a baš ovi reci postoje kod trogirskog i sutivanskog prijepisa – pretpostavljam, da de Buffalis nije imao pred sobom Prodićev original. Inače se ne bi moglo protumačiti, zašto nema de Buffalisov, a po tom i prijepis Vida Vuletića Vukasovića baš one završne retke, koji kod trogirskog prijepisa postoje iako nagrizeni, pa je moguće samo po koju riječ pročitati i prepisati, što je i učinjeno na sutivanskom prijepisu. Dok se za sutivanski prijepis može s vjerojatnošću nagađati, da je prepisan po trogirskom prijepisu s tim više, što je obitelj Capogrosso-Kavanjin imala svojih posjeda nedaleko Trogira, Kaštel Rušinac u Kaštelima pa tako bila u susjednom odnosu s obitelji Garanjin, odnosno Garanjin-Fanfogna, takvih podataka nema za de Buffalisov prijepis. Svakako, teško je utvrditi, da je vremenski spomenuti trogirski prijepis stariji, jer nema Prodićeva predgovora (Al Lettore), nema sadržaja (Indice) i nema dodatka, kao ni sutivanski prijepis, a sve to ima bolski prijepis de Buffalisa, i po tom prijepis Vida Vuletića Vukasovića. Stoga je očito, da bolski rukopis i ovaj V. V. Vukasovića, nemaju nikakve veze s trogirskim i sutivanskim prijepisom.

Radi upoređivanja donosim ovdje po V. V. Vukasoviću završni dio teksta pod rednim brojem 124 i 125, t. j. isti, koji sam već donio govoreći o sutivanskom prijepisu iz Muzeja grada Splita:

No. 124 Ora fatte ottime provissioni; mentre erano in procinto di spedir Ambasciatori al Re Sigismondo per aver nella confermazione, e per altri effeti, come di sopra si è detto, ebbe la Comunità sentore, che il detto Re andava trattando di allianar di nuovo l'Isola ad altri, e di trasferir il Dominio di esso ad altro Signore. Fattosi dunque poco riflesso a questo punto dal Consiglio, et vedendo, che il Re non gradiva la loro fedeltà, che infranto aveva loro di Privileggi, conceduti da suoi Precessori, che non avessero con lui alcum obligo di nuovo giuramento; che il vecchio veniva a perder ogni vigore, et in soma, che la Comunità con l'onor, e reputazion sua procurar poteva

No. 125 altra protezione, risolsero di cosi fare; et per conservazione del proprio stato et libertà dedicarsi volontariamente sotto il soave, et glorioso Dominio della Serenissima Republica di Venezia, Prencipe che sopra tutti gli altri — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

[1] *Ciccareli Andrea:* Osservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella nobiltà, Venezia, 1802. str. 18: Vincenzo Prodi, che nacque del 1528. e morì nel 1663, scrisse la Gonana della Brazza, la quale benché abbia del Romanzesco contiene molte verità. Lascio egli un gran raccolta di manoscritti riguardanti l'Isola, che tuttora si conservano in una casa di Pucischie.

[2] *Brunelli Vitaliano:* Andrea Ciccarelli, u »Scintille« br. 13–14, Zadar, 1889 (od 10 siječnja).

[3] *Gliubich Simeone:* Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Beč, 1856. str. 262: Prodi Vincenzo di Pucischie, ove naque nel 1528. e morì nel 1663. Scrisse la Gonanna, lavoro di genere romanzesco, e lasiò manoscritti riguardanti l'isola della Brazza.

[4] Ferrari-Cupilli G.: Cenni biografici intorno ad alcuni uomini illustri della Dalmazia, u »Il Dalmata« (Zadar) br. 55. od 9. srpnja 1887: Prodi Vincenzo, nobile della Brazza, ove nacque nel 1528. e morì nel 1663. Indagatore diligentissimo delle patrie memorie, fece un'abbondante raccolta di manoscritti riguardanti quell'isola, e ne compose anche una Cronaca, in cui pero il vero non va disgiunto dal romanzesco – U noti izdavača se dodaje: Le stesse cose nel Gliubich- manca al Kukuljevich. (N. dell'edit.).

[5] *Brunelli Vitaliano,* ib. u »Scintille«, 1889., br. 13–14 od 10. I. br. 15, od 28. III., br. 17 od 5. X., br. 19. od 19. X. i br. 19 od 8. XI.

[6] *Brunelli V.,* ib. u »Scintille« br. 13–14 od 14. siječnja 1889.

[7] Andrija Ciccarelli se rodio 29. ožujka 1759. u Pučišćima od Ivana i Jake rođene Kovačić. Izabravši svećeničko zvanje učio je u rodnom mjestu i u Hvaru. Kao župnik služio je u Pučišćima od 15. kolovoza 1795. do 4. ožujka 1810., kad je zbog bolesti napustio župničko zvanje. Umro je 14. listopada 1822. Kroz crkvene župske knjige porodično prezime dolazi još kao Čikarelić i Čikarelović, a u popisu bračkog plemstva od g. 1657. kao Ciccarelli ovvero Čikarelović. Preci porodice su dobjegli na Brač iz Bosne u XV. stoljeću, gdje su se prezivali Kukretić. Danas se prezivaju Cicarelli. Andrija Ciccarelli je za života štampao: 1. »Osservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella nobiltà«, Venezia 1802. godine, 2. »Opuscoli risguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato e di parecchi altri«, Dubrovnik, 1814. (u istoj radnji Ciccarelli je štampao i raspravu »Dissertazione sopra la patria del massimo Dottore della Chiesa cattolica S. Girolamo, Dalmata, stridoniense«), 3. »Apologia alla disertazione sopra la patria di S. Girolamo« (nije označeno mjesto ni godina štampanja), 4. »Esame critico sopra la patria di S. Elena« Split, 1814., 5. Bernardino Prodi: Vita S. Joannis Ursini Episcopi et patroni civitatis Tragurii in Dalmatia. Copiata, e publicata dal Sig. D. Andrea Ciccarelli. Tradotta in verso sciolto dal Sig. D. Spiridione Carrara di Traù maestro di grammatica nel ginnasio di Spalato, Split. 1814. – Poslije njegove smrti u programu zadarske gimnazije Ivan Danilo je 1860. štampao Ciccarellijevu raspravu o gradu Norinu i Neretljanima uz opsežni dodatak, te Ciccarellijevu biografiju: »Saggio sopra la Città di Narone e sopra la Republica Narentana in Dalmazia« di Andrea Ciccarelli sacerdote Brazzano del Castello di Pucischie 1822. con aggiunte e note del sacerdote prof. Giovanni Danilo, Zadar, 1860. – Prvi je Ciccarellijev rad od g. 1821. preveden na naš jezik »Historični prikaz Pučišća«, preveo je i izdao štampom pučiški Hrvatski skup (Split, 1918.) Od Ciccarellijevih rukopisa, koji su se nalazili u Pučišćima prije Drugog svjetskog rata, štampane su u prijevodu dvije manje stvari o porodici Ciccarelli pod naslovom »Historička obavještenja« u br. 1. »Bračkog zbornika« (Split, 1940.) Mnoge Ciccarellijeve rukopise u Pučišćima spalili su Talijani u kolovozu 1943.

[8] *Andrija Cicarelli* (1821): Historični prikaz Pučišća. Preveo i izdao »Hrvatski skup«, Split, 1918. na str. 25: La cronaca della Brazza (Ljetopis), napisao Vicko Prodić oko g. 1612.

[9] *Milčetić I.:* Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, u »Radu« knj. 192. Jugosl. akad. zn. i umj., Zagreb, 1912. str. 125. i str. 131.

[10] Stihovi su svakako interesantni bez obzira, da li imaju veze s Vickom Prodićem ili nemaju.

[11] Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znan. i umj., T. Maretić, Sv. 43., Zagreb, 1928., str. 159: *Počasnica,* f. zdravica u obliku pjesmice, koja se pjeva kome u počast. Ima i počašnica. *Počašnica* f. kao pjesmica, što se pjeva uz čašu.

[12] Očito misli na pjesnika Jerolima Kavanjina (1643–1714), koji je sagradio kuću u Sutivanu na Braču. Njegovo imanje naslijedili su nasljednici njegove kćeri Elizabete, koja se udala g. 1709. za Nikolu Capogrossa, te se njihovi potomci pisahu Capogrosso-Cavagnini.

[13] Ciccarelli A.: Osservazioni, ib., str. 95. – Cicarelli Andrija (1821.): Historični prikaz Pučišća. Preveo i izdao »Hrvatski skup«, Split, 1918., str. 28 (Dodatak) Pismo u prijevodu »Hrvatskog skupa« glasi: Marko Marulić štovanom bračkom svećeniku Marku Prodiću, pozdrav. Ugodni su mi bili darovi, koje mi je donio prijatelj tvoj brat Jerolim, ali mi je još ugodnije bilo čuti, da nastojiš i svoje nećake odgojiti u strahu božjemu i da ih poučavaš u znanostima. Nikakvo drugo djelo ne možeš učiniti Bogu ugodnije, a crkvi korisnije. Nastoj, dakle, ljubljeni saučeniče, da solinski rod ne odstupi od kreposti svojih predа. I vi vučete lozu iz grada Solina, jer iako se je nakon njegove žalosne propasti mnogo njegovih plemenitih porodica nastanilo u ovom gradu, mnogo ih se je zaklonilo i na tome otoku. Nu ti ovo dobro znaš iz spomenica, koje smo u našoj mladosti čitali, a koje bi u tamošnjem općinskom domu i danas postojale, da ih Omišani g. 1277. nisu uništili. Na primljenim darovima i naklonostima tvoga srca harno zahvaljujem. Pozdravi tvoje nećake u moje ime, a tvoga prijatelja Marka molitvom pomozi. Vale. Split, 10 svibnja g. 1496.

[14] *A. Ciccarelli:* Osservazioni, ib., str. 255–256.

[15] Diversi publici decreti terminationi, privilegi et indulti, Udine, 1656. str. 92–93.

[16] *Vitnico Gabriel:* Priuileggi della Mag. Comunità della Brazza. Terminationi de Sindici, molte Parti, Decreti, et atti Publici. Comissioni de Rettori, et diuersi casi seguiti per ordine de tempi copiati nel presente Libro, fatto da me infrascritto, et donato el merito delli Spetabili Signori Gioanni et Ottauaiano fratteli Martinis Nobili Originarij della medema. Rukopis. (1761?). List. 12.

[17] *Vitnico Gabr.,* ib., List. 130–132.

[18] Monumenta Uscochorum, K. Horvat. Pars. I., Jugosl. akadem. znan. i umj., Zagreb, 1910., str. 55.

[19] Programma dell'i. r. ginnasio superiore di Zara, Zadar, 1902. Cattalogo sistenatico dell'i. r. biblioteca ginnasiale provinciale di Zara, b) Manoscritti. str. 52. redni broj 3924: Pyesni u nenadanu smart Vize Trifunovich plemenitoga mladicha i Vlastelina Braychoga chojega pogubi nevirno Vizcho Prodich Bratucet gnegov (3463 g. 1. asc. IV.)

[20] Diversi publici decreti, terminazioni, privilegi et indulti a favor della magnif. Communità della Brazza, Udine, 1656, str. 2–3.

[21] Ibid. str. 4–7.

[22] Ibid. str. 32–33.

[23] Ibid. str. 151–152.

[24] Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Vol. XI. Jugosl. akad. znan. i umj., K. Kadlec, Zagreb, 1926, str. 109–110, str. 110–112, str. 128–129, str. 197–198.

[25] *Ciccarelli Andrea:* Osservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella nobiltà, Venezia, 1802, str. 126–129, 132–135, str. 136–138, str. 138–139, str. 167–168, str. 179–181, str. 183–184, 186–187, str. 197, str. 203–205, str. 206–207, str. 217–219, str. 248–249, str. 264–265, str. 265, str. 393 i str. 423–424.

[26] *Ciccarelli A.:* Osservazioni, ibid, str. 393.

[27] *Jutronić Andre:* Momčad bračke galije 1625. godine, u »Jadranskoj straži«, br. 7, Split, 1937, str. 282–284.

Jutronić Andre: Bračka galija i njeni soprakomiti do 1642 u »Novo doba«, bojćni broj, Split, 1939.

Jutronić Andre: Bračka galija i njeni soprakomiti poslije 1642, u »Novo doba«, skrsni broj, Split, 1940.

[28] *Ciccarelli A.:* Osservazioni, ib., str. 162–163, – Monumenta historico-juridica slav. meridionalium, Vol. XI., Zagreb, 1926, str. 228–229.

II. DIO

UVOD VIDA VULETIĆA VUKASOVIĆA

uz prijepis od g. 1885.

Povjest je o. Brača osobito znamenita, jer je taj otok, da tako kažem, bio na vratima drevnoga Solina, pa dakako i naravsko pribježište Solinjanima po rasuću njihova grada. Izvori su o Braču veoma slabi, pa se po njima stara povjest gubi samo u puka nagađanja, te se tako ne može doći do točnijeh rezultata.

Do sada poznati glavni izvori:

God. 1405. Dujmo de Cranchis, natpop Bračk, opisao je latinskijem jezikom otok, al' je to djelo gotovo propalo. God. 1783. iznašao ga je Andrija Ciccarelli[1] al' isparana i manjkava, kod baštinika dum Gjura Kuzmanića, koji je bio župnikom u Pražnicama u sedamnaestom vijeku. Ovaj ulomak donaša spomenuti Ciccarelli u povjesti Braškoj na strani 91. Na drugomu je redu list vlastelina spljeckoga Marka Marulića od god. 1496,[2] te se u njemu bavi o Bračkomu plemstvu.

God. 1660. pop Dr. Ivan Ivanišević (Gioanizio) napisao je raspravu o drevnosti i starinama otoka Brača.

God. 1705. pop Petar Gospodnetić (Dominis) napisao je djelce »l'Idea dell'isola Brazza«, a udario mu je bilješke Ciccarelli.

God. 1708. napisao je Trifun Mladinić (Mladineo) »l'Abozzo della Brazza«.[3]

God. 1719. konte Zorzi Salomoni i njegov unuk Salomini napisali su povjest knezova Salomoni, Bračkijeh i Ninskijeh plemića. Spomenuto je djelce prepisao Ciccarelli god. 1783.

God. 1533. Baldazar Giustiniani i Angjelo Diedo (procuratori sindici mletačke republike) napisali su izvješće o Braču.

[1] A. Cic., Osserv. str. 16–17.

[2] A. Cic., str. 95.

[3] Nije svršeno, jer je umro iste godine.

God. 1729. napisao je Matija Petar Nižetić (Nisiteo) »Notizie sull' isola di Brazza.«

Najbolje je i najpotpunije djelo o Braču Andrije Ciccarelli »Opservazioni sull'isola della Brazza, e sopra quella nobiltà del sacerdote Andrea Ciccarelli parroco di Pucischie. Venezia, 1802. Presso Lorenzo Boseggio.« Spomenuto je djelo napisao kritičkijem kriterijom, te je u njemu dosta listina i storičkijeh navoda. U ovome je djelu 472. strane.

God. 1704. Nikola Michieli napiše djelce o rimskijem (carskijem) novcima, što su se našli na Braču. (za A. Ciccarelli-a opstojalo je djelce kod Otavija Martinisa).

God. 1778. Dr. Petar Antun Tomašić (Tommaseo) napisao je »La descrizione Storico-Fisico-Medica del Morbo Epidemico della Brazza.« Vincent Prodić (Prodi rodio se god. 1628. a umro g. 1663.) napisao je kronaku o. Brača, o kojoj veli A. Ciccarelli (Osservazioni ecc. str. 18): »La quale benché abbia del romanzesco contiene molte verità.« Spomenutu je kronaku napisao vlastelin Prodić g. 1662., a poslije je prepisao Ciccarelli i Jerolim de Buffalis. Nije mi poznato čiji je stariji prepis. – Ja sam ga našao u biblioteci Oo. Dominikanaca na Bolu, te ga prepisao uz sve nedostatke, da se vjerno sačuva. – Rečeni je Prodić ostavio (po svjedočanstvu A. Ciccarelli-a) veliku zbirku rukopisa o Braču, te rek'bi, da su ti rukopisi u Pučišćima.

Po svoj prilici V. Prodić u sastavljanju rečene kronake poslužio se je dosta djelom nadpopa Bračkoga Dujma De Cranchis, pa ga s toga i prepisujem iz A. Ciccarelli-a (str. 91–94.) da ga se usporedi:

*
* *

Smatram nepotrebnim ponovo objelodaniti latinski sastav D. de Cranchisa (Hrankovića), jer je dosada bio dva puta štampan, i to od Andrije Ciccarelli-a (»Osservazioni sull'Isola della Brazza e sopra quella Nobiltà«, Venezia, 1802, str. 91–94) i od Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u redakciji K. Kadleca (Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, vol. XI, Zagreb, 1926, str. 201–203).

Uvodničar V. Vuletić Vukasović na kraju svog prijepisa Hrankovićeva sastava piše:

Prodić se ponajviše sudara s Dujmom de Cranchis u nagadjanju, kako se je naselio otok Brač, pa se u tomu pogledu ove dvije kronake popunjuju.

U Korčuli, 1885.

Vid Vuletić-Vukasović

Ex Cronica Jo. Savorgniani, Auctore seculi XI, qui extat inter M : S : S : N. Clar: Viri Apostoli Zeno

omissis

Ex margine anno 866 Seguenti vero anno mense Maj. Ad Saracenia Creta Insula egredientes quesda Dalmatiarus Urbes depopulati sunt, paritoque alias Brachiensem ejusdem Provincie Urbem invaserunt.

Venezia

1278. p(rim)o Ap(ri)le. Che l'Isola di Terra, e con l'altre Isole, che dipendono da quel vescovado, siano riceute sotto il Dominio della Signoria

1282. p(rim)o 7-bre Brachie Potestas eligatur per duos annos solum.

1292. 22. 7-bre. Brachie civitas muretur, et habeat arcem.

*
* *

Napadaj Saracena sa Krete na Brač, prema prednjem podatku, desio se g. 866., i taj napad je mogao biti izvršen na južnu obalu Brača, najvjerojatnije na naselje kod današnjeg Bola na podnožju brda Koštila. Isti podatak donosi i F. Šišić (»Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara« 1925. str. 351. nota 11) po Ivanu đakonu mletačkom i Monticolu (str. 119–120), i to za g. 872. Međutim, Šišić dodaje »Ali grada Brača nema; pored toga još je tada otok bio neretljanski; nemoguće je misliti, da bi mletački ljetopisac žalio njihove gubitke«. Prema bračkim kroničarima (Hranković g. 1405., Prodić, a zatim i po drugima) Bol tada nije bio neretljanski, jer su ga držali bjegunci iz porušenog romanskog Škripa. Kod Bola ima još romanskih ostataka: na zapadu od Bola kod Rata nalazi se ruševina piscine, a u luci kod glavne česme nalaze se pokrovi dvaju sarkofaga; otprilike pred pedeset godina za jedne oluje, kad su valovi iskopali pijesak i žalo, kažu, da su se opažali na plitkom dnu tragovi nekih zidina, koje je kasnije more opet prekrilo. Nešto slično pričaju da se primijetilo i između Borka i Rata. Ktomu i sam naziv brda Koštilo znači tvrđu.

Zaključak od 22. rujna 1292., da treba utvrditi na Braču Nerežišća, nije bio nikada proveden. Glavno mjesto Brača – iako je kao takvo ostalo do 1. siječnja 1827 – nije bilo nikada ni opasano zidom ni utvrđeno.

PRODIĆEV PREDGOVOR ČITAOCU

Al Lettore

Viene alla luce del Mondo la Cronica della Brazza divisa in due parti, l'una, ch'è la presente da due libri terminata, l'altra ne ha cinque, e dovrà fra pochi mesi susseguitare.

Non creder già che alcun ambizioso o avaro affetto sia stato il sprone di questa opera; perchè nè in Lei compeggia l'errudizione della virtù, ne della faticha all'Autore alcun utile rissulta.

Il motivo principale di scriverla è stato il non ritrovarsi alcun altro continuato, et intera memoria delle cose dell'Isola dai primi principij della sua abitazione, sino all'ingresso della presente molestissima Guerra.

Et il fine di stampar l'opera stessa è devenuto dal desiderio, che a cadauno de Posteri ne penetri la Notizia, prima ch'ella perisca nell'oblio, e venga assorto dalla voracità degl'anni onde l'animo ben composto, illuminato di quanto occore, e addottrinato con breviore di lettura di ciò, che altnimenti averebbe convenuto aquistar con una lunga e pericolosa esperienza, sappi prudentemente governarsi (e colla mira dovuta ai vantaggi della sua Patria, et in primo luogo a quell'ubidienza e divozione, verso il natural Prencipe, che lo regge, la qual possa render piu sempre Benemerita e cara la Fede del suddito) dei fatti buoni, e lodevoli si faccia incitatore, e dagl'accidenti degni di Biasmo, schivi totalmente il pericoloso esempio.

Essendo pur troppo vero, che docet exempla, e che molte azioni si farebbero e tralasciarebbero, socondo la loro buona, o rea natura se nel primo aspetto fossero conosciute, o almeno giudicate per tali.

E però dove non vi è il fondamento della prova vera maestra degli eventi, deve essere almeno il conoscimento dell'Istoria, Figlia et Legittima erede di quella: onde in tale ritratto delle umane vincende col riflesso adi passati, possa come in un specchio distinguersi l'immagine de dì presenti, e compredersi anco quella delle più lontane conseguenze, per procacciarle, ò divertir le secondo il bisogno.

Consiste q.ta materia di due soli ellementi, uno è il sodo della verità, non punto tocco delle torbidi Agre dell'alterazione, ma appoggiato al polo alle Croniche di buoni statuti, e Refformazioni municipali, Privileggi, et altri atti, e sovrani Publici Decreti, sparsi, mà che già pure con dilettevole, et onorato sudore sono stati dallo stesso Autore distintamente sotto i loro titoli raccolti, come ben presto se ne vedrà più copioso l'effetto, et il frutto insieme.

L'altro è il puro, e sereno genio, col quale nudo affatto dall'ombre d'ogni passione senza fictura d'Interesse, si è data la forma al soggetto.

Vivi dico sicuro, e sino, che sopragiunga il secondo gradisci il primo pur lo composto di buona volontà, e generato dal fatto, del quale bramando certezza maggiore coll'affacciarti alli suddetti antichi, e publici documenti e coll Legger questi scritti ne resterai pienamente pago. Addio.

*
* *

U ovom predgovoru »Čitaocu« Prodić veli, da dolazi na svijet njegova kronika, koja da je podijeljena u dva dijela, te da je ovaj prvi dio dovršen i da se sastoji od dvije knjige; drugi dio, koji se sastoji od pet knjiga, kaže, slijedi kroz malo mjeseci.

Premda bi se iz Prodićevih riječi (»viene alla luce del Mondo la Cronica della Brazza« i »il fine di stampar l'opera stessa è devenuto dal desiderio, che a cadauno de Posteri ne penetri la Notizia, prima ch'ella perisca nell'oblio«) moglo pomisliti, da su prve dvije knjige prvog dijela kronike štampane, ipak do toga sigurno nije nikada došlo, jer bi na njih negdje naišli. Iz spominjanih prijepisa također ne proizlazi, da je prvi dio štampan; mjesto sadašnjih prijepisa, na pr. de Buffalisova datiranog g. 1779., mi bismo imali štampano djelo, pa bi prijepisi bili suvišni.

Svakako je očigledno, da je Prodić dovršio prvi dio (I. i II. knjigu), te imamo nekoliko poznatih prijepisa. O njima smo već progovorili nekoliko riječi.

Prodićev prvi dio dovršen je g. 1662. Stoga nastaje pitanje (a slično postavlja i Vitaliano Brunelli u svom članku o A. Ciccarelliju), zašto Prodić nije bar dovršeni prvi dio štampao? Istina, Prodić spominje tadašnji rat (»presente molestissima Guerra«), ali nije vjerojatno, da bi to bilo spriječilo štampanje dovršenog prvog dijela, jer je rat, t. j. Kandijski 1645–1669., otprije počeo i duže trajao, što nije sprečavalo Prodića, da se onako izrazi. Vjerojatnije je, da je izvršenje Prodićeve nakane spriječila bolest i smrt, jer je pisac Vicko Prodić umro 10. rujna 1663.

Iz Prodićevih riječi može se zaključiti, da je već i drugi dio (od pet knjiga), do kojega se nije došlo, mogao biti pri završetku. Ciccarelli (29. ožujka 1759–14. listopada 1822) naveo je, da postoje još mnogi Prodićevi rukopisi i da se nalaze u pohrani kod neke obitelji u Pučišćima. Ako su uistinu postojali u Ciccarellijevo doba – a nema uzroka, da mu se ne vjeruje – čudno je, da ih A. Ciccarelli, koji je mnoge rukopise prepisao, nije prepisao i sve odnosne Prodićeve rukopise. Sve spomenute rukopise ni kasnije nitko nije objelodanio, ni prepisao. Prema tome oni su vjerojatno pred duže vremena nestali nebrigom nezahvalnih Prodićevih baštinika. Ako su ipak, možda, bili negdje u Pučišćima sačuvani do Drugog svjetskog rata, što je malo vjerojatno, onda su nastradali u kolovozu 1943. kad su talijanski vojnici spalili Pučišća, ukoliko ih nije prije spalila posljednja Županić (Zuppaneo).

Sadržaj t. j. kazalo (s rednim brojevima) prema prijepisu Jerolima de Buffalisa (Bol) odnosno Vida Vuletića Vukasovića (Akademija, Zagreb)

INDICE

No. 1. Situazioni e discrizioni dell'Isola ...
No. 2. Come da principio fu abbitata da Pastori di lingua slava ...
No. 3. Invenzioni di fori, e ridotti dell'aqua piovana, per sostenimento del Bestiame ...
No. 4. Cosa siano detti. Gli Animali non si potevano abbeverar dentro ai laghi. Quasi ogni anno si nettavano ...
No. 5. Qual era vitto de Pastori. Com'ingressavano, et seminarono i terreni. Qual il loro vestito, e calciamenti ...
No. 6. Formarono di legno diversi vasi. Traevano l'oglio dalle Pomelle di lentisco. Di quelle di Ginepre et altre dette Fragole si valean per allimenti ...
No. 7. Questo uso resta continuato dalla povertà, e si creano capij, e custodi di sopra delle Pomelle di lentisco, che cotteste nescono avide, buone da mangiare ...
No. 8. Antenare approdò nei Porti della Brazza a cui rimasero con quell'occasione diversi Greci ...
No. 9. Vi si accasarono, et amicarono con Pastori, introduecendo l'uso de Navigli e Comercio ...
No. 10. Com'inventarono a fabricar le case, e far gl'apiarij ...
No. 11. Diedero principio alle ville di Cumazzo Superior, Mossula, Gradac, Dubroviza, et Bolo, ove tenivano il porto per li navigli ...
No. 12. La parte, che guarda alla Terra ferma una non fu abitata per causa de Pirati ...
No. 13. La forma, et sito de sepolcri ...
No. 14. L'opinione circa i carboni ritrovati nelle zarre in entro sepolcri riposti ...
No. 15. L'Isola era soggietta a Sallonitani ...
No. 16. Quando Salona venne a riconoscher il Romano Impero ...
No. 17. Come li Popoli Brazzani furono obligati alla contribuzione de Galeotti ...
No. 18. Quando, e come si convertirono alla Fede di Cristo ...
No. 19. Origine della Chiesa di San Cosmo di Gradac, ogni Santi di Cumazzo Superior, et Bol ...
No. 20. Fondazione di Spalato ...
No. 21. Crudeltà di Docleziano ...
No. 22. Taglio de sassi alla Brazza per la costruzione del Palazzo, et altre Fabriche di Docleziano ...
No. 23. Quando, e come obligati a tutte l'Angarie publiche i popoli Brazzani ...

No. 24. Onde deriva il nome di Splisca ...
No. 25. Origine di mastri Taglia Pietre alla Brazza ...
No. 26. Prima abitazione, e Denominazione di Scrip ...
No. 27. Quando, e da chi destrutta Salona ...
No. 28. Ricovero de molti Patricij, e Popolani Salonitani sopra l'Isola ...
No. 29. Accasamento loro vero il Capo superiore dell'Isola medesima le Professioni intraprese per vivere.
No. 30. De Nobili fabricata una città a Sripic ...
No. 31. Come li Nobili, che privi d'ogni comodo eran fugiti sull'Isola furon necessitati all'esercizio della profession rurale pe viver onoratamente ...
No. 32. Fortuna de Pirati. Li luoghi di San Zuanne e San Pietro perchè così chiamati.
No. 33. Fondazione di Mirza, Cumazzo Inferior e Neresi ...
No. 34. Rissoluzion d'alcuni Nostri Salonitani di Partirsi dall'Isola per abitar Palazzo di Docloziano ...
No. 35. Restarono alla Brazza da quaranta, e piu Famiglie de Nobili quindeci comode, e l' altre tutte miserabili ...
No. 36. Istituzion del Governo Civile alla Brazza a imitazzion d quello di Spalato ...
No. 37. Felice principio della Città di Scripich ...
No. 38. Aquisti de Nobili Comodi, et loro trafico ...
No. 39. Origine della Doana de Pesse, e della Tera ...
No. 40. Era ridotto in catastico il monte Borovich ...
No. 41. Il trentessimo serviva per suplire alle spese Publiche, li Ter reni communi venivano dal Conseglio disposti, et anco locati a teratico ...
No. 42. Il Denaro delle Condanne si teniva nell'erario ...
No. 43. Quando fabricate Male e Velle Loque ...
No. 44. L'arciprette era Capo del Clero ...
No. 45. Quanto tempo si mantenero inballtato li Brazzani. Splisca porto per Fuste ...
No. 46. Brazza non volle dipender da Nerentani; ma riconosceva i Romano e Greco Impero ...
No. 47. Mossa de Nerentani contro Brazzani. Abbrugiamento de convento della Valle di Postire ...
No. 48. Incendiamento del Convento di Lovracina ...
No. 49. Assedio della Città di Scripic, sua resa, e distruzione ...
No. 50. Rettirata de Nobili, e del Popolo a Bolo, ove fu erretto un Castello ...
No. 51. Osservazione delle ruine di Scripic ...
No. 52. Atto Generoso d'un Nobile. Brazzani si dedicano sotto la protezion di quelli di Nerenta ...
No. 53. Causa della Cognoniminazione de Prodi ...
No. 54. Origine degli Casali di Dol, e Mali Brigh ...

No. 55. Prima Instituzion del Conseglio a Bolo da quanti Nobili era formato ...
No. 56. Forma del Maggistrato, e sua Autorità ...
No. 57. Facoltà di Conseglio ...
No. 58. Creazion del Camarlengo, delli Boccari, e del Canceliere ...
No. 59. Ellezion de Giudici, Giustizieri per i luochi dell'Isola ...
No. 60. Similmente di Piazari, Postici, e Sbiri ...
No. 61. Si creavano ogni anno li capitanij delle Fuste, e delle Cemide, cioè persone Nobili, per il Conseglio ...
No. 62. Origine del Conseglio Minore, poi detto segreto, come si riduceva.
No. 63. Le deliberazioni di questo dovevano esser confermate dal Conseglio Maggiore ...
No. 64. Li dodeci Nobili del Conseglio Minor li conti avevano introdotto di voler ellegger ...
No. 65. Decreto della Comunità, che non avessero alcuna facoltà, se non quando fossero elletti per il Conseglio Maggiore, e che dovessero assister alla vendita di conti de camarlenghi ...
No. 66. Gli atti Publici si scrivevano in lingua latina ...
No. 67. Perchè elletto dal Conseglio il Publico Interprete e qual sia l'Incombenza sua ...
No. 68. Soggiogazion de Nerentani, e l'origine delli Popoli di Craina, le depredazioni, che questi facevano nel Capo Superiore dell'Isola, sebben era rassegnata alla protezione della Serenissima Republica di Venezia ...
No. 69. Quando e come fu destrutta la Terra, o città di Bolo. Rettirata de Nobili col Popolo a Costillo e poi a Neresi ...
No. 70. Origine delle Ville di Strazevnich, e Prasnize ...
No. 71. Fondazion del Palazzo della Comunità a Neresi, e della sala per il Conseglio ...
No. 72. Il Popolo ne contribuì la Manualità coll'ordinario riconoscimento di cinque soldi al giorno ...
No. 73. Raccolta della prima Denominazione del Statuto Municipale.
No. 74. Instituzion delle Guardie per l'Isola sotto la Direzion de Capi Nobili ...
No. 75. L'Isola di nuovo si rassegna sotto la Protezione della Republica, e ne Riporta gran frutto ...
No. 76. Possesso della Dalmazia conceduto alla Republica Veneta dal Imperatore. Retrocessione del Dominio d'esso di Zara, Trau, e Spalato ...
No. 77. Quando e come Brazza convenne redursi sotto il Dominio di Re d'Ungaria Colomano ...
No. 78. La Division continuata da Brazzani alla Serenissima Republica ...
No. 79. Privileggi concessi dal Re alla Comunità, e confermazion dell'obligo al Popolo sopra Galiotti ...

No. 80. Chi fu primo Vescovo di Brazza, et Lesina ...
No. 81. Coll'assenso del Conseglio si reconobbe per Metropolita l'Arcivescovo di Spalato ...
No. 82. Decreto del Conseglio circa l'ellezion de Curati, e la proposta d'essi ...
No. 83. Il vescovo teniva la sua Ressidenza a Bol, e s'intitolava prima di Brazza, e poi di Lesina ...
No. 84. Trasportarono poi i vescovi la loro sede a Lesina ...
No. 85. Mancate per conseguenza tutte le altre dignità, restò quella sola di Arciprete, et li Beneficij de Cannonici si divolvero alle chiese de Curati ...
No. 86. Instituzione del Vicario fatta dal vescovo stante la sua absenza ...
No. 87. Perchè furono tralasciate le Laudi, e molte altre cerimonie spettanti al Magistrato secolare ...
No. 88. Danni fatti dagli Uscochi di Almissa contro quei del Capo superior dell'Isola, e del convento di Povglie ...
No. 89. Privileggi concessi alla Comunità da Steffano terzo Re d'Ungaria ...
No. 90. Andrea Secondo Re d'Ungaria, approdò sotto Bolo nell'andar all'impresa di Terra Santa. Providde l'Armata di vittovaglie e condusse diversi venturieri Brazzani ...
No. 91. I Fratelli Moldaci, Almissani chiamati per Conti alla Brazza, per non patir le loro ostilità ...
No. 92. E perchè aspiravano alla Tirania furono cacciati coll'ajuto de Spalatrini, de quali fu elletto uno per Conte alla Brazza ...
No. 93. Ricovero di diversi Spalatrini alla Brazza per le scorerie de Tatari ...
No. 94. Ordine del Re Bella, perchè i Brazzani non fossero danneggiati da quei di Almissa ...
No. 95. Brazza di nuovo si raccomanda alla Protezione della Serenissima Republica ...
No. 96. Almissani abbrucciarono il Palazzo della Comunità a Neresi, cogl'archivij, et altre Publiche Scritture ...
No. 97. Armamento di Fuste alla Brazza sotto comando de Nobili per custodia dell'Isola ...
No. 98. Per la gran spesa, che vi andavano non si è potuto racconciarsi il Palazzo, li Consegli si convocavano nella chiesa di Neresi ...
No. 99. Il Podestà di Lesina Nobile Veneto elletto per Conte anco della Brazza ...
No. 100. Il detto Podestà vi mandò un vicario ...
No. 101. Sotto questo Podestà furono rinodati li primi tre libri de statuti, comfermati prima per il Minor e per il Maggior Conseglio ...

No. 102. Perchè li detti statuti siano consimili a quei di Lesina ...
No. 103. Tregua tra la Serenissima Republica, et il Re Lodovico ...
No. 104. Doppo finita, il Re, assediata la Dalmazia, prese tute le città ...
No. 105. Perciò fu Brazza necessitata spedir Ambasciatori al detto Re, e chieder la confermazione degl'Antichi Privileggi ...
No. 106. Fame, e Peste, che consiguito alla Guerra ...
No. 107. Stabilimento di Pace tra la Serenissima Republika, et il Re Lodovico, che riebbe affato il Dominio della Dalmazia ...
No. 108. Prima di tal conclusione fu dall'Armata Veneta per vendetta de Spalatrini posta a ferro e fuoco l'Isola e di Solta.
No. 109. Mal Contaggioso a Spalato, trasportato alla Brazza ...
No. 110. Li Isg.ri alla Sanità venivan elletti dal Conseglio – portentosa quantità di locuste ...
No. 111. L'aggiunta del quarto libro delli Statuti ...
No. 112. Morte del Re Lodovico. Provissione S.a di furti ...
No. 113. Ambasciatori, e sindaci elletti dal Conseglio al Re Steffano Tvarco. Forma della Comissine loro data. Confirmazion fatta dal Re de Privileggi a Brazzani. La Camera de Sal, et il Trentessimo riservato per sua Maiestà ...
No. 114. Altra Parte presa dal Conseglio in matteria de Ladrocinij ...
No. 115. Brazzani soccorono i Spalatrini Nobili nella sollevazione, che contro questi avevano fatto i Popolani ...
No. 116. Nova ispedizione d'Ambasciatori fata dalla Comunità a Valadislavo Re d'Ungaria, il quale li confermò i Privileggi ...
No. 117. Detto Re allievò Zara alla Republica, et al duca Harvoia Spalato ed l'Isola . . .
No. 118. Spalatrini cacciarono Balsa figlio di Harvoia, e Brazzani se ne liberarono anche, volendo essere suditi del Re Sigismondo all'ora Regnante ...
No. 119. Morte di Harvoia. Sovraintendenza de Ragusei ottenuta sopra l'Isola, e tentativo fatto d'aver Almissa ...
No. 120. Algra aggiunta al Libro quarto di Statuti sotto il Conseglio Raguseo ...
No. 121. Per oppera di Reina Barbara moglie di Sigismondo, Brazza ritornò sotto alla corona di Ungaria, escluso il Dominio Raguseo ...
No. 122. Consolazion, e Pensieri de Brazzani ...
No. 123. Molte provissioni prese nel Conseglio della Brazza sopra il buon govoreno, e stato dell'Isola, che furono intitolati il primo Libro delle Reformazioni ...
No. 124. Nel voler spedir Ambasciatori al Re Sigismondo per la confirmazione penetrò, che il Re era ora per allienar l'Isola ad altri ...
No. 125. Si dedicò perciò volontariamente l'Isola alla devozion, et al Dominio della Serenissima Republica di Venezia ...

PRODIĆEVA »CRONICA DELL'ISOLA DELLA BRAZZA«

I. knjiga prvog dijela od No. 1 do No. 7.[1]

Prema prijepisu Vida Vuletića Vukasovića uz isporedivanje s drugim prijepisima rednog broja 1 i 2, i to s trogirskim, sutivanskim i bolskim, zatim red. brojevi 3, 4, 5, 6 i 7.

CRONICA DELLA BRAZZA

No. 1. L'Isola della Brazza, membro del Regno di Dalmazia, hoggi costituito sotto il titolo di Provincia[2] è situata tra[3] Solta, e Lesina[4] intorno alle parti più intime del Golfo di Hazona,[5] hora della Nerenta; dalla parte settentrionale[6] tra[7] la Terra ferma[8] con le riviere di Spalato, Primorie, Almissa, e Vruglia, da Levante Macarsa[9] il più vicino tramine al Continente sendo di cinque Miglia, da Ponente è fronteggiato dall'Isola sudetta di Solta, e da Mezzo giorno fiancheggiata da quella di Lesina con interposicion di brevi Canali, che formano il Confine tra questi Scogli.

La sua lunghezza è di trenta Miglia[10] in circa, la maggior larghezza di dodeci. Attorno di se non ha Sirti, ne Scoglietti, eccetuato uno, che si apre tra il Capo inferiore d'essa, et il superiore[10] di Solta chiamato Merduglia et abbondante di Conigli. Ha porti moltiplici, e diversi capaci di grande armata. Li piu famosi dalla parte di Tramontana sono Bobovischia, Stipagnsca, San Zorzi, San Pietro, Splisca, Postire, Pucischie, e Valle Grande di Povglie. Quei dalla parte estesa al Mezzo giorno, chiamata Spiazza sono Rasohatiza, Radovgna, Zirgie, Paklina, Val di Spina, over[12] Draçeviza, Smarsca, Mazlinova, Luçizze, e Batischie, o ver Ossibova, e sono tutti profondi ne'suoi liti.

Dal canto origientale[13] è assai esposta ai danni de venti[14] Aquilonari, volgarmente detto Borra.[15] Quando è quieta l'Aria[16] col mare, ha l'Isola una proprietà la Notte di terrenegiare, e tutta cosi velleggiando, si puo[17] circondar attorno. È montuosa, sassosa, Boscosa, composta di vallade coltivabili, che cominciando dalle marine vengono a terminar per lungo tutto,[18] dalla parte però di Tramontana sotto il dorso dai più alti Monti, le cime de quali poi sono variate di ristrette, ma polpose vallicelle, tutto il resto sendo osprissime balze, et oridi[19] Boschi, che dal Capo superiore[20] si distendono sino all'inferiore[21] dove l'altezza di essi Monti si va abbassar in una Campagna assai bella chiamata Neresi; ha anco un altra[22] campagna detta Vesce Poglie,[23] et una altra[24] Raçno Poglie.[25]

Non ha[26] Fiumi, ma bensi Aque vive[27] et in particolare un sorgiente[28] in una valle al mare, detta Lovreçina, che aprendosi[29] con la rottura del monte in chè[30] poca spesa[31] concorrebbe, si venirebbe a[32] formare una belissima fontana. Ha Antri, e Voragini[33] diverse. Pedrare[34] nobilissime di[35] far sassi, così da fabriche delle mura, come di abbeliamenti di case.[36]

È copiosa di vini, provedendovi in buona parte Dalmazia,[37] e Venezia. Sono di ottima qualità, e di piu sorti. Quei[38] che si fanno alle Marine, sono potenti, e delicati, quei[39] che produce la Campagna di Neresi, gentili et esquisitissimi: gli altri[40] racolti presso la Somità dei Monti più alti sono ben vigorosi m'anno[41] della crudità,[42] et quei che sopra detti Monti nascono, per la [43] frigidità sono di pochissima forza, garbi, et anno[44] del sasso.[45] Fra Fichi in quantità assai buoni e[46] massime secchi. Di ogni altra sorte de frutti, ma[47] pochissimo oglio, gli Abbitanti[48] non dilettandosi di farne l'impianto. Produce Miele in perfezione, poco grano, Legna in quantità. Zqee,[49] et Ginepri da pescar a[50] lume, pesse[51] di ogni sorte marittimo,[52] e specialmente sardelle, Zafrani, Bovini,[53] Mandre grandissime di Capre, e Pecore, Pesci armati, e sopra tutto Datoli. Ha le montagne ripiene di semplici[54] preciosi, di Salvie e di Rosmarino. Vi è materia di far Triacche, per l'abbondanza straordinaria di vipere.[55] Ha cacciaggioni di Ucelami,[56] Colombi, Tordi, Merli, Beccafichi, Cottorni, Lepri, Faine, et simili altri diporti. Vi sono montagne espressamente destinate, a pascar gli Animali.[57]

La somità de suoi Monti non è accuta, o ristretta, ma larga, et ampla, dove da Levante, vi è una valle chiamata Grimazza,[58] da Ponente quindeci Miglia[59] discosto un altra[66] piu profonda, ma[61] meno larga detta Dubochi Dolaz, ambi due di forma Sferica[62] e circolare, e che rasembrano quasi Teatri naturali da Giostre, et torneamenti.

Ha due Terre, una chiamata Neresi, Ressidenza dell'Illustrissimo Sig.r Conte,[63] e Comand.te[64] dell'Isola, ov'è il[65] Palazzo de Nobili, con la Sala del Conseglio della Comunità. L'altra[66] detta Bol, nella quale abbitarono[76] ai secoli passati i vescovi, et ha[68] questa pure una bella campagnola al mare, è mercantile, et assai commoda[69] al trafico.[70] Ha quattro[71] Castelli, cioè San Zuanne, Scrip, Postire, e Pucischie;[72] tre fondati alle Marine; Scrip solo un Miglio distante. Ha pure[73] al lito tre[74] luoghi ciamati Milnà,[75] San Pietro, e Splisca. Vi sono tra quella[76] sulle[77] Marine, et fra Terra[78] diversi Castelli[79] cioè Cumazzo inferior, Cumazzo Superiore[80] Prasnize, Dol, et alcune Ville nominate Bobovischie, Povglie, Novo Selo e Mirce ...[81]

No. 2. È abbitata[82] da no.[0] de Uomini[83] da non sprezargli[84] dotati da robustezza di Corpo, e di vivacità di Animo,[85] i quali con una certa bontà di Natura[86] loro particolare, abbraciano la sobrietà, et l'astinenza del superfluo bere il vino, e perciò sono uomini[87] non troppo sdegnosi, ne[88] dediti alle risse, et agli omicidij.[89]

Sono amatori della pietà Cristiana, cultori della fede, industriosi, e del tutto nemici[90] della Pigrizia, di Nobile ingegno, che attende all'Agricoltura,[91] nel che si esercita[92] la mag.r[93] parte chi a intagliar le Pietre,[94] chi alla Navigazione,[95] essendovi molti Vasselli,[96] et altri Legni di trafico. Chi si aplica[97] all' Arme,[98] chi alle Lettere. Ha avuto,[99] et nodrito piu Capitanij[100] valorosi, e che[101] coll'arte della milizia, anno, servendo[102] piu Prencipi, ilustrata maggiormente con se stessi la Patria loro; molti Sacerdoti[103] scientifici,[104] essemplari, et di singolar virtù, et integrità, Jurisconsulti[105] celeberimi, e nelle Leggi Canoniche e nelle Civili, Cancelieri in Gran numero[106] di gran vaglia, talento, e veramente Poeti di versi[107] di fama al[108] grido non ordinario. Dottori in medicina, in Chirurgia, e nella Matematica, che sono riusciti stimatissimi Ingenieri, e presso la santità[110] del Pontefice, e nel stato di altri Potentati.

No. 3. E assai ben coltivata l'Isola, et vi sono molte Famiglie facoltose, e richissime. Era nei primi principj come boscosa, e deserta, abitata da semlici Pastori di Lingua Slava, che vi avean innumerabili Mandre di Animali Minuti, ma per scarsezza di aque vive patì assai ne tempi estivi il bestiame. Onde per poter sussister, e mantenirlo si ressolsero come uomini usi alla coltura della Terra di escavar due fossi circolari in terra cretosa, uno in luogo chiamato Varniza verso il Capo Superiore, et un altro in sito più montuoso detto Globoviza, qualche sei miglia distante verso il capo inferiore, e con questo essempio in altri

No. 4. Luochi pure furono fatte simili escavazioni, e cossì stabiliti i ridotti di aque Piovane, che moltiplicano il Verno, si conservavano poi per tutto il tempo della state, senza diminuzione. Non si permetteva però che nell'abbeverare gli Animali, entrassero dento ma con Ludri,[111] vasi formati delle pelli scorticate di essi Animali, li pastori portavan fuori l'Aqua per abbeverar il bestiame, et ogni anno nettavano le imondizie di tali ridotti, che furono poi chiamati Loque, ò ver Laghi, che di tal maniera sino li tempi presenti, si sono per tanti secoli, quasi sempre mantenuti.

No. 5. Questi Pastori vivevano di Carnaggi, Formaggi, il Latte gli serviva di Bevanda, et i luochi ove sollevano tener le seraglie degli Animali, di questo modo senza fatica ingrassati li Terreni, li seminavano poi non già col mezzo dell'Aratro, ma con la zappa, e zapponi usanza, che pur oggi d'alcuni si continua;

la racolta de quali grani, che riussiva sempre abbondantissima in quel letume si sominstrava il vitto quotidiano per tutto l'anno. La lana, delle pecore, il vestito; il Cuvio crudo di animal grosso, che provedevano dalle parte di Terra ferma si facevano il calceamento, al qual diedero il nome di Panche.

No. 6. Cosi vivevano una vita solitaria e felice da rigori del fredo, e delle ingiurie del cielo ricoverandosi negl'Antri, e nelle Spelonche, a temperando il caldo estivo al ombra de Boschi d'elici, e di Ginepre; Piatti, sedili, Cazze, vasi da Bever formavano di Legno; per trar l'oglio si valevano delle pomelle di lentisco, e quelle di Ginepro gli davano qualche volta l'ali-

No. 7. mento con diverse altre più grosse, chiamate magnighe, volgarmente dette Fragole, e tutte queste cose anche di presente addopra la povertà, circa le pomelle di lentisco facendosi ai tempi proprj ordini espressi, e creandosi capitanij per ogni luogo, che hanno cura di stabilir custodi, et avertir, che dette Pomelle, che cucinate si mangiano, o pur si strucano per trar l'oglio, che riesce molto grasso, non vengano depascinte dagl' Animali.

*
* *

Pored geografskog opisa i privrede Brača u doba Vicka Prodića i etnografskih pretpostavki iz prethistorije, ima pod rednim brojem 2 više interesantnosti. Prodić nam veli, da se pored poljodjelstva, čime se bavi najveći dio stanovništva, i stočarstva, Bračani bave i drugim zanimanjima, tako da neki klešu kamen, a drugi su se odali pomorstvu, jer ima mnogo lađa. Neki su se posvetili oružju, a drugi pismu. Brač je dao više valjanih kapetana, mnogo učenih i kreposnih svećenika, glasovitih pravnika u kanonskim i građanskim zakonima, brojnih kancelijera, na glasu pjesnika, doktora medicine, kirurgije i matematike, koji su postali ugledni inženjeri kod rimskog pape i kod drugih mogućnika. Međutim nama je danas nažalost poznat samo mali broj imena onih Bračana, koji bi se mogli uvrstiti među naprijed istaknute ljude. Prodić je o njima, razumije se, znao kudikamo više i sigurno o mnogima, o kojima mi ništa još ne znamo, a bilo bi vrijedno saznati.

Za istaknute vojnike i vojne rukovodioce, »koji su se posvetili« oružju, a koji su djelovali prije Prodićeve kronike, poznati su nam: oko g. 1489. suprakomit bračke troveslarke Rafael Filippi (Filipović) iz Nerežišća,[112] suprakomiti bračke galije Trifun Martinis oko g. 1538. iz Bola oko g. 1594. i g. 1624. Jakov Cerineo, t. j. Cerinić iz Škripa i Juraj Mladineo, t. j. Mladinić iz Pučišća, suprakomit od g. 1643. do svoje smrti g. 1651, koji se s Bračanima naročito istakao u borbama Kandijskog rata u našem primorju,[113] zatim Vužići iz Bola, koji su se istakli »con gl'impieghi de propri vascelli nel publico servizio nella presente querra, e delle vite ancora all'espugnatione di Clissa hanno autentificato la propria divozine e fede«, te su braća Vicko i Ivan (i njihovi nasljednici) bili pri-

mljeni g. 1654. u bračko plemstvo.[114] U ratu na Kreti (Kandiji) istakli su se Jerolim Michieli (Mičelović) i njegov brat Vicko, koji je bio smrtno ranjen.

Među svećenicima Prodić je vjerojatno mislio na Dujma Hrankovića iz bivšeg naselja Gradac, koji je g. 1405. pisao najstariju bračku povijest, od koje nam se sačuvao fragmenat. On je g. 1421. postao biskup u Hvaru, ali kao takav živio samo nekoliko mjeseci.[115] Istaknut je bio i prvi pučiški župnik počevši od 15. kolovoza 1566. Bernardin Prodić (za Pučišća i Straževnik), koji je postao vikar i ostao do svoje smrti g. 1589. a vjerojatno je bio i pjesnik. Hvali ga visitator Valiero g. 1579. u svojem izvještaju.[116] Osim toga sigurno je mislio na pjesnika Ivana Ivaniševića i na Šimuna Cerinea (Cerinića) iz Škripa, kojemu je Vicko Prodić i posvetio ovu svoju kroniku.

Među pravnicima svakako mora da je mislio na svog savremenika Jerolima Mičelovića (Michieli), koji se rodio u Postirama 11. siječnja 1600. od majke Jelene (kćerke Janka Marijanovića) i oca Nikole, a umro u Trogiru listopada g. 1666. Napisao je »Pratica Criminale«, koja se dugo upotrebljavala, premda nije bila nikada štampana.[117] Pisao je i historijske rasprave.[118] Njemu i njegovu bratu Vicku posvetila je bračka općina (komuna) štampani bračni Statut i reformacije g. 1656.[119]

Prodićeva kronika govori i o pjesnicima »Poeti di versi« ili »Poeti diversi«. Mi danas znamo samo za nekoliko. Među poznatima najstariji je Mateja Nižetić,[120] koji je g. 1480. u počast bosanske kraljice Katarine pjevao elegije. Bio je latinski pjesnik i već spomenuti Bernardin Prodić iz Pučišća.[121] Iz Pučišća je i Juraj Žuvetić (o. 1566–1607), koji je pjevao i preveo u stihu »Sud pokonji.«[122] Također je iz Pučišća Žuvetićev savremenik Saba (Sabić) Mladinić (o. 1561–1620), autor »Prikazivanja navišćenja divice Marije«.[123] Na Bolu su živjeli Boljanin fra Luka Polovinić Bračanin, koji je napisao g. 1598. »Psalmi Davidovi«,[124] i fra Marko, koji je sastavio oko g. 1615. »Navišćenje muke Isusa Spasitelja našega«. Za života Vicka Prodića g. 1642. štampana je »Kitta Cvitja razlikova« Postiranina Ivana Ivaniševića (1608–1665), koji je izazvao prvu svojevrsnu književnu kritiku u staroj dalmatinskoj književnosti. Pored spomenutih, čini se, da je u drugoj polovini u XVI stoljeću bilo u Pučišćima više pjesnika, jer je bilo spjevano više pjesama na hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku u vrijeme umorstva mladog Boljanina Vicka Martinisa rečenog Trifunovića, koji je došao u Pučišća, da uči.[125]

Što se tiče uglednih inženjera »presso la Santità del Pontefice« pomišljam na Ivana Puljizića, koji bi mogao biti iz Pučišća, kao i pisac kronike Vicko Prodić. Naime, u biblioteci »Archivio storico per la Dalmazia[126] u Rimu postoji neštampani rukopis iz vremena oko g. 1646. o kapetanu Ivanu Puljiziću, Dalmatincu, vojnom inženjeru pape Inocenta X., pod naslovom »Considerazioni, et iuuentioni di Capitan Giovanni Puglisich, Dalmatino, ingegniero militare, dedicate alla santità di N.re Sig.re Innocento X.«

*

* *

Od geografskih objekata Prodić spominje školj Mrduju i veli, da obiluje kunićima. Kunića danas nema, ali pokušaj, da se ponovo zametnu pred nekoliko decenija, ostao je uzaludan. Što se tiče Rasohatice, današnje Rasotice, ona se ne nalazi na jugu otoka, već na istoku Brača, a ostale su morske uvale stvarno na jugu: Radonja, Zirje (ili Zvirje), Dračevluka, Smrka, Maslinova, Lučice i Osibova (crkvica sv. Josipa).

Prave izvorske (žive) vode, o kojima govori Prodić, ima na Braču samo kod Bola. Ostalo su privremena »cidila«. Voda u uvali Lovrečine, koju Prodić ističe, nalazi se na istoku od Postira, ali je slankasta. Slankastih, t. j. bočatnih izvora i bunara ima na više mjesta blizu obale, pa i na morskom dnu.

Dubi Dol ili Duboki Dolac i Grimača ili Gravanica velike su vrtače, prva na jugu od Nerežišća, a druga na zapadu od Pražnica.

Očita je griješka u prijepisu, kad se tvrdi, da su Donji Humac, Gornji Humac, Pražnice i Dol kašteli (vjerojatnije: casali), jer su oduvijek smatrani kao sela. Kad bi bili imali službeni naziv kaštil, značilo bi, da u njima postoje kule, a spomenuta naselja nikada ih nisu imala niti ih imaju.

Interesantno je, da Prodić ovdje ne spominje bivša naselja, koja nabraja g. 1405. Hranković (Cranchis):[127] Straževnik, Pothume, Mosulu, Dubrovicu, Gradac i Podgračišća, od kojih spominje g. 1553. mletački sindik Giustinian[128] među veća bračka naselja: Mosuljicu i Gradac. Međutim zna za Novo selo, koje su vjerojatno naselili poljički bjegunci oko g. 1574., za Milnu i Bobovišća, koja su se odcijepila od nerežiške župe g. 1646. a ne zna za tadašnji zaselak Ložišća, premda su postojala, i to kao odlomak Bobovišća, što se jasno vidi iz spisa, koji govore o spomenutom odcjepljenju g. 1646.[129] Prodić još ne zna (g. 1662.) ni za Sumartin ili Vrhbrač, koji su počeli naseljavati bjegunci iz Makarskog primorja (novi stanovnici, dogoni) od g. 1645.

IZVOD OD REDNOG BROJA 8 DO 123

Premda sam već donio naslove sadržaja iz Prodićeva »Indice«, ipak donosim i nešto opširniji izvod u slobodnom prijevodu na srpsko-hrvatskom jeziku iz povijesnog dijela Prodićeve kronike od rednog broja 8 do 123, t. j. *osim već citiranog* talijanskog teksta u cijelosti pod rednim brojevima 124 i 125, zatim opisnog i prethistorijskog pod rednim brojevima 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 7.

No. 8. Nakon spaljenja i razorenja Troje, Antenor prođe Ilirskim morem na putu za Italiju. Zaustavi se na morskim obalama, koje su kasnije nazvane Dalmatinske, i pristane s
No. 9. brodovima u bračke luke. Iskrca se nekoliko Grka iz grada Ambracije u zalivu Arta, jer se zbog nevremena nisu mogli iskrcati na obali Etolije. Odluče ostati na Braču u

nadi, da će naći načina za povratak u Grčku. Videći, da je na otoku Braču zemlja neobrađena a plodna, odluče ostati. Srodivši se s pastirima dadu ime otoku Ambracia, a kasnije se izmijeni pogrešno u Brazza. Kako su imali sobom nešto novaca, kupe od pastira životinje, da bi se mogli izdržavati, a na kopnu kupe volove za vuču plugova pa počeše pripremati zemlju za sijanje, saditi vinovu lozu, smokvu i maslinu, graditi brodove i trgovati sa Salonitancima. – Preuzeli su jezik otoka (t. j. slavenski – primjedba A. J.) i tako su bili u mogućnosti da pošteno žive.

No. 10. Grci su pronašli način građenja kamenih kuća pokrivenih pločama. Naučili su, kako treba izvlačiti pčele iz pukotina i stavljati ih u kamenice te ih odomaćiti. Oženivši se pastirskim djevojkama namnožili su se pa ne mogavši više živjeti na okupu prešli su na razna mjesta otoka i tako su

No. 11. osnovali Gornji Humac, Mosulu, Gradac i Dubravicu.[130] Utemeljili su Bol, gdje su držali brodove i podržavali promet.

No. 12. Kako je strana Brača okrenuta kopnu bila uznemirivana od gusara, nisu htjeli stanovati pored mora već u brdima, osim na Bolu.

No. 13. Neki obogativši se, htjeli su da i poslije smrti ostave uspomenu pa su odredili, da se zakopaju na vrhuncima brda te da se naslažu velike hrpe kamenja. Pored lješine postavili bi žare s novcem. Ovakvih skladišta ima više na vrhuncima brežuljaka, a u nižim predjelima su pokrivene zemljom. U nekim žarama nađene su veće količine ugljena.[131]

No. 14. Špekulanti (domišljani) ulaze govoreći, da je to bilo nekada srebro i zlato, koje je zbog dugog niza godina postalo vlasništvo vraga i zadobilo crnu suštinu.

No. 15. Brač, kao i ostali dijelovi Dalmacije, potpadao je pod vlasti u Saloni. Pošto je Salona bila podsjednuta, zauzeta i porušena od Azinija Poliona, zapovjednika rimske vojske

No. 16. za vlade cara Augusta, koji je naslijedio vladu nad svijetom poslije smrti Julija Cezara, Brač je priznao rimsku

No. 17. vlast, pa je otok bio obavezan da plaća tribut u ljudstvu, kad je trebalo naoružati dalmatinske galije.

No. 18. Zatim dođe vrijeme i rodi se spasitelj ljudskoga roda Isus Hrist, sin božji i bezgrešne i uvijek slavne djevice Marije. Poslije muke i smrti uskrsne. Evanđelje je propovijedao u Dalmaciji sv. Tito, učenik sv. Pavla, pa tako i na Braču, a vjeru je još bolje učvrstio sv. Dujam, nadbiskup solinski.

No. 19. Na Braču su bile sagrađene crkve sv. Kuzma, sv. Marije u Gracu, Svi svetih crkva u Gornjem Humcu[132] i sv. Marije u Bolu, gdje je kasnije utemeljen dominikanski manastir.[133]

No. 20. Dalmatinac Dioklecijan postao je car. Pošto je proslavio svoje ime, abdicira i povuče se u Salonu. Sagradio je oko g. 290. na obalama prema jugu nedaleko Salone ponosnu palaču.

No. 21. On je ubijao Hristove sljedbenike, ali videći, da time ne može iskorijeniti vjeru Hristovu, pretvarao ih je u robove.

No. 22. Na Brač je poslao majstore kamenare, da istraže, da li će brački kamen odgovarati za gradnju njegove palače. Oni su našli, da je kamen odlične kvalitete te ga počeše vaditi.

No. 23. Puk Brača bio je obavezan da radi, a s tim u vezi bio je podvrgnut svim tegobama. Na mjestu, gdje je bila tadašnja luka, nazvana splitska prema zidinama Splita, vide se ostaci kamenoloma i kamenja sličnog kao kod splitske stolne crkve i splitskog teatra

No. 24. Splitska u ilirskom jeziku ne znači drugo već majka Splita.

No. 25. Tako se dogodilo, da je ostalo na Braču raznih majstora
No. 26. kamenara, koji su se naselili u Gracu, Mosulu i na brdu nešto poviše kamenoloma, gdje je dovoljno žive vode. Tom mjestu dadoše ime Scripie, a to je Škrip.

No. 27. U gotsko doba vođa Totila, zvan kralj Huna, provali iz Teutonije i Poljske u Dalmaciju, poruši Salonu i prijeđe u Italiju te popali i poruši do temelja čak i glasovitu Metropolu.

No. 28. Poginuli su mnogi građani i plemići salonitanskog senata, ali mnogi pobjegoše do luke te se ukrcaše u brodove i doploviše na obližnje otoke, a naročito na Brač, kako to proizlazi iz pričanja Tome Arciđakona[134] i iz splitskog Statuta.

No. 29. Stigavši na Brač mnogi plemići i pučani sagradiše kolibe i nastaniše se u napuštena mjesta zapadnog[135] Brača. Svatko se bavio svojim poslom, neki građanskim, neki obrađivanjem zemlje, neki plovidbom, neki praktičnim zanatima, a neki gusarenjem.

No. 30. Plemići, koji su sobom donijeli nešto zlata, vladahu pučanima (narodom) kao Salonitanci i pod izgovorom osiguranja protiv neprijateljskih napada, nagovorili su ih u dogovoru sa majstorima kamenarima, da se gradi grad Skripic, i tako bi učinjeno, te za kratko vrijeme podigoše

goleme zidine, kojih se ostaci još vide. Zato su se bil taksirali bogatiji plemići, a pučani se zadovoljili, da rade za 5 šoldi na dan.

No. 31. Siromašni plemići, koji su jedva uspjeli spasiti gole živote bježeći iz Salone, zbog krajnje nevolje počeše se baviti poljodjelstvom, da bi mogli živjeti, poput ostalih seljaka.

No. 32. Uskoro su gusari radili, što su htjeli, te su zbog veće sigurnosti svojih brodova izgradili naselja Sutivan i Supetar koja su dobila svoja imena po imenima gusarskih brodova.[136]

No. 33. Zatim su nastala sela Mirca, Donji Humac i Nerežišća.[137]

No. 34. Tako su živjela u miru duže vremena salonitanska gospoda i pučani. Međutim je nekima uglednijima dotužila neplodnost zemlje, oskudica vode i pomanjkanje dobara. Oni, koji su prvi došli na Brač sa zlatom te zaposjeli dobro i najbolje, zaželjeli su da opet vide domovinu. Kako im nije bilo moguće živjeti u spaljenoj i srušenoj Saloni, na nagovor nekog Severa i raznih drugih važnijih predstavnika (Conti), odlučiše prevesti se u Split u Dioklecijanovu palaču, koja je ostala netaknuta, i izabrati je za grad i naseljenje, dok se ne poprave stvari njihove sudbine ili dok se ne bude mogao ponovo izgraditi neki dio Salone ili dok se ne nađe neki bolji položaj, kako piše Mica Madio di Barbacani iz Splita.

No. 35. Tako otputova veći broj sa Brača, ali je na otoku ipak ostalo preko 40 obitelji plemića, od kojih 15 u udobnom stanju, a ostale u siromaštvu, jer sposobnije, koji odoše u Split, nisu htjeli slijediti u dvoumici, da bi mogli ubrzo ponovo biti potjerani ili izginuti. Stoga radije izabraše teži, mučniji i drugačiji život od predašnjega, ali sigurniji i mirniji, negoli da odu u ždrijelo pogibeljima.

No. 36. Tako se naseli Split i Brač, kojega su plemići porijeklom iz Salone, te jesu i mogu se nazvati pravim plemićima. Split postane grad. Stanovnici formiraju gradsku upravu od starijih plemića i sve bolje napredovahu. Oni, koji su

No. 37. ostali na Braču, po ugledu na Splićane, nakon sređenja uprave i drugih potrebnih stvari u gradu Skripiku, nastojali su osnovati gradsku upravu, te uspiju u izboru senata i magistrata prema salonitanskim zakonima, prilagodivši to običajima i potrebama otoka, kako bi dali dobre temelje republici. Zatraživši zakletvu od podanika, nisu priznavali nikakvu drugu vlast, uživajući potpunu slobodu i živeći u dogovoru sa Splićanima. Kad bi se neki brački plemić

preselio u Split, ušao bi u njihov senat, a tako isto i splitski plemić na Braču.

No. 38. Bogatiji plemići, i zato sa više autoriteta, nabaviše stada životinja, pašnjake, i bolja zemljišta, podigoše pčelinjake,

No. 39. zasijaše zemljišta, uspostaviše morski promet, držahu mreže za skuše i srdele, bude udaren namet na »pesse e

No. 40. zea«, što je raslo na brdima zvanim Borovik, koji su bili omeđeni, te nije bila dopuštena sječa svakomu bez naplate.

No. 41. Tridesetina, čime su se izdržavali javni troškovi, utjerivala se samo od stranaca. Zemljišta su se ustupala privatnicima, ali nekima su se darivala, a drugima su se iznajmljivala na četvrtinu, koja se licitirala te davala dohodak

No. 42. dovoljan da se plate vojnici, koji su čuvali grad, a novac dobiven od presuda ostajao je eraru.

No. 43. Po nalogu senata gradile su se lokve u planinskom Braču, a zvale su se Male Lokve i Vele Lokve. Bile su potrebne, da bi se neizbrojivi broj životinja, koje su se jako namnožile, mogao lakše izdržavati na dobrobit otoka.

No. 44. Na otoku nije bilo biskupa. Kleru je zapovijedao natpop.

No. 45. Bračani su ovako vladali više od jednog stoljeća. Brač je posjedovao, posredstvom onih, koji su se bavili gusarskim zanatom, više manjih brodova (fustorelle), koji su se čuvali u glavnim ondašnjim lukama, t. j. u Supetru i Splitskoj, koristeći se njima protiv neretljanskih gusara, kojih se moć sve više širila.

No. 46. Brač nije htio da se podvrgne Neretljanima priznajući samo grčki ili rimski imperij.

No. 47. Ljutiti zbog toga, Neretljani naoružaše više galija i dođoše na otok. Bračani im se nisu mogli oprijeti sa svojim fustama, već su ometali neprijatelja pri iskrcavanju. Zato oni to izvrše noću u uvali Postira, nedaleko grada Škripik.

No. 48. Spališe tamošnji samostan, a također i drugi u uvali Lovrečine te porušiše crkve. Veliki strah zavlada po cijelom otoku.[138]

No. 49. Podsjednu grad Skripik s balistima i montonima i drugim ratnim aparatima. Poslije više dana odvažne obrane, bez pomoći iz Splita ili od drugdje, branitelji su bili primorani na predaju uz uvjet, da mogu kao slobodni napustiti grad i predati ga pobjedniku. Ovi ušavši u grad podmetnu vatru pod grad, imovinu građana, javne arhive i pretvore sve u ruševine.

No. 50. Brački plemići s pučanima uzmaknu u Bol, koji je bio veoma velik i udoban, zaustave se i sagradiše kaštil za obranu.

No. 51. Prema škripskim ruševinama može se zamisliti, kako je grad bio prostran i lijep i da su ga posjedovala bogata gospoda i plemići.[139]

No. 52. Zna se, da se neki plemić iz obitelji Baloi ili Cranchis, koji je bio jako ražalošćen zbog gubitka grada, a želeći slavno umrijeti, žestoko probio između neprijatelja i ubio glavnog vođu zapečativši svojom smrću također smrt mnogih drugih. Da bi utažili srdžbu Neretljana, brački plemići obećaše, da će unaprijed živjeti pod njihovom protekcijom uz neki danak, ali bez obaveza, da za njih ratuju protiv Mlečana.

No. 53. S vremenom oni iz obitelji odvažnog Baloia ili Cranca budu nazvani Prodi, te su otada uvijek bili uvelike poštovani od svih plemića i Brača.

No. 54. Od ruševina Šripika podignu se Dol, onaj Malog Briga iznad postirske uvale, gdje se presele u većem broju obitelji iz Bola.

No. 55. Ovdje su se plemići sastali na međusobno vijećanje. Sazvaše Vijeće (Consilio) i preuzeše vlast.

No. 56. Vijeće se sastojalo od 50 plemića. Ono je izabralo poglavara s titulom »Conte«; bila su mu dodana tri suca, da bi

No. 57. s njima mogao formirati upravu i neprikosnoveno suditi u građanskim i krivičnim stvarima. Vijeće je sebi zadržalo određivanje zakona i ostalih izvanrednih stvari.

No. 58. Bio je određen kamerlengo, koji je morao voditi račune i držati blagajnu prihoda. Bokari za svako mjesto[140] morali su ubirati plaću određenu za konta, da bi mogao pošteno obnašati svoju čast. Bi izabran i pisar za građanske i kriminalne akte uprave, te je nazvan kanceljer općine.

No. 59. Bili su postavljeni po naseljima (mjestima) poneki plemići s nazivom suci, koji su u ime Vijeća sudili u građanskim poslovima do sume od L. 5. Ta je suma kasnije bila smanjena na 20 soldi. Isto tako bili su određeni neki plemići s naslovom justicijera da nadziru utege, vage, živežne namirnice i druge slične stvari.

No. 60. Vijeće je biralo 4 pijacarija, više zbira i postiča,[141] koji su imali procjenjivati štete. Ovi su bili uzeti između pučana, te je svakom mjesnom sucu bio dodijeljen jedan od postiča i zbira.

No. 61. Vijeće je iz godine u godinu biralo iz redova plemića kapetane fusta, koje su bile držane radi obrane otočkih obala. U njima su bili pučani vojnici.

Jo. 62. Da bi se ovakvo stanje održalo, bi osnovano Malo vijeće, koje je kasnije nazvano Tajno vijeće, i to zato, jer se nije sazivalo na glas zvona kao Veliko vijeće od 50, već na traženje konta.

Jo. 63. Znalo se u kasnije doba dogoditi, da ovo Vijeće nije radilo na zadovoljstvo Velikog vijeća, te je ovo donijelo odluku, da dekret Malog vijeća ne vrijedi, ako nije kroz određeno vrijeme potvrđen od Velikog vijeća.

Jo. 64. U toku vremena, kad su se konti osilili, preuzeli su ovlast, da sami imenuju 12 plemića u Malo ili Tajno vijeće.

Jo. 65. Stoga Općina, kako se zvalo plemićko tijelo, donese odluku, da dekreti vijećnika dvanaestorice ne će imati nikakvu vrijednost ako nisu legitimno izabrani od Velikog vijeća, te nametne između ostalih obaveza i tu, da moraju sudjelovati pri davanju računa, koji kamerlengi podnose svake godine.

Jo. 66. Sve javne (službene) isprave pisane su latinskim jezikom. Kako kanceljeri nisu uvijek poznavali ilirski jezik, koji je

Jo. 67. postao materinjim na otoku,[142] Veliko vijeće je izabiralo plemića s naslovom javnog tumača, koji je sudjelovao u kriminalnom suđenju.

Jo. 68. Napokon je došao pad neretljanske moći, koja se bila uspela do prevlasti na Dalmatinskom moru. Venecija zavlada poslije mnogo pomorskih bitaka, poslije smrti dužda Cadiana g. 871., poslije ugovorenog mira za duždevanja jednog drugog Petra Candiana g. 942. i poslije Petra Orseola, venecijanskog dužda g. 991., koji je s jakom mornaricom izvršio iskrcavanja i prešao granice Neretljana bacajući sve pod željezo i oganj. Neretljani zatražiše preko poslanika mir, te im budu nametnuti uvjeti, da sve štete, koje su Mlečani pretrpjeli od početka rata, treba da im nadoknade. Obećali su, da ne će više tražiti danak od okolnih otoka i da se nitko od Neretljana ne će baviti gusarstvom. Primivši Neretljani ove uvjete bi oboren njihov ponos, kojim su ratovali oko 170 godina protiv Mlečana. Tako bi odlučeno, komu ima da pripada more, prema riječima kardinala Petra Bemba i Antuna Sabbelica u »Istorie Veneziane«. Spomenuti rat pridonio je, da su neretljanske zemlje ostale gotovo bez stanovnika. S njihovim ostacima formirani su kasnije ratoborni narodi Krajine. Oni bi doplovili skifovima do otoka pljačkajući sela gornjega Brača i podržavajući uvijek strah i nemir kod stanovništva, premda su se bili izmirili protekcijom Venecije.

No. 69. U toku X. stoljeća Oton II. car Germanije, koji je imao za ženu Teofaniju, kćerku carigradskog cara Nicefora, opljačkao je dalmatinske obale, prema pričanju dubrovačkog plemića Jakova Lucari Petrova. Tada je bio napadnut i porušen grad Bol. Napustivši grad plemići s pučanima povukoše se na obližnje brdo Koštilo, koje je svojim položajem bilo neosvojiva tvrđava[143] i zatim najveći dio prijeđe u Nerežišća, koja se nalaze u unutrašnjosti otoka u lijepoj ravnici.

No. 70. Drugi se rasijaše po zaseocima gornjega Brača, te su tako postala sela Straževnik i Pražnice.

No. 71. Plemstvo dade u Nerežišćima sagraditi palaču za konta i za suce s dvoranom za sastanke Vijeća, na položaju pogodnom za obranu.

No. 72. Kamen za gradnju i ostale manualne poslove radili su pučani uz nagradu od 5 soldi na dan.

No. 73. Pošto je na Bolu bila spaljena knjiga statuta s arhivom, moglo se dogoditi, da dotadašnje stanje ode u zaborav. Stoga budu, prema komisiji Vijeća, sakupljeni svi zakoni i dekreti, koji su bili doneseni u razno doba radi dobre uprave otoka. Ta je knjiga kasnije nazvana statut municipija.

No. 74. Radi veće sigurnosti plemstvo uvede straže po otoku i preda tu funkciju pučanima, ali pod vodstvom plemića. Videći kako stoje stvari i slijedeći primjer drugih otoka Istre i Dalmacije, prizna potajno i Brač Veneciju, koje je moć na Jadranu postajala sve jača, ali uz održanje svoje stare slobode. Stoga, kad je dužd Orseolo sa mletačkom mornaricom osvojio i razorio grad Hvar, Brač nije pretrpio nikakve štete.

No. 75. Godine 1079. dužd Oton Orseolo prisili sve dalmatinske gradove i varošice na zakletvu vjernosti, t. j. da će ostati u stanju, kojemu su se dobrovoljno podvrgli i da nitko od pučana ne će uvoditi novosti.

No. 76. Godine 1084. novi dužd Vital Faliero pošalje poslanike bizantskom caru Aleksiju, da Veneciji na vječna vremena ustupi vlast u pokrajinama Dalmaciji i Hrvatskoj, koje su reče, oduzete gusarima. Aleksije odobri, da Mlečani legitimno posjeduju Dalmaciju i Hrvatsku. Prema nekim historičarima od Faliera počinje se upotrebljavati naziv dužda ove provincije. Međutim se za tadašnje križarske vojne Trogir, Split i Zadar odmetnu od mletačke vlasti, pa to dovede do osvojenja i porušenja Zadra.

No. 77. Poslije smrti kralja Vladislava g. 1103. dođe na ugarsko prijestolje Koloman, koji podvrgne pod svoju vlast cijelu Dalmaciju. Pošto su Hvar, Korčula i Split priznali njegovu vlast, to učini i Brač.

No. 78. Istodobno su Bračani nastojali zadržati i prijateljstvo Venecije.

No. 79. Koloman odobri, da se mogu upravljati po svojim zakonima i municipalnim običajima, ali su se morali obavezati da ne će nikada ići naruku neprijateljima njegova kraljevstva, da će pučani snositi i dalje svoje uobičajene tegobe u davanju galeota (veslača) pod zapovjedništvom bračkih patricija.

No. 80. Otoci Brač i Hvar potpadali su od starine pod jurisdikciju solinske crkve te su bili dosljedno u splitskoj diecezi g. 1145. Tada Bračani protjeraju natpopa, kojega je poslao Split, i po nagovoru splitskog konta Petorna odabraše za biskupa nekog popa Martina Manzarina, kojega je po-

No. 81. svetio dubrovački nadbiskup Andrija. Kako se vidi iz kronike Tome Arhiđakona, biskup Martin prizna za svog pretpostavljenoga splitskog nadbiskupa. Time se zadovo-

No. 82. ljilo i bračko Vijeće. Vijeće odredi, da pored kanonika i drugih časti klera i natpopovi i drugi svećenici, koji treba da se brinu za duše u pojedinim bračkim selima i stoga nazvani »dušobrižnici« (curati), budu imenovani od mjesnih sudaca i zatim izabrani od čitave sfojte.[144] Tako su otada laici držali ovaj jus, iako je imenovanje kasnije prešlo na povjerenike župskih crkava.

No. 83. Biskup Martin i njegovi nasljednici stolovali su u Bolu,[145] koji se opet lijepo obnovio. Tu je češće dolazio konte sa sucima, naročito ljeti, i tu su se zadržavali, jer je Bol primorsko naselje s izvorskom vodom, ali teškom te ne zaslužuje naziv slatke vode.

No. 84. Biskupi su više stoljeća obitavali u Bolu. Bili su titulirani prije kao biskupi Brača, a zatim Hvara, kako se vidi iz javnih isprava, a naročito od 23. lipnja 1379.[146] za vlade kralja Ludovika, biskupa monsinjora Stjepana i uprave bračkog konta Šimuna Arijana iz Genove. Također u drugoj ispravi od 27. lipnja 1410. za vlade kralja Sigismunda, uprave splitskog vojvode Hrvoja, biskupovanja monsinjora Bernardina i vikarijata Ivana Stanice iz Splita. Također u ispravi od 13. srpnja 1418. za vlade istog kralja Sigismunda, biskupovanja monsinjora Jurja i za konta

Radislava Giacote (Jakote) iz Cassali. Također u ispravi od 13. srpnja 1425. za vlade dužda Franje Foscari, biskupovanja istog Jurja[147] i konta Ivana Badoera. Iz jedne isprave od 6. kolovoza 1487. za uprave konta Ivana Bemba vidi se, da je biskup još uvijek stanovao u svojoj palači u Bolu i da je imao prava dolaziti bračkj konte; tu piše: in Villa Boli, in Palatio Episcopatus, Rescidentie Magnifici. Domini Comitis. Kasnije su biskupi napustili svoju bračku rezidenciju i prešli u Hvar, da ondje stalno žive, te je tako došlo, da se tituliraju prije kao biskupi Hvara i onda Brača, t. j. obrnuto nego prije.

No. 85. Pošto su tako prestale i ostale časti klera na Braču, osim natpopa, kojega je Vijeće zadržalo u Nerežišćima, prestalo je i biranje kanonika, pa zato njihova dobra prijeđu na mjesne »dušobrižnike«, t. j. župske crkve.

No. 86. Biskup osnuje na Braču vikarijat, koji ga je djelomično zastupao i imao biti glavni poglavica klera na otoku(kao u Prodićevo doba).

No. 87. Ova promjena je učinila da su otišle u zaborav »laudi«, koje su se o božićnim i uskrsnim svečanostima pjevale u okolnim gradovima, kao i druge crkvene ceremonije, koje je kler vršio u počast svjetovnog magistrata, a također i sudaca, kad su prisustvovali službi božjoj. Izgubio se običaj zbog nedovoljne pomnje onih, koji su se imali za to brinuti.

No. 88. U doba, kad je Brač dobio biskupa, tako nazvani uskoci u Dalmaciji, a danas Omiš, sa barkama (palischermi) i brigantinima iskrcali su se na gornji vrh otoka u predjelu zvanom Povlja, gdje se nalazila crkva sv. Ivana sa samostanom utemeljena u čast sv. Ivana Milostinjara, patrijarha aleksandrijskog,[148] on je tu vršio primjernu pokoru. Ovdje su uskoci načinili velikih šteta i zapalili mnoge okolne kuće, kako neki govore.

No. 89. Godine 1170. Stjepan III., kralj Ugarske i Hrvatske, podijeli povlastice bračkoj Općini, potvrdivši stare običaje, statute i prerogative.

No. 90. Godine 1217. Andrija II., sin Bele III., kralja Ugarske, na prolazu za Svetu zemlju, ukrcavši se u Splitu s jakom vojskom, pristane u bolsku luku na Braču. Dočekao ga je konte, predstavnici Vijeća, glavni delegati otoka i biskup ispod baldahina. Bili su posluženi, a vojska je bila opskrbljena vinom.[149] Uzeli su sobom nekoliko venturina Bračana, koji su htjeli da podnesu pobožne i slavne tegobe. Nastaviše put prema Istoku ostavivši Općini milosti i indulte.

No. 91. Oko 1240. braća Malduč Pribislav i Askar iz Omiša, koji su imali više brigantina i fusta, nisu prestajali uznemirivanjem Bračana. Napadali su iznenadno sad s jedne, sad s druge strane. Pošto su postali nepodnošljivi, Hvarani su ih pozvali za svoje konte. Izabere ih i bračko Vijeće nadajući se, da će ih time umiriti i očuvati Brač od većeg zla.

No. 92. Oni se nisu htjeli zadovoljiti čašću, koje im je podijelilo Vijeće; htjeli su punu vlast pokušavši da stave plemiće u podložništvo. Stoga ovi potajno obznane Splićane o svom žalosnom stanju. Splićani obećaše pomoć, a Bračani im obećaše, da će mjesto Omišana uzeti nekoga od splitskog plemstva. Dugo su ratovali Omišani i Splićani ali su na kraju Splićani pobijedili.

No. 93. Poslije toga su Ugarskom prošli Tatari sve do morskih obala te dođoše i pod Split bacivši grad u veliki strah. Stoga se mnogo Splićana povuče na Brač sa svojim obiteljima i pokretninama.

No. 94. Bračani, bojeći se ponovljene invazije Omišana, g. 1249. poslaše poslanike kralju Beli IV, da izmole shodne mjere. Kralj pismeno opomene omiškog bana,[150] te ovaj počne strogim kaznama protiv onih Omišana, koji bi se usudili pljačkati Bračane, odane ugarskoj kruni.

No. 95. I Mletačka Republika je poslala kralju poslanike nakon petog osvojenja Zadra. Kralj se odrekne svih prava, koje su on i drugi kraljevi imali u Zadru. Videći Bračani, da se venecijanska vlast počinje stabilizirati u Dalmaciji, obrate se opet Veneciji preporučujući se duždevoj zaštiti. Izjave gotovost, da služe duždu, iako su imali obaveza prema kralju Ugarske, svom prirodnom vladaru.

No. 96. Omišani, željni da se osvete Bračanima kakvom iznenadnom i većom akcijom, jedne noći mjeseca srpnja prebace se u luku Sv. Jurja na donjem vrhu Brača[151] i noću tajno uznapreduju do Nerežišća, podmetnu vatru pod općinsku palaču, arhivu i službene spise, tako da je prije svanuća sve bilo pretvoreno u pepeo, a konte s obitelju jedva se spasio.

No. 97. Da bi se očuvali od većeg zla i lopovština, Vijeće odluči naoružati nekoliko fusta pod zapovjedništvom plemića, da čuvaju otočke obale.

No. 98. Troškovi su bili veliki i sav prihod Općine se za to upotrebio, tako da ništa nije ostajalo za obnovu palače. Stoga su se sastanci Vijeća održavali u nerežiškoj crkvi. Jedva je bilo moguće udesiti za konta nekoliko soba za stanovanje.

No. 99. Na upravi Hvara nalazio se tada mletački plemić, kao potestat, Marin Falier. Njega odluče Bračani izabrati za svog potestata i time ga obvezati, da ih štiti.

No. 100. Iskliknut (izabran) od Vijeća za upravljača a ne mogavši napustiti Hvar, pošalje na Brač zamjenika (»vicario«), koji se prezivao Stjepan pok. Mihe iz Zadra.[152]

No. 101. U već spomenutom požaru Palače bili su među ostalim spisima spaljeni i statuti, od kojih ništa nije ostalo. Stoga Bračani zamole potestata Faliera, da to uredi, a ovaj odredi da se treba pridržavati prvih triju knjiga municipalnog statuta, koji su bili obnovljeni 1. svibnja 1305. te potvrđeni od Malog i Velikog Vijeća otoka Brača, a uz odobrenje i privolu cijelog puka.

No. 102. Tako se dogodilo, da su ovi statuti u mnogome slični hvarskima.

No. 103. Godine 1311. Zadar se po šesti put pobunio. Mletačka vojska ga je podsjela i svladala. Unatoč tomu godine 1342. Zadar se pobuni i po sedmi put. Opet je bio blokiran. Poslije pomoći kralja Ljudevita sa 20 hiljada Zadar se preda Veneciji zbog neimaštine. Primirje je bilo ugovoreno na deset godina. Nakon navršenog termina kralj je počeo uznemirivati Dalmaciju, te je gotovo istodobno podsjeo sve primorske gradove, koji su bili pod zaštitom Venecije.

No. 104. Poslije duge borbe i mletačke pomoći kralj je ipak uspio g. 1355. da dobije sve gradove.

No. 105. Iako je Brač pripadao među posjede kraljevine Dalmacije, ipak je sveđer mučke sačuvao odanost Veneciji.[153] Prisiljen događajima sudbinskima, Brač je poslao poslanike kralju Ljudevitu, da mu potvrdi stare povlastice, a naročito statute, običaje i navade Općine i otoka, što mu bi dopušteno i potvrđeno.

No. 106. Pošto je spomenuti rat Madžara protiv Dalmatinaca bio oštar i mnogo tegoban, slijedili su uskoro, kao nerazdruživi drugovi, glad i kuga, koji su ništa manje od rata izmučili i satrli bijedne narode.

No. 107. Venecija, opterećena ratovima u Italiji, više puta je slala poslanike k Ljudevitu radi sklapanja mira, te mir bi napokon i zaključen uz uvjete, da Mleci povuku iz Dalmacije oružje i ostalo što imaju, a da Ljudevit ne će trpjeti gusare. Tada Venecija povuče iz Dalmacije sve svoje upravljače držeći se striktno ugovora, a kralj ne izvrši ugovora u potpunosti, jer nije dopustio Mlečanima, da iznesu iz Dalmacije sve svoje pokretnine, kako piše Sabelico.

No. 108. Prije sklopljenog mira Venecijanci se osvetiše Splićanima, jer su bez borbe predali grad kralju, i to protiv Šoltanjana, ubijajući ih bez razlike spola, i paleći po otoku, koji je potpadao pod Split. Mlečani nisu nanijeli štete Braču, jer im je bilo dobro poznato mišljenje Bračana.

No. 109. Godine 1360. pojavi se u Splitu priljepčiva bolest, koja je bila prenesena u Sutivan,[154] gdje je odmah u početku bila
No. 110. zaustavljena zbog revnosti sanitarne gospode, koji su u svim bračkim primorskim naseljima bili izabrani i odaslani od Vijeća. Tada se pokazalo mnogo skakavaca, koji su zamračili uzduh kao oblak, da je jedva moglo prodrijeti malo neba. Izgrizli su u čas lišće svih stabala i trave ne ostavljajući ništa. To je bilo u polovini jeseni, poslije jematve.[155]

No. 111. Pošto u trima knjigama statuta nije bilo sve, što je bilo nužno za upravljanje otokom, dne 7. siječnja 1375. u vrijeme konta Šimuna Auria iz Genove i njegova vikara na Braču Jakova Nikole iz Splita bi sastavljena četvrta knjiga municipalnog statuta, koja sadržava mnoge dobre i razumne zakone, prema odredbi spomenutog vikara i sudaca Ivana Lukanića, Radovana Mikšića i Ilije Turinića, a u suglasnosti Vijeća, te rješenjem plemića Klinse Baloi, Mihovila Zuvetića, Mihovila (Mixa) Petrulića, Tome Dragoletića, Kristina Klinsića i Jurja Dujmovića, koji su u tu svrhu bili izabrani od Vijeća i sudaca, i to prema prethodno datoj im ovlasti od Velikog vijeća.

No. 112. Godine 1382. umre kralj Ljudevit. Zavladala je kraljica Marija ili, kako neki kažu, bosanski kralj Stjepan Tvrtko. Općina je smatrala, da treba i od njega tražiti priznanje povlastica za svaki slučaj.

Kako su u to doba učestale na otoku krađe, 24. veljače 1382., dok je bio vice-konte Dujam Comulo de Petrachis, bilo je učinjeno[156] nekoliko prekaucija, koje treba da prakticira kurija, kako bi se iskorijenili lopovi.

Dne 28. prosinca 1385. bi primljena u Vijeću druga izmijenjena odluka u vezi s krađama. Vijeće se nije sastajalo, ako nije bila prisutna 51 osoba računajući i konta. Sastajalo se na glas zvona, a ne kao u Prodićevo doba, kad su se pozivi publicirali po otoku.

No. 113. Pošto je Vijeće izabralo poslanike, koji će poći kralju Stjepanu Tvrtku, pored naslova ambasadori dana im je za ovu prigodu i titula sindika otoka Brača; to su bili ovi plemići Juraj Dojmo (t. j. Dujmović), Nixa Petrulich i Mihovil Baloi. Dobili su pismena uputstva, koja je napisao kanceljer prema odredbi sudaca,[157] a bazirajući se na

ono, što je prihvaćeno u Vijeću, te zapečaćeno grbom sv. Jurja, pokrovitelja Općine, kako bi se mogli predstaviti kralju, a tako i otok sa cijelim narodom i svojim distriktom, te podastrijeti na potvrdu sve povlastice, koje su bile date plemstvu od pređašnjih kraljeva, a naročito od kralja Ljudevita, Tvrtkova[158] brata. Ovaj, saslušavši izlaganja ambasadora i sindika, zatražio je od njih zakletvu vjernosti u kraljevskoj dvorani u Sutjeski.[159] Kralj posebnom povlasticom od 21. srpnja 1390. potvrdi Bračanima prednje privilegije, t. j. slobodu, statute reformacije i običaje na način, kako su imali u vrijeme kralja Ljudevita. Budući da je općina rezervirala sol i tridesetinu za kralja, ovaj obeća, da nikakva druga trošarina ne će biti nikada nametnuta Bračanima. Specijalnom milošću bi dopušteno Općini, da sama može birati svog konta, ali da izabrani mora dobiti kraljevu potvrdu. Na kraju obeća da će ostati plemići i njihova Università u starom (dotadašnjem) stanju i miru, te da će ih uvijek braniti protiv svakoga, tko bi ih htio tlačiti i uznemirivati.[160]

No. 114. Plemići Brača donese 9. studenoga 1393. novi zaključak protiv krađa, koje se nisu mogle iskorijeniti na otoku.

No. 115. Godine 1397. pučani Splita se pobune protiv plemića, kojima odmah pođu u pomoć Bračani, a zatim i fregate i galije dubrovačke, pa su splitski pučani morali ostati u pređašnjoj skromnosti i dužnom poštovanju.[161]

No. 116. Kad se kralj Vladislav nalazio u Zadru, Općina je smatrala za potrebno, da mu pošalje svoje poslanike (Ambasciatori), kako bi im potvrdio povlastice dane od njegovih prethodnika. Kralj ih dobrostivo potvrdi u Zadru 14 kolovoza 1403.[162]

No. 117. Ovaj kralj proda Mletačkoj Republici g. 1409. Zadar sa njegovim teritorijem za 100 hiljada dukata. Kralj je dao vojvodi Hrvoju Hrvatiniću Split i pet dalmatinskih otoka, a među njima Korčulu, Hvar i Brač. Splićani ne podnoseći ovo podložništvo, koje je bilo protivno njihovim po-

No. 118. vlasticama, a po uputstvima nadbiskupa, protjeraše presidij Hrvojeva sina Balše te se oslobodiše. To isto uradiše i Bračani s Hrvojevim predstavnicima izjavivši, da žele biti pod protekcijom i vlašću kralja Ugarske, i to kralja

No. 119. Sigismunda, koji je tada kraljevao. U rujnu 1415. umre Hrvoje. Dubrovčani su vladali na Braču i držali vikarijat. Oni su uzalud pokušavali da Berislav, kastelan Dalminija, prizna njihovu vlast. Berislav je volio priznavati protekciju obitelji vojvode.

No. 120. U to doba bio je na Braču konte iz Dubrovnika Petar de Bona Šimunov. Pod njegovom upravom je Veliko vijeće prihvatilo zaključak, da oporuke ili druge zapise može napisati samo kanceljer, kad se nalazi na otoku, i to je bilo dodano četvrtoj knjizi municipalnog statuta.

No. 121. Kad su Dubrovčani poslali svog plemića s vojskom, da očuva otok, Bračani nisu htjeli da mijenjaju gospodara, tvrdeći, da ne žele priznavati drugoga već samo kralja Ugarske, svog starog prirodnog gospodina. Kad je Barbara, žena kralja Sigismunda, doznala za ovu vjernost Bračana, koji su prisiljeni primili za konta dubrovačkog plemića, uznastoji oko svog muža, da otoci g. 1417., unatoč novim dubrovačkim umješnostima, budu nakon tri godine preuzete i spojene s krunom, kako djelomično priča Dubrovčanin Hristofor Luccari.

No. 122. Bračani utješeni ovom kraljevom odlukom zamislili su izabrati poslanike (ambasadore), da se zahvale kralju i da istodobno zatraže potvrdu privilegija, koja su primili od kraljevih prethodnika.

No. 123. Međutim, Bračani su htjeli prije u svom Vijeću prihvatiti neke zaključke i donijeti mnoge dobre uredbe, koje su kasnije nazvane prva knjiga reformacija. Među ostalima bi obnovljeno: da se u svim selima izaberu čuvari protiv krađa, koji su kasnije nazvani Capitani contra fures; da kamerlengi Općine moraju davati račun o svojoj administraciji Malom vijeću, koje se sada prezivalo Tajno, i pokazati umješnost u vođenju blagajne; da bokari moraju zahtijevati plaću za konta i kanceljere; da se životinje ne smiju napajati unutar ograde lokava ni tamo, gdje vlasnici životinja nemaju suučešća; da pritome pučani ne smiju održavati sastanke ili skupštine bez dopuštenja konta i prisustva dvaju plemića; da na zabranjenim mjestima (među ostalima naročito u Boroviku, općinskoj šumi unajmljivanoj zbog trave) najmilac ne smije napasati ni svoje ni tuđe životinje prije određenog roka; da nitko strani ne može napasati ni svoju ni tuđu stoku bilo koje vrste; da se primorska trava u starim granicama (mjesta zvana Pašnjaci) ne smije pasti od Gospe u rujnu do sv. Martina; da samo konji, goveda za vuču pluga i životinje od samara mogu pasti na zabranjenim mjestima, t. j. na travnjacima Pašnjaka (koje Općina unajmljuje), te da se koze uzdrže do Svih svetih, a ovce do sv. Martina; da stranci ne smiju sjeći smrču (borovicu); da se ne smije paliti šuma u blizini pašnjaka i drugih mjesta; da se ne smiju sjeći stabla korisna zbog hladovine; da se ne smiju vršiti radovi do sela ni bilo kakav drugi rad na općinskoj zemlji; da oni, koji

imaju manje životinja, treba da budu s onima, koji ih imaju više; da ni velike ni male životinje ne smiju ostati bez nadzora pod prijetnjom kriomčarstva; da se ne smiju vršiti radovi na pašnjacima do udaljenosti od po milje; da se u brdima Plaže ne mogu napasati ni koze ni ovce, ni posjedovati pašnjaci, te da se za to mora brinuti pet izabranih plemića; da se moraju svima pašnjacima postaviti granice i naročiti čuvari, ali zadržavajući autoritet Vijeća, koje može dati dopuštenje za napasivanje u Plažama; da to mora Uprava pismeno zapisati skupa s granicama; da nikakav stranac ne može držati ni veliku ni sitnu stoku u bračkom distriktu osim u slučaju dopuštenja Vijeća; da stranac ne može držati ni pčele, niti ih smije držati otočanin u društvu sa strancima, koji bi, s tom izlikom došavši na otok, nanosili štetu i zakidali carinu tridesetine; da se kao stranci moraju smatrati oni, koji ne žive na Braču i nemaju ni očinstva ni materinstva; da oni, koji nemaju zavičajnosti, a ribarili bi na Braču, moraju platiti desetinu od svake ribe uz obavezu, da je donesu rektoru; da nitko, bio plemić ili pučanin, ne smije ugovarati protiv Općine, statuta, poštovanja povlastica i slobode otoka pod globom od 100 zlatnih dukata i jedne godine progonstva; da se za kamenove i vapno plaća tridesetina (ova trošarina je vraćena Općini); da vjerovnici Općine moraju upisati u općinsku knjigu svoja potraživanja, a tako i suci i drugi časnici Vijeća u roku od 15 dana, te da vjerovnici Općine moraju navesti u općinskoj knjizi svoja potraživanja u roku od 15 dana, kao i suci i ostali časnici Vijeća, jer inače ne će moći potraživati; da se ne mogu crkvama ostavljati kao legati nekretnine, jer će takve oporuke biti uvijek ništavne i nekretnine će pripasti potomcima ili pokojnikovoj rodbini; da se prodaja nekretnina mora objaviti u Nerežišćima i u onom mjestu, gdje se nalazi prodano dobro; da nijedan Bračanin ne može prodati ni na drugi način otuđiti općinsku zemlju, vinograd ili slično strancu bez dopuštenja konta i većine Vijeća, već otočaninu, koji bi htio investirati u odnosno zemljište istu svotu, koju nudi stranac; da onaj, koji dobije općinsku zemlju na obrađivanje, mora je obraditi u roku od tri godine, inače se dopušta drugome, da je obradi; da onaj koji ne obradi obradljivi vinograd na zemljištu Općine kroz četiri godine, gubi na nj pravo i može ga svaki drugi stanovnik Brača preuzeti; da pijacariji ne mogu imati plaću od Općine, već običnu nagradu, koju moraju pridignuti u roku od godine dana, a da mogu biti izabrani od Vijeća i potvrđeni u toj časti samo za jednu godinu.

BILJEŠKE I LITERATURA:

[1] Pri ispoređivanju s rukopisnim prijepisima pomagao sam se kraticama pri označivanju odnosnog prijepisa zbog jednostavnijeg rada. Prijepis Prodićeve kronike iz trogirske biblioteke Garagnin-Fanfogna bilježio sam šifrom G. F. Trogir, prijepis u Muzeju grada Splita bilježio sam šifrom C. K. Sutivan, jer je taj prijepis donesen iz sutivanske biblioteke Capogrosso-Kavanjin, prijepis u biblioteci dominikanskog samostana na Bolu označivao sam šifrom B. Bol, jer je prepisivač de Buffalis, a prijepis Vida Vuletića Vukasovića bilježio sam sa V. V. V. Akademija. Istim tim velikim slovima, t. j. G. F., C. K., B. i V. V. V., služit ću se i u dalje saopćenim bilješkama. Držeći se V. V. Vukasovićeva prijepisa, nisam se mogao poslužiti istodobno i grafijom ostalih prijepisa, a ni u noti sve to označavati, na pr. neki prijepisi imaju više kratica, koje V. V. Vukasović piše dešifrirano. Na više mjesta V. V. Vukasović upotrebljava za mnoge imenice malo početno slovo, a neki drugi upotrebljavaju veliko, na pr.: Montuosa, Sassosa, Vallade, Vallicelle, Valle, Monte, Fontana, Fabriche, Vini, Sardelle, Somità, Stato, Secoli, Santità, Campagnola, Mare, Fede i dr. Pored toga u prijepisu iz biblioteke Garagnin-Fanfogna redovno se neke riječi naglašuju, na pr. hà, mà, và, tré (ponegdje i u bolskom, a to nije slučaj u V. V. Vukasovićevu prijepisu; u bolskom prijepisu J. d. Buffalisa – kako je već rečeno – u i v pišu se kao u, a U i V redovno kao V, a V. V. Vukasović piše slova u i v U i V onako, kako se danas pišu.

[2] G. F. i C. K. = Provintia, [3] C. K. = trà. [4] C. K. = et Lesina, [5] G. F. i C. K. = Narona, [6] G. F. i C. K. = Settentrionale, [7] C. K. = ha, [8] C. K. = ter.a Ferma, [9] G. F. i C. K. = Macarsca, [10] G. F. i C. K. = 30. Miglia. [11] C. K. = Superiore. [12] B. = o'ver Ossibona. [13] G. F. i C. K. = orientale, [14] C. K. = Venti, [15] G. F. = Borreas, C. K. = d. o. Borrea, [16] C. K. = l'aria, [17] C. K. = si può, [18] G. F. i C. K. tratto, [19] G. F. = oridi, C. K. = horidi, [20] C. K. = Superiore, [21] C. K. = Inferiore, [22] G. F. = un'altra, [23] B. = Verce Povglie (tačno je Veško polje – o. p. A. J.) [24] G. F. = un'altra, B. = un altra, [25] C. K. = Ravno Poglie, G. F. Racno Poglie, [26] G. F. i C. K. = hà, [27] C. K. = acque vive, B = aque Vive, [28] C. K. i B. = Sorgente, [29] C. K. = aprendosi, B. = aprendossi, [30] G. F. i C. K. che, [31] B. = Spesa, [32] B. = uenirebbe à, [33] C. K. i G. F. = Hà antri, e voragini, [34] C. K. = diverse; Pedrare, [35] C. K. = da, [36] B. = comè de abbelimenti di Case, C. K. = come d'abbelimenti di Case, [37] C. K. = Dalm. a, G. F. = Dalmatia, [38] C. K. = sorti, Quei, [39] C. K. = delicati; quei, [40] C. K. = escquisitissimi; gl'altri, G. F. = gl'altri, [41] C. K. = vigorosi; ma hanno G. F. vigorosi, mà hanno, [42] C. K. = crudilta, et [43] G. F. = perla, [44] C. K. et hanno, [45] B. = Sasso, [46] C. K. = buoni, [47] C. K. = dè frutti; ma, [48] G. F. = gl' habitanti, C. K. = gli habitanti, [49] C. K. = in quantita; Tee, B. i G. F. = Tee, [50] B. = à, [51] C. K. i G. F. = Pesce, [52] C. K. = marittima, [53] C. K. = Bovolli, [54] C. K. Semplici, [55] C. K. i G. F. = vipere, [56] C. K. = d'Uccellami, [57] C. K. = gl'animali, [58] G. F. = Grimaccia, [59] C. K. = 15, Miglia, G. F. = 15 miglia, [60] C. K. = un'altra, [61] C. K. = profonda: ma, G. F. = profonda, mà, [62] V. V. V. = U prijepisu Vida Vuletića Vukasovića ovdje je nota od 1, a u dnu stranice tumač: Sarebbe di forma comica. A. Radić, [63] C. K. = dell'Illustrissimo Conte, [64] G. F. = Comandante, C. K. = Comandante, [65] C. K. i G. F. = ove è il, B. = ou'è il, [66] C. K. Comunità, L'altra, [67] C. K. = habitarono, [68] C. K. = Vescovi; et hà, [69] G. F. = comoda, [70] G. F. = traffico, [71] C. K. = trafico; Ha quatro, [72] C. K. = Pocischie, [73] C. K., G. F. i B. = Hà pure, [74] C. K. al lido tré, G. F. al lido tre, [75] C. K. = Milona, G. F. = Milonà, [76] B. = trà quelli, [77] C. K. = su le Marine, [78] B. = frà Terra, G. F. = tra

terra, [79] C. K. i G. F. = Casali, [80] C. K. i G. F. Cumazzo Inferior, Mirze, Cumazzo Superior, [81] C. K. i G. F. = Novo Selo é ..., [82] C. K. i G. F. = à habitata, [83] C. K. = huomini, B. = Vomini, G. F. = homini, [84] C. K. = sprezzarsi, [85] C. K. = D'animo, [86] C. K. = natura, [87] C. K. = huomini, G. F. = homini, [88] C. K. = nè, [89] C. K. = agl'homicidi, G. F. = àgli homicidi, [90] B. = Nemici, [91] C. K. = Che attende all'agricoltura, G. F. = Chi attende all'agricoltura, [92] G. F. = essercita [93] C. K. i G. F. = maggior, [94] C. K. = pietre, [95] C. K. = Navigat.ne, [96] B. = Vaselli, [97] G. F. = applica, [98] C. K. = all'arme, [99] C. K. i G. F. = Ha havuto, B. = Hà auuto, [100] C. K. = Cap.ni [101] valorosi; et che, [102] C. K. = Militia; hanno servendo, G. F. = Militia, hano, servendo, [103] C. K. = loro; Molti sacerdoti, [104] C. K. = scientifichi, [105] C. K. = iuris Consulti, G. F. = Giurisconsulti, [106] C. K. = Canc.ri in gran n:, [107] C. K. = C. K. = Poeti di versi, B. = Poeti di Versi, G. F. poeti diversi, [108] C. K. = et, [109] C. K. et richissime.

[110] Kako su razlike samo u grafiji, ne ću dalje notirati, već samo očite razlike u tekstu.

[111] G. F. = Vidri, a kod Ciccallija, čini se, prema Brunelliju: udri.

[112] *Ciccarelli A.* »Osservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella Nobiltà«, Venezia, 1802. str. 323: Augustinus Barbadico, d. g. dux Venetiarum, nob. et sap. viro Aloyso Thiepulo, suo mandato comiti Brachiae itd. Comparuit ad nostram praesentiam fidelis noster Raphael Filippi, qui fuit sopracomittus infelicis trirenis nostrae Brazzanae naufragatae, et supplicavit inter cactera nobis, cum ex ipso miserabili naufragio amiserit omnem substantiam, quam secum habebat, utpote argentea, pecunias, vestes, et omnia alia utensilia, adeo ut evidentissimo et imminentissimo periculo solam vitam evaserit. Omissis aliis. Dat. in nostro duc. palatio die 11. februarii, ind. 8. 1489.

[113] *Jutronić A.:* Bračka galija i njeni soprakomiti do 1642., u »Novo doba«, Split, božićni broj, 1939, str. 26–27; – *Jutronić A.:* Bračka galija i njeni soprakomiti poslije 1642., u »Novo doba«, Split, Uskrsni broj, 1940, str. 11–12.

[114] *Ciccarelli A.:* Osservazioni, ibid. str. 170–171 i 259–260.

[115] *Farlato D.:* Illir. sacr., Vol. IV, str. 254; *Ciccarelli A.:* Osservazioni, ib., str. 16 i 17.

[116] Croatia sacra, br. 5. Zagreb, 1933, str. 87.

[117] *Ciccarelli A.:* Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato e di parecchi altri dalmati, Dubrovnik, 1811, str. 55–57.

[118] *Berić D.:* Jedna književna krađa u »Istoriskom časopisu«. Srp. akad. nauka, knj. II., Beograd, 1951., str. 127–134.

[119] Statuta municipalia ac reformatione magnif. communitatis Brahiae. Clarissimis. D. D. Hieronymo ac Vincentio Michaeli fratribus dicata, Udie, 1656.

[120] *Jutronić A.:* Neki podaci o pjesniku Nižetiću, u »Hrvatskom kolu« Matice Hrvatske, br. 9–10, Zagreb, str. 604–605.

[121] *Prodich Bernardin:* Vita S. Joannis Ursini, Episcopi et patroni civitatis Tragurii in Dalmatia. Copiata, e publicata dal Sig. D. Andrea Ciccarelli. Tradotta in verso sciolto dal Sig. D. Spiridione Carrara di Traù, maestro di grammatica nel Ginnasio di Spalato, Split, 1814.

[122] *Morović H.:* Sud pokonji. Prikazivanje Jure Žuvetića, u »Građi« Jug. akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1952. str. 147–227; – *Kolendić P.:* Žuvetić, »Sud pokonji« u »Južnom pregledu«, Skoplje, knj. IX., 1935., str. 347–352.

[123] *Kolendić P.:* Ko je don Sabić Mladinić? u »Građi« Jugosl. akad. znan. i umjet., knj. X., Zagreb, str. 119–126.

[124] *Karlić P.:* Psalmi Davidovi fra Luke Bračanina, »Djela« Jugoslav. akad. znan. i umj., knj. 27., – *Zaninović A.:* Fra Luka Bračanin, u »Građi« Jugosl. akad. znan. i umjet., Zagreb, 1939, str. 25–40.

[125] *Brunelli U.:* Andrea Ciccarelli, u »Scintille«, br. 19, od 19 okt. 1889, Zadar, 1889. – Ove pučiške pjesme nalaze se zabilježene i u popisu knjiga i rukopisa zadarske gimnazije »Programma dell. I. R. Ginnasio superiore di Zara«, Zadar 1902, za škol. god. 1901–02, str. 52, pod rednim brojem 3904, gdje je zabilježen samo hrvatski naslov: Pyesni u nenadanu smart Vize Trifunovich plemenitoga mladicha i Vlastelina Braçchoga chojega pogubi nevirno Vizcho Prodich Bratucet gnegov. Cod. cart. 4⁰ fo. 30 di mano di A. Ciccarelli (3463 g. 1. fasc. IV).

[126] »Archivio storico per la Dalmazia« u rubrici Miscellanea ima članak »Giovanni Puglisich Dalmatino, ingegnere militare al servizio di Papa Inocenzo X. (1644–1655)« Rim, 1926. fasc. 5., str. 37–40. Pisac članka veli, da o ovom Dalmatincu izumiocu, vojnom inženjeru i arhitektu nitko nije pisao i da se ne zna, u kojemu je gradu ili varošici u Dalmaciji rođen; – *Jutronić Andre:* Ivan Puljizić inženjer i arhitekt XVI. i XVII. stoljeća, u »Mogućnosti«, br. 1, Split, 1954, str. 60–61.

[127] *Ciccarelli A.:* Osservazioni, ib., str. 91–94.

[128] *Ciccarelli A.:* Osservazioni, ib., str. 96–99; – Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, Statut i reformacije otoka Brača, Vol. XI., K. Kadlec. str. 203–205.

[129] Allegatio Juris et Facti de Milna Pro A. B. D. Joanne Marangunich, Parocho de Milna, Nec nem Comuni, et Hominibus dicti Loci contra Incolas Stanaz Dolaz, Losischie et Podhume, Pharens Dioces. (g. 1751?). Rukopisna knjiga se nalazila kod pok. d. Ivana Bonaccija u Jelsi.

[130] Ova sela nisu tada uopće postojala, a pogotovo nisu mogla imati hrvatska imena. To su sve mnogo kasnija naselja. Osim toga jedno se od njih ni kasnije nije zvalo Dubravica, već Dubrovica.

[131] Prethistorijskih gomila (ili mogila) ima i danas. Narod ih naziva »grčkima«. Koliko mi je poznato, nijedna nije još naučno istražena. Pri građenju ceste kod Pražnica u početku g. 1941. radnici su slučajno naišli na jednu gomilu, raskopali je u najkraće vrijeme i kamenje bacili u novu cestu. Ispod gornjeg sloja naslaganog krša ploče su pokrivale grobove građene usuho s nagorenim ljudskim kostima. O tom članči ć u »Novom doba« (Split br. 51., 21. II. 1941.): Raskopana stara gomila kod Pražnica na Braču.

[132] Spomenute crkvice postoje i danas, ali su očito iz srednjega vijeka. Crkvica sv. Kuzma je na brdu Smrčeviku iznad zaselka Podsmrčevik, crkvica Svih svetih je pripadala nestalim selima Dubrovici i Mosuljici (Mošuje).

[133] Dominikanski samostan je osnovan oko g. 1475., gdje je prethodno bila kuća biskupa iz Hvara, koja se prvi put spominje g. 1184.

[134] Kako Prodić ovdje spominje Tomu Arhiđakona, znači da je postojalo u Dalmaciji više prijepisa, možda i inačica, prije nego je Lucio štampao u Amsterdamu g. 1666. Tomino djelo »De Regno Dalmatiae et Croatiae«.

[135] U »Indice« piše Capo superiore, t. j. na istoku Brača.

[136] Ni Sutivan ni Supetar nisu nastali u ovo rano doba. U današnji Sutivan dolaze prvi naseljenici tek pri kraju XV. stoljeća, a u Supetar vjerojatno u XVI. stoljeću. Na zemljištu Sutivana postojala je crkva (ili crkvica) sv. Ivana, koju je obdario oko VIII. ili u početku IX. stoljeća splitski prior Petar. Od te crkve čitavo okolno zemljište prezivalo se Stivano, i tako je Sutivan dobio svoje ime. Vjerojatno je i na zemljištu Supetra prethodno postojala crkvica sv. Petra.

[137] Mirca su kao naselje nastala oko sredine XVI. stoljeća i dobila ime po zidovima, t. j. mirinama, kojih je ovdje bilo otprije. Predjel se još g. 1205. naziva Mereç, kako se vidi iz isprave u Codex Diplomat., Vol. III., list 48., Jug. akad. zn. umj. Zagreb, 1905, str. 54. Nerežišća su vjerojatno nastala oko g. 1000, a za Donji Humac nema indikacija. Međutim, nedaleko je crkvica sv. Ilije na ostacima lijepe rimske »casa mortuaria«. Na zemljištu između sv. Ilije, Nerežišća i Škripa nađeno je više komada neolitskog kamenog oruđa.

[138] Prodić opisuje ove manastire ovako: »... nella valle di Postire, vicino alla città di Scripic, abbrugiato ivi un convento, ch'era fabricato a Mosaico, tuttavia vedenlosene i segni, e con altro parimente, ch'era grandissimo nella valle di Lovrecina ...«

[139] O ostacima Škripa u Prodićevo doba veli, pisac: »oggi vedendosi li fondamenti delle mura, e molte bellissime Arche di sasso vivo, sparse per il monte ove ora é ostituito il castello di Scrip, che in qualche parte risorse da quel miserabile eccidio.«

[140] Ovdje je u zagradi stavljen upitnik (?). Ničim nije označeno, tko ga je metnuo, a zapisan je rukom istog prepisivača.

[141] Ove časti kamerlengo, kanceljer, justicijeri, postici i pijacariji spominju se u mnogim ispravama i Statutu kao camerlengus i camerarius, boccarius, cancellarius, justitierius, posticus i plazarius.

[142] Međutim isti Prodić pod rednim brojem 3 tvrdi, da su primitivni prethistorijski Bračani govorili slavenski.

[143] Veća je vjerojatnost, da su Bol porušili kretski Saraceni u IX. stoljeću.

[144] Sfojta je očito odgovarala bratovštini, u kojoj su bili učlanjeni svi seljaci nekog mjesta.

[145] God 1184. održana je skupština u bolskoj biskupskoj palači u prisustvu bračke i hvarske svjetovne i duhovne gospode i puka. Tada je na prijedlog kneza Brečka vraćeno sve, što je opat (monah) Ratko tražio za manastir u Povljima.

[146] Pored ove godine netko je naknadno u prijepisu tintom metnuo upitnik (?)

[147] Poznato je, da je g. 1421. postao biskup Bračanin Dujam Hranković (Domnus), koji je biskupovao samo nekoliko mjeseci i onda umro. Kroz to vrijeme od (1418–1428) bili su prema Farlatu ovi biskupi: Juraj (1412–1420), Domnus (1421), ponovo Juraj (1422–1428) (Farlato, Illir. sacr. IV. str. 254–255).

[148] Ostojić Ivan: Benediktinska opatija u Povljima na otoku Braču, Split, 1934. na str. 26. veli, da je tijelo sv. Ivana Milostinjara bilo preneseno iz Carigrada u Budim, a odatle g. 1530. u Pariz, gdje se i danas štuje. Prema tome nije živio na Braču.

[149] U V. V. Vukasovićevu prijepisu ova rečenica ovako glasi: »... come pure dal Vescovo sotto il Baldachino incontrato, e servito e gli fornita ivi di Vino l'Armata...« Poslije riječi fornita umetnut je u zagradi upitnik (?).

[150] U prijepisu piše: Bano di Almissa.

[151] Donji Vrh znači na zapadu, kao što Gornji Vrh znači na istoku Brača. Na zapadu nije nikada bilo izgrađene luke po imenu Sv. Juraj. Postoji uvala i rt Svićurac, talijanski San Giorgio, (gdje je vjerojatno postojala crkvica), a u starijim ispravama San Zorzi, kao i kod Prodića.

[152] T. j. Steffano qm. Mixa da Zara.

[153] Treba uzeti u obzir, da je bračkí plemić Prodić pisao svoju kroniku u XVII. st. za pune venecijanske vladavine, kojoj se htio umiliti, jer su plemići bili već duže vremena u borbi s pučanima, te je plemićima bila potrebna pomoć venecijanske vlasti, koja ih je štitila protiv »presezanja« pučana.

[154] Godine 1360. Sutivan kao naselje nije još postojao. Poznata je kuga u Sutivanu g. 1635.

[155] Opis ove pojave glasi u cijelosti: »in quel tempo si dimostrò anco una grandissima quantità di Locuste, et oscuravano l'aria a guisa d'un altra Nube, et a segno, che apena poteva penetrarsi l'aspetto del Cielo, coprivano la Terra a Nembi e corrodavano in un tratto le Foglie di tutti gl'Alberi, et d'erbe; non lasciando sana cosa alcuna, il che fu a mezzo Autuno, e doppo le Vendemie!«.

[156] Na ovom mjestu kao da nedostaje krajnji redak pri dnu stranice, jer je ispunjen crticama.

[157] Riječ Giudici (tj. suci) u prijepisu je podcrtana crticama.

[158] Prije je kraljevo ime pisano: Steffano Tvarco, a ovdje je zapravo napisano samo: detto Re Steffano.

[159] U prijepisu stoji: Gotestre, ali do te riječi je u zagradi upitnik, a do njega: »možda Sutjeska« (»?forse Sutiesca«). Način pisanja upitnika je isti kao u noti ad 11. i ad 17.

[160] Slijedi u cijelosti latinski tekst izdan bračkom poslanstvu od bosanskog kralja Stjepana Tvrtka. Ne donosim ga, jer je već četiri puta štampan, i to u: 1. Diversi publici decreti, terminationi, privilegi et indulti a favor della magnif. communità della Braza« (Udine, 1656, str. 4–7), 2. Ciccarelli A.: Osservazioni, ibid, str. 126–129. 3. I. Kukuljević: Iura regni Croatiae, Dalm. et Slav. I. Zagreb, 1861. str. 495–497 (Za ovo preštampanje veli K. Kadlec, da je Kukuljević popravio mnoge pogreške primjerka, kojim se služio Ciccarelli) i 4. Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium Vol. XI. (Jugosl. akad. znan. i umjet., K. Kadlec, Zagreb, 1926, str. 110–112).

[161] Riječ assegno prepisivač podcrtava crticama: naime tekst glasi: »... et poi anco da diverse Fregate et Galee de SSig.ri Ragusei assegno che dispostori delli Popolari il loro mal animo, restarono obligati alla primiera Modestia, et dovuta riverenza«.

[162] Ova se isprava nalazi kod A. Ciccarellija »Osservazioni« (str. 129–131) i Kukuljevića »Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, I. (str. 174–175).

DODATAK

Na kraju druge knjige (Libro Secondo) Prodićeve kronike de Buffalisova i potom V. V. Vukasovićeva prijepisa iza četiri neispisana lista dolazi dodatak bez ikakva naslova također na talijanskom jeziku. Ovaj dodatak nema nikakve veze s Prodićevom kronikom, koja ide do g. 1420., a dodani dokumenat se odnosi na g. 1657. Da li se nalazio i na kraju Prodićeva originala, teško je utvrditi. Međutim, on još više potvrđuje uvjerenje, da je Prodić napisao svoju kroniku, da bi branio prava plemstva, jer su, počevši od XVI. stoljeća (oko g. 1537) počela trvenja između bračkih plemića i pučana. Istu je svrhu imao kasnije i Andrija Ciccarelli, koji svojoj radnji štampanoj g. 1802. daje naslov »Osservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella Nobiltà«. Također i u Ciccarellijevoj radnji imamo ovaj dokumenat (str. 251–257), pa po tom i među izvacima iz Ciccarellijeve knjige na kraju »Statuta i reformacija otoka Brača« u izdanju Akademije (Documenta historico-juridica, vol. XI. K. Kadlec, 1926., str. 262–265), samo što se u dodatku Prodićeve kronike nalazi na kraju još jedan dokumenat više iz g. 1658. Kako je i kod Ciccarellija, i kod Kadleca, i kod prijepisa Prodićeve kronike isti sadržaj uz neke razlike uglavnom u grafiji, smatram za nepotrebno ponovo i ovdje publicirati akt Antonija Bernarda, generalnog providura u Dalmaciji i Albaniji iz g. 1657. Međutim, u popisu bračkih plemićkih porodica ima nekih odstupanja i zato taj napis iz Prodićeva dodatka – kao odgovor generalnom providuru – smatram za potrebno ponovo iznijeti (i zatim isporediti s popisom kod Ciccarellija, odnosno Kadleca):

Illustrissimo, et Eccellentissimo Signor Proveditor General

Per ubbidire al Comando impostomi da V. E. per l'espressione de nomi delle Famiglie de Nobili Originarij dell'Isola della Brazza, e che come tali devono continuar a goder li Privileggi proprij senza contribuir in alcuna fattione da Popolani, a distinzione al Consiglio non comparate da esso all'originarij per quanto si sa esseguisco con la dovuta puntualità la volontà di lei esprimendo in due fogli separati gl'uni, e gl'altri acciò in essecutione de Publici Decreti possa l'alta, e matura prudenzia di V. E. stabilire quanto è di dovere a maggior fermezza della Nostra quiete e consolatione.

Seguono li Nomi delle Famiglie de Nobili Originarij dell'Isola della Brazza, che godono et hanno goduto sempre il Privileggio della Nobiltà Originaria.

Filipi
Bencovich over Baloj
Martinis
Ivelij alias Andreivich
Mladinei alias Mladinich
Prodi alias Prodich
Zuvetei alias Zuvetich
Covglianei
Giaxichi
Nadali
Dujmovich
Garguricich
Zapcovich
Luchinovich
De Dominis, et Gospodnetich
Nisetei alias Nisetich
Andreis alias Andrievich
Nicolic overo Marussich
Tomasei
Lasanei alias Lazanich
Giarnitis alias Ivanisevich
Zupaneo alias Zupanich
Bocanichi
Cvitanichi
Schiapanovichi
Mazalichi
Gercich
Franulich
Pinesich
Batturichi
Cuschichi
Puglissich
Ivanissevichi
Stipicichi
Tomichi
Zocnichi
Clinsichi
Cogliatich
Simich over Batturich
Mixich
Marianovich, overo Tomasovich
Bercovich
Catich
Rajch
Slovinich
Giubscich
Nigoevichi
Antonievichi
Matulich
Dobrogostich
Besecovichi
Gatunich
Baloevich Glavinich
Hranoevich
Hrepich
Arnirich
Antichievich
Luxich
Zuvanich
Sogenich
Nigoevich
Petrinovich
Barcovich
Bartichievich

Dichiarando, che le sudette Famiglie sono state date in nota, e sono corse in causa nel giuditio ultimamente seguito con Popolari sotto li 13 Luglio 1657. nell'Ecc.mo Collegg.o de xx savij del corpo dell'Ecc.mo Senato. A quali s'aggiungono le due Famiglie infrascritte per inavertenza pretermesse a nominare nell'Ecc.mo Collegg.o predetto, che hanno goduto il Privileggio di Nobiltà Originaria

Mattiasich Losich

Segue una Famiglia che è stata aggregata dal Conseglio con titolo d'originaria.

Ssig.ri Vincenzo, et Zñne Fratelli Vusij alias Vusich, e da questa discendono Tomaso, Z.ñe, Gioseppe figlioli del sopradetto sig.r Vincenzo.

Io Gio. Giuanitio Ambasciator della Magnifica Comunità della Brazza.

Segue il Foglio di famiglie non originarie, ma assonte dal Conseglio senza, che siano comparate alli originarij.

Michel Petritio q.m. Marchetto
Marchetto q.m. Ger.mo Petritio
Zorzi Petritio q.m. Girolamo
Tomaso Peccosio
Zorzi Peccosio q.m. Tomaso
Zuane Petritio q.m. Girolamo
Mattio Petritio q.m. Mattio
Michel Petritio q.m. Zorzi, e Girolamo Fratello
Gio. Francesco Gelineo
Nicolò allias Gelinich
Zorzi suo Fratello
Francesco figliuolo q.m. Zorzi Gelineo
Dojmo Petritio q.m. Vincenzo
Pietro suo Fratello
Nadal Petritio q.m. Gerolimo
Pietro, Dojmo, et Zñe Fratelli del med.imo
Zñe Petritio q.m. Girolamo
Nicolò Michieli q.m. Girolamo
Fran co suo Fratello d.ti Michielovich
Zñe Michieli q.m. Vincenzo
Paulo Michieli
Ssg.ri Girolimo Michieli Dottor, Vinc.o suo Fratello
Nicoletto figlio del sud.to Sig.r Dotor
Sig.r Casimiro Cerineo

– carta logorata –

Giacometto figlio del soprad.o Sig.r Casimiro

Io D. Gio Givanitio dotor Ambasciator della Magnifica Comunità della Brazza ho presentato anco il presente foglio

L. S.
S. M. Antonio Bernardo Prov.r

Giorgio Cippico coad.r nella segretaria di Sua Ecc.a

Ispoređujući ovaj drugi popis (t. j. neoriginalnih porodica, koje su bile primljene u vijeće bez izjednačenja s originalnima) sa Ciccarellijevim popisom, vidi se, da se uglavnom slažu. Ali ipak, pored razlike u grafiji, ima nekih propusta. Mjesto dva Gelinea (Jelinića), t. j. Gio. Francesco Gelineo i Nicolo allias Gelinich kod Ciccarellija stoji Zan Francesco Gelineos qu. Niccolò alias Gelinich, zatim u dodatku kronike nema Matteo Petrizio qu. Vicenzo, Nadal Petrizio qu. Zorzi i Gerolimo, suo fratello. Na mjestu, gdje u dodatku kronike piše carta logorata, trebalo bi, prema Ciccarelliju, da dođe: Michiel, suo fratello.

U popisu (spisku) obitelji originalnih plemića ima više neujednačenosti. U bolskom (i V. V. Vukasovićevu) prijepisu ima i posve krivo ispisanih prezimena, kakva nisu nikada – u tom obliku – postojala na Braču, na pr. Giarnitis, Giubsich, Sogenich, Besecovich, Gatunich, Zochnich, mjesto Gioanitius,

Grubsich, Sogliancich, Brescovich, Gutunich i Zocrich. Stoga donosim ovdje radi uspoređivanja potpuni popis iz Ciccarellija (str. 255–256), odnosno Kadleca (str. 263–264).

Estinta	Andreis alias Andrievich		Ivellj alias Adrievich
	Antichievich		Lasanei alias Lasanich
	Antonievich		Luchinovich
	Arnarich		Luxich
	Baloevich		Marianovich alias
	Barcovich		Tomassovich
	Batturich	Estinta	Maroi
	Bencovich alias Baloi		Martinis
	Bercovich		Matulich
	Bertichievich		Mazzalich
Estinta	Bocanich	Estinta	Mixich
	Brescovich		Mladinei alias Mladinich
	Cattich		Nadali
	Ciccarellovich ovvero		Niccolich ovvero Marussich
	Ciccarelli		Nigoevich
	Clinsinch		Nigogevcich
	Cogliatich		Nisetei alias Nisetich
Estinta	Covglianei		Petrinovich
	Crancovich	Estinta	Pinesich
	Crepich	Estinta	Prodi alias Prodich
	Cvitanich		Puglisich
	Cuschich o Mihacich		Ragich
	Dobrogostich		Schiapanovich alias Scipioni
	Dominis alias Gospodnetich	Estinta	Simich o Battcoich
Estinta	Dujmovich		Slovinich
	Filippis		Sogliancich
	Franulich o Stranulich		Stipicich
	Gargurich		Tomich
	Gercich		Tommasei
	Giaxich		Zapcovich
Estinta	Gioannizj alias Ivanissevich		Zocrich
	Glavinich		Zuanich
	Grubissich		Zuppanei alias Zuppanich
	Guttunich		Zuvetei alias Zuvetich
	Ivanissevich		

Zatim slijede: Mattiasich, Losich i Vusj alias Vusich isto kao i u dodatku Prodićeve kronike.

Da kod Prodića i Ciccarellija obiteljska prezimena ne dolaze istim redom, to se vidi odmah na prvi mah, jer su kod A. Ciccarellija popisana alfabetskim redom.

Budući da je Ciccarelli živio na Braču, a njegova se knjiga g. 1802. štampala u Veneciji, nastalo je u njegovoj knjizi više štamparskih griješaka. Na

nekim primjercima, koja sam imao u ruci, naknadno su crnilom ispravljena takva mjesta, tako na pr. mjesto Stranulich treba da bude Hranulich i mjesto Gargurich treba Garguricich. Prema nekima, ispravke je izvršio vlastoručno sam Ciccarelli. U ponekim knjigama alfabetskim redom poslije Stipicich umetnuto je naknadno crnilom još i Stipetich. Očita je griješka kod Ciccarellija također Simich o Battcoich, jer bi trebalo biti Simich o Batturich. Prema Ciccarelliju ovim doznajemo, da su u njegovo doba bile već izumrle ili nestale bračke plemićke obitelji (t. j. estinte): Andreis alias Andrievich, Bocanich, Covglianei (t. j. Koviljanić), Dujmovich, Gioannizij alias Ivanissevich, Maroi (t. j. Maroević), Mixich, Pinesich, Prodi alias Prodich i Simich o Batturich. Clinsinch je očita griješka, jer treba: Clinsich.

Dodatak u Prodićevoj kronici razlikuje se i u tome od Ciccarellijeva popisa, što fale dvije vlastelinske obitelji, i to: stara bračka vlastelinska porodica Crancovich (de Cranchis, Hranković) i obitelj Ciccarellovich ovvero Ciccarelli i što uz obitelj Schiapanovich nema: alias Scipioni.

Osim toga postoje i neke razlike u grafiji, t. j. u ispisivanju prezimena. Ali zato u dodatku Prodićeve kronike, i to odmah u nastavku postoji isprava, koje nema kod Ciccarellija. Ona glasi prema ovjerovljenju Josipa Boljića (Boglića?):

Adì ultimo Marzo 1658. fu registrata la presente Terminat. ne nell'off.o della Cancellaria della Brazza.

Il V.e Canc.re Gñtio

Adì ultimo Marzo 1658.

Dovendo restar descritti in un libro con tutta la Distintione li Sig.ri Nobili Originarij, et li assonti di questa Patria. Comparse alla presena dell'Illustrissimo Sig.r Conte il sig.r Niccolo Giuannitio, et per nome del Sig.r Don Giovani Dottor suo Fratello Ambasciator della Magnifica Comunità iustò riverentemente, che da Sua Sig.ria Illustrissima sia fatta seguir per mano di Publica persona la sud.ta Discritione giusta la forma, et per la pontuale essecutione della Terminatione in questo proposito come avanti fatta a Traù dall Illustrissimo, et Eccellentissimo Sig.r Antonio Bernardo Providitor Generale in Dalmazia, et Albania Intendento la Comunità med.ma goder, e posseder tutti li beneficij che alla Nobiltà Originaria da essa Terminatione risulta. Illustrissimo Sig.r Lorenzo Vizzamano Conte sud.to veduta, et intesa la soprad.ta instanza con la lettura della Terminaz.ne Generalitia sopranominata pontualmente la med.ma esseguendo ha dato ordine che in primo luoco sia da me V. Canceliere registrato nel presente Libro come sta, e giace senza veruna Diminutione la Terminatione sud.ta, e poi sia fatta la Distinzione delli sud.ti Sig.ri Nobili Separata e Distinta pure in conformità di quanto presrive la med.ma Terminatione.

Lorenzo Vizzamano Conte

L. S. N. Giuseppe Boglich di V. B. N. P. ho dal originale, essibitomi dal Sig.r Don Nicolo Dujmovich della Brazza cui disse esserli stato somministrato, e favorito dal Sig.r Don Gasparo Matulich pur della Brazza copiato

con l'amissione del nome dell Fratello dal Sig.r Cerineo postilato come sopra per esser logorato esso nome nella carta dell'originale sottosto e sigilato.

Ispod prednjega u dnu stranice piše: Segue, i u vrhu na okrenutoj stranici je već poznata Boljićeva (Boglićeva?) primjedba, da najveći dio individua bračkog originalnog plemstva »ne sono andati al Diavolo, e che il restante ne va tuttavia a man salva«, što je isti Josip Boljić ili Boglić i potpisao: L. S. N. Giuseppe Boglich.

Međutim, g. 1658. nije bio na Braču conte Lorenzo Vizzamano. Ovi mletački upravljači su se izmjenjivali svake dvije godine, te je g. 1657. bio Laurentius Tiepolo V. C. a. g. 1660. je došao Laurentius Pizzamanus. Ali, možda se u popisu datiranje odnosi na zadnju godinu upravljanja.

Ljuba Lončar

IZ KORESPONDENCIJE IVANA FILIPOVIĆA

O Ivanu Filipoviću, književnom radniku i organizatoru učiteljstva, kod nas se mnogo pisalo, ali ipak je njegov život i rad malo proučen i istražen. To vrijedi napose za prve decenije njegova javnoga rada. Njegov prvi životopisac S(lavomir) P(erok) dao nam je u »Napretku« (1860., br. 6. i 7.) o toj periodi samo oskudne podatke, a kasniji pisci to su uglavnom samo ponavljali. Mnogo više nije iznio ni Davorin Trstenjak u svojem djelu o Filipoviću 1897. na 320 stranica.

Tu malo poznatu periodu Filipovićeva rada osvjetljuju nam pobliže njegova pisma Andriji Torkvatu Brliću, njegovu školskom drugu i intimnom prijatelju. Ta se pisma čuvaju u Arhivu Brlić u Brodu. Ona zahvaćaju vremenski razmak od g. 1843. do Brlićeve smrti 1868. Od 57 sačuvanih pisama ovdje se prvi put objavljuje 41 pismo, t. j. samo ona, koja su većeg općeg kulturnog i političkog značaja, pa je i iz njih ispušteno ono, što je više ličnog i privatnog karaktera.

U Arhivu Sveučilišne biblioteke u Zagrebu ima grupa od 180 pisama, koja su Filipoviću pisali njegovi književni suradnici i prijatelji: K. Agjić, M. Bogović, Luka Botić, N. Horvat, A. Jakić, M. Krešić, A. Lukšić, J. Miškatović, V. Pacel, I. Perkovac, J. Praus, B. Šulek, A. Veber, Ž. Vukasović, Župan, M. Stojanović i A. T. Brlić. Ova pisma Andrije T. Brlića Filipoviću – 41 na broju – sa sada objavljivanim pismima čine jednu cjelinu.

U objavljenim pismima zadržan je jezik i interpunkcija, ali je pravopis donekle prilagođen današnjem – tako je ě zamijenjen sa je odnosno ije, izostavljen je h u gen. pl., negacija rastavljena od glagola i sl. Poneka nedosljednost (na pr. u pisanju stranih riječi i imena) odraz je tadašnjeg neujednačenog pravopisa, razvoja jezika, a i vremenskog razmaka, u kojem je pojedino pismo pisano.

Ćirilicom je pisao Filipović pisma broj 19. i 32. do 37.

Ivan Filipović rodio se 24. lipnja 1823. u Velikoj Kopanici od oca Josipa i majke Tereze. Majka Filipovićeva bila je također rodom Filipović (Heldentalski),[1] i njoj se priženio Josip Filipović, koji je starinom pripadao istoj lozi.

Otac Filipovićev bio je učitelj na trivijalnoj školi u Velikoj Kopanici, i kod njega je sin Ivan svršio prva tri razreda trivijalne škole. Četvrti razred glavne škole i šest razreda gimnazije svršio je u Vinkovcima. Školske godine 1838./39. zahvatio je preporodni duh mladež vinkovačke gimnazije. Među prvima u tom se isticao talentirani i temperamentni Andrija Torkvat Brlić, sin pisca Alojzija Brlića. Uz njega su prionuli njegovi školski drugovi, a naročito Ivan Filipović. Njih su se dvojica zanijela svim mladenačkim žarom za narodnu stvar. Zajedno su čitali narodne pjesme, novine i knjige i oduševljavali se za slavensku ideju.

Godine 1841. svršio je Filipović gimnaziju, ali nije mogao nastaviti nauke, jer mu je otac imao samo 180 for. godišnje plaće, a bila su još dva brata za školovanje. On onda ostane u Vinkovcima kao učiteljski vježbenik sa četiri forinta mjesečne plaće. Iduće godine 1842./43. polazio je devetomjesečni pedagoški tečaj u Mitrovici. Tu je upoznao veliko značenje učiteljskog zvanja za narodni život i prigrlio s ljubavlju učiteljski stalež.

Godine 1844. kao učiteljski pomoćnik u Vinkovcima piše (28. V.) pismo uredništvu »Zore dalmatinske«, u kojem se uime domorodaca iz Slavonije zauzima za jedinstveni pravopis. Potkraj šk. godine dobio je mjesto učiteljskog pomoćnika u Novoj Gradiški i tamo se odmah povezao sa domorocima. Piše pjesme najprije u svoj »Liber adnotationum Joannis Filipović Anno 1842.«, a od g. 1845. izlaze one u »Zori dalmatinskoj« i »Danici«. Uz mali broj ljubavnih većinom su to rodoljubne pjesme. Od g. 1847. redovno izvješćuje Novine dalm.-hrv.-slav. o narodnom duhu i stanju škola u Gradiški. A kad je izlazio »Slavenski Jug«, suglasio se s njegovom ideologijom i bio njegov suradnik.

Da oskudici na lijepoj knjizi na narodnom jeziku »kako tako doskoči«, prevodi s učiteljem Rieselom za »Zabavnu čitaonicu« romane sa stranih jezika. G. 1847. preveli su s francuskoga od gđe Cottin »Elizabeta ili prognani u Sibiru«, a g. 1848. s engleskoga od O. Goldsmitha »Wakefieldski župnik.« Oba ta romana bila su onda mnogo tražena literatura na stranim jezicima. Taj njihov rad prekinula je godina 1848. Pisma nam govore, kako je g. 1848. sve »bacio na stranu« i radio samo o narodnoj slobodi. No ubrzo se razočarao. Došao je oktroirani ustav, i stanje u Krajini postalo je još teže i gore nego prije. Kao jedina nada ostala je škola i omladina.

U Novinama dalm.-hrv.,slav. (1849., str. 94.) čitamo:

»4. siječnja 1849. držala se učiteljska konferencija u Novoj Gradiški. Na njoj su učitelji izrazili želju: 1. da im se podijeli oficirska

[1] Vidi: pismo 25., bilj. 1.

čast i 2. da njemački jezik ostane u pučkoj školi. Te je želje zagovarala skupština, ali su se tomu oprli učitelji Riesel, Kabaković i pomoćnik Ivan Filipović; do zaključka nije došlo.«

A »Slavenski Jug« je donio: »Interpelacija na odsjek prosvjete: Da li se učiteljski stalež u Krajini od vojničkog, a u Provincijalu od redovničkog tutorstva emancipirati namjerava? Ivan Filipović« (Slav. Jug, 1849., br. 54., str. 216.)

U Arhivu Pedagoško-književnog zbora ima rukopis, koji je Filipović 1849. napisao za Slav. Jug, »O samostalnosti škole«. U članku se Filipović bori za novu školu, koja bi narod za slobodu othranjivala i piše: »Škola je hram prosvjete, a prosvjeta je mati slobode, škola mora najprije slobodna biti, da slobodom uroditi može ... U samostalnosti škole od crkve leži jedina garancija pobjede novoga vijeka nad starim, slobode nad ropstvom, prosvjete nad tminom ...«

Godine 1850. izdaje on prvu našu omladinsku knjigu »Tobolac raznog cvijeća za dobru i pomnjivu mladež naroda srpsko-ilirskoga.« U predgovoru kaže: »Da se čisti narodni pravac odgoja našoj mladeži podijeliti može, prva i najvažnija je potreba dostatni izbor u narodnom duhu i jeziku pisanih knjiga.« U prva su tri dijela u Tobolcu pjesmice i pripovijetke, a četvrti nosi naslov »Domorodne misli«. U njemu on govori »O jeziku« i »O vjerozakonima«. U članku o jeziku on kaže: »To je najveća nepravda, najveće tiranstvo, koje se nama čini, da mi tudje jezike u našim školama, u našoj crkvi, u našim sudovima, u našem upravljanju i ravnanju upotrebljavati moramo. Vi to morate mrziti iz svega srca: morate, kad ljudi postanete, s nama zajedno nastojati ... da se tog jarma oslobodimo ... bilo milom ili silom ...«

U članku »O vjerozakonu« govori o značenju vjere za čovjeka i na kraju veli: »Tko može kazati, da je njegov način bogoštovlja Bogu ugodniji i miliji, negoli drugi? To je stvar, vrhu koje Bog, ne pako ljudi suditi imaju« pa završuje: »Ljubite svaki svoje vjeroispovijedanje i smatrajte ga *za sebe* kao najbolje i najizvrsnije, druga pako vjeroispovijedanja štujte, jer su ona za one, koji ih ispovijedaju, isto ono, što je i vaše za vas. Tim ćete ... napokon u svom narodu jedno od najvećih zala ukloniti, koje ga je dosad tištalo ...«

Duhovni je stol našao, da su ova načela o vjeri, koja je Filipović u Tobolcu razvio, kršćanskoj vjeri protivna i opasna i »uzapćio« Tobolac. Na njegov poticaj i Namjesništvo je izdalo na sve škole raspis (12. listopada 1859. br. 16 918.), u kojem najstrože zabranjuje uporabu »Tobolca« u pučkim školama, jer sadržaje u sebi načela »kako u političkom, tako i u nabožnom odnošenju odveć škodljiva.«

Filipović, kao učiteljski pomoćnik u Gradiški, imao je pet forinti mjesečne plaće, a kako je u Krajini vladao sistem podmićivanja i korupcije, nije imao nade, da će dobiti bolji položaj ili mjesto. Zato dade ostavku na službi i napiše regimenti: »Diesen Schritt war ich notgedrungen zu tun, um nicht verhungern, um nicht physisch und moralisch verkrümmt zu werden.«

U početku šk. god. 1850./51. došao je Filipović u Zagreb na privatnu školu Petra Zoričića. U Zagrebu ušao je on odmah u središte narodnog života. Brlić je u to vrijeme bio tajnik Povijesnog društva i Matice, pa urednik Kola (VIII.) i Općeg zagrebačkog koledara za g. 1852. Filipović je kod svega toga njegov najbolji pomagač. Uzato piše pjesme za Kolo i ispunjava najveći dio Općeg zagrebačkog koledara za g. 1852. Zbog njegovih članaka u tom kalendaru »Slavonske pripovijetke i pričice« i prirodoslovnoga članka »Kozmička razmatranja« napao je Duhovni stol kalendar, da širi goli materijalizam i preziranje svećenstva i vjere. Banska je vlada na zahtjev Duhovnog stola izdala okružnicu (1. IV. 1852.), da gdje god se kalendar nađe, da se oduzme i uništi (pismo 18. bilj. 3.).

Brlić i Filipović bili su vrlo aktivni u osnovanom »Društvu za književnu radnju.« No kad je Brlić otišao iz Zagreba (21. stud. 1851.), a policija zabranila rad društvu, dok ne dobije dozvolu za djelovanje, Filipović sve poduzima, da društvo i dalje radi.

Bilo je to teško doba za narodni život. Ilijašević, kao školski nadzornik, nastojao je iz svih sila, da se sastave školske knjige na narodnom jeziku, da tako spasi školu od nasrtanja germanizacije. U tom poslu bio mu je Filipović vrstan i revan suradnik. On je izradio Početnicu (1853), Slovničku čitanku (1853) i Uporavnik (1855), t. j. naputak, koji je dao učiteljima metodska uputstva za porabu početnice i slovničke čitanke. Pisao je i članke u Novine i Neven, a i pjesme. Neke njegove pjesme uglazbili su Livadić i Lisinski, i bile su vrlo popularne u ono doba.

No policija je prema nalogu iz Beča budno pratila rad rodoljuba. Kralj je imao uskoro (1852) da dođe u Hrvatsku, pa se nadzor još pojačao. Tražilo se dapače načina, da se grupa oko Nevena ustraši i rastepe. Povod za to pružila im je pjesma Filipovićeva »Domorodna utjeha«, koja je izašla u 38. broju Nevena. U pjesmi se Filipović žalio, što su domoroci duhom klonuli i mukom umuknuli. On ih poziva, da budu hrabri muževi, koji se u zlu bore, a ne kukavice, koje odmah drhću. »Nije vrijeme sad zdvojenju; Što nij bilo, to će biti, Pravda mora pobijediti, Ma svi vrazi prot njoj stali.« – Policija je uzela, da ta pjesma poziva na bunu i prevrat, Neven zaplijenila, a podigla proces protiv dva najistaknutija člana domorodne grupe oko Nevena, Bogovića kao urednika i Filipovića kao pisca pjesme.

Kralj je u Hrvatsku došao 2. list. 1852. i bio do 15. listopada. Na putu ga je cijelo vrijeme pratio ban Jelačić i general Grünne. »Car je bio veoma nezadovoljan ovim putem, jer je Hrvatsku našao suviše narodnom«. (Šišić, Strossmayer. Dokumenti i korespodencija, knj. I., str. 23.) 18. veljače 1853. izvršio je Mađar Janos Libenyi, krojački pomoćnik, atentat na Franju Josipa i ranio ga. Za kratko vrijeme (26. veljače) bio je atentator obješen.

Sve je to utjecalo, da se teški sistem još više pooštrio.

Bogović i Filipović osuđeni su na šest mjeseci teškog zatvora. Ni na njihove molbe nije im kazna snižena, samo su dobili oslobođenje od zakonitih posljedica osude.

Kaznu su izdržali od 2. kolovoza 1853. do 2. veljače 1854. U početku vrlo su teško podnosili okove, samicu, bez prava na čitanje, primanje posjeta i hrane. No kasnije, domorodne gospođe, napose Majka Ilira Josipa Vancaš[2] i Ivana Pürkert,[3] poslije žena Filipovićeva, našle su puta i načina, da im olakšaju stanje. Dobivali su hranu i knjige. Filipović je u tamnici napisao »Krijesnice.«

Kad je Filipović izašao iz zatvora, policija ga stalno nadzire. Zagrebačka policija javila je bečkoj, da Filipović i dalje sudjeluje u Nevenu, da se druži isključivo s ljudima ultraslavenske stranke i da je odlučan protivnik njemačke narodnosti i njemačke vlade. (Ivić, Arhivska građa o jugoslavenskim književnicima i kulturnim radnicima, 1935, knj. IV., str. 314–318.)

Proces i osuda donijeli su Filipoviću velikih neprilika s obzirom na učiteljsku službu. Zoričićeva škola zatvorila se u početku veljače 1853., pa je Filipović zatražio mjesto u Zagrebu, a i u Osijeku bio je od gradskog poglavarstva izabran za učitelja. No nigdje nije mogao biti imenovan, jer je proces bio u toku. Kad je izašao iz zatvora, našao se zato bez mjesta. Ilijašević ga je onda nagovarao, da otiđe u Prag na studije i položi ispit za učitelja na punoj realci, jer je ispitom u Mitrovici bio osposobljen samo za nižu realku. Ali kako je bilo nesigurno, hoće li dobiti potporu za Prag, a Požega je baš u to vrijeme zatražila učitelja za treći razred glavne škole, to uz pomoć Ilijaševića Filipović dobije mjesto učitelja u Požegi. Policija to odmah javlja u Beč i ističe, da se kod imenovanja Filipovićeva namjerno nisu tražili od direkcije policije podaci o njemu, što se inače redovno čini. Iz toga se vidi, piše dalje policija, »da kod namjesnog vijeća individuumi sa separatističko-nacionalnim težnjama, koji se ovdje nazivaju patriote, bez obzira na njihovu političku opasnost, uživaju posebnu sklonost prezidiuma.« (Ivić, ibidem, IV., str. 318–321)

Filipović se onda oženio Ivanom Pürkertovom, »fanatičkom pristalicom slavenske partije«, i došao u Požegu. Sa Zagrebom ostao je i dalje čvrsto vezan rodoljubnim radom. Kao dobrovoljni »knjižar« on širi hrvatsku knjigu cijelom Slavonijom. Pacel mu piše, da skuplja pretplatnike za Neven (pismo od 3. I. 1858.), Brlić mu šalje Jukićeve pjesme da raspačava, a Bogović sto komada »Stjepana« i usto mu piše (6. IV. 1857.): »Ja znam, da je taj posao, što sam vam ga objesio na vrat, baš vražji, te ga samo tako domorodan čovjek, kao što ste vi, na sebe uzeti može.«

---

[2] Vl. Šiffer, Pisma I. Filipovića i P. Preradovića Josipi pl. Vancaš, Savremenik, 1910., str. 408–411. Trstenjak, Ivan Filipović, str. 17–19 (Pismo Jos. Vancaš Filipoviću od 29. IX. 1853.)

[3] Pismo Ivana Filipovića Ivani Pürkert od 10. X. 1853. u Arhivu PKZ.

Filipović je prvi kod nas organizirao prodaju srpskih knjiga (pismc 32). On je prvi osnovao školsku knjižnicu za mladež (pismo 24 i 25) Bavio se idejom, da osnuje »Viši ženski učevni zavod« u Požegi i izradio za njega plan (pismo 21). Na učiteljskoj skupštini u Požegi (1858) bori se za reformu ženskog odgoja i obrazovanja i za bolji položaj učiteljskog staleža.

No apsolutizam pritiskivao je kao mora sav narodni život. Društva su jedva životarila, a časopisi redom prestajali izlaziti. Ali Filipović je vjerovao u sam narod. »Nije naš narod onako nemaran i nehajan, kakc mnogi misle,« piše on u 26. pismu. Treba samo rad naših društava i samu književnost približiti narodu, treba pisati i raditi za sam narod (»Pravac naše književnosti«). I kad se »nitko drugi u boljim okolnostima s boljim znanjem, nije htio latiti posla«, on sam izdaje »Narodnu knjigu – koledar«, da pokaže Zagrepčanima činom, »što raditi valja, da književnost našu uzdignemo«.

Suradnici su mu u kalendaru bili: brat Ferdo, J. Miškatović, M Riesel, Nikolić, M. Stojanović, Mařik, ali najviše je sam pisao.

Rodoljubi su kalendar s velikim veseljem pozdravili (Bogović, Šulek Pacel), a i štampa. Izlazio je od 1858. do 1860.

Godine 1860. počele su se mijenjati političke prilike, pa se Filipović ponadao, da će narodni život uznapredovati s većom snagom. On piše u Pozoru »O narodnom jedinstvu i samostalnosti« (br. 45) i »O strankama u Hrvatskoj« (br. 51). Godine 1861. piše opet u Pozoru »Nijemčina u našim glavnim školama« (br. 76), gdje ustaje protiv naredbe o uvođenju njem. jezika u glavne škole. Iste godine u br. 70. poziva sve učitelje, da sa svojih skupština pošalju na sabor zahtjev, da im se podijeli aktivno i pasivno pravo glasa, pa da i oni kao i drugi stalež u saboru dobiju svoje zastupnike, koji će braniti njihova prava.

Filipovićevom pobudom osnovana je u Požegi Narodna čitaonica (18 I. 1863.). Za nju je on složio pravila i bio njezin glavni odbornik. Kad je Kraljević pokrenuo u Požegi (1863) izdavanje »Slavonca«, Filipović mu je mnogo pomagao pri uređivanju lista.

U Požegi je Filipović vrlo teško živio s malom učiteljskom plaćom Primoran je zato bio, da potraži bolje mjesto. Najprije se natjecao za mjesto realnog učitelja u Varaždinu, ali ga nije dobio. Onda je bilo upražnjeno mjesto u Zagrebu na kaptolskoj školi, pa je želio, da to mjesto dobije. Rodoljubi su nastojali, da Filipović dođe u Zagreb (Narodne novine 1860., br. 261). Gradsko je zastupstvo dapače zaključilo, da se na to mjesto ne raspisuje natječaj, nego da se samo imenuje odnosno premjesti iz Požege Filipović u Zagreb na kaptolsku školu. Tu svoju odluku izjavilo je gradsko zastupstvo Namjesničkom vijeću, i ono se s tim suglasilo, ali Duhovni stol se usprotivio imenovanju Filipovićevu, zbog protukršćanskih misli, koje je iznio g. 1850. u »Tobolcu.« Stvar je poslana Dvorskoj kancelariji, da ona to pitanje riješi, a ona je tražila da se rješenje donese u sporazumu s Duhovnim stolom. Miškatović piše onda Filipoviću (pismo bez datuma): »Gradski se oci za tebe bore

kane poći in corpore kardinalu, neka ti ne bude na smetnju ... Moja je briga, da i Rački bude za tebe ...« I konačno je Duhovni stol pristao, ali je zvaničnim spisom od 19. svibnja 1863. br. 3098 tražio, da Filipović »svoje pregrijehe činom okaje i da se javnim opozivom onih pogibeljnih načela odrekne, koje je u Tobolcu iznio.«

Filipovića je »strašno razjarila ta popovska nadutost i preuzetnost« (pismo od 26. svibnja 1863.), no u dogovoru s Brlićem šalje Očitovanje Katoličkom listu, gdje je izašlo u 24. broju 1863. Brlić mu tom zgodom piše (30. svibnja 1863.): »... nema danas u Srbiji vladike, koji bi takvih ludorija činio kao hrvatski metropolitanski konsistorij!«

Na rastanku s Filipovićem imenovala ga je Požega svojim počasnim građaninom. U početku šk. god. 1863./64. Filipović je došao u Zagreb na kaptolsku školu. U Zagrebu je Filipović najprije pokrenuo na školi pitanje školske knjižnice za mladež. Onda je ostvario svoju davnu namjeru i počeo izdavati g. 1864. »Bosiljak«, list za omladinu. Bio je to naš prvi časopis za mladež. Uz poznate pisce (Trnski, Okruglić, Ilijašević, Špun-Strižić, Milorad Šapčanin, Gj. Rajković i dr.) surađivali su u »Bosiljku« i srednjoškolci. Njih je Filipović bodrio na rad, raspisivao za njih književne nagrade i poticao ih, da osnivaju na školama literarne družbe. U tim družbama neka upoznaju našu književnost i vježbaju se u literarnom radu. Pozivao ih je, da izvještaje o svom radu šalju u Bosiljak i da on bude njihovim glasilom. Pozdravio je literarnu družbu »Javor« na gimnaziji u Osijeku i literarno društvo u Vinkovcima na gimnaziji, a žalio je, što se Zagreb nije micao. Nakon četiri tečaja zbog nehaja pretplatnika morao je prestati izlaziti »Bosiljak« (1868).

Godine 1864. opet je bio raspisan natječaj za mjesto obrazujućeg učitelja na preparandiji. Te je mjesto Filipović uvijek priželjkivao (1848 i 1849). Filipović se natjecao za to mjesto, ali ga je Duhovni stol zbog Tobolca metnuo trećeg u prijedlog, i nije ga dobio. Teškom mukom dobio je to mjesto Škender Fabković, iako je bio prvi u prijedlogu, jer je i on imao »grijeha na duši.«

Filipović je ostao na Kaptolskoj školi do g. 1873. Onda je došao za učitelja na Višu djevojačku školu.

Malo je poznato, da je Filipović u »Domobranu« pisao članke o kazalištu i kazališne kritike (1864–1866). U članku »Narodno kazalište kao zemaljski zavod« (1864., br. 20–25) veli: »Trebalo bi osnovati posebnu školu, da se obezbijedi predstavljački stalež ... podići formalnu učiteljsku stolicu za teoriju kazališne vještine i sastaviti knjigu, u kojoj bi bila obradjena: estetika, kazališna deklamacija, karakteristika, mimika, plastika, vještina kazališnog odijevanja i maskiranja, povijest kazališta sa kratkim životopisima glasovitih predstavljača svih vremena i načina ... Redatelj bi prema tim načelima praktičnim načinom vježbao osoblje ... Neophodno bi potrebno bilo samo po godine davati predstave, a drugu polovinu upotrebiti za polaz škole i pripravljanje za buduće kazališno doba ...«

Kod kritike kazališnih predstava borio se Filipović za viši umjetnički nivo i za čistoću i ljepotu jezika. U kritici on je dao »množinu crtica iz umjetničke povjesnice i životopisa dramatičkih pisaca i umjetnika, isto tako povorku estetičkih opazaka, o kojima donle u hrvatskoj književnosti ni spomena ne bijaše.« (Domobran, 1866. br. 73.)

Filipović je bio redovno odbornik Matice. Godine 1868. radilo se o tom, da se Matica sjedini s Akademijom u jedno društvo. Filipović i P. Zoričić, kao odbornici Matice, pripadali su onoj manjini, koja se tomu odlučno opirala. Njih dvojica predložili su tom zgodom Matici spis, u kojem su izložili, kako bi Maticu trebalo reorganizirati. »Pod krasnim spisom, pravim pretečom pravila Matice Hrvatske, potpisani su Filipović i Zoričić, dva vrijedna učitelja,« veli Smičiklas u Spomen-knjizi Matice Hrvatske, 1892., str. 40. No većina je pobijedila (1868), i Matica je kapitulirala.

Godine 1870. izlazio je »Hrvatski Sokol«, zabavan i poučan tjednik. Urednik mu je bio dr. Demetar. No on je nakon trinaestog broja teško obolio, pa je uredništvo preuzeo Filipović. Značajna su dva njegova članka, koje je napisao u Hrv. Sokolu: »Ženska privreda« (br. 14–15), u kojem je poticao žene, da se privredno osamostale i osnuju u to ime ženske privredne zadruge i »Ženske na ciriškom sveučilištu« (br. 20–22), u kojem je iznio napredno gledište o višem ženskom obrazovanju.

On je uopće jedan od prvih naših boraca za žensko obrazovanje. Već od g. 1851. diže on svoj glas i piše članak: »Kako bi se othranjivanje ženske mladeži u našoj domovini podići dalo.« (Nar. Novine, 1851., br. 25.) On to pitanje i dalje stalno potiče (1853–1855), piše u Nevenu »Listove za naš krasni spol«, a oko šezdesetih godina, radi o osnivanju više djevojačke škole. Konačno je 1868. otvoren peti razred više djev. škole, a g. 1873. došao je Filipović na nju i predavao hrvatski jezik. On je onda napisao Kratku povijest književnosti hrvatske i srpske za građanske i više djevojačke škole (1875) i Stilistiku (1876).

Mnogo snage i vremena uložio je Filipović i u Rječnik hrvatsko-njemački (1875–1877). Izdao je i Džepni rječnik hrv. njem. (1878) i Besjedovnicu hrv. njem. (1877).

Za omladinu napisao je »Jagodnjak, zbirku pjesama i pripovijedaka«, PKZ, 1878. Kraljević Marko u narodnim pjesmama (1880), Igrokazi za mladež (1866), Ezopove basne (1867) i veliki broj prevedenih pripovijedaka za mladež od Hoffmanna i Šmita.

No najsnažniji je svakako Filipovićev rad na organizaciji učitelja. Već g. 1865. on ju je postavio na čvrste temelje. 26. XI. izdao je poziv na učitelje za učiteljsku skupštinu. Odazvalo se osamdeset učitelja, i oni su 10. list. osnovali Učiteljsku zadrugu – društvo za pomoć učiteljskim udovicama i siročadi. Ta zadruga je bila centar plodnog rada učitelja. Ona je organizirala prvu samostalnu izložbu (1866) školskih knjiga i pomoćnih sredstava za pučku školu. Ona je izdavala knjige, tako: Ljiljan, zabavnik za mladež (1866), Mali kućni kalendar (1867) i Daničićeve pripovijetke (1867).

G. 1865. pokrenuo je Filipović s naprednim zagrebačkim učiteljima pitanje školskog zakona. Oni su sastavili i predložili saboru novi školski »Ustav za pučke škole u trojednoj kraljevini.« Osnovna tendencija tog Ustava, bila je oslobođenje škole od tutorstva crkve. Protiv njih podigla se zato grupa učitelja na čelu s Franjom Klaićem, ravnateljem preparandije i gradskih škola, koja je htjela, da svećenstvo zadrži prevlast nad školom. U tom duhu sastavio je kanonik Vuković nasuprot Ustavu novu Osnovu za budući školski zakon. Klaić izdaje potporom svećenstva novi časopis Školski prijatelj, koji uz Katolički list napada sve, što napredni učitelji izvrše.

Na inicijativu Filipovićevu osnivaju napredni učitelji Pedagoško-književni zbor (1871). Smjernice rada izlaže Filipović u pismu Basariček (27. XI. 1870.) i kaže: »Uopće ja mislim, da će sav naš rad biti u duhu i smjeru nove slobodoumne pedagogije, pedagogije osnovane na temelju čiste znanosti i zdravoga razuma, i čim bi se od toga pravca odstupilo, ja bih bio prvi, koji bi se iz toga društva isključio. Ja volim ne raditi, negoli laži i bezumlju dvore graditi.«

Pedagoško-književni zbor skupio je napredne učitelje književnike. Oni su izdavali knjige za dalje obrazovanje učitelja i radili na organiziranju učitelja. Sa svoje skupštine šalju memorandum na sabor, da se pučka škola preustroji na osnovu zakona. Da pak učiteljstvo za novi, napredni duh škole predobiju, organizirali su osnivači PKZ-a Filipović, Skender i Marija Fabković, Modec, Basariček, Mařik i ostali godine 1871. I. opću učiteljsku skupštinu. Njezino je bilo geslo: »Samo slobodna škola može odgojiti slobodan narod.« Na skupštinu u Zagreb došlo je tisuću učitelja. Bilo ih je iz Hrvatske i Slavonije, pa iz Dalmacije, Srbije, Slovenije, Crne Gore, Češke, Poljske i Austrije. Došao je i Dittes iz Beča, predstavnik liberalnog školstva. Filipović kao predsjednik vodio je skupštinu na visini. Napredna načela iznijela su pobjedu. Kad je svećenik Jambrečak, prof. u Senju, ustao, da brani prava crkve na školu, nastala je u skupštini vika i nemir. Filipović je rekao: »Mi smo ovdje sabrani kao učitelji, mi zastupamo samo učitelje, a ne svećenstvo!« (Pljesak, gromovito i dugotrajno odobravanje). (I. opća učiteljska skupština, 1871., str. 58.) Na skupštini su donesene rezolucije, koje je trebalo provesti u život. Filipović pokreće zato novi tjednik »Prosvjetu« i o njemu piše Basaričeku (18. X. 1871.): »List će glede pedagogije imati *odlučno* (podvukao Fil.) liberalan pravac, a glede narodnih smjerova borit će se za ona načela, koja sam i dosada zastupao.« Filipović je lično zastupao načelo radikalne emancipacije škole od crkve. On je htio, da ni vjeronauk ne predaje svećenik u školi nego učitelj. Za ta svoja shvaćanja nije našao pravo razumijevanje ni kod svojih bližih suradnika. (M. Stojanovića, Modeca, Basaričeka i dr.). U borbi za »Prosvjetu« on zato kaže: »Ja sam borbi privikao, te i ovoj otvorenim čelom nasuprot idem. S poštenom namjerom i jasnim ciljem stupio sam na rvalište, pa ću na njem ustrajati, dok ili

pobijedim ili pošteno padnem.« (Pismo Basaričeku[4] bez datuma). Od Prosvjete izašlo je samo deset brojeva, a onda je prestala.

I. opća učit. skupština povezala je slavenske pedagoge, i oni su razvili velike planove. Počeli su izdavati zajednički časopis »Slavjanski pedagog« u Pragu, u kojem je pisao svaki narod na svom jeziku. Najviše su se u tom zalagali Mašek od Čeha, Filipović od Hrvata i Vukičević od Srba. G. 1873. održana je sveopća slavenska skupština u Beču. Iako je skupština lijepo uspjela, rad se slavenskih pedagoga nije mogao pravo razviti zbog mnogih teškoća. Ali Filipović je bio u svem svom radu najveći apostol slavenske ljubavi, sve njegovo pisanje i rad odiše tim duhom. Napose se neumorno borio za slogu i jedinstvo Hrvata i Srba. On je prvi donio u svojim čitankama i kalendarima članke pisane ćirilskim pismenima i redovno je govorio i pisao: »Kad već imamo dva imena, ne smijemo da imamo dva duha i dvije literature.« Srbi su cijenili to njegovo nastojanje i imenovali ga dopisnim članom Srpskog učenog društva (1869).

Za bana Mažuranića došao je (1874) školski zakon pred sabor. Vlada je predložila Osnovu, kojoj je za podlogu služio Ustav od g. 1865. Svećenstvo je u saboru nastojalo, da dokaže, da ono ima historijsko pravo na školu (zastupnik Lehpamer). Kukuljević je u svom govoru rekao, da moraju pasti privilegije svećenstva, kao što su pale i privilegije plemstva. I nakon duge borbe potvrđen je prvi školski zakon 1874. Iako taj zakon nije bio »bogzna kako velike liberalnosti« (Filipović, Revizija zakona, 1883., str. 5.), ali je on ipak bio velik korak naprijed za školstvo. Po njemu je škola postala javna, besplatna i opća, t. j. interkonfesionalna; nju su mogla polaziti djeca sviju vjera. Država je tim zakonom preuzela vrhovni nadzor nad školom po svojim stručnim organima, nadzornicima. Filipović je imenovan (1875) nadzornikom za zagrebačku županiju. On sve poduzima, da se novi zakon provede u život. No svećenstvo nije mirovalo. Svećenici su novu, opću školu nazivali bezvjerskom i tražili konfesionalnu školu.

Prilika im se pružila, kad se kod ujedinjenja Krajine radilo o unifikaciji zakona (1881). Ubrzo došao je i Khuen na vladu, i Filipović je znao, da je došlo vrijeme, da se sve poduzme, da se spasi, što se može. On piše Reakcija proti školstvu (1879) i Revizija šk. zakona (1883), gdje se bori za opću školu. On osniva dalje Savez učiteljskih društava (1885), u kojem su se ujedinila sva učiteljska društva i postala tako odlučan faktor u promicanju duševnih i materijalnih interesa pučkog učiteljstva. On ih poziva na gradnju svojeg Doma, koji će služiti učiteljskim institucijama, a biti vidljiv znak njihove snage i svijesti. Od g. 1883. uređuje Filipović Književnu smotru, prilog Napretka, i Smotra postaje idejni vodič učiteljstva po pedagoškoj i lijepoj knjizi. Da učiteljstvo bude nezavisno o stranoj literaturi, izradio je još program i osnovu za »Pedagošku enciklopediju«.

[4] Pisma Filipovića Basaričeku (46) nalaze se u Arhivu PKZ-a.

Za Khuena izašao je drugi zakon (1888). Bio je korak natrag u našem školstvu. Konfesionalne škole dobile su pogodnosti, počele su nicati škole sa mađarskim i njemačkim nastavnim jezikom. Prava učitelja su stegnuta, a plaće snižene.

Filipović je umirovljen (1886) i Fabković (1885), dvije najjače ličnosti naprednog učiteljstva, ali njihov je utjecaj još snažan u PKZ-u i Savezu učiteljskih društava. Iz cijele domovine stizali su prinosi za Dom, i on je, krasan i veličanstven, podignut 1889.

No reakcija ne miruje. PKZ izdao je u svojim edicijama »Emila« od Rousseaua. Dr. Štiglić, profesor bogoslovije, oborio se na PKZ, a napose na njegova predsjednika Filipovića, da izdaje knjigu, koja je na indeksu, i tražio, da se knjiga izbaci iz svih knjižnica, a PKZ raspusti. (Kat. list, 1889., br. 44. i dalje.)

U vrijeme Štiglićeve navale Filipović nije bio u Zagrebu, a odbor PKZ-a ustraši se i dade kukavno očitovanje u novine. Filipovića razjedi taj kukavički postupak Zbora i zahvali se na predsjedništvu Zbora, a s njim i Fabković na potpredsjedništvu.

Još je Filipović bio predsjednik Saveza i imao velik utjecaj na učiteljstvo. To nije bilo po volji režimu. Filipović je radio na tom, da se podigne konvikt za učiteljsku djecu, da se olakša učiteljima školovanje djece. Pravila za konvikt trebalo je da potvrdi vlada, da se mogu početi skupljati prinosi. No Kršnjavi je pravio kod toga namjerno neprilike. Tražio je da se pravila izmijene, a kad su se izmijenila, tražio je ponovo izmjenu. Zbog toga došlo je do sukoba između Filipovića i Kršnjavoga.

Tih dana (g. 1892) birao se novi odbor za Savez. Skupština učitelja predložila je opet Filipovića za predsjednika, ali stari odbornici preplašili su se Kršnjavoga i odrekli se suradnje s Filipovićem. Kad je on to vidio, zahvali se na predsjedništvu, predloži za predsjednika Basaričeka i stari odbor pristade uz njega. Filipović nato napusti Učiteljski dom i Savez, kao što je prije dvije godine napustio i Pedagoško-književni zbor. Uz njega je ostao i opet samo Fabković, jedini njegov vjerni prijatelj. Još dvije godine (do 1894.) uređivao je Književnu smotru, a onda i nju ostavi.

Godine 1892. poslao je Filipović nekoliko hrvatskih učitelja kao delegate na skupštinu srpskih učitelja u Šapcu. Godinu dana kasnije vratili su srpski učitelji posjetu Zagrebu. Filipović je organizirao doček. On je uživao veliki autoritet među učiteljima. Na njegov poziv »U posluh drugovi!« sve je išlo glatko i lijepo. Pedeset učitelja neprestano se mijenjalo, da im pokažu Zagreb. Dvije stotine hrvatskih učitelja ispratilo je srpske učitelje i s njima se izgrlili i izljubili. Iako je to bilo za doba progona Srba u Zagrebu i Hrvatskoj, kad nitko nije smio viknuti »Živjeli Srbi«, odjekivao je Zagrebom međusobni učiteljski pozdrav »Živjeli Srbi« »Živjeli Hrvati.« (Učitelj, 1923., br. 1. M. Jović: Iz mojih uspomena o I. Filipoviću.)

14. listopada 1895. došao je opet Franjo Josip u Zagreb, a 16. listopada spalila je sveučilišna omladina mađarsku zastavu na Jelačićevu trgu. Počela su hapšenja i zapljena novina. Filipovića je to svakako

vrlo uzbuđivalo, sjećalo ga njegovih mladih dana. 28. listopada njemu je pozlilo, udarila ga kap. Isti je dan umro.

Kršnjavi je tražio, da mu učitelji pošalju nadgrobni govor na cenzuru... Pedagoški časopis »Škola« donio je g. 1896. u br. 2. nekrolog Filipoviću. U životopisu htjeli su tiskati »Domorodnu utjehu«, ali u napomeni pišu: »Bili smo nakani ovom zgodom tu pjesmicu tiskati, ali nam se s mjerodavne strane šapnulo, da bi list bio zaplijenjen.«

Dakle vlasti su se i mrtvog Filipovića bojale. Ali jedno nisu mogle uništiti i izbrisati: one duboke brazde, koje je on usjekao svojim radom u narodni život u borbi za našu knjigu i školu.

PISMA IVANA FILIPOVIĆA ANDRIJI TORKVATU BRLIĆU

1.

U Mitrovici 28. srpnja 1842.[1]

Ljubezni pobratime,
mili domoroče!

— —

— — — Ilir i uopće Slav[2] ostajem, makar se planine ne mene sorile,[3] makar se pakao i nebo na mene oborilo, nepomičan ću ipak u svim tim nepogodam u mojoj ljubavi prama milom rodu i domovini ostati kano klisurina usred valova morskih.

— — — Ali brate! kaki evo sada užasan glas čuh, a i tebi će već poznat biti. Zar mi Hrvati i Slavonci kroz deset godina da madjarski govoriti znati moramo?[4] I da je taj zakon od kralja već potvrdjen i sankcioniran?[5] — — —

Zar je, brate, to zahvalnost Slavenima uopće, a upose Ilirima na gostoljubivosti, s kojom primljeni bijahu, za izobraženost, za društveni život, za uredbe, jednom riječju za sve, što od naših pradjeda primiše. O zametnuli se! Ali gdje je m...a zahvalna bila. – Sad da Ilir, oduvijek čovjek a ne marva... oduvijek slavan, da barbara, kojega je čovjekom načinio, jezik *a još pod silu* uči! — — —

— — — o vi nesložna braćo, vi uzrok toga, evo vam ploda vaše nesloge, mržnje, raspre i nenavisti. Gdje su vam krune sada. O Šubiću preslavni, vidiš li ti sa nebesa, šta onaj radi, komu si ti krunu i kraljevstvo sačuvao. – Ali nam je pravo. — — —

— — — Ja ti kazah, što mi na srcu leži. Ja madjarski učit ne ću. Valjda će za me bit mjestance gdjegod u Srbiji ili Cr. G. ili R.....[6]

— — — Mislio sam, da taj ..... jezik učim, da znam što se o nama l..e, a sad ne ću, ma se nebesa na me srušila. Šta, brate, učiniše Hrvati, zar oni nisu pri saboru bili, kad se o tom vijećalo, zar oni megdan ne mogahu držati, il su oni naumili pomadjariti se?[7] – Ili se je nebo i pakao proti nama zaklelo, da nas uništi? – I još naseobine luteranske da se

u našoj Iliriji primati moraju?[8] – O zar nas je zaista Bog — — —. — — — Ja sam se učiteljskom stanju privrgo, i to iz rodoljubive namjere, da u mlada srca još ljubav k domovini usijavati započnem, i to će me valjda opravdati kod tebe, zašto sam u to stanje stupio. — — — — — Za ovu se godinu pedagogički kurz otvori u Mitrovici i evo me u Mitrovici u Srijemu. Mitrovica je malo drukčija varoš, već što ju je Dragutin Seljan u svojem Zemljopisu ilirskih pokrajina[9] sasvim fališno opisao, i kako iz tog Zemljopisa dokučiti mogu, prva je za Zemunom varoš u cijeloj Vojničkoj krajini.

Ali za naš narodni duh nema nikakvih dobrih pojavljenja izuzam nekoliko vrlo malog broja domorodaca, obitelji mitrovičke o Ilirizmu ništa i ne znadu. Srbi su pako svi vatreni rodoljubi. Moji kolege, 13 na broju, istom su od mene Ilire upoznati učili i hvala Bogu, većom sam stranom za Ilirizam dobio je;[10] ti znaš, da ja gdje koga za narodnu stvar dobiti mogu, riječi i moje knjige, kojih znatan broj imadem, ne žalim. Izmedju ostalih ovdašnjih učitelja, odlikuje se u patriotizmu osobito Luka Vukičević.[11] U njegovoj su školi učenici za diktando izmedju ostalih drugih narodnih stvari i kratku dogodovštinu Slavonije iz Zemljopisa Drag. Seljana izvadjenu pisali.[12] On je takodjer vatreni branitelj Ilira. Ove ću ti fagatije opširnije opisati duh Mitrovice glede narodnosti, koga sam za ovo devet mjeseci dublje promotriti prilike imao. Evo šaljem ti nekoliko komadića mojih izvornih pjesama, koje sam ove dvije godine u prostim urama pravio, premda su sasvim oskudne (ali kako bi drukčije mogle biti, kad još nijednog novog gramatikera nit slovnice ilirske nemam, a i copia verborum nemam, pa gdje bi drukčije ispale), nu zato ti je šaljem, da vidiš, da se ja ipak trsim s ilirstvom sve više i više (se) upoznati.[13]

Moje su ilirske knjige slijedeće:

Prvih šest knjiga Izbora igrokaza ilirskog kazališta
Sedam knjiga Marjanovića
Prvu knjigu Vukotinovića: Pripovijetke:
Prvu knjigu D. Demetra, Dramatička pokušenja
Tri knjige Danice Vuka Stefanovića
Jednu knjigu narodnih pjesama Vuka Stefanovića
Jednu knjigu narodnih pjesama Mate Topalovića
Sramežljivi ljubovnik Gundulića
Rožalija Kanižlića
Duh spisanja Dositeja Obradovića
Naravna filozofija Dositeja Obradovića

i još mnogo drugih srpskih i njemačkih: (Sollen wir Magyaren werden – Serbische Hochzeitslieder – Schreiben des Grafen Zeri nach Leutsten – Dubrovsky, Fragmente über die Geschichte der Slawen u. Magyaren etc.) skupa imam jednu malu knjižnicu od 60 do 70 knjiga.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Često se o tebi razgovaramo, kako si vrijedni sučlan Ilirstva. Čitao sam u Danici nekoliko sastavaka pod imenom Andrije T. B. Brodjanina te

nisam sumnjao, da nije tvoje i vrlo sam se obradovao ime tvoje tamo ugledati.[14]

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Gdje je Müller Adolf,[15] šta radi? Čuo sam, da je iz seminara izašao, da u Gratz traži. Pozdravi ga stoput od mene i sve druge Ilire kao braću u Brodu. Nemoj dat dugo na te čekat, a znaš, kako čekam. šta ćeš mi iz ilirskoga svijeta novog pisati, jer ovdje sam cijele godine dvaput Danicu, no ne *Danicu ilirsku*— — — — čitao.

---

[1] Prema podacima u pismu ovo je pismo pisao Filipović godine 1843., samo je u uzbuđenju zabunom napisao »1842.«

[2] Slav, Slaven.

[3] Soriti = oboriti, razoriti.

[4] 20. lipnja godine 1843. »ugarski (su) staleži zaključili, da ubuduće ima *jedino mađarski jezik* biti službenim i nastavnim u cijeloj Ugarskoj, Hrvatskoj sa Slavonijom i Primorjem, a poslije deset godina (to jest od 1853. dalje) ne može nitko biti u Hrvatskoj namješten ni kao činovnik ni kao svećenik, tko nije vješt mađarskom jeziku.« (Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, 1916., str. 294.)

[5] »No zaključci se ugarskih staleža dobrza izjaloviše, jer na sabor stiže kraljevo rješenje (12. list. 1843.), koje određivaše, da se hrvatskim poslanicima ima ostaviti na volju, da mnijenja svoja izriču bilo latinskim, bilo mađarskim jezikom.« – No poslije Ferdinand popusti Mađarima, te je »izdao novo rješenje (23. siječnja 1844.), kojim odredi, da se hrvatski poslanici poslije šest godina (to jest od 1850.) imadu na saboru služiti mađarskim jezikom, no ostalih zaključaka ugarskih staleža, a naročito onoga o uvađanju mađarskog jezika u sve urede i škole u Hrvatskoj, Slavoniji i Primorju nije potvrdio.« (Šišić, ibidem, str. 294.)

[6] I Andrija Brlić bunio se protiv zahtjeva svoga oca, da uči mađarski. (Ignat Alojzije Brlić: Pisma sinu Andriji Torkvatu Brliću, 1842., Knjiga 1., str. 43–54.)

[7] Od Hrvata bili su na saboru Herman Bužan za gornju, a Karlo Klobučarić i Metel Ožegović za donju kuću. No Mađari nisu dopustili Ožegoviću i Klobučariću da govore u saboru latinski. »Kad su Ožegović i Klobučarić vidjeli, da im staleži ne dopuštaju govoriti latinski, pače da su stvorili zaključak, koji je i njih vezao, da ubuduće govore mađarski, *ostave sabornicu* i zatraže iz konferencije, kojoj je predsjedao Haller, upute od hrvatskih županija. Ove stvore nato zaključak, da hrvatski poslanici imadu ostati kod svojih prava, a ujedno se obrate na kralja.« (Šišić, ibidem str. 293.)

[8] Među iura municipalia Hrvata spadalo je i to »da protestanti ne mogu u Hrvatskoj steći građanska prava, ne mogu se stalno naseliti niti dobiti javnu službu.«

[9] Dragutin Seljan (1810–1849), prefekt u zagrebačkom sjemeništu, geograf ilirskog doba. Napisao je: Zemljopis pokrajina ilirskih ili Ogledalo zemlje, 1843. Tisak Gaja 8,⁰ str. 256. Na strani 244. piše o Mitrovici.

[10] Od trinaest polaznika pedagoškog kurza u Mitrovici godine 1843. položili su viši tečajni ispit: Franjo Blašković, Ivan Filipović, Emil Kirin i Marijan Lazanin Tim ispitom osposobljeni su za učitelje glavnih škola i nižih realka. (Ivan Martinović Povjesne crtice o školstvu brodske pukovnije i brodskog okružja, 1912., str. 326.)

[11] Luka Vukičević († 1864) bio je učitelj u Mitrovici, poslije u Brodu, a od god 1850. u Zemunu.

[12] U Seljanovu Zemljopisu nalazi se kratka povijest »dogodovština Hrvata« od 162. do 177. strane, a Slavonije od 177. do 180. strane.

[13] Prva pjesma Filipovićeva izašla je u Danici godine 1845. u 2. br.: »Mome rodu o novom godu.«

[14] Prva pjesma A. T. Brlića izašla je u Danici 1842. u 7. br.: »Pozdrav Danici« s potpisom Andrija Torkvat, Brođanin.

[15] Adolf Müller, Brođanin, školski drug Filipovićev i Brlićev iz gimnazije, polazio je »Joanneum« (Tehnički institut) u Grazu. Poslije je bio major, a onda načelnik u Brodu.

2.

U Velikoj Kopanici 16. rujna 1843.

Pobratime Andro!

Misleći, da ćeš ove vakantije iz Zagreba k'kući doći, pisao sam ti kroz tvog brata Ivana. Dugo sam na odgovor čekao i već sam pomislio, da mi odgovoriti ne ćeš, medjutim čujem na pazaru u Svilaju od Čabraića, da si obučenik i da si za Pazmanej Beč odredjen.[1] Zaista sam se začudio, nikada nisam ni snio, da bi ti misnik bio. Kako često korespondiramo, niti jedan za drugog znamo! Ali, brate, kakvi su te uzroci k tomu stanju primorali? Ja bi mislio, da ti kao domorodac u drugomu stanju domovini našoj u sadašnjem vremenu više bi koristiti mogao. Smije li misnik kojigod tako slobodno govoriti i pisati kao svaki drugi svjetovni, a to ti dobro znadeš, pa si se opet otom svezanom stanju podvrgao. Ili ti više ne bije srce za narodnost, ili sreća našeg ilirskog roda ne leži ti više na srcu, za kojega bi ti polzu[2] inače više doprinijeti mogao? Ne veli l' se takija, kako misnik iz kruga svoga zvanja stupi, da pri svom brevijaru ostane, a ne da se u stvari miješa, koje na njega ne spadaju? – Takvi isti primjer imadeš sa jednim djakovačkim obučenikom (Stojanović), koji iz velikog rodoljublja, da slobodnije može raditi, zahvali se, pa sad pravo u Pešti studira. No ja tebe s otim ne ću od otoga stanja odgovoriti, niti mogu, ti tvoje uzroke valjda imadeš, zašto si u taj red stupio, samo sam te htio na ovo opomenuti, što ti i sam dobro znadeš.

— — — Otakvih krparija, kao što su ote pjesmice, načinio sam do trideset, nekoliko zagonetki, napitnica i u spomenik kojekakvih sitnarija. Kad bi je sve skupio, bilo bi do pedeset komadića, samo da su čemu.

Novina osobitih nema, koje bi od važnosti bile.

Narodni duh od dana do dana ne pada, on sve većma i bolje uspijeva, svaki se dan ljepši prizori oku domoroca prikazuju, koje mu srce s nadom za bolju budućnost, razveseliti mogu. Što god je mlado, sve se vatreno narodnosti prima, svatko želi jezik svoj oplemeniti i svoj narod iz ruke tmina, koje ga toliko vjekova zarobljena drža(še), osloboditi. Istina, da neprijatelja imade, ali oto je sve staro, koji se od svojih starih krparija rastaviti ne mogu. No otih se plašiti ne trebamo, za desetak godina svi će oti iščeznuti. Ako Bog da i njegov blagoslov i naša junačka sreća, ispunit će se Gaja poslovica: Moja je mladež, i reći se već može, da je ispunita, jer je sve njegovim duhom nadahnjeno. Svud narodni talambasi udaraju. Iz sna se diži, slavni ilirski narode, dosta si, mnogo si u snu ležao, no ne boj se, što si tako dugo drijemao, što si tako daleko zaostao, tim ćeš slavniji postati, ako samo tako stalno i krepko unaprijed stupaš, kako si započeo ne pazeći na opreke, koje ti tvoji djavli na put stavljaju. Tako, brate, sva mladež slavonska misli. Samo bi još jedno od potrebe bilo, koje sam ja sa mojim slabim okom vidjeti mogao. Da jedno teatralno društvo svu Vojničku krajinu obidje, i u glavnim mjestima nekoliko komada predstave. Oto bi vrlo potrebno

bilo. Narod bi se sav istom tada od cijene i važnosti svoga jezika obavijestio, sposobnost njegovu videći. Mnoge bi se predrasude kroz oto ukinule, osobito ota, koja je najglavnija: da u našem jeziku ništa lijepa nema, da je ubog, siromašan, neokretan, a oto mnogi i mnogi još misle, mnoga bi se zabludjela ovčica tako svojoj dosta ucviljenoj majci u naručje vratila. Ja mislim, da bi naši vrijedni domoroci, kojih hvala Bogu dosta ima, na oto najprije svoje pozorno oko baciti morali. Oto bi trublja bila, na koje bi glas sav narod uskrsnuo.

— — — Kada mi Gentel[3] uspiše... nemoj mi i ti uzmanjkati pisati, i to mnogo... – štogod men' na srcu leži, ja tebi otkrijem, nemoj ni ti tvoje sakriveno držati, mi smo domoroci, svi moramo jedna duša, jedna volja biti, ako mislimo blagoslov neba dočekati.

---

[1] Andrija Torkvat Brlić (1826–1868) učio je bogosloviju u Zagrebu i kao odličan učenik poslan je u bečki Pazmaneum. Tamo je g. 1847. svršio teologiju i u Augustineumu pripremao se za doktorat teologije. Povezan sa Slavenima u Beču, za burnih dana revolucije g. 1848. prekine studij, ostavi svećenički stalež i dade se na javni i politički život. Živo sudjeluje u svim slavenskim pokretima: u centralnom odboru Slavena u Beču, u ustanku Slovaka, na Slavenskom kongresu u Pragu i u ratu uz Jelačića.

Na koncu godine 1848. (14. XII.) poslao ga je Jelačić u Pariz, da tamo suzbije mađarsku propagandu, koju su vodili Poljaci s Adamom Czartoryskim. Na putu kroz Drezden posjetio je Lukšu Gučetića, diplomatskog poslanika Austrije. Pod njegovim utjecajem, a napose Czartoryskoga u Parizu, Brlić je počeo zastupati politiku pomirenja s Mađarima. Kad se vratio s puta (16. III. 1849.), kratko je vrijeme bio kod Jelačića kao njegov tajnik, a onda ga je Kulmer, nezadovoljan njegovom misijom i člancima u Novinama pod pseudonimom Kazimir B., pozvao u Beč, izgrdio ga i nazvao »ultrademokratom.«

Neko je vrijeme Brlić bio namješten kod županije u Osijeku, a onda potporom Strossmayera, svog dobrog prijatelja i zaštitnika, putuje ponovo u Pariz. (13. IV. do 7. X. 1850.) S puta iz Njemačke, Francuske, Engleske i Belgije šalje neobično zanimljive dopise u »Journal des Debats« i »Allgemeine Zeitung«, kao i u »Jugoslavenske novine.« Na putu se povezao s uglednim političarima, u Parizu surađivao sa poljskom emigracijom i nastojao oko ujedinjenja zapadne i istočne crkve.

Poslije je Brlić vršio razne funkcije u rodoljubivim društvima u Zagrebu. Bio je tajnik »Društva za povjesnicu«, a kad je Vraz umro, i tajnik Matice (od 7. sij. do 20. stud. 1851.) i urednik Kola (VIII). Zbog progona policije ostavio je Zagreb 21. XI. 1851. (pismo 13. bilj. 6.).

Strossmayer ga je namjestio kod sebe kao gospodarskog tajnika (1851–1853). G. 1853. otišao je u Beč i tamo svršio pravo g. 1857. Za vrijeme studija napisao je:

Gramatik der illyrischen Sprache wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist. Wien, 1854.

Die freiwillige Teinahme der Serben und Kroaten an den vier letzen österreichisch-türkischen Kriegen, dargetan in einer Sammlung gleichzeitiger geschichtlichen Urkunden, Wien, 1854, str. 340.

Quellen für serbische Geshichte, aus türkischen Urkunden in das serbische übersetzt, Wien, 1857.

Od g. 1858. do 1868. bio je odvjetnik u Brodu.

G. 1861. predvodio je deputaciju krajišnika kralju i u govoru izrazio želje i molbe Krajine: da dobiju ustav, da se Krajina dokine i pripoji materi zemlji.

[2] Polza – korist.

[3] Gentel – Genttilly Franjo, školski drug Filipovićev iz gimnazije na studijama u Beču.

3.

U Novoj Gradiški, 16. svibnja 1847.

Zabava su mi moje knjige, marljivo pišem, čitam i učim se, da nadomjestim, što sam u mojoj prvoj mladosti zanemario, da ne zaostanem za mojim bivšim saučenikom i za duhom vremena; najviše pako, da po mogućnosti za dom i narod štogod djelovati mogu. Posla imam dosta, jer se sada u društvu ovdašnjeg jednog domoroca[1] bavim prevadjanjem klasičnih povijesti, koje će g. L. Župan pod imenom »Zabavna čitaonica«[2] izdavati. On je to djelo u 4. svesku Slavonskih varoških pjesama oglasio, gdje je takodjer povod, cilj i namjera toga poduzeća naznačena. Ja mislim, da ćeš ti ovdje navedeno odobriti. Evo ti mog života.

Imao bih jednu molbu; ja se ufam, da mi je ne ćeš odbaciti. Imam ruski slovar i slovnicu i dobivši od ovdašnjih Srbalja nekakve starine naučio sam pomalo slovkati. Naručio sam kod Suppana višekrat ruskih knjiga, nu ne mogoh dosad ništ dobiti; on mi je pisao, da je sve moguće radio, da je u sve Lipske knjigarne naručivao, ali ništa nije dobiti mogao. Budi ti dakle tako dobar, ako se ruskih knjiga u bečkim slavjanskim knjigarnama nalazi, ponesi mi, kad u Slavoniju podješ. Ima jedna *izvrsna* knjiga u tom slavjanskom narječju, koju bi za zabavnu čitaonicu upotrebiti mogao, ja ću ti s velikom zahvalnošću cijenu knjige namiriti.[3]

Čuo sam baš danas, da je g. D. Jordan[4] (imao sam ga sreću ove vakantije, prigodom njegovog putovanja ovuda, poznavati) iz zemlje svoje prognan, je li istina?

Narodnost u gradiškom puku lijepo napreduje; u svima su nar. učionicama uzdarja iz knjižica u narod. jeziku uvedena; Klinggräffova predavanja[5] se u svih narodnih učionica predaju, stanje narod. učitelja skoro će se znatno poboljšati. To su ti ovdašnje novine.

---

[1] Mijat Riesel (1809–1883) »domorodac« bio je učitelj u Novoj Gradiški do 1852., a onda je položio ispite i bio profesor na vinkovačkoj gimnaziji. Isticao se svojim rodoljubnim i naprednim duhom. Znao je dobro francuski i engleski. Napisao je: Računicu za 2. i 3. razred pučke učione (1854.) i prevodio za Neven i druge listove. (Matasović, Ulomak iz monografije »Stari Vinkovici« u Spomenici o stopedesetgodišnjici drž. gimnazije u Vinkovcima, 1930., str. 50.)

[2] »Zabavna čitaonica« izdavala je »prijevode iz inostranih književstva«. Najprije je izašlo od »dva Slavonca« Filipovića i Riesela: »Elizabeta ili prognani u Sibiru iz francuskog polag gospođe Cottin«, 1847., 16⁰, str. 136.«, a onda od istih pisaca »Wakefieldski župnik, povĕst od Olivera Goldsmitha s engleskog prevedena«, 1848., 16⁰, str. 320 sa 21 slikom. U toj je knjizi na 64. strani pjesma, a ispod nje bilješka: »Ovu krasnu baladu, kao što i druge dvije manje pjesmice ovog djela, preveo je s engleskoga naš poznati pjesnik Stanko Vraz.«

U vezi s izdavanjem tih knjiga u arhivu Sveučilišne biblioteke pismo je Lad. Župana Filipoviću i Rieselu od 30. ožujka 1847.

[3] Andrija mu je odgovorio u pismu od 27. lipnja 1847., da »u Beču ne možeš dobiti ni francuskih ni ruskih knjiga, jer švapski knjigotrški po principima prodaju knjige, a neprijatelji su ruskog i francuskog pa ti ne će da učine, što išćeš. Obrati se na Beograd ...«

[4] Jordan Jan Petar (1818–1891), urednik »Slavische Jahrbücher«, lužičko-srpski patriota, imao je veze sa slavenskim narodima i bavio se mišlju, da se nastani u Hrvatskoj i osnuje kod nas književarski posao. Naš »slavni književar« Babukić radio je s njim, slao mu na prodaju naše knjige, a dobivao od njega druge slavenske. (Smičiklas, Život i rad Vjekoslava Babukića, 1876., str. 28.)

No »drugi je ono Jordan, što je prognan ... «piše mu Andrija (Pismo 7. lip. 1847.)

[5] Klinggräff Karlo († 1856), bivši pruski kapetan, tajnik Gospodarskog društva sastavio je Predavanja za seljaka hrvatsko-slavonskoga na njemačkom, a »naški ih protumačio« dr. Rakovac (1845).

4.

Ng. 2. 2. 1848.

Ti veliš »potpuni indiferentizam najveći je neprijatelj sloge, ako se gdje ukorijeni.« Dakako, ote sam i ja misli[1] — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Što ti, brate Andro, sada od onog riječkog tepca[2] držiš? Nije li prilivoda?[3] Madjari veliš, da su larmadžije, a ja im u tom krivo sasvim ne dajem, jer i kako sam pripoznaješ, tim mnogo zadobiju. Trebalo bi dakle, da se naši u njihov primjer bolje ugledaju i njihovu taktiku sasma ne zabacuju. Naši su uvijek prema vladi preveć servilni, a zato ih ova uvijek s čimgod otpremi. Hrvati takija vladu u nebesa dižu, kao da im je bogzna kakovu milost ukazala, ako kojem zaslužnom Slavjanu kakvu medaljicu podijeli. To mi se ne dopada. Otprto treba svoje tražiti, i sve ili ništa. Tako junaci rade. Naše Novine, osobito prije sabora, tako rekuć kucale su i plazile pred Madjarima. Pa eto im, kaku hvalu dobivaju. Je li jedan konzervativac za hrvatsku se narodnost poduzeo bio? Nu mislim, da su se dosta opekli, i da više ne će Madjarima tamjan prosipati. Zato mi se je Vukotinovića odgovor požeškom konzervativcu[4] vrlo dopao, ako se još sjetiti možeš, i pravo veli, da Madjari, bili oni konzervativci ili opozicionalci, nama prijatelji nisu. A i mogu li oni naši prijatelji biti, kojih su predji naš narod do srca ugrizli? Šta misliš o onom energičnom koraku viteških Varaždinaca?[5] Meni je srce od radosti zaigralo, kad sam 8. br. naših Novina čitao, nu s druge se strane opet bojim, da pri tom koraku, ako bi se u djelo pretvorio, ne bi h. sl. Ustav uštrb trpio. Jer ako ikomu vjerovati ne trebamo, to mislim, da najprije Švabi ne bi trebalo vjerovati. To je pasja krv, koja samo poslovice se drži »divide et impera.« Ožegović[6] je svojim izvrsnim parlamentarskim govorima mnogog od naših švapskih apsolutista za našu stvar zauzeo, i otud možeš suditi, što se ovdje o njem misli i sudi. On se uopće štima. Bog neka njega i stvar, za koju se toli hrabro i mudro bori, blagoslovi!

Pitaš, jesu li naši graničari teško rod i dom ostavili? To si, brate, možeš misliti, da im nije lasno moglo biti ostaviti zemlju, u kojoj je sve, što im je milo i drago. Nu pokraj sveg tog pjevajući su iz Gradiške

otišli, i kako nam pisma javljaju, veselje je s njima putovati, jer su uvijek veseli i radosni. Medjutim, dobili su na putu zapovijed, da u Trst idu, a ondje će se u Mletke prevesti, otkud će u Milan put nastaviti.

Ovdje se ne misli, da će Elvete,[7] dobitnici nepravični (?) souvereniteta (?!!) sonderbundskog, navaliti u austr. Italiju, jer bi time baš povod dali, da velike vlasti interveniraju. Nu se nešto pogovara, da će se vojska i u Poljsku otpremljati.

Što se u Beču o nesrećnim Poljacima čuje? – Hoće li se naš statut potvrditi? Obećao si mi o Slovacima pisati, nemoj zaboraviti.

---

[1] Između Filipovića i Brlića razvila se u pismima velika rasprava o vjerskom indiferentizmu. Brlić je predbacio Filipoviću, da je u pjesmi »Riječ mladoj braći« (Danica, 1847., br. 12.) »preporučio i oslavio potpuni indiferentizam« i to u stihovima:

»Slozi dakle ne škodimo
Razno Boga što slavimo
— — — — — —
Svaki cilj razne pute ima,
Vjeri u svakoj Bog se štima.«

[2] Na ugarskom saboru kod rasprave o mađarskom jeziku i narodnosti rekao je »riječki tepec« – riječki poslanik dr. Privitzer: »Mi se Riječani time ponosimo, da spadamo na ugarsku krunu i da smo njezin cjelokupni dio ... Nas su naši komitenti povlastili, da se dogovorimo sa glavarom pijarista, koji su na polju mađarskog obučavanja tolike zasluge stekli, pod kojim bi pogodbama htjeli preuzeti riječku gimnaziju ...« (Novine dalm.-hrv.-slav., 1848., br. 3.)

[3] Prilivoda-prelivoda, čovjek nepostojan, besposlica, šeprtlja.

[4] »Jedan konzervativac iz požeškog polja« napisao je u Novinama dalm.-hrv.-slav. 1847., u 103. broju članak »Jedan pogled na minuli sabor.« Vukotinović mu je odgovorio člankom »Pogled s pogleda« u 4. broju 1848. No raspravljanje o značenju opozicije u saboru nastavilo se i u daljim brojevima novina.

[5] Zagrebačko spravište (skupština) poslalo je na ugarski sabor peticiju protiv narodne stranke i tražilo, da se ukine narodna tiskara, Narodne novine, njemačke novine i zavod milosrdnica, a dovede mađarski red. »Viteški Varaždinci« na to sazovu izvanredno spravište i zaključe, da se ima svaka točka te peticije opovrći. »Ako pak sve dokazivanje ne bi ništa koristilo, izjavit će ugarskim oblastima, da će onda varaždinska županija i za odcjepljenje raditi. Naše pako oblasti pozvat će se na slično krepko postupanje.« (Novine dalm.-hrv.-slav., 1848., br. 8.)

[6] Metela Ožegovića izabralo je gradsko vijeće u Zagrebu za počasnog građanina radi hrabrog držanja u pitanju narodnog jezika i narodnosti na ugarskom saboru. (Novine dalm.-hrv.-slav. 1848., br. 12.)

[7] »Sonderbund« – odvojeni savez – savez je od sedam švicarskih klerikalnih kantona, koji je osnovan g. 1845. za borbu protiv radikalne politike federalne vlade. No g. 1847. pobijedila je radikalna većina u vijeću i 7. kolovoza ona je raspustila Sonderbund i postavila zahtjev, da se jezuite imaju prognati. Nato je došlo do rata između liberalne i klerikalne stranke. Pobjedili su liberalci (24. stud. 1847.), dobili političku vlast, osnovali državni savez i uime ustava ukinuli manastirske povlastice i prognali jezuite.

Brlić simpatizira s klerikalnom strankom pa radikalne »Elvete« liberalce naziva »dobitnici nepravični.« Filipović je suprotnoga gledišta, zato stavlja kod »nepravični« i »suvereniteta« upitnike i uskličnike.

5.

12. 3. 1848.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ti me pitaš, što mislim o načelu, da se zvukovi onako pišu, kako se čuju?[1] Ja brate mislim, da je neprobitačno, dapače škodljivo nove reforme uvadjati, dok se jedna opće ne primi. Ta još i nismo svi novi pravopis primili, a već bi ga rada opet reformirati. Što će tomu reći oni, koji naš novi pravopis ne će da prime? Šta li naši inorodni neprijatelji? Ne ćemo li kod prvih probudit nepovjerenje prema nama, a kod drugih radost poradi naše nesloge. Treba daklem najprije, da se svi u jednom pravopisu složimo, a kad to uzbude, onda će složna braća lasno ono popraviti, što im se svidi, da nije dobro. Dok to ne bude, ja sam proti svakoj reformi, jer samo mržnju, razdor i neslogu prouzročiti može. Iz tog se uzroka vrlo ljutim na nedosljednost naše Danice, koja je lani à i ie svim mogućim razlozima branila, zatim è i ě primila, a sad opet onog se prvog drži. Premda su to malenkosti, ali ipak se mnogima ne dopadaju. Poradi veće sloge mislim, da bi trebalo ě zadržati, jer s njim se i školske knjige štampati moraju, po naredbi vlade, a i Česi ga imaju, premda mi se ie u poeziji vrlo dopada. To isto i od è jer je takodjer od vlade odobren. Eto ti moje mnijenje na tvoje pitanje.

Što ti misliš od one zapadne trublje narodne slobode,[2] koja je opet kao grom iz vedrog neba najedamput zaorila? Ja se samo bojim, da se ne će u trublje terorizma izopačiti. Ne bi li se sada ono čudo dogoditi moglo, kojim bi se oslobodili, – ti znaš tko? Šta Švabe misle i govore, znaju li gdje im glava stoji? Ovdje se govori da se Metternich zahvalio, i da se je također u Češkoj buna porodila. Da mi je sad s tobom biti, da ti srce moje otkrijem i pokažem, koja čuvstva sve u njemu leže; ali, ali – papiru se sve povjerit ne smije, moglo bi me izdati. Bojim se samo prokletog Rusa, ono je krvava Aždaja slobode evropejske i slavjanske. Bojim se, da ne će svoje u poljskoj krvi ugreznute pandže dalje pružiti, jer onda zbogom sloboda, zbogom narodnosti, zbogom svemu, što je narodu sveto i drago. Ona politika, koja kod Rusa vlada, samo su paklenske nemani izleći mogle. Kad samo pomislim na Petra, Katarinu, Nikolu, već mi se moje srce uzburkava. Robovi ih samo mogu velikima nazvati, a ne slobodni ljudi, njih, koji se nisu ustezali najsvetije čuvstvo, najkrasnijeg, najvelikodušnijeg, nu i najnesrećnijeg naroda svojim kletim nogama pogaziti. Mogu li ja u mom srcu igda onim robovima oprostiti, koji vješajući najslavnije narodne mučenike, nad njihovim grobovima svirati daju: Jošte P..... ne propala. A to je bilo g. 1831. i g. 1846.(vidi Görigs Gesch. d. Poln. Volkes S. 209. B. 4.). Nu odavle nemoj izvoditi, da ruski jezik ne ljubim. Ja ljubim njihov jezik, jer je jezik slavjanski, a i nje ću ljubiti, kad slobodni, kad

Slavjani postanu, sad su pak robovi, kojima knuta za vratom uvijek vise, koji su uvijek pripravni druge narode sebi sličnim robovima učiniti, a robove ljubiti ne mogu.

---

[1] Borbu za jedinstveni pravopis podupirali su već g. 1844. Filipović (Pismo »Zori dalmatinskoj«, Trstenjak, ibid. str. 88–89) i Brlić (»Zora dalm.« br. 10). Vukovi principi književnoga jezika »da se zvukovi pišu, kako se čuju« prihvaćeni su istom na bečkom književnom dogovoru g. 1850.

[2] »Zapadna trublja – narodne slobode« veljačka revolucija u Parizu počela je proglasom privremene vlade 23. veljače. Ustanici su pobijedili 24. veljače, a 25. veljače proglašena je Druga republika.

Ustanci su se dizali i u Italiji, Njemačkoj i u drugim zemljama.

U Beču je bio ustanak 13. do 15. ožujka. Metternich je pao, i 25. travnja izdan austrijski ustav. Ponovo buna u Beču 15. do 17. svibnja, a 17. svibnja carski dvor pobjegao u Innsbruck.

U Ugarskoj pokret mađarskih revolucionara 15. svibnja. U Češkoj oružani ustanak Slavena 12. lipnja.

6.

U Novoj Gradiški, 6. svibnja 1848.

Brate Andro! U hitnji ti evo nekoliko redaka pišem, zato oprosti, ako pogrešaka u ovom listu bude. Mi nemamo kada sada naše misli krasiti i gizdati, već ih onako brže stavljamo, kako nam na um padnu, da tim više vremena imamo za domovinu raditi. Tvoja zadnja dva lista[1] osobito su momu srcu ugadjala, jer znaš: najveća i najžešća strast, koja u meni vlada, to je *mržnja,* velim mržnja i preziranje *Arpadovih skotova,....* kojih nakazni sinovi nama sad najsvetije blago naroda pogrdjuju, nama dušu našu ugnjaviti namjeravaju. Da sam dakle u smislu tvoga zadnjeg lista radio i da ću jednako raditi, to možeš osvjedočen biti. Ja sam već i prije tvoga lista sve nastranu bacio i za onu sam ideju raditi počeo, jer ti znaš, da sam ja još kao djak sanjati počeo o »Savezu slavjanskom.« Kakvi duh ovdje vlada, kakva korova ovdje imade, to ćeš iz Novina čuti, a stranom si i čuo. Mržnja Madjara i Švaba, a ljubav i pripravnost pod banov barjak stati, to nam je svima u ustima i srcu i mi ništa željnije ne izgledamo, nego da *jednoč* već čujemo, da je premili naš Ban upravljajući general slav. granice, da tada metlu na nekoji smet podignemo. Nu s jednom riječju simpatija, koja ovdje vlada za bana kod puka, gradjana, a stranom i vojničkih časnika, ja opisati ne mogu. Govori se, da će po domovini našoj putovati, mi ćemo ga tako dočekati, kako ni Ferdinanda dočekali ne bismo. ako nam dodje. Ali, brate, ima ti medju voj. časnicima ljutih zmija, a najljuća i glava tih zmija, to ti je naš Gramont,[2] koji o smrti naše narodnosti radi. Nešto si o njem iz Novina čuo, nu to je još najmanje. On je na zapovijed švabskog Kriegsministera 25. p. m. skupštinu obdržavao. Taj pako Kriegsministerium u svom je prezidijalu njemu izjavio, da ne želi, da bi graničari izjavili se, da civilnu oblast žele, t. j. da bi se gradjansko upravljanje od vojničkog tiranizma oprostilo, jer veli isti Ministerium u tom prezidij. da graničari pod vojničkim upravlja-

njem više sloboština imadu. Ovdje opaske ne mećem, ne bi rada papir okaljati. Gramont je sva moguća sredstva poštena i nepoštena upotrebio, da volju tog Ministra točno ispuni. Kako je pritom postupao, kakve je prezidijale izdavao, kako je i više činio, nego je i isti ministerij želio, to ćeš za koji dan u Novinama čitati. Samo ću ti najglavnije želje graničara obznaniti, da bi Slavjanski komitè korake učinio, da se te želje ispunile ne bi, a tiran Gramont odavle odignuo.

Najglavnija je želja graničara, da bi oberstarska čast u obitelji Gramontovoj naslijedna bila, a njegov zet kapetan Petrović, taj samosilnik i krvopija graničara, koga je takija groznica popala, kad je u Novskoj narodnu zastavu razviti vidio – da bi major u regimenti bio; a nema ti, brate, čovjeka, koji bi toga *obješenjaka* trpio. Ti ćeš možebit reći, kako su to dakle ljudi zahtijevati mogli? Ti ćeš, brate, valjda znati, da je naš prosti graničar ugnjetan, da u njem nikakva duha nema, a da nije ni moglo biti, po graničarskoj despotičkoj sistemi, i da je on mrtvo orudje u rukama svojih poglavara. Ja sam ljude pitao, kako su tako što zahtijevati mogli, nu oni mi, brate, rekoše: »Ta kako ne bi, kad nam dao (kroz svoje korteše) kazati, da je to njegova želja, koju ako mu mi ispunimo, on će nama sve dati, što želimo.« Pa misliš, da je on riječ svoju držao. Ne, dapače takija je zapovijed izdao, da kumpanije nikakvih pismenih peticija primale ne bi. Medjutim, ipak su okučanska, našička i rešetarska kumpanija pismenu peticiju predale, u kojoj *sve* išću, što mi domoroci iskati možemo. Slava im, nu nemamo povjerenja u Gramonta i bojimo se, da on te peticije kralju predložiti ne će. Ali teško mu, ako to dočujemo, takija ćemo ga u Novinama ribati,[3] a on ih se i onako boji, kao vrag batina. Nadalje su Gramontovi potišteni laskatelji puk nagovorili, da traže da se sve *narodne učionice* ukinu i u svakoj kumpaniji jedna švapska škola zavede. Nije li to okletva[4] proti našoj svetoj narodnosti. Ded otale izgrmite jednu filipiku na njega. Puk je to u peticiju stavio, izim one tri kumpanije. Gradjani ovdašnji takodjer su skupštinu 2. svibnja držali i peticiju na kralja i *Bana* otpravili.[5] Da je u dobrom duhu, možeš uvjeren biti, jerbo je Švarz i tvoj pobratim tu demonstraciju vodio. Od toga dana svi smo kokardama nareženi i obdržavat ćemo danas uveče u slavu tog dana *1. narodni bal*, gdje ćemo i narodni barjak razviti. Da prije 6. ure ovaj list predati ne moram, mogao bih ti štogod i o njem prosloviti, nu ipak, kako znam da će ispasti, kazat ću ti. Pozivne cedulje u narodnom jeziku pisane su, gdje je takodjer takija kazano, da nijedna djevojka u opravi druge boje nego *narodne* (ne) dolazi, da svaki gospodin s narodnom kokardom nakićen bude i da se samo slavjanski govoriti ima. Koji to ne učini, tog ćemo izviždavati, a to i jest prava svrha ovog bala, da vidimo naše ljude i da onim, od kojih znamo da su podrepice, javno našu mržnju očitujemo, ma oni naše kokarde i nosili. Takvi ti je od prilike ovdje duh.

Obznani mi uskoro, kako se ponašati i što činiti imam, šta sve slavjanski komitè zaključuje, šta se u Slavjanstvu radi, da ovdje *moj komitè*[6] o svem obavijestim i da mi ovdje radimo, što nam vi nalažete.

Čujemo, da u Srijemu stvari zločesto stoje, mi se u potaji oružjem provadjamo. Ako u domovinu dodješ i rat se započne, ja ću se *takija* k tebi s mojim domoroci priklopiti. Ovih ćemo se dana vježbati započeti. Parola nam je: Hajd na vraga do Budima, smrt Madjarima, a ovo zadnje počinje i pozdrava u Gradiški bivati. Dakle, ako misliš kući doći, a ti mi obznani, da se pripraviti mogu, nu svakako očekujem skore naputke, ali molim te tvoje pismo na mene metni pod adresu: »gospodinu Gjurki Mandroviću mladjemu trgovcu u Ng.«, jer men se tamnicom Kriegsrechtom prijeti i oštro se na mene pazi, te bi mi list na pošti otvoriti mogli; kod nas bo još nije reskript ministerija poradi pošta došao.

Radosne vijesti. Baš sad je evo Štafeta od bana došla, u kojoj se našu regimentu poziva, da bi u banalsku konferenciju poslala svoga jednoga poslanika, u kojoj konferenciji priprave će se učiniti za sabor. Preksutra, t. j. 7. ov. odlazi tamo upraviteljstveni natporučnik g. Jos. Plavšić,[7] koji je za to od Gramonta odredjen. Plavšić je naš čovjek, dušom i tijelom Slavjanin, najglavniji stup ovdašnje naše narodnosti, prijatelj puka i svih zahtijevanja naroda. Mi se svi radujemo, jer smo osvjedočeni, da će pri tom svom zvanju samo narodnost pred očima imati, i da će sve moguće učiniti, da i granica slobodniji ustav dobije. Takodjer je baš sad baron Prandau[8] ovamo stigao, koji takodjer u Zagreb k banskoj konferenciji putuje. On nam radosni glas donese, da čitava Bačka za bana (se) očitovala. Penzionirani general Jović,[9] vojvoda je tamošnjih Srba i već je sve Madjare rastjerao i mnoga sela popalio. Živio Jović! Rumunjska deputacija takodjer je danas ovuda prošla, ona ide od bana patent iskati, da Žitvaja[10] vješati mogu, koji je već možebit obješen, kako Prandau kazuje.

Živjeli Rumunji! Kod nas se svuda ori »živio ban! smrt Madjarima!« Šta rade Slovaci, od njih se ništa ne čuje, piši mi brzo. Neka oni sada ne otežu, no neka udare, sat je kucnuo, da one porazimo, koji poklon za ubojice slavjanskih domorodaca raspisuju. Zaista nisu ništa boljeg nego to učiniti mogli, da mržnju najveću proti sebi ovdje probude.

Ja sam išao ovog Uskrsa u Zagreb. Stečaj nije bio,[11] nu ja sam to znao, ali išao sam, da se o stanju naših stvari bolje izvijestim, i sa svim sam zadovoljan. Latković[12] te pozdravlja stoput; on već čini, što činiti može.....

Sad brate zbogom! Nemam kada više pisati, jerbo imam *množinu* u Zagreb objaviti; ne znam, gdje mi glava od mnogog posla stoji. Zdrav mi budi, može bit ćemo se skoro na bojištu pozdraviti sa

Smrt Madjarima

Tvoj pobratim Ivan

---

[1] Sačuvano je samo pismo od 12. travnja 1848. koje je A. T. Brlić pisao Filipoviću uime Slavenskog centralnog komiteta u Beču. U njemu se pozivaju domoroci, da pripravljaju narod na rat. »Oboružat se, pripravan bit na boj – organizirat i oduševljavat za boj protiva Mađaru ili za Turčina na banovu zapovijed (za Cara tobož!).« (Građa za povijest i književnost, knj. 16., str. 91–93.)

[2] Gramont je zabranio nositi narodne kokarde pod prijetnjom kazne od tri dana zatvora. Novine dalm.-hrv.-slav. br. 38. od 22. travnja 1848., a br. 40. donosi dopis iz Nove Gradiške protiv Gramonta.

[3] U br. 46. donose Novine Gramontovu izjavu, da nije onakav, kako su ga u Novinama opisali i »obećaje svoju pomoć za svako domorodno poduzeće.«

[4] Okletva – urota

[5] Općina Nove Gradiške imala je skupštinu i sa nje otpremila molbu na kralja i bana, da Dalmacija i Krajina dođu pod vlast bana. (Novine dalm.-hrv.-slav. br. 46. od 11. svibnja 1848.)

[6] »Komiteti« su bili ogranci »Slavenske Lipe«, koju je osnovala radikalno-demokratska stranka. Oni su bili centri revolucionarne djelatnosti. U Novoj Gradiški vodio je komitè Filipović. (U svibnju 1849. zabranjeno je djelovanje »Slavenske lipe.«)

[7] Josip Plavšić, natporučnik je u Novoj Gradiški. – Mijat Stojanović u pismu sa sabora od 2. VII. 1848. spominje Filipoviću Schwarza kao poklisara za Gradišku.

[8] Prandau Gustav barun, slavonski spahija.

[9] General Jović Aleksandar barun, komandant tvrđave Osijek, izjavio se za Mađare 8. X. 1848.

[10] Josip Žitvaj, podžupan srijemske županije, nije g. 1848. obješen. Zaklonio se kod Hrabovskog. Onda prebjegao u Ugarsku.

[11] Stečaj je bio raspisan za učiteljsku stolicu na preparandiji u Zagrebu, ali nije te godine održan. Godine 1849. bio je ponovo raspisan. »Slavenski Jug« tom je zgodom napisao »nam se shodno vidi, da bansko vijeće učiteljsku ovu stolicu podijeli privremeno kojemu sposobnomu učitelju (mi bismo preporučili gg. Stojanovića i Filipovića) pa za godinu dana pokazat će se, bi li mu se mogla katedra ta i definitivno podijeliti.« (1849., II., br. 163., str. 342.) Filipović je namjeravao, da se za to mjesto natječe, ali nije na natječaj došao. Natjecao se samo Josip Partaš, odvjetnik, i dobio to mjesto.

[12] Stjepan Latković, kapelan petrovoselski. U pismu Filipoviću od 12. IV. (bilj. 1.) Brlić navodi Latkovića, da potiče narod u svojoj župi na boj.

7.

U Novoj Gradiški, 27. svibnja 1848.

Brate Andro! Usuprot svoj antipatiji, koja ne samo ovdje, nego tako rekući u cijeloj Hrvatskoj Slavoniji proti talijanskom ratu vlada, ipak ti naših zemljaka i druga četa tamo otidje.[1] A da ta antipatija i medju istim vojnicima vlada, ja te mogu zacijelo uvjeriti, budući sam s ljudima drugih četa svih triju sl. regimenta prigodom njihovog odlaženja općio i vrhu ote stvari onako govorio, kako kao domorodac kod sadašnjih okolnosti govoriti moradoh. Osobito dobar duh vlada medju Brodjanima i Varadincima. Ovi zadnji nisu prije otići htjeli, dok im Hrabovski ne obeća, da će za narodnost slavjansku raditi. Neustädter je pri rastanku rekao; da kako što od Madjara čuju, malo i veliko, staro i mlado neka na njih se podigne, a on će im iz Italije u pomoć takodjer doći, ako do šta dodje. A naši Gradiščani, znaš, što su oni učiniti htjeli. U Kutinji htjeli su Gramonta ubiti, nu na sreću svoju, imao je dobra kulaša, koji je iz smrti svojim brzim nogama oslobodio ga; u Zagrebu pako išlo je po šest prostijih ljudi od svake satnije po jedan k banu i pitali su bana, kako se te stvari nalaze, budući da su čuli, da Madjari na nas udariti kane, a nje iz domovine šalju. Ban je

cijelom bataljonu tu stvar razložio, i oni su svi rekli, da ispod njegove komande ići ne će. Medjutim, ipak otidjoše, kako novine vele. Što je i kako dakle stvari stoje, kako li su se sada okrenule, pokli je car iz ruku se Madjara bjegstvom izbavio,[2] ja sam ne znam. Ovdje se to svakako tolmači. Jedni vele, da je zato iz Beča otišao, da Slavjanske deputacije ne prima; drugi vele, da je to za nas dobro, iz ruku bo je Esterhazyja izmako. Nu to će nam bliža budućnost kazati, na čemu smo i kako smo, ali ovdje se i u svoj Slavoniji svijet jako pobunjuje, jer se razni glasovi o Hrabovskom[3] rasprostiru. Ako onako uzbude, kako mnogi glagoljaju, a ono Hrabovski s Madjarima u jednu tikvu duše, i mi se imamo skoro gradjanskom ratu nadati; počet će najprije u Srijemu, ako on silom bude pokušao palatinove zapovijedi u život provadjati. Ako je on zbilja Madjaron,[4] a ono je grad Osijek već Madjarima predan, a isto se nakanjuje i s ostalim gradovima učiniti. Čujem, da su Brodjani po cžebane[5] i oružje u Osijek došli, a on nije dao im. Čuo sam od g. Topalovića[6] i dra Georgijevića[7]* da je na županije slavonske pisao, da poklisare u Zagreb slati ne smiju, ali oni ipak šalju; ovamo je pako prezidijala poslao, da se poslanici izabrati puste, nu isti da se do daljnjeg naputka otići ne puste, a g. Berkić[8] opet kazuje, da je Mitrovčanima rekao, da na njegov odgovor u Zagreb poslanike šilju. Svaki dakle drugačije govori; ne zna se dakle sad, što je i kako je; to pak čujem, da je ban od njeg dobio glas, da će sa svojim pobočnikom u Zagreb banu na dogovor doći.[9] Kakvi, bog sam zna. Naše tobdžije svaki dan se egzerciraju i pripravljaju na Turčina, Madjare ili nas, to je tajna. Nešto se strahovita kuva, mi smo na najgore pripravljeni.

Sad baš čuh, kako je Hrabovski požeškoj županiji zabranio pošiljanje poslanika na sabor, nu oni su ih ipak izabrali i poslat će ih, nije sumnje dakle, da će to i nama zabraniti..

Eto vidiš, kako stvari kod nas zakučasto stoje. Ti si možebit u Pragu, srećni čovječe![10] Nastojte što je moguće Slavjanstvo obezbijediti, ma i s pomoću »ultima nostra spes.«[11] Jer ti volem i to, nego se dalje od Švapčadije ispod nosa verikati dati. Kao što Švabe u Češkoj Česima se oponiraju, isto tako i kod nas taj smet, ako ga je i malo, neprijateljan se pokazuje i ne dadu se u glavu ubiti, da, kad Nijemci pravo imadu u pangermaniznom smislu djelovati,[12] isto i mi to činiti pravo imamo; da smo mi gospodari ovdje, i da činiti, da s nama upraviti možemo, kako se nama dobro svidi. Ne, to ti ljudi, koje smo mi kano goste u našu zemlju primili, nikako pripoznati ne će; oni jednako misle, da su oni gospodari u našoj zemlji i oslanjaju se na svoje muškete i topove, koji, kako vele, u njihovim rukama stoje. Te nezahvalne goste trebalo bi kao takve *istrijebiti* iz naših krajeva silom slavjanskog oružja, otkud mu drago i čiji mu drago ti Slavjani bili, samo neka su Slavjani; drugog

* Koji su u Zlatni Prag ošli!

spasenja nema, jer dok su oni medju nama, uvijek ostaju špioni i bundžije švapske, koje će uvijek nastojati razdor medju narodom našim proizvadjati, kano što već sad po Slavoniji počinju, rasprostirajući medju pukom naše vjere, da će se povlašiti morati.

Nastojte Monarkiju u Slavjansku pretvoriti,[13] ta i onako većina je slavjanska, pa ako se tko usudi onda proti nama ustati, bio Švaba, bio Madjar, ostat će svakako kratkih rukava; jer ovako nama, premda u većini ipak rastrešenim ne će nigda politika njemačka pripustiti konsolidirati se. Nastojte to, ako ne podje pak za rukom, opet velim, nema drugog spasenja nego »nostra ultima spes.« Ako bi to, možebit, i bio teži jaram nego dosadašnji, bio bi jaram slavjanski, bio bi jaram jedan, kog bi dakle svi Slaveni, kad bi se jednoč svi bolje spoznali, što bi tada pod jednom glavom i lakše bilo, mnogo lakše otresli nego sada deset drugih jarama.

Sveslavenska država pod jednom glavom, u kojoj bi državi ruska, poljska, češka i ilirska narodnost jedna od druge potpuno nezavisna bila, u kojoj bi se te četiri glavne grane samostalno gibati i razvijati mogle, ne bi li to vrijedan i dostojan predmet toga slavjanskoga Sabora bio? To kad bi se izvelo, onda bi istom Slavjan medju narodima ono mjesto zauzeo, koje njemu po njegovoj veličini ide. Ta mi je, brate, ideja milija, a i veličanstvenija mi se čini negoli velika Ilirija, Čehija, Poljska i Rusija svaka o sebi. Kamo Nijemac teži, tamo mora i slavjanski narod težiti, t. j. stopiti se u jednu veliku cijelost, bez uštrba raznosti sviju pojedinih manjih i većih ogranaka slavjanske granate lipe. Onda će istom biti blagoslov božji s nama, onda ćemo biti istom jaki i slavni, onda će istom nastati zlatna slavjanska doba, onda će se slavjanskom pjesniku srce od milina rastapati, kad zapjevao bude od slavjanske Slave, koja će se prostirati od Kamčatke do Adrije. Dok to Slavjanima ini narodi priječili uzbudu, on ne smije *nikakvo bratimstvo od njih primati*, ali kad svoje *prastare* granice zauzmu, ne smiju ni oni dalje ići, nego nek vječno prijateljstvo sa svima narodima sklope; i nek, što je sunce na nebu, Slavjanstvo na zemlji bude, nek rasprostire zrake prave prosvjete i slobode medju sve narode, nu ne samo nek rasprostire, jer to su i Rimljani i Grci činili, a ja opet ne želim, da bi moj narod nje nasljedovao, jer su oni i druge narode podjarmljivali; ne Slavjani neka budu *tada zatočnici* Prosvjete, slobode i svih narodnosti i nek tim pravu jednakost na zemlji u život privedu. A po svojoj veličini i nije to nijedan drugi narod kadar proizvesti osim slavjanskog. Ja mislim, da je to opredjeljenje naroda slavjanskog.

Ako si, brate Andro, u Pragu, a ti mi ukratko obznanjuj svake nedjelje po nekoliko redaka, šta se tamo radilo i šta se zaključilo bude.

Molim te, brate, *stoput i opet stoput* ne znaš kakvim velikim neustrpljenjem očekivam štogod čuti od otud; ne znaš brate, kakvu ćeš mi veliku ljubav time ukazati; nu ne samo meni, nego svima ovdašnjim

domorocima. *Dakle još jednoč: ma po deset riječi, piši mi svake nedjelje,* ako si u Pragu; ako si u Beču, opet ćeš ti mnogošta čuti, što se iz novina ne će saznati moći, zato mi piši, nu pod mojom adresom slobodno, jer se sad ipak malo slobodnije gibamo; pobojali su se birokrati novina i popustili su uzde, koje ćemo ako bog da uskoro sasvim im oduzeti.

Pozdravi g. Topalovića, g. Georgijevića i ostale, a ti mi budi živ i zdrav, to ti želi tvoj pobratim, koji (te) cijeni i iskreno ljubi.

Ivan

U hitnji pisano je, zato oprosti rdjavom pisanju.

---

[1] Krajišnici su u svojim »Narodnim zahtijevanjima« tražili »da se graničari, koji se sad u Italiji nalaze, odmah kući povrate.« (Saborski spisi, III./4., 7., 8. Drž. arh. Zagreb). Bojni odsjek zaključio je, da se naša vojska ima pozvati iz Italije i da se dalje tamo ne šalje. No Jelačić je nagovorio vojni otsjek, da odustane od svog zaključka, što se tiče poziva naših vojnika iz Italije, a obećao je, da naše čete ne će više iz domovine putovati. (Vukotinović, Uspomene na god. 1848., Vijenac, 1881., br. 10.) Pa opet vojska je na zapovijed morala »na Ausmarsch u Sisak, a ovud dalje u Italiju, da ih poubijaju, putovati.« (Novine dalm.-hrv.-slav. 1848., br. 47.)

[2] 17. svibnja pobjegla je carska porodica u Innsbruck.

[3] Hrabowsky barun Ivan (1779–1852), komandant petrovaradinske tvrđave, povjerenik mađarske vlade i komesar za Hrvatsku.

[4] Protiv Hrabovskoga pisale su Novine g. 1848. u brojevima 67., 68. i 86., a broj 93. donosi, da je 23. kolovoza održana u Novoj Gradiški velika narodna skupština, na kojoj su se odrekli mađarskog ministeriuma i Hrabovskog. Poslije skupštine bilo je veliko narodno slavlje. Taj je dopis »priopćio Ivan Filipović po nalogu naroda.«

[5] Čžebane-džeban, municija

[6] Mato Topalović (1812–1862), zemljak i prijatelj Filipovićev i Brlićev. Vrlo aktivan u narodnom pokretu u Slavoniji i na Slavenskom kongresu u Pragu. (Građa Jug. ak. VI., str. 227–265., Prelog, Slavenska renesansa, 1924., str. 348.)

[7] Mojsije Georgijević (Mišo), veliki bilježnik virovitičke županije. Širio je ilirsku ideju među Srbima. (Šurmin, Hrvatski preporod, II., str. 269.) Igrao odličnu ulogu na hrvatskom saboru 1848. Bio na Slavenskom kongresu u Pragu. (Prelog, ibidem., str. 269.)

[8] Tadija Berkić, graničarski kapetan iz Mitrovice, koji »ilirske knjige i ideje širi.« (Smičiklas, Babukić, str. 29.) Bio na Slavenskom kongresu i borio se na barikadama. (Prelog, ibid., str. 406.)

[9] Hrabovski je pošao 29. svibnja sa svojim pobočnikom u Zagreb. Zagrepčani se na taj glas vrlo uzbudili i »hermetički zatvorili sve ulaze u grad.« Jelačić se s njim sastao u Gradecu kod Križevaca. Nakon razgovora, vratio se Hrabovski u Slavoniju. (Vukotinović, ibid., str. 362.)

[10] Brlić je bio u Pragu, u Dnevniku piše: »26. V. 1848. ode (ja) u Prag na Sveslavenski kongres. – Dne 12. VI. na dan Duhova zače se boj među Česima i vojnicima. Ja s puškom hodah, barikade pravih ... kad se Prag pridade i iskani behu talci tad ja odoh u Beč.« (Brlić, Pisma II., str. 178.)

[11] »Ultima nostra spes« je Rusija

[12] U Frankfurtu na Majni održan je kongres za ujedinjenje Njemačke 18. svibnja 1848.

[13] Brlić mu otpisuje (1. srpnja 1848.) »Austrija se mora raspasti ... Njezin udes riješit će se na jugu po boju ... Zato obrađuj, koliko možeš, ljude na boj ...«

8.

17. 7. 1848.

Brate Andro! Dobio sam tvoj list datiran iz Praga 12. p. m., a drugi iz Praga i Beča od 18., i to obadva u jedan dan. Na njih ti naravno odgovoriti ne mogoh, jer ne znadoh, gdje ćeš po povratku iz Praga biti. S kakvim sam rascviljenim srcem vijesti o praškoj nesrećnoj buni[1] čitao, to si sam predstaviti možeš, bez da ti što više o tom kažem.

Naša uzajamnost bila je dosad većom stranom samo literarna; istina, da je ona kroz književstvo i u društveni, a kako se iz slavjanskih peticija, deputacija i sabora vidi i u državni slavjanski život prešla, nu ta uzajamnost izmedju svih Slavjana još nije politički izrečena, još nije zakonom učvršćena – legitimirana – bila; još ne bijaše sveta alijansa izmedju svih slavjanskih plemena izrečena. To sam pako od slavjanskog tog sabora izgledao; što sam indi u svojoj nadi prevaren bio, da me to jako peče, ti si misliti možeš, buduć da ja i političku uzajamnost ili savez slavjanski za neophodno nuždan smatram, za da čvrsti otpor švapsko-madjarskom bundu-Madjari stupiše već faktički u bund-, a i sigurnu garanciju naše budućnosti imademo.

Na tvoj list od 23. p. m. nisam ti mahom odgovoriti mogao, jer sam baš s pisanjem jednog članka u predstojećem smislu zabavljen bio. Ne znam, hoće l' primit g. Šulek, buduć da gradiva za novine sada odveć imade. Ubrzo zatim 9. ov. primih tvoj list od 1. ov., zato ću ti sada na ova dva zadnja odgovoriti. U obadva ta lista ti nas pozivaš na rat,[2] i to bez otezanja, da Madjarima ne pustimo vremena pripravit se. Što se mene tiče, ja se potpuno, ne samo glede toga, nego i glede ostalih tvojih u tim listovima izraženih načela, s tobom slažem, i u njihovom ću duhu vazda raditi. Nu što mogu ja, što li možemo mi ostali ovdje jednako misleći početi, kad vidiš sam, kako se naše zakonotvorno tijelo tako rekuć za nos voditi dade? Naše općinstvo počinje već neustrpljivo biti pored toga zatezanja, a isti naši graničari govore: »Pa ako što hoćedu, nek nas vode već jednoč, da se s Madjarima pokerkamo,[3] pa da znamo na čemu smo.« Ali kad oni sve misle, da će to mirnim putem urediti, a i potlam će do boja doći morati, samo što otežu, i Madjarima, da se većma osile, vremena daju. Medjutim, brate, ako stvar bolje promotrimo, nemaju ni oni baš sasvim nepravo, ako su zasad rada, da mirnim putem stvar rasprave. Jer prije svega, što nam k vodjenju rata najviše treba, to nam najviše manjka. Nemamo, brate, onoga, što vele, da je nervus rerum gerundarum, a bez njeg teško je rat voditi, osobito opet s neprijateljem, koji novca dost imade, kojem su u rukama rude srebra i zlata, koji dakle sredstvo ima spletke, intrige i neslogu medju nama zametnut. A k ovom ratu osobito treba novca, jer će ovaj rat, ako se zametne, bit rat na smrt i život, a kao takav ne će se brzo dokončat moći, jer niti mi niti Madjari ne ćemo se tako lasno podjarmit dati. A pitanje je još, ako se rat zbilja zametne, da li će nas Slovaci odozgor zbilja podupirati? Zatim, brate slatki, vjerozakonski fanatizam iz našeg naroda još nije sasvim iščeznuo; dapače taj vrag

opet je svoju kletu glavu pomolio. Srpsko gibanje većinom se smatra samo kao vjerozakonski pokret koje mnijenje rasprostiru iz donjih krajeva prognana gospoda. Bolje misleći, istinabog, tu stvar s tog gledišta ne smatraju, ali medju pukom i srednjim staležom to je mnijenje jako zavladalo. Pa ne bi l' nam našu nakanu takvi razdvoj sasma uništio? S tom ćemo predsudom još mnogo i dugo imati se boriti, jer ju isti redovnici obijuh crkava hrane i goje. Obrati tvoju pozornost malo na taj predmet i piši štogod vrhu njega. Ne bi l' moguće bilo te dvije posestrime u jednu kako stopiti?[4] Ne bi li možno bilo naše dvije crkve na temelju katolicizma u posebnu slavjansku crkvu pretvoriti? A uzajamnost slavjanska takodjer još nije opće do puka doprla, a to bi moralo najprije biti, da se Slavjanstvo oslobodi. Koliko njih ima u puku, koji znadu, da su Rusi, Poljaci, Česi i Jugoslaveni sinovi jedne Majke, da su braća, da iste doticaje, isti cilj imati moraju, da što jednog se tiče, i drugog se ticati mora? Pa kako bi se puk s oduševljenjem za onoga borio, koga i ne poznaje, kako bi puk u smislu uzajamne ljubavi krv proliti pripravan mogao biti, kad o uzajamnosti ništa ne sanja, niti znade, koja bi korist za cijelo Slavjanstvo bila, kad bi jedan za sve i svi za jednog ustali? Nema, brate, prave slav. slobode, dok ne bude ne samo tijelom nego i duhom slavjanskog puka. To su, meni se čini, razlozi, da su kolovodje naroda za rat već izrekle i njeg započeli nisu. Ti ćeš, možebit, reći, da si ovdje protuslovim, buduć da sam gore izrekao, da je puk za rat. Istinabog, puk je za rat, ali samo poradi svoje materijalne koristi; da te nije, ne bi ga nitko proti Madjarima podigao, jer on još nije za naše apstraktne ideje fanatiziran, a i švapski im je Car još mnogo u glavi. Oduševljenost za naše je ideje potrebna, ako ih želimo izvesti. To pako ne ide tako brzo. Zato treba našu nakanu (mislim ja) za nekoje vrijeme još odgoditi, dok se puk na veći stepen izobraženosti popne, dok naše ideje pojmi, a zgodno će vrijeme k realiziranju naše ideje uskoro opet doći, to zgodnije nego sad, jer da će stalnog mira u Austriji biti, to ja ne vjerujem, dok se kemički proces razdjeljenja narodnosti sasma ne dokonča, k tomu bo sve sile teže. Zasad mislim, da bi dosta bilo, ako mi našu narodnu samostalnost dostignemo, a ostalih ugarskih Slavjana obezbijedimo, uzvisivši slavjanski jezik na čast diplomatičkog uz madjarski. Tada bi mi sigurnije našem cilju hrliti mogli, puk bi s idejom državne nezavisnosti upoznali, naše rastrgane sile sjedinili, nekoje prepreke, koje nam sav posao pokvariti mogu, mirnim načinom uklonili, jednom riječju, potlam pet šest godina taj boj ne bi tako neizvjestan kao sada bio. Ta uzmi samo to na um, da su slavonske tvrdjave sve u neprijateljskim rukama, a Dalmacija s nama još nesjedinjena, Bosna neoslobodjena. Moj bi plan slijedeći bio: Narodna naša i Vojvodine srpske samostalnost pod ugarskom krunom, t. j. ugarsko zakonotvorstvo u naše domaće poslove upliva nema; da nam tako dakle ruke nevezane budu, da našu ideju slobodno naslijediti možemo, – ovo pako ako nam sada Madjari izvesti usmetaju, onda naravno neka bude rat, ostali, propali, jer njihovi robovi biti ne smi-

jemo. – Zatim neodvlačno da o oslobodjenju Bosne i Bugarske radimo, koje da se pod bana stave, ako to ne, a ono sa Srbijom, Crnom Gorom zajedno, da s nama u savez ili barem sporazumljenje s nama stupe. Rusiju pak morali bi barem natoliko na našu stranu privoliti, da nam u tom poslu ne smeta, a simpatiju ostalih slobodnih naroda morali bi gledati zadobiti... A kad bi nas Rusija sada neposredno podupirati htjela, onda bi sve drukčije bilo. Ali njoj, meni se čini, nije do slobode slavjanske, nego do uzdržavanja svog apsolutizma stalo. Da bi ovo bilo, onda bi sigurno naša pobjeda bila, ali buduć da nije, ne bi li, ako bi pali, vječno prokletstvo od potomaka na naše grobove navukli poradi prenagljenosti! — — —

Što sam o pretvorenju Monarkije u Slavensku govorio,[5] uzrok je bio, jer su neke novine još prije nego se slavenski sabor u Pragu započeo, to rastrubile, da Slaveni izvesti namjeravaju. Mislio sam, da je od slavj. bečkog komitea to proizašlo, pa sam zato o tom proslovio. Medjutim, da se to izvesti može, ne bi zlo bilo, jer bi onda takija manje prepreka bilo ono izvesti, za čim težimo. Česi i Poljaci bi lakše na ruku ići mogli. Ta ideja moj Reitpferd nije... ja za Slavenstvom težim.

Bio sam ovih dana u Vinkovcima, da vidim, kakvi duh tamo vlada, jer na ono što čovjek sada čuje, ne može se osloniti, dok sam ne vidi, a zato ćeš ovaj list i nekoliko dana kasnije dobiti, nego što ti je namijenjen bio. U Vinkovcima jako zločest duh vlada izim gimnazijalne mladeži.[6] Šokci i Vlasi – oprosti da se ovog izraza poslužit moradoh – reže jedan na drugog kao mačka na pseto, i ja se vrlo bojim, da se zato ne zavade. Kršćani – naravno jezuite – ne mogu pripustiti, da katolicizam gospodujući ne bude, i puk bune, a hrišćani – nepametni – opet vele, da će sve pošokčiti. A popovi, gospoda i Švabe tu mržnju potiču, jer se jedni za svoja dobra lukna, drugi za svoje gospodstvo boje. G. Sebastijanović,[7] inače vrli muž, koga ja cijenim i štujem, komu sam mnogo dužan, takodjer spada medju one, koji iz prenapetosti za katolicizam, rodjenu braću zavadjaju. Žao mi je, što ovo o njem moram reći; on je jezuita, što se toga tiče. Nu oprosti mi i ti, što ovo rekoh, znam, da ti ne će ovo po volji biti. Ali što ću ti ja, kad ja otprto rečeno, antipatiju proti tom redu imam. Ta red, na koga sav svijet viče i kog naposljetku isti sveti Otac ukide,[8] ne može čist biti. – U Vinkovcima, doduše, ima dosta vrlih domorodaca, ali nema agitatora, nema demagoga, koji bi puk rukovodili, dapače i istu mladež, jer i njeno je domorodstvo bez ikakva temelja – kula u zraku – koja nemajući argumenta ad homines žitelje tamošnje u zlaćane svoje dvore namamiti ne mogaše. Tako isto i u ostalim selima regimente nema nikakva duha izim Babine Grede, gdje je Stojanović[9] u pravom smislu diktator. Što Babogrecima njihov Mijo rekne, više vrijedi, nego što kaže kapetan ili isti oberstar. On je njima drugi Jelačić. A i u mojoj je postojbini priličan duh, jer sam ja za vrijeme ove Revolucije, tamo dva puta bivši, u školi ljudstvo sakupljao i razlagao naš stališ, a učitelje sam tamošnje opet nagovorio Novine držati, te ih oni sada puku štiju. U gradiškoj regimenti sasvim

drugi duh vlada, ali su ovdje drukčiji misnici – barem nekoji, – a ima i demagoga. Naši graničari javno govore, da im kralj ne treba, koji nje prodaje, već jedino oni Bana opipoznaju. Naši graničari vele, ako do boja dodje, da će najprije one poubijati, koji bi ih rada porad vjere zavaditi, pak će onda istom složno na općeg dušmanina ići. Naši graničari htješe jednog izroda objesiti, što se usudio za Madjare govoriti, da potpukovnik izmolio nije. Ali i prijeki sud[10] banov je po regimenti razglašen, a u brodskoj se regimenti viju austrijske zastave, kao i u Vinkovcima, Ivankovu, Županji etc.

Dana 14. ov. bio je Ban u Gradiški Novoj.[11] Kako je primljen, bit će valjda u novinama. S njim idu do 1000 serežana. U Požegi ga je 10.000 *deset hiljada* garde dočekalo. On je ošao iz Požege u Brod, Vinkovce, Osijek; kud će dalje, ne zna se, što će biti, ne zna se, to te jedino mogu uvjeriti, da će ti se želja skoro ispuniti. Rat će za koji dan početi, kako se iz Banovih riječi i iz priprava učinjenih slutiti može. Osam bataljona hrvatskih izmarširalo je na granicu madjarsku, a i topovi iz karlovačke oružane s kongreskim raketama na granicu su otpremljeni. Dobrovoljci se kupe u Hrvatskoj i u Požegi; ja sam na prvi glas tamo pripravan ići. Kod Osijeka će mislim početi.

Hrabovski bio je za Djakovo 400 momaka od Don Miguela otpremio. Nu Varadinci izidjoše pred nje i prisiliše ih u Italiju otići. U Požegi je Klemar madjaron virovitičke županije uhićen prigodom Banovog bavljenja tamo. Dijelio je manifeste poznate medju puk. Prijekom je sudu predan. Ovih će se dana, čini mi se, vješat. To su ovdašnje novine.

Kako je s austrijskim saborom? Kako je Slavjanstvo kod njeg reprezentirano...

Što rade Česi, što Poljaci, što Slovaci? Što se od Rusa čuje, što je njihova namjera?

---

[1] Slavenski kongres završio je 12. VI. 1848. borbom između Čeha i vojnika. Windischgrätz je s vojskom navalio na narod. (Vidi pismo 7. bilj. 10.)

[2] Brlić opet piše Filipoviću (23. VI. 1848): »Nam bez boja nema života, nama su se zakleli Nijemci i Mađari. Zato na oružje čim prije. Offensio! Imate li čvrstog vođu oficira domobrana? ....« »Nam je spas i velika budućnost u ratu.« (1. VII. 1848.)

[3] Pokerkamo, potučemo

[4] U to je doba postajala tendencija, da se zapadna i istočna crkva sjedine u jednu. U Parizu je Brlić (1849 i 1850) mnogo o tom nastojao, ali većeg rezultata nije bilo.

[5] Prije kongresa novine su pisale o »očuvanju Austrije«, ali kad je na kongresu Palacky u tom smislu počeo govoriti, bio je ušutkan. Prevladale su revolucionarne ideje Štura, Havličeka, Šafarika, Libelta i Bakunjina. Brlić se sprijateljio napose sa Slovacima Šturom i Hrubanom, a povezao se s Libeltom i Bakunjinom i usvojio njihovo gledište o Austriji.

[6] »U Vinkovcima se đaci pobunili i išli Oberštaru, da jim dade oružje, da oni idu na Mađare... a generalu su rekli, da žele narodnu zastavu na gimnaziji razviti. General im nije odobrio, ali zastava narodna na gimnaziji se vije.

Matan (Topalović) se je baš na Uskrs u Vinkovcima nahodio, ja dakle sudim, da je to njegovo maslo«, piše otac Ignjat A. Brlić sinu Andriji. (Pisma, II., str. 15.)

[7] Franjo Sebastijanović bio je kateheta na vinkovačkoj gimnaziji (1825–1859). Profesor Filipovićev i Brlićev.

[8] Isusovački red ukinuo je g. 1773. papa Klement XIV.

[9] Mijat Stojanović (1818–1881) učitelj i narodni pisac, pobratim i vjerni prijatelj Filipovićev. (U Arhivu Sveuč. knjiž. u Zagrebu čuva se 79 pisama Stojanovićevih Filipoviću od 1843. do 1877.)

[10] Jelačić je proglasio 27. travnja 1848. prijeki sud.

[11] 13. srpnja krenuo je Jelačić na propagandni put po Slavoniji, da predobije puk za rat protiv Mađara. 14. srpnja bio je u Novoj Gradiški, dalje otišao u Požegu, onda iz Pleternice u Brod pa kroz Vrpolje u Vinkovce, onda u Mitrovicu i Zemun. 25. srpnja vratio se u Zagreb.

Novine dalm.-hrv.-slav. br. 77. g. 1848. opisale su »Putovanje svijetloga bana« i doček u Novoj Gradiški.

9.

U Novoj Gradiški 30. srpnja 1848.

Brate Andro! Ne marim i ne bih žalio, da bih naposljetku i podanik r(uski) morao biti, jer ja volim i slavjansko ropstvo negoli švapsku slobodu, ali što ćemo, kad većina tako ne misli, a isti dvor nikakvih zlamenja ne daje, da je naumio Slavjanstvo pod svoje okrilje primiti, dapače on je, kako Augsburger Allgemeine od 19. ovog kaže, još zahvalnicu Windišgrätzu poslao, što je reakcionarno i proti Slavjanstvu u Češkoj postupao. Da je on takvo što naumio, ne bi nikad lakše nego baš sad to izvesti mogao. On bi trebao samo u svojoj državi kontituciju proglasiti, narodnosti i vjere razne garantirati, i jednim bi mahom sveslavjanska država stvorena bila. Ali buduć da to nije, buduć da je njemu, kako u mom zadnjem listu već rekoh, više do apsolutizma nego do Slavenstva stalo, mi bi se u jako zločest položaj i u veliku pogibelj, dapače u sigurnu propast stavili, kad bi i najmanje nagnuća očito pokazali, da bi s njim rada se združili i pod njegovu se zaštitu uteći hotjeli, jer bi tada cijelu Evropu suproć nama imali, a u ovakvom boju bogme mi bi kraćih rukava ostali. Još nije, brate, tome vrijeme došlo, manimo se zasad toga, dok se ista država na liberalnijem temelju ne osnuje, jer, kako rekoh, nije većina za to; osim ako nam ona ista svoju zaštitu sama obeća, ako naši dušmani kod tog ostanu, da nam našu narodnost satrti namjeravaju. A mislim, da baš mi njega i ne bi trebali, kad bi austrijski Slavjani svi za svoju narodnost oduševljeni i ideju uzajamnosti pojmili bili. Pa baš kako i sad okolnosti stoje, kakvi i sad duh medju Slavenstvom austrijanskim vlada, ne mislim, da ne bi nadvladali i Madjare i Nijemce, samo kad bi se što skorije rat počeo. Ali eto vidiš, Ban nam opet ode tamo u Beč na nekakvu pacifikaciju,[1] a znam da ju ne će moći izvesti, jer je to baš nemoguće. Kad se Madjar i Švabo sa Slavjanom iskreno pobrati, onda će i vrazi s andjelima prijateljevati. Sabor je njemu rekao, da ne ide na pacifikaciju, dok se preliminarni uvjeti ne ispune, a on opet ode, sam sebe silom kurirom čini; zato su svi bolii i razumniji ovdašnji domoroci na njeg ljuti, jer tim otezanjem sav nam posao skvariti može.

Srpski pokret jako zločestu sliku uzimati počinje. Istinabog oni su zadatku našu dobro razumjeli, ali još nisu bratsku ljubav i slogu pojmili. Teže za slobodom i samostalnošću Jugoslavena, ali se velika into-

lerancija proti zapadnom vjeroispovijedanju pokazuje medju njima, a to će i njima i nama propast donijeti. A opet i prerano svoja teženja na vidjelo iznose; oni već javno govore, da će srpsko carstvo osnovati i zato se Ban vrlo nezadovoljan iz Srijema povratio, upoznavši se s njihovim separatističkim teženjem. No ovo im toliko ne zamjeram, jer je i naša želja, ali je nerazborito, nepolitički dušmanima svojim se sam očitovati, samo da se medju njih taj naš stari vrag »religiozni fanatizam« ugnijezdio nije, koji nas je toliko vjekova za vrat držao i nije nam se osloboditi dao i koji će nam opet sav naš trud i muku uništiti. To im se oprostiti ne može, to je izdaja ne samo na nama nego na cijelom Slavjanstvu. Ta uslijed toga, već su mnogi ekscesi dole počinjeni, i katolici su se sasvim od njih natrag povukli niti hoće da s njima drže. A taj raskolnički duh, brate, napreduje više, nego si čovjek misliti može, već je do nas dopro, a osobito se Srblji intolerantni pokazuju. Pa može l' tu šta dobra se ufati. Jedino, što bi taj duh kleti obustavit moglo, bilo bi, da Ban mahom na Madjare udari, opća bi pogibelj tada prisilila tu mržnju nastran baciti. A ako se oklijevalo bude, neprijatelji naši i nerazboriti ljudi još će više braću razdvojit, pa smo onda gotovi robovi. Koliko sam prije iz tebi u zadnjem listu navedenih uzroka proti ratu bio, utoliko sam sad za što skoriji rat, jer uvidjam, da zatezanje rata neprijatelje sve silnijim čini, a nas razdvaja i zamrazuje, —

Slavjanski sabor u Pragu valjda je okončan s praškom revolucijom, nu ne bi li se on u Zagrebu ili Beogradu nastaviti mogao po saboru bečkom? U nijednom tom mjestu ne bi njemu bajonete švapskih krvnika preprečivale boljim rezultatom uroditi negoli u Pragu, jer bi pod okriljem možnih mecenata stajao. Što misliš o tom, sporazumite se s Banom tamo, ako to može biti, pa da se švapskog bunda agnoziciji možni otpor učini, ili ga pako na rat sklonite. Jučer 29. ošlo je odovud 70 momaka u Italiju za nadopunjenje padnuvših i razboljenih. Oni su nerad išli i nadaju se da će ih Ban u Zagrebu sustaviti. Buduć pako da Ban tamo nije, moglo bi lasno biti, da bi u Italiju ti ljudi otišli. Zato privolite Bana, da odotud te ljude u Zagrebu zaustavi, jer kad Austrija ne može ili bolje rekući nama ne će da suproć Madjarima pomogne, nije pravo, da i mi njoj proti njezinim neprijateljima pomažemo. Isto toliko ljudi od brodske regimente odilazi. Zbilja! Brate Andro, kud se je straćio naš Mato Topalović,[3] za njega nema ni traga ni glasa? Da nije on kojim nesretnim slučajem u Pragu poginuo? To bi za Slavoniju velika šteta bila, on bo bijaše jedan od najčvršćih stupova narodnosti naše. Piši mi, ako što znaš o njemu, gdje je i kako je? — — —

Šta Francuska k našem gibanju veli, kakvu li rolu prama nama igrati namjerava? Ti ćeš o tom štogod znati morati, buduć da je Lamartinov punomoćnik[4] u Pragu bio. Piši mi štogod o tom. Ja mislim, da bi ona, vidivši kud sve grabežljivi njemački puk svoje pandže pruža, uzroka imala, s nama simpatizirati i nas podupirati. A to bi joj najzgodnije vrijeme bilo, podrezati krila staroj svojoj suparnici Germaniji.

Nastojte i gledajte koliko je moguće, da se slavjanska strana sabora oponira pridruženju Austrije njemačkom bundu.[5] To bi ubitačno za nas bilo. On upravo na ugnjetenje slavjanske narodnosti ide. A kakovo naravno pravo austrijanske Švabe k tomu imaju? Oni s nama već u jednom državnom tijelu stoje, narodnost im je i sloboda kroz švapsku vladu garantirana, pa kako mogu oni ktom još inostrani savez tražiti! Čovjek, koji sa mnom u jednoj kući živi, jednaka sva prava uživa, kako može sa susjedom u novi savez stupiti! Ako to hoće, mora se naravno sasvim od mene odijeliti, jer tko meni jamčiti može, da se on sa susjedom ne će složiti i mene podjarmiti; tako je i to. Ako Nijemci u njemački bund hoće, neka se od carstva konačno odcijepe, mi im se ne ćemo suprostavljati, jer načelo prepoznajemo: svaki narod budi država. Ako pak se odcijepiti ne će od carstva, a ipak u bund se puste, moraju i Slavjani, ali svi, sebi pravo zadržati, Slavjanski savez sklopiti; tko nam inače našu samostalnost garantirati može, kad Madjare, austrijanske Švabe i austrijansku vladu i svu Njemačku suproć nama imamo? Tomu se treba dakle iz svih sila suprocstaviti, inače smo propali. Kako Nijemci savez, t. j. u današnjem duhu s Njemačkom izreknu ili se možebit sjedine, nek takija i Slavjani slavjanski savez sklope. Tome pako pravo imaju kao narod isto tako kao i Nijemci, govorili oni šta mu drago. –

Novog ovdje nema ništa, osim da Hrabovski još uvijek ne prestaje spletke i zamke metati. Tako sam razumio, da je opet prezidijal izdao, da se svi oni, koji slobodno govore i larmaju, imadu bilježiti i da će zgodna prilika doći, njima usta začepiti. Nije li to Metternichianizam i špionstvo najcrnije; nu ja ću suproć tomu već u Novinama zagrmiti. Čuli smo, da nekakav Blagojević[6] za komandirendera dolazi; kakovi je to čovjek, šta se zna i čuje o njem? Nama bi najdraže bilo, da Ban via facti zapovijed na regimentu izdade, da pod njegovu komandu spadamo. Zatim pako da proklamaciju na puk izdade i da mu polakšice na saboru izradjene podijeli,[7] pa bi posao gotov bio, ne bi se nitko ni maknut smio. Mi smo to izgledali i izgledamo, i kad bi to Ban učinio, zaista bi općoj želji zadovoljio. Savjetuj mu to, da učini, tim će pokazati, da je naš otac i naša majka. Da se pako na puk naš osloniti može, to se je sam osvjedočiti mogao, kad je ovuda putovao. Ti ćeš, možebit, reći, a zašto to puk sam ne učini? A kako bi to učiniti mogao, kad vodje nema. Za vodju pako trebao bi koji odličan i povjerenja imajući muž. Od gospode se nijedan k tomu usuditi ne smije ili ne će, a ako bi i htio, kako bi mogao, kad puk gospodi ne vjeruje, bili oni svjetovni ili redovni. A redovnici se upravo od svakog učešća ustežu, jer se o njihovim dohocima radi, dapače nekoji još puk vjerozakonskim fanatizmom draže i bune. Nitko to dakle ne bi bolje i lakše proizvesti mogao nego Ban, jer on je jedini, koga oni obožavaju i slušaju. Jedna riječ od njega i graničar će što gor to dol' okrenuti. Bože sačuvaj, da bi pred njim tko proti Banu što rekao, toga bi oni rastrgali.

Uostalom nemam ti ništa više pisati. Tvoj list od 19. dobio sam, i učinio sam, što si mi naložio. Piši, što će Ban svršiti i kako s njim Švabe postupaju. Thun i Windišgrätz jesu l' i hoće l' se svrgnuti. Jesi l' s doktoratom gotov[8] i dokle ćeš u Beču ostati? A ako dole dodješ, piši mi, gdje ćeš biti — — —

[1] 25. travnja vratio se Jelačić sa puta po Slavoniji i isti dan otišao u Beč na pacifikaciju s Mađarima. Posredstvo i pokroviteljstvo kod toga preuzeo je nadvojvoda Ivan, no do izmirenja nije došlo.

[2] »Mnogi su članovi kongresa mislili, da bi se moglo s kongresom nastaviti. Frič je o tom ... razgovarao sa Šturom, Hrubanom, Kušlanom i Bakuninom, i ovi su svi pomišljali, da bi se kongres mogao nastaviti negdje na jugu.« Ali do toga nije došlo. (Prelog, ibidem str. 453.)

[3] Topalović je otišao poslije Slavenskog kongresa najprije Gučetiću u Dresden, a onda u Budešinu. (Građa Jug. ak. XVI., str. 177–181.)

[4] Lamartinov pomoćnik nije bio u Pragu. Novine su zabunom krivo izvijestile. (Prelog, ibidem, str. 445.)

[5] Austrija se pridružila njemačkom bundu (Vidi pismo 10., bilj. 1.)

[6] Novine dalm.-hrv.-slav. 1848. od 7. stud. u broju 123. pišu: »Vjerolomac Filipović i njegovi ortaci: Roth, Jović i Blagojević ...«
Blagojević je došao pred vojni sud i dan pred osudu izvršio samoubijstvo.

[7] 6. srpnja 1848. na 17. saborskoj sjednici vodila se »bitka za granicu.« Saborska ljevica izvojevala je ukidanje ustanove magazina i proglašenje graničarskih polakšica bez prethodne kraljeve potvrde. Taj dan podnijelo je dvadeset i devetorica krajiških zastupnika predstavku na bana i sabor, u kojoj su energično tražili, da se granica reformira i birokratski sistem u njoj ukine. No Jelačić je tu predstavku proglasio »buntovničkim pamfletom« i izdao proglas 9. VII. 1848. protiv nje i njezina »sačinitelja« Dimitrija Orelja.
6. kolovoza 1848. izdao je Jelačić: »Polaštice novih propisa za Krajinu.« One su sadržavale 36 točaka.

[8] Brlić je načinio tri rigoroza za doktorat teologije, ali burni događaji 1848. prekinuli su njegov dalji rad. On je skinuo mantiju i zašao u političku borbu.

10.

U Novoj Gradiški, dana 26 listopada 1849.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

A da Nijemci zbilja o takvom šta misle i rade, da oni zbilja Slavjanstvo istrijebiti namjeravaju, to mislim, da je svaki od nas iz one Bavarskog ministerija note osvjedočiti se mogao; to mislim, da svaki uvidja, koji iole na vagu stavlja najnovije korake pangermanističke austrijske vlade.[1] Proti nezasitnom švapskom elementu dakle nema za nas drugog lijeka, osim da gledamo i nastojimo, da svi Slavjani medju sobom i u političku uzajamnost stupe, za da si u vrijeme opće pogibelji jedan drugom u pomoć priskočiti mogu. A kakva bi to jalova uzajamnost bila, kad bi opet brat na brata udarao, kao što je to ovog pokreta bilo! Pokraj sloge dakle, koja kod nas Jugoslavjana još ni nadaleko nije onako čvrsta kako smo mi mislili, i kako bi trebalo da bude, – treba još da se i ideje političke uzajamnosti što je moguće više u našem narodu rasprostru. Jer ako se ne varam, to će nam ota uzajamnost skoro trebati. Sadanje stanje evropskih naroda ne može dugo trajati. Vladari ga nimalo nisu htjeli životnim silama narodnih želja i zahtijevanja učvrstiti i ukrijepiti, već

su ga jedino prijevarom i izdajstvom najvećih svetinja naroda i na surovoj sili svojih najamnika osnovali. Jednom riječju, sadanje političko stanje Evrope nema nikakve potpore moralne u narodima, i zato ono dugotrajno biti ne može. Što je silom osnovano, to će druga sila opet razvaliti. Ja mislim, da Austrija nigda nije više, boljeg gradiva k svojem raspadu u sebi hranila i gojila, nego što će sada gojiti, pokli se po volji oktroja skroji i uredi[2] — — —

Mnogi od naših gutgesinntera i o Austriji sude i tvrde da će i Austrija sada čvršća i silnija biti, negoli ikada, pa se pozivaju na primjere Rimljana, Francuza, Španjolaca, Engleza i drugih država, koje su uvijek po domaćem ratu silnije bile. To bi, doduše, na svom mjestu bilo, da se je ta nova Austrija, kao i pomenute države, na onim silama osnovala, koje su u njenom prošlom prevratu djelovale. Nu pokli se je ona od tih sila i elemenata sasvim odijelila i njima sasvim otudjila, to njeno novo stanje nikakve postojanosti i stalnosti imati ne može. Mi dakle Slavjani imamo puno razloga, da na oprezu budemo, da se i politički sporazumimo, za da kod buduće bure, koja nikako daleko nije, pripravni budemo proti svem i svačem.

— — — Iz naših krajeva nema ništa novog pisati. Sve je u starom status quo.[3] Militarska stara vlada opet je u najljepšem cvijetu.* Ima predjela, gdje je opet i rabota uvedena. Tako na primjer u brodskoj regimenti morale su općine besplatno čardake na Savi opraviti i drva za iste izvažati. Kompanijam nekojim, koje su se na banski prezidijal od 6. kol. 1848. pozivale, regimenta je kategorički odgovorila, da ona protuslovlja ne trpi, i krajišnik je jadni morao, hoćeš ne ćeš, pokoran biti i o svom trošku i o svojoj hrani carske čardake opravljati, kao što i sad o svom trošku i o svojoj hrani stražu straži, da Nijemca od kuge zdrava sačuva, za da ga bolje nijemčiti može. A o tom se bogme sada živahnije radi negoli prije, jer nove knjige, koje nam je domorodna zagrebačka generalkomanda za škole propisala, pokazuju nam upravo, da u tom sistematičnije nego prije postupati namjerava se. Bog da živi novu ustavnu germanizaciju; ona će, ako ovako napredovala uzbude, naskoro Krajinu pravim Kronlandom, a nas reichsbürgerima načiniti.

To su, brate, vidiš naše nove stečevine, što smo pripomogli buntovne Madjare satrti i novu, silnu i jedinu Austriju stvoriti. Nek se samo sada ministerium požuri Ugarsku sa švapskim naselnicima skoro kolonizirati, kao što se čuje da će, onda smo neizbježivo zalogajem postali proždrljive Germanije. – Kako se tebi dopadaju svi ti krasni rezultati našeg vojevanja s Madjarima?[4] — — —

---

* Napomena sa strane: Ovo nekoliko redaka metni u Jug.

[1] Austrija je pristala uz Bund i nastojala da u njemu dobije prevlast. Nadvojvoda Ivan izabran je u Frankfurtu za poglavara njemačke države – za njemačkog namjesnika. No poslije se vodila stalno borba između Austrije i Prusije, a u rujnu g. 1849. »složile su se te dvije njemačke sile i načinile savez. (Nar. novine br. 164., god. 1849.). Bavarska nije pristupila tom savezu nego je osnovala Južni savez njem. država i stavila se njemu na čelo. Austrija se povezuje sada s tim Južnim savezom i tako dolazi do češćih napetosti i prekida u njemačkom savezu. Onda šalju jedna

država drugoj note. Tako izmjenjuju note Austrija i Prusija (Nar. nov. 1849., br. 211. i 225.), a Bavarska šalje notu Rusiji, da se zaključci berlinski ne slažu sa zaključcima njemačkog saveza. (Nar. nov. 1849. br. 223.)

To stanje dovodi konačno g. 1866. do rata između Austrije i Prusije, u kojem bude Austrija potučena i istisnuta iz njemačkog saveza.

[2] Oktroirani ustav od 4. ožujka proglašen je 6. rujna 1849. On je izdan za cijelu Austriju i s njim je započeo centralistički i apsolutistički sustav.

[3] Izašlo u Slav. Jugu (1849., br. 93.) kao nepotpisani dopis »Iz gradiške regimente.«

[4] Brlić i Filipović sudjelovali su u ratu na Mađare. Brlić na desnom krilu uz Jelačića kao njegov tajnik, Filipović na lijevom krilu s Gradiščanima i Brođanima pod zapovjedništvom Rotha i Filipovića. Ivan Filipović se javio kao dobrovoljac. Bio je izvjestitelj kod 3. bataljona za korespodenciju s banom u vojnom poslu. Vojska je bila slabo opremljena, bez dovoljno oružja i hrane. Filipović je išao u civilu. Dravu su prešli 20. rujna 1848., a već 7. listopada kod Ozore bili su zarobljeni. Mađari su oficire odveli u zarobljeništvo, a ostale vojnike pustili kućama. Filipović je dobio putnicu kao »puškarski kalfa« i vratio se u Novu Gradišku 21. listopada.

Andrija u svom »Dnevniku« (str. 41.–43.) spominje, da je posjećivao Filipovića 14., 15. i 16. listopada u zarobljeničkom taboru pred Laa-om. Dne 15. listopada piše u »Dnevniku«: »Večernji razgovor s Filipovićem ... o vjeri i zakonu u bašči pod lijepim nebom.«

11.

U Novoj Gradiški dne 15. veljače 1850.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ti mi u tvoja dva zadnja lista pišeš, da gledam simpatiju za Jelačića ovdje uzdržati. Da ti znadeš, u kakvi je on vojnički terorizam nas metnuo, to ti doista ne bi pisao, jer bi osvjedočen bio, da je to nemoguće, buduć da je već proti njemu ne samo antipatija *nego ogorčenost* opća u puku zavladala. Nu ne samo u puku nego i medju istim izobraženima ponestalo je *sve ljubavi i sve naklonosti* prema njemu. Njega ovdje slave samo *švarcgelberi, apsolutiste i pangermaniste.* A kog ti slave, tog doista narod ljubiti ne može. I medj istim vojničkim časnicima ima velika stranka, t. j. domorodna, koja antipatiju prema njemu goji, buduć da je, osim što je najljepši cvijet naroda na ugarskim poljima uzalud i samo za korist nijemčine i apsolutizma satro, i njihov narodni i vojnički ponos povrijedio, pokazujući svagdje u madj. ratu preziranje prema krajiškim časnicima. Kaži mi dakle, je li moguće kod takvih okolnosti simpatiju prema njemu uzdržati? A kad bih ja riskirajuć ismijehivan i prezren od svakoga biti, htio to činiti, kaži mi molim te samo jedan čin, kojim bih ja dokazati mogao, da on narod nije grdno prevario, da je prijatelj narodne slobode i narodnosti naše. Da, molim te samo jedan čin od njeg, kojeg bi ja krajišniku kao domorodan predstaviti mogao. Možebit ćeš reći i napomenuti prezidijal od 6. kolovoza 1848.[1] Tom bogme nema davno (ni) traga ni glasa; taj je sasvim već anuliran. On je samo valjao, dok je krajišnik preko Drave prešao. Il se je možebit time prijateljem naroda i narodnosti pokazao, što je Kompaniekomandante povlastio, da mjesto dosadanjih 25 odsele 50 batina jadnom krajišniku odvaliti mogu, i što je lani, kad su naši domorodni

poglavari započeli narodni jezik u javne i službene poslove uvadjati, najoštrije to zabranio?! Što se je na više mjesta, iz ugarskog rata vraćajući se, izrazivao, da je hvala bogu vrijeme došlo, gdje ne će više Slavenski Jug i bečka aula carevinom upravljati i t. d. Ja bih ti više takvih stvari navesti mogao, nu čemu to, eno ti njegov zadnji vojnički proglas, iz njega ćeš se osvjedočiti moći, zašto je on Krajinu na oružje i na boj proti Madjarima podigao. – Kad čovjek njegove proklamacije od g. 1848., njegov govor, s kojim je zadnji naš sabor otvorio i zaključke glede Krajine i cijele naše domovine, koji se na istom saboru pod njegovim predsjedništvom i s njegovim uplivom satvoriše, prispodobi s pomenutim proglasom i sa sadanjim stanjem Krajine, onda ne znam, otkud bi simpatije u krajišnicima za njeg moglo biti. – A ne misli, da to prispodobljivanje ne biva. Zaključci saborski glede Krajine rašireni su po Krajini u mnogo hiljada istisaka, skoro ih svaki pismeni imade. Gradiškom i Brodskom bataljonu su ex oficio u Zagrebu i Varaždinu javno ti zaključci svečano pročitani bili i svakom vojniku po jedan istisak dan je. A to je i kod ostalih četa hrvatskih bilo. – Meni su mnogi Brodjani i Gradiščani, kad ovog ljeta u Osijeku bija, pokazivali te zaključke, koje oni čuvaju, govoreći: »Ovo nam je ban sve obećao, prije nego smo preko Drave prešli; kad kući dodjemo, vidjet ćemo, koliko se je od toga ispunilo.« –

Ti, doduše, tvrdiš, da je on našu političku slobodu svojom političkom nevještinom zaigrao, nu ja ne mogu misliti, da bi on politički tako nezreo bio, da ne bi znao, da je potrebito bilo najprije si od Austrije garantirati dati uvjete, pod kojim se je narod za Austriju digao! Zar da on nije poznavao historiju nezahvalne Austrije? To ja ne samo da vjerovati ne mogu, dapače vjerojatno mi se čini, što sam od nekojih, inače dobro izviještenih ljudi čuo, da je to tako sve unaprijed osnovano bilo, i da je ista madj. revolucija sistematički odozgo proizvedena, za da se ono postigne, što se sada čini i radi. – Il zar nisu Jelačić s Windišgraecom, pokli su Beč osvojili, sadašnji pangermanistički ministerium u savezu s dinastičkom kamarilom sastavili i učvrstili? – Kako ti dakle, pokli s jedne strane proti istom ministeriju vičeš, s druge strane opet simpatiju gojit i raširivati možeš za početnika i zaštitnika istog ministerija, to se ja čudim. – Ja ne dokučujem kako ti onoga muža ljubiti možeš, koji onu stranku, koja je njega do sadašnje njegove slave i časti uzvisila i koju ti za pravu narodnu sam smatraš, – sada buntovničkom i rovarskom naziva, osudjuje i progoni. – To ja ne dokučujem, nu još manje, kako smo se, ne samo mi nego sav naš narod, zaveli, da smo njemačkog pjesnika[2] za slavjanskog domoroca držati mogli. Gdje bi on drugu narodnost, drugi jezik većma ljubiti i štovati mogao, negoli onaj, u kom je svoja najmilija mišljenja i ćućenja, svoje sanke najblaženijih časova izrazio i proslavio? Njemački pjesnik i slavjanski domorodac, to je puka nemogućnost. –

Još bih mnogo vrh tog pisati mogao, nu ne će mi se još te više s ovima tebi sasma protivnima razmatranjima smućivati. Iz ovog ćeš za-

dosta uvidjeti moći, što ja i drugi ovdašnji domoroci o banu sudimo i mislimo. – Vrlo će mi pako milo biti, ako me o boljem osvjedočiš, jer istinu moram kazati, jako me boli, što o čovjeku, koga prije obožavah, sada tako misliti moram: — — —

Ti mi pisà, da još ufanja imade, da ćemo barem školu i crkvu spasiti, kroz koje ćemo bolje i razumnije potomstvo othraniti moći. I mi krajišnici doskoro smo istu nadu gojili, da će bar to iz razvalina svih naših prelijepih sanka zadnjeg pokreta ostaviti nama, pa da ćemo tada sredstvom tih jedinih pravih poluga prave slobode i čovječnosti, ako i polako nu ipak sigurno za bolju budućnost djelovati moći. Ufali smo se da, da će nam se barem škola i crkva za naše narodno djelovanje ostaviti. — — —

— — — Zato ona (vlada) i ovdje školu i crkvu ne će emancipirat, zato je ona kriegsministeriju organizaciju škola krajiških izručila. Kriegsministerij i prosvjeta, o koje je to protuslovlje! To se jedno s drugim slaže kao tmina i svjetlost, kao vatra i voda. Gdje bi tmina svjetlost, gdje vatra vodu ljubiti mogla, a gdje bi kriegsministerium pučku prosvjetu promicati mogao! – Sve što će on za nas učiniti, bit će u tom, da će možebit, za da nam se oči zaslijepi, u njemačke škole slovnicu našeg jezika uvesti, i da će učiteljima plaću možebit poboljšati, za da ih većma obveže, navlačiti vodu na mlin, koji će i zadnju iskru narodne samosvijesti satrti i uništiti. U ostalom sve će kod nas pri starom ostati. Bitnih promjena za korist naroda ne će biti, to nam najbolje pokazuje kriegsministerijalno naimenovanje jednog direktora u hrvatskoj Krajini. On je naime takvog muža za isto visoko zvanje naimenovao, koji nije za dobrog pastira, a kamoli za direktora pučkih škola od više regimenta sposoban. Možebit ćeš poznati brata onog Mikoevića, štono je u Brodu nadučitelj bio, taj je sada direktor u Hrvatskoj postao. Ako ga ne znaš, a ti si predstavi jednog starog schulfuchsa iz prošlog vijeka i jezuitu kako si ga luterani predstavljaju, pa oba ta karaktera sjedini u jedan, i ti ćeš imati živu sliku direktora Mikoevića.[3] –

A i s crkvom ne će bolje biti. Pod kakvim je vojničkim terorizmom ona dosad stojala, to ti dobro znaš. Da bolje ne će biti, to si lako predstaviti možeš. Kriegsministerium već je naložio župnicima da se krsne knjige vojnika njemački pišu. Nije l' to začetak k uvedenju nijemštine u crkvene poslove! A to će bogme brže slijediti, negoli mi mislimo, ako osobito u obzir uzmemo, da preko sve nade naši župnici u tom na ruku idu kriegsministeriju. Ti ne ćeš vjerovati, al' je prava istina, da su mnogi župnici ove regimente iz vlastitog nagona njemačkim jezikom sa svjetskim oblastima jur dopisivati počeli. Nije li to do Boga plakati. – Ne misli li nas i crkva tudjinstvu izdati i prodati! – Što još većma tu sumnju u nama pobudjuje, jest to, da baš sad, gdje nam se i u crkvu božju kleta nijemština narivavati počinje, jedini crkveni organ u našem jeziku, t. j. Katolički list izlaziti prestao je.[4]

Jug je onomad našeg Obersta Van der Nulla[5] hvalio i slavio. Molim te opomeni g. Šuleka, da takve podlo laskajuće članke ne prima, da ne

hvali svog najžešćeg neprijatelja. Ja Van der Nulla dobro poznajem, imam bo čast svaki dan u njegovom društvu biti, a i podučavam ga tobože u našem jeziku, on je ništa drugo, nego politički šarlatan, moderner apsolutist, potajni njemčoman i najveći razbludnik. On hlepti za popularitetom samo da apsolutizmu služiti može. Grijeh je dakle u nebo vapijući da još i liberalni listovi takove ljude u narodu dižu. To za ravnanje Juga glede toga gospodina. Da imam časa i prostora, mogao bih ti opširno cijelo njegovo političko vjeroispovijedanje razložiti, nu zasad nek je ovo dosta. Stranka liberalna je ultraslaviš i ne bolja negoli Košutovci bijahu; Srbi su pogibeljniji nego isti Madjari; Madjarsku i Vojvodinu treba njemačkim naseljenicima kolonizirat; Tursku podijelit i proletarijat srednojevropejski u nju premjestit; Švajcarsku medju Austrijom, Pruskom i Francuskom podijelit; u Krajini stari red uzdržati, – to su najglavnije točke njegovog vjeroispovijedanja, za koje on neumorno kortešuje, a da što više prozelita učini, slavjanski uči, slavjanski govori i prijateljem se slavjanske narodnosti gradi. Može li pak muž, koji takova načela i takove ideje goji i rasprostire, prijatelj ne slavjanske slobode no samo slavjanske narodnosti biti? To ja ne mogu vjerovati. I ne spominjuć nas i Srbe – o tom bo smo jednog mnijenja – zar ne znači Madjarsku germanizirat i nam isti udes pripravljati? Tursku podijelit i u nju evropejski proletarijat premjestit, ne znači li to slavenskom elementu u tim stranama smrtni udarac zadati? Švajcarsku podijeliti, ne znači li to zadnje utočište slobode uništiti? Krajinu u starom redu ostaviti, ne znači li to, da krajišnik i nadalje njemački rob i sluga ostane? – Ne daj dakle, da ljudi takove ćudi kroz naš mili Jug dobar glas u narodu dobivaju. — — —

Iz novina je poznato, da je Rusija deset hiljada pušaka u Srbiju poslala.

— — — To i još izvjesni glasovi, da se u Srbiji na vrat na nos za proljeće pripravlja, čini ovdje mnoge sumnjati, da pomenute vlade nešto važnog u podunavskih pokrajina pletu i kuhaju. A ta sumnja tim još veću vjerojatnost dobiva, što od nekojeg vremena neobična revnost medju našim švarcgelberi vlada rasprostiruć simpatije, da se Bosna od turskog jarma oslobodi i s Austrijom sjedini. Da bi Srbiju taj udes postigao, kad bi se to izvelo, to nema sumnje. Ja glede tog predmeta potpunoma se s tobom slažem. Niti bi mi, niti bi naša onostrana braća, s nama se, ili bolje rečeno, s Austrijom se sjedinivši tim za narodnu slobodu i prosvjetu štogod zadobili, – dapače još bi izgubili. Glede sopstvene slobode došli bi u veću opasnost, jer bi Austrija znatno mnoštvo surovog gradiva dobila, s kojim bi svaki naš slobodni pokret udušiti mogla; glede narodnosti još bi se oslabili, jer buduć da bi se naša i onako slaba narodna inteligencija još i tamo stranom rasplinula, to bi još slabiji nego što smo sad, prama sve većma navaljujućem germanizmu postali. Isto tako onostrana naša braća ne bi time koristila si. Mjesto dosadanjeg samosilnog ugnjetavanja od Turaka, gnjela bi ih tada zakonitim putem austrijska birokracija i žandarmerija; mjesto

sadanje poludivlje bezakonosti, pali bi tada u šake duh i srce ubijajućih okorjelih formula Verordnunga i Reskripta njemačkih komesara beamtera i militerkommandanta, mjesto dosadanjeg moralno i fizičko mnogo slabijeg Osmanlije; Nijemac bi im sva sela i gradove poplavio, te ne bi ni pustio, da do narodne samosvijesti dodju. Jednom riječju, najveća pogibelj i našem i njihovom duševnom i materijalnom razvitku prijeti, ako bi sada Bosna se u svom kukavnom stanju i položaju sa Austrijom sjedinila. – Nu što mi možemo činiti, da tome predusretnemo, kad je tamošnji narod glup, već da bi promotriti mogao lukavu politiku gladnih Nijemaca, kad naše prve glave za to rade i agitiraju? — — — — — — — crna kamarila, koja je svoja paklena krila nad svom Evropom razastrla, nešto užasnoga i strahovitoga proti slobodi naroda snuje. Ako ona sa svojim topovima i bajunetama svoje namjere izvede, to znamo što nas čeka. Nu što će, brate Andro, s našim narodom biti, ako taj račun evropskih samosilnika ovog proljeća pobjeda socijalističke republike u Francuskoj pobrkala bude, što mi se još najvjerojatnije vidi? Evropa će sva plamenom buknuti. Nu svaki će narod imati jednoga dušmana, proti kom će se boriti, t. j. apsolutizam i natražnjaštvo, a naš će imati osim toga još i Turke, i Madjare, i Talijane, i Nijemce. Sa svim tim narodima vlada i njeni ljudi su nas zavadili i omrazili; a tada nas ne će štititi moći proti tolikim dušmanima – što će tada iz nas biti, t. j. iz našega naroda? Kuda ćemo mi, ako to bude, okrenuti se, koga li ćemo se držati? Ta svi su narodi proti nama kao bivših zatočnika reakcije. Koji nas udes čeka, kad se takvi opći rat vodi? Rusija nam ne će tada mnogo pomoći moći, jer po svoj prilici da će tada i u njoj apsolutizmu zadnja ura zazvoniti, te će puno posla u svom domu imati. Što bi nama najprobitačnije bilo činiti u slučaju takve opće borbe, koja, mislim, i po tvom mnijenju ne leži u nemogućnosti, – sad il potlam nekojih godina? — — —
— — — Da zbiljam, prije nego još zaključim, molim te, što Gaj[6] radi, što ti o njemu sudiš, odobravaš li ti pravac njegovih nazovinarodnih novina? Kod nas je ovdje svu simpatiju izgubio. Jug je naš ljubimac, njegova je tendencija ovdje opće odobrena.

Što je istinito o glasu, koga je Agramerica o zatvoru gosp. Lavoslava Župana raznijela? Nas je to sve neugodno dirnulo, poznavajući Lavoslava kao pravog iskrenog domoroca i slobodoumna čovjeka.

Što je deputacija, s kojom si ti u Beču bio, ovršila?[7]

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

---

[1] Jelačić je izdao 6. kolov. 1848.: Polaštice novih pripisa za Krajinu, koje su imale 36 točaka. (Rudolf Horvat, Ban Jelačić, 1909., str. 217–222.)

[2] Jelačić je pjevao pjesme na njemačkom jeziku: »Gedichte von Joseph Freiherrn von Jellačić« – Wien, 1851., 8⁰, str. 182. Te je pjesme preveo na hrvatski Demeter, »Pjesme Jelačića bana u stihomjerju izvornika«, 1861., 16⁰, str. 48.

[3] Filip Mikoević (1798–1877) imenovan je 1849. c. k. krajiškim školskim ravnateljem, ali jer je bio kao katolik netolerantan prema drugim vjerama, preporučile su mu vlasti, da u vjerskom pogledu živi u slozi s drugima. (Martinović, ibid., str. 177–181.)

[4] Katolički list nije prestao izlaziti. Urednik mu je postao onda Nikola Horvat, koji ga je uređivao do g. 1852. i opet 1856.–1866.

[5] Slav. Jug, 1850. u br. 28. hvali Van der Nulla, a i Nar. nov. 1850. u br. 40. vele u dopisu iz Nove Gradiške, da V. d. Null nije pukovnik nego otac naroda.

[6] A. T. Brlić i Filipović brzo su uvidjeli skretanje Gaja s narodnog pravca. A. T. Brlić piše u Dnevniku 26. II. 1848.: »Pisao Ivi Filipoviću o nevaljalosti Gaja (Prelog, ibid. str. 152.), a iz pisma Mijata Stojanovića od 16. I. 1850. vidi se, da mu je Filipović pisao »oštrim perom«, što piše Gaju u Novine.

[7] Brlić je kao tajnik vlastela vodio deputaciju 27. II. 1850. u Beč. Deputaciju primio je car, ministri: Bach, Schwarzenberg i Schmerling. (Brlić, Pisma II., str. 183. bilj. 162.). A. Brlić je pisao Filipoviću 2. III. 1850. o toj deputaciji: »Deputacija, koje sam ja član, imala je juče kod bana sjednicu. Plan je takav, da je za puk i vlastelstvo – osobito za cjelovitost domovine – dobro. Al koliko će je vlada osakatit, to ćemo tek vidit ...«

12.

U Novoj Gradiški, 8. travnja 1850.

Ljubezni brate Andro!

Ukoliko iz tvoga zadnjeg meni vrlo miloga lista dokučiti mogah, to mi se čini, da ti nisu najpovoljnije nekoje stvari bile, koje sam ti zadnjikrat pisao.[1] Medjutim, oto ti nam nemoj za zlo primati. Mi čovjeka, koga u svojoj sredini nemamo, s kojim svaki dan ne općimo, koga iz njegovog privatnog života ne poznajemo, mogli smo iz njegovih djela samo suditi. Da ta pak nisu uvijek za njeg govorila, to se ne može odreći. Nu najnoviji glasovi iz Beča[2] nanovo su opet sve stare simpatije za njeg u ovim predjelima oživjeli. Isti njegovi stari i najtvrdokorniji dušmani, počeli su sada s velikim štovanjem o njem govoriti. Iako se svi ti glasovi potvrde, to se ovdašnji domoroci dogovaraju, da tada njemu na slavu kao spasitelju naroda kakvi velelijepi spomenik podignu. – Bože daj, da se naša nada ispuni samo! –

Ti mi jur u tri bratinska lista pisà, da na tvoju preporuku presvijetli gospodin biskup Strossmayer korake za mene kod popečitelja prosvjete čini. Uslijed toga sam ovih dana istom gospodinu pisao list, u kom sam mu se na toj visokoj milosti zahvalio i takodjer daljnoj njegovoj naklonosti preporučio. A ti, brate, primi moju najsrdačniju hvalu i budi uvjeren, da ću ja sva moguća činiti, da tvojim očekivanjima od mene zadovoljim i tvojih preporuka dostojan ukažem se.

Poznato će ti biti iz novina, da je kriegsministerium dozvolio obdržavanje učiteljske konferencije poradi sastavljanja školskih knjiga i uredjenja narodnih učiona. Isti visoki dopis, kojim se to dozvoljava, dobio sam službeno[3] od direktora Hadžića s tim nalogom, da se za taj posao pripravim. Sad se još očekiva odobrenje od kriegsministeriuma daljnih prijedloga direkcije, t. j. glede predloženih osoba – medju kojima sam i ja – i vremena i mjesta za tu konferenciju. Na prijedlog direkcije imala bi se ona 8. svibnja u Zagrebu skupiti. I od ostalih direkcija bit će učitelja, od naše osam. – Ja mislim, da bi vrlo dobro i korisno bilo, kad bi se od provincijala takodjer iskusni i vrsni učitelji toj komisiji pridružili, pa da tada knjige, koje se sastavile budu, i u provincijalne

škole uvedu. Od velike bo je važnosti, da naš narod u suglasju i slozi bar u tom obziru napreduje. Ako ne političko ustrojenje, a ono barem narodna prosvjeta, duševni napredak neka bude sveza, koja da ga spaja i sjedinjava do bolje i srećnije dobe, gdje će se i u državnom stroju u jedno tijelo stopiti i sjediniti moći. Tim više pako potrebno je to, počem je vojni ministerium i sa sveteišim patriarhom u sporazumljenje stupio, da i on od strane Vojvodstva i grčke crkve takodjer sposobne učitelje k toj skupštini otpremi. Gledaj dakle i govori gosp. biskupu Strossmayeru, da on kod bana nastoji, da u toj komisiji i od provincijala učitelja bude. Ja ću, medjutim, o tom i u novinama pisati i ne ću uzmanjkati i u istoj skupštini, kad se sastanemo o tom riječ povesti. –

Ovih dana pisao mi je Zoričić,[4] da se definitivno izrazim, hoću li na godinu u njegov zavod stupiti il ne. On mi zlatne kule obećaje, a medju ostalim i to, da iz mnogih obzira nada se, da će s vremenom njegova škola i državnim zavodom postati. Ja ću mu ovih dana odgovorili, da se ustrpi još, dok ja u Zagreb dodjem. Medjutim, tebe molim, da bi mi obznanio, da li se je nadati moći kakovoj bitnoj promjeni u organizaciji pučkih škola i u Krajini i u provincijalu; – jer ako stvari ovako ostanu, kao što su sada; to ja ne mogu se naskoro ničem nadati, buduć da je naš direktor, kraj svih drugih svojih hvalevrijednih sposobnosti, odveć sebičan čovjek, koji samo onake ljude protežira, koji njega češće s punom kesom i s punim kolima polaze, što ja niti imam otkud, a sve kad bih i mogao, ne bi htio.

— — — Raslić[5] te pozdravlja. On je postao slavjanski demokrat, i to ultrademokrat dušom i tijelom; a putujuć ove zime po šumama postao je ljubimac krajišnika.

— — — Zbiljam: Naš direktor Hadžić[6] predložio je još lani kriegsministeriumu mene, Stojanovića i Tomaševića za učitelje narodnog jezika na gimnaziumu u Vinkovcima. Medjutim, od tog vremena nije nikakva rezolucija došla, a vinkovački profesori uveli su njemački jezik kao tobož materinji, mjesto slavjanskog, i muče i truju sada time našu mladež. Ako dakle ovaj list u Beču nadje tebe, a ti nastoj uplivom prečasnog gosp. Strossmayera, da se tom zlu za vremena doskoči, te da se ili jedan od predloženih za učitelja naimenuje ili natječaj raspiše. Ali ja mislim, da bi po načelu ravnopravnosti trebalo da vinkovački gimnazium sasvim slavjanski bude, ne pako da se pri njemu stolica našega jezika ustanovljuje! — — —

Odavle ti nemam ništa novog pisati. Sve je tiho i mirno i željno samo izgleda, što će nam nova organizacija donijeti. Medjutim, ukoliko sam s narodom općio, to je kod njega sasvim traga i glasa nestalo onog povjerenja u vladu, s kojom je prije za nju u boj išao. A nemajući povjerenja u vladu, mrzi sve ljude vladine, osobito oficire, što i s djelima svagdje pokazati ne usteže se. Nu nije ni čudo da oficire mrzi, kad ih sada u svakoj kompaniji po deset petnaest, a i više imade, pa svaki k tom nadut, ohol i puk samo gleda kako ogulit i oglobit. Naprotiv opazio sam i to, Madjari mnogo i premnogo simpatije kod njeg imadu.[7]

Kaži mi dakle, kojim putem treba da mi glede toga podjemo... Ti ćeš valjda znati, što Madjari sada o nama sude i misle i da li su odstupili od nesrećne ideje gospodovanja svoga plemena nad našim; – i je li probitačno da mi pomiriteljne misli prema njima gojima i rasprostranjivamo. — — —

---

[1] Brlić stalno u pismima brani Jelačića: Tako 5. II. 1853. piše u pismu: »Ne smijemo dati da padne, jer nema surogata. Što se tiče narodne slobode, t. j. razvijanja narodnosti u jeziku, to je on još najbolji: političkom nevještinom svojom ubio je političku slobodu...« A u pismu od 2. 3. 1850. veli: »Ja nisam prijatelj ni osobe ni djelovanja banova, on se ipak tezma za nas...«, a 9. 5. 1850. kaže: »... i opet želim, da banu nipošto popularitet ne pada. On je srcem i dušom Slavjan, a nama sada narodnost ide nad sve, on rado govori, on uvijek dopisuje naški...«

[2] Jelačić je počeo opet »govoriti o rezolucijama na članke našeg sabora od 1848, od sazvanja novog sabora, o skoroj organizaciji domovine i o svom povratku po dobivenom novcu od naknade...« (Pismo Brlićevo od 2. 3. 1850.) .

[3] Ta je konferencija održana od 15. rujna do 15. listopada 1850. u Petrinji. No na njoj Filipović nije sudjelovao, jer više nije bio učitelj u Krajini, nego na privatnoj školi kod Zoričića u Zagrebu. Mijat Stojanović šalje mu zaključke te konferencije, ali Filipović je došao u Petrinju, da čuje rezultat te konferencije (Pismo Stojanovićevo Filipoviću od 14. 10. 1850. iz Petrinje).

[4] Petar Zoričić (1816–1877) otvorio je kao učitelj privatnu narodnu školu na Katarinskom trgu (u Kulmerovoj kući) 5. studenoga 1849. Filipović je radio na toj školi od rujna 1850. do 1. veljače 1853., kad je ta škola prestala, jer je Zoričić postao učitelj na uzornoj školi. Poslije je Zoričić bio profesor na Velikoj realci u Zagrebu. Napisao je i više školskih knjiga, tako Čitanku za pučke učionice u Hrvatskoj i Slavoniji, 1850. str. 288 i Zemljopis za niže realke i gimnazije, 1866.

Zoričić i Filipović bili su dobri prijatelji, vrlo aktivni u Matici, Povijesnom i Gospodarskom društvu.

[5] Mijo Raslić bio je šumar u Novoj Gradiški, poslije u Ravnoj Gori, Fužinama i na Rijeci.

[6] Nikola Hadžić (1791–1871) bio je c. kr. zemaljski školski ravnatelj; napisao je mnoge knjige za pučku školu: Abecedar, Slovoznanje, Cvitje istine, Racsun iz glave...

[7] Brlić piše mu 9. 5. 1850. iz Kölna: »što se simpatije za Mađare tiče, nek slobodne u granicama bude, al nek jednim korakom ide za samosviješću i ljubavi svoje narodnosti... Tako će se mrzost proti Nijemcima uzdržati, koja nas s Mađarima veže.«

13.

U Zagrebu, dne 12. prosinca 1851.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Dakle ponajprije o našem društvu, koje će te ponajviše zanimati. Ti ćeš se valjda sjećati, da sam ja, čim sam za tvoj odlazak saznao, pred tobom moj strah očitovao, da će se naše mladjahno društvo,[1] čim tebe iz naše sredine nestane, raspršiti. I žalibože moja je slutnja istinom postala. Kako si ti iz dvorane iselio, već su i našem društvu tamo vrata pod raznim izlikama zatvorena bila. Zato smo prinuždeni bili, naše sjednice u školu našu prenijeti. Nu 28. p. m. dade gradski satnik gosp. Zoričića k sebi zvati i zapita ga, kakvi se sastanci kod njega drže. On mu cijelu stvar razloži, kako se nalazi, a on mu naloži, da mu imenik svih članova i statuta u prijepisu donese, pa da će on time k banu ići, da se kod njega priupita, može li to društvo bez višeg dozvoljenja opsta-

jati. Medjutim, on nije k banu nego k vicebanu išao, i ovaj se je vrlo ljutio, što je društvo naše od svog konstituiranja skupštine držalo, bez da je na svoju molbu dozvoljenje od ministeriuma dobilo. Uslijed toga je gradski satnik zabranio sjednice držati, dok rezolucija odozgor ne stigne, preporučio je pako, da bi se il na bana il na bansku vladu obratili, da bi gledali, što prije rezoluciju uskoriti. – Tako je dakle djelovanje našeg društva prekinuto. U zadnjoj skupštini odlučeno bijaše, da ja i Benković[2] imademo s molbenicom k banu otići, da bi nam on dozvolio sjednice naše nastaviti i da bi gledao, da bi od ministeriuma skoro dozvoljenje stiglo. A Dvoraniću[3] je naloženo, da za istu svrhu molbenicu sastavi. Medjutim, kako mi se čini, ovaj se za stvar mnogo ne stara, buduć da mi sve do danas molbenicu izručio nije, premda je od tog vremena već desetak dana minulo. Nu ja ne ću nikako pustiti, da ta stvar zaspi i u bunar propade. –

A nastojim takodjer, da se djelovanje našeg društva sasvim ne prekine. Pozvao bo sam nekoje članove, da bi se u mom stanu sastajali i radnje naše nastavili; što i biva, buduć da smo se već dvaput kod mene skupili i naše radnje kao dosad čitali. A uslijed želje veće strane radimo sada o sastavljanju zabavnopoučnog djela, koje će članke iz svih struka znanosti sadržavati. Ja predmete razradjujem i svakom za obradjivanje izručujem. Nu bojim (se), da će nas i u ovoj sliki djelovanja našeg policija smesti, ako nam skoro dozvoljenje ne stigne. Medjutim, da joj povod i tomu oduzmem, predložit ću, da se odsad svakiput na drugom mjestu sastanemo. Šta ti k cijelom tome bezakonju kažeš? Piši, šta ti misliš, da bi najbolje bilo u ovom slučaju započeti? Ne bi li dobro bilo, da bi se ti otale sam pismeno na bana obratio i stvar mu tu razložio? – I onako prije 16. ov. m. ne ću moći audijenciju kod bana dobiti, buduć da je do tog dana svaku si audijenciju zabranio, imajući neke vrlo važne poslove obaviti. – Što se mene tiče, ja mislim, ako se ne varam, da nakoliko se sjećam po austrijskom zakonu o udruživanju, nepolitička se društva samo radi znanja kod zemaljske oblasti najaviti imadu, niti im je kakvog posebnog dozvoljenja potrebno. Nu valja li taj zakon kod nas? Ali se meni čini, da naša poglavarstva kraj sve njihove zakonitosti nikakvih se zakona ne drže, negoli onih, koji njihovim kapricama najboljma odgovaraju. Savjetuj nas dakle, što je prije moguće. – Iz ovog ćeš se slučaja najboljma osvjedočiti, kako je velik gubitak za nas, što smo tebe iz naše sredine izgubili.

Naš novi Schulrath Ilijašević[4] svojski še je djelovanja za pučke škole primio, nu i mene je svojski upregao. Sad pretresujem s njime dvije knjižice, koje je ministerium poslao, da se po našim okolnostima za naše škole prerade. I Trautovu Čitanku[5] imadem na cjedilu, iz nje se naime imade za 2. i 3. klasu samo našim tekstom nove čitanke sastaviti. Kad tim gotovi budemo, to ću onda preradjivanja jedne od ovih knjiga latiti se. Medju ostalim, što se tih knjiga tiče, imade se historički odjel s primjerima iz naše povjesnice zamijeniti. Ded ti s gosp. Topalovićem gledajte naznačiti mi, što bi se u tu svrhu upotrebiti dalo. Kad taj posao

svršen bude, latit će se g. Ilijašević uredjenja škola po gradovima i selima. Ja sam mu, buduć da se iz Krajine rekrutirati misli; nekoje meni poznate učitelje naznačiti morao, koje bi upotrebiti mogao.

To su ti sve naše zagrebačke novosti. U ostalom je sve tiho i mirno i s neustrpljenjem očekiva, kako će se stvari u Parizu svršiti, otkud već od 5. nikakvih telegrafičkih depeša nema. Depeše dosadanje nisu doduše najbolje za nas glasile, nu njima nitko ne vjeruje i svatko misli, da stvari sasvim drukčije stajati moraju, nego li se nama na nos bacaju. Šteta je velika, što si nas baš sada ostaviti morao. Ti si jedini ovdje bio, koji bi nas k složnom djelovanju upraviti mogao. Budi pozoran u svom pisanju, buduć sam čuo, da se na pošti sva tvoja pisma otvaraju. Ako opaziš, da je moj list otvaran bio, obznani mi.[6]

Kako si putovao i kako se nahodiš u tvom novom zvanju? Šta misliš sa Zvijezdom Slavonskom?[7] Hoće li tamo izlaziti moći i kakvog odziva i potpore kod tamošnjih domorodaca nalaziš? – Ako ćeš ju u Osijeku tiskati, to mi piši, da ti gradiva pošaljem.

Kako stoji sa ženidbom tvojom,[8] hoće li što biti, da se za svadbu prirediti znadem? Ovdje su se neki ljudi kapricirali, da mene sa tebi poznatom Pürkertovom kćerju[9] (Muhićevom šogoricom) ožene. Nu ja se ne dam sedlati, moja bo mi krasna Židovka[10] ne će nikako da s uma i iz srca ispadne. – Zbiljam, imademo li mi kakvi zakon o smiješanoj ženidbi, kojim bi se ja koristiti mogao. Nemoj podnipošto propustiti o toj mi stvari štogod pisati, ona bo me sada najviše zanima. Ako bi kakve mogućnosti bilo, to bi ja mahom predbježne korake učinio. – Judeizma se ne bojim, ne znam samo što katolicizam tome glagolja.* — — — Šulek radi kao crv za korom i za koji će dan svoj slovar oglasiti. On te takodjer pozdravlja, i naskoro će ti pisati. Kazivao mi je, da Demeter uredjivanje Nevena ne može da primi i sad su u velikoj smetnji, koga da ubirmaju.[11] Ako sve žice puknu, to će se na tvog starog prijatelja starca Sigmovića[12] obratiti morati.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

* Brlić uz to na rubu lista napisao: Ako pijem, pijem u glavu ne u g....u čestobudac (!)

[1] Naše »mlađano društvo« bilo je društvo »za književnu radnju«, koje su osnovali mladi rodoljubi godine 1851, a u mjesecu studenom već im je satništvo zabranilo dalji opstanak, jer nije bilo redarstveno prijavljeno. Narodne novine od 23. srpnja 1852. u br. 167. donose, da je društvo vlada odobrila, pa se pozivaju članovi društva, da dođu 24. srpnja u školu P. Zoričića. No daljih podataka o tom društvu u novinama nismo našli.

Drechsler (Vodnik) u knjižici »Ante Starčević« na strani 23. i 32. spominje ovaj poziv u Narodnim novinama i povezuje društvo za »književnu radnju« sa Starčevićem i pretpostavlja dapače, da je on bio pokretač i duša toga društva. Iz pisma Filipovićeva ne vidi se, je li ta njegova pretpostavka opravdana ili nije.

[2] Ivan Benković izabran je g. 1861. za II. bilježnika u Zagrebu, bio je član odbora Matice.

[3] Josip Dvoranić (Hoffmann) urednik Danice od 1848. do 1849. a godine 1850. Jugoslavenskih novina. Pod apsolutizmom pristao uz režim i opet se nazvao Hoffmann.

[4] Stjepan Ilijašević (1814–1903), školski savjetnik i nadzornik za pučke i realne škole od 1851. do 1857., poslije kanonik čazmanskog Kaptola u Varaždinu. Bio je velik rodoljub. Pisac mnogih školskih knjiga: Obuka malenih ili katehetika, 1850., Obrana obuke malenih, 1851., Čitanka za II. razred pučkih učiona, Beč, 1855., Pismovnik, Trst, 1852. Pisao je i pjesme: Izabrane pjesme, Nove pjesme i dr.

[5] Antun Traut, predstojnik reda ss. mil. u Zagrebu napisao je Čitanka ilirsko-njemačka za mladež, 1850., ali ta je knjiga bila zabranjena za školsku upotrebu.

[6] Pisma Brlićeva i Filipovićeva bila su stalno od policije nadzirana. »Die Überwachung der Briefe des Berlić und seiner Gesinnungsgenossen Botić, Philippovich etc. hat die Gefährlichkeit der Umtriebe dieser Separatisten schon sattsam erwiesen« piše ministar policije Kempen generalu Grünneu. (Aleksa Ivić, Arhivska građa za književnost i povijest IV., str. 323.) Brlić je bio tajnik Matice od 7. siječnja do 20. studenoga 1851. i urednik Kola (VIII.). Za Kolo napisao je članke: Kratka uspomena na godinu 1848. i 1849. i Nijemština i Slavjanstvo. No Stauduar, urednik »Agramer Zeitung«, povjerljiva ličnost austrijskog redarstva, prijavi ga radi sadržaja tih članaka u Beč. Župan onda izda te članke kao brošuru na Rijeci bez oznake autora i mjesta štampanja. No redarstvo ipak sazna za stvar, konfiscira brošuru, proganja Brlića i zapovjedi mu, da napusti Zagreb. Njega onda namjesti Strossmayer u Đakovu za provizora. Na tom mjestu ostao je do listopada g. 1853. kad otiđe u Beč, da studira pravo. U Građi Jug. ak. knj. 16. štampani su spomenuti članci (str. 13–34. i 235–246.).

[7] Zvijezda Slavonska nije izašla.

[8] Brlić se zaručio sa sestričnom Strossmayerovom, Magdalenom, kćerkom Strossmayerove tetke Pupić rođ. Strossmayer. No kasnije su se te zaruke razvrgle, pa se Magdalena udala za potpukovnika Jurja baruna Unukića Aradskoga.

[9] Ivana Pürkertova bila je revna rodoljupka, pa ju je poslije Filipović zavolio i oženio se njome. Brlić je upoznao Pürkertovu u društvu kazališnih dobrovoljaca. Oni su davahi hrvatske predstave u kazalištu. Među njima bio je i Brlić, a od ženskih Vancaška, Vrbančićka i Berta Pürkertova, sestra Ivane, koja se udala za Pavla Muhića.

[10] Filipović je u to vrijeme bio zaljubljen u »krasnu Židovku«, kojoj je i pjesme pjevao (Kolo, VIII »Bršljanke«). No njegovi pobratimi Brlić i Stojanović, kako se iz pisama vidi, nisu imali razumijevanja za tu njegovu ljubav.

[11] Ubirmati – birmati, vrbovati, mamiti, snubiti.

[12] Ante Starčević potpisivao se najprije (sigma), onda »Sigmović«, a nazivao je sam sebe »Starac Sigmović« (Drechsler, A. Starčević, 1912., str. 17.).

14.

U Zagrebu, dana 13. veljače 1852.

Razveselio si mene i sve ovdašnje domoroce s glasom, da tamo tiskarnu podići namjeravate.[1] Bože daj, da bi samo to poduzeće što prije živom istinom postalo, jer za Slavoniju je uredna tiskarna tako potrebita i nužna, kao od žedje izdišućemu čaša bistre vodice. To bi jedino našu Slavoniju iz nje mrtvila trgnuti moglo, a i cijelom bi našem duševnom gibanju novi zametaj dalo, budući da bi ovdašnje tiskarske haračlije bar ponešto paralelizirani bili. Ali ne manju pozornost gledaj i na škole obratiti. Nastoj, da bi se tamošnji naši ljudi u primjer Valpovačkog okružja ugledali. Puk treba izobražavati, puk, ako želimo, da što iz našeg naroda učinimo, ako želimo, da navijek heloti i parije Evrope ne budemo.

Obrati dakle svu tvoju pozornost na to. Gledaj, da bi se u Djakovu dobra glavna učiona od tri klase i dobra niža realka ili obrtna škola bar od dva godišta podigla i uredila. To bi bila rajska blagodat za tamošnji

narod, jer bi ga i moralno i materijalno time podigli. A mislim, da bi se to tamo baš ne odveć velikim troškom postići dalo, kad bi u tu svrhu upotrebili onu zgradu, što je za nekakav samostan namijenjena. Ta bi se zgrada s malim troškom za školu urediti mogla i više bi narodu koristila, negoli što su svi samostani dosad koristili. Trebalo bi dakle samo za fundaciju učiteljskih plaća i za namaknjenje fizikalnog i drugog aparata postarati. Ele bi si i kod Boga i kod ljudi zadužbinu ona duša stekla, koja bi se toga poprimila. Baš sam danas čuo, da isto Siščani namjeravaju i da su u tu svrhu tamošnji trgovci već 15 000 dobrovoljnog prineska potpisali. – Ja se veselim tomu našem napretku, Bože daj samo, da bi na toj stazi ustrajali.

U Zagrebu nema nikakvih važnih novosti. Jedino što bi te zanimati moglo, to je, da Matice odbor tužbu proti Gajevih Novina podiže.[2] Čuo sam medjutim, da se ne će Kukuljević da potpiše, ne znam daklem sada, hoće l' što iz tog biti. Ban svom silom radi, da si opet nekakvu popularnost stekne.[3] Valjda se je na prošlu svoju slavu sjećati počeo. Tako je na pr. odboru teatralnom strogo naložio, da svom silom radi, da taj zavod što prije sasvim narodan postane i izjavio je ujedno, da njegove naredbe samo dotle valjaju, dok se dionice pokupuju i dioničari novi odbor iz svoje sredine odaberu, koji će tada sasvim samostalno tima poslovima upravljati i t. d. — — — Nu te će finte sve zabadava biti. Mi ćemo ga onda slaviti, gdje zbiljam zaslužio uzbude – ali mu vjerovati ne ćemo više *nigda* i *nigda.*

Ilijašević[4] te pozdravlja. O njemu ti moram kazati, da si naš narod čestitati može, što je njemu pučka prosvjeta povjerena. Ja ne znam, bi li mi vrednijeg, revnijeg, a *medju nama rečeno,* i liberalnijeg Schulratha i medj istim svjetovnjacima u našem narodu naći mogli, negoli je on. On se takvom pomnjom i takvom ljubavlju za škole stara i radi, da ja sam veselje imadem; a ti znaš, da ja baš medju umjerene ne spadam. Kad sad s knjigama za pučke škole gotov bude, potražit će od ministerija, da mu se knjige naznače, koje se za niže i više realne škole preraditi imadu, pa će me onda opet mahom upreći. Potražit će takodjer, da bi se kod ovdašnje preparandije dvadeset stipendija ustanovilo i da bi se nekoliko mladića za izobraženje realnih učitelja u Beč ili Prag na državni trošak uzelo.

Riječkim učiteljima na brodarskoj i nižoj realnoj školi naložio je da se mahom neki predmeti u narodnom jeziku predaju. On veli, da sad treba pri ustrojenju s narodnim jezikom prodrijeti, te ako ovu priliku promašimo, to ćemo opet na cjedilu s narodnošću ostati. To ti je nakratko njegovo djelovanje, koje mislim, da za tebe bez svake zanimivosti ne će biti.

---

[1] Strossmayer je namjeravao g. 1852. osnovati tiskaru u Đakovu, pa je Šulek izradio za nju iscrpan i obrazložen proračun. (Pismo Šulekovo A. T. Brliću u Đakovo od 23. veljače 1852., u Arhivu Brlić u Brodu).

[2] Narodne novine 1852. od 14. XII. br. 286. donijele su, da je Matičin odbor podnio tužbu protiv Gajeve tiskare, jer je zahtijevala više, nego što je pogođeno bilo.

[3] »Jelačić izda 13. prosinca 1851. znameniti svoj proglas na narod, u kojem poziva 4000 rodoljuba, koji bi sa 25 for. po dionici namaknuli 100.000 for. za osnivanje stalnog hrvatskog kazališta. Odziv je bio krasan.« (Andrić, Pod apsolutizmom, 1906., str. 116–117.).

[4] Narodne novine br. 70. od 25. III. 1852. donijele su uvodni članak od F(ilipovića): Najglavniji uvjet razvitka pučke škole jesu dobre i shodno sastavljene školske knjige. U članku Filipović ističe revnost Ilijaševićevu za narodnu stvar. – Međutim, zagrebačka policija izvješćuje bečku, da je Ilijašević otvoreni protivnik njemačkog jezika u hrvatskim školama. Dalje, da je učiteljima Grošlu i Gorjupu, kad su držali u razredu predavanje na njemačkom jeziku, to zabranio i pred učenicima im rekao hrvatski, da »u Hrvatskoj ne treba švapski.« (Ivić, ibid., IV., str. 317.)

15.

U Zagrebu dana 12. travnja 1852.

Brate Andro!

Zašto ti tako dugo ne pisah, to ti je valjda poznato, buduć da sam molio bio Nacu,[1] da me kod tebe ispriča. O novoj godini objesi mi g. Ilijašević na vrat »Erstes Sprach- und Lesebuch«,[2] da to preradim i da mjeseca veljače gotovo bude. To je bila za mene ogromna zadaća pri mojim okolnostima, uslijed kojih sam primoran, svaki prosti sat privatnim lekcijama posvetiti. Medjutim, uzmem ja ipak to na se, ili bolje morao sam uzeti, da se samo stvar ne povlači ili ne zateže. Mučio sam se zatim po cijele noći, osobito s poezijom, jer do četrdeset pjesmica morao sam prevesti, a napokon da do urečenog vremena gotov budem, morao sam sve svoje instrukcije na klin objesiti, – i tako sam do 25. velj. djelo dovršio. Sad me opet potegnu ka komisiji, koja je sastavljena bila za pregledanje školskih knjiga, i tu sam kroz cijele tri nedjelje od 10 do 1 po podne i od 4 do 7 i 8 na večer sjediti morao. Cijelo se je komisiranje, doduše, za desetak dana dovršiti moglo, al g. B.[3] maltretirao nas je višeput zaradi jedne riječi po dva tri sata. A kad se je to sve dovršilo, onda sam još učisto prepisati imao za ministerium, i taj ću posao za nekoliko dana dovršiti. Onda će ta knjiga doći na pregledanje hrvatsko-slavonskima biskupima,[4] a kad njihovu cenzuru prodje, onda će istom ministeriumu poslati, i on će ju tada tiskati dati. Jedva ti čekam, da tu nuždu s vrata bacim. Da sam znao, da će time toliko šeprtljanije biti, ne bi se ja podnipošto tog posla latio bio. A i ne toliko radi šeprtljanije same, mene ne mrzi raditi, ali me je taj posao sasvim u mojim dohocima poremetio, buduć da sam skoro dva mjeseca moje instrukcije ostaviti morao; i time sam dvije ure sasvim izgubio. To će mi doduše nadoknadjeno biti, buduć da ću za taj posao dvijestotine forinti srebra dobiti, ali kada? a znaš što naši vele: Teško Marku u zlu dobra čekajući. – Kad bi mi zato tkogod sada jedno pedesetak forinti posudio, da se sadanjih smeća i neugodnog stanja oslobodim, to bi mi veliko prijateljstvo i ljubav ukazao. Ne znam bi li se ja tom velikom molbom na tebe obratiti smio.

— — — Novina ovdje nema nikakvih. U političkom i društvenom životu vlada najveće mrtvilo. Pogovara se, da će se Napoleon 5. svibnja za cara francuskog proglasiti.[5] Mnogi sude, da će tada rata biti, a iz tog rata da bi se poroditi moglo čemu se megdandžije ne nadaju. – Što se tamo o bosanskom komešanju misli i govori? – Kod nas se ne zna ništa izvjesnoga. Niste li vi tamo bolje izviješćeni? — — —

Ja sam g. Ilijaševiću kazao poradi onoga za Podgorač čini mi se predloženoga učitelja; nu on mi je kazao, da on tu nema nikakva upliva, već da ta stvar na biskupa Šrota spada, t. j. zasada, dok se škole definitivno (ne) organiziraju. Medjuti mi potlam će on samo kod naimenovanja gradskih učitelja upliva imati, a naimenovanje selskih učitelja spadat će na duhovne stolove. Ne znam dakle, kako se je ta stvar opravila.

Šulek dogotavlja rječnik svoj.[6] Za mjesec dana počet će izlaziti. – Vežić[7] pripravlja za tisak »Vijenac romanskoga cvijeća.« – Prica[8] će Kolo uredjivati, Tkalčević[9] je iz Beča došao, a Mesić[10] je drugog tečaja u Zlatnom Pragu. — — —

---

[1] Naco – Ignjat Brlić, brat Andrije T. Brlića.

[2] Ta je knjiga štampana kao Slovnička čitanka za prvi razred katoličkih učiona u carevini austrijanskoj, Beč, 1855, 8°, str. 205.

[3] Vjekoslav Babukić (1812–1875), naš prvi gramatik. Napisao je Slovnicu ilirskog jezika, 1835. Bio je profesor hrvatskoga jezika na akademiji (od g. 1846.), a kad je akademija ukinuta, predavao je na gimnaziji.

[4] Onda je škola bila pod tutorstvom crkve, pa je svaka školska knjiga morala ići na cenzuru Duh. stolu.

[5] Luj Napoleon Bonaparte proglasio se carem francuskim 2. prosinca i uzeo ime Napoleon III.

[6] Šulekov prvi omašni rječnik izlazio je pod natpisom Njemačko-hrvatski rječnik, (Zagreb 1860., str. 1712., u dva sveska). Šulek je na njemu radio deset godina.

[7] Vladislav Vežić izdao je Vienac romanskog cvieća – francuskog, talijanskog i španjolskog – zabavnoga književstva, 1852, str. 304.

[8] Maksim Prica (1823–1873), član delegacije na Slavenskom kongresu. Do god. 1849. bio je tajnik Jelačićev. Za apsolutizma odvjetnik, a od 1862. sudac Stola sedmorice. – Pod pseudonimom »Plješivički« pisao je mnoge članke u novine. – Godine 1852. nije Prica uredio IX. kolo nego Bogović.

[9] Tkalčević Veber Adolfo (1825–1888) slušao je u Beču slavistiku i latinski, položio ispite i bio profesor na zagrebačkoj gimnaziji (1852–1864), a onda ravnatelj gimnazije (1864–1867).

[10] Matija Mesić (1826–1876), rodom je iz Broda, drug Brlićev u Pazmaneumu, povjesnik, profesor na pravnom fakultetu, prvi rektor na novoosnovanom hrv. sveučilištu (1874). Uz naučni rad napisao je i Čitanku za pučke škole i Povijest za srednje škole.

16.

U Zagrebu dana 31. siječnja 1853.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nevenari su me od nove godine zaokupili bili, da ni dahnuti nisam mogao, nu sad sam se Nevena sasvim otresao,[1] buduć da mi je g. Ilijašević natovario po ministeriju naloženo sastavljanje Naputka za upravljanje novih školskih knjiga za naše učitelje.[2] To ti je pako vragometan posao, gdje kod nas pedagogičko polje još sasvim pusto i neobradjeno leži. Imat ću dakle sad 3–4 mjeseca živa posla. Ovih je dana napokon od ministerija nastave došla rezolucija na moju prvu jezikoslovnu čitanku. Ista je knjiga odobrena i bit će do mjes. lipnja tiskana, a meni su dosudili za nagradu 400 for. srb. To će me sad iz blata izvući, u koje baš do vrata ugreznuo bijah, nu vukla se je ta stvar kao gladna godina, kod vas u Djakovu ležalo je 3, a kod ministerija 5 mjeseci. Gosp. Pavić[3] mi je strašno posao otešćao, buduć da sam uslijed njegovih opazaka, na koje ga nitko pozvao nije, cijelo djelo prepisat morao; i to *bez najmanjeg obzira* na njegove opaske, te će se dakle knjiga onako tiskati, kako sam ju ja sastavio. On je imao samo glede sadržaja i tendencije cijele knjige, a ne glede jezika svoj sud izreći. Taj je dakle trud i sebi i meni prištediti mogao. Ministerium je izrekao, da se pri sastavljanju školskih knjiga držati imade zagrebačke škole, a buduć da ona uzajamnost slavensku pred očima imade, to sam se ja držao tog načela, i držat ću ga se i ubuduće bez obzira na slavenske posebnosti. Ovih dana stigao je opet jedan otpis ministra Thuna,[4] u kom medju ostalim veli, da nam u tom poslu vazda za ugled imadu biti češke i druge slavenske knjige, a ne njemačke, i da pri sastavljanju terminologičkih izraza pred očima imamo druga slavenska narječja, a ne svoje idiotizme. Živio! U tom se sasvim s Thunom slažem, te ću se i nadalje s najstrožom dosljednošću toga držati. — — —

— — — Kukuljević jako žali, da ti nisi u Zagrebu, jer su svi poslovi bolje napredovali, dok si ti nuz njega bio, negoli sada.

Zoričić je naimenovan za učitelja pri ovdašnjoj gradskoj učioni, te će se sada naša škola sutra zatvoriti. Moje pako naimenovanje za zagrebačkog učitelja[5] odgodjeno je, dok se moj proces[6] svrši, što će valjda ovih dana biti. Da nije lopova Ivana Mažuranića bilo, ta bi stvar već davno raspravljena bila, buduć da je zemaljski sud cijelu parnicu kasirati htio. Nu on tjera mak na konac. Ako dakle, kao što se nadam, parnica se srećno dokonča, onda će me zasad, buduć da iz Osijeka preko velikog župana amo otpravljenoga izvješća o izboru učiteljskog ovdje još nema, banska vlada ovdje za učitelja imenovati. Ako me pak sud na nekoliko dana ipak zapre, onda ću se na drugo polje baciti morat. Ta mi je nesrećna parnica tako već dodijala i toliko mi neprilika učinila, da sam skoro svu volju izgubio i nadalje djelovati na literarnom polju. Ja nisam nigda mislio, da u našim ljudima tolike lopovštine i

beznačajnosti imade, kao što sam to sad uvidio. Nu dok si otu nesreću bacim s vrata, ja ću onda s kopljem u grm, pa nek radi tko šta hoće, a ja ću gledat, da barem ovaj pedalj života mirno provedem — — —

Kanonik Ledinski i bivši urednik Katoličkog lista Horvat imadu takodjer parnicu,[7] pa im Ivan Mažuranić – uzor hrvatskih domorodaca – napija čašicu, da će sam prizivati, ako ih zemaljski sud svom strogošću zakona sudio ne bude. Uostalom ću ti za koji dan, dok se ta parnica svrši, pisati, kako je lopovski prama nama taj negdašnji domorodac i liberalac postupao. — — —

— — — Praus[8] je od vojništva oslobodjen, nu ministerium mu je naložio, da kompetira za kakvu službu. On će dakle kompetirati, nu tražit će takvu službu, koju mu ne će moći dati. Ban ga je istrgao od tog zla.

Kad se moja parnica svrši, ja ću, ako možebit okolnosti zahtijevale uzbudu, trknut i malo u Beč i predstaviti se Thunu i Kempnu,[9] koji se za moj proces interesiraju. Nu ovo sub rosa, kao i sve, što se mog procesa tiče.

U Zagrebu nema ništa nova. Opere i bali, to je sada za Zagrepčane sve, a nas nekoliko iskrenih domorodaca obratili smo svu pozornost na Crnu Goru i Bosnu![10] — — —

---

[1] Bogović je otklonio dalje uređivanje Nevena, Demetar nije dobio dopuštenje za urednika, pa Nar. novine 14. XII. 1852. u br. 286 javljaju, da će uredništvo Nevena preuzeti Ivan Filipović. No već 27. prosinca u 296. broju donose, da se Filipović odrekao uređivanja Nevena i da će list izlaziti pod uredništvom Matičina odbora.

[2] Štampano pod natpisom Uporavnik za početnicu i čitanku u prvom razredu katoličkih učiona u carevini austrijanskoj. Za učitelje i pripravnike, Beč, 1855, 8° str. 158.

[3] Rukopis Uporavnika dobio je na recenziju Karlo Pavić (1779–1859), prepošt đakovački, pisac Upućenja u Matezim i katehetičkih djela.

[4] Thun grof Leo (1811–1888), gubernator Češke za vrijeme Slavenskog kongresa g. 1848., a poslije do 1860. ministar prosvjete. Onda vođa češke konzervativne stranke.

[5] Filipović je molio 20. IX. 1852. magistrat, da mu »jedno mjesto od ispražnjenih učiteljskih stolica na ovdašnjoj gradskoj učioni podijeli.« Rješenje nije dobio, jer je ubrzo započeo protiv njega proces.

[6] 16. rujna g. 1852. izašla je u 38. broju Nevena Filipovićeva pjesma »Domorodna utjeha«,* koju u književnosti redovno nazivaju nedužnom, ali zagrebačka policija pronašla je, da pjesma poziva na bunu i da je »im aufreizenden Sinne gegen die Regierung« napisana. Ivan Mažuranić dobio je nalog, da podigne tužbu, pa je županijski »zemski zborni« sud umolio poglavarstvo, da »Mirka Bogovića kao urednika, Ivana Filipovića kao pisca i Josipa Hellera kao faktora tiskare Gajeve za 11. listopada pred ovdašnji sud poslati dade.«

[7] Katolički list br. 11. od 13. ožujka g. 1852. bio je zaplijenjen radi članka Tužba iz biskupije djakovačke. Potpisan je bio: Jedan uime sviju iz biskupije djakovačke. Za članak odgovarao je na sudu dr. Ledinsky. U članku se pisac obarao na banski otpis od 27. XII. 1851., kojim se ukidala svećenstvu desetina i drugi urbarski dohoci, a nije im se za to davala nikakva naknada.

[8] Josip Praus († 1874) rodom Čeh, bio je član delegacije na Slavenskom kongresu. Uređivao je »Südslavische Zeitung« (1849–1852). Radi tiskarskog prekršaja god. 1852. kažnjen je s mjesec dana zatvora i 1000 for. globe i na višu zapovijed uvršten radi

toga u vojsku, a 31. I. 1853. otpušten je iz vojske. Onda postane tajnik Matice i urednik Nevena (1854–1857). Bio je stalno pod policijskim nadzorom. (Ivić, ibid., IV., str. 315.)

[9] Thun i Kempen, ministar policije i žandarmerije, uistinu se »interesiraju« za Filipovića. Kempen dapače izdaje nalog majoru Fišeru, direktoru zagrebačke policije, da mu podnese pouzdane podatke o Filipovićevim ličnim prilikama, o njegovu predživotu, o tom, kakav mu je politički i moralni glas, najposlije o njegovim vezama u svakom pogledu. Napominje još, da će skoro u Zagreb doći Filipovićev intimni prijatelj literat Brlić i neka se odmah poduzmu sve mjere, da njihov odnos bude »schärfstens ins Auge gefasst.« (Ivić, ibid., IV., str. 314.)

[10] Godinu 1853. nazvali su Crnogorci »Omer-pašina godina«, jer je već u početku siječnja Omer-paša po nalogu sultana napao Crnu Goru. Turci su prodrli na svim sektorima i stegnuli Crnu Goru u obruč. Ali Crnogorci junački su branili svoju slobodu i nezavisnost. Rusija i Austrija intervenirale su kod Porte, da se prekine neprijateljstvo Turaka prema Crnoj Gori. Intervencija je uspjela, pa je Omer-paša povukao svoje čete.

*DOMORODNA UTJEHA

od Iv. Filipovića

Domoroci! što ste tužni,
Što ste duhom svi klonuli,
Što ste mukom umuknuli,
S koje tuge i nevolje?

Zato – što se nalazimo
Na ogromnih razvalina
Prošasnijeh od godina,
Krasnijeh sanka, krasnih želja?

A zar mogà drukče biti?
Gdje su sanci, gdje su želje
Učinile kom veselje
Pri istini bijelom danu?

Da smo bili pametniji,
Pa k tom da smo manje snili.
Više mudro pak radili,
Sad bi bili cilju bliže.

No kad nismo, to ne treba
U zdvojenju sjedit sada
I gledati gdje nam pada
I to malo, što nam osta.

Kukavica mahom dršće,
A muž hrabar taj se bori,
Dok mu žića baklja gori,
Prot udesu najcrnjemu.

S ničeg hrabar muž ne preda,
Ma sva zloba prot njem stala,
Ma nebesa na njeg pala,
On se s mjesta svog ne miče.

Zato gore, gore s duhom!
Jošte Bog naš stari živi,
Još sokola ima sivih,
Jošte pravde i ovkraj ima!

Nije vrijeme sad zdvojenju;
Što nij bilo to će biti,
Pravda mora pobijediti,
Ma svi vrazi prot njoj stali.

Taj blaženi dan će doći,
Doć će braćo, doć će skoro,
Duh vremena ne ide sporo;
Paz'mo da nas ne zateče! –

Zato nij' sad doba tugi,
Nit da vrijeme man se trati,
Svaki nek se posla lati,
Koji k općoj svrhi vodi.

Jer jedino tim mrtvilom
Vječni će nas poraz stići,
A trudom se dadu dići
Opet s praha razvaline.

17.

U Zagrebu dana 7. veljače 1853.

Nedavno bio je raspisan natječaj za jednu učiteljsku stolicu u Djakovu. Nadao sam se, da će uplivom naših ljudi izbor pasti na čovjeka vrsna i sposobna. Nu općina je predložila prvog nekog starca – ne sjećam se sada, kako se zove – koji nije priložio ni svjedodžbe položenog ispita učiteljskog, a najsposobnijeg i najvrsnijeg prositelja, sikerevačkog učitelja Antuna Šunića,[1] uzeli su za trećeg u prijedlog. Taj je prijedlog otako nepromijenjen kroz sve oblasti do banske vlade došao. – Čudim se, da naši ljudi tako svetu stvar, kao što je pučka škola, za malovažnu smatraju, te više osobe negoli stvar samu u obzir uzimaju, jer drukčije nikako ne bi mogli bili pretpostaviti tog preživjelog starca mladiću, koji je shvatio duh vremena, interese naroda, zadaću pučke škole i koji je jedan od najrevnijih i najsposobnijih učitelja u slavonskoj krajini.

— — — Brate Andro! mi trebamo da sa našim starcima svaki račun prekinemo, jer da su naši starci pametni bili, mi bi sad na drugim nogama stajali. Mi od naših staraca nemamo ništa naučiti, jer da smo što naučiti imali, ne bi nam naša prošasnost i sadašnjost tako traljava bila. A od kog ništa naučiti ne možemo, onomu ne trebamo ni našu mladež, našu budućnost izručavati, ako narod s mjesta krenuti želimo. Šta će nam takovi ljudi u školi, koji kod najbolje volje napredovati ne mogu. Mi hoćemo, da druge narode stignemo, a za to trebamo jakih i zdravih nogu čile mladeži, a ne slabih i tromih staraca, koji više na grob nego na život misle. — — —

Ja s mojim poslom podobro napredujem[2] i mogu ti kazati, da oko nijednog posla tolikom ljubavlju i tolikim veseljem radio nisam, kao oko ovog. Nadam se, da ću njim mom narodu koristiti i novoj pedagogiji put kod nas otvoriti, a to me veseli. Jer nemoj ti misliti, da vi politikeri samo imadete novih načela, i mi pedagozi imamo ih, i to takvih načela, bez kojih vi vaših nigda izvesti ne ćete. Vi politikeri, vi se morate s nama učiteljima sprijateljiti i zbratiti, ako želite, da vam narod za vaša načela othranimo i zrelim učinimo. Nu žalibože, vi važnost pučke škole niste još uočili, vi nas nigdje ne podupirete, mi smo kod vas svagdje zadnji. Vi kad do čeg dodjete, onda zaboravite, da sve školi zahvaliti imate. Dižite škole, brinite se, da dobijete vrsne i izobražene učitelje, osiguravajte njihovo materijalno stanje, ako želite narode reformirati. Bez škole nema reformacije i svaka reformacija bez škole izvedena, nema ni temelja ni opstanka. Medjutim, ti nisi više politiker, kako čujem; to se na tebe dakle ne proteže.

Čuo si valjda i čitao, kako su si naši matičari osvjetlali obraz.[3] A tomu je svemu kriv Ivan Kukuljević. On, koji je prije dvije godine na čelu Antigajevaca stajao, sad je pomoću Gajevaca htio Maticu ukinuti i nje kapital izručit društvu povjesnice. Medjutim, pošlo mu je za rukom samo ukinuće sekretarijata, a ne Matice, nu da smo mi znali, što on snuje, ne bi doista ni to postigao. I tu ti je njegov ponos i egoizam glavnu rolu igrao. Nu on će to prvom prilikom platiti.

Silna vojska grne sa svih strana na granice Turske. Iz okršaja crnogorskog[4] zametnut će se po svoj prilici evropejski rat. A gdje će se taj svršiti i kakvim će posljedicama za nas uroditi, to si sam bog zna! Naši ljudi malo o tom misle i govore, a mene to ljuti, to mi se mrtvilo ne dopada. Što ti o toj stvari gataš? Ljudi nekoji govore, da naš dvor ovom prilikom Bosnu zaokupit želi; to mislim ne bi *po nas* zlo bilo, naš bi se elemenat silno ojačao. Žao mi je samo junačkih Crnogoraca, jer se bojim, da oni kašu ne plate, dok Austrija svojom vojskom ne stigne.

G. Ilijašević te pozdravlja i kaže ti, da sad mnogo ne politiziraš i da uopće vrlo na oprezu budete.

---

[1] Antun Šunić (1827–1900) premješten je u Đakovo za učitelja (10. X. 1853.), a »starac« Antun Jobst odrekao se onda učiteljske službe i bio koralist u stolnoj crkvi, a kad se otvorila preparandija u Đakovu, dobio na njoj mjesto učitelja glazbe. Šunić je bio intimni prijatelj i Luke Botića, revan i napredan učitelj. Od 1862. do 1867. bio je ravnatelj đakovačke preparandije.

[2] Rad na Uporavniku za početnicu i čitanku.

[3] Po novom zakonu o udruživanju g. 1853. morala su sva društva moliti dopuštenje za dalji opstanak, pa je to izazvalo reogarnizaciju u narodnim društvima.

[4] Austrija je htjela iskoristiti rat između Crnogoraca i Turaka, da predobije za sebe Crnogorce i kneza Danila, a istisne ruski utjecaj na Crnu Goru. Zato je naredila Jelačiću, da na bosanskoj strani demonstrira 50.000 vojnika prema Turcima, kako bi ih privukao na sebe od Crne Gore. Isto je tako pa naređenju bečke vlade došao Đorđe Stratimirović na Cetinje, da pomogne knezu Danilu u organizaciji otpora protiv Turaka. Čim je rat svršio, pozvala je bečka vlada kneza Danila u Beč, da ga predobije za sebe, ali nije uspjela. Poslije je Austrija otvoreno istupila protiv Crne Gore. (Jagoš Jovanović: Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti, Cetinje, 1948., str. 250.)

18.

U Zagrebu, 5. travnja 1853.

Moj zlosretni proces je svršen u prvoj instanciji, t. j. kod zemaljskog suda i sad se nalazi kod Banskog stola. Zemaljski sud je mene i Bogovića de plano et simplice sasvim oprostio, i to jednoglasno i bez ikakva prigovora. Mene je branio i zastupao odvjetnik Mato Mrazović, a referent je bio g. Robert Zlatarović. Njima se imam zahvaliti, da je ta stvar tako dobro riješena; a i ta mi je okolnost dobro u kola uprla, što nitko kod zemaljskog suda trpit ne može I. Mažuranića radi njegove prevelike revnosti. On je tu stvar bio gore uzeo negoli i ista policija. Policija mu je naime ostavila, da on odluči, da li se taj slučaj ima uzeti kao prestupak, ili pako zločinstvo;[1] a on je onda uzeo za zločinstvo. Tim se je pako jako kod našinaca omrazio, jer namjesto da naše interese po okolnostima svojim čuva i brani, a on nas više gnjete i progoni, negoli isti tudjinci. Da će se pako kod Banskog stola ta stvar takodjer isto tako povoljno riješiti, o tom ne sumnjam nimalo; i tako ću se indi za koji dan riješiti tog belaja.[2] Ali za kanonika Ledinskog jako zločesto akcije stoje. On bo se u svojim alegacijama ne samo da ne brani, nego upravo tvrdi, da kog sveg, što je pisao, ostaje, i pokraj tog navaljuje

na ministre, na generalprokuratora i državnoga odvjetnika, a osobito na zadnje prostačkim pogrdama. Nusto se i sam nadbiskup na njega ljuti, što mu sramotu čini kod dvora, te ne će ništa da o tom zna, niti se hoće da za nj zauzme. Čujem dakle, da mu već pripravljaju sobicu u županijskoj kući, gdje će nekoliko godina odsjediti. Horvat će se, medjutim, provući. — — —

Ja se sasvim s tobom slažem, da nam sada treba samo opozicije na literarnom polju, te ćemo njom napokon pobjedu održati i na političkom. Ali žalibože, što nemamo sada ni te opozicije. I na literarnom polju zavladalo je mrtvilo i tromost. Ljudi, koji bi mogli šta raditi, ne će da rade, a ono malo literata, koji se još nešto napinju, ne nalaze potpore u općinstvu. Jedino polje, na kojem se još nešto radi, to je škola. Da nam nije naših pučkih škola i gimnazija, morao bi čovjek zdvojiti. Nu one meni ufanje daju, da će za koju godinu naša literatura prekrasno oživjeti. Da bi samo bog još nekoliko godina uzdržao Thuna u ministeriju prosvjete. Pokraj svih prepreka i intriga on za Slavenstvo mnogo, mnogo radi. On nam je još jedina potpora kod vlade, ali se jako za njeg bojimo, da ga Švabomani izrinut ne će Do godine bit će sve gimnazijalne knjige gotove, onda ne će vlada imati povoda, radi pomanjkanja knjiga, narivljavati nama njemačke školske knjige. Većinom su već svi profesori svoje studije dogotovili. Mesić je spisao povjesnicu, Veber latinsku gramatiku, sintaksu i ilirsku čitanku za višu gimnaziju, Torbar fiziku za nižu gimnaziju, Kiseljak fiziku za višu gimnaziju, Babukić slovnicu i sintaksu ilirsku, Mažuranić povjesnicu za višu gimnaziju, Macun grčku slovnicu i t. d., a Šulek, koji je na se uzeo spisati prirodopis, dogotovio je botaniku za višu gimnaziju. S ove se dakle strane najljepšem plodu nadati imamo. Samo za realne škole nisu najpovoljnije okolnosti; buduć da za nje nikakvih sposobnih ljudi nemamo. Država se brine za gimnazije uzimajuć ljude u Beč, koji se tamo za gimnazijalne učitelje izobražavaju; a za realne škole nitko i ne mari,[3] buduć da su to gradski zavodi. Iz Krajine ljude ne puste, ovdje ih pako nema, i tako će se stolice na realnim školama popuniti ljudima, koji ni izdaleka ne će kadri biti odgovarati svrsi i zvanju realnih škola. Kad bi naši ljudi uvidjali neizmjernu važnost tih škola za narodni naš život i kad bi kod njih požrtvovanja bilo, mi bi dva tri vrsna mladića u Prag ili Njemačku poslali na jednu ili dvije godine, da se tamo za to izobraze; nu takvog rodoljublja kod nas nema. Samo na ovaj način mogle bi naše mlade realne škole procvasti, a i naskoro ugledom tih škola kod sposobnosti naših u cijeloj Carevini postati; a drukčije se od njih mnogo ne nadam, jer će kukavno životariti kod sadanjih naših učiteljskih kapaciteta.

I glede pučkih škola dobro napredujemo, a jošte bi i bolje, kad bi nas svećenstvo i političke vlasti bolje podupirale. Čujem, da je i moj ujak[4] u opoziciji radi Gorjanske škole, te da je rad nekakvog zvonara imati za učitelja. Ja mu se čudim, da je on takav grdan mračnjak glede škole postao. Pozdravi ti njega, neka se ostavi protežiranja svoga zvo-

narevića, jer će fiasko načinit. Sad se nešto više zahtijeva od učitelja, nego da znade župniku sterati stol, sate navlačiti, ministrirati i na objed zvoniti. Nek si ti ljudi lijepo iz glave izbiju, da je škola samo zato, da djeca nauče moliti krunicu i kod oltara vikati: Ad Deum etc. Ta su zlatna vremena prošla.

Zadaća škole sad je othranjivanje ljudi u plemenitijem smislu, i samosvijesne gradjane čovječanstva, a ne mirne ovčice svete matere. – I u ovom smislu ja se ne mogu nikako složiti glede neke svete alijanse, koju mi ti preporučuješ. Mimogred se s njom združit ondje, gdje se njome služiti mogu k postignuću više svrhe, evala; ali bezuvjetno s njome u jedan rog puhati, nipošto i nikada.

Dolazile dakle filozofije, teorije i spekulacije glede kozmosa od Nijemaca il od kog mu drago, to je meni svejedno,[5] – samo ako one pomažu *k oslobodjenju uma čovječjega ispod tutorstva gluposti, bajka i predsuda. Moj je saveznik samo onaj, koji mi brani i narodnost i istinu.* Katolicizam hoće kod nas samo, da mu narodnost bude ograda proti svijetlu, koje od svih strana amo prodire; te da medju nama svoje carstvo gluposti i tmine učvrsti i ukrijepi. Jok vala brate Andro! pod tim uvjetom ja nisam saveznik katoličanstva.

Ovo neka bude samo tebi rečeno. — — —

Brlić napisao na pismu: Odgovorih 2. 5. da katoličtva se drži.

[1] Zločinstvo – izdaja veličanstva.

[2] No proces se nije tako povoljno riješio, kako je očekivao Filipović. Županijski je sud istina oslobodio Filipovića i Bogovića od svake krivnje, pa i viši Banski stol ih je oslobodio; od devet glasova sedam je glasovalo za oslobođenje, a samo dva protiv (Relić i Reizner), ali Vrhovni sud u Beču osudio ih je radi bunjenja na šest mjeseci strogoga zatvora. Kod glasovanja od šest glasova samo dva su bila protiv osude. Metel Ožegović i Torkos, predsjednik senata glasovali su za oslobođenje. Tako je osuda izrečena sa 4 : 2 glasa. Bogoviću i Filipoviću izrečena je osuda, i oni su odsjedili svoju kaznu od 2. kolovoza 1853. do 2. veljače 1854. Za vrijeme zatvora predane su za njih molbe, i to za Bogovića potpisana od njegove žene Julije (Ljubosave), kćeri banskog namjesnika Lentulaja, a za Filipovića nepotpisana. Oni su molili, da im se kazna snizi i da se oproste od teških zakonskih posljedica kazne: gubitka prava na službu i namještenje. Molbe su zagovarali Strossmayer kod Ožegovića i Jelačić kod kralja, ali bez uspjeha. U pismu od 17. VIII. 1853. piše Brlić Filipoviću: »Biskup se je vratio iz Beča i ondje s Metelom zbog tebe govorio: no, brate dragi, ta Metel radi što iole više može za vas. Pomoći će teško moći za oproštenje, ali će rešitbu rekurza uskoriti.« Brlić dalje bilježi u Dnevniku, da je došao u listopadu 1853. u Beč, otišao do Jelačića i umolio ga, da kod cara govori za utamničene pjesnike Bogovića i Filipovića. »Poslije mi ban kaže, da caru nije pravo bilo i da je „zlo" primio molbu banovu, bez obećanja išta učiniti.« (Brlić, Pisma II., str. 186., bilj. 187). Prema prijedlogu ministra pravde, kralj im nije kaznu zatvora oprostio, već je samo »blagoizvolio zakonite posljedice opsudjenja otpustiti.«

U našoj se književnosti redovno navodi, da su bili Filipović i Bogović osuđeni »na dvije godine teške tamnice u gvožđu«. Tako Šrepel u knjizi Bogović, Pjesnička djela, III., str. XXV., pa Andrić, Pod apsolutizmom, 1906. str. 17. i dr. Još se dodaje, da su »imali sretnom događaju u kraljevskoj porodici« da zahvale, da su iza po godine tamnovanja pušteni na slobodu. Međutim, kako se po arhivskoj građi vidi, to nije istina. Vjenčanje Franje Josipa, taj »sretni događaj«, bio je istom 24. travnja 1854. (Ivić, ibid., III., str. 179–181).

[3] Značenje realnih škola već je uočio Vinko Pacel, koji poziva godine 1847. »učeću mladež, da ide na realne nauke u Beč, jer one imaju budućnost« (Novine dalm.-hrv.-slav. br. 93., 1847.) – U Zagrebu je otvorena realka 20. XI. 1854. Josip Premru, ravnatelj gimnazije bio je ujedno ravnatelj osnovane realke. Prvi nastavnici realke bili su: Petar Zoričić, Josip Torbar, Štark i Stožir.

[4] Ujak, brat majke Filipovića – Adam Filipović Heldentalski, poznati je pisac i pristaša ilirskog preporoda. Izdavao je »Slavonski koledar« od g. 1822. pa do svoje smrti 1871. Izdao je i drugo izdanje Relkovićeva Satira. Pisao je mnoge pjesme i članke. Bio je župnik u Gorjanima i začasni kanonik.

O njegovu literarnom radu pisao je Dukat u Radu Jug. ak. br. 203., a njegovu biografiju napisao je brat Ivana Filipovića Ferdo u »Glasniku biskupije đakovačko-srijemske.« (1873., br. 15–22).

[5] Strossmayer i Brlić nisu se slagali sa Filipovićevim naprednim filozofskim pogledima. Prigovaraju mu napose za članke, koje je napisao u »Općem zagrebačkom kalendaru g. 1852.« pod naslovom »Kozmička razmatranja« (str. 66–76) i »Slavonske pripovijetke i pričice« (na str. 17–25). Zanimljivo je, da je urednik tog kalendara bio Brlić. Na zahtjev Duhovnog stola banska vlada dala je ukor izdavatelju i tiskaru toga kalendara Županu radi tih Filipovićevih slobodoumnih članaka. Tražila je dalje, da gdje god se taj kalendar nađe, da se oduzme. Tu odluku dobio je i Strossmayer, i on daje odmah istu odredbu na sve svoje župe i s tim, da se kalendar gdje se nađe uništi. Istodobno javlja Duhovnom stolu, da je Brlića strogo ukorio. Brlić daje nato »Očitovanje« u Katolički list (1852., br. 18.) i Nar. novine (1852. od 1. V., str. 266.), gdje piše, da je vjerni sin crkve i da su mu se ne po zloj namjeri nego iz nepažnje uvukla sumnjiva mjesta u »Opći zagr. kalendar.« (Šišić. J. J. Strossmayer, dokumenti i korespodencija, 1933., knj. I., str. 207–209).

19.

U Zagrebu, 3. srpnja 1854.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ja mislim, da bi Bos.[1] najbolje uradili, kad bi svoje pučke škole uredili, kao što su i kod nas uredjene. Ne kao da bi naše školsko uredjenje bilo izvrsno, nego iz narodnog obzira, da barem u duševnom razviću bude sloge i suglasja. Zatim bi mogli sve naše knjige poprimiti, samo kad bi ih dali preštampati ćirilicom u Beogradu. A ovo bi im se svakako imalo savjetovati, jer što i potlam biti mora, bolje da sad u početku bude nego li potlam, gdje bi i više smutnje bilo i više napora stalo i trebalo. – Knjige pak, koje su u naše škole uvedene, štampane su stranom u Trstu, stranom u Beču, i jesu slijedeće:

1.	Početnica za 1. razred niži odsjek		u Beču
2.	Slovnička čitanka	1 razred viši odsjek	u Beču
* 3.	Računstvo iz glave		u Trstu
* 4.	Čitanka za drugi i treći razred		u Beču
* 5.	Računstvo za drugi i treći razred		u Trstu
6.	Pismovnik		u Beču

Sa * znamenovane knjige kao i katekizmi i bibličke povjesnice samo su privremene i izmijenit će naskoro s drugim boljima i shodnijima.

Samo bi valjalo da se onda tamošnji ljudi upoznadu i sa metodom, kojom se te knjige predaju, a za to se tiska moj uporavnik, u kojem sam razložio, kako se te knjige upotrebljavaju. Osim ovdje naznačenih

knjiga za pučke škole, imamo ih mi još množinu u Trstu, u Zadru, u Zagrebu i Beogradu štampanih, koje su stranom za samo podučavanje, stranom pako od učitelja kao učevno gradivo upotrebiti mogu.

To nakratko o tom u tvom listu napomenutom predmetu.

---

[1] Bos. – Bosanci. Brlić se mnogo interesirao za Bosnu i stalno pisao dopise o Bosni u novine. Namjeravao je putovati i u Tursku. Bečkoj je policiji to bilo sumnjivo, bojala se, da ne bi Brlić po poznanstvima i vezama dobio neki položaj u Bosni. (Ivić, ibidem, III. str. 207–212).

20.

U Požegi, 30. studenoga 1854.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

S Požegom ti nisam ni najmanje zadovoljan.[1] Skupoća je u svem veća nego u Zagrebu, a zasluge osim plaće nikakve; življet je dakle vrlo teško. Duha narodnoga baš ni iskre, dapače nijemština je ovdje većma zavladala negoli u Zagrebu. Ruglo je i sramota, kako ovdje svijet ni deset riječi ne progovori, da nekoliko njemačkih ne pomiješa. A osobito ženskadija, ona rado njemčari. Gad ih je slušati, kako govore. Baš ih zato od duše prezirem; i kad mi koja na udarac dodje, ja ju pošteno i mrsko isplatim, ja bo takovu podlost mrzim. Ej Zagreb je naš u tom blažen! Pa ti nigdje nijednog naškog naslova vidjeti nije, kao u našem Zagrebu; prije bi tudjinac rekao, da je gdje u Saksoniji, nego li u Slavoniji. A i drukčije nema ovdje nikakva duha. Ovdje se nitko niti brine niti glave tare za istok, kako da su oni u Mjesecu, te se to njih ni najmanje ne tiče. I da nije ono nekoliko poštenih fratara,[2] to ne bi imao s kime poštene riječi progovoriti. Materijalizam i egoizam, to su elementi Požežana, izvan toga nema ovdje ništa. Škole su u najvećem neredu i tako zapuštene kao nigdje u našoj domovini. Nit ima čestitog ravnatelja, nit ima učitelja, jer fratri koji su u 1. i 2. razredu, niti imaju pojma o pedagogiji, njima je škola samo teret, oni ju većma mrze nego pakao. Knjige, koje su već dvije godine u školu uvedene, ovdje se i ne poznavaju, a o novih školskih promjena nema ni traga. A ja u svojoj školi, koja je sama za se u biskupatu, nemam niti svih knjiga, niti klupa, niti table, niti išta na svijetu, što za urednu školu treba. A ta sva sirotinja u školama nije, što ne bi se imalo otkuda, nego jedino, jer se nitko za škole ne brine, niti za nje mari. Da je meni ravnateljem postati, ja bi to već sve u red stjerao, al ovako zasad su mi još ruke svezane. Zagreb je i u ovomu za 1000 godina pred Požegom. – Iz ovih sam razloga nezadovoljan u Požegi, i s veseljem bi se kod prve prilike preselio u Zagreb. A čini mi se, da će se ktomu skoro prilika trefiti, a Ilijašević će me u tom po mogućnosti podupirati. — — —

Pitaš me, koji prognostikon uspjehu svoga djelovanja stavljam? Što se moje škole tiče: vrlo dobar. Moja me djeca štuju i ljube, pa moraju učiti, jer ja se s njima baš trudim i mučim: Ja sam u tom savjestan do pedantizma, jer kod mene nije čovjek, nije domorodac, koji u krugu svoga djelovanja pošteno i točno ne služi čovječanstvu i narodu svomu.

Ja sam sasvim siguran, da će moja djeca kod moga nastojanja napredak učiniti i da će me se svakoje danas sutra radosno sjećati i zahvalno mi biti: – I u tom sam obziru već u velikoj cijeni kod Požežana.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Naše knjige ovdje slabo prolaze, jer je narodnog čuvstva i ponosa slabo ili nimalo! Salaj je od tvojih slika[3] nekoliko prodao i brinut će se, da i ostale prodade: On mnogo ima volje i trudi se; al je sirotinja, pa se ne može maknuti. — — — —

— Da bi on knjigaru uredio, o tom nije ni govora. Nit je on čovjek za to, nit je ovdje publike. A da je ima, to bi se i glavom i kesom s drugim taj posao započeti morao, negoli je Salaj i njegova kesa.

Nakoliko sam sada prošao malo kroz Slavoniju i svoje zemljake upoznao, to ti moram reći, da mi ni najmanje veselja ne čine. Zagreb je u svakom obziru prvi naš grad; u njemu ima više narodnog čuvstva, narodnog ponosa i temelja i sjemena za narodnu budućnost i slavu, negoli cijela Slavonija. U zao čas po nas, da je i u Zagrebu onako nehajstvo posve zavladalo kao po ostalim mjestima i gradovima naše domovine. — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Veselje mi čini, što mi je Ilijašević naložio, da se pripravim za držanje malog pedagogičkog kurza na jesen u Osijeku.[4] To pripravljanje bit će mi zabava ovog proljeća i ljeta.

Brlić dopisao na pismo: Ja se pripravljam za budućnost bez službe i činovništva.

---

[1] Filipović je imenovan 24. rujna 1854. učiteljem trećega razreda u Požegi pa je 13. listopada tamo počeo službovati.

[2] Filipović se u Požegi sprijateljio s Kajom Agjićem, eksprovincijalom franjevačkim, koji je bio od 1848. do 1852. ravnatelj požeške gimnazije. Agjić je pisac mnogih bogoslovnih djela. Bio je Ilirac, radio s Babukićem. Spomena su vrijedna i njegova pisma Gaju (Građa, Jug. ak., VI., str. 1–10).

[3] Brlić je davao izraditi slike zaslužnih rodoljuba, a onda je te slike dao umnožiti i prodavao ih.

[4] Taj učiteljski tečaj nije održan u Osijeku g. 1855. Tečajevi su držani za onda samo u Varaždinu, i to po potrebi, od slučaja do slučaja. Prvi je bio g. 1853., a posljednji g. 1857. (Cuvaj: Građa za povijest školstva, IV., str. 181., 182. i 185.)

21.

U Požegi, 23. ožujka 1855.

Evo me, da ti odgovorim na tvoj zadnji bratinski list.

Nu najprije moram da opozovem podobru stranu moga posljednjega lista, naime tu, da sam ti sada posve i vrlo dobro zadovoljan u Požegi. — — —

Jednom riječju, ja kao učitelj krasno i prekrasno živim. A i u drugom obziru ne izgleda sve, kako sam isprva mislio. Istina je, doduše, da u općinstvu mnogo mana i mnogo mlitavosti ima, ali ima i mnogo dobrih strana, a ja se sve većma i većma osvjedočavam, da moje djelovanje ne će bez uspjeha za narodnu stvar biti. — — —

— — — Samo sumnjam vrlo, da ne bi bilo nikakvog općeg pučkog obrazovanja.[1] Ja pod takvim razumijevam: obuke cjelokupne mase u prvim počecima ljudskoga znanja nakoliko je to potrebno, da svaki i sljednji dobrim i valjanim gradjaninom biti može. A takva opća prosvjeta može biti samo za one šimera, koji je ne će da imaju. Po mom mnijenju pako baš je pučke škole zadaća za tu prosvjetu djelovati – ili barem bi trebalo, da joj to zadaća bude.

Rekoh, da je sav ovdašnji napredak tudjinstva površan i bez moralnog temelja. Ktome moram još i to opaziti, da je više ženski negoli muški spol uz tudjinstvo pristao... Ovom bi se dakle zlu lako pomoći moglo zavedenjem višeg učilišta za ženski spol u našem duhu. Jer buduć su ovdje a i po svoj Slavoniji početne ženske škole veoma zločeste, niti su, da su sve i dobre, dostatne za žensku mladež iz nešto boljih kuća, to ova istupiv iz škole i želeć jur nešto više učiti se, naravno baca se u naručje tudjinstva, buduć daljne duševne hrane u svom jeziku niti nalazi, niti joj ju tko pruža. Toga radi bio sam namjeravao, da ovdje zavedem »Viši učevni tečaj za žensku mladež,« t. j. za takvu mladež, koja je već dovršila navadne početne ženske škole. Ali sam ove godine morao odustati od te namjere, jer sam prvo kasno na to se smislio, a drugo, jer mi manjkaju mnoga učevna sredstva, a osobito nekoje vrsti knjiga. Ne znam dakle, hoću li šta i do godine početi moći. Ali ovo bi svakako nužno, neophodno nužno bilo. Takav zavod bio bi od neiskazano dobrih posljedica, ne samo za Požegu nego i za cijelu okolicu, buduć nigdje nema nikakva zavoda, gdje bi ženska mladež od više obrazovanosti crpsti mogla štogod. — — —

Kad bi mi stvar za rukom pošla, ja bi si ju ukratko na slijedeći način uredio: 1. Viši učevni tečaj trajao bi od 1. siječ. 1856. počev 8 mjeseci. 2. Predavanja bi držao 3 ure na dan, dakako izvan moga školskog vremena u 3. razredu, i to samo u literarnim predmetima. 3. Predmeti predavanja bili bi: vjerozakon, ilirski jezik, pismeno vježbanje, kratki silospit[2] i prirodopis, kratki zemljopis, kratka povjesnica opća, računstvo, krasopis, najglavnija načela o uzgajanju tjelesnom i duševnom, kao i o ostalim dužnostima ženskoga spola. – Ako bi baš nužno bilo i njemački jezik.[3] — — —

K izvedenju ove osnove trebao bi pako: 1. ilirsku slovnicu izradjenu po načelima njemačke slovnice: Praktische Sprachdenklehre für Volksschulen und die Elementarklassen der Gymnasien u. Realanstalten von R. J. Wurst.

Ne bi li ti tu slovnicu s obzirom na njezinu svrhu obraditi mogao? — 2. Čitanku, koja bi posredovala razumijevanju naših književnika i koja bi mladež u književnost našu uvela. Osim toga imala bi se u njoj sadržavati u slici pojedinih štiva načela uzgajanja i ostalih ženskih dužnosti. Ovu bi knjigu ja sam sastavio.

3. Opću povjesnicu u pojedinim povjesničkim slikama, po njemačkom djelcu: »Die Völker der Erde, ihre Geschichte, Verfassung, Religion,

ihre Wohnsitze und ihre Sitten u. Gebräuche für die Jugend dargestellt von Ed. v. Mildenstein. Leipzig. Bernhard Selicke 1854.«

Ne bi li mogao privrkati Mesića, da nam tu knjižicu obradi s obzirom za ženski spol i na naš narod? Ktom bi još napose imao pridati mali dodatak o jugoslavenskim narodima i njihovom razvitku.

4. Prirodoslovne znanosti po djelcu:

»Die Schöpfung in ihrer Herrlichkeit und ihren Gesetzen. Eine gemeinfassliche Einleitung in die Wissenschaften. Aus dem Englischen v. D. Franz Kottenkamp.«

Ova je knjižica prvi svezak od zbirke: »Wochenbände« zvanoj. Ovo bi nam ponašiti mogao ili Torbar ili Bartulić, a jedan se prijevod od toga jur nalazi u Velikom beogradskom koledaru od g. 1851. ili 1852.

---

[1] Brlić je napisao Filipoviću (21. I. 1855.) citat iz djela W. Riehl, Die Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Socialpolitik, u kojem je izložio misao Riehlovu, da općeg pučkog obrazovanja uopće nema.

[2] Silispit – siloslovlje – prirodoslovlje, fizika.

[3] Filipović nije osnovao zavod za žensku mladež. Namjesništvo je okružnicom od 9. lipnja 1858. br. 8567 zabranilo javnim učiteljima da drže privatne učione.

22.

U Požegi, 8. svibnja 1855.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Zbiljam, kad si u Zagrebu bio, ti ćeš valjda znati, zašto nisu raspisane nagrade na pripovijetke u Nevenu od drugog lanjskog tečaja nikomu dosada dosudjene. Valjada se g. Va...[1] nije htjelo izdati ono nekoliko dukatića?

— — — Svakako je šteta, da tako malo mecenata imamo, gdje bi ih u sadanjem materijalnom vijeku trebali! Ako se i ne može reći, da bi naši ljudi samo za ono nekoliko forintića više pisali, ali ipak ni bez svakoga uspjeha nije za onoga, komu se i takova mala nagrada dosudi od cjelokupnog Nevenovog općinstva. Zaista je to bila lijepa pobuda za početnike naše i žalim, da se je to vrelo tako brzo iscrpilo! — — —

Novoga ovdje nije ništa. Svi s neustrpljenjem izgledaju, šta će iz istočnoga čvora[2] biti. Bože samo daj, da Slavenstvo u toj krizi ne zagrezne! — — —

---

[1] Nagrade za najbolje radnje u Nevenu davao je Ambroz Vranicany. Za g. 1854. dobili su plebiscitom čitalaca »Nevenovih« nagrade u dukatima: Luka Botić za »Pobratimstvo«, Dragojla Jarnevićeva za »Prijateljicu«, Tombor za »Hajdukovu zaručnicu« i Bogović za »Vidov-dan na Lobor-gradu.«

[2] »Istočni čvor« – Istočni rat – Krimski rat od 1853. do 1856. Rusija je objavila rat Turskoj 2. stud. 1853., g. 1854. digla se i Engleska i Francuska protiv Rusije, a g. 1855. i Sardinija. – Godine 1856. potpisan je bio mir između Rusije i Engleske, Francuske, Turske i Sardinije. – Ivan Filipović napisao je o tom ratu u svom Kalendaru od godine 1859. članak pod naslovom Sevastopoljske slike na str. 54–72.

23.

U Požegi, 3. lipnja 1855.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Uopće pako ne vidi mi se on (podžupan Stjepan Car,[1] nap. Lj. L.) čovjekom, na koga bi se s povjerenjem obratiti mogao. Kako ćeš i sam znati, mnogi su se naši ljudi u najnovije vrijeme silno promijenili, pa i on medju te spada. Ja bi barem to rekao, ako se ne varam.

— — — Svaki dan očekujem g. Ilijaševića. On je bio strahovito i sa više strana kod ministerija prosvjete ocrnjen,[2] da naime u školu uvodi knjige nećudoredne i pisane jezikom ruskim i vlaškim i da sve protežira ljude za državu pogibeljne i gojeće panslavističke težnje. Medjutim, kako se je i očekivati moglo od bistrih, pametnih i pravednih, sada na kormilu vlade sjedećih ljudi, denuncijacije ote nisu urodile plodom, kojemu su se njihovi začetnici nadali; jer ministerium razvidivši stvar i osvjedočivši se o njenoj neosnovanosti i zlobi, izvolio je pismeno g. Ilijaševića pohvaliti i odobriti cijelo njegovo dosadanje djelovanje, s tim nalogom, da i nadalje u istom duhu radi i djeluje. — — —

---

[1] Stjepan Car bio je veliki bilježnik varaždinski, a onda podžupan požeški.

[2] Začetnik svih tih spletaka protiv Ilijaševića bio je kateheta glavne škole u Zagrebu Vatroslav Vrbanić, kasnije župnik u Stenjevcu. On je svom silom htio da bude ravnatelj realke, koja se osnivala. Haulik ga je u tom podupirao i preporučio ministru prosvjete. No Ilijaševiću pošlo je za rukom, da je to sve osujetio i sebe zadržao. (Pismo Filipovićevo Brliću od 17. VIII. 1855.). A 10. II. 1856. piše Brlić Filipoviću: »Ilijaševića još nikad ne potvrdiše za Schulratha, a zlobni Haulik ne će ni kanonikom da ga imenuje.«

24.

U Požegi, 17. kolovoza 1855.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Vancaš je bio u Požegi, on je gledao, da se Požežanima s najljubeznije strane predstavi. Medjutim, kao što ovdje u svačem nemarnost vlada, tako je i u zdravničkom obziru malo dobra našao. Pošlo mu je za rukom, da se je sastavio odbor, koji bi se skrbiti imao za što skorije preustrojenje i uredjenje g. 1842. izgorjele bolnice, nu po svoj prilici, da će to sav uspjeh biti njegova nastojanja. Požežani apsolute nemaju za ništa čuvstva do za svoju kesu i svoj trbuh. Sadašnji naraštaj sa svim je nesposoban za ikakvi napredak!

— — — Ja sam ovoga ljeta nastojao u djeci probuditi volju k čitanju naših knjiga i davao sam i takove s nalogom, da ih kod kuće roditeljima svojim čitaju, pa su nekoji roditelj s veseljem i sami takve knjige čitali. To ću sad na godinu opet nastaviti i gledati tako da prokrčim put našem književstvu do gradjanstva. A da u tom što bolje napredujem, to ću na svako dijete metnuti mjesečni namet od 3 kr. sr. te ću odatle začeti utemeljivati malu školsku knjižnicu za mladež, a nadam se takodjer, gdjekoji domorodac da će mi rado u tu svrhu i po koju knjigu prikazati.

Ovakovih knjižnica ima po Njemačkoj uz svaku školu, pa tamo zato ima literatura veliko općinstvo; nu kod nas toga nije nigdje, pa mi i nemamo općinstva čitajućeg. — — —

Brlić na pismu napisao: Odg. 3. 9. Drago mi za škole. Torbar ne će biti upravitelj realke,[2] jer nadbiskup ne da. Groznicu imadoh, i opet dobih. – Pasuša mi ne dadu, pa kao interniran u Brodu.[3] – Bi l' mi koštu našao za dečka iz I. lat. šk. U Požegu ne ću doći, ne dadu.

[1] Vancaš Aleksa, zemaljski protomedikus, vršio je razne funkcije u rodoljubivim društvima i podupirao ih. Njegova žena Josipa »majka Ilira« bila je kuma Filipovićeva i prijateljica njegove žene.

[2] Osnovana (1854) niža realka bila je najprije »provizorni« gradski zavod. 1856. postala je ona državni zavod, ali je i dalje njezinim ravnateljem ostao Franjo Sladović. Realka je onda imala tri razreda, a bila je nesamostalni zavod, spojen sa glavnom školom. 1857. postala je samostalnim zavodom, a 1858. odobren i četvrti razred. Te godine postao je Sladović školski savjetnik i nadzornik, a Josip Torbar ravnateljem realke. G. 1860. postala je »velikom realkom« sa šest razreda. Torbar je ostao njezinim ravnateljem i dalje do 1867. a onda opet od 1873. do 1891., kad je umirovljen.

[3] G. 1855. umro je Brliću otac, pa je iz Beča došao u Brod. Policija mu je zadržala putnicu, internirala ga u Brodu i stalno ga nadzirala, jer joj je bio zbog slavenstva politički nepoćudan. Teškom mukom dobio je putnicu, da dovrši studij i odvjetničku praksu u Beču. (Ivić, ibidem, knj. III., str. 207–208.)

25.

U Požegi, 21. ožujka 1856.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kako ćeš valjda i sam uvidjeti, to je pomanjkanje općinstva najglavniji uzrok, zašto je u nas prestala tako rekuć svaka radnja na književnom polju. Meni je neka ideja na um pala, kako bi se toj nevolji doskočilo, te sam za Neven napisao podulji članak »Pravac naše književnosti.«[1]

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Svakako treba da se micati započnemo, jer ako u ovom mrtvilu i nadalje ostanemo, to će nam prestati sav književni život. Ja ti vidim i osjećam, kako od dana do dana nazadujemo. A tomu nisu baš toliko krive naše okolnosti kao upravo mi sami, a naročito mi književnici. Ta nisu u boljih okolnosti ni Madjari ni Česi, pa ovi narodi ipak napreduju, i to kako lijepo, kako solidno! Samo mi Slavonci i Hrvati kukavice smo, koje se ni maknuti ne znamo, već smo umuknuli, kao da nas i na svijetu nije. Daj indi doprinesi i ti štogod, da se to na bolje okrene.

Dobio sam takodjer ovih dana iz Zagreba poziv, da u ime našeg kazališta napišem,[2] pa sam i za to nešto napisao za Narodne novine. Ja tvrdim, da je sva nesreća toga društva ta, što je njegov odbor sastavljen iz samih Zagrepčana, te su ovi udarili posve jednostranim pravcem učinivši iz kazališta, hrvatsko-slavonskog kazališta, posve zagrebačko. Zato predlažem, da se u odbor po razmjeru dioničara uzme i pokoji odbornik iz svake županije i iz svake regimente. Jedino tako će biti moguće, da ga opet izvedemo na njegov prvobitni pravac.

— — — Ja uvijek još sumnjam o ustanovljenju mira. Ne mogu bo nikako uvidjeti, da bi one poznate ugovorne točke probitačne i časne bile za Rusiju.[3] Bog bi dao, da jednoč mir bude, ali će taj mir, ako se i sklopi, po mom mnijenju biti veoma problematičan i nesiguran. Svaka i najmanja malenkost može nam lasno iznijeti i još stoput gori rat. Čini mi se, da Rusija hoće samo zato mir, da rat onda potlam većom energijom i uspješnije nastaviti može! Želio bi joj tilsitski ugovor, ali ne onako jalov kao prvi; vidjet ćemo hoće li si biti iskrenijim Aleksandro i Napoleon drugi: skrajnosti se više put dotiču. — — —

Početkom ovoga mjeseca imao sam polugodišnji ispit i svi nazočni bili su veoma zadovoljni s napretkom moje mladeži. Za lanjsko moje djelovanje dobio sam pako pohvalu od našeg namjesništva.[4]

Učinio sam takodjer početak s knjižnicom za mladež ovdašnje glavne škole. Imam već do 90 svezaka. Mogu te pako uvjeriti iz vlastita iskustva, da se ovakove knjižnice, samo kad bi bile nuz svaku školu, veoma probitačno upotrebiti dadu za probudjenje čuvstva i ljubavi k narodnoj književnosti. Moja ih djeca veoma marljivo čitaju, pa začinju već i roditelji slati djecu po knjige. Dapače i isti moji šegrti, koje nedjeljom obučavam, počinju se za njih otimati. Opazio sam pako, da Kačića najradije čitaju.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Glede škola pako najnovije je to, da su ministerijalnom naredbom naše glavne škole sada razredjene na 4 razreda — — —

Glede jezika[5] veli se u 4. § te naredbe: »Uz nastavni jezik ima se drugi zemaljski jezik po mjeri priznane potreboće i osobitih naredba jurve postojećih u tom obziru ili imajućih se jošte izdati, u ura ustanovljenih za nastavu jezika učit tako, da se malo pomalo barem kod pojedinih naukovnih predmeta uzmogne upotrebljavati kao nastavni jezik. To valja poimence od njemačkog jezika u onim školama, gdje nije isti nastavni jezik, nego zauzima mjesto drugoga zemaljskoga jezika.« Namjesništvo je glede ovoga pridodalo: »Pošto se njemački u hrv. slav. glavnim školama već uči, ima se to gorljivo nastavljat i gledati ne samo na to, da se s njemačkim jezikom ne postupa samo kao s pojedinim naukovnim predmetom, već da se isti polag naročite naredbe § 4 predstojećih ustanova učí i vježba na takav način, da se uzmogne malo pomalo u višim školskim razredima kao nastavni jezik kod pojedinih predmeta barem izmjenice upotrebljavati.«

Brlić dopisao: Odg. 3. 7. Odgovor na ovo i o željeznici i pomirenju s biskupom.

---

[1] »Pravac naše književnosti« od Perića (Iv. Fil.) izašao je u Nevenu g. 1858. u brojevima 4., 5. i 6. Filipović se potpisivao katkad Perić, jer su se starinom Filipovići po glavi porodice Peri nazivali i Perići. Filipovići su bili porijeklom iz Ključa u Bosni, ali za vlasti Turaka jedna se grana poturčila, došla u Slavoniju i s vremenom stekla begovstvo i posjed u Velikoj Kopanici. Kad su Turci protjerani iz Slavonije i Filipovići, odnosno Perići, prešli su opet na staru vjeru, i jedan od njih Pajo stupi u carsku službu. Njegov potomak Marko bio je satnik u brodskoj pukov-

niji, odlikovao se u ratu i dobio plemstvo od Heldenthala i dio pradjedovskog posjeda u Vel. Kopanici. Njegov sin Ivan otac je Adama, župnika u Gorjanima, slavonskog pisca i Ilira, i Tereze, majke Ivana Filipovića.

[2] Mirko Bogović molio je Filipovića (pismo 13. III. 1856.), da napiše dopis o narodnom kazalištu uime akcionara svoje okoline i da ga pošalje na urednika Nar. novina Demetra.Praus piše Filipoviću (18. stud. 1856.): »Vaši su članci o kazalištu tiskani u Gospodarskom listu.« U Gosp. listu izašao je u br. 14. dopis o kazalištu iz Siska (!). U Nevenu br. 3. dopis je iz Srijema, i ispod njega opaska »što se tiče uspješnoga djelovanja zavoda i društava, to smo izmed stigavši nam o tom predmetu dopisa izabrali važne i opširne motivirane prijedloge g. I. F. (il.) u P., te ćemo ih predložiti shodnom pretresivanju, a zatim ujedno s našim primjedbama općinstvu priopćiti«.

[3] Odredbe pariskog ugovora g. 1856. bile su vrlo teške za Rusiju: ona se morala odreći prava na Carigrad, izgubila je pravo da drži flotu na Crnom moru i da na njegovim obalama podiže tvrdave i utvrđenja. Izgubila je i jedan dio Besarabije.

[4] Filipović je redovno bio među pohvaljenim radi revnosti u promicanju školstva (Za g. 1859. vidi Cuvaj IV., str. 89.).

[5] Naredba za obuku u njemačkom jeziku u pučkim školama od C. k. hrv. slav. namjesništva izdana je 27. srpnja 1854. br. 2584, a dodatak je prema raspisu Ministarstva nastave od 13. rujna 1855. br. 12303. (Cuvaj ibid., IV. str. 97.) U jeseni 1854. njemački je (kralj. otpis od 9. XII. 1854.) postao nastavnim jezikom u višim razredima gimnazije. Naredbom od 1. siječnja 1855. njemački je uveden i u niže gimnazije postepeno kod pojedinih predmeta. Istom 1. kolovoza 1859. dopušteno je u višim razredima srednjih škola poučavati u zemaljskom jeziku, ali Nar. novine tek g. 1861. u br. 37. javljaju, da će se u početku drugog polječa predavati na gimnaziji svi predmeti hrvatskim jezikom.

26.

U Požegi na sv. Andriju 1856.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nije naš narod onako nemaran i nehajan, kako mnogi misle, nego mi nismo onim pravcem udarili, kojim bi narod uz nas pristao. Šta smo mi dosad za narod učinili, koliko smo mi dosad napisali knjiga, iz kojih bi se narod što naučiti mogao, koje bi narod k čitanju nukale i privlačile? Zaista nije čudo, što narod tako malo za nas mari, kad mi za njega ništa ne činimo. Gdje su Matičine knjige, koje bi za narod bile? Šta je učinilo historičko društvo, da u narodu probudi narodni ponos, čuvstvo za svoju prošasnost i staranje za svoju budućnost? Šta je učinilo Gospodarsko društvo, da narod u svom gospodarenju pametniji postane? Ja govorim o narodu, o masi naroda, a ne o pojedinim naobraženima. Šta su sva ova društva za narod učinila? Jednom riječju ništa, jer ono malo, što je učinjeno, ili je narodu nepristupno ili njemu nekorisno ili za njegove okolnosti nepraktično. Dubrovački klasici su prekrasni, veleumni, ali samo zo pojedine, za narod su nenarodni. Diplome Historičkog društva i njegovo koketiranje s inozemnim kapacitetima i društvima posve nekorisni. Gospodarske akademije za našu sirotinju posve nepraktične, jer tko bi u nas takvu školu polazio, gdje su u nas toliki racionalistički posjednici, da bi se takav skup zavod uzdržati mogao? Doklem god tim pravcem Zagrepčani išli budu, dotle će uvijek jalovo ostati sve njihovo nastojanje. Naša literatura mora da posve pučkim pravcem udari, naša literatura mora gledati da zadovolji sadanjim školama i mladeži – probudjivajućoj se volji čitanju i napretku; naša lite-

ratura mora gledati da i izvanjskim svojim pojavljenjem k čitanju vabi i mami. Samo tako moći će se uzdržati i napredno razvijati. U tom od prilike smislu pisan je moj članak, samo što je to tamo sve pobolje još specificirano.[1] — — —

[1] Članak »Pravac naše književnosti« izašao je u Nevenu 1858. br. 4–6.

27.

U Požegi, 24. listopada 1858.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Naco[1] je valjda već otišao u Beč. On je krasan i izvrstan mladić, samo mi se od njeg ne dopada to, što osudjuje i prezire svaku sadanju težnju i radnju domorodnu, ne uvidjam bo, da bi se šta boljeg za nas izleći moglo, kad bi nam se sva sadašnjost utamanila i upropastila. To sam na takova načela naišao već kod njih više, nu to je strahovita zabluda, od koje da nas Bog sačuva, da bi općom postala, jer bogme ne dižu se oni više, koji se jednoč zataru: takvi su primjeri rijetki u povijesti. Takva načela izrodi su samo zlorazumljenog kozmopolitizma i liberalizma ili pako skrajnjeg nepouzdanja u moralnu snagu svoga naroda. Gledaj dakle, da ga toga izliječiš, jer uz takva načela bojim se da nam se izgubile ne bi njegove prekrasne sposobnosti i znanosti. Pozdravi ga, kad mu uspišeš. — — — —

Bosanski zamršaji opet življi započinju biti, kako novine oglašuju. Da se hoće samo Bog smilovati, te da katolici i hrišćani u slogi rade, jer samo u bratinskoj slogi jednih i drugih vidi mi se moguće spasenje ote potlačene naše braće iz pandža turskih vragova. — — —

[1] Brat Andrije Brlića Ignjat (1834–1892) svršio je pravne nauke u Beču i Pragu. Bio je bilježnik kod županije virovitičke u Osijeku, a onda tajnik Stola sedmorice u Zagrebu. Stajao je u prvim redovima unionističke stranke pa je g. 1868. bio izabran u kraljevinski odbor, koji je imao sklopiti nagodbu s Ugarskom. No on se odijelio od većine u stranci i sa grofom Jankovićem i Živkovićem prišao manjini, koja je predlagala financijsku samostalnost Hrvatske. Kad je u saboru žestoko napao unioniste, a napose Raucha, otpušten je g. 1870. iz državne službe (Ivić, ibid. II., str. 301–302, III. 263–265). Tražio je onda službu u Krajini, posredovali su Strossmayer i Preradović, ali je nije dobio (Građa Jug. ak. Knj. I., str. 231.)
Poslije je živio u Brodu kao odvjetnik.

28.

U Požegi, 3. travnja 1859.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Da naše stvari u Zagrebu vrlo zlo stajati moraju, to na sve strane osjećamo. Ovih dana dobio sam list iz Zagreba, i u njem mi se dopisnik[1] strašno tuži na Maticu »Ta naše Matice!« veli »Hanba pro nás, že máme ústav tekový, který se o národní osvětu pranic nestará! Hanba i mužům, jimžto je ústav tak důležitý svěřen! Ten život náš je tak

bídný, že musí srdce každého vlastimila bolestí pukat. Oj, tech podlizavcův i bídníkův jižto by za kousek chleba vlást i národ zradili. Není věru většího nepřítele národnosti nad renegáta! i t. d. — — —

I doista da bi čovjek već zdvojiti morao s tom našom Maticom! Lijenost Matičinih odboraša prelazi već granice bezobraznosti. Ja ne znam, šta da se začne, al toj lopovštini morao bi se kraj učiniti, jer ti je sramota i grehota, šta se radi, da zavod sa imetkom od 20.000 f. već toliko godina ni knjižice jedne izdati u stanju nije. Ti ljudi nisu vrijedni, da ih crna zemlja nosi, ja bi je sve podavio, kad nas tako sramote. To su izdajice i ubojice narodnog genija! Krv mi uzavrije kad na nje samo pomislim! Bog ih potro sve! — — —

Ja sam posve zadovoljan, da su članci mog koledara samo za obično čitanje srednje klase.[2] Moja svrha i nije, a niti mi duševne moje sile i sposobnosti dopuštaju, da za više klase pišem, što se ne bi ni isplatilo, jer ta viša klasa u nas je posve malobrojna, pa i ono, što je ima, nama je neprijazno. U srednjoj klasi su većinom naši kupci, srednja klasa jezgra je naša, samo da bi i ona narodnija bila. Za nju treba pisati; ako se s njom ne spasimo, sa aristokracijom i visokoučenjacima ne ćemo daleko. — — —

— — — Sjedi se indi pa piši što bolje znaš, što više možeš[3] — — — Ja činim što mogu, učini i ti što možeš, izuzamši ako zbiljam počnemo pisati – ne perom.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Prije nego je moj prvi tečaj koledara izašao,[4] pisao mi je Tordinac i naručio je 10 istisaka za biskupa. Godina dana je prošla, i ja nisam novaca za to primio; ove godine, čim sam Koledar dobio, dao sam jedan istisak lijepo svezati i poslao sam ga Tordincu za biskupa s molbom, da mi plati naručenih 10 istisaka od prvog tečaja; ali dosad ni traga ni glasa. Kad u Djakovo ojdeš, spomeni Tordinca na to, ako je to zgodno. Što ti ljudi misle, zar da ja biskupu knjige poklanjam? Nije meni do njihove milosti, nek se oni u katane pišu s njihovim blagoslovima, a meni nek pošalju novce, što mi idu. Kad oni imaju hiljade za popovske budalaštine, imat će valjda i koju forintu da plate, što su naručili. — — —

To ti je taj tvoj slavljeni veliki domorodac, koji ne će ni nekoliko koledara da plati siromašnomu književniku. U tralje s takvim domorocima! Da nemam brata u njegovoj dijecezi, ja se ne bi nimalo ustručavao takvom domorocu nekoliko slanih u brk baciti. — — —

---

[1] »Dopisnik iz Zagreba« vjerojatno je učitelj Vjenceslav Marik, prijatelj Filipovićev. Na Maticu se tuži i Slav. Perok u Gospodarskom listu (br. 50. g. 1857.) i pita: »Ne će li pasti mraz odboru na obraz?«

[2] Brlić piše Filipoviću, da su članci u Koledaru samo za čitanje srednje klase, a Bogović opet misli (pismo 15. VII. 1858.), da »prirodopisni članci nisu pisani onako popularno, kako bi morali biti za onaj krug, kome je ponajviše ta knjiga namijenjena ...«

[3] Filipović je molio Brlića, da mu za prvi tečaj Narodne knjige napiše životopis svoga oca (Ignjata A. Brlića, pisca), ali mu Brlić odgovorio, da u Beču nema dovoljno

podataka da bi mogao pisati. Filipović mu je i za drugi i treći tečaj Narodne knjige predlagao neke teme da obradi, a napose da opiše svoj put po Bosni, ali Brlić nije ništa napisao za Narodnu knjigu.

[4] Prvi tečaj kalendara »Narodne knjige« za godinu 1858. izašao je u Osijeku u nakladi Lehmana. Štampan je u 1200 primjeraka i bio ubrzo rasprodan. što je u ono doba značio veliki uspjeh. Kalendar za godinu 1859. štampan je nagovorom V. Pacela (pismo Pacela od 22. V. 1858.) na Rijeci kod E. Rezze. Treći i zadnji kod Albrechta u Zagrebu. Suradnici Filipovićevi kod Kalendara bili su: brat Ferdo, Jos. Miškatović, S(tj.) N(ovotny), Vladislav Nikolić (napisao novelu »Ciganka« 1858.) M(ijat) R(iesel) preveo je s franc. »Dvostruka krinka« (1859). Luka Botić poslao je 19. travnja 1860. »Bijednu Maru«, da se štampa u kalendaru za godinu 1861., no kalendar više nije izlazio.

29.

Za ovogodišnji moj koledar napisao je moj brat Ferdo nekoliko povijesnih članaka, medju kojima je i jedan »Slaveni kao Iliri«.[1] Na taj sam članak počeo praviti opaske, a iz te opaske izadje čitava mala rasprava, koja je evo ovdje. Ti znaš da ja po zanatu nisam povjesnik, zato te molim, da bi ti ovaj posao pregledao, je li možebit šta ne tvrdim, što se povjesnicom dokazati ne može, jer nisam se rada blamirati, a napokon, je li se slažeš, što na kraju velim o hrvaštini i srpštini i je li uopće probitačno, da taj članak tiskati dadem. Htio sam još i moje subjektivno mnijenje izreći, što mi se naime čini, koje će ime u jugoslavenštini općim postati – ali nije mi se htjelo Hrvate vrijedjati. Valjda će za Srpstvo za koju godinu još i povoljnije vrijeme nastati, onda ću već otprtije za nj progovoriti; a zasad će bit i ovoliko dosta. — — —

Samo molim te, da mi *što prije* svoje mnijenje priopćiš i ovaj članak povratiš, jer ga moram u Zagreb slati.

Brlić na pismu napisao: Odg. 17. 6. 1859. da je dobar.

[1] Taj članak Ferde Filipovića izašao je u kalendaru za g. 1860., pod naslovom Iz naše povijesti. Slaveni I, II, III, i IV. Njemu je dodan Urednikov dodatak od I. Filipovića.

30.

U Požegi, 4. veljače 1860.

Djakovčani mi pišu, da agitiram za Prasničkin prijedlog[1] i za pokroviteljstvo Vladike njihovog. Nu jedno, meni se ne će upuštati u nikakvu agitaciju, drugo opet ne dopadoše mi se načela Žanina, na kojih želi da se društvo osnuje, a napokon čini mi se, da svemu tome sada vrijeme nije i da od tog ništa biti ne će. Zato se nijesam u to ni miješati htio. Stvar je lijepa, al je za nju vrijeme baš nezgodno! — — —

[1] Jelisava Prasnička (1818–1893) upućivala je seljački narod u napredno gospodarstvo i pisala praktične i vrijedne članke u Gospodarski list. U želji, da pomogne svom narodu, iznijela je prijedlog u Narodnim novinama g. 1859. u br. 269. od 24. studenoga, da se osnuje »Društvo za pučku knjigu«, i to skupljanjem doprinosa. Taj prijedlog bio je lijepo pozdravljen. Neki su odmah predlagali, da se postavi pokrovitelj tome društvu. Jedni su bili za Haulika, a Đakovčani za Strossmayera. Luka

Botić piše 13. I. 1860. Filipoviću, da agitira u Požegi za Prasničkin prijedlog i ističe Strossmayera kao pokrovitelja. Janko Jurković – Žana – sastavio je dapače i prijedlog pravila društva u tom smislu i razaslao ga svima. Filipović je to shvatio kao puko dodvoravanje Strossmayeru i nazvao je Jurkovićev prijedlog »ropskim i na sramotu našem vijeku.« (Pismo Miškatovićevo Filipoviću od 13. II. 1860.).

31.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ovih dana dobih srpske časopise »Danicu«[1] i »Slovenku«.[2] Prvi mi (se) dopada i glede jezika i glede sadržaja, drugi manje glede jezika nu radi tendencije, za koju će raditi. Medjutim, moralo bi koješta drukčije biti, ako se želi njim promaknuti književna sloga medju Hrvatima i Srbima, kao što se je to očekivalo od Čakre. Danica je drugi Neven sa ćirilicom; Gjorgje Popović mi se dopada, krasan čovjek. Krasan li ti je to napredak za Srbe; a mi i bogu siromasi! Pa još ima budala, koji bi još Slavonce od Hrvata odcijepiti rada. Onda bi posve bili žebraci.

Čini mi se, da si Ti zlo izviješten bio, da je primirje sklopljeno medju Turcima i Srbima, jer kako se iz novina vidi, položaj sve zamršenijim biva. Bože daj samo sreće starcu Milošu!

Cavour i Napoleon[3] krasno svoje role igraju, nema sumnje, da će jedan i drugi svoj cilj postići. Siromah papa, on kraj svih svojih prijatelja ipak će kratkih rukava ostati. Kod nas sada prose za njega, nu vrlo će se malo pomoći, ljudi ne dokučuju, kako je moguće, da bi jedan papa naše milostinje trebovao, gdje je nijedan kapelan ne trebuje, i zato smatraju to samo za globariju.

[1] »Danica«, list za zabavu i književnost, izdavao je i uređivao Đorđe Popović od 1860. do 1871. u Novom Sadu.

[2] »Slovenka«, urednik Emil Čakra. List je izlazio g. 1860. također u Novom Sadu. Oba ova časopisa u našoj Sveučilišnoj biblioteci bili su vlasništvo Filipovićevo.

[3] Cavour i Napoleon III. odlučili su na tajnom sastanku u Plombieresu g. 1858. rat s Austrijom. Godine 1859. združene vojske Sardinije i Francuske potuku Austriju kod Magente i Solferina. Ta pobjeda izazvala je opći ustanak u Italiji za oslobođenje od austrijske vlasti i za ujedinjenje Italije. Ustanak je zahvatio i papinsku državu, pa je papa izgubio veći dio svoga posjeda, samo je Rim i obližnja oblast još ostala pod njegovom vlašću. Garibaldi, vođa ustanka, htio je zauzeti i Rim; Cavour se tome usprotivi, a Napoleon se postavi kao branilac pape.

32.

U Požegi, 8. kolovoza 1860.

Ja sam novosadskog knjižara Hinca nabrkao, da u svaku našu varošicu srpske knjige u komisiju šalje kojemu trgovcu, pa sam mu ujedno i za taj posao valjane osobe naznačio, nakoliko je meni poznato bilo. Glede Broda pisao sam mu, da se na tebe obrati, da mu ti koga za to priskrbiš. Ele on mi piše, da je on tebi odmah knjige poslao, pa da se ti za daljne pobrineš. Ako indi knjige već primio nijesi, to ćeš ih skoro

dobiti, i ja te ovim najuljudnije molim, ako se sam time baviti ne ćeš, a ono da za to gledaš koga solidnoga, okretnoga i rodoljubivoga trgovca zadobiti; a nadalje da nastojiš svim mogućim načinom, kako bi te knjige što više u općinstvo prodirale. Meni pako da što prije obznaniš, gdje će se te knjige dobivati moći, da li kod tebe ili kod drugoga koga. Ja sam se pobrinuo za prodavaonice takodjer u N. Gradiški, Našicama i Virovitici, pa bi to rada da sad i u našim Novinama oglasim, da naše općinstvo zna, gdje će odsele srpske knjige dobiti moći, jer zbilja da smo mi lakše iz Pariza i Leipziga knjiga dobivali negoli iz Novog Sada il Zemuna i t. d.

Razloge moje za to mislim da nije potrebno navadjati. Nu ja želim, da takvih prodavaonica bude i po Hrvatskoj u svakoj varošici, pa je i Hinc na to pristao i želi, da mu samo osobe naznačim, i on će mahom u savez stupiti — — —

Ti si u Hrvatskoj više nego ja poznat, ne bi li dakle koga za to zgodnog naznačiti mogao u Sisku, Petrinji, Glini, Varaždinu i t. d.; da to opet Hincu obznaniti mogu? — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Novoga nemam ti ništa. Bilo je dva tri dana govora svakojakog o Šokčeviću[1] i narodnom jeziku, a sad je opet duboka tišina. Kranjci se tješe, da je i ono malo prava, što je narodnom jeziku povraćeno, samo na tri mjeseca. Bože daj, da to pravo ni tri mjeseca ne živi!

Ja ti se jako srdim na zagrebačke budalaštine sa madjarskim kazališnim društvom.[2] To je najveća beznačajnost, podlost, meni se gadi, kad samo šta vidim o tom u Narodnim novinama. Ja se čudim, kako se tako bestidnim i besramnim biti može. Ja odobravam želju za prijateljstvom, za savezom s Madjarima, ali zar se to takvim ponižavanjem, zametavanjem i zabacivanjem samoga sebe očitovati mora? Zar se to ne može dostojnijim načinom učiniti? Ako mi Madjare trebamo, trebaju Madjari i nas; pa ja ne vidim i ne čujem, da bi oni tako podlo za našom simpatijom gramzili.

Pljujemo sebi u obraz sami i ono malo štovanja, što uživamo, gazimo nogama kao balavi dječaci. Zar ti možeš odobravati te dječačke nezrele ludorije! Zašto je indi ne ukoriš? Ispsuj ih živo! i opomeni je, da se uopće drže u granicama narodnog dostojanstva, poštenja i pristojnosti.

---

[1] General Šokčević, Hrvat, Vinkovčanin, imenovan je 19. lipnja g. 1860. banom. Čim je stigao u Zagreb (12. srpnja), izjavio je, da ga je car opunovlastio, da odmah uvede u urede i škole hrvatski jezik.

[2] Mađarsko kazališno društvo pod ravnateljem Stjepanom Reszlerom gostovalo je u Zagrebu od 13. srpnja do 30. kolovoza 1860. Davali su opere i drame. Narodne novine pišu, kako su mađarski glumci »ushićeno primljeni«. Ne samo poslije svakog čina »već malone poslije svakog prizora bili su mili gosti živahnim klicanjem opetovano izazivani.« Napose sve je oduševila gospodična Dalnoki, kad je hrvatski pjevala »Gdje je stanak moj« Pjevačica je bila »za ovo našoj narodnosti učinjeno poklonstvo obasuta cvijećem i vijencima.«

33.

Evo ti nešto obećanog gradiva:

1. U našim gospoštinama većinom je poslujući jezik – jezik madjarski. Tako je u gospoštini stražemansko-pakračkoj, brestovačkoj, mitrovačko-pleterničkoj i našičkoj – kako ja znam.

2. Gospoštinski činovnici i službenici većinom su Madjari ili Nijemci. U stražemanskoj i brestovačkoj gospoštini nema ni jednog kočijaša našinca, a kamoli većeg kojeg službenika.

3. Iz našeg visokog plemstva nemamo nijednog narodnog pisca iliti umjetnika, dapače niti ijednog mecenata narodnog napretka.

4. Nitko iz našeg višeg plemstva nije povećom svotom potpomogao koji domaći zavod, naprotiv grof Janković još ove godine dao je tisuću forinti za Madjarsku akademiju.

5. U društvenom životu rijetko je kad čuti našeg velikaša da naški govori; tudja nošnja, tudji običaji u njihovim kućama vladaju, a svoj naraštaj u tudjem duhu i tudjim jezikom uzgajaju.

6. God. 1850. kod jedne prilike rekne ministar Bach Bunjevcu, Jankoviću i Pejačeviću: Wäre es, meine Herren, gerathen zu versuchen, die deutsche Sprache als Amtssprache bei Gespanschaftsämtern einzuführen; a Pejačević je odgovorio Eure Exzellenz, die Kroaten und Slavonier werden nur mit Dank eine derartige Verfügung annehmen.

7. Na zapovijed grofa Jankovića uveden je kod požeškog magistrata njemački jezik za poslovni.

8. Kad je ove godine narodni jezik službenim postao, taj je grof Janković mahom na službi se zahvalio. On je, doduše, rekao, da ne će birokratičkom lutkom da bude, nu on je to bio i dotle, pa kako da baš onda nije htio više da bude, kad je narodni jezik u službu uveden?

9. Ovog ljeta, prije nego je izašla carska naredba glede narodnog jezika, predlagao je Stručić u dva puta, da se u požeškom magistratu narodni jezik poslovni učini, nu vazda ustaše proti tomu odbornici, jedan Židov i Švabe, a i našinci, pa osujetiše taj prijedlog.

10. Natpisi na zanatničkim cimerima u Požegi jesu isključivo njemački, i to bez iznimke, ne sjećam bo se, da sam gdje naškog natpisa vidio.

11. Gradjani upravo dosadjuju učiteljima, da ovi njihovu djecu što više samo njemački uče. Mnogi šalju svoju žensku djecu samo radi nijemštine u jednu žensku privatnu školu, koju sasvim protuzakonito drži jedna ovdašnja, nikakvog propisanog ispita ne položivša djevojka i koju Požežani usuprot svem višem nalogu, da se taj zavod zatvori, ipak štite i uzdržavaju jedino zato, što je u zavodu posve naš jezik isključen.

12. Često se čuje ovdašnje gradjanstvo jadikovati, što se u crkvi nikada njemačka prodika ne drži.

13. U društvenom životu služi se gradjanstvo ponajviše njemačkim jezikom, pokazuje svakom zgodom svoje nehajstvo prema slavenskoj narodnosti, dapače i preziranje, te uvijek, kad god o nama govori, ne zove nas drukčije nego: die Razen, die razische Krache.

14. Trgovci i obrtnici vode isključivo sve svoje poslove njemačkim jezikom.

To je otprilike, što bi ja znao navesti u odgovoru na obranu jednog od osumnjičenih,[1] a ti ćeš toga još više znati, pa gledaj samo da naskoro šilo za ognjilo vratiš.

Ovamo iz Zagreba javljaju, da Pozor i druge zagrebačke Novine nipodaleko ne javljaju istinito, što i kako se tamo zbija. Naročito pako tuže se, da Strossmayer protiva većini strašno agitira i da veoma na oprezu od njeg biti moraju. To će si on lijepo obraz osvjetlati! Nu ja se tomu ništa ne čudim, jer se ja mnogom nisam ni nadao. Od generala i biskupa ne može nigda biti liberalan domorodac; to je puka nemogućnost! — — —

Nemoj Tonči[2] mnogo vjerovati, ja bi rekao, da u njem nije mnogo značaja. Ja se ljutim na se, da prije nisam se domislio: Tko u privatnim stvarima značaja nije imao ili nema, ne može ga imati ni u javnim poslovima.

To načelo ja sam sam negdje izrekao, a ovdje ga se nisam držao.

---

[1] Brlić je napisao članak o vlasteli u Narodnim novinama g. 1860. br. 263. od 15. studenoga. Na taj članak odgovorio mu je u Pozoru g. 1860. u br. 49. »jedan slavonski spahija« (Janković). U Pozoru izašao je još jedan članak (br. 73. od 28. prosinca), u kojem se brani hrvatsko-slavonska aristokracija. Taj članak sa potpisom »iz Osijeka« pisao je, kako kaže Filipović, Tonči (pismo 34.).

[2] Ante Kovačević, nadodvjetnik županijski u Požegi. Na te članke odgovorio je opet Brlić u Narodnim novinama (br. 298. od 29. prosinca 1860).

34.

Ja nisam velik politik, al ipak nalazim u tvom zadnjem listu strahovito protuslovlje. Ti s jedne strane jadikuješ nad kukavnim držanjem banskog sastanka,[1] a s druge mi opet hvališ rodoljublje tvoga vladike. Tko je pako najviše kriv, da se ta skupština tako kukavno drži, negoli upravo taj tvoj vladika? Znaš li šta je on? On je izdajica našega naroda, a ne rodoljub. Godine 1848. podmitiše Švabe Jelačića, da narod svoj izdade, a on sada narod miti, da se sam svojim dušmanima izdade. Zato i za ništa drugo ne mogu ja smatrati onaj njegov prijedlog o Jugoslavenskoj akademiji, s kojim on na vidik izadje u onako važnom momentu, kao što to 10. pr. bijaše. Zašto on taj prijedlog nije učinio prije il potla? A zašto *baš* u sjednici, gdje se o kraljevim rezolucijama vijećaše? Šta to uopće spada u bansku konferenciju? Odgovori ti meni na ta pitanja, kad ga uvijek zagovaraš! Zar bi ti vjerovat mogao, da to nije bilo proračunano; il da je on to učinio iz političke nezrelosti? Zar on, koji je u svem drugom mudra glava, da je samo u politici budala? A ako je on tim svojim proračunanim prijedlogom postigao zaključak, koji nam ne samo na sramotu služi, nego koji i našim narodnim interesima uštrb čini; nije li on onda izdajica naroda našeg? – Ti kažeš: On nije politik.

Dakako s našeg gledišta, a jesi l' ti kad mislio, da li je on dobar politik s austrijanskog gledišta? A kad on za Austriju dobro politizirati zna, kako da baš za nas ne zna? To je ipak vrlo sumnjivo! – Ti veliš, da se on daje zavadjati lijepim riječima dvora i Rechberga. Bajage, kao da on ne bi znao, što je sve s Jelačićem bilo! Obećaješ nam njegovu opoziciju, ako Hrvatska na sedam varmedja ostane. Moj Andro! poslije boja, ne treba nam koplja. Ako Austrija proda Mletke pa svojih 300 000 vojnika povuče u Hrvatsku i Ugarsku, ili ako se kojim drugim načinom njezine okolnosti nabolje krenu, pa nas onda na sedam varmedja stegne; šta će nam njegova opozicija koristiti? Šta je nama koristila po tragu Jelačićeva opozicija? – A zašto on u konferenciji ne povede riječ o Krajini, kad je on pred tobom tako velik njezin prijan? Kad se on pred tobom radi Dalmacije tako žesti, zašto on pripušta, da se to dosad od nikog neopovrgavano, od tolikih kraljeva priznano pravo, sada najednoč pitanjem učini, i to očevidno takovim, kojim će se to pravo narušiti i kojim dušmani naši zavadit nas žele s talijanskim narodom? I to baš u predvečerje velikih dogadjaja! Nu ne samo da je on to pripuštao, nego je svojim mahinacijama taj rezultat postići nastojao; pa je tako dakle s jedne strane promicao narušivanje naravnog i državnog prava našega naroda, a s druge strane pripomogao je posijati sjeme razdora i nesloge izmedju dva susjedna naroda uoči važnih i prevažnih dogadjaja. — — —

Iz ovog ćeš indi vidjeti, što ja mislim o tom tvojem vladiki, a i o cijeloj toj konferenciji, koja se po njem zavedena učini takodjer sukrivcem te dvostruke veleizdaje našega naroda: – Molim te indi, okani se toga uzaludnog posla, da njega preda mnom pereš, kad je on meni pred očima tako crn, da crnji već ne može biti. A da to nije bez razloga, to eto sad vidiš. O spojenju interesa jugoslovenskog naroda sa interesima austrijskim govoriti i raditi može samo naš dušmanin; a u mogućnost takva šta vjerovati, može samo budala.

Odgovor na tvoj članak o vlasteli pisao je po svoj prilici Ant. Kovačević, jer se je preda mnom izrekao, da je išao u uredništvo Narodnih novina, da taj tvoj članak potraži. A valjda ga je zato tražio, da onaj nedotupavni odgovor napiše. On je sav zanešen od držanja Jankovićeva kod konferencije. Pa i zbilja čini se, kano da je nastojao pribavit si neku popularnost kod Zagrepčana zagovarajući i zaštitavajuć nekoja izjavljanja i neke demonstracije antiaustrijanske. Ele će on toga još sila učiniti morat, prije nego mu ja vjerovao budem. Medjutim zasad nam prije svega treba sloge u kući, pa će mi drago biti, ako se s nama slože, bilo iz kojeg mu drago razloga! Nu svakako nam je na oprezu biti, da nas ne zavaraju. — — —

Čuo sam, da su u Zagrebu izradjeni programi za svaki slučaj, koji bi nadoći mogao, pa će se ovi porazašiljati pouzdanim ljudima sporazumljenja radi. To bi baš vrlo potrebno bilo za razbistrenje sad vladajućeg kaosa u političkim načelima i težnjama.

Uistinu, u cijeloj požeškoj županiji sumnjam da se je itko uzvisio do isključivo jugoslavenske politike; a da bi tko u njezinom duhu uspješno djelovati kadar i sposoban bio, o tom nije ni govora. Žalosno je to!

Ako izvana zgodna pobuda ne dodje, iz ovdašnjeg moralnog kala teško da će se šta plemenita izleći.

Ovdje su ljudi uopće nezadovoljni djelovanjem banske konferencije, ne samo radi njihove budalaste zahvalnice, nego osobito radi uredjenja predstavništva kod županija i gradova, jer polak njihova naputka ne će biti nikakvog razmjerja izmedju inteligencije i seljaštva. Ima ti upravo nekih apsurduma, da se čovjek čuditi mora, kako se je od pametnih ljudi takova šta skovati moglo. Na pr. ja po tome zakonu nemam nikakva glasa ni kod gradskih ni kod županijskih zborova,[2] jer ne plaćam 5 f. izravnog poreza, a odbornik gradski mogu biti, jer nepokretnog imetka posjedujem. – Kakova je to nespretnost! To je austrijski općinski zakon mnogo liberalniji, nego je taj od naših ljudi fabriciran.

---

[1] Banska konferencija održana je u Zagrebu od 25. studenoga 1860. do 17. siječnja 1861.

Kad je na predstavku banske konferencije g. 1860. stigao povoljan kraljev odgovor, predložio je Strossmayer, da se kralju pošalje zahvalnica. Njezin je sastav povjeren Mažuraniću. Za razliku od Strossmayera, Mažuranić je mislio, da bi u zahvalnici trebalo upozoriti na praznine u kraljevu odgovoru. »Kao jurista mnije, da valja razmotriti stvar hladno i oprezan biti na sve moguće posljedice « (Pozor, 1860., br. 70.). No Mažuranićevo mišljenje je otklonjeno, jer je Strossmayer izjavio, kako bi to značilo od zahvalnice stvarati novu predstavku.

Filipovića je postupak Strossmayerov na konferenciji ozlojedio, pa je pisao i Šuleku, kako je mogao nazvati u Pozoru Strossmayera najvećim rodoljubom. No Šulek mu u pismima (31. XII. 1860. i 7. VII. 1861.) brani i hvali Strossmayera.

[2] Pozor g. 1861. br. 70. od 26. ožujka donio je Poziv na sve učitelje glavnih i pučkih škola u Hrvatskoj i Slavoniji od I. Filipovića uime učitelja požeške županije, u kojem traži, da i učitelji hrvatsko-slavonskoga naroda dobiju pravo glasa i svog predstavnika u saboru.

35.

— osim Kraljevića Požega ne će dobiti nijednog činovnika, koji bi mnogo vrijedio.[1] Svetozar[2] ima dosta izgleda za 1. podžupana, jer su katolici razdijeljeni na Kraljevića i Maljevca, a Srbadija će sva listom za Svetozara biti. Maljevac će po svoj prilici propasti, nu Janković, taj novoskuhani domorodac, ne bi Svetozara rada ni za prvog ni za drugog podžupana, – i to ne iz drugog kojeg pametnog uzroka, nego što je hrišćanin. — — —

U političkim načelima vlada beznačajni kaos, gradjanstvo opakim duhom diše, za županiju prave se velike madjarske zastave, a i gradski magistrat izvjesit će madjarskih zastava, pa kako čujem i mnogi privatni ljudi pripravljaju se za to; bojim se *vrlo,* da će naša stvar biti

grdno ovdje kompromitirana. Janković je za nas jako pogibeljan čovjek; on će nas za srce ugristi.

Zato te, Andro, upravo zaklinjem, da u nedjelju do podne dodješ, da pomogneš što to domorodno djelovanje na narod i izvanjske skupštinare: – Još jednoč: nemoj za Boga, da ne dodješ!

Mene su snubili, da Jankoviću[3] u slavu pjesme pravim, nu ja sam im rekao, da ću prije u grob, nego da se moje pjesme ore pod madjarskom zastavom – hu – kopilad slavonska!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Iz Beča je došao naputak tajni, da se pazi, ima li tragova, da se radi o osnivanju jugoslavenskog carstva.

---

[1] Instalacija Jankovića za velikog župana bila je 18. veljače 1861. (Pozor, 1861., br. 46.)

[2] Svetozar Kušević

[3] G. 1861. bio je sazvan sabor 15. IV., a raspušten 12. XI. 1861. Na čelu unionista u tom saboru bio je grof Julije Janković. U raspravi o državnopravnom odnosu između Hrvatske i Ugarske on je iznio protivprijedlog osrednjem narodnom odboru i tražio, da se postavi princip realne unije s Ugarskom, i to bez ikakvih uvjeta. Nato su zastupnici narodne stranke Mrazović i Vrbančić oštro istupili protiv unionista, napose Jankovića. Vrbančić mu je rekao, da »nekoj gospodi nije do drugog stalo, nego da sabor što prije zaključi realnu uniju s Ugarskom i da tako mogu telegrafski rastrubiti po cijelom svijetu i po novinama, da se Hrvatska bezuvjetno predala u naručaj Ugarskoj.« Janković – bio je onda potpredsjednik sabora – primi to za uvredu i sa svojom grupom ostavi sabor i s Erdödyjem podnese tužbu na kralja, u kojoj objedi saborsku većinu sa nelojalnih težnja, koje potječu iz njezina nastojanja oko oživotvorenja jugoslavenske države (Pozor, 1861., br. 206.).

G. 1865. vratio se Janković opet u sabor, a 1868. bio je član regnikolarne deputacije i s Ignjatom Brlićem i Živkovićem pripadao manjini, koja je branila ustavnost Hrvatske.

G. 1873. bila mu je ponuđena banska čast, ali on ju je odbio. U to doba, on se već povukao s političkog polja. Od g. 1860. prodavao je svoja dobra, a 1873. rasproda i svoju zemlju, hrastove šume i dvorce. Dobio je milijunske sume, većinom od stranaca. Otputuje onda iz Slavonije najprije u Kalkbrun kraj Beča, a onda Achenkirch, gdje i umre g. 1904.

Kad je g. 1861. Janković, uslijed burnih političkih događaja, prestao da bude veliki župan u Požegi, na njegovo mjesto ustoličen je Miroslav Špun-Strižić (Pozor, 1861., br. 283.).

Među starim Filipovićem rukopisima donosi Trstenjak jedan govor, koji je sastavio Filipović za županijsku požešku skupštinu g. 1861. (Trstenjak, ibid. str. 37–40).

36.

U Požegi, 12. ožujka 1862.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Prijedlog varaždinski[1] ide preko Namjesništva do naše Kancelarije, koja će to mjesto konačno popuniti, a ti imaš prijatelja tu i tamo, pa ajde te me njima, preporuči. Naročito pako molio bi te, da me preporučiš presvijetlome biskupu Strossmayeru, ne bi li se on za mene zauzeo kod našeg kancelara Mažuranića. Tim putem mogao bi postići, što mi

se inače i nevjerojatnim čini. Ja sam posve osvjedočen, da ćeš ti meni tu ljubav učiniti, samo bi te još molio, da bi gledao što prije; natječajni rok izlazi 15. ovog m., a zatim će ta stvar brzo preko Namjesništva do Kancelarije doći.

Dobio si valjda oglas o spisu, što ga moj Ferdo izdati namjerava, naime »Prasjedioci Slavonije«. Šta ti se vidi iz tog posla? Ja bi rada skloniti ga, da taj spis dade tiskati ćirilicom, ako do tiskanja dodje. De mu i ti u tom smislu piši, kad dospio budeš.

---

[1] Pozor g. 1860. u br. 19. i Nar. Novine g. 1862. u br. 29. tuže se na realku u Varaždinu, da je slaba, bez ravnatelja, a nekoji učitelji na njoj ne znaju hrvatski. Do god. 1860. bio je ravnatelj realke Franjo Klaić, ali onda je premješten u Zagreb. Filipović se natjecao za mjesto gramatičkog učitelja na varaždinskoj realci, ali ga nije dobio.

37.

U Požegi, 23. travnja 1862.

Ti se mojoj želji[1] čuditi možeš jedino zato, budući da ne poznaješ sadanjih mojih materijalnih okolnosti. Moram ti dakle kazati, da su one tako kukavne, da već kukavnije biti ne mogu. Pomisli si samo, da ja plaće imam samo 420 f a da u sadanje skupo vrijeme njom uzdržavati imam sebe, ženu i četvero djece. Toj zadaći zadovoljiti tom plaćom puka je nemogućnost, pa zato sam prisiljen sve svoje prosto vrijeme posvetiti privatnim instrukcijama, samo da kakogod pribavim potrebno za uzdržavanje svoje obitelji. Tako sam ti vazda od jutra pa do 8 – i 9 sati na večer neprestano u velikom jarmu, što me ne samo u svakom drugom plemenitijem radu posve preprečuje, nego i moje fizičke sile tako napinje, da bi svakako tomu naporu prije reda podleći morao. A uz sav taj trud, kad bi još pošteno živjeti mogao, ne bi ni žalio, al kuburim da već gore ne može biti, a kraj sve kubure ipak svaki dan sve više i više u dug upadam. Ukratko moje su okolnosti takve, da mi konačno ne samo tjelesnom nego i duševnom propašću prijete.

— —

Ne mogu ti kazati, kako me je jako neugodno dirnulo tvoje mnijenje o Mažuraniću.[2] Kad se takvi ljudi zadaći svojoj iznevjerivaju, onda bogme da bi čovjek skoro posumnjati morao o boljoj budućnosti našega naroda.

---

[1] Brlić nije odobravao želju Filipovićevu, da ostavi Požegu, u kojoj je »toliko dobra tvorio« (pismo 30. III. 1862.). Piše mu, da će »žalosnim srcem« za njega kao prijatelja učiniti, što može.

[2] U istom pismu piše mu dalje: »Po biskupu Strossmayeru ne nadaj se ništa dostignuti. On je samo bio lojtra, preko koje se Mažuranić do vladine visine popeo, pa sada, što god Strossmayer predlaže i kod kancelara išće, to ne dobije. Mažuranić i Schmerling su naime davno bili dobri kumovi, a Strossmayer je politički protivnik Schmerlingu, jer je federalista ...«

38.

U Požegi, 26. svibnja 1863.

Ovih dana dobio sam ovaj dopis od zagrebačkog gradskog magistrata u pogledu mojeg naimenovanja za učitelja. Ja ti ga šaljem, i molim te, da bi me svjetovao, što da učinim i na nj odgovorim. Samo te molim čim prije, jer po stavljenom roku moram se s odgovorom požuriti. Mene je taj dopis strašno razjario, jer u njem ima tvrdjenja od konzistorija, koja su posve prijesna laž kao n. pr. da bi oni imali pismenih podotaka, vlastitim mojim priznanjem potvrdjenih. Kako samo pop takvu gadnu laž reći i potpisati može! Uopće sav je taj popovski dopis strašno neslano i neotesano pisan, i da za ledjima nemam, što imam, ja bi njima druge gusle odgudio. Nu ja ću taj dug vratiti, bilo ma kad. Doć će ruka do klobuka! — — —

Uz tvoj bratinski savjet molim te natukni mi i to, kako da svoj odgovor stiliziram, jer ja sam strašno razjaren nad tom popovskom nadutošću i preuzetnošću, da bi se teško u granicama razboritosti potrebne držati mogao. — — —

---

[1] Gradsko poglavarstvo u Zagrebu izabralo je Filipovića za učitelja na kaptolskoj školi, ali Duhovni stol nije htio potvrditi taj izbor, prije nego se Filipović »javnim opozivom« ne odreče svojih pogibeljnih načela iz Tobolca.

Kad je Brlić primio pismo »mozgajući kroz 24 sata« savjetuje mu, »da utaloživ žestinu srca svoga, urazborivši se i nadmudrivši neprijateljne si mudrace i u Požegi i u Zagrebu« dade očitovanje. On mu ga i sastavlja i šalje, da prepiše i pošalje. Filipović je to učinio i »Očitovanje« je izašlo u Katoličkom listu, 1863. u 24. broju.

Trstenjak dakle netočno piše, kad veli, da Filipović nije opoziv »htio da učini, ali ipak pobijedi i dođe u Zagreb.« (Trstenjak, ibidem, str. 23.).

39.

U Zagrebu, 26. studenoga 1864.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Novog osobitog nema ništa, osim da je kancelarija,[1] valjda u pomanjkanju važnijih poslova, počela ozbiljno nas učitelje, koji se literaturom bavimo, proganjati radi pravopisa i zapovijedati nam,[2] da si rogove natičemo. Uslijed toga prijeći će Književnik u druge nezavisne ruke, Napredak će prestati, a meni ne dadu valjda zato dozvole,[3] premda me kod Namjesništva u dvaput uvjeravaše, da nikakve zapreke nema. »Bosiljak«, kakav je sad, prilično je odziva stekao materijalnoga, utoliko da izlaziti može, nu književnog vrlo malo; ele nadam se, da će se s vremenom i u tom na bolje dati. Radi bi od tebe saznao, ukoliko se tebi dopada ili ne dopada pravac i način, kojim sam pošao i bi l' i kako bi se šta predrugojačiti imalo. — — —

I ja očekujem ferman[4] glede pravopisa, nu i ja mu se dakako ne ću podvrći, nego ću ako baš sila bude, list po imenu komu ustupiti, dok taj zulum prodje, koji i onako dugo trajati ne će i ne može. Ele strašno ruglo taj naš kancelar na sebe navlači tom nepromišljenošću! Samo se pred svijetom uzalud sramoti i mrazi; a uspjeti ipak ne će. Novom godinom prestat će takodjer Naše gore list,[5] i to radi pomanjkanja pretplatnika, kojih samo do 150 ima. — — —

— — — O saboru[6] nema još ništa, a valjda ne će ni biti, dok otkud izvana ne pojure; a i o Akademiji ništa, jer se nekojoj gospodi još ne čini, da bi svoje rodjake i kreature u nju posmještati mogli. Kubura i kukavština kudgod se okreneš! —

---

[1] Ivan Mažuranić i njegov brat Antun uvađali su u škole stari pravopis, koji je bio protivan napretku i duhu jezika. Novija književna škola s Jagićem i Račkim tomu se odlučno oprla. Nakon intenzivne i ogorčene borbe pobijedio je novi pravopis.

[2] Naredba o *Pravopisu* veli: »... da se organi školske uprave, ravnatelji, kao i učitelji svih učevnih zavoda u školi i izvan škole u svim školsko-službenim poslovima ... imadu služiti propisanim pravopisom, a glede privatnog književnog rada, ukoliko je namijenjen javnosti, zahtijeva od njih časna dosljednost napram mladeži školskoj i razlog obzira, dužna višim vlastima, ostavlja se njihovu rasuđivanju, koji će ih uvjeriti, da se dosadašnjim nekojim pojavama te ruke ne može saglasiti ni jedno ni drugo, i toga radi, da bi ova dvorska oblast ... dulje trpjet mogla, i u školi i okoli škole ljude takve, koji drže, da se može savjesno vršit pedagogičku dužnost učeći ustima jedno, a u duši odobravajući i činom tvoreć drugo posvema protivno.« (Domobran, I. god. 1864. br. 169.).

[3] »Bosiljak« je naš prvi omladinski časopis, koji je izlazio od g. 1864. do g. 1868. Dozvola za Bosiljak zapinjala je vjerojatno kod Haulika.

[4] Šulek piše Preradoviću (5. VIII. 1865.): »Filipović je dobio ferman od Namjesničkog vijeća, da ako ne bude svoj »Bosiljak školskim pravopisom pisao, uzet će mu koncesiju.« (Građa Jug. ak. XIX., str. 54.).

[5] »Naše gore list«, zabavno-poučni časopis, urednik mu je bio Mijo Krešić. Izlazio je svakih deset dana od g. 1861. do g. 1865.

[6] Sabor je bio sazvan tek godine 1865., i to najprije za 17. srpnja, onda je odgođen za 9. listopada i napokon za 2. studenoga, a otvoren je istom 12. stud. g. 1865.

40.

Novog u Zagrebu ništa. Konferencija[1] je postavljena većinom iz takvih elementa, da se ovdje ljudi ničemu dobru ne nadaju.

---

[1] Ban Sokčević sazvao je konferenciju, koja je držana od 4. do 11. veljače 1865. Na nju su došli od opozicije samo Strossmayer, Mrazović i nekoliko unionista. Samostalci su izradili na konferenciji novi izborni red, ali na izborima pobijedili su ipak združeni narodnjaci i unioniste i dobili dvije trećine mandata. Schmerlingov centralizam doživio je tako poraz u Hrvatskoj, kao što je doživio i u Ugarskoj, Češkoj i Moravskoj u to doba.

41.

Ja sam se o sadržaju tvog zadnjeg lista porazgovarao s ovdanjom glavom naše liberalne stranke,[1] a to mislim da će ti povoljno biti, jer sam tim u stanje došao, da te posve sigurno ubavijestim o smjeru i pravcu politike, što ju ta stranka tjera.

Ponajprije moram ti kazati, da je ona vijest o dogovaranju Beusta[2] s vladikom srpskim iz posve sigurna izvora došla. To je naime talijanski generalkonzul obznanio svojoj vladi u Firencu, a odanle je Pucić ovamo doglasio. Nema dakle nikakve sumnje, da je dogovaranja bilo. Nu Pozor to nije obznanio, da Srbe i Hrvate zamrazi, nego upravo iz protivne uzroka, da se naime opet razvrglo ne bi nagibanje i pouzdanje Hrvata u Srbe. Nemoguće nije, da bi se Mihajlo bud iz kakvih mu drago interesa s Austrijom pogodio i bar zasad s vida pustio jugoslavensku ideju, a to bi svakako veoma nepovoljan utisak ovdje učinilo. Da se dakle to prepriječi, da se presija na okolicu Mihajlovu učini, da se srpskoj vladi prilika pruži, da se zatočnicom jugoslavenstva manifestira, što bi pouzdanje u nju još povisilo, to su ti bila motiva, zašto je Pozor tu vijest priopćio, te je tako svrha postignuta i s jedne i druge strane, jer, kako rekoh, o tom ne sumnja nitko, da je dogovaranja bilo, pa je svakomu milo i drago, da se raspalo.

Baš zato, jer su liberalci osvjedočeni, da bi dualizam mogao biti grob Austrije, zato se upravo dualizmu opiru. Kad bi svi narodi uz dualizam pristali te Austriju pustili da se na tom temelju organizira, ona bi onda spašena bila na uštrb slavenstva i naše budućnosti. Dakle mi ne smijemo pustiti, da se ona dualistički uredi, mi moramo biti proti dualizma, da njezinu propast uskorimo.

Mi moramo biti proti madjarskom ministarstvu baš zato, što želimo u zajednicu sa Srbima stupiti, jer kad bi se s Madjarima nagodili, svakako bi nam onda teže bilo taj savez rastrgati, negoli ovako, kako sada stojimo. Nesmijemo si ruke vezati za budućnost našu. Madjari bi onda puno odvažnije proti nama postupati mogli, pa bi bili i pred Evropom opravdani, kad bi u takvom slučaju svu silu proti nama upotrebili. Umirena i uredjena Madjarska mogla bi lasno planove Srbije pomrsiti i moralnu bi njezinu silu strašno oslabilo, kada se više na nas uzdati i oslanjati ne bi mogla. Dakle upravo radi Srba i radi narodnog jedinstva moramo proti dualizma biti.

Mi se ne bi ništa koristili bilo ma kakvom nagodbom s Madjarima. Sasvim se pouzdano zna, da su Madjari Nijemcima obrekli, da Hrvatima granice ne dadu, da Dalmaciju s Hrvatskom sjediniti ne će. Mi preveć toga posla imamo kod kuće, negoli da bi nam napamet moglo još doći, da Hrvate imamo jačati; tako su ti madjarski ministri austrijskim govorili, Madjari bi bili samoubojice, kad bi se igda toj politici iznevjerili. Kako bi oni nas igda podupirati mogli u našoj narodnoj težnji, koja u tako strašnoj opreci s njihovom stoji. —